

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ, Η. ΛΑΓΤΟΥ, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ—ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1963

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

17395

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΑΝΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1983

ΝΕΟΒΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΣΙΗΛΛΟΦΟΝΙΑ

ΣΤ. ΤΡΙΑΝΤΑ

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ, Η. ΛΑΓΙΟΥ, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ—ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1963

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΑΝΑΤΙΘΕΜΑΤΑ

ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1968

Ι. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

Ι. ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΥΤΟΥ ΠΡΟΒΑΛΙΣΤΕΥΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΔΕΣΙΑΣΜΕ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ
ΕΙΣ ΤΗ ΔΙΔΑΚΤΕΥΣΤΕΥΣΙΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Ευχαριστῶ θερμῶς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν τιμητικὴν καὶ σέβην ἐπίσημον ἀποχρῶσιν τῆς στοργῆς μου καὶ τῆς προσοχῆς μου ὑπὲρ τοῦ ἔργου μου.

Ἐπειδὴ οὖν τὸ νῦν ἔτι καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν εἶδος τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν εἶναι μίᾳ ἰδιαιτέρᾳ διακρίσει μετὰ τοῦ πρῶτον ἐκδοθέντος ἀποδείξαι τοῦ κόσμου Γνωρίζω δὲ ὅτι ἡ μοναχικὴ καλλιτεχνικὴ ἀνατροφὴ τῶν ἱεροτόμων τούτων, ἀπὸ μετὰ τῆς οὐκ ἐπιτήδεως, ἀνεκέρειται καὶ μεγάλους κινδύνους διὰ τοὺς ἀπὸκαταρτῆς αἱ εἶναι. Κατὰ τὴν πρόθεσιν τῆς Ἀμερικανῆς καλλιτεχνίας μου ἡ σέβη μου κατὰ τὴν Ἀμερικανὴν ἀγωγὴν πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον ταῦτα διὰ τὸ πρῶτον ἐκδοθέντος καὶ τὰ ἔργα ταῦτα ἐπιτελεῖν ἐπιθυμῶν προέβλεπον μὴ εἶδον ἐν τῇ ἐπιτολῇ μου.

Προσπελάσας τὴν ἀποδείξαι τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Διοικήσεως ἐν τῷ ἔργῳ τῆς Ἀμερικανῆς καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας πρὸς τὸν ἄλλοι φρασεύσασθαι εἰς ἀμετάθετον τὸς προσημασμένους ἡδυσίον ἐπιτολῆς μου, καὶ τοῦτο ὅτι, διότι εἶμαι Ἕλληνας καὶ διότι κατὰ τὴν ἔξω Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὴν ἐπιτολῇ μου, ἐπὶ ἐπιτολῇ τῆς ἐξῆς συγκαταστάσεως, ἐπιθυμῶ νὰ ἐκδῶ ἑκδοτικὰς ἐπιτολῆς μου, ἐπὶ τῶν ἐξῆς καὶ τῶν μετὰ ταῦτα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΡΩΤΟ ΛΟΓΟΣ

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΑΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸν λόγον τοῦτον ἐξεφώνησεν ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς Παῦλος εἰς ἔκτακτον δημοσίαν συνεδρίαν τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 25/3/54, καθ' ἣν ἐγένετο ἐπίσημος ἀναγόρευσις αὐτοῦ ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας.

Μὲ συγκίνησιν ἴσταμαι ἐπὶ τοῦ πανεπιστημιακοῦ τούτου βήματος, πλοσίου εἰς ὅλους ἐξέχουσαν πνευματικὴν παράδοσιν, ἀρχομένην ἀπὸ εἴκοσι πέντε καὶ πλέον αἰώνων καὶ περιλαμβάνουσιν τρεῖς Ἑλληνικοὺς πολιτισμούς, τὸν ἀρχαῖον, τὸν βυζαντινὸν καὶ τὸν σύγχρονον.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν γενομένην μοι σήμερον ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς στοργῆς μου καὶ τῶν προσπαθειῶν μου ὑπὲρ τοῦ Λαοῦ μου.

Θεωρῶ ὅτι τὸ νὰ ἀνήκη τις εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν σῶμα τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν εἶναι μία ἰδιαίτερα διάκρισις μεταξύ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου. Γνωρίζω δὲ ὅτι ἡ μοναδικὴ πολιτιστικὴ κληρονομία τοῦ Ἰδρύματος τούτου, ὁμοῦ μετὰ τῆς ὑψίστης τιμῆς, συνεπάγεται καὶ μεγάλας εὐθύνas διὰ τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτό. Κατὰ τὸ πρόσφατον εἰς Ἀμερικὴν ταξίδιον μου ἡ σκέψις μου πολλάκις ἐστράφη εὐγνώμων πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο διὰ τὸ πνευματικὸν κῦρος καὶ τὰ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα ἡ ἐντεῦθεν προέλευσις μου ἔδιδεν εἰς τὴν ἐκεῖ ἀποστολήν μου.

Προσεφώνησα τὴν ὀλομέλειαν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Columbia ἐν Νέξ Ὑόρκη καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας παρὰ τὸν Ἅγιον Φραγκίσκον. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἠσθάνθην ἐμαυτὸν προνομιοῦχον, καὶ τοῦτο ἀπλῶς, διότι εἶμαι Ἕλλην καὶ διότι ἠρχόμενη ἐξ Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐδῶ συγκεντρώσεως, ἐπιθυμῶ νὰ ἐκθέσω μερικὰς σκέψεις μου ἐπὶ τινων ἐκ τῶν μεγάλων

σημερινών προβλημάτων του κόσμου και επί της άπέναντι αὐτῶν τοποθετήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ὁποία ταλαιπωρεῖται ἀπὸ ἀβεβαιότητα, ἀπὸ ἄσκοπον πόνον καὶ δυστυχίαν, ἀναμένει ἀκόμη πολλὰ ἀπὸ τὴν γενέτειραν τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ιδεώδους.

Ὅλοι αἰσθανόμεθα ὅτι διερχόμεθα σοβαρὰν κρίσιν. Φῆμαι πολέμου, ἀνησυχία, κοινωνικὰ ταραχαὶ καὶ ἐπαναστάσεις εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου καθιστοῦν τὸν παγκόσμιον ὀρίζοντα ζοφερόν.

Ἡ κρίσις ἐμφανίζεται ὡς κοινωνική, πολιτική, οἰκονομική. Εἰς τὸ βᾶθος ὅμως ἡ κρίσις εἶναι πνευματική.

Ὁ παλαιὸς ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς ἡμῶν μανδύας δὲν εἶναι πλέον ἱκανὸς νὰ θερμάνῃ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅλοι τὸ αἰσθανόμεθα. Ἡ καθυστέρησις τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἡμῶν προόδου ἔναντι τῆς ὑλικῆς αὐξάνει διαρκῶς. Εἶναι ἤδη σήμερον τόσον μεγάλη, ὥστε τὸ οἰκοδόμημα τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται πλέον νὰ σταθῇ ἐπὶ μακρὸν ὄρθιον μὲ τὴν παλαιάν του ἀρχιτεκτονικὴν. Ὁ τοπικισμὸς τῶν στενῶς νοουμένων ἐθνικοτήτων, αἱ φυλετικαὶ διαφοραὶ, αἱ περιωρισμένης ἐκτάσεως οἰκονομικαὶ ἀντιλήψεις συνοδευόμεναι εἰς τὴν παρατηρουμένην ἔλλειψιν ἐνότητος ἔπαυσαν νὰ ἀποτελοῦν ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς δημοκρατικῆς κοινωνίας.

Τὸ ἑλληνικὸν μήνυμα τῆς ἐλευθερίας, ζυμωθὲν ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὠρίμασεν εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ὡς ἀνέφερον ὅμως καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Καλιφορνίας, αἰσθάνομαι ὅτι ἦλθε πλέον ὁ καιρὸς, ὅτι ἡ ἀνάγκη μᾶς πιέζει, ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τῆς σήμερον, τῆς κρίσιμου σήμερον, νὰ προσθέσωμεν κάτι καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος, νὰ προσθέσωμεν καὶ ἡμεῖς νέας ἀξίας εἰς τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν των.

Ὁφείλομεν νὰ παρουσιάσωμεν ἐμπνευσμένον τὸ μήνυμά μας, ὥστε νὰ διεγείρῃ καὶ πάλιν πρὸς πρόοδον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ νὰ καταστήσῃ ἐκ νέου τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν ζωογόνον καὶ κινουσαν δύναμιν.

Ἄλλά, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ πείσωμεν καὶ νὰ ἐμπνεύσωμεν, διὰ νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν λύσιν τῆς σημερινῆς κρίσεως, δέον ἢ σκέψιν ἡμῶν νὰ ὑψωθῇ θαρραλέα καὶ ἀνταξία τῆς ὑλικῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ εὖρη τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ἄρτι ἀποκαλυφθέντος κόσμου τῆς δυνάμεως.

Εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς δυνάμεως μᾶς εἰσήγαγε τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς διασπάσεως τοῦ ἀτόμου.

Τὸ γεγονός τοῦτο, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἴσως ἀποδειχθῇ τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Γῆς. Ἡ Θεία Πρόνοια τὸ ἔστειλεν ἀκριβῶς τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἦτο ἀναγκαῖον, διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀνάγκην νέας φιλοσοφικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ζωῆς.

Μὲ θαυμασμόν καὶ μὲ δέος πληροφορεῖται ἔξαφνα ὁ ἄνθρωπος ὅτι ὁ κόσμος τῆς ὕλης δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς δυνάμεως καὶ ὅτι ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του μίαν τρομακτικὴν καὶ ἀπεριόριστον νέαν δύναμιν. Ἀπὸ αὐτὸν πλέον ἐξαρτᾶται νὰ τὴν χρησιμοποίησῃ διὰ τὴν καταστροφὴν ἢ διὰ δημιουργίαν.

Εἰς ἡμᾶς, τοὺς πνευματικούς ἡγέτας τῆς Ἑλλάδος, ἀνήκει τὸ προνόμιον νὰ μελετήσωμεν φιλοσοφικῶς τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέοντα ἐπίσης μεγάλα καὶ δύσκολα προβλήματα.

Ἄς παραμερίσωμεν ἀπὸ τὴν σκέψιν μας τὸν κίνδυνον τῆς ἀτομικῆς βόμβας καὶ ἄς ἐργασθῶμεν, διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὸ φιλοσοφικὸν μήνυμα, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον ἢ διάσπασις τοῦ ἀτόμου. Τὸ μήνυμα τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἄγγελα ἀρμονίας καὶ εἰρήνης.

Ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ ὕλη εἶναι καὶ δύναμις, ἡ δὲ δύναμις εἶναι καὶ ὕλη. Δὲν εἶναι τοῦτο μία ἀπόδειξις τῆς ἐνότητος ὅλων τῶν πραγμάτων, ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν;

Σᾶς προσκαλῶ νὰ εἰσέλθωμεν μὲ πίστιν εἰς ἕνα νέον ἀγῶνα.

Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν δέον νὰ λάβῃ θέσιν ἡγετικὴν, ἄλλως δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ σταθῇ εἰς τὸ ὕψος τῆς κληρονομίας του, τῶν δυνατοτήτων του, τῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον ὁ δυτικὸς κόσμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως.

Τὸ πρᾶγμα ἐπείγει. Δὲν ὑπάρχει χρόνος δι' ἀναβολήν.

Τρομακτικὰ ἐρωτήματα ἴστανται ἀπηνῆ ἐνώπιόν μας ἀναμέ-

νοντα απάντησιν. Καί τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ συνοφίζονται εἰς τὸ μέγα καὶ ἀγωνιώδες πρόβλημα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τοποθετήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῆς νέας ἐμφανίσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Ἡ ὕλη διελύθη καὶ ἔγινε δύναμις, ἔγινε ἐνέργεια. Πῶς θὰ κυβερνήσωμεν τὴν τρομακτικὴν αὐτὴν νέαν δύναμιν;

Οἱ σοφοὶ τῆς ἀνθρωπότητος μᾶς ὑπέδειξαν ἤδη, θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ὅτι ἡ ὕλη καὶ δύναμις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν οὐσίαν, μολονότι κατὰ τὴν μορφήν διαφέρουν.

Ἐφ' ὅσον αὐτὸ εἶναι πλέον ἀλήθεια, τότε ποῦ νὰ τοποθετήσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας;

Ἡ απάντησις εἶναι δύσκολος. Εἶναι ζήτημα ἐμπνεύσεως, νέας ἀναγνωρίσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, νέας τοποθετήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Μέχρι τοῦδε, παρὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς νοουθεσίας τῆς Θρησκείας ἡμῶν, ἀπεκτήσαμεν διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν συνήθειαν νὰ ταυτίζωμεν τὸν ἑαυτὸν μας μὲ μόνον τὸ ὄρατὸν μέρος ἡμῶν. Θεωροῦμεν δηλαδὴ τὸν ἑαυτὸν μας ὅτι εἶναι αὐτό, τὸ ὅποῖον βλέπομεν ζῶν ἐντὸς τοῦ ὄρατοῦ σύμπαντος. Τώρα ὁμως ἡ ἐπιστήμη μᾶς ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ὑλικὸν σύμπαν, καθὼς καὶ ἡ ὑλική μας ὑπαρξις ἀποτελούμενα ἀπὸ ἄτομα δύνανται νὰ διαλυθοῦν καὶ νὰ μεταβληθοῦν εἰς δύναμιν.

Ἡ Θρησκεία ἀπὸ μακροτάτων αἰώνων μᾶς ἐφάνερωσε διὰ τῆς πίστεως τὴν δύναμιν ταύτην ὡς τὴν Θεϊαν παντοδυναμίαν. Ἡ ἐπιστήμη διὰ νέας ὁδοῦ μᾶς προσέφερε τελευταίως καὶ ἄλλας πειστικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὑπερτάτης δυνάμεως καὶ ταυτοχρόνως περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐνότητος τοῦ ἐνιαίου ὕλης καὶ δυνάμεως.

Παρέχει οὕτως ἡ ἐπιστήμη μεγίστην ὑπηρεσίαν καὶ ἐνίσχυσιν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ἡμῶν συναίσθημα, ὅσον καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἡμῶν διανόησιν, διότι μᾶς βοηθεῖ νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν παλαιῶν προκαταλήψεων καὶ νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μὲ τὴν ὠ λ ο κ λ η ρ ω - μ έ ν η ν ἀλήθειαν καὶ οὐχὶ μὲ τ μ ἦ μ α μόνον τῆς ἀληθείας.

Λέγων τοῦτο, ἐνοῶ ὅτι δεόν νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μετὰ τῆς ἀοράτου δυνάμεως, ἥτις εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ Θεία δύναμις, νὰ ἐγκαταλείψωμεν δὲ τὴν παλαιὰν ἐσφαλμένην ταύτισιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ ὄρατὸν αὐτοῦ μέρος, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον ἀποτελεῖ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας.

Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν νὰ ταυτίζωμεν ἑαυτοὺς μὲ τμήμα μόνον τῆς ἀληθείας, περιστέλλοντες οὕτω τοὺς ὀρίζοντάς μας, οὐδέποτε θὰ δυνηθῶμεν νὰ πλησιάσωμεν τὴν λύσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ὀλοκληρωμένης ἀληθείας, δηλαδὴ τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος θὰ παραμείνῃ οὕτω δι' ἡμᾶς διὰ παντὸς συγκεχυμένη, ἂν ὄχι κλειστὸν βιβλίον.

Αἱ σκέψεις αὐταὶ δὲν εἶναι τόσοσ ἐπαναστατικαὶ ὅσον ἴσως φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπότης, κατὰ τὴν διὰ μέσου τῶν αἰῶνων πρόοδον αὐτῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καλεῖται νὰ ἀπορρίψῃ παραδεδεγμένας θεωρίας καὶ ἀρχάς.

Κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους πᾶσα ἔννοια, ἔστω καὶ ἀπλῶς ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν σημερινὴν Χριστιανικὴν ἀγάπην, ἔθεωρεῖτο παραλογισμός. Ὅ,τι ὅμως ἄλλοτε ἦτο ἀκατανόητον σήμερον εἶναι βασικὸς νόμος τῆς ζωῆς.

Κατὶ ἀνάλογον συνέβη καὶ ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου. Μέχρι μόλις πρὸ 400 ἐτῶν ὁ ἀνθρώπος, ἀποδίδων εἰς τὸ σύμπαν τὴν ὄρατὴν αὐτοῦ μορφήν, ἐπίστευεν ὅτι ἡ Γῆ εἶναι ἀκίνητος καὶ τὰ πάντα κινοῦνται περὶ αὐτήν. Συνεπεία τούτου πολλοὶ ὑπολογισμοὶ ὠδήγουν εἰς ἐσφαλμένας κατευθύνσεις καὶ πολλὰ προβλήματα ἔμεναν ἄλυτα. Ἐνεφανίσθησαν ὅμως ὁ Κοπέρνικος καὶ ὁ Γαλιλαῖος, ἀνέτρεψαν τὴν μέχρι τότε ἐσφαλμένην πίστιν τὴν βασιζομένην ἐπὶ τῶν ὀρατῶν, ἀποκατέστησαν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἔδωσαν νέαν, πολὺ πλέον ἀληθῆ μορφήν εἰς τὸ σύμπαν, καὶ αὐτομάτως προβλήματα προηγουμένως δύσκολα καὶ ἄλυτα εὔρον τὴν λύσιν των.

Οὕτω καὶ σήμερον ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ δεχθῆ τὴν νέαν ἔννοιαν τοῦ κόσμου καὶ ἐπομένως τὴν νέαν ἐν αὐτῷ ἀποστολήν τῆς πολὺ μεγαλυτέραν καὶ ἀπείρως εὐρυτέρας εὐθύνης.

Ἡ νέα σύλληψις τοῦ κόσμου θὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὸ ὕλικόν καὶ τὸ ἄϋλον εἰς ἓν νέον σύνολον, εἰς μίαν νέαν ἐνότητα ἀποκαλύπτουσάν τὴν ἀνέκαθεν τονιζομένην ὑπὸ τῆς Θρησκείας μας ἀλήθειαν. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο διαγράφεται πρωταρχικῆ ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος, τῆς γενετέρας τῆς ἐλευθερίας. Διότι τότε μόνον ἡ ἐνότης θὰ ἀποβῆ συνειδητῆ ἔκφρασις τῆς ζωῆς, ὅταν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θὰ ἔχη ἀφομοιώσει τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας.

Μόνον όταν η έλευθερία θα μάς έχη καταστήσει τόσοσ ώρίμους, ώσπε να έχωμεν βαθειαν έπίγνωσιν τής ευθύνης μας άπέναντι τής έλευθερίας του πλησιον, θα δυνηθώμεν να αξιοποιήσωμεν τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον θα λάβωμεν, άποδεχόμενοι τήν νέαν αντίληψιν περι νέας μορφής του κόσμου. Μόνον τότε θα δυνηθώμεν να ένώσωμεν ὄλοι έθελουσίως τήν ψυχήν και τὸ πνευμά μας πρὸς έπιτέλεσιν του κοινου μεγάλου σκοπου.

Πιστεύω ὅτι η ένότης είναι η έννοια, έντὸς τής ὁποίας ὁ κόσμος θα εύρη τήν νέαν του έρμηνείαν και ὁ άνθρωπος τήν ὀρθήν θέσιν και ίσοροπίαν του.

Ἡ έννοια τής ένότητος ταύτης δέν είναι μόνον άνάγκη, είναι η πραγματικότης. Ἡ πηγὴ τής σημερινής κακοδαιμονίας έγκειται εις τὸ ὅτι, ταυτίζοντες έαυτους με μέρος μόνον τής άληθείας, ήγνωήσαμε τήν άνάγκην τής ένότητος και δέν ένηρμόισαμεν πρὸς αὐτήν τήν ζωήν επί τής Γής. Σημειωτέον ὅτι η έλλειψις ένότητος έχει επί τής καθόλου προόδου τής ανθρωπότητος άρνητικὴν έπιρροήν, τήν σημασίαν τής ὁποίας έπαυξάνει η σημερινὴ τεχνικὴ προόδος.

Ἐφθασεν ὁμως ὁ καιρός, καθ' ὃν δέον να αναγνωρίσωμεν πλέον τήν ένότητα ὄλων τῶν πραγμάτων, ὀρατῶν και άοράτων. Ἐχοντες οὕτως έπίγνωσιν τής δυνάμεώς μας και άπηλλαγμένοι άπὸ τους φανταστικούς φόβους, τους ὁποίους μάς προκαλεῖ η έσφαλμένη έννοια; τήν ὁποίαν άπεδίδομεν εις τήν υλικήν ήμῶν ύπαρξιν, δυνάμεθα να έργασθώμεν με νέας, άπείρους μεγαλυτέρας δυνατότητας δια τήν δημιουργίαν μιᾶς καλυτέρας α ὕ ρ ι ο ν.

Τί είναι ὁμως αὕτη η αύριο; Είναι ὀλόκληρον τὸ πρὸ, ήμῶν μέλλον, δηλαδή η νέα δημιουργημένη ανθρωπότης.

Ἡ ποιότης, η κανονικὴ λειτουργία και έπομένως η ευτυχία μιᾶς δημοκρατικῆς κοινωνίας δέν δύναται να υπερβαίη τὰς δυνατότητας τής ήγεσίας της. Ἡ ποιότης δὲ τής ήγεσίας έξαρτάται άπὸ τήν πολιτικὴν άγωγήν και τὸ ήθικόν και πνευματικόν επίπεδον τῶν ατόμων, τὰ ὁποῖα τήν άπαρτίζουν.

Δημιουργία μιᾶς καλυτέρας αύριου σημαίνει να προετοιμάσωμεν δια τὰ τέκνα ήμῶν συνθήκας καλυτέρας τῶν σημερινῶν, και επί πλέον να τὰ καταστήσωμεν ίκανὰ να αξιοποιήσουν και να βελτιώσουν τὰς συνθήκας αὐτάς. Να καλλιεργήσωμεν δηλαδή με φρόνησιν και άγά-

πην τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποτελέσῃ τὴν πεφωτισμένην δημοκρατικὴν ἡγεσίαν τῆς καλυτέρας αὐριανῆς κοινωνίας.

Γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ κόσμῳ διαγράφεται πνευματικὴ καὶ οὐχὶ ὑλική, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ δι' ἡμᾶς.

Ἐχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς προσπάθειάς μας, δυνάμεθα πλέον μὲ εὐρείαν καὶ θαρραλέαν σκέψιν καὶ μὲ ὑγιᾶ ἔμπνευσιν νὰ χαράξωμεν τὰς νέας βελτιωμένας γραμμὰς τῆς παιδείας, τὰς ὁποίας καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν πρῶτοι ἡμεῖς ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ λίκνῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ νέα συγχρονισμένη παιδεία πρέπει νὰ κατευθύνῃ τὰ τέκνα ἡμῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν δύο κυρίως ἀρχῶν: πρῶτον ὅτι ἡ ἐν ὀ τ η ς εἶναι τὸ ὄργανον, τὸ ὁποῖον βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ λύσωμεν τὴν φαινομενικὴν διάστασιν μεταξὺ τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου κόσμου, μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως, μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι πράγματι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον ὅτι τὰ τέκνα ἡμῶν, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουν τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἐνότητα, δεόν νὰ δι δ α χ θ ο ὦ ν τ ὸ μ ἔ γ ε θ ο ς τ ῆ ς ε ὑ θ ὦ ν η ς τ ὠ ν ἀπέναντι τῆς δυνάμεως ταύτης. Ὄταν ἡ νεότης ἀντιληφθῇ καὶ πιστεύσῃ ὅτι εἴμεθα μέρος τῆς δυνάμεως, τότε δεόν ἐπίσης νὰ μάθῃ νὰ μεταχειρίζεται ταύτην ἐποικοδομητικῶς διὰ θετικῆς καὶ δημιουργικῆς σκέψεως, διὰ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν αἰσθημάτων, καθὼς καὶ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν πράξεων.

Ἡ νεότης δεόν νὰ ἐμποτισθῇ ἀπὸ τὴν πίστιν, ὅτι ὁ μόνος τρόπος χρησιμοποίησεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἶναι ὁ δημιουργικός, καὶ ὅτι ἄλλοῖα χρῆσις ἐπαναφέρει ἡμᾶς εἰς τὴν προηγουμένην ἐσφαλμένην ταύτισιν ἡμῶν μὲ μόνον τὸ ὑλικὸν τμῆμα τῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ μὲ τὴν ὠλοκληρωμένην ἀλήθειαν· ὅτι ἄλλοῖα χρῆσις ἀποτελεῖ ἀσέβειαν πρὸς τὴν ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσαν Θεῖαν δύναμιν, ἐπομένως πρὸς τὸν Θεόν, πλήγμα πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐνότητος καὶ καθαρὰν ζημίαν δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς συνανθρώπους ἡμῶν.

Ἴδου τὸ ἔργον ὑμῶν τῶν μελῶν καὶ συνεργατῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, τῶν φορέων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν καὶ ἐνθαρρυντικὸν τὸ ὅτι καὶ ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴν ἀσύλληπτον πρόοδον αὐτῆς, μὲ τὰς τολμηρὰς νέας ἀνα-

καλύψεις της καταλήγει πάντοτε εις τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἡμῶν θρησκείας. Ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος καὶ τῆς δημιουργίας εἶναι ἀρρηκτως συνδεδεμένη μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγάπης, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀπαλλαγῆς ἐνὸς ἐκάστου ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ ἐγώ του.

Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι πνευματικὴ. Ἦλθε πλέον ὁ καιρὸς νὰ ἀντιληφθῶμεν καὶ νὰ ἐφαρμώσωμεν τὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, « Ἄναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου », ἡ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ συνειδητὴ ἀνύψωσις πρὸς προὔπαντησιν τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ.

Ἴδου ἡ εὐθύνη, ἴδου ἡ μεγάλη καὶ εὐγενὴς ἀποστολὴ καὶ τὸ ἔργον ὑμῶν, τῶν διδασκάλων καὶ σπουδαστῶν.

Εὐχομαι ὁ Θεὸς νὰ φωτίζῃ πάντοτε τὰ βήματά σας.

2. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΣΤΗΝ ΠΙΝΥΚΑ

Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα « Αἰὼν » τὴν 13 Νοεμβρίου 1838 μετὰ τὸ ἀκόλουθον χρονικόν. « Κατὰ τὴν 7 Ὀκτωβρίου ὁ στρατηγὸς Θ. Κολοκοτρώνης, σύμβουλος ἐν ἐνεργείᾳ, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον τῆς καθέδρας ἠκροάσθη μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τὸν πεπαιδευμένον Γυμνασιάρχην κ. Γεννάδιον παραδίδοντα. Ἐνθουσιασθεὶς καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν θέαν τοσοῦτων μαθητῶν εἶπε πρὸς τὸν Γεννάδιον; τὴν ὁποίαν συνέλαβεν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἡμιλήσῃ, εἰ δυνατόν, καὶ ὁ ἴδιος πρὸς τοὺς νέους μαθητάς. Τὴν πρότασιν τοῦ αὐτὴν ἀπεδέχθη ὁ κ. Γυμνασιάρχης μετὰ τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν καὶ προσδιώρισε τὴν 10 ὥραν τῆς ἐπιούσης ὡς ἡμέρας ἐορτασίου. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ ἡ σενότης τοῦ Γυμνασίου παρεκίνησε τοὺς διδασκάλους νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν Πινύκα, ὡς μέρος εὐρύχωρον καὶ μεμακρυσμένον ὀπωσοῦν. Τὴν ἐπαύριον δύο ἀπεσταλμένοι μαθηταὶ ἐπροσκάλεσαν ἀπὸ τῆς οἰκίας του τὸν στρατηγὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὴν Πινύκα. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἠγνόουν μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς τὴν περίστασιν ταύτην. Ἄμα ἡ φήμη διεδόθη, συνέρρευσε πλῆθος διαφόρων ἐπαγγελματῶν καὶ τάξεων ἀνθρώπων. Ὁ δὲ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης περιτριγυρισμένος καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητάς καὶ ἀπὸ τούτους ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς Πινυκῆς ὡμίλησε τὸν ἀκόλουθον λόγον, τοῦ ὁποίου ἐγγράμμεθα τὸ ἀκριβές, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ἐνθυμηθῶμεν ».

Παιδιά μου !

Εἰς τὸν τόπο τοῦτο, ὅπου ἐγὼ πατῶ σήμερα, ἔπατοῦσαν καὶ ἐδημιουργοῦσαν τὸν παλαιὸ καιρὸ ἄνδρες σοφοί, καὶ ἄνδρες με τοὺς ὁποίους δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ συγκριθῶ καὶ οὔτε νὰ φθάσω τὰ ἴχνη των. Ἐγὼ ἐπιθυμοῦσα νὰ σᾶς ἰδῶ, παιδιά μου, εἰς τὴν μεγάλη δόξα τῶν προπατόρων μας, καὶ ἔρχομαι νὰ σᾶς εἰπῶ, ὅσα εἰς τὸν καιρὸ τοῦ ἀγῶνός μας καὶ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸν ὁ ἴδιος ἐπαρτήρησα, καὶ ἀπ' αὐτὰ νὰ κάμωμε συμπερασμοὺς καὶ διὰ τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν σας, μολοντί ὁ Θεὸς μόνος ἠξέυρει τὰ μέλλοντα. Καὶ διὰ τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνας, ὁποῖας γνώσεις εἶχαν καὶ ποῖα δόξα καὶ τιμὴν ἔχαιραν κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη τοῦ καιροῦ των, ὁποίους ἥρωας, στρατηγούς, πολιτικούς εἶχαν, διὰ ταῦτα σᾶς λέγουν καθ' ἡμέραν οἱ διδάσκαλοί σας καὶ οἱ πεπαιδευμένοι μας. Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἄρκετός. Σᾶς λέγω μόνον πῶς ἦταν σοφοὶ καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἐπῆραν καὶ ἐδανείσθησαν τὰ ἄλλα ἔθνη τὴν σοφίαν των.

Εἰς τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον κατοικοῦμε, ἔκατοικοῦσαν οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἡμεῖς καταγόμεθα καὶ ἐλάβαμε τὸ ὄνομα τοῦτο. Αὐτοὶ διέφεραν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὴν θρησκείαν, διότι ἐπροσκυνοῦσαν τὲς πέτρες καὶ τὰ ξύλα. Ἀφοῦ ὕστερα ἦλθε στὸν κόσμον ὁ Χριστὸς, οἱ λαοὶ ὅλοι ἐπίστευσαν εἰς τὸ Εὐαγγέλιόν του, καὶ ἔπαυσαν νὰ λατρεύουν τὰ εἰδῶλα. Δὲν ἐπῆρε μαζί του οὔτε σοφοὺς οὔτε προκομμένους, ἀλλ' ἀπλοὺς ἀνθρώπους, χωρικούς καὶ ψαρᾶδες, καὶ με τὴ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔμαθαν ὅλες τὲς γλῶσσες τοῦ κόσμου, οἱ ὅποιοι, μολοντί ὅπου καὶ ἂν εὕρισκαν ἐναντιότητες καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ τύραννοι τοὺς κατέτρεχαν, δὲν ἠμπόρεσε κανένας νὰ τοὺς κάμη τίποτα. Αὐτοὶ ἐστερέωσαν τὴν πίστιν.

Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, οἱ πρόγονοί μας, ἔπεσαν εἰς τὴν διχόνοιαν καὶ ἐτρώγονταν μεταξύ τους, καὶ ἔτσι ἔλαβαν καιρὸ πρῶτα οἱ Ρωμαῖοι, ἔπειτα ἄλλοι βάρβαροι καὶ τοὺς ὑπόταξαν. Ὑστερα ἦλθαν οἱ Μουσουλμᾶνοι καὶ ἔκαμαν ὅ,τι ἠμποροῦσαν, διὰ νὰ ἀλλάξῃ ὁ λαὸς τὴν πίστιν του. Ἐκοψαν γλῶσσες εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον νὰ τὸ κατόρθώσουν. Τὸν ἕνα ἔκοπταν, ὁ ἄλλος τὸ σταυρὸ του ἔκαμε. Σὰν εἶδε τοῦτο ὁ σουλτᾶνος, διώρισε ἕνα βιτσερέ (ἀντιβασιλέα), ἕνα πατριάρχη καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐξουσία τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸς καὶ ὁ λοιπὸς κληρὸς ἔκαμαν ὅ,τι τοὺς ἔλεγε

ὁ σουλτᾶνος. Ὑστερον ἔγιναν οἱ κοτζαμπάσηδες (προεστοὶ) εἰς ὅλα τὰ μέρη. Ἡ τρίτη τάξις, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ προκομμένοι, τὸ καλύτερο μέρος τῶν πολιτῶν, μὴν ὑποφέροντες τὸν ζυγὸ ἔφευγαν καὶ οἱ γραμματισμένοι ἐπῆραν καὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν πατρίδα των, καὶ ἔτσι ὁ λαὸς, ὅστις στερημένος ἀπὸ τὰ μέσα τῆς προκοπῆς, ἐκατήντησεν εἰς ἀθλίαν κατάστασι, καὶ αὕτη αὖξαινε κάθε ἡμέρα χειρότερα· διότι, ἂν εὐρίσκετο μεταξὺ τοῦ λαοῦ κανεὶς μὲ ὀλίγη μάθησι, τὸν ἐλάμβανε ὁ κλῆρος, ὅστις ἔχαιρε προνόμια, ἢ ἐσύρετο ἀπὸ τὸν ἔμπορο τῆς Εὐρώπης ὡς βοηθὸς του ἢ ἐγίνετο γραμματικὸς τοῦ προεστοῦ. Καὶ μερικοὶ μὴν ὑποφέροντες τὴν τυραννίαν τοῦ Τούρκου καὶ βλέποντας τὲς δόξας καὶ τὲς ἡδονές, ὅπου ἀνελάμβαναν αὐτοί, ἄφηναν τὴν πίστι τους καὶ ἐγίνοντο Μουσουλμᾶνοι. Καὶ τοιουτοτρόπως κάθε ἡμέρα ὁ λαὸς ἐλίγνευε καὶ ἐπτώχαινε.

Εἰς αὐτὴν τὴν δυστυχημένην κατάστασι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φυγάδες γραμματισμένους ἐμετάφραζαν καὶ ἔστελναν εἰς τὴν Ἑλλάδα βιβλία· καὶ εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνη, διότι εὐθύς ὅπου κανένας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λαὸ ἐμάθανε τὰ κοινὰ γράμματα, διάβαζεν αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ἔβλεπε ποίους εἶχαμε προγόνους, τί ἔκαμεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καὶ ἄλλοι πολλοὶ παλαιοὶ μας, καὶ ἐβλέπαμε καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν εὐρισκόμεθα τότε. Ὅθεν μᾶς ἤλθεν εἰς τὸ νοῦ νὰ τοὺς μιμηθοῦμε καὶ νὰ γίνουμε εὐτυχέστεροι. Καὶ ἔτσι ἔγινε καὶ ἐπροώδευσεν ἡ Ἑταιρεία.

Ὅταν ἀποφασίσασαμε νὰ κάμωμε τὴν Ἐπανάστασι, δὲν ἐσυλλογισθήκαμε οὔτε πόσοι εἴμεθα οὔτε πῶς δὲν ἔχομε ἄρματα οὔτε ὅτι οἱ Τούρκοι ἐβαστοῦσαν τὰ κάστρα καὶ τὰς πόλεις οὔτε κανένας φρόνιμος μᾶς εἶπε « ποῦ πᾶτε ἐδῶ νὰ πολεμήσετε μὲ σιταροκάραβα βατσέλα », ἀλλὰ ὡς μία βροχὴ ἔπεσε εἰς ὅλους μας ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας μας, καὶ ὄλοι, καὶ ὁ κλῆρος μας καὶ οἱ προεστοὶ καὶ οἱ καπεταναῖοι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ ἔμποροι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὄλοι ἐσυμφωνήσαμε εἰς αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ ἐκάμαμε τὴν Ἐπανάστασι.

Εἰς τὸν πρῶτο χρόνῳ τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχαμε μεγάλη ὁμόνοια καὶ ὄλοι ἐτρέχαμε σύμφωνοι. Ὁ ἓνας ἐπῆγεν εἰς τὸν πόλεμο, ὁ ἀδελφὸς του ἔφερνε ξύλα, ἢ γυναικᾶ του ἐζύμωνε, τὸ παιδί του ἐκουβαλοῦσε ψωμί καὶ μπαρουτόβολα εἰς τὸ στρατόπεδον· καὶ ἐὰν αὕτη ἡ ὁμόνοια ἐβαστοῦσε ἀκόμη δύο χρόνους, ἠθέλαμε κυριεῦσει καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ ἴσως ἐφθάναμε καὶ ἔως

τὴν Κωνσταντινούπολι. Τόσον τρομάξαμε τοὺς Τούρκους, ὅπου ἄκουαν Ἐλληνα καὶ ἔφευγαν χίλια μίλια μακρά. Ἐκατὸν Ἑλληνας ἔβαζαν πέντε χιλιάδες ἔμπρὸς καὶ ἓνα καράβι μίαν ἀρμάδα. Ἄλλὰ δὲν ἐβάσταξεν. Ἦλθαν μερικοὶ καὶ ἠθέλησαν νὰ γένουν μπαρμπέρηδες εἰς τοῦ κασίδη τὸ κεφάλι. Μᾶς πονοῦσε τὸ μπαρμπέρισμά τους. Μὰ τί νὰ κάμωμε; Εἶχαμε καὶ αὐτουνῶν τὴν ἀνάγκη. Ἀπὸ τότε ἤρχισεν ἡ διχονοία καὶ ἐχάθη ἡ πρώτη προθυμία καὶ ὁμόνοια. Καὶ ὅταν ἔλεγεσ τὸν Κώστα νὰ δώσῃ χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους ἢ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πόλεμο, τοῦτος ἐπρόβαλε τὸν Γιάννη. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κανεὶς δὲν ἤθελε οὔτε νὰ συνδράμῃ οὔτε νὰ πολεμήσῃ. Καὶ τοῦτο ἐγένετο, ἐπειδὴ δὲν εἶχαμε ἓνα ἀρχηγὸ καὶ μίαν κεφαλή. Ἄλλὰ ἓνας ἔμπαινε πρόεδρος ἕξι μῆνες, ἐσηκῶνετο ὁ ἄλλος καὶ τὸν ἔρριχνε καὶ ἐκάθετο αὐτὸς ἄλλους τόσους, καὶ ἔτσι ὁ ἓνας ἤθελε τοῦτο καὶ ἄλλος τὸ ἄλλο. Ἴσως ὅλοι ἠθέλαμε τὸ καλὸ· πλὴν καθένας κατὰ τὴ γνώμη του. Ὅταν προστάζουσι πολλοί, ποτὲ τὸ σπίτι δὲν χτίζεται οὔτε τελειώνει. Ὁ ἓνας λέγει ὅτι ἡ πόρτα πρέπει νὰ βλέπῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸ μέρος, ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἀντικρινὸ καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸν βορρᾶ, σὰν νὰ ἦτον τὸ σπίτι εἰς τὸν ἀραμπᾶ καὶ νὰ γυρίζῃ καθὼς λέγει ὁ καθένας. Μὲ τοῦτο τὸν τρόπο δὲν κτίζεται ποτὲ τὸ σπίτι, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ἓνας ἀρχιτέκτων, ὅπου νὰ προστάξῃ πῶς θὰ γενῆ. Παρομοίως καὶ ἡμεῖς ἐχρειαζόμεθα ἓνα ἀρχηγὸ καὶ ἓνα ἀρχιτέκτονα, ὅστις νὰ προστάξῃ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ὑπακούουν καὶ νὰ ἀκολουθοῦν. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἴμεθα εἰς τέτοια κατάστασι, ἐξ αἰτίας τῆς διχονοίας, μᾶς ἔπασε ἡ Τουρκιὰ ἐπάνω μας καὶ κοντέψαμε νὰ χαθοῦμε, καὶ εἰς τοὺς στερινοὺς ἑπτὰ χρόνους δὲν κατορθώσαμε μεγάλα πράγματα.

Εἰς αὐτὴ τὴν κατάστασι ἔρχεται ὁ βασιλεὺς, τὰ πράγματα ἡσυχάζουν καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ γεωργία καὶ οἱ τέχνες ἀρχίζουσιν νὰ προοδεύουσιν καὶ μάλιστα ἡ παιδεία. Αὐτὴ ἡ μάθησις θὰ μᾶς αὐξήσῃ καὶ θὰ μᾶς εὐτυχήσῃ. Ἄλλὰ διὰ νὰ αὐξήσωμεν χρειάζεται καὶ ἡ στερέωσις τῆς πολιτείας μας, ἡ ὁποία γίνεται μὲ τὴν καλλιέργεια καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξι τοῦ Θρόνου. Ὁ βασιλεὺς μας εἶναι νέος καὶ συμμορφώνεται μὲ τὸν τόπο μας· δὲν εἶναι προσωρινός, ἀλλ' ἡ βασιλεία του εἶναι διαδοχικὴ καὶ θὰ περάσῃ εἰς τὰ παιδιά τῶν παιδιῶν του, καὶ μὲ αὐτὸν καὶ σεις καὶ τὰ παιδιά σας θὰ ζήσετε. Πρέπει νὰ φυλάξετε τὴν πίστι σας καὶ νὰ τὴν στερεώσετε, διότι, ὅταν

ἐπιάσαμε τὰ ἄρματα, εἶπαμε πρῶτα ὑπὲρ πίστεως καὶ ἔπειτα ὑπὲρ πατρὶδος. Ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἔχουν καὶ φυλάττουν μιὰ θρησκεία. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι κατατρέχοντο καὶ μισοῦντο καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, μένουν σταθεροὶ εἰς τὴν πίστι τους.

Νὰ μὴν ἔχετε πολυτέλεια, νὰ μὴν πηγαίνετε εἰς τοὺς καφενέδες καὶ τὰ μπιλιάρδα. Νὰ δοθῆτε εἰς τὰς σπουδὰς σας, καὶ καλύτερα νὰ κοπιάσετε ὀλίγον, δύο καὶ τρεῖς χρόνους, καὶ νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι εἰς τὸ ἐπίλοιπο τῆς ζωῆς σας, παρὰ νὰ περάσετε τέσσαρους πέντε χρόνους τῆ νεότητά σας καὶ νὰ μείνετε ἀγράμματοι. Νὰ σκλαβωθῆτε εἰς τὰ γράμματά σας. Νὰ ἀκούετε τὰς συμβουλὰς τῶν διδασκάλων καὶ γεροντοτέρων, καί, κατὰ τὴν παροιμία, μύρια ἤξευρε καὶ χίλια μάθαινε. Ἡ προκοπὴ σας καὶ ἡ μάθησί σας νὰ μὴν γίνη σκεπάρνι μόνο διὰ τὸ ἄτομό σας, ἀλλὰ νὰ κοιτάζῃ τὸ καλὸ τῆς κοινότητος, καὶ μέσα εἰς τὸ καλὸ αὐτὸ εὐρίσκεται καὶ τὸ δικό σας.

Ἐγώ, παιδιὰ μου, κατὰ κακὴ μου τύχη ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔμεινα ἀγράμματος καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ζητῶ συγχώρησι, διότι δὲν ὀμιλῶ καθὼς οἱ δάσκαλοί σας. Σᾶς εἶπα ὅσα ὁ ἴδιος εἶδα, ἤκουσα καὶ ἐγνώρισα, διὰ νὰ ὠφεληθῆτε ἀπὸ τὰ ἀπερασμένα καὶ ἀπὸ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς διχονοίας, τὴν ὁποῖαν νὰ ἀποστρέψετε, καὶ νὰ ἔχετε ὁμόνοια. Ἐμᾶς, μὴ μᾶς τηρᾶτε πλέον. Τὸ ἔργο μας καὶ ὁ καιρὸς μας ἐπέρασε. Καὶ αἱ ἡμέραι τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία σᾶς ἄνοιξε τὸ δρόμο, θέλουν μετ' ὀλίγον περάσει. Τὴν ἡμέρα τῆς ζωῆς μας θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα τοῦ θανάτου μας, καθὼς τὴν ἡμέραν τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα καὶ ἡ αὐριανὴ ἡμέρα. Εἰς ἐσᾶς μένει νὰ ἰσάσετε καὶ νὰ στολίσετε τὸ τόπο, ὅπου ἡμεῖς ἐλευθερώσαμε· καί, διὰ νὰ γίνη τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχετε ὡς θεμέλια τῆς πολιτείας τὴν ὁμόνοια, τὴν θρησκεία, τὴν καλλιέργεια τοῦ Ἐθρόνου καὶ τὴν φρόνιμον ἐλευθερίαν.

Τελειώνω τὸν λόγο μου. Ζήτω ὁ Βασιλεὺς μας Ὁθων! Ζήτω οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι! Ζήτω ἡ Ἑλληνικὴ Νεολαία!

3. ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΕΙΣ ΠΑΥΛΟΝ ΜΕΛΑΝ

'Εξεφωνήθη τῇ 23 'Οκτωβρίου 1904 ἐν τῷ Α' Νεκροταφείῳ 'Αθηνῶν, τελουμένου μνημοσύνου ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος μακεδονομάχου Παύλου Μελά.

Δὲν μὲ ἀναβιβάζει ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ σπεύρω καὶ ἐγὼ τὸ δάκρυ μου ἐπὶ τῷ ἡρωϊκῷ θανάτῳ φίλου ἀγαπητοῦ καὶ στρατιώτου γενναίου, ὅσον καὶ ἂν θεωρῶ μεγάλην τὴν ἀπώλειαν τοῦ νεοροῦ προμάχου τῆς πατρίδος, οὐ ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν ἐγγύθεν παρηκολούθησα καὶ ἐγνώρισα τὴν ἀκοίμητον φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἄμετρον εἰς τὴν 'Ελλάδα ἀφοσίωσιν, ἱεράν κληρονομίαν τοῦ πατρικοῦ του οἴκου.

'Αν τοῦτο μόνον ἤθελον ἢ ἂν τοῦτό μοι ἀνετίθετο, θὰ προετίμων νὰ σιγήσω, διὰ νὰ μὴ πνίξωσι τὴν φωνὴν μου τὰ δάκρυα, ἀναπολοῦντος ὅτι ἔσβησε διὰ παντὸς ὁ θάνατος τὸ μείδιμα τὸ γλυκὺ τοῦ ὠραίου καὶ θαρραλέου τέκνου τῆς 'Ηπείρου, μείδιμα, ὅπερ ἀνέβαινεν ἀκόμη γλυκύτερον εἰς τὰ χεῖλη του, ὁσάκις ὠμίλει περὶ πατρίδος.

'Αλλὰ μὲ ἀναβιβάζει ἄδακρυ ἐπὶ τοῦτο τὸ βῆμα, ὅπερ ἐστόλισαν μὲ νεκράνθεμα αἱ χεῖρές σας αἱ νεανικαί, ἡ φωνὴ ἡ ἐπιτακτικὴ, ὦ φιλόπατρις Νεολαία τοῦ Πανεπιστημίου· ἐπειδὴ ἐνταῦθα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θρηνησῶμεν, ἀλλ' ἐπιβάλλεται νὰ στεφανώσωμεν μὲ παριλίσσιον δάφνην ἐκεῖνον, ὅστις διὰ τοῦ αἵματός του προώριστο νὰ ποτίσῃ ἀνὰ τὰς μακεδονικὰς δειράδας τὰς δάφνας, αἵτινες θὰ κοσμήσωσι μίαν ἡμέραν τὰ μέτωπα τῶν ἀμυντόρων τῆς ἑλληνικῆς ιδέας ἐν Μακεδονίᾳ.

Τὴν πολυπαθὴν πατρίδα τοῦ 'Αλεξάνδρου δὲν στολίζει ἡ πορφύρα ἡ βασιλείος τοῦ μεγάλου ἐκδικητοῦ τῆς 'Ελλάδος, τοῦ στήσαντος νικηφόρον τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων τῶν Σούσων καὶ τῶν 'Εκβατάνων, ἀλλὰ καλύπτει ὁ νεκρώσιμος μανδύας, δν μελαίνει καθ' ἡμέραν ἀσπλάχνως καὶ βαρβάρως χυνόμενον ἄδικον αἷμα.

Εἰς τὴν σκοτίαν ἐκείνην τῆς ἐρημώσεως, εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην δολοφονικὴν ἀποβαράθρῳσιν παντὸς ὅ,τι ἑλληνικοῦ ἐν τῇ γενετείρᾳ τοῦ 'Αριστοτέλους, εἰς τὰ συσσωρευμένα ἐρείπια ναῶν κατεδαφισθέντων, εἰς τὴν τέφραν οἰκιῶν πυρποληθεισῶν, εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν διωκομένων, εἰς τοὺς πενθοῦντας οἴκους τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν,

νῶν μυρίων θυμάτων, εἰς τοὺς τάφους σφαγιασθέντων ἱερέων, εἰς τὰ βάραθρα ληστρικῶς ἐρημουμένων σχολειῶν, εἰς τὰ κελλία ἀγρίως λαφυραγωγουμένων μονῶν ἦλθε νὰ φέρῃ παρηγορίαν, ἐνθάρρυνσιν, ἐλπίδα καὶ φῶς ἐξ ἀκτίνων ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ Ὑμηττοῦ ὁ στρατιώτης τοῦ καθήκοντος, ὁ ἐργάτης τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας. Καὶ ὁ ἄβρὸς νεανίας, ὁ γεννηθεὶς ἐπὶ κλίνης τριχάπτων ἐν Μασσαλίᾳ, ἔπεσε μαχόμενος μὲ τὴν στολὴν ἀρματωλοῦ λεβέντη καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ὡς ὑστερινήν του διαθήκην ἐκεῖ ὅπου ἐκάλει αὐτὸν τὸ καθήκον, ἐκεῖ ὅπου καλεῖ τὸ καθήκον πάντα Ἕλληνα.

Τοιοῦτοι θάνατοι εἶναι λουτρὸν παλιγγενεσίας δι' ὀλόκληρα ἔθνη. Καὶ ἐν ᾧ ἡμεῖς ἐδῶ ἀποθαυμάζοντες τὸν ἥρωισμόν τοῦ πεσόντος, ἀναγνωρίζοντες τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς του θυσίας, σχεδὸν μεθυσκόμενοι ὑπὸ τοῦ νέκταρος τοῦ πατριωτισμοῦ, ὅπερ ἐνέχυσεν ὁ αἰγλήεις, ὁ ποιητικός του θάνατος εἰς τὴν χέρσον τῶν καρδιῶν μας, στρέφομεν ὅλοι πλέον τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς ἀπὸ συνθήματος ἀναμενομένου εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀόρατον, εἰς τὴν ὑπὸ πολλῶν λησμονημένη Μακεδониαν, δι' αὐτοὺς τοὺς ταλαιπωρουμένους Μακεδόνας ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς στρατιώτου ἐπ' αὐτῶν τῶν μακεδονικῶν πεδίων εἶναι ἀναθάρρησις καὶ παρηγορία, εἶναι ἀπαρχὴ νέων ἀγώνων, εἶναι ἀνατολὴ νέων ἐλπίδων. Δύνανται πλέον νὰ σκεφθῶσιν, ὅτι ὑπάρχει ἀλληλεγγύη μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μακεδονίας, ἀλληλεγγύη σφραγισομένη διὰ τοῦ ἐκλεκτοτάτου αἵματος, ὅπερ εἶχε νὰ προσφέρει ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἡ νεολαία τῆς πατρίδος.

Τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου Μελά θὰ περιβάλλῃ ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς χώραις ἡ αὐτὴ ἐκείνη ποιητικὴ αἴγλη, ἣν ἐσκόρπισεν ἡ δημῶδης μοῦσα περὶ τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν ἀρματωλῶν. Ὁ νεανίσκος, ἐν ᾧ θνήσκων ἐξήνεγκε τὴν αἰωνίαν του κατάραν κατὰ τῶν θελόντων ληστρικῶς νὰ μεταβάλωσι τὸ ἐν Μακεδονίᾳ ἔθνολογικὸν καθεστῶς, θὰ γίνῃ μνημεῖον ἄμα τοῦ ἥρωος καὶ μορμολύκειον τῶν ληστῶν ὡς ποτε ὁ βουνὸς τοῦ Λέοντος ἐκεῖνος, πρὸ τοῦ ὁποῦ διήρχοντο ἔντρομοι οἱ Βούλγαροι.

Πρὸ τοιοῦτου θανάτου, τοιαῦτα ἐπαγγελλομένου καὶ παρασκευάζοντος, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητος ἰδιαζόντως ἡ ἀκαδημαϊκὴ νεότης. Πρὸς τοιοῦτου νεκροῦ τὴν μνήμην ὑπέλαβε δικαίως, ὅτι συνδέει αὐτὴν εἴπερ τινα καὶ ἄλλον ἄρρηκτος δεσμός. Ἦσθάνθητε σεῖς πρῶτοι, οἱ νεανία, τὴν σημασίαν τῆς θυσίας τοῦ νεανίου. Ἐνέβαλε

κέντρον εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν πρώτων, τῶν στρατιωτῶν τῆς αὔριον, τὸ μαρτύριον τοῦ στρατιώτου. Ὑμᾶς τοὺς φοιτῶντας εἰς τὸ ἔθνικόν καθίδρυμα, ἐν ᾧ παρίσταται τὸ ἱερόν ἕαρ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης, τῆς Ἑλλάδος τῆς ἐνιαίας, τῆς Ἑλλάδος τῆς μεγάλης, ἦν δὲν περιορίζει ὁ Ὀλυμπος καὶ ἡ Μαλέα, δὲν διέλαθε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ διαλάθῃ ἢ πρὸς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ἀφοσίωσις τοῦ στρατιώτου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἀπέθανεν ὡς στρατιώτης τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ἦν ἀπὸ τῶν παιδικῶν του ἡμερῶν ἀναπαρίστανον εἰς αὐτὸν αἱ παραδόσεις τοῦ ἡπειρωτικοῦ του οἴκου καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Γεροστάθῃ τοῦ θείου του. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ὁ Παῦλος Μελάς ὑπῆρξε συμφοιτητῆς σας ἐν τῷ πανελληνίῳ διδακτηρίῳ ὅσον καὶ σεῖς θέλετε νὰ δείξητε, ὅτι θὰ ἀναδειχθῆτε ἐν τῷ μέλλοντι ἀντάξιοι συστρατιῶται τοῦ φιλοπάτριδος νεκροῦ.

Αὐτὰς τὰς πατριωτικὰς συγκινήσεις νομίζω, ὅτι διαγιγνώσκω εἰς τὴν ὠχρότητα τοῦ προσώπου σας.

Αὐτοὺς τοὺς εὐγενεῖς παλμοὺς νομίζω, ὅτι ἀκούω ταύτην τὴν ὄραν λακτίζοντας τὰ νεανικά σας στήθη.

Καὶ εἰς τὸν νεκρῶσιμον βόμβον τῶν δισχιλίων σας στομάτων νομίζω, ὅτι ἀναγνωρίζω, ᾧ ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται τοῦ πανελληνίου καθιδρύματος τῶν Μουσῶν, τὴν εὐχὴν καὶ τὸν ὄρκον δισχιλίων στρατιωτῶν τῆς αὔριον, οἵτινες ἐδῶ, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τούτῳ, ὅπου ὑποῦνται τὰ μαυσωλεῖα τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλογοῦσιν ὑποκάρδιον μὴ δυνάμενοι νὰ ἀσπασθῶσιν εὐλαβῶς τὸ μέτωπον τοῦ στρατιώτου θανόντος ὑπὲρ πατρίδος, εἰς ὃν δὲν ἐπεφυλάσσετε ν' ἀναπαυθῆ ἔγγυς ἐκείνων νικηφόρως, ἀλλ' ὅστις ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ μακρὰν, ὄνειροπόλος λυτρωτῆς τῶν δεδουλωμένων.

Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀριστοτόκον μητέρα τοῦ ἥρωος, τὴν δίκην ἀρχαίας Λακαίνης ὑπερήφανον ἐπὶ τῷ θανάτῳ του. Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀρρενωπὴν σύντροφον τῶν πατριωτικῶν του ὄνειρων, τὴν εὐγενῆ χήραν τοῦ μάρτυρος. Ἡ δὲ σεμνὴ σας ἐπιμνημόσυνος τελετὴ ἄς χρησιμεύσῃ ὡς βάπτισμα ἀναγνωρίσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, ὡς ἀρραβῶν μέλλοντος εὐτυχεστέρου, ὡς σιωπηρὰ καὶ σοβαρὰ καθομολόγησις ὄρκου ὑψηλοῦ καὶ μεγάλου.

Μόνον τότε θὰ ἔχη ἀξίαν τὸ δάκρυ σας. Μόνον τότε θὰ ἀποβῶσι βαρυσήμαντοι οἱ στέφανοί σας. Μόνον τότε εἰς ἐκεῖνον, ὃν θρηνεῖ μεθ'

ύμων και θαυμάζει τὸ ἔθνος ὄλον τὸ ἑλληνικόν, θὰ ὑπάρξῃ ἐλαφρὰ ἢ καλύψασα τὸν πολύτιμόν του νεκρὸν Μακεδονικὴ γῆ.

Ἐφημερὶς «Ἐμπρός» 24 Ὀκτωβρίου 1904

Σπ. Λάμπρος

4. ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1942 ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν, ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, λόγιοι καὶ φιλόμουσοι προστήρχοντο κατ' ἔτος, διὰ νὰ ἀναπολήσουν, νὰ τιμήσουν καὶ νὰ ἐορτάσουν. Εὐτυχές, ὑπερήφανον ἐγέμιζε τὸ πλῆθος τοὺς δρόμους τοῦ ἄστεως. Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου, συμβολίζουσα τὴν αἰωνίαν ἔνωσιν τῆς ἀρχαίας μετὰ τὴν νεωτέραν δόξαν, ἐκυμάτιζεν ἡ γαλανόλευκος.

Καὶ ἐφέτος, πιστοὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, συνήλθομεν ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νὰ ἀναπολήσωμεν, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ἐορτάσωμεν. Πένθος βαρὺ, πένθος ζοφερὸν ἀπλώνεται ὑπὲρ τὴν Ἑλληνίδα γῆν. Τοῦ πολέμου ὁ σίδηρος ἠφάνισε τὰς πόλεις, ἐμάρανε τὰ δένδρα καὶ τὰ ἄνθη. Χῶρα ἑλληνικαί, ποτισμένα μετὰ τὸ τίμιον αἶμα καὶ μετὰ τὰ δάκρυα γενεῶν ὀλοκλήρων, εὐρίσκονται δέσμια. Μυριόστομος ἀπὸ παντοῦ ἀκούεται ὁ στόνος τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ πόνου. Καὶ ὅμως συνήλθομεν. Συνήλθομεν, διότι

ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον

ἢ Ἐλευθερία ὀλόρθη πλανᾶται

ἡ δόξα καλύπτει μετὰ τὰ πτερά τῆς τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὄρη· εἰς τὰ λιπόσαρκα στήθη τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐκάμφθη ἡ ψυχὴ, δὲν ἐξέλιπεν ἡ ἐλπίς καὶ τὸ θάρρος.

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν, ὅπου ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἠκούσθησαν τῆς $\chi \alpha \rho \acute{\alpha} \varsigma$ καὶ τῆς ἐλπίδος τὰ μηνύματα, μακρὰ καὶ ἀτελεύτητος παρελαύνει σήμερον ἡ ἔνδοξος χορεία τῶν ἡρώων. Τοῦ Μαραθῶνος τὰ τρόπαια, τῆς Σαλαμίνας τὰ ξύλινα συντρίμματα, τοῦ Ἀκροῖνου καὶ τοῦ Κλειδίου τὰ ἀνδραγαθήματα, ἀδελφωμένα μετὰ τοὺς ἥρωισμούς τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Δερβενακίων, εἶναι καὶ παραμένουν τὰ σύμβολα τῆς πίστεως, εἶναι οἱ ἔνδοξοι σταθμοὶ τῶν μακρῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀγώνων. Καὶ ἀπὸ κάτω ἡ δόξα ἀγκαλιάζει

τὰ πεδία τῶν νεωτέρων ἡρωϊσμῶν : ἐδῶ τὸ Κιλκίς, ἐκεῖ ἡ Δοῖράνη· καί, μακρότερον ἀκόμη, ἡ Πίνδος μὲ τὰ χιονισμένα ἡπειρωτικά βουνά.

Πρὸ τῶν ἱερῶν τούτων εἰκόνων, πρὸ τῶν παλαιῶν καὶ νέων μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ συντετριμμένη καὶ αἰμάσσουσα καλεῖται νὰ ἀναπολήσῃ καὶ νὰ προσευχηθῆ. Ὁ ψίθυρος τῶν χειλέων, ὁ πόνος, ὁ ὁποῖος σφίγγει τὸν ὕπνον τῶν ἀνθρώπων, ἄς μὴ ταράξῃ τὰς καρδίας τῶν ἡρώων. Καὶ μόνον σεῖς, τῶν ὁποίων τὰ στήθη γεμίζει καὶ ἀναταράσσει ἡ συγκίνησις καὶ τὸ πένθος, σιωπηλά, μὲ τὴν καρδίαν καθαρὰν καὶ τὸ πνεῦμα ἐλεύθερον, ὄρθιοι προσευχηθῆτε.

Ἄς εἶναι ἱερὸν τὸ χῶμα, ποῦ κρύπτει τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους. Ἄς εἶναι ἀνθισμένα τὰ δένδρα, ποῦ σκιάζουν τὴν γῆν τὴν ποτισμένην μὲ τὸ αἷμα τῶν. Ἡ ἀνοιξίς καὶ τὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν ἄς φέρουν εἰς τὰ ἀλβανικά βουνά τὸν χαιρετισμὸν τῆς γλυκυτάτης μακρινῆς πατρίδος. Δύναμιν καὶ ἐλπίδα ἄς δίδῃ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ κομμένα χέρια καὶ μὲ τὰ κομμένα πόδια, εἰς τὰς πενθούσας μητέρας, εἰς τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανά.

Καὶ ἀφοῦ καθίσωμεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ προσευχηθῶμεν πρὸ τῶν σεπτῶν μορφῶν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἡρώων, ἄς ἐνθυμηθῶμεν. Τὸ στιβαρὸν τῆς Ἱστορίας χέρι θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Καὶ τότε ἄπλετον, ἀνέσπερον θὰ γεννηθῆ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας τὸ φῶς. Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος. Καὶ τότε θὰ πεισθῶμεν ὅτι τοῦ Ἐθνους οἱ ἀγῶνες ἐθεμελίωσαν καὶ ἐχάραξαν τὸν μαρτυρικὸν δρόμον πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, προάγγελος νέας περιόδου τοῦ ἐθνικοῦ βίου, ἀποτελεῖ πολύμορφον ἱστορικὸν φαινόμενον. Ἄλλ' αἱ γενεσιουργοὶ δυνάμεις, οἱ παράγοντες, τὰ μακρὰ στάδια τῆς παρασκευῆς τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεών του, μορφαὶ πολὺπλευροὶ καὶ πολυσύνθετοι καθ' ἑαυτάς, καταλήγουν εἰς μίαν θεμελιώδη ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν δύναμιν : τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν τοῦ Ἐθνους. Δύο μεγάλα ρεύματα ἰδεῶν συγγενῶν καὶ παραλλήλων ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας ὁρμώμενα ἐμπνέουν καὶ γονιμοποιοῦν δύο παραλλήλους κόσμους. Τὸ ἐν χύνεται εἰς τὰ βουνά καὶ τὰς πεδιάδας, φωτίζει τὰς ταπεινάς καλύβας καὶ γίνεται θρῦλος καὶ γίνεται τραγούδι τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης. Τὸ ἄλλο μὲ

τοῦ νοῦ καὶ τῆς γνώσεως τὰ εὐρήματα κατευθύνει τοὺς πόθους καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, καταφεύγει εἰς τὰ ταπεινά ἐργαστήρια τῆς παιδείας καὶ γίνεται ἰδέα.

Ἰδέα καὶ θρύλος, σπουδὴ τοῦ παρελθόντος καὶ τραγούδι, εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ — μορφαὶ σεπταί, εἴτε ἀντιλαλοῦν εἰς τὰ φαραγγια καὶ τὰ δάση εἴτε προδίδουν τὸν μόχθον τοῦ γραφείου — εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ τῶν μυχιῶν πόθων τοῦ Ἔθνους. Καί, ἐὰν εἰς τὸν μόχθον τοῦ γραφείου ἀδελφώνονται τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου αἱ παραδόσεις, εἰς τοὺς θρύλους καὶ τὰ τραγούδια θαμπὴ ἢ ἀνάμνησις τοῦ λαοῦ ἔχει διατηρήσει τῶν ἀνδρειωμένων καὶ τῶν γιγάντων τοὺς μύθους, ἐνῶ ζωντανὴ ἀντιθέτως παραμένει εἰς τὴν ψυχὴν του τῆς αὐτοκρατορίας ἢ αἴγλη.

Ἡ Βυζαντινὴ ἰδέα εἶναι τόσον παλαιὰ ὅσον καὶ ἡ δουλεία, ἀσφαλῶς δὲ παλαιότερα τῆς δευτέρας ἀλώσεως. Διότι καὶ πρὸ τοῦ 1453, ὅτε τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε καταφεύγει εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀνάλογος κύκλος παραδόσεων καὶ ἰδεῶν εἶχε γεννηθῆ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κυρίως ὅμως μετὰ τὴν δευτέραν ἄλωσιν ἡ λαϊκὴ ψυχὴ χρησιμοποιοῦσα πολλὰ παλαιότερα στοιχεῖα καὶ ἐφευρίσκουσα νέα σύμβολα περιέλαβε μὲ τὸν θρυλικὸν τύπον τοὺς παλμούς καὶ ἔπλασε τὸν κύκλον τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων.

Οἱ ἀρχικοὶ πυρῆνες, περὶ τοὺς ὁποίους ἐστράφη ἡ λαϊκὴ φαντασία, εἶχον ὡς ἀντικείμενον τὸν τελευταῖον Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον, τὴν θεοφύλακτον πόλιν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, σύμβολα σεπτὰ καὶ θρυλικά τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων.

Μακρὰ προεργασία τοῦ χρησμοῦ καὶ τοῦ θρύλου εἶχον παρασκευάσει τὰ πλαίσια. Τὰ βιβλία τῶν ἀστρολόγων, αἱ δράσεις, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ γλυπταὶ παραστάσεις τῶν ἀρχαίων μνημείων προέλεγον τὰ «ἔσχατα τῆς πόλεως». Μελαγχολικαὶ προβλέψεις τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους συνέχει ὁ φόβος. Σπέρματα ἀπαισιοδοξίας καὶ συγχρόνως σπέρματα μελλοντικῶν ἐλπίδων :

Καὶ πάλιν ἔξεις, Ἐπτάλοφε, τὸ κράτος,

λέγει ὁ χρησμός.

Τὸν νεκρὸν ἤδη καὶ πᾶσι λελησμένον
οἶδασι πολλοί, κἂν μηδεὶς τοῦτον βλέπῃ.

Ποῖος ἦτο ὁ νεκρός, ὁ λησιμονημένος ἀπ' ὄλους, ποῖος ἦτο ὁ ἀόρατος νεκρός; Ἄνῆρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός, σκευὸς τῆς ἐκλογῆς. Ὅταν οἱ κατακτητῆται θὰ καταλάβουν τὴν θεοφύλακτον, ὅταν θὰ φθάσουν μέχρι τοῦ κίονος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἄγγελος Κυρίου «φέρων ρομφαίαν παραδώσει (αὐτῷ) τὴν βασιλείαν σὺν τῇ ρομφαίᾳ καὶ ἐρεῖ αὐτῷ λάβε τὴν ρομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίκησον λαὸν Κυρίου». Καὶ τότε οἱ Ἕλληνες θὰ ἐκδιώξουν τὸν κατακτητῆτην «ἄχρις ὀρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μοδοενδρίῳ».

Ἄνῆρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός. Ἡ ἥρωικὴ μορφή τοῦ Κωνσταντίνου, στρατιώτου ἀπλοῦ καὶ ἀπερίττου, ἐνετάχθη εἰς τοὺς παλαιότερους θρύλους. Τὴν λαϊκὴν ψυχὴν συνετάραξεν ἡ τύχη τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ἱστορία ἀμφιβάλλει. Ὁ σύγχρονος Φρατζῆς καὶ ὁ Nicolo Barbaro ἐκφράζουν δισταγμοὺς περὶ τοῦ θανάτου του, Ἄρμένιος δὲ μοναχὸς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος μαρτυρεῖ ὅτι ἔφυγεν ἐπὶ φραγκικοῦ πλοίου.

Ἡ φήμη ἤρπασεν εἰς τὰ πτερά της τὰς ἀμφιβολίας τῶν συγχρόνων, περιῆλθε τὴν κουρσεμένην χώραν, ἐχαμήλωσεν εἰς τὰς ταπεινὰς καλύβας, ὅπου ἐπεκράτει ἡ ἐλπίς καὶ ὁ φόβος, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὁ πανελλήνιος θρύλος τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ, «ποῦ καρτερεῖ τὴν ὥρα νὰ ῥθῆ ὁ ἄγγελος πάλι νὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ».

Καὶ μέσα εἰς τὴν βασιλίσαν τῶν πόλεων, ἀθάνατον, μνημεῖον τῆς τέχνης, προσκύνημα τῆς Χριστιανοσύνης, ἡ Ἁγία Σοφία, συγκεντρώνει τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων. Νοεροὶ προσκυνηταί, πρὸς αὐτὴν στρέφονται ἀδιάκοπα οἱ σκλάβοι. Ἄς ἔμεινεν ἀλειτούργητος, ἄς ἔμειναν βωβὰ τὰ σήμαντρά της. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δούλων ἀκούεται ἀκόμη ἡ ἀρμονία τῆς μακρινῆς καμπάνας. Καὶ γίνεται ὁ ναὸς, ναὸς καὶ τέμενος τοῦ Ἔθνους. Τὸ μεσονύκτιον τῆς Ἀναστάσεως τοῦ ἔτους 1522, διηγεῖται ὁ ταπεινὸς καὶ ἀνώνυμος χρονογράφος, οἱ δερβίσηδες ἦλθον εἰς τὰ προαύλια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκεῖ «ἤκουσαν ψαλμωδίαν καὶ εἶδον καὶ φῶς μέγα ἐν τῷ ναῷ». Ὁ θυμὸς ἐγένισε τὰ στήθη των καὶ ὅτε ἀνεζήτησαν παντοῦ, διὰ νὰ ἴδουν μήπως ἡ χαρμόσυνος φωνὴ ἀνεπέμπετο ἀπὸ ἀνθρώπινα χεῖλη, «εὐθὺς ἐξέλιπε καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ψαλμωδία». Δὲν ἦτο φωνὴ ἀνθρώπων, ἡ ὁποία ἐξένισε τοὺς ἀφελεῖς δερβίσηδες κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ 1522. Τὸ φῶς δὲν τὸ εἶχεν ἀνάψει χερί ἀνθρώπινον. Ἦτο

ἡ ὑπερκόσμιος φωνὴ τῶν ἀγγέλων· καὶ τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον κατηύ-
γαζε τοὺς θόλους, ἦτο οὐράνιον. Καὶ ἀπὸ τότε, ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλή-
ρους, ἡ θρυλικὴ ἐκκλησία :

μέ τὰ τρακόσια σήμαντρα κι ἑξήντα δυὸ καμπάνες

ἐλίκνιζε τὰ παιδικὰ ὄνειρα καὶ τὰς ἀνδρικὰς ἐλπίδας τῶν ἑλληνικῶν
γενεῶν.

Ἐνῶ δὲ ἡ βασιλις τῶν πόλεων ἐξέπεμπε πρὸς τὰς ἐσχατιὰς τῆς
ἑλληνικῆς γῆς τοὺς θρύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καὶ τῆς
Ἁγίας Σοφίας, ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τοὺς κάμπους, ἀπὸ τὰ μετε-
ρίζια τοῦ Εὐφράτου ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, ποὺ τὸν εἶχε ἡ Ρωμιοσύνη :

κι ἀπ' τὰ θρονιὰ τὰ ρήγικα,
πιὸ ἀπάνου, ἀπάνου ἀπ' τὰ παλάτια,
στοὺς βασιλιᾶδες βασιλιᾶ,

κατέκτα τοῦ Πανελληνίου τὰς ψυχὰς κι ἐγένετο τὸ σύμβολον τῆς ἀν-
δρείας. Ὁ στίχος μετουσίωνε τοὺς ἑλληνικοὺς ἀγῶνας. Ἦρωσ καὶ
σύντροφος, μορφὴ ἐπικὴ ὁ Διγενὴς παρίστατο εἰς τὴν χαρὰν τοῦ
γάμου καὶ τῆς τάβλας, παρίστατο εἰς τὸ δοκίμιον καὶ τὸ κοῦρσοσ,
κατέβαινε εἰς τῶν νηπίων τὸ προσκέφαλον κι ἐγένετο νανούρισμα :

Κοιμήσου, γυιέ μου, καλογιέ, ὁμορφε διωματάρη,
γιὰ νὰ γληγοροκοιμηθῆς καὶ γιὰ ν' ἀργοξυπνήσης,
νὰ μεγαλώσης, νὰ γενῆς μεγάλο παλληκάρι,
νὰ κτεινιστῆς, νὰ διαρνιστῆς, νὰ στολιστῆς, ν' ἀλλάξης,
νὰ καλλικέψης τ' ἄλογο, ποὺ περπατεῖ καὶ δρέμει,
μέ τὰ σελλοχαλίναρα τὰ χρυσοκεντημένα,
μέ τ' ἀσημένια πέταλα καὶ μέ τὰ φταρμιστήρια,
ποὺ στέκει καὶ χιλιομιντῶ στοὺς πέργερο δεμένον,
νὰ πάγης εἰς τὸν πόλεμον νὰ λιοντοπολεμήσης
μ' οὐλοὺς σου τοὺς ἀκράνηδες, μ' οὐλοὺς τοὺς στρατολάτες.
Κι εἰς ὅποιο πόλεμον βρεθῆς, νὰ βγῆς κεφαλιωμένος,
νὰ πάρης χάρες καὶ χαρές, χῶρες, χωριὰ καὶ κάστρα.

Ὁ βουρκωμένος ὁ Εὐφράτης τὰ κύματά του στέλλει ν' ἀπαντή-
σουν τοῦ Πηνειοῦ τὰ θολωμένα τὰ νερά. Τῆς Λυκανδοῦ, τῆς Ποδαν-

δοῦ, τῆς Ἀναβάρζου τὰ κοντάρια εἰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου τ' ἀκροβράχια ἀντιλαλοῦν. Δὲν εἶναι τὸ Βυζάντιον ὁ τόπος τοῦ μυστικισμοῦ, δὲν εἶναι μόνον τῶν προλήψεων ἡ χώρα. Εἰς τοῦ Χαρσιανοῦ τοὺς κάμπους, εἰς τοῦ Ἀντιταύρου τὰς κλεισοῦρας, στὰ κονταροχτυπήματα μὲ τὰ φαριὰ τὰ μαῦρα τ' Ἀρμουροπούλια κι οἱ Σκληροί, οἱ Ξάντινοι, οἱ Πορφύρηδες μάχονται καὶ κουρσεύουν. Εἰς τὸν τουρκοκρατούμενον Ἑλληνισμόν, ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ Ταινάρου, ὁ Διγενής, ἄθνατος, παρέχει τὸ ὑπόδειγμα καὶ τὸ ἥρωικόν στοιχείον. Κλέφτες καὶ ἀπελάται ἀδελφώνονται, ἀκρίται καὶ ἀρματωλοί, γεννήματα πολέμων καὶ ἀγώνων, τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς σκλαβιάς τὰ σύμβολα τὰ ἥρωικά ἐνσαρκώνουν. Καί, ὅπως εἰς τ' ἀπόμακρα τῆς Καππαδοκίας ἄκρα τὸ λαϊκὸν τραγούδι περιέβαλε πρόσωπα ἱστορικά καὶ γεγονότα, οὕτω κι ἀπ' τοῦ Κισσάβου τὰ βουνὰ ἐξεπήδησαν σὰν γάργαρα νερὰ τὰ κλέφτικα τραγούδια.

Τὸ ἀδιάκοπον τοῦ στίχου σμίλευμα, ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνωτέρων μορφῶν ἐκφράσεως, ὀλόκληρος ἡ ἀθόρυβος ἐργασία τοῦ ἀγνώστου ποιητοῦ, πλὴν τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἐδημιούργησαν καὶ παράδοσιν πνευματικὴν. Ἀπ' αὐτὴν θὰ ἀντλήσουν ἀργότερα αἱ νεώτεροι φιλολογικαὶ γενεαί.

Εὐλογημένα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐπότισαν τὰ νάματα τῆς λαϊκῆς μουσῆς. Τὸ ρεῦμα τῆς λαϊκῆς παραδόσεως θὰ παράσχη εἰς τὸν Ἑλληνισμόν ὄχι μόνον τὰς πνευματικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν διατήρησιν, ὄχι μόνον τὰ ἥρωικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ σπέρματα τῆς μελλοντικῆς πνευματικῆς του δράσεως.

Ὁ ἀντίλαλος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σπανίως φθάνει μέχρι τοῦ ταπεινοῦ ἐργαστηρίου τῆς μαθήσεως καὶ τῆς μελέτης. Ὁ πνευματικὸς δυῖσμός τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ μετοχετεύεται εἰς τὸν νεώτερον βίον τοῦ Ἔθνους. Παραλλήλως δηλαδή πρὸς τὴν λαϊκὴν πνευματικὴν παράδοσιν συνεχίζεται ἡ λογία προσπάθεια, τῆς ὁποίας αἱ ρίζαι ρίπτονται βαθύτατα εἰς τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἡ δουλεία εὔρε τὸν Βυζαντινὸν κόσμον εἰς μεγάλην πνευματικὴν παραχῆν. Δύο διακεκριμένα ρεύματα ἰδεῶν ἀναταράσσουν τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὰς δογματικὰς συζητήσεις, ὑπὸ τὰ ἄζυμα καὶ ἔνζυμα, ὑπὸ τοὺς Βαρλααμίτας καὶ τοὺς Παλαμιστὰς ζητοῦν νὰ κρύψουν βαθυτέρας ἀντιθέσεις. Ἡ ὀρθόδοξος, ἡ δύσκαμπτος

ἀνατολική σοφία, εὐρίσκεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ ἀναγεννώμενον πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ζειδωρος αὔρα τοῦ Ταυγέτου πνέει ὑπεράνω τῆς Ἑπταλόφου. Ἐπὶ αἰῶνας ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλάς ἔμενε κλεισμένη εἰς τὰ στενὰ πλαίσια τοῦ ἀσιατικοῦ δόγματος.

Μακαρισμένους, ἐσύ, ποὺ μελέτησες
 νὰ τὸν ὀρθώσης ἀπάνου στους ὤμους σου
 τὸ συντριμμένο νὰ τῶν Ἑλλήνων.

Μακαρισμένος ὁ σοφὸς τοῦ Μυστρᾶ: « Ἐσμὲν γὰρ οὖν, ὦν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἦ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ », λέγει ὁ Γεμιστός. Καὶ ἀποκρίνεται ὁ Σχολάριος: « Ἕλληνας ὦν τὴν φωνήν, οὐκ ἂν ποτε φαίην Ἕλληνας εἶναι. . . εἴ τις ἔροιτό μοι, τίς εἰμι, ἀποκρινούμαι, χριστιανός. . . ».

Οἱ δύο ἀντίθετοι κόσμοι συναντῶνται μόνον εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους. Καὶ ἐνῶς ὁ Χριστιανός, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας, συνεβιβάσθη καὶ ἔκλινε προστατευτικὰ πρὸς τὸ σκλαβωμένον γένος, ὁ Ἕλληνας ἀνυπότακτος, ἐλευθερὸς ἠκολούθησε τὸν δρόμον τῆς ξενιτειᾶς. Εἰς τὴν μαρτυρικὴν του περιπλάνησιν, εἰς τὴν διασπορὰν εἰς χώρας ξένας καὶ ἀξένους ἠγωνίσθη, ἐκήρυξεν, ἐνεθουσίασε καὶ τελικῶς ἐκάμφθη. Δὲν ἠθέλησε νὰ μείνῃ ἀπλοῦς πνευματικὸς ἐκπρόσωπος. Πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν συνεννόησιν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς Δύσεως ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδοῦλων ἔδαφῶν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ ἔθνικὴ δράσις τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως κινεῖται ἐντὸς εὐρύτερων πλαισίων τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Μορφὴ οἰκουμενικὴ καὶ ἐπιβλητικὴ, ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν δισταγμῶν τῆς Ἁγίας Ἐδρας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑποψίας καὶ τῆς ἐπιφυλακτικότητος εἰς τὸ συνέδριον τῆς Μαντουῆς, εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Νυρεμβέργην ἐκπέμπει τὸ κήρυγμα τῆς σταυροφορίας. Ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις, Μιχαὴλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης ἰκετεύουν τὸν νικητὴν τῆς Νεαπόλεως, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον τὸν Η΄, νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν

τῆς Ἑλλάδος. Ἄφ' ἧς στιγμῆς, ἔλεγε τῷ 1525 ὁ Λάσκαρις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον τὸν Α', ἄφ' ἧς στιγμῆς ἔλαβον γνώσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου, ἀπομακρυνθεὶς τῆς πατρίδος μου ἕνεκα τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων Μωαμεθανῶν, δὲν ἔπαυσα νὰ κηρύσσω καὶ νὰ ἀναζητῶ τὰ μέσα, διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς αὐτὴν μὲ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε γνωρίσει. Σήμερον ἡ προσοχὴ τῶν φυγάδων στρέφεται πρὸς τὸν Φερδινάνδον τὸν Καθολικόν, αὐριον θὰ στραφῆ πρὸς τὸν Μαξιμιλιανὸν τὸν Α', πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Ε', αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας καὶ βασιλέα τῆς Ἰσπανίας.

Ἀγῶνες τραχεῖς, πικρία καὶ δοκιμασίαι ἀναμένουν τὸν Βησσαρίωνα, τὸν Ἰανὸν Λάσκαριν, τὸν Μᾶρκον Μουσοῦρον καὶ ὀλόκληρον τὴν πλειάδα τῶν Ἑλλήνων λογίων. Ὁ πόθος καὶ ἡ νοσταλγία τῆς μακρινῆς πατρίδος βασανίζει τὰς ψυχὰς των. Οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, πρόσωπα μυθικὰ καὶ ἱστορικά, ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις ἐμπνέουν τοὺς ποιητὰς : vox diversa sonat. Ἄλλ' ἡ φωνὴ των παρηλλαγμένη καὶ ἀγνωρίστος ὑπὸ τὸ ψυχρὸν ἀρχαῖκόν ἢ λατινικὸν περίβλημα ἀπηχεῖ τὸ παράπονον τοῦ σκλαβωμένου Ἔθνους.

Καὶ ἦλθε τὸ χάσμα· χάσμα εἰς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Περίοδος σκοτεινὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καὶ ἀπὸ δημογραφικῆς καὶ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως εἶχεν ἀρχίσει νὰ κάμπτεται. Ὁ θεσμὸς τοῦ παιδομαζώματος, βάρβαρος φόρος τοῦ αἵματος, ἐμάραινε τὰς ἑλληνικὰς γενεάς. Αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς μεταναστεύσεως ἔμειναν χωρὶς παράδοσιν καὶ χωρὶς συνοχήν. Καὶ ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ', καὶ κυρίως κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις ἀναδύουσαι ἐκ τῶν μυχιῶν τοῦ ἔθνους ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ ἀντιδροῦν, τὰ πράγματα εἶχον τελείως μεταβληθῆ. Ὁ ἄξων τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς εἶχε μετὰτεθῆ ἐκ τῆς Ρώμης, τῆς Βενετίας καὶ τῶν Παρισίων εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὴν Μόσχαν. Καὶ τότε οἱ Ἕλληνες ἐνεθυμήθησαν καὶ πάλιν τοὺς παλαιοὺς χρησμούς. Τὰ ξανθὰ γένη, ἄλλοτε ἐχθρικά καὶ ἀντίπαλα, ἔγιναν σύμμαχα. Φιλόπατρις ποιητῆς, ὁ Μυρέων Ματθαῖος, ἔγραφε τῷ 1618 :

Ἐλπίζομεν εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλυτώσουν,
νὰ ἴθωῦν ἀπὸ τὸν Μόσχοβον νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν.

Ὁ δὲ ποιητὴς - λαὸς ἐνσαρκῶνων τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους ἐτραγούδησε δειλὰ καὶ σιγαλὰ :

Ἐκὼς τούτ' τὴν ἀνοιξι,
ραγιᾶδες, ραγιᾶδες,
καημένη Ρούμελη,

ὅσο νὰ ἔρθῃ ὁ Μόσχοβος,
ραγιᾶδες, ραγιᾶδες,
νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι
Μωριᾶ καὶ Ρούμελη.

Ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ μεγάλου ὁμοδόξου κράτους δὲν ἄφησε ξένους τοὺς Ἕλληνας λογίους. Ἐνῶ ὁ Βολταίρος ἀνέμενε τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀρχαίων θεῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἀφιέρωνεν εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν Β' ἀρχαιοπρεπεῖς ῥόδας. Ὁ Ἰωαννίτης λόγιος Ἀθανάσιος Ψαλίδας ἔγραφε πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν «ταῖς σαῖς ἀκτίσι καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ τὸ πάλαι μὲν ἔνδοξος καὶ εὐδαίμων διὰ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἄρην, νῦν δὲ ἄδοξος καὶ δυστυχὴς διὰ τὸν τῶν βαρβάρων θλίβοντα καὶ ἐπιβαρύνοντα ζυγόν, ψυχρὰ οὖσα, θερμαίνεσθαι ἤρξατο. . .». Ἀνάλογα ἔγραφον καὶ πρὸς πρίγκιπα Γρηγόριον Ποτέμκιν οἱ Θεσσαλοὶ συγγραφεῖς τῆς νεωτερικῆς Γεωγραφίας, ὁ ἱερομόναχος Δανιὴλ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς. Γενικῶς δὲ σημαντικὴ πνευματικὴ δραστηριότης παρατηρεῖται εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τῆς ὁμοδόξου αὐτοκρατορίας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ «ἐλληνικοῦ σχεδίου» τοῦ 1781 προβλεπρμένη ἀνασῦστασις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Κωνσταντῖνον, ὁ γάμος τῆς Ζωῆς - Σοφίας, θυγατρὸς τοῦ δεσπότη τῆς Πελοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου, μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἰβάν τοῦ Γ' παρεῖχον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας τὴν ἐλπίδα τῆς πραγματοποίησεως τῆς βυζαντινῆς ιδέας.

Ἐποχὴ παρασκευῆς καὶ ὠριμότητος τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχε παρασκευάσει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπνευσμένος ὀραματιστὴς ὁ Ρήγας ἀπομακρύνεται φαινομενικῶς τῆς βυζαντινῆς ιδέας, τὴν ὁποίαν ὑποτάσσει εἰς τὰς φιλελευθέρους ἀρχὰς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώ-

που και τοῦ πολίτου. Καὶ ὁμως οὐδεμία ἄλλη μορφή κατάρθρωσε τόσον ἐπιτυχῶς, ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ νεωτέρου πνεύματος, νὰ συγκεράσῃ δύο παλαιὰς παραδόσεις. Μορφή λογίου, μορφή λαϊκοῦ ψάλτου τῆς ἐλευθερίας, ὁ Ρήγας συνέδεσε τὰ δύο διεστῶτα ρεύματα, ἔκλεισε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν ιδέαν καὶ τὸ τραγούδι.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ιδέαν. Ὅτε ἐν μέσῳ γενικῆς συγκινήσεως ἐνεκρίνετο τὸ 98ον ἄρθρον τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο ὅτι «αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων Χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων», αἱ ψυχαὶ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους ἐστρέφοντο πρὸς τὸ ἔνδοξον παρελθόν. Καὶ ἀργότερα Ἑλληνας πρόκριτοι ἐξεληθόντες εἰς ἀναζήτησιν βασιλέως ἐπεσκέπτοντο τὸ Landuірh, ἄσημον καὶ ὀμιχλώδη κωμόπολιν τῆς Ἀγγλίας, ὅπου εἶχον προσφάτως ἀνευρεθῆ οἱ τάφοι τῶν τελευταίων Παλαιολόγων. Εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ εἰρηνικοὶ πολῖται, οἱ ὁποῖοι ἐκοιμῶντο τὸν αἰώνιον ὕπνον εἰς τοὺς τάφους τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Landuірh, οὐδεμίαν ρανίδα αὐτοκρατορικοῦ αἵματος εἶχον εἰς τὰς φλέβας των. Τὸ πρᾶγμα ὁμως δὲν ἔχει σημασίαν. Τὸ διάβημα τοῦ Ἔθνους, ἀναζητοῦντος εἰς τὰς μακρινὰς χώρας τοῦ βορρᾶ τοὺς ἐπιζῶντας νομίμους συνεχιστὰς τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως, δεικνύει εὐγλώττως καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ιδέας τῶν συγχρόνων.

Καὶ ὁ ἱστορικός, ἐρμηνευτὴς τοῦ παρελθόντος, τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων γνώστης, θὰ σταματήσῃ εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου, καὶ μὲ τὸν ἔνδοξον τῆς Ἱστορίας πέπλον θὰ καλύψῃ τὰς πτωχὰς τῆς γῆς. Θὰ φέρῃ ἀργά, βαρῖα τὰ βήματά του πρὸς τὸν Ἱερὸν Βράχον, εἰς τοῦ Ταῦγέτου τ' ἀντερίσματα μὲ τοῦ Μυστρᾶ τὰ ἐρείπια, εἰς τὸ Μεσολόγγι· τῆς Πίνδου θ' ἀντικρύσῃ τοὺς πολιοῦς κροτάφους καὶ κάτω, μακριά, τὴν Ροδόπην ποῦ

ξέφωτη στυλῶνει τὴν κορυφὴν τῆς
μεσουρανίς. . .

Τῆς γῆς αὐτῆς τὸ ἱερὸν χῶμα τὸ ἁγίασεν ὁ στίχος· τὸ ἔβαψε τὸ αἷμα τῶν ἡρώων, τὸ κάθε πετραδάκι τῆς ἀνιστορεῖ τὰ περασμένα μεγαλεῖα. Σήμερα κουρασμένη χώρα κύπτει καὶ πάλιν πρὸ τῆς βίας καὶ τῆς δυστυχίας.

Και ὁ ἱστορικός, τῶν ἐρχομένων ὀραματιστής, τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ὀνειρῶν πλάστης, θὰ σταματήσει εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου. Εἶπεν ὁ σοφός: «τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ξένην ἐπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνορθώνεται· διότι ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ εἶναι πρόσκαιρος καὶ τὸ πνεῦμα αἰδίου» (Η· Taine).

Ἐθνάτων τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἰῶνων ἀγῶνες, αἰῶνων τὸ ἔθρεψαν δοκιμασίαι. Κι ἂν πρὸς στιγμὴν ἐκάμθη, κι ἂν ἐκλονίσθη καὶ ἐλύγισεν, ἀδάμαστον καὶ πάλιν θὰ ἀνορθωθῆ. Αὐριοὶ τὰ νῶτα τῆς θαλάσσης, καράβια πρωτοτάξιδα θὰ φέρουν εἰς τὰ μακρινὰ ἀκρογιάλια. Ἐμποροὶ καὶ ταξιδευτάδες τῆς Ἀνατολῆς θὰ φέρουν τὰ ἀρώματα τὰ ἐξωτικά. Θὰ φέρουν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τὰ δῶρα, τῆς εἰρη-
ρήνης καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τὸ κήρυγμα:

Ἄς σταματήσουν τὰ δάκρυα τῶν σκλάβων.

«Ἦχος, γλυκύτατος ἦχος» ἀκούεται.

Δὲν εἶν' ἀηδὸνι κρητικό, πού παίρνει τὴ λαλιά του σὲ ψηλοῦς βράχους κι ἄγριους. . .

Εἶναι τοῦ ποιητῆ ἡ φωνή, εἶναι ὁ χρησμός ὁ ἱερὸς βγαλμένος ἀπ' τὰ τρίσβαθα τοῦ Ἔθνους. Εἶναι μαζί καὶ προσευχὴ καὶ προφητεία:

Κι ἂν πέσαμε σὲ πέσιμο πρωτάκουστο
καὶ σὲ γκρεμὸ κατακυλίσουμε,
πού πιὸ βαθὺ καμμιὰ φυλὴ δὲν εἶδ' ὡς τώρα,
εἶναι γιατί μὲ τῶν καιρῶν τὸ πλήρωμα
ὅμοια βαθὺ ἐν' ἀνέβασμα μᾶς μέλλεται
πρὸς ὕψη οὐρανοφόρα.

Δ. Ζακυθηνός

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ — ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΛΥΚΟΦΙΛΟΥΣΑ

Ἄς εἰσδύῃ μία μόνη ἀκτίς ἡλίου, ἅμα τῇ ἀνατολῇ, διὰ τοῦ θαμβοῦ φεγγίτου εἰς τὸν πενιχρὸν θάλαμον μὲ τοὺς τέσσαρας τοίχους ἀσβεστωμένους λευκοὺς, μὲ μίαν ψάθαν καὶ ἐπ' αὐτῆς μικρὸν ἀμαυρὸν κιλιμάκι στρώμενα ἐπὶ τοῦ πατώματος, μὲ δύο προσκεφαλᾶδες ἀκουμβημένας σύρριζα εἰς τοὺς τοίχους, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς γωνίας τοῦ πυρός, ὅπου τέσσαρες ξηροὶ δαυλοὶ καὶ δύο μεγάλα ξύλα καίουσι καὶ βρέμουσιν ἐπὶ τῆς ἐστίας.

Τοιοῦτος νὰ εἶναι ὁ χειμερινὸς θάλαμος, ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμάς, συνεχόμενος μὲ ἄλλον βορεινὸν θαλαμίσκον, ὅστις νὰ εἶναι συγχρόνως δῶμα καὶ ἡλιακωτὸν καὶ ὑπερῶνον. Κατεσκευασμένος μὲ πλίνθους, μὲ ξυλοτοίχους, στεγασμένος μὲ ξύλα καὶ μὲ κεράμους, ἀφάτνωτος, ἀνώροφος, εὐήλιος, ἀθήρμαστος, εὐήνεμος, σχεδὸν ὑπαίθριος, μὲ τὸ μόνον ὑψηλὸν καὶ πλατὺ παράθυρον, τὸ ἀπᾶδον εἰς ὅλον τὸν ρυθμὸν τοῦ κτιρίου καί, χάριν πολυτελείας, μὲ πηχυαίαν ὕαλον, διὰ ν' ἀπολαύῃ τις ὄρθιος εἰς τὰ βασίλεια τοῦ βορρᾶ τὴν μεγάλην θέαν καὶ τὴν μεγάλην πάλην. Τοιαύτη θὰ ἦτο, χωρὶς νὰ παραβῶ τὴν δεκάτην ἐντολήν, ἡ μόνη φιλοκτιμοσύνη μου καὶ ἡ μόνη μου πλεονεξία.

Ὁ οἰκίσκος νὰ εἶναι κτισμένος ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ, ἐπὶ τοῦ μόνου ὑψηλοῦ βράχου, τοῦ προσφιλοῦς εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου. Ἐκεῖ ἀπλοῦται ἀτελείωτον τὸ πέλαγος, ἀνὰ τὴν ἀχανῆ ἔκτασιν, ἀπὸ ἀκτῆς ἕως ἀκτῆς καὶ ἀπὸ κόλπου ἕως κόλπου, καὶ χαμηλώνει ὁ οὐρανὸς εἰς τὴν μίαν ἄκραν, τὴν ἀπωτέραν, διὰ νὰ περιπτυχθῇ ἐγγύτερον τὴν ἐσχατιὰν τῶν θαλασσῶν, ὁ σάπφειρος φιλῶν τὸν σμάραγδον, τὸ βαθύχλωρον ἀντασπαζόμενον τὸ γλαυκόν. Φυσᾷ ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Θράκης καὶ ὁ βορρᾶς παγερὸς ἀποσπᾶται μυριοπτέρυγος ἀπὸ τὸν νεφελοσκεπῆ καὶ χιονοστέφανον Ἄθω καὶ ὁ ἀργέστης ριγηλὸς κατεβαίνει ἀπὸ τὸν γεραρὸν Ὀλυμπον· φρίσσει τὸ κύμα εἰς τὴν ἐπαφήν τῆς ψυχρᾶς πνοῆς, φρικιᾷ ὁ πορφυροῦς πόντος ἀπὸ τὴν κρα-

ταιάν αὔραν, ρυτιδοῦται ἡ θάλασσα ἀπὸ τὴν ἀλλεπάλληλον ραγδαίαν ριπήν, ἀγριαίνει τὸ πέλαγος, ὠρύεται ἡ καταίγίς, ρήγνυται τὸ κύμα εἰς τοὺς σκληροὺς αἰχμηροὺς βράχους. Συννεφοῦται ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὰς μαύρας κάππας τῶν θυελλῶν τὰς σωρευομένας ἐπάνω του, φαινὸς στῦλος προκύπτει ἐν ἀκαρεῖ ἐν μέσῳ ἀχανοῦς κυκεῶνος στροβίλων ἰδοῦ, ἡ ἀκτίς θά διώξη τὸ ἔρεβος, ἡ γαλήνη θά ἐξώση τὸν τυφῶνα. Ὁ φαινὸς στῦλος ἦτο σίφων τρομακτικός, σχεδὸν ὑπερφυῆς θέαμα, τὸ ὁποῖον ἐρρίζωσεν ἐν ριπῇ ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκορυφώθη ἕως εἰς τὸν οὐρανόν.

Ὁ σίφων ἐξερράγη, ραγδαῖος ὄμβρος ἔλουσε καταπληκτικῶς τὴν γῆν καὶ τοὺς αἰγιαλοὺς, ὁ ἄνεμος συνεμαζεύθη εἰς τὰ ἄντρα καὶ τὰς ἀγκάλας, ἡ Σκοτεινὴ Σπηλιὰ ἤχει παρατεταμένως, μυστηριωδῶς ἀπὸ τὴν κοπεῖσαν κολοβὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου, ἀπὸ ἀπειλὴν νέας μανίας λυσσωδεστέρας τῆς πρώτης, ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ἐν τῇ σιωπῇ συνωμοσίας τῶν στοιχείων. Τὸ Κακόρρεμμα ἀντηχεῖ διακεκομμένως ἀπὸ τὴν δάνειον ἰαχὴν τῆς λαίλαπος, ἀπὸ τὴν καταρρακτώδη κάθοδον τοῦ χειμάρρου. Ἡ Νηρηὶς ἀνῆλθεν ἀπὸ τὸ ὑποβρύχιον ἄντρον τῆς, ἀνέβη εἰς τὸ ἀπάτητον ὕψος τοῦ αἰχμηροῦ βραχῶδους προβλήτος καὶ ἄτρωτος αὐτὴ ἀπὸ τὸν ὄμβρον καὶ τὸν ἄνεμον θεωρεῖ μειδιῶσα τὴν πάλιν τῶν στοιχείων. Ὁ Τρίτων κολυμβῶν κάτω εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου ἀνίσχει τὴν κεφαλὴν ἔξω τοῦ κύματος. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ μονόκερος, ὁ φιλέρημος καὶ μελαγχολικός, καταβάς πρὸ μικροῦ διὰ νὰ κάμη τὸν συνήθη περίπατόν του κάτω εἰς τὸ βαθὺ ρεῦμα, τὸ κατερχόμενον δι' ἔλιγμων καὶ βράχων καὶ καταρρακτῶν εἰς τὸν Μικρὸν Γιαλόν, ἐξέβαλε ἕνα θρηνώδη μυκηθμόν, εἶτα ἔμεινεν ἐξηπλωμένος, ἀπαθὴς, ἀκίνητος, δεχόμενος ἐπὶ τῶν νώτων ὅλον τὸν κρῦον λουτήρα τῆς καταίγιδος.* Ἐὰν ἔβλεπε τι, ἔβλεπε τὰς ἀσπρομαύρας καλικάτζούνας, μεγάλα θαλάσσια ὄρνεα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῶν ἀνεχόντων μέσῳ τοῦ κύματος σκοπέλων, εἰς ἀπόστασιν ὄργυιῶν τινῶν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, πολλοὶ ἐξέλαβον μακρόθεν ὡς γυναικας ἀνασκουμπωμένας καὶ ἀσπρομαυροβολουσας, αἵτινες ἠσχολοῦντο νὰ βγάλουν πεταλίδας κύπτουσαι ἐπὶ τῶν βράχων. Ἄλλ' ἦτο ἀδιάφορος καὶ πρὸς τὸ θέαμα τοῦτο, ὡς καὶ πρὸς ὅλα τὰ λοιπά.

Δύο γίδες τοῦ Στάθη τοῦ Μπόζα εἶχον λείψει τὴν πρωίαν ἐκείνην ἀπὸ τὸν μικρὸν αἰπόλον. Εἶχαν ἐκπέσει ἀποπλανηθεῖσαι καὶ

εἶχαν βραχῶθῃ κάτω εἰς τὴν στενὴν πετρῶδη κόγχην, τὴν σχηματιζομένην κατέμπροσθεν καὶ ὑποκάτω ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Βῆμα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης. Ἡ κόγχη ἐκείνη ἦτο καὶ δὲν ἦτο ἔσοχή, ἦτο καὶ δὲν ἦτο σπήλαιον. Σπήλαιον ἄστεγές καὶ ἔσοχή στεγανή. Ἦωρεῖτο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, ἔχασκεν ἄνωθεν τοῦ πόντου. Κάτω βράχος, χιλίων ἑκατοχχείρων ἀγκάλιασμα, κρημνὸς μόνον εἰς νυκτερίδας καὶ εἰς γλαῦκας βατός. Εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου τὸ κύμα, πολλῶν ὄργυιῶν βόλισμα, φωκῶν κολύμβημα καὶ καρχαριῶν. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ βάλῃ τις εἰς τὸν νοῦν του, ὅτι ἠδύνατο ἄνθρωπος νὰ καταβῆ εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην αἰώραν, διὰ νὰ ἀνασύρῃ τὰς ἀποπλανηθείσας.

Αἱ δύο βραχῶμενα αἴγες, συνηθισμένα ν' ἀναρριχῶνται εἰς ὅλους τοὺς κρημνοὺς, ν' ἀναπηδῶσιν ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ χαλάσματα, εἰς ὅλους τοὺς ρέποντας καὶ καταρρέοντας τοίχους, δὲν εἶχον ἐννοήσει ὅτι ἔπεςαν εἰς παγίδα, τὴν ὁποίαν ὁ δαίμων τῆς ἀβύσσου εἶχε στήσει δι' αὐτάς. Ἦσθάνοντο καὶ αὐταί, ὡς ἄλογα κτήνη ὅπου ἦσαν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γλυτώσουν ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου ἦσαν βραχῶμενα.

Ἄφοῦ ἔφαγαν εἰς μίαν ὥραν ὅλην τὴν κάππαριν καὶ ὅλα τὰ κρίταμα καὶ τὰς ἀρμυρήθρας, ὅσαι ἦσαν φυτρωμένα ἐκεῖ, ἔβλεπαν καλῶς ὅτι, διὰ νὰ ξαναβοσκήσουν, ἔπρεπε νὰ περιμένουν ἑβδομάδας ἢ μῆνας τινάς, ἕωσοῦ ξαναφυτρώσουν πάλιν ἄλλη κάππαρις καὶ ἄλλα κρίταμα. Τοῦτο τὸ ἔπαθαν, διὰ νὰ ἔχουν τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ ζητοῦν ποτὲ τὴν ἄδειαν τοῦ αἰπόλου εἰς ὅλας τὰς κινήσεις των καὶ τὰ σκιρτήματά των. Καὶ διὰ νὰ μάθουν ἄλλην φοράν, ἂν ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀρμυρίσουν, νὰ εὐρίσκουν ἄλλον δρόμον, διὰ νὰ καταβαίνουν κάτω εἰς τὴν ἄμμον τοῦ αἰγιαλοῦ. Ἄλλὰ τώρα ἦτο πολὺ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐγλύτωναν, διὰ νὰ βάλουν γνῶσιν δι' ἄλλοτε.

Ἐπάνω εἰς τὸν βράχον ἦτο κτισμένον τὸ παρεκκλήσιον μαστιζόμενον ἀπὸ θυέλλας καὶ λαίλαπας, λικνιζόμενον ἀπὸ τὸ αἰετάραχον καὶ πολὺρροιβδον κύμα, νανουριζόμενον ἀπὸ τὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνεμος ἔψαλλε δι' αὐτὸ εἰς τοὺς σκληροὺς βράχους καὶ εἰς τὰ ἠχώδη ἄντρα. Οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἴσταντο ἀκόμη ἀρραγεῖς, πετροθεμελιωμένοι, σφάζοντες μικρὸν ἐπίχρισμα ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν, χορταριασμένοι καὶ μαυροπράσινοι περὶ τὴν βορειοανατολικὴν.

Ἡ στέγη φέρουσα ἀκόμα ὀλίγας κεράμους καὶ πλάκας ἐστηρίζετο ἐπὶ δοκοῦ μὲ πολλὰς ἀκτῖνας ἐκ σκληρᾶς κατασταναέας. Ὀλόγυρα εἰς τοὺς τοίχους, ὑψηλὰ ἄνω τῶν ὑπερθύρων καὶ ὑπὸ τὰ γείσα τῆς στέγης, ὠραῖα μικρὰ πινακία παλαιῶν χρόνων ἦσαν ἐγκολημένα σχηματίζοντα μέγαν σταυρὸν ἐπὶ χιβάδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος πρὸς ἀνατολὰς, μετὰ ὑποποδίου εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου Τ ἐκ πέντε ἄλλων πινακίων, καὶ ἄλλους δύο σταυροὺς δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ὑπερθεῖν τῶν δύο παραθύρων τοῦ χοροῦ, καὶ τέταρτον σταυρὸν ἄνωθεν τῆς φλιᾶς τῆς εἰσόδου δυσμόθεν.

Τὰ ὠραῖα παλαιὰ πινακία ἦσαν ὅλα χρωματιστά, γαλάζια καὶ ὑποπράσινα καὶ κιτρινωπὰ καὶ λευκά, μὲ κλαδάκια καὶ μὲ λούλουδα καὶ μὲ ἀνθρωπάκια καὶ μὲ πουλιά, φιλοκάλως καὶ κομψῶς διατεθειμένα, στίλβοντα εἰς τὸν ἥλιον, χάσμα ὀφθαλμῶν, κειμήλια ὑψηλὰ κείμενα, στερεὰ βαλμένα εἰς τὰς κόγχας των, ἀφελῆ ἀναθήματα, λείψανα παλαιῶν χρόνων, περισώσματα ἀρπαγῶν καὶ δηώσεων παντοίων, ὀλιγώτερον, φεῦ! ἀσφαλῆ ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀρχαιοκαπηλικῆς μανίας. Καὶ ὁ ἀπλοῦς οὗτος στολισμὸς παρῆχε μεγάλην χάριν, μεμειγμένην μὲ ἄρρητον τρυφερὸν θέληγτρον, εἰς τὸ μικρὸν βραχοφυτευμένον παρεκκλήσιον, ἐμπνέων εἰς τὸν ἐπισκέπτην μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ διασκεῖσιν τὸ κατώφλιον, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πενιχρὸν ναῖσκον, νὰ ἀνάψῃ κηρίον, νὰ κάμη τὸν σταυρὸν του καὶ ν' ἀσπασθῇ εὐλαβῶς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης, τῆς ζωγραφισμένης παρειᾶν μὲ παρειᾶν μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπερθέου Βρέφους τῆς.

Καὶ πάλι κίνησα νὰ ῥθῶ, Χριστέ μου, στὴν αὐλή σου,
 νὰ σκύψω στὰ κατώφλια σου τὰ τρισσαγαπημένα,
 ὅπου μὲ πόθο ἀχόρταγο τὸ λαχταρεῖ ἡ ψυχὴ μου,

καί, ἂν δὲν ἦτο ἄλλως πολυάσχολος ἀπὸ τὴν βιοτικὴν τύρβην (ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην ἀκτὴν, ἔπρεπε νὰ εἶναι ζωέμπορος ταξιδεύων διὰ ν' ἀγοράσῃ ἐρίφια), νὰ σταθῇ ν' ἀκούσῃ τὰς Μεγάλας Ὠδρας καὶ τὸν Ἑσπερινὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων φαλλόμενα ἀπὸ τὸν μπάραμπ' Ἀναγνώστην τὸν Παρθένην, τὸν μόνον βοηθὸν τοῦ παπα - Μπεφάνη, εἰς ὅλας τὰς λειτουργίας, ὅσας ἐτέλει ἐκεῖνος τὰς ἡμέρας ταύτας ἐξ εὐχῆς καὶ ταξίματος κατὰ προτίμησιν, εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον.

Ἡ σάρκα μου ἀναγάλλιασε σιμά σου κι ἡ καρδιά μου.
 Τὸ χελιδόνι βρῆκε φωλιά καὶ τὸ τρυγόνι σκέπη
 νὰ βάλουν τὰ πουλάκια τους, τὰ δόλια, νὰ πλαγιάσουν,
 στὸν ἱερό σου τὸ βωμό, ἀθάνατε Χριστέ μου.

Καὶ ὁ εὐσεβὴς προσκυνητὴς θὰ εὔρισκε μεγάλην γλύκαν καὶ παρηγορίαν ἀπὸ τὶς πίκρες τοῦ κόσμου εἰς τὸ νὰ θεωρῆ μόνον τὴν πενιχρὰν καιδήλαν καιούσαν ἔμπρὸς εἰς τὴν ὠραίαν εἰκόνα, τὴν ζωγραφισμένην ἀπὸ τὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον τὸν Κεφαλαῖν, Ἡπειρώτην, ἄνδρα ἀγωνιστὴν, εὐπαιδευτον, πολὺγλωσσον, ὠρολογιοποιὸν καὶ ζωγράφον, ὅστις ὅμως ὄλην τὴν ζωὴν του ὑπῆρξε δημοδιδάσκαλος γ' τάξεως, καὶ ἀπέθανεν ὑπερευνηκουτότης μὲ τὴν τριακοντάδραχμον σύνταξίν του.

Ἡ ὠραία μικρὰ εἰκὼν, μὲ τὸ ὄχρον πρόσωπον τῆς Παναγίας, ἐνούμενον κατὰ παρειὰν μὲ τὸ λευκὸν καὶ ἔνθεον πρόσωπον τοῦ λατρευτοῦ Βρέφους τῆς, εἶχεν ἄφατον γλυκύτητα καὶ ἦτο καλλίστη ἔκφρασις τῆς μητρικῆς στοργῆς, τῆς γεννωμένης ὡς ἐκ πικρᾶς ρίζης γλυκέος καρποῦ, εὐθύς μὲ τὰς ὠδίνας τοῦ τοκετοῦ, καὶ συναυξανομένης μὲ τῆς ἀνατροφῆς τοὺς κόπους καὶ τὰς μερίμνας.

Καὶ ὁ φιλακόλουθος πιστὸς δὲν θὰ ὑστέρει τῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν εὐσεβῆ προσέλευσιν.

Κάλλιο μιὰ μέρα στὴ δική σ' αὐλή, παρὰ χιλιάδες
 στὸν ἴσκιον ὡς εἶμαι τοῦ ναοῦ σὰν παραπεταμένος
 καλύτερα, παρὰ νὰ ζῶ σ' ἀμαρτωλῶν λημέρια.

Δεξιὰ ἐπὶ τοῦ τέμπλου, ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου. Ἀριστερὰ ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα, ἡ προστατίς τῶν μητέρων, καὶ ὁ Ἅγιος Στυλιανός, ὁ φίλος καὶ φρουρὸς τῶν νηπίων.

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου ὑπῆρχον ἀκόμη ὀλίγοι Ἅγιοι ζωγραφισμένοι ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ. Ἄλλων ἦσαν ἐφθαρμένα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ στέρνα, ἄλλων ἀσβεστωμένα τὰ σκέλη καὶ οἱ πόδες ἀπὸ ἀτελεῖς ἀποπείρας ἐπιχρῖσεως ἢ στολισμοῦ ὑπὸ ἀμαθῶν εὐλαβῶν γυναικῶν. Ἦσαν ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, ὁ ἐλευθερωτὴς τῶν ἐγκύων, καὶ ἡ Ἁγία Μαρίνα, ἡ προστατίς τῶν ὠδινουσῶν. Εἶτα ἦσαν ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος μὲ

τὰ χαντζάρια των, με τὰς ἀσπίδας, τοὺς θώρακὰς των καὶ τὴν ἄλλην πανοπλίαν των. Καὶ ἡ Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἡ Ἁγία Κυριακὴ με τοὺς σταυροὺς καὶ με τοὺς κλάδους τῶν φοινίκων εἰς τὰς χεῖρας. Ἦσαν καὶ οἱ Ὅσιοι με τὰ κουκούλια, με τὰς λευκὰς γενειάδας των, με τὰ κομβοσχόινια καὶ τοὺς ἐρυθροὺς σταυροὺς των, ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος καὶ Εὐθύμιος καὶ Σάββας.

Ἦτο ἐκεῖ καὶ ὁ Ὅσιος Ποιμὴν, ὁ ἀσκητὴς, με τὸ λόγιόν του : «Ὁ Ποιμὴν τέκνα οὐκ ἐγέννησε» καὶ με τὴν ἀπάντησίν του εἰς τὸν ἀνθύπατον, προκειμένου περὶ ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ ἀθῶου ἀνεψιοῦ του, «εἰ μὲν εὖρεις ἔνοχον, κόλασον αὐτόν, εἰ δὲ ἀθῶον, ὡς θέλεις πράξον». Ἦτο καὶ αὐτὸς ἐκεῖ, προστάτης οὐδὲν ἤττον καὶ φρουρὸς τῶν ἀκάκων καὶ τῶν παιδίων. Ἦτο καὶ ὁ Ὅσιος Μωϋσῆς, ὁ Αἰθίοψ, «ἄνθρωπος ὄψιν καὶ θεὸς τὴν καρδίαν». Μωϋσῆς δεῦτερος εἶχε χαράξει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὅταν διεκολύμβησε δις καὶ χιαστί τὸν Νεῖλον κρατῶν ἐπὶ τῶν ὀδόντων τὴν μάχαιραν με σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν ἐχθρόν του, καὶ μὴ ἐπιτυχῶν αὐτόν ἐπανέπλευσε κρατῶν δύο κριοὺς ζωντανοὺς διὰ τῶν ρωμαλέων βραχιόνων του ὑπεράνω τοῦ ρεύματος. Καὶ ὁ λήσταρχος ἐγένετο ἅγιος, καὶ ὑπῆγε νὰ εὕρῃ τὸν ἄλλον παλαιὸν ὁμότεχόν του, ἐκεῖνον τὸν ὅποιον, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, εἶχε θηλάσει ποτὲ εἰς τὴν ἔρημον, κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγὴν ἐν καιρῷ τῆς βρεφοκτονίας, ἡ Παναγία.

Δεξιὰ τῶ ἐισερχομένῳ καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν θύραν ἴστατο παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου ἡ Ἁγία Ἀναστασία ἡ φαρμακολύτρια κρατοῦσα με τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὸ μικρὸν τῆς ληκύθιον, τὸ περιέχον τὰ λυτήρια ὄλων τῶν μαγγανειῶν καὶ τῶν ἐπωδῶν καὶ τῶν φίλτρων, ὡς νὰ προσέφερεν εἰς τὰς εὐσεβεῖς προσκυνητριάς καὶ νὰ ἔλεγεν : «Ἐλάτε, ἐγὼ εἶμαι ποὺ χαλνῶ τὰ μάγια». Τὸ παρεκκλήσιον ἐώρταξε, τῇ 26 Δεκεμβρίου, τὴν Σύναξιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἧτοι τὰ Ἐπιλόγια.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνας, ἐπὶ λευκῆς μεταξοῦφοῦς ποδιάς, εἰκονοῦντο ἀνηρτημένα παιδάκια, καὶ μόνον παιδάκια, ἀσημένια, ἐξαιρέσει ἐνὸς μόνου ἀργυροῦ τεμαχίου, τὸ ὅποιον ἔφερεν ἄλλο σχῆμα, ζῶον, ὁμοίου σχεδὸν με ἄρνα κερασφόρον ἢ με ἔριπον. Ἐπὶ τινος ἀφράκτου ἐρμαρίου εἰς τὸν ἀριστερόν τοῖχον ἔβλεπέ τις διάφορα ἀντικείμενα, οἷον στεφάνους ἀνδρογύνων (νεκρῶν ἴσως ἀνδρογύνων) τυλιγμένους ἐντὸς λευκῆς σκέπτης, τεμάχια βαπτιστικῶν καὶ

κουκουλίων ἀπὸ τὸ βάπτισμα βρεφῶν, ὡς καὶ γυμνά κόκκαλα, ἀκόμη καὶ τρυφερά λευκά κρανία μικρῶν παιδίων.

Τὰ παιδάκια τὰ ἀνηρτημένα ἐπὶ τῆς λευκῆς ποδιᾶς ἦσαν ὁμοιώματα μικρῶν παιδίων ταχθέντα ἀπὸ τὰς μητέρας, ὅταν τὰ μικρά των ἦσαν ἄρρωστα, εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν, τὴν μητέρα τοῦ Θείου Βρέφους, καὶ προσφερθέντα εἰς τὸν ναόν της μετὰ τὴν ἴασιν τῶν ἀρρώστων. Τὸ ὁμοίωμα τοῦ μικροῦ ζώου ἦτο καὶ αὐτὸ βεβαίως ἀπὸ τάξιμον. Καὶ οἱ στέφανοι τῶν ἀνδρογύνων ἦσαν ἀφελῆ ἀποθέματα καὶ μνημόσυνα ἀτυχῶν συνοικεσίων γενόμενα ὑπὸ τῆς μητρός, ἣτις ἐπέζησεν, ἔρημη καὶ ἄχαρη, εἰς ἀνάμνησιν θυγατρὸς, ἣτις ἀπέθανεν ἴσως λεχῶ εὐθύς μετὰ τὸν πρῶτον τοκετόν, ἀφιερῶματα καὶ ταῦτα εἰς τὴν προστάτιδα τῶν λεχῶν, τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν. Καὶ τὰ τεμάχια τῶν βαπτιστικῶν καὶ κουκουλίων ἦσαν καὶ ταῦτα ἐνθύμια παιδίων ἀποθανόντων εὐθύς μετὰ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ λευκά κόκκαλα καὶ τὰ κρανία τὰ τρυφερά ἦσαν ἄσπιλα λείψανα παιδίων, τὰ ὅποια εἶχεν εὐδοκῆσει νὰ καλέσῃ ἐνωρίς εἰς τὸν Παράδεισον, πλησίον τοῦ Υἱοῦ της εἰπόντος: «Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρὸς με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά», ἡ Παναγία ἢ Γλυκοφιλοῦσα.

Τὰ στέφανα τοῦ γάμου καὶ τὰ βαπτιστικά κουκούλια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ τὰ εἶχε φέρει εἰς τὸν ναῖσκον ἢ θεῖα Ἄρετώ, ἢ Χροριάρα, ἢ ἀφιλοκερδῆς νεωκόρος καὶ πρόθυμος διακοσμήτρια ὄλων τῶν ἐξωκκλησίων. Ἦρχετο τακτικά, δύο φοράς τὴν ἐβδομάδα, ἀπὸ τὸ καλυβάκι της, τὸ ὅποιον ἀπέιχεν ἡμισεῖς ὥρας δρόμον ἀπὸ τὴν ἔρημον ἀκτὴν, ἦρχετο διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν καὶ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους καὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ ὅλα τὰ παρεκκλήσια τὰ κτισμένα ἐπάνω εἰς τοὺς ἀγρίους μονῆρεις βράχους, διὰ ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια καὶ νὰ προσευχηθῇ εἰς τοὺς Ἁγίους. Ἐκατοικοῦσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της τοῦ συχωρεμένου εἰς τὸν ἐξοχικὸν οἰκίσκον, σιμὰ εἰς τὸ Πυργί, ἐπάνω εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐλένην, ἀνάμεσα εἰς τὸ Κακόρρεμμα καὶ εἰς τὸ Μεγάλον Ὁρμάνι. Εἶχε τὴν μικρὰν περιοχὴν της μὲ τὸν ἐλαιῶνα, τὴν ἄμπελον, τοὺς μικροὺς κήπους καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ ἀπ' ἐκεῖ οἰκονομοῦσε τὸ καθημερινόν της κι ἐζοῦσε αὐτὴ καὶ τὰ ἐγγόνια της, υἱοὶ τοῦ μεγάλου υἱοῦ της, ὁ πρῶτος εἰκοσαετής, ὁ δεῦτερος δεκαεπταετής, καλλιεργοῦντες τὴν γῆν.

Οί γονεῖς των εἶχον ἀποθάνει νέοι πρὸ δεκαπενταετίας καὶ πλέον. Ἡ μάμμη των αὐτῆ τοὺς ἀνέθρεψεν, αὐτῆ τοὺς εἶχεν ἀναστήσει, αὐτὴν ἐγνώριζαν μητέρα. Ἡ θεῖα Ἄρετῶ ἦτο καλὴ χριστιανὴ καὶ δὲν εἶχε κάμει κακὸ εἰς καμμίαν γειτόνισσαν, καὶ ὁμως ὑπέφερε πολλὰς δυστυχίας εἰς τὴν ζωὴν της. Ὁ χάρος τὴν εἶχε κατατρέξει, καί, ἂν δὲν εἶχε καὶ τὰ δύο ἐγγόνια της, θὰ ἦτο ἔρημη εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὁμως εἰς ὅλα ἔλεγε «Δόξα σοι ὁ Θεός». Εἶχε καὶ μίαν κόρην, τὴν Ἀλεξανδρῶ, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπανδρεύσει πρὸ τριῶν ἐτῶν, νέαν εἴκοσιν ἐτῶν, μὲ τὸν Κωνσταντῆ τὸν Ντάναν. Καὶ εἰς αὐτὴν εἶχε δώσει καλὰ μαθήματα καὶ τὴν ἔκαμε νὰ εἶναι ἀπὸ πολλὰς συνομηλικούς της φρονιμωτέρα. Τῆς ἔδιδε συμβουλὰς, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφελθῆ, ἂν ἐπέζη ἐκείνη. «Ζήσης, χρονίσης, θυγατέρα, τῆς ἔλεγε, ποτέ σου νὰ μὴ ζηλέψης τὸ ξένο στολίδι, νὰ μὴ πῆς κακὸ γιὰ τὴ γειτόνισσα, νὰ μὴ κοιτάζης τί κάνει ἡ πλαγιότη σου, νὰ μὴ βάλῃς μαχαφούκια, νὰ μὴ ξευχηθῆς, νὰ μὴ βλαστημήσης».

Καὶ ἄλλα ἀκόμη τῆς ἔλεγε. Πλὴν ἐκείνη, ἡ πτωχὴ, δὲν εἶχε τύχην νὰ ζήσει, διὰ νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅλας τὰς καλὰς ταύτας συμβουλὰς. Προχθὲς ἀκόμη τὸ παρθενικὸν ἄνθος εἶχεν ἀνοίξει ἐρυθρόν. Χθὲς ἐγίνε νύμφη, τὴν ἄλλην ἡμέραν μήτηρ, λεχώ, νεκρά. Καὶ ἀφοῦ ἀπέθανεν ἐκείνη, δέκα ἡμερῶν λεχώ, ἀπέθανε καὶ τὸ παιδίον, δωδεκαήμερον. Ἀφοῦ ἐβαπτίσθη, ἡ θεῖα Ἄρετῶ ἔλαβε τὰ στέφανα τοῦ γάμου, ἔκοψε τὸ μέρος ἀπὸ τοὺς «φωτεινοὺς χιτῶνας» καὶ τὰ «κουκούλια ἀγαλλιάσεως» τοῦ μικροῦ καὶ τὰ ἔφερεν ἀφιέρωμα εἰς τὸν ναῖσκον τῆς Παναγίας. Ἔλαβε καὶ τὴν μεταξωτὴν χρυσοκέντητον νυμφικὴν στολὴν τῆς ἁμοιρῆς καὶ τὴν προσέφερεν ὅλην εἰς τὸν παπαΜπεφάνην, τὸν συνῆθη ἱεουργὸν τοῦ παρεκκλησίου.

Καὶ τὸ μὲν κόκκινον ἐκ μεταξωτῆς σκέπης ὑποκάμισον μὲ τὴν τραχηλιὰν καὶ τὰ μανίκια κεντητὰ ἐκ χρυσοῦ τὸ ἔκαμε στιχάριον, διὰ νὰ τὸ φορῆ ὁ ἱερεὺς ποδηῖρες, ὅταν προσφέρῃ τὰς λογικὰς θυσίας. Τὸ δὲ ποδογύρι τοῦ φουστάνιου, ὀλόχρυσον, τρεῖς σπιθαμὰς παρὰ δύο δάκτυλα, πλατύ, μὲ ἀδράς ἐκ χρυσοῦ κλάρας καὶ μὲ ἄνθη τὸ ἔκαμεν ἐπιτραχήλιον, διὰ νὰ τὸ φορῆ ὁ λειτουργὸς τὰς καλὰς ἡμέρας. Τὴν δὲ χρυσοῦν ζώνην μὲ τὰ ἀργυρᾶ, τερνευτὰ καὶ ἀμυγδαλωτὰ τσαπράκια τὴν ἔκαμε περιζώνιον, διὰ νὰ τὸ ζώνεται ὁ ἱεροφάντης περὶ τὴν ὄσφυν του. Καὶ τὰ χρυσοῦφαντα προμά-

νικα τοῦ βαβουκλιού, τὰ ἀναδιπλωμένα περὶ τὰς ὠλένας τῶν νυμφῶν, τὰ ἔκαμε ἐπιμάνικα, διὰ τὰ συστέλλη ὁ θύτης τοὺς καρπούς τῶν χειρῶν του, ὅταν ἐν φόβῳ ἐμελλε νὰ προσφέρῃ τὰ ἅγια. Καὶ τὸ ὠραῖον πολὺπτυχον φόρεμα, τὸ χαρένιο, μὲ τὸ γλυκὺ βυσσινὺ χρῶμα καὶ τὸ ὁποῖον ἔκαμνε νερά-νερά εἰς τὸ βλέμμα, τὸ ἔκαμε φαί-λόνιον, διὰ τὰ σκέπη ὁ ἱερεὺς τὰ νῶτα καὶ τὸ στέρνον του, ὅταν ἴσταται ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ θυσιαστηρίου.

Καὶ ὅλην αὐτὴν τὴν ἀλλαξιά τῶν ἱερῶν ἀμφίων τὴν εἶχε προσφέρει εἰς τὸν παπα-Μπεφάνην, τὸν συχνὸν λειτουργὸν καὶ σχεδὸν ἐφημέριον τοῦ μικροῦ βορεινοῦ παρεκκλησίου. Καὶ δύο φορὰς τὴν ἑβδομάδα ἔπαιρνε τὸ ραβδάκι τῆς εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ καλαθάκι τῆς εἰς τὸν ἀγκῶνα τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ ὀδηγοῦσα καὶ μίαν ἀμνάδα καὶ μίαν αἶγα, τὰς ὁποίας ἔβροσκεν ἡ ἴδια, κατήρχετο εἰς τὸ Μεγάλον Ὁρμάνι καὶ ἔφθανεν εἰς τὴν κρημνωδὴ θαλασσόπληκτον ἀκτὴν καὶ ἐπήγαινε ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης.

Εἶχε σιγήσει ὁ φοβερός τυφὼν καὶ εἶχε κοπάσει ἡ λαίλαψ καὶ ἡ θάλασσα ἔβραζεν ἀκόμη μὲ ὑπόκωφον βοὴν δεχομένη τὰ χρωματόχροα καὶ θολὰ ρεύματα τῶν χειμάρρων καὶ ὁ ἄσπιλος πόντος εἶχε μιανθῆ ἀπὸ τῆς γῆς τὰς ὕλας. Ὁ ἥλιος εἶχε φανῆ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σύννεφα εἶχαν συμμαζευθῆ εἰς μίαν ἄλλην γωνίαν. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ φιλέρημος, μὲ τὸ ἐν κέρατον (εἶχε χάσει τὸ ἄλλο πρὸ ἐτῶν, ὅταν ἦταν νέος ἀκόμη, εἰς μάχην μὲ ἄλλον ταῦρον) ἐξηκολούθει νὰ βλέπῃ τὰς καλικάτζουνας, αἵτινες εἶχον κατέλθει πρὸ ὀλίγου, τίς οἶδεν ἀπὸ ποίαν ἀνήλιον σπήλιαν, ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν φοβερῶν ἀλιπλήκτων βράχων καὶ ἔκαμναν ὡς νὰ ἐβουτούσαν τὰ ράμφη ἐπιπολῆς τοῦ κύματος καὶ ἐτίναζαν τὰ πτερά, διὰ τὰ στεγνώσουν, καὶ πάλιν ἔκαμναν ὡς διὰ τὰ βουτήξουν. Τέλος ἐβούτηξαν ὄλαι ἐν σώματι καὶ ἀνελθοῦσαι εἰς τὸ κύμα ἤρχισαν νὰ πλέωσι κανονικῶς, ὡς μικρὸς στολίσκος τελείως ὀργανισμένους, ἡγουμένης μιᾶς, εἶτα δευτέρων ἐρχομένων δύο καὶ ἀκολουθουσῶν τῶν λοιπῶν, δέκα ἢ δώδεκα, δύο μόνον οὐραγῶν ἐπομένων. Ὁ ταῦρος ἀφῆκε μακρὸν μυκηθμόν, ἐσηκώθη καὶ αὐτός, ἐτίναξε τὰ μέλη καὶ στραφεὶς ἤρχισε ν' ἀνέρχεται τὸ ρεῦμα ἐπιστρέφων εἰς τὴν στάνην τοῦ Θεοδόση, ὡς ἔκαμνε καθημερινῶς, ὅταν δὲν εἶχεν ἐργασίαν.

Αί αἴγες τοῦ Στάθη Μπόζα, αἵτινες εἶχον καταυλισθῆ, ἐνόσω διήρκει ἡ καταιγίς, ὑποκάτω εἰς τὸ μέγα Κιόσκι, τὸ σφρζόμενον ἀκόμη τοῦ παλαιοῦ ἐρήμου χωρίου, ὅπου τὸ πάλαι συνήρχοντο ὅλοι οἱ προεστοὶ καὶ ἐβουλεύοντο περὶ τῶν κοινῶν, ἐξῆλθον καὶ αὐταί, διὰ νὰ βοσκήσωσιν, ἅμα ἡ καταιγίς ἔπαυσε. Καὶ δύο ἐξ αὐτῶν εἶχον ξεκαμπίσει καὶ εἶχον ἀπομακρυνθῆ καὶ κατέβησαν ἀπὸ ἕνα ὑψηλὸν κυρτὸν βράχον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν μικρὰν κόγχην, κάτωθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης, ὀπόθεν ἀρχίζει ὁ φοβερὸς κάθετος κρημνὸς εἰς τὴν θάλασσαν, διακοσίων ὀργυιῶν ὕψος, κι ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐβόσκησαν ὅλα τὰ κρίταμα ὅσα ἤϋραν, ἐβραχώθησαν κι ἔμειναν, μὴ δυνάμεναι πλέον ν' ἀναβῶσι. Ἐβραχώθησαν καθὼς βραχύνεται ἡ μεγάλη χονδρὴ ἀπετουριά μὲ τὸ μέγα ἄγκιστρον καὶ μὲ τὸ γενναῖον δόλωμα εἰς τὸ θαλάμι, κάτω εἰς τὸν πυθμένα, εἰς τὰ ἀνεξερεύνητα βάθη, ἀνάμεσα εἰς βράχους ριζωμένους καὶ εἰς φύκη καὶ ὄστρακα. Καὶ τὸ μὲν δόλωμα τὸ ἔφαγεν ὁ πελώριος ὄρφος ἡ σμέρνα, ἡ παρδαλὴ καὶ μαυριδερὴ, ἡ ἀντιπαθὴς καὶ ἄπιαστη, τὸ ἄγκιστρον ἐβραχώθη κάτω εἰς τὸ θαλάμι καὶ δὲν βγαίνει πλέον, ἡ δὲ ἀπετουριά τραβᾶται καὶ τευτώνεται καὶ κόπτεται καὶ ὁ φαρᾶς μένει μὲ δύο πῆχεις σπάγγον εἰς τὴν χεῖρα.

Ὅμοίως καὶ ὁ Στάθης ὁ Μπόζας, ὁ βοσκός, ἔμεινε μὲ τὸ μικρὸν κοπάδι του κολοβὸν καὶ ἀκρωτηριασμένον, ἅμα ἔχασε τὰς δύο αἴγας, τὰς ὁποίας ἔβλεπεν ἰστάμενος ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου κρατῶν τὴν ὑψηλὴν μαγκούραν του, καὶ ὁ ἴσκιος του ἔπιπτε μακρὸς ἔμπρὸς του καὶ ἡ κεφαλὴ του ἐφαίνετο πέραν, εἰς μεγάλην ἐξοχὴν τοῦ βράχου, μόλις διακρινομένη καὶ χανομένη, καθόσον ὁ ἥλιος ἐχαμήλωνεν ὀλονὲν εἰς τὴν δύσιν. Τὰς ἔβλεπε φυλακωμένας εἰς τὴν φοβερὰν πτυχήν τοῦ κρημοῦ, παρὰ τρίχα εἰς αὐτὸ τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, καὶ τὰς ἐκάλει εἰς μάτην διὰ τῶν καταληπτῶν εἰς ἐκείνας συνηματικῶν μονοσυλλάβων :

— "Αἱ, αἱ! ὄϊ! Ψαρή! ὦ, χῶ, Στέρφα!

Εἰς μάτην ἡ Ψαρή καὶ ἡ Στέρφα εἶχαν καθίσει ἀδρανεῖς, ἀνάληγοι, ἀναίσθητοι καὶ οὐδ' ἀπῆντων διὰ βελασμοῦ εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ βοσκοῦ.

Καὶ ὁ Στάθης ἔκυπτε πρὸς τὴν ἀβυσσον ἀφειδῶν τῆς ἰδίας ψυχῆς του, περιφρονῶν τὸν ἴλιγον, προκαλῶν τὴν σκοτοδίνην, διὰ νὰ τὰς ἴδῃ καλύτερον. Καὶ τὰ δύο ζωντανὰ πράγματα ἴσαντο

καὶ ἐκάθηντο καὶ ἔκαμπτον τὰ γόνατα ἐπὶ τῆς στενῆς προβολῆς τοῦ βράχου, καὶ μόνον ἡ μία, ἡ Ψαρή, ἀπήντησεν τέλος διὰ παραπνοητικοῦ βελάσματος εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ κυρίου της.

Ἡ ἄλλη, ἡ Στέρφα, οὔτε φωνὴν ἐξέβαλεν οὔτε κίνημα ἔκαμεν οὔτε ἐσκέπετο τι περὶ ὅλης τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων.

— Δὲν μὲ μέλει γιὰ τὴν Στέρφα, εἶπε τέλος στενάζων ὁ βοσκός. Τὴν Ψαρή ἄς ἠμποροῦσα νὰ γλυτώσω!...

Ἐκεῖ ὁ μπάμπ' Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε φθάσει ἀρτίως κι ἐκάθητο ἐπὶ τῆς πεζούλας ἔξωθεν τοῦ ναΐσκου τῆς Παναγίας περιμένων νὰ ἔλθῃ ὁ παπα - Μπεφάνης, διὰ νὰ διαβάσῃ τὸν Ἑσπερινὸν — ἦτο δὲ τότε ἡ ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τρίτη ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων — ἐπρότεινε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν λεπτό, ἀλλὰ γερὸ σχοινί, νὰ κάμουν θηλειὰν τεχνικὰ εἰς τὴν ἄκρην καὶ νὰ τὸ ρίψουν κάτω, διὰ νὰ τραβήξουν τὰς δύο αἴγας. Ἡ θειά Ἀρετῶ, ἡ Χρονιάρρα, εἶπε νὰ κατεβάσουν διὰ σχοινοῦ μεγάλην ὑπερμεγέθη κοφίναν καὶ νὰ σείσουν τὸ σχοινίον τοιοῦτω τρόπῳ, ὥστε νὰ εἶναι ἑλπίς νὰ ἔμβῃ τέλος ἡ μία γίδα πρῶτον, εἴτα ἡ ἄλλη μέσα εἰς τὴν κοφίναν, καὶ οὕτω νὰ τὰς ἀνασύρουν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ἡ θειά Ἀρετῶ διηγεῖτο ὅτι παρόμοιον τι εἶχε συμβῆ καὶ εἰς τὸν παπποῦν της πρὸ ἐξῆντα χρόνων καὶ ὅτι τὸ μέσον τοῦτο ἐπέτυχε τότε.

Ἐκεῖ ὁ Κωνσταντῆς ὁ Περηφανάκιας, συνάδελφος τοῦ Στάθῃ, ἐξέφερε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν μέγα χονδρὸν ἄγκιστρον ὡσὰν ἀρπάγην, νὰ τὸ δέσουν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ σχοινοῦ καὶ εἰς τὸ ἄγκιστρον ἐπάνω νὰ περάσουν κλαδιὰ καὶ χόρτα καὶ βλαστάρι καὶ διὰ τοῦ δολώματος τούτου νὰ ἐφελκύσουν τὰς δύο αἴγας, ὥστε, ἐνῶ αὐταὶ θὰ ἔμασοῦσαν τὴν ὀρεκτικὴν τρυφερὰν βοσκήν, τὸ ὄξυ ἀκονημένον ἄγκιστρον θὰ ἦτο πιθανὸν νὰ χωθῆ μέσα εἰς τὸ κατωσάγωνον τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης γίδας καὶ τότε αἵματωμέναι μὲν, ἀλλὰ σωσμέναι θὰ τὰς ἐτραβοῦσαν ἐπάνω.

— Δὲν εἶναι προκοπή, εἶπεν ἀποφασιστικῶς ὁ Στάθῃς ὁ Μπόζας; ἔλα νὰ μὲ καλουμάρετε κάτω, νὰ ἰδῶ τί θὰ κάμω...

Ἡ θειά Ἀρετῶ ἤρχισε νὰ κάμῃ πολλοὺς σταυρούς, ἐξισταμένα διὰ τὸν τολμηρὸν λόγον τοῦ βοσκοῦ.

— Ποῦ νὰ σὲ κατεβάσουν, γυιέ μ', Στάθῃ μ', ἔλεγε· πῶς νὰ σὲ κατεβάσουν! Ποῦ θὰ πᾶς; ποῦ θὰ πατήσης;

«Ο μπάρμπ' Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης ἐτανύσθη ἀκουμβῶν εἰς τὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίτσας, εἰς τὸ προσήλιον, καὶ ἀφήκε παρατεταμένον θορυβῶδες χάσμημα ἠνωμένον μετὰ στεναγμοῦ.

Ὁ Κωνσταντῆς ὁ Περηφανάκιος ἤρχισεν εὐγλώττως νὰ ἀποτρέπη τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν.

— Δὲ βολεῖ, νὰ σ' πῶ, Στάθ' ἀπ' λείι οὐ λόους, τάχα, νὰ ποῦμε. Γλέπ'ς κεῖ δὰ κάτ' εἶν' οἱ γίδις στριμουμένες κι οἱ δυό, τοῦ λόου σ' ποῦ θὰ πατήσης νὰ τσ' δέσης, νὰ τσ' ἀνεβάσης ἀπάν' ;

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔφθασε καὶ ὁ παπα - Μπεφάνης μὲ τὴν λευκὴν του γενειάδα, μὲ τὸ κοντὸν τρίχινον ράσον του καὶ μὲ τὸ μαῦρον σάλι του περὶ τὸν λαιμόν. Ἔμαθε τὸ συμβάν, ἤκουσε τὸ σχέδιον τοῦ Στάθη κι ἔσεισε τὴν κεφαλὴν.

— Ἀποκοτιά, εἶπε, ἀποκοτιά.

— Ἀποκοτιά, μαθέ, ἐπανελάβε καὶ ἡ θεὶά τὸ Ἄρετώ. Συγχρόνως δὲ κατέβη εἰς τὸν νοῦν τῆς μία ἰδέα.

— Ἀμμή σὰν τὸ ἀποφασίσης, γυιέ μ', κάμε τὸ σταυρό σ' καὶ τάξε τίποτε στὴν Παναγιὰ νὰ σὲ φυλάξη.

— Ἔταξα ἐγὼ μέσα μου, εἶπεν ὁ Στάθης· ἔταξα νὰ τῆς τὴν πάγω ἀσημένα τὴ μιὰ γίδα, σὰν τὴ γλυτώσω, τὴν Ψαρή. Τὴν Ψαρή ἄς γλύτωνα!

Ὁ ἱερεὺς ἔκαμε διαφορούμενον νεῦμα.

— Δὲν εἶναι πρόπον, εἶπε, νὰ παρακινουῦμεν τοὺς ἄλλους νὰ τάζουν... Τὸ τάξιμο εἶναι προαιρετικόν... « Ὅση πέφυκεν ἡ προαίρεσις », ποὺ λείι καὶ τὸ τροπάρι... Μὰ ἄς εἶναι... ἂν ἤθελε νὰ κάμη καμμιὰ λειτουργία...

Εἶτα ἐπανελάβε :

— Καὶ τὸ καλύτερο ποὺ ἔχει νὰ τάξη κι αὐτὸς κι ὅλοι τους εἶναι νὰ μὴν ἀφήνουν τὰ γίδια τους νὰ μπαίνουν μέσα εἰς τὰ ξωκκλήσια... Νὰ εἶναι προσεκτικώτεροι καὶ νὰ ἔχουν περισσότερον σέβας.. Νὰ μὴν πατοῦν τὰ ξένα κτήματα μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ τρώγουν τίς ἐλιές καὶ τὰ θηλιάσματα τῶν χριστιανῶν. Αὐτὰ πρέπει νὰ τάξη.

— Τάζω, εἶπεν ὁ Στάθης.

— Καλά, νὰ ἔχης τὴν εὐχή... Τώρα, ἂν σὲ καλουμάρουν, ἔχε θάρρος.

— Ἡ εὐχή σ', παπᾶ μ'.

Ἐφαίνετο ἀποφασισμένον, ὅτι ὁ Στάθης θὰ κατεβιάζετο διὰ

σχοινίου εἰς τὸν βράχον, διὰ νὰ ζητήσῃ τὰς δύο χαμένες αἰγὰς του. Μόνον ὁ Περηφανάκιος ἔλαβε πάλιν τὸν λόγον.

— Νὰ σ' ὀρίσου, ἀπ' ἴλεει οὐ λόους, παπᾶ μ', νὰ σ' πῶ, Στάθῃ μ', αὐτό, τί λογαῖτε, εἶναι, ἀποῦπε κι ἡ αἰωσύνη τ', ἀπ' ἴλεει κι ἡ θειά τ' Ἀρετώ, μιγάλ' ἀπουκουτιά. Ἐνα πάτ'μα εἶναι κειδὰ μέσα, ἐν' ἀπλόχερο χοῦμα κι δυὸ δάχτ'λα κουτρώνι, ποῦ θὰ πατήσ', πῶς θὰ πιάσ' τσ' γίδις νὰ τσ' δέσ', ἀπ' ἴλεει οὐ λόους, νὰ σ' ὀρίσου, παπᾶ μ' ;

— Ἐγὼ δὲν τὸν παρακινῶ νὰ κατέβῃ, εἶπεν ὁ ἱερεὺς... Εἰς πράγματα τόσον λεπτά, ὅπου ἀποβλέπουν τὴν ζωὴν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, κανεὶς δὲν πρέπει ν' ἀναγκάζῃ τὸν ἄλλον. Ὁ ἴδιος θὰ δώσῃ λόγον.

— Κι λές, παπᾶ μ', σὰν πάθω τίποτα, θὰ πάω κολασμένος ; ἠρώτησεν ὁ Στάθης.

— Αὐτὸ ὁ Θεὸς τὸ ξέρει, εἶπεν ὁ ἱερεὺς. Ἐσεῖς, οἱ πλιότεροι, εἴσθε ἀλιβάνιστοι. Δὲν ζυγώνετε σ' ἐκκλησιά !

— Κάθε κακὸ φεύγει· ἐπιθύρισε ὁ μπάρμπ' Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε σηκωθῆ ἀπὸ τὴν πεζούλαν καὶ ἴστατο στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναύσκου.

— Κανεὶς σας δὲν ἦρθε νὰ ἐξομολογηθῇ αὐτὲς τὶς ἡμέρες. Ἄχ ! οἱ γονεῖς σας δὲν ἦσαν τέτοιοι... Ἄχ ! οἱ παλιοί, οἱ παλιοί !

— Οἱ παλιοί, οἱ πρωτινοὶ ἦταν ἀνθρῶποι, εἶπεν ἐπιβεβαιωτικῶς ἡ θειά τὸ Ἀρετώ.

— Ἐγὼ δὲν εἶμαι καὶ τόσον φευγᾶτος ἀπ' τὰ θεῖα, παπᾶ, εἶπε παραπονετικῶς ὁ Στάθης.

— Ἐσὺ ἔχεις κάποια μικρὴ διαφορά... Μὰ ἀκόμα, ἀκόμα...

— Ἐχουμε ταμένα μαζί μὲ τὸν Κωνσταντῆ τὸν Ἄγγουρο νὰ ξανακτίσουμε καὶ τὴν ἐκκλησίαισα τ' Ἀι - Παντελεήμονα... Τὴν εἶχε ονειρέψει τοῦ Κωνσταντῆ ἡ γυναῖκα.

— Ἄμποτε ὁ Θεὸς νὰ σᾶς ἀξιώσει, εἶπεν ὁ ἱερεὺς.

— Μακάρι, ἄξιος ὁ μισθός σας, εἶπε καὶ ἡ θειά τὸ Ἀρετώ.

Ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἦτο ἰδιοκτῆτης ποιμνίων οὔτε γεωργὸς οὔτε κἄν βοσκὸς οὔτε οἰκίαν εἶχεν οὔτε φαμιλιάν, τίποτε. Ἦτο πλάνης, ἄστεγος. Πότε ἐδούλευε μὲ ἡμεροκάματον σιμὰ εἰς τοὺς κολλήγας, τοὺς καλλιεργητάς, πότε ἔμβαινε παραγυιὸς εἰς τοὺς βοσκούς, διὰ νὰ φυλάγῃ τὰς αἰγὰς. Τὸν περισσότερον καιρὸν ἐγύριζεν

ἀπὸ μάνδραν εἰς μάνδραν, ἀπὸ καλύβι εἰς καλύβι, ἀπὸ κατάμερον εἰς κατάμερον, χωρὶς ἐργασίαν, καὶ τοῦ ἔδιδαν οἱ ποιμένες ξυνόγαλα κι ἔτρωγε.

Κάποτε τοῦ ἔλεγον :

— Δὲν πᾶς, καημένε Ἀγκούτσα, νὰ βγάλῃς τίποτε πεταλίδες κάτω στὸ ρέμμα μέσα ;

Τοῦτο ἦτο ἀσφαλὲς σημεῖον, ὅτι τὸν ἔδιδωχαν. Ὁ Ἀγκούτσας τὸ ἐκαταλάβαινε κι ἔφευγε.

Καλὰ ποῦ μοῦ τὸ θύμισης, ἔλεγε.

— Κι ἦτανε μεγάλο πρᾶγμα νὰ τὸ θυμηθῆς ;

— Ὁχι· μὰ κάνει ζέστη· τόση ζέστη.

Καὶ θὰ ἦτο μόνον Μάρτιος· πλὴν ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἠμποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν ζέστην.

Ἔλεγε ὅτι τοῦ κάκου, ἀδύνατον ἦτο νὰ κάμῃ τις δουλειὰ τὸ καλοκαίρι. Κι ὅλος ὁ καιρὸς, ἐκτὸς ὀλίγων ἐβδομάδων μοιρασμένων σποραδικῶς εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας, ἦτον καλοκαίρι.

Ἔφευγε λοιπὸν ἀπὸ κάθε στάνην, ὀπόθεν τὸν ἔστελλαν νὰ βγάλῃ πεταλίδες. Καὶ δὲν ἐπήγαινε μὲν νὰ βγάλῃ πεταλίδες, ἀλλ' ἐπήγαινε εἰς ἄλλην στάνην, εἰς ἄλλο κατάμερον.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνέβη ὁ Ἀγκούτσας νὰ ἐνθυμηθῇ τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν. Καὶ ἀφοῦ τὸν ἐνθυμήθη, ἦλθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ. Εὔρε δὲ τὴν ομάδα τῶν ἐπτὰ ἢ ὀκτῶ ἀνθρώπων ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναῖσκου τῆς Παναγίας, ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμήν ἡ θειά τὸ Ἀρετῶ ἠῤῥατο εἰς τὸν Στάθην νὰ εἶναι ἄξιος ὁ μισθὸς του.

— Τί τρέχει; ἠρώτησεν ὁ Ἀγκούτσας.

Ὁ Περηφανάκιος, τοῦ ὁποῖου ἡ γλῶσσα ἦτο καταληπτὴ εἰς τὸν Ἀγκούτσαν, τοῦ διηγήθη ἐν ὀλίγοις τὰ τρέχοντα.

Ὁ Ἀγκούτσας μὲ τὸ ἠλιοκαὲς καὶ ρικνὸν πρόσωπον, μὲ τὰ πυκνὰ ἀκτένιστα μαλλιά, ἔμεινε σύνοφρος ἐπ' ὀλίγα δευτερόλεπτα καὶ εἶτα εἶπε :

— Τί μ' δίνεις, Στάθη, νὰ κατιβῶ ἐγὼ νὰ τὸ ἀνεβάσω;

— Θὰ κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

— Τοῦ λόου σ', Στάθη, ξεῖς γ'ναῖκα καὶ πιδιά... Ἄφσε νὰ κατιβῶ ἐγὼ, ἀπ' δὲν ἔχου στοῦν ἥλιο μοῖρα.

Ὁ Στάθης ἐσιώπη.

— Νὰ μ' δώσης ἐμένα τὴ μιὰ γίδα, τὴν Ψαρή, κι νὰ μὲ καλουμά-

ρετε κάτ', νά κατιβῶ νά τσ' ἀνεβάσου.

— Τὴν Ψαρή ἐγὼ τὴν ἔταξα στὴν Παναγία, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

Ἄκουτσας ἔδειξεν ὅτι δὲν ἐνόει.

— Τὴν ἔταξα ἀσημένια, ἀπήντησεν ὁ Στάθης. Ἡ Ψαρή ἐμένα μ' χρειάζεται.

Ἄκουτσας ἔμεινεν ἐπὶ ὀλίγας στιγμὰς σύνου.

— Ἄς εἶναι, μ' δίνεις τὴ Στέρφα. . . Καλ' εἶναι κ' ἡ Στέρφα. . . Ἄ δὲ βρῶ νά τὴν πουλήσω νά κάμω χαρτσ'λήκι, τὴν ξεφαντώνουμε κανένα μεσ'μέρι μὲ τὴν παρέα ἐδῶ.

— Θά κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ἰσχυρογνώμων ὁ Στάθης. Ἐλάτε, παιδιά, νά μὴ χασομεροῦμε.

Ἐφεραν μακρὸν σχοινίον δέκα ὀργυιῶν. Ἔδεσαν τὴν μίαν ἄκρη εἰς μέγαν κορμὸν πελωρίου σχοίνου θάλλοντα δίπλα εἰς τὸ παρεκκλήσιον. Ὁ Στάθης ἔλαβε τὴν ἄλλην ἄκρη, ἔκανε θηλειάν κι ἐδέθη μοναχὸς του ὑπὸ τὰς μασχάλας.

Τρεῖς ἄνδρες, ὁ Περιφανάκας, ὁ ἄλλος βοσκὸς, ὅστις ἦτο ὁ Ντάνας, ὁ συμπέθερος τῆς θειάς Ἀρετῶς, καὶ ὁ Ἄκουτσας, ὅστις δὲν ἐμνησικακεῖ διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς προσφορᾶς του, κρατοῦντες σφυγκτὰ τὸ σχοινίον ἐκαλουμάρισαν σιγὰ-σιγὰ τὸν Στάθη εἰς τὸ ἰλιγγιώδες κενόν, εἰς τὸν τρομακτικὸν κρημνόν, εἰς τὴν αἰώραν τῆς ἀβύσσου.

Ὁ Στάθης εἶχεν ὠχριάσει κατ' ἀρχάς. Ἔκαμε τρεῖς σταυροὺς καὶ ἤλθεν εἰς τὴν ὄψιν τοῦ. Κατέβαινε κάτω ταλαντευόμενος, προσπαθῶν νά ψαύῃ μὲ τὰς χεῖρας καὶ μὲ τοὺς πόδας τὸν βράχον.

Μίαν φορὰν ἐκτύπησε τὸ δεξιὸν πλευρὸν ὄχι πολὺ σφοδρῶς κατὰ τοῦ βράχου.

— Ἀγάλια-ἀγάλια! μαλακά, παιδιά ἐκέλευεν ὁ Ἄκουτσας. Λάσκα, λάσκα καλούμα!

— Ποῦ ἔμαθες πῶς μιλοῦν οἱ караβᾶδες, διάολ' Ἄκουτσα; εἶπεν ὁ Περιφανάκας.

— Σιώπα, μὴ βλαστημᾶς, λάσκα, λάσκα.

Ὁ Στάθης κατέβαινεν εἰς τὸ κενὸν σφίγγων τοὺς ὀδόντας, ἀνοικοκλείων τὰ ὄμματα, κρατούμενος σφικτὰ ἀπὸ τὸ σχοινίον. Δὲν ἐφαίνετο νά ἐδειλίασε.

— Κοίταξέ τοι πῶς κατεβαίνει, εἶπεν ὁ Ντάνας, σὰ νύφη καμα-

ρωμένη.

Τέλος, ὁ Στάθης ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς ἐσοχῆς τοῦ βράχου.

Ἐκάθισε καλῶς, συνεμαζεύθη μὲ τὰ δύο σκέλη περιβάδην ἐπὶ τῆς Ψαρῆς, ἣτις ἐβέλασεν ἅμα τὸν εἶδεν. Ἔλυσε τὴν θηλειάν ἀπὸ τὰς μασχάλας του, ἔδεσε καλὰ τὴν Ψαρὴν περὶ τὸ στέρνον καὶ ὑπὸ τοὺς προσθίους πόδας. Ἔκαμε σημεῖον, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἄνωθεν τοῦ βράχου ἤρχισαν νὰ ἀνασύρωσι σιγὰ-σιγὰ τὴν Ψαρὴν.

Μετὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας κατῆλθε πάλιν κενὸν τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης ἔδεσε τὴν Στέρφαν, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἀνέσυραν αὐτήν.

Ἡ Στέρφα τότε μόνον ἐδοκίμασε νὰ ἐκβάλλῃ βελασμόν, ὅταν ἤρχισε νὰ ταλαντεύεται εἰς τὸ κενὸν μὲ τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης ἔμεινε μοναχὸς του ἐπὶ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας χωρὶς τὴν Ψαρὴν καὶ χωρὶς τὴν Στέρφαν.

Κατὰ τὰ δέκα ταῦτα λεπτὰ ὑπέφερε φοβερῶς. Ὁ ἴλιγγος ἤρχισε νὰ τὸν καταλαμβάνῃ. Ἐκλείει τὰ ὄμματα, διὰ νὰ μὴ ζαλίζεται. Ἐσφιγγε τὰ δόντια. Ἐλεγε τὸ «Πάτερ ἡμῶν», τὸ «Θεοτόκε Παρθένη», καὶ δύο ἀκόμη προσευχάς, ὅσας ἤξευρε.

Ὁ ἄνεμος, ὁ σφοδρὸς ἄνεμος τοῦ μεγάλου κενοῦ καὶ τοῦ πελάγους, ἐφύσα μετὰ βοῆς εἰς τὰ ὠτά του. Ἀνέπνεε δυνατὰ, ἤσθμαινε, καὶ ἡ καρδιά του ἐπαλλε σφοδρῶς.

Τέλος ἐφάνη τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης τὸ ἔδραξε πεταχτά, ἐδέθη σπασμωδικῶς, ἐσφίχθη.

Ἐξέχασε νὰ σείσῃ τὸ σχοινίον, διὰ νὰ δώσῃ σημεῖον εἰς τοὺς ἄνδρας.

Πλὴν ἐκεῖνοι ἠσθάνθησαν τὸ βᾶρος καὶ ἤρχισαν νὰ τραβοῦν.

Ὁ Στάθης ἀνέπεμψεν ἔνθερμον, ἐσχάτην προσευχὴν ἀγωνίας, ἐκρατήθη μὲ τρεμούσας χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον καὶ ἀφέθη εἰς τὸ κενόν.

Ἐταλαντεύετο σφοδρῶς. Ὁ ἄνεμος εἶχε δυναμώσει. Ἐκτύπησε δύο ἢ τρεῖς φορές τὴν κεφαλὴν, τοὺς ὤμους καὶ τοὺς πόδας εἰς τὸν βράχον.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ βράχου, εἶχε ξεπιάσει ἤδη τὰς χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον. Ἦτο λιπόθυμος καὶ μόλις ἀναπνέων.

Οἱ ἄνδρες τὸν ἔλυσαν, τὸν ἐπλάγιασαν ὑπὸ τὸ σχοινίον, τοῦ ἔδωκαν νὰ πῆν ρούμι καὶ τὸν ἔβρεξαν μὲ νερό.

Εὐτυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ συνέλθῃ.

Ἡ Ψαρή ἦτο ἐκεῖ καὶ τὸν ἐζέστανε μὲ τὴν πνοὴν τῆς.

Ἡ Στέρφα ἴστατο ὀλίγον παραπέρα καὶ ἐκοίταζεν ἠλιθίως.

Ἡ θεῖα Ἄρετῶ ἐθαύμαζε καὶ ἔλεγεν ἀκόμη :

— Τί ἀποκοτιά! Τί ἀποκοτιά!

Ὁ ἱερεὺς βοηθούμενος ἀπὸ τὸν μπάρμπ' Ἀναγνώστη τὸν Παρθένην εἶχε ψάλει τὴν μικρὰν παράκλησιν ἐμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης.

Ὁ Περηφανάκιος ἔλεγε :

— Νὰ σᾶς ὀρίσου, βρὲ πιδιά, πουτέ μ' δὲν εἶδια τέτοιου πράμα, ἀπ' ἴσως οὐ λόους. Κακὴ δ' ἰαχί, νὰ σᾶς πῶ, βρὲ πιδιά!

Ὁ Ἀγκούτσας ἐκοίταζε μετὰ πόθου τὴν Στέρφαν.

— Ἀξίζεν, ἄξίζεν, εἶπε μέσα του· θὰ τ'νε ξεφαντώναμε μιὰ χαρά!

Ὁ Ντάνας εἶπε :

— Κι εἶδατε πῶς κατέβαινε, σὰν καμαρωμένη νύφη. Κι τώρα ζαλίστηκε τὸ παιδί· δὲν πειράζει, περαστικὰ νὰ ἴναι.

Ὅταν συνῆλθεν ὁ Στάθης, ἔκαμε τὸν σταυρὸν του, ἐστράφη πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ εἶπε :

— Τώρα τὴν Ψαρή τὴν ἔταξα ἀσημένια στὴν Παναγία καὶ θὰ τὴν δώσω... Μὰ ὡς τόσο ἓνα κατσικάκι, πού μοῦ βρίσκεται ἀκόμα ἀπ' τὰ πρῶτα γεννητούρια, ἀξίζετε, θὰ σᾶς τὸ θυσιάσω. Ἐλάτε, παιδιά, πᾶμε στὸ μαντρί νὰ σᾶς φιλέσω.

« Τὰ Ἀπαντα »

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

2. ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

Εἰς τὸ Μανιάκι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐκ τῶν τριακοσίων μαχητῶν δὲν ἀπέμεινεν οὔτε ἓνας ζωντανός. Ὁ ἥλιος προβάλλων ἀπὸ τὰς χιόνας τῶν βουνῶν τοὺς ἐχαιρέτισεν ὀρθίους ὄλους, ἐφώτισε τὰς λευκὰς φουστάνελλας, ἐχάιδευσεν τὰς μαύρας κόμας των, ἀπήστραψεν εἰς τοὺς φλογερούς των ὀφθαλμούς, κατωπτρίσθη εἰς τὸν χάλυβα τῶν σπαθιῶν των, ἐχρύσωσε τῶν ἀρμάτων των τὰς λαβὰς. Καὶ τώρα δῶν ἐκεῖ κάτω, μέσα εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς ἀποχαι-

ρετίζει λυπημένος νεκρούς, σκορπισμένους ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα, καὶ χάνεται ἀργὰ-ἀργὰ, ὡς μέγα κλειόμενον ἐρυθρὸν ὄμμα, ὅπερ σβῆ-
νον θέλει ἀκόμη νὰ ρίψη τελευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους.
"Ὀλην τὴν ἡμέραν ἄσιτοι καὶ ἄποτοι ἐπάλαισαν πρὸς τὴν θύελλαν
τῶν σφαιρῶν, ἀντέστησαν εἰς τὴν χάλαζαν τῶν βομβῶν, κατήσχυ-
ναν τὴν βροχὴν τῶν μύδρων, ἐχλεύασαν τὴν ὀρμὴν τῆς ρομφαίας
καὶ τῆς λόγχης τὴν βίαν. Καὶ ἀφοῦ ἔφαγαν τὴν μπαρούτην μὲ τὴν
φούχταν, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔσχατον σπειρί-της ἐσώθη μέσα εἰς τὶς πα-
λάσκες των, ἀφοῦ ἐρραγίσθη καὶ τοῦ τελευταίου ὄπλου των ἡ κάν-
νη, ἀφοῦ καὶ τὸ ὕστατον γιγατᾶνι ἔσπασε μέσα εἰς τὸ χέρι των,
ἔπεσαν χαμαί· ἄψυχοι ναί, ἠττημένοι ὄχι. Κι ἐν τῷ μέσω των ὁ Πα-
παφλέσσας, ὁ πρῶτος ἀρχίσας τὴν σφαγὴν καὶ τελευταῖος σταμα-
τήσας, πελιδνός, ξαπλωμένος, μὲ πλατεῖαν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στή-
θους κρατεῖ ἀκόμη τὸ θραυσμένον τμήμα, αἰμοστάζον, μὲ σφιχτὰ
δάκτυλα ἐν σπασμῷ.

Καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἀνέρχεται ἐν καλπασμῷ ἵππων καὶ κλαγγῇ
ξιφῶν, ἐν ἤχῳ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων βοῆ, ἐνῶ τὰ μπαϊρά-
κια του ἀναπεπταμένα φρίσσουν εἰς τὸν ἄνεμον τῆς ἐσπέρας καὶ
τὰ μισοφέγγαρα ἀστράπτουν ἐπὶ τοῦ καθαροῦ ὀρίζοντος τῆς δύ-
σεως. Μυρμηκιᾶ ἀνὰ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ πρανή ὁ συρφετὸς καὶ
βαρὺ ἀκούεται τὸ βῆμά του. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ἐκ τοῦ λύθρου γῆς
οἱ Ἄραβες βαδίζουν ἐπιμόχθως, τῶν ἀλόγων τὰ πέταλα γλυστροῦν.
Ἄλλ' ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ νίκῃ εἶναι τόση, τόση εἶναι ἡ μετὰ
τὸν φόβον ἠδονή, ὥστε φέρει αὐτοὺς ταχεῖς πρὸς τὸν ἀνήφορον,
ταχεῖς φέρει αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ράχιν. Ἦδη ὁ ἀρχηγὸς των ἔφθασεν
εἰς τὴν ὄφρυν τοῦ λόφου, ἀνέβη κὶ ἐπ' αὐτῆς ἐστάθη, περιέφερε τὸ
βλέμμα, ἐκοίταξε τὸ κοκκίνισαν ἔδαφος, ὅπερ πίνει λαιμάργως τὸ
αἷμα τῶν ἀνδρείων, ἐπεσκόπησε τὸν ἀνερχόμενον στρατόν, εἶδε
κύκλω τοὺς πεσόντας. Καὶ μ' ἀνοικτὸν τὸ ὄμμα, ἐκπληκτος ἀναμε-
τρᾶ τοὺς ὑψηλοὺς κορμούς των, τὰ εὐρέα στέρνα των καὶ τοὺς βρα-
χιονάς των τοὺς νευρώδεις, τὰς ὠραίας των μορφάς, τὰ μέτωπά
των τὰ ἀγέρωχα. Καὶ ἐπὶ τὴν βραχεῖαν ὄψιν του, ὡς νέφος τι διέρ-
χεται, τὸ βλέμμα του θολοῦται ἐλαφρῶς, ἀδιόρατος παλμὸς συσπᾶ
τὰ χεῖλη του.

— Κρίμα νὰ χαθοῦν τέτοιοι λεβέντες.

Καὶ βλέπει, βλέπει γῦρο, βλέπει θαυμάζων, βλέπει ἀπορῶν, ὡσάν νά μὴ πιστεύη πὼς ἐχάθησαν τοιοῦτοι ἄνδρες, ὅτι κοίτονται ἀνάσθητοι καὶ δὲν κοιμῶνται, μόνον διὰ νὰ ξυπνήσουν πάλιν φοβερώτεροι, πὼς καὶ ὁ ἴδιος ὁ θάνατος ὑπῆρξεν ἰσχυρότερος αὐτῶν.

— Ποιὸς εἶναι ὁ Παπαφλέσσας;

Οἱ ὁδηγοὶ τοῦ ἔσπευσαν, προσέδραμον, ἔδειξαν τὸ πτώμα διάβροχον, περιρρέομενον ἐκ τοῦ ἰδρώτος τοῦ ἀγῶνος, κατερρακωμένον τὰ φορέματα, μαῦρον ἀπὸ τοῦ καπνοῦ.

— Σηκῶστέ τον, μωρέ, πάρτε τον... Πάρτε τον... πλύντε τον... Πλύντε το τὸ παλληκάρι...

Δύο ἄνδρες ἔλαβαν αὐτὸν ἀπὸ τῶν μασχαλῶν, τὸν ἤγειραν, τὸν ἔστησαν ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας του κι ἐβάδισαν διευθυνόμενοι πρὸς παραρρέουσαν πηγὴν. Ἐκεῖ τοῦ ἐπλυναν τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον, ἐξέτριψαν τὸν πηλὸν καὶ τὸν ἰδρῶτα, τὸν ἐκαθάρισαν ἐκ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῆς ἀσβόλης, τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ ἰχώρος, τὸν ἐσπόγγισαν, διευθέτησαν τὰ ξεσχισμένα του ἐνδύματα κι ἐγύρισαν ὀπίσω φέροντές τον.

— Στῆστέ τον ἐκεῖ ἀπὸ κάτω...

Οἱ ἄνδρες κρατοῦντες ἐκατέρωθεν αὐτὸν ὤδευσαν πρὸς τὸ δειχθὲν δένδρον, τὸν ἀπέθηκαν παρὰ τὴν ρίζαν του, τὸν ὕψωσαν καὶ τὸν ἀκούμβησαν, τὸν ἐστερέωσαν ἐπὶ τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τὸν ἰσορόπησαν, ὡσανεὶ ζῶντα. Ἐπειτα ἐτραβήχθησαν, ἀπεμακρύνθησαν καὶ τὸν ἀφήκαν μόνον βασταζόμενον διὰ τῆς ἰδίας του δυνάμεως.

Τὸ πτώμα ἐναπέμεινε ἀκίνητον, εὐθύ, στηρίζον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὴν ράχιν, τὸν θώρακα προτεταμένον καὶ κρεμάμενα τὰ χέρια μὲ ἀναπόσπαστον τὸ τμήμα τοῦ σπασμένου χατζαριοῦ, τὰ σκέλη διεστῶτα, ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν. Τότε ὁ Ἰμπραίμης πλησιάζει βραδέως πρὸς τὸ δένδρον, ἴσταται καὶ προσβλέπει σιγηλὸς ἐπὶ μακρὸν τὸ ἄπνουν πτώμα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἦτις ἀνέτελλε τὴν ὥραν ἐκείνην αἱματόχρους, ὡσεὶ βαφεῖσα καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ λύθρου τοῦ χυθέντος κατὰ τὴν μάχην, ὑπὸ τοὺς σειομένους κλάδους, οἵτινες ἀνέφρισσον πενθίμως, φιλεῖ παρατεταμένον φίλημα τὸν ὄρθιον νεκρὸν.

3. ΝΑΥΑΓΙΑ

Μόλις άράξαμε στη Στένη, ό καπετάν Ξυρίχης πήρε τη βάρκα κι έτρεξε στο τηλεγραφείο. Δύο ήμέρες τώρα δέν ήβρεσκε ήσυχία. Τριάντα μίλια έξω από το Μπουγάζι άντάμωσε τον «'Αρχάγγελο», το μπάρκο του, που ήταν μέσα κυβερνήτης και γραμματικός τὰ δυό του άδελφια. Δέν πρόφτασαν νά καλοχαιρετηθούν, νά είπούν για τὸ φορτίο και τὸ ναυλό τους και τους χώρισε ό χιονιάς. Κατώρθωσε τέλος νά ορθοπλωρίση τὸ δικό μας και όλάκερο ήμερονύχτι θαλασσοδαρθήκαμε στ' άνοιχτά. Μά όταν μπήκε στο Βόσπορο, ρώτησε όλους τους βαρκάρηδες, τους πιλότους, άκόμη τους κουμπάρους και τις κουμπάρες· αλλά τίποτε δέν έμαθε για τον «'Αρχάγγελο». Τί νά έγινε; Φυλάχτηκε πουθενά; Πρόφτασε νά ορθοπλωρίση και κείνος ή έπεσε άπάνω στους βράχους; Κι αν τσακίστηκε τὸ μπάρκο, σώθηκαν τουλάχιστον τ' άδελφια του; "Όλο τέτοια συλλογίζεται κι έχει συγνεφωμένο τὸ μέτωπο, τρέμουλο έχει στην καρδιά.

"Όταν έφτασε στο τηλεγραφείο, ξέχασε μιá στιγμή τον πόνο του εμπρός στον πόνο των άλλων. Κάτω στην αύλή, άπάνω στις σαρακωμένες σκάλες και παραπάνω στ' άσάρωτα πατώματα κόσμος σαν αυτόν άνήσυχος· γυναίκες, άντρες, παιδιά πρόσμεναν νά μάθουν από τὸ σύρμα την τύχη των δικών τους. Και κείνο σώριαζε με την ταρναριστή φωνή του άκατάπαυστα θλίψι. Ήνόμαζε πνιγμούς, μετρούσε θανάτους, έλεγε ναυάγια, περιουσίας χαμούς, συνέπαιρνε χαρές κι έλπίδες σαν δρόλαπας. Και κάθε λίγο άπάνω στα πατώματα, στις σκάλες κάτω και παρακάτω στην αύλή θρήνοι άκούονταν, κορμιά έπεφταν λιπόθυμα, φωτιά κυλοῦσε τὸ δάκρυ.

Ή καπετάν Ξυρίχης δέν μπορούσε νά υποφέρει περισσότερο τὸ βάσανο. Βιαζότανε νά μάθη και τη δική του μοίρα. Έσπρωξε τον κόσμο ζερβόδεξα, άνέβηκε δυό-δυό τὰ σκαλιά, έφτασε με κόπο στη θυρίδα και ρώτησε με όλότρεμη φωνή:

- Για τον «'Αρχάγγελο»..., τὸ μπάρκο... μη άκούσατε τίποτε;
- Τίποτα· τοῦ άπανταξ ξερά ό τηλεγραφητής.

Τίποτα! πῶς είναι δυνατό; Ξαναρωτάει:

- «'Αρχάγγελο» τὸ λέν· έχει φιγούρα δέλφινά..., έχει στο μεσανὸ κατάρτι κόφα. Σπετσιώτικο χτίσιμο.

Και κολλάει περιέργα τὰ μάτια στοῦ υπαλλήλου τὸ πρόσωπο,

ἀφτιάζεται τοὺς κρότους πού βγάξει ξερούς, συγκρατητοὺς σὰν δοντοχτύπημα κρουμένου ἢ μηχανῆ. Τὰ σώθικά του λαχταροῦν, φεύγουν τὰ σανίδια ἀπὸ τὰ πόδια του· ἔτοιμος νὰ λιποθυμήσῃ. Μὰ δὲν τὴν παραιτᾷ τῆ θέσι του. Τέλος σηκώνει ἐκεῖνος τὰ μάτια, τὸν καλοκοιτάζει μιὰ στιγμή καὶ λέει μὲ φωνὴ ἀδιάφορο :

— Ναί... « Ἀρχάγγελος ». Χάθηκε στὸ τάδε μέρος τῆς Ρούμελης· κόπηκε στὰ δύο· ἢ πρὺμνη του ρίχτηκε στοὺς βράχους μὲ δυὸ παιδιὰ μέσα... Τὰ παιδιὰ εἶναι ζωντανά.

— Τὰ ὀνόματα; λέει μὲ φωνὴ σὰν χάδι· δὲν μπορούμε τάχα νὰ μάθουμε τὰ ὀνόματα;

— Πέτρος καὶ Γιάννης.

Δόξα σοι ὁ Θεός! Πέτρος καὶ Γιάννης εἶναι τ' ἀδέλφια του. Ζωντανὰ λοιπὸν καὶ τὰ δύο. Ζωντανὰ ἐκεῖνα, θρύμματα τὸ ὀλοκαίνουργο σκαφίδι! Πάλι δόξα σοι ὁ Θεός! Φτειάνουν ἄλλο μεγαλύτερο καὶ ὁμορφότερο. Φιλεῖει ἀνοιχτόκαρδος πέντε ποῦρα τὸν ὑπάλληλο· δίνει ἕνα μετζίτι κέρασμα στὸν ὑπηρέτη· παρηγορεῖ γλυκομίλητος τὰ θλιμμένα πρόσωπα : — Δὲν εἶναι τίποτα· ὅλοι καλὰ εἶναι· ὅλα καλὰ!

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα νὰ εἶναι τὰ παιδιὰ; ρωτᾷε πάλι.

Ὁ ὑπάλληλος σκουντουφλιάζει; Μὰ τὸν παρασκότισε! Γῦρο ἀκούονται φωνὲς ἀνυπόμονες· σπρώχνει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον· θέλουν νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ θυρίδα. Ἔμαθε πὼς ζοῦν τ' ἀδέρφια του· δὲν τὸν φθάνει; Εἶναι κι ἄλλοι πού λαχταροῦν γιὰ τοὺς δικούς των. Ἄς μάθουν καὶ κείνοι κάτι! Μὰ ἐκεῖνος δὲν ἀφήνει τὴ θέσι του.

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα; ξαναρωτᾷ.

— Δέκα δώδεκα χρονῶν.

Πάλι ἀπελπισία. Τ' ἀδέλφια του δὲν εἶναι τόσο μικρά. Εἶναι ἀπ' εἴκοσι πέντε κι ἀπάνω. Σκουντούφλης κατεβαίνει τὶς σκάλες, βγαίνει ἀπὸ τὴν αὐλή, παίρνει τὸ βαποράκι καὶ φτάνει στὰ Θεραπεία. Ἀπὸ κεῖ μ' ἔν' ἄλογο φτάνει στὸν Ἀϊ-Γιώργη, παίρνει τὴν ἀκρογιαλιά. Τὰ μάτια του ὀμπρίζουν. Ὁ ἥλιος παιγνιδίζει ἀκόμη σὲ ζαφειρένιο οὐρανό. Ἡ θάλασσα λίμνη ἀπλώνεται ὡς τὰ οὐρανοθέμελα. Ἡ γῆ μοσχοβολᾷ. Μὰ ἡ ἀκρογιαλιά μοιάζει μὲ νεκροταφεῖο. Κάθε βράχος καὶ νεκροκρέβατο. Καράβια, κομματιασμένα, βαρκοῦλες μισοσπασμένες, σχοινιά, κατάρτια, φιγοῦρες, πανιά, εἰκονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσοῦλα. Καὶ μαζί χέρια, πόδια, κορμιά δίχως κεφάλια, κεφάλια δίχως κορμιά, ἄδεια καύκαλα,

τρίχες χωμένες στis σκισμάδες, μυαλά στουπιασμένα σαν πέτρα. Ένα τρεχαντηράκι όμορφοφκειασμένο, άγγελος, πρόβαινε με πανιά και ξάρτια, λες κι άρμένιζε άνάερα. Και όμως ήταν καρφωμένο στο βράχο, σφιλιασμένο τόσο καλά στην πέτρα, που ούδε νερό ούδ' άνεμος μπορούσε να περάση. Κι ένα σκυλλι στην πρύμνη δεμένο γύριζε μάτια φωτιές, δάγκωνε την άλυσίδα του και τó νερό κοιτάζοντας άλύχταγε κι άλύχταγε, σαν να τó έβριζε, που χάλασε τ' όμορφοκάραβο.

Έκαμε άκόμη μερικά βήματα ό καπετάν Ξυρίχης και άξαφνα βρέθηκε μπρός στο μπάρκο του. Έπρεπε να είναι δικό του ξύλο, για να τó γνωρίση. Ούτε κατάρτια ούτε πανιά ούτε σκαφίδι άπόμεινε πλιά. Μονάχα ή πρύμνη του, και κείνη ξεσκλισμένη, κρατιότανε σε δυό χάλαρα. Και γύρωθέ της πικρή νεκροπομπή, άλλα ξύλα σκορπισμένα, κουπιά και άρμενα· άλλες καρίνες φαγωμένες· άλλα ποδόσταμα και σωτρόπια και σταύρωσες. Κι άκόμη γύρωθέ της άλλη πικρότερη συνοδεία! Βλέπει τó ναύκληρο νεκρό στο πλάγι· βλέπει τούς ναύτες πέρα δώθε σκορπισμένους, άλλους κολλιτσιδά άπάνω στα κοτρόνια, άλλους μισοσκεπασμένους με τόν άμμο, άλλους παιχνίδι του νεροϋ, δαρμός και φτύμα του. Κι άπάνω στα τουμπανιασμένα κουφάρια, στα πρόσωπα τά χασκογέλαστα τά όρνια καλοκαθισμένα βύθιζαν τó ράμφος στη νεκρή σάρκα και στόν κρότο του πέταξαν κρίζοντας σαν να διαμαρτύρονταν, που τά ένοχλούσε στο πλούσια φαγοπότι.

Άρχίζει τώρα φριχτότερο του καπετάνιου τά βάσανο. Έκείνα τά κουφάρια δείχνουν πώς κοντά βρίσκονται και τά δικά του. Θέλει να δράμη, να ψάξη όλουθε, μα δέν τολμά. Κάτι μέσα του τόν κρατεί, τά πόδια του καρφώνει στ' άχνάρια τους. Τέλος πάει και ψαχουλεύει. Βρίσκει άσουσουμα και τ' άδελφια του. Τό ένα κοιτεται με τó κεφάλι συψαλιασμένο, τó άλλο έχει και τά δυό πόδια κομμένα στα γόνατα. Άν δέν του τό 'λεγε ή ψυχή, βέβαια δε θα τά γνώριζαν τά μάτια του, όπως και τó μπάρκο. Άλλά του τó είπε και τά καλογνώρισε. Και τότε τά μάτια του στέρεψαν· ούτε δάκρυα βγάζουν ούτε σπαρταροϋν. Τή θάλασσα μόνον κοιτάζουν πειστωμένα. Άξαφνα ό γρόθος σηκώνεται και πέφτει με όρμη, που λες τρώμαξε και πισωπάτησε εκείνη φοβισμένη.

Έπειτα σκύφτει και γλυκοφιλεί τ' άδελφια του. Χαϊδεύει τους τά

χτυπημένα κορμιὰ ἀνάλαφρα, σὰν νὰ φοβᾶται μὴν τὰ ξυπνήσῃ· κάτι τοὺς ψιθυρίζει μυστικά στ' αὐτί, θὲς παρηγοριά, θὲς μακρινὴν ὑπόσχεσι. Ἔπειτα μὲ τὸ λάζο ἀρχίζει καὶ σκάφει τὸν τάφο τους. Παιδεύτηκε κάπου μιὰ ὥρα στὸν ἄμμο. Τὸν ἀνοίξε καλά· ἀπίθωσε πρῶτα τ' ἀδέρφια, ἔπειτα τὸν ναύκληρο, κατόπιν τοὺς ναῦτες, κύλισε ἐπάνω πέτρες καὶ χάλαρα. Ἔπειτα ἔπιασε πάλι τὴ στράτα του κι ἔφτασε στὰ Θεραπειά. Βρίσκει τὸ βαπόρι, ἔφτασε πάλι στὸ μπάρκο του.

— Ἔτοιμα; ρωτᾷ τὸ γραμματικό.

— Ἔτοιμα.

— Βίρα ἄγκουρα!

Ὁ καπετὰν Ξυρίχης ἀμίλητος ἔπιασε τὴ θέσι του στὸ κάσαρο καὶ ἐξακολουθήσαμε τὸ ταξίδι.

« Ἀόγια τῆς πλώρης »

Ἀνδρέας Καρκαβίτσας

4. ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

α) Τὸ ἄγαλμα (Ἐλευσίς)

Ἀναφέρεται εἰς ἄγαλμα κολοσσικὸν τῆς Δήμητρος κοινῶς λεγόμενον ἐκ τῶν Προπυλαίων τῆς Ἐλευσίως. Τοῦτο ἰδρυμένον εἰς ἀλώνιον πλησίον τοῦ Τελεστηρίου μετεκομίσθη τὸ 1801 εἰς Ἀγγλίαν καὶ ἀπέκειτο ἐν τῷ προδρόμῳ τῆς πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης τῆς Κανταβρυγίας.

Σ' ἓνα ἀλώνι στὴ Λεψίνα, ἦταν ἓνα μαρμαρένιο ἄγαλμα, ποὺ προστάτευε τὸ χωριὸ καὶ μὲ τὴ βοήθειά του πῆγαιναν πάντα καλὰ τὰ γεννήματα. Κανεὶς δὲν μπορούσε νὰ τὸ πάρῃ, ὅποιος ἐδοκίμαζε νὰ τὸ κουνήσῃ ἀπὸ κεῖ ποὺ ἦταν στημένο, τοῦ κοβότανε τὸ χέρι. Μιά φορὰ τὸ πῆραν Φράγκοι καὶ τὸ τράβηξαν ὡς τὸ γιालὸ καὶ ἤθελαν νὰ τὸ φορτώσουν, ἀλλὰ τὴ νύχτα γύρισε μοναχὸ του στὴ θέσι του.

Ἦξευραν ὅλοι πῶς, ἂν τὸ ἔβαναν σὲ καράβι νὰ τὸ πᾶν ἄλλοῦ, τὸ καράβι θὰ βούλιαζε. Ὅμως κατῶρθωσαν νὰ τὸ πάρουν οἱ Ἑγγλέζοι στὰ 1801, ἀφοῦ ἔδωκαν πολλὰ χρήματα στοὺς Τούρκους. Τὴν παραμονὴ τῆς ἡμέρας, ποὺ ἤθελε νὰ τὸ πάρουν, ἓνα βόδι ἐκοψε τὸ

ζυγό, έχουμισε καταπάνω στο μάρμαρο και τὸ χτύπησε μὲ τὰ κέρατά του κι ἀπὸ κεῖ ἀπολύθη μουγκρίζοντας στὸν κάμπο. Οἱ χωριανοὶ κατάλαβαν πὼς θὰ τοὺς εὔρη μεγάλο κακό, ἂν τὸ ἀφήσουν, και δὲν ἤθελαν κι ἔλεγαν πὼς θὰ καταστραφοῦν τὰ γεννημάτά τους. Ἄλλὰ οἱ Ἑγγλέζοι τοὺς ἔπεισαν πὼς δὲν θὰ πάθουν τίποτα· και τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ ἔβαλαν τὸν παπαῖ μὲ τὸ πετραχήλι και πρῶτος μὲ τὴν ἄξινα ἔσκαψε τὸ χῶμα, ποὺ ἦταν γῦρο στὸ μάρμαρο. Τὸ σήκωσαν λοιπόν, τὸ φόρτωσαν στὸ καράβι τους και τὸ πήγαν στὴν Ἀγγλία και ἐκεῖ τὸ βάλαν σ' ἕνα μουσεῖο. Τὸ καράβι ὅμως, ποὺ τὸ φόρτωσαν, πραγματικῶς ἔπεσε ἔξω κι ἐχάθηκε.

Τὸν ἄλλο χρόνο ἦταν σοδεῖὰ και οἱ χωριάτες ἐπίστεψαν πὼς τὸ ἄγαλμα θὰ γυρίση πίσω. Ὑστερα ἦρθαν δύστυχοι χρόνοι και εἶδαν πὼς αὐτὸ ἦταν, γιατί ἀφησαν νὰ τοὺς πάρουν τὸ ἄγαλμα.

β) Τὸ Πετροκάραβο (Πόρος)

Συγγενής φαίνεται και ὁ ἀρχαῖος μῦθος περὶ τῆς κυνηγέτιδος Ἀργῆς, ἥτις διώκουσα ἔλαφον εἶπεν ἀλαζονευομένη ὅτι θὰ τὴν φθάση και ἂν ἐφαμίλλως πρὸς τὸν Ἥλιον τρέξῃ, ἐφ' ᾧ ὀργισθεὶς ὁ Ἥλιος μετεμόρφωσεν αὐτὴν εἰς ἔλαφον.

Ἀντίκρου στὸν κάβο Μπίστη τοῦ Πόρου και στὸν Καβαλλάρη τῶν Μεθάνων εἶν' ἕνα ξερονήσι μοναχικὸ και ἔρημο, τὸ Πετροκάραβο. Αὐτὸ ἕναν καιρὸ ἦταν μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες μπρατσέρες τοῦ κόσμου.

Ἦταν ὀγλήγορη και πέραγαε ὅλα τὰ ἄλλα καράβια. Καπετάνιο εἶχε μία Νεραΐδα, ποὺ τὴν ἔχασε ἡ μεγάλη της περῆφάνεια. Γιατὶ δὲν τὴν ἔσωνε ποὺ ἦταν ἡ πρώτη στὴ θάλασσα, μόν' ἠθέλησε νὰ γίνῃ και ἡ πρώτη τ' οὐρανοῦ. Και γι' αὐτὸ βάλθηκε νὰ περάσῃ και τὸ φεγγάρι κι ὠρκίστηκε « ἡ τὸ φεγγάρι θὰ περάσω ἢ θὰ χαθῶ ».

Και μιὰ βραδιά ἡ Νεραΐδα, ἀφοῦ ἐτοίμασε τὸ καράβι της, λέγει στὸ φεγγάρι: « Ἦλα νὰ ἰδοῦμε σήμερα ποιὸς θὰ γίνῃ ὁ ἀφέντης τῆς θάλασσας! » Τὸ φεγγάρι τραβοῦσε ἡσυχὰ τὸ δρόμο του, και ἡ Νεραΐδα ἐπάσχιζε νὰ τὸ φθάσῃ. Τρεῖς μέρες και τρεῖς νύχτες ἐπάλευε, ὅσο ποὺ εἶδε τ' ἄσπρα της πανιά νὰ γίνουν κουρέλια. Ἀπὸ τὸ θυμὸ και τὴ ντροπὴ της ἄρχισε νὰ βρίζῃ και νὰ καταριέται τὴ μάννα της. Τότε

σηκώνεται μεγάλη θαλασσοταραχή κι ἕνα ἀστροπελέκι ἐπέτρωσε τὸ καράβι.

Ἄν τύχη καὶ ζυγώση κανεὶς ἐκεῖ καὶ βάλῃ τ' αὐτί του σὲ μία τρῦπα, πού εἶναι στή μέση στοῦ Πετροκάραβο, ἀκούει κάτι σάν φωνές, σὰ μοιρολόγια· ἐκεῖ λὲν πὼς ἦταν ἡ κάμερα τῆς Νεραΐδας. Καὶ πολλὰ καράβια, ὅταν περάσουν ἀπὸ κεῖ νύχτα καὶ κἀνὴ μεγάλη φουρτούνα, βλέπουν μπροστά στήν πλῶρη ἕνα μεγάλο κόκκινο φῶς τρεμουλιαστό· μερικοὶ μάλιστα, ἀλαφροϊσκιωτοὶ, βλέπουν καὶ μιὰ γυναῖκα μὲ κάτασιπρα ντυμένη νὰ κρατῆ αὐτὸ τὸ φῶς στοῦ δεξί της χέρι.

γ) Ὁ δράκοντας τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου (Καλάβρυτα)

Προτοῦ νὰ γίνῃ τὸ μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἦταν ὁ τόπος ἄγριος κι ἔβασκε ἐκεῖ τὰ γίδια του ἕνα κορίτσι ἀπὸ ἕνα χωριὸ ἐκεῖ κοντά. Τὸ κορίτσι αὐτὸ ἦταν πολὺ καλὸ καὶ θεοφοβούμενο καὶ μὲ τὴ χάρι τῆς Παναγίας ἄγιασε καὶ τὸ λὲν Ἀγία Κόρη. Ἐνα μεσημέρι, πού καθότανε ἐκεῖ πού εἶναι ἡ ἐκκλησιά τῶν Ἀγίων Πάντων, βλέπει ἕνα ἀπὸ τὰ τραγιά της καὶ ξεκόπη ἀπὸ τ' ἄλλα καὶ προχώρησε στὸν γκρεμό, ἐκεῖ πού φαινότανε ἡ τροῦπα μιᾶς σπηλιάς, μπῆκε μέσα, ὕστερα βγῆκε μὲ τὸ γένι του βρεμμένο καὶ ἦρθε καὶ στάθη μπροστά της. Δὲν ἔδωσε καμμιά προσοχή, ἀλλὰ καὶ πάλι τὸ ἄλλο μεσημέρι τὸ τραγὶ ἔκαμε τὸ ἴδιο, καὶ τρίτη φορὰ πάλι τὸ ἴδιο.

Ἐγινε τότε περίεργη καὶ τὸ ἀκολούθησε. Καὶ μπῆκε μέσα στὴ σπηλιά, πού ἦταν ὅλη κρυμμένη ἀπὸ τὰ βάτα καὶ τοὺς κισσοὺς καὶ τ' ἄλλα φυτὰ, κι ἐκεῖ βλέπει μιὰ βρύσι νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸ βράχο καὶ ψηλὰ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, πού τὴν ἔχει ἱστορισμένη μὲ μαστιχὰ ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς. Καὶ ἄκουσε νὰ τῆς φωνάζῃ ἡ Χάρι Της καὶ νὰ τῆς λέγῃ πὼς θὰ ῥθοῦν δύο καλόγεροι (καὶ εἶπε τὰ ὀνόματά τους) καὶ νὰ τοὺς δείξῃ σ' αὐτοὺς τὴν εἰκόνα, νὰ χτίσουν μοναστήρι.

Ἐβγῆκε ἡ Ἀγία Κόρη καὶ πραγματικῶς σὲ λίγο εἶδε τοὺς δύο καλογέρους, κι ἦσαν οἱ ἅγιοι, πού ἔχτισαν τὸ μοναστήρι, τοὺς εἶπε τί εἶδε καὶ τοὺς ὠδήγησε καὶ πῆγαν καὶ πῆραν τὴν εἰκόνα. Καὶ ἐσκέφτηκαν νὰ βάλουν φωτιά νὰ κάψουν αὐτὸν τὸν λόγγο καὶ νὰ καθαρίσουν τὸ σπήλαιο. Ἐκεῖ πού εἶναι τῶρα τὸ μεγάλο βαγέμι τοῦ μοναστηριοῦ, ἦταν ἕνας φοβερὸς δράκοντας. Αὐτός, ὅταν ἄναψε ἡ φωτιά,

πῆγε νὰ βγῆ, μόν' ἀπὸ τὴν εἰκόνα, πού τὴν κρατοῦσαν οἱ ἅγιοι, βγῆκε μιὰ ἀστραπή καὶ τὸν ἔκαψε καὶ τὸν ἔκαμε στάχτη. Καὶ μόνο λίγα κόκκαλά του ἔμειναν καὶ τὰ εἶχαν στὸ μοναστήρι, ὅσο πού ἔγινε ἡ μεγάλη φωτιά, πού ἔκαψε τὸ μοναστήρι, πᾶνε πολλὰ χρόνια τώρα, καὶ τὰ ἔκαψε κι αὐτά.

δ) Διονύσιος (Κόκκινον τοῦ δήμου Ἀκραιφνίου τῶν Θηβῶν)

Τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν, ἣν ἐγκλείει ἡ παράδοσις περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ οἴνου, πολλαπλῶς ἐπαναλαμβάνουσι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Ὁ Πανύσιος, ὁ ἐποποιός, κατὰ τὸν Ἀθήναιον, τὴν μὲν πρώτην πόσιν ἀπονέμει Χάρισιν, Ὡραῖς καὶ Διονύσῳ, τὴν δευτέραν Ἀφροδίτῃ καὶ πάλιν Διονύσῳ, Ὑβρει δὲ καὶ Ἄτῃ τὴν τρίτην. Ὁμοῖον εἶναι τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Ἀναχάρσιδος, ὅστις ἔλεγε « κερναμένον κρατῆρος ἐφεστίου, τὸν μὲν πρῶτον ὑγείας πίνεσθαι· τὸν δὲ δεύτερον ἡδονῆς· τὸν δὲ τρίτον ὕβρεως· τὸν δὲ τελευταῖον μανίας... ».

Ἄλλὰ καὶ τὴν ἀλληγορικὴν παρομοίωσιν τοῦ πίνοντος πρὸς ζῶα, κατὰ λόγον τῶν βαθμῶν τῆς πόσεως, ἀνευρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐπίγραμμα τι Αὐτομέδοντος τοῦ Κυζικηνοῦ λέγει:

*Ἀνθρωποὶ δεῖλης ὅτε πίνομεν ἦν δὲ γένηται
ὄρθρος, ἐπ' ἀλλήλοις θῆρες ἐγειρόμεθα.*

Ὅταν ὁ Διονύσιος ἦταν ἀκόμη μικρός, ἐταξίδευσε, γιὰ νὰ πάη στὴν Ἀζιά. Ἐπειδὴ ἦταν πολὺς ὁ δρόμος, ἀπόστασε καὶ κάθισε σ' ἓνα κοτρώνι, γιὰ νὰ ξεκουραστῆ. Ἐκεῖ πού κοιτάζε πέρα δῶθε, βλέπει μπρὸς στὰ πόδια του νὰ φυτρῶνῃ ἓνα βοτάνι, πού τοῦ ἐφάνη τόσο πολὺ ὁμορφο, ὥστε ἀποφάσισε νὰ τὸ πάρῃ μαζί του καὶ νὰ τὸ μεταφυτέψῃ. Τὸ ξερρίζωσε τὸ λοιπὸν καὶ τὸ κουβαλοῦσε μαζί του. Ἄλλὰ ὁ ἥλιος ἔκαιγε πολὺ καὶ φοβήθη μὴν ξεραθῆ, προτοῦ νὰ φτάσῃ στὴν Ἀζιά. Ἐκεῖ βρῆκε ἓνα κόκκαλο πουλιοῦ, τὸ ἔβαλε τὸ βοτάνι μέσα καὶ τράβηξε τὸ δρόμο του. Ἄλλὰ στὰ εὐλογημένα χέρια του τὸ βοτάνι τόσο γρήγορα μεγάλωσε, πού ἔβγαινε κι ἀπὸ πάνω κι ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ κόκκαλο. Ἐφοβήθη πάλι μὴν ξεραθῆ καὶ συλλογιότανε τί νὰ κάμῃ. Τότε βρῆκε ἓνα κόκκαλο λιονταριοῦ, πού ἦταν χονδρύτερο ἀπὸ τοῦ πουλιοῦ τὸ κόκκαλο, καὶ σ' αὐτὸ ἔχωσε τὸ κόκκαλο τοῦ πουλιοῦ μὲ τὸ βοτάνι. Σὲ λίγο μεγάλωσε καὶ ἔβγαινε ὄξω καὶ ἀπὸ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκκαλο. Βρῆκε μιὰ

γαΐδουροκοκκάλα, πού ήταν μεγαλύτερη από αυτό, κι έχωσε μέσα του πουλιού και του λιονταριού τὸ κόκκαλο κι ἔτσι ἔφτασε σὴν Ἄξιά.

Ὅταν ἠθέλησε νὰ φυτέψη τὸ βοτάνι, ἐπαρατήρησε πὼς οἱ ρίζες του ἦσαν κολλημένες στὰ κόκκαλα και δὲν μπορούσε νὰ τὸ βγάλῃ, χωρὶς νὰ χαλάσῃ τὶς ρίζες· τὸ ἐφύτευε λοιπὸν ὅπως ἦταν. Σὲ λίγο φύτρωσε τὸ βοτάνι και πρόκοψε κι ἔγινε ἀμπέλι κι ἔβγαλε σταφύλια. Ἀπ' αὐτὰ ἔφτιασε τὸ πρῶτο κρασί και ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους νὰ πιοῦν. Καί, ὦ, τοῦ θαύματος! Ὅταν οἱ ἀνθρωποὶ ἔπιναν, σὴν ἀρχὴ κελαηδοῦσαν σὰν τὰ πουλιά· ὅταν ἔπιναν περισσότερο, γίνονταν δυνατοὶ σὰν λιοντάρια, κι ὅταν ἀκόμη περισσότερο ἔπιναν, γίνονταν σὰν τὰ γαῖδουρία.

«Μελέται περὶ τοῦ βίου και τῆς γλώσσης
τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις, τόμ. Α'»

Ν. Γ. Πολίτης

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

1. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ἄρτῃ

Συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι τῶν χωριῶν τῆς Ἄρτας καὶ οἱ νοικοκυραῖοι καὶ μιλήσανε πῶς θὰ βαστάξουν αὐτὸν τὸν μέγαν ὀχτρό, ὁποῦ'ταν πνιμένος ὅλος αὐτὸς ὁ τόπος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, Ἄρτα, Πρέβεζα, Σούλι, ὅλο αὐτὸ τὸ καυκὶ πλῆθος Τουρκία καὶ πασαδες καὶ ὅλο νέοι κουβαλιόνταν ἀπ' οὐλα τὰ μέρη τῆς Τουρκίας καὶ Ἀρβανιτιᾶς ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀλήπασα τὴν πολιορκία. Καὶ ὕστερα γεννήθη καὶ τὸ δικό μας τὸ Ἑλληνικὸν κι ἐμεῖς τὸ πηγαίναμε σκεπασμένο, ὅτι δουλεύομε διὰ τὸν Ἀλήπασα, τὸν ἀφέντη μας, νὰ τὸν σώσουμε, ὅτι ἀδίκως τὸν κατατρέχει ὁ σουλτᾶνος.

Αὐτὰ βγαίναμε νὰ ἐλκύζωμε τοὺς Τούρκους Ἀρβανῖτες, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλήπασα, νὰ τοὺς ἔχωμε φίλους αὐτοῦς, νὰ μᾶς βοηθήσουνε κι αὐτῆνοι, ὅτι ἡμαστέ ὀλίγοι καὶ οἱ Τοῦρκοι πλῆθος.

Ἄφοῦ συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ νοικοκυραῖοι, μιλήσαμε νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ μυστήριον κρυφὸ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλήπασα νὰ τοὺς λέμε συντρόφους διὰ τὸν σωμὸ τοῦ Ἀλήπασα. Ἄφοῦ μιλήσαμε δι' αὐτό, εἶπαμε καὶ μὲ τί μέσα θὰ βαστήσουμε τὸν πόλεμον. Καὶ δὲν εἶχαμε οὔτε ὄπλα οἱ περισσότεροι οὔτε τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ὅλοι. Ἀποφάσισαν οἱ νοικοκυραῖοι ὅτι ἡ τυραννία τῶν Τούρκων — τὴν δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια — δὲν ὑποφέρνονταν πλέον. Καὶ δι' αὐτήνη τὴν τυραγνία, ὁποῦ δὲν ὀρίζαμεν οὔτε βιὸν οὔτε τιμὴ οὔτε ζωὴ (ξέραμεν κι ὅτ' ἡμασταν ὀλίγοι καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου), ἀποφασίσαμεν νὰ σηκώσωμεν ἄρματα ἀναντίον αὐτῆς τῆς τυραγνίας. Εἶτε θάνατος εἶτε λευτεριά. Τώρα ὁποῦ ἀρχίσαμεν νὰ τοὺς πολεμήσωμεν καὶ νὰ θυσιάσωμεν καὶ τὸ βιὸν μας εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ σ' ἐκείνους, ὁποῦ δὲν ἔχουν τὸν τρόπο, νὰ τοὺς ζωοτροφίζωμεν καὶ νὰ κάνουν καὶ ἐκεῖνοι τὰ χρέη τους διὰ τὴν πατρίδα. Τότε σύστησαν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τιμίους καὶ πρόβλεπαν διὰ τ' ἀναγκαῖα καὶ δὲν καρτεροῦσαν οἱ ἀνθρώποι. Ἀπὸ κείνους πάλε ὁποῖος εἶχε τὸν τρόπο τοὺς ἔδινε καὶ τὸ δικόν του καὶ πολέμαγε καὶ διὰ τὴν λευτεριάν του· πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἦταν τὸ ἴδιο.

Και αυτό τὸ σύστημα ἦταν σὲ ὅλη τὴν πατρίδα, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ σύστημα πορέψαμε δυὸ χρόνια. Τηρᾶτε τὸ ἱστορικὸν ἐκείνου τοῦ καιροῦ πόσο προβοδέψαμε, πόση ἄρμονίαν εἶχαμεν, πόση ὁμόνοια καὶ ἀδελφοσύνη.

Μάχη τῆς Σφακτηρίας

Σὲ δυὸ μέρες εἶδαμε καρσί εἰς τὴν Μεθώνη καὶ Σφακτηρία ὡς ἑκατὸν τριάντα κομμάτια καράβια τούρκικα τοῦ σουλτάνου, τοῦ Μπραίμη, τῶν Ἀλτζερίνων καὶ τῶν ἀλλουνῶν ὀτζακιῶν. Σὲ δυὸ ἡμέρες ἦρθε κι ὁ Μισαούλης μὲ τὰ ἑλληνικὰ ὡς τριάντα κομμάτια· καὶ ἦταν καρσί εἰς τὰ τούρκικα καὶ φαίνονταν τὰ ἑλληνικὰ σὰν φελοῦκες μπρὸς εἰς τὰ τούρκικα. Τότε σὰν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μπραίμη, στέλνει ἕναν Τοῦρκο ἀπ' ὄξω τὸ κάστρο νὰ μιλήσουμε. Βγήκαμε ἀπὸ τὸ κάστρο διωρισμένοι ὁ Μπεζαντὲς Μαυρομιχάλης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιᾶτες, ὁ Γιατρᾶκος ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους, ἐγὼ ἀπὸ τοὺς Ρουμελιῶτες. Τοῦ λέμε τοῦ Τούρκου :

— Τί ὀρίζεις ;

— Ὁ πασαῶς μ' ἔστειλε ν' ἀφήσετε τὸ κάστρο νὰ φύγετε, νὰ μὴ χαθῆτε.

— Δὲν πρέπει ὁ πασαῶς, τοῦ εἶπαμε, νὰ μᾶς λυπᾶται τόσο· ἄς κοπιᾶση νὰ τὸ πάρῃ μὲ πόλεμο κι ὅταν μᾶς κυργέμη, φαίνεται ἡ εὐσπλαγχνία του. Καὶ σῦρε εἰς τὴ δουλειά σου.

Ἐφυγε ὁ Τοῦρκος. Βλέπομε ἀπὸ τὰ καράβια ἔρχονται πλῆθος φελοῦκες κι ἔμπαιναν ἀσκέρια καὶ τὰ πῆγαιναν εἰς τὰ καράβια. Εἰς τὴν Σφακτηρία τὸ νησί εἶχαμε ἕξι κομμάτια κανόνια καὶ φύλαγαν τὸ στόμιον τοῦ λιμανιοῦ καὶ καμπόσους ἀνθρώπους ἐκεῖ ἐπάνου. Ὅταν οἱ φελοῦκες τελείωσαν τ' ἀσκέρι τὸ τούρκικο, τὸ ἔβαλαν εἰς τὰ καράβια τους. Τότε βλέπομεν τὰ καράβια πλησιάζουν, ὅσα εἶχαν τ' ἀσκέρι, κοντὰ εἰς τὸ νησί κι Ἀβαρίνους.

Ὅσοι ἦταν εἰς τὸ νησί γυρεύουν δύναμιν — γύρευεν ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργὸς νὰ βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τὸ νησί, ὅπου ἔταν κι αὐτός, καὶ νὰ πάρω κι ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους, νὰ πᾶμε ὅλοι στὸ νησί νὰ δυναμώσουμε ἐκείνη τὴν θέσιν. Ἀκούγοντας αὐτὸ ὅσ' ἦταν εἰς τὸ κάστρο, πὼς θὰ πάγω μὲ τὸ σῶμά μου εἰς τὸ νησί, δὲν θέλησαν· ἂν βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, βγαίνουν κι ἐκείνοι. Καὶ γράφει ὁ φρούραρχος ὅτι ἐμένα δὲν μ' ἀφήνουν ἀπὸ τὸ

κάστρο νὰ βγῶ. Τότε βγάλαμεν τὸν Τζόκρη καὶ τὸν Σταῦρο Σαῖνη μὲ καμπόσους καὶ πῆγαν εἰς τὸ νησί· κι ἔστειλε κι ὁ Χατζηχρήστος καμπόσους δικούς του ἀπὸ τοὺς Ἄβαρίνους.

Τότε τὰ καράβια τὰ τούρκικα βαροῦσαν ἐκείνους εἰς τὸ νησί μὲ τὰ κανόνια· δὲν τοὺς ἔδωσαν καιρὸν νὰ ὀχυρωθοῦνε· καὶ ἦταν εἰς τὸ σιάδι. Οἱ φελοῦκες πλήθος μὲ τ' ἀσκέρια τὰ τούρκικα κάμανε ντισμπάρκο ἀπάνου στὸ νησί. Αὐτῆνοι πολλοί, οἱ ἔδικοί μας ἀδύνατοι — καὶ κάτι ὀλίγοι γλύτωσαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατὰ τὸ μέρος τοῦ Ἄβαρίνου. Ρίχνονταν εἰς τὴν θάλασσαν κι ὅσοι μέναν χωρὶς νὰ πνιγοῦνε ἐκεῖνοι γλύτωσαν. Χάθηκαν ἐκεῖ κεφαλές, ὁ Τζαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταράς, ὁ Σαῖνης, ὁ Σίμος καὶ ἄλλοι πολλοί.

Εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν πῆγε κι ὁ Μπραίμης μ' ὄλες τὶς δυνάμεις καὶ πολέμαγε τοὺς Ἄβαρίνους μὲ κανόνια καὶ ντουφέκια καὶ τὰ καράβια του τοῦ πελάγου. Τότε βγήκαμεν κι ἐμεῖς ἀπὸ τὸ κάστρο ἀναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὰ χαρακώματά τους, τοὺς πολεμήσαμεν γενναίως. Βλέποντας αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι τοῦ νησιοῦ μᾶς βαροῦσαν μὲ τὰ κανόνια τὰ δικά μας, ὅπου' χαν εἰς τὸ νησί· μᾶς βαροῦσαν ἀπὸ τὶς πλάτες κι ἤφεραν κι ἀσκέρια ἀπ' τὸ νησί ἀναντίον μας καὶ δυναμώθηκαν καλὰ οἱ Τοῦρκοι. Σκοτώσαμεν ὀλίγους· κι ἀπὸ μᾶς σκοτώθηκαν καμπόσοι καὶ πληγώθηκαν. Μᾶς ἀφάνισαν τὰ κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εἰς τὸ κάστρο. Ὁ Μπραίμης πῆρε καὶ τοὺς Ἄβαρίνους μὲ συνθήκες· κι ἄλλοι φύγαν μὲ γιουρούσι, κι ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι σκοτώθηκαν καὶ πληγώθηκαν. Πῆρε καὶ σκλάβους τὸν Χατζηχρήστον, τὸν δεσπότη Μοθώνης ὅπου' ταν ἐκεῖ· κι ἐκείνον ὅπου' χα κεφαλὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου τὸν πλήγωσαν καὶ τὸν πιάσανε καὶ τὸν πῆγαν εἰς τὸ Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια ἐκεῖ κι ὀλίγον καιρὸν ἔχει ὅπου' ῥθε. Τὸν λένε Στάμον Βελέτζα.

Εἰς τὸ νησί ἀπάνου ἦταν καὶ ὁ Μαυροκορδάτος· μπήκε εἰς τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, μπήκε κι ὁ Σαχτούρης μέσα, ὁ φρουράρχος τοῦ Νιόκαστρου, καὶ πολεμώντας μ' ὅλα τὰ καράβια τῶν Τούρκων σώθηκαν μὲ μεγάλον κίντυνο καὶ μὲ ἀπερίγραφη γενναιότητα, ὅπου' δειξαν αὐτῆνοι οἱ ἀνθρώποι τοῦ караβιοῦ. Ἄλλο νὰ τὸ βλέπη ὁ ἀνθρώπος κι ἄλλο νὰ τὸ λέγη. Σώθηκαν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ δίνοντάς τους ἀντρέια πολλή.

Αὐτῆνη ἡ μέρα, ἀδελφοὶ ἀναγνώστες, ἦταν πολὺ φαρμακερὴ διὰ τὴν πατρίδα, ὅπου' χάσε τόσα παλληκάρια καὶ σημαντικοὺς ἀν-

τρεις, στεργιανούς καὶ θαλασσινοὺς, διὰ ὅλη τὴν πατρίδα ἦσαν φαρμάκι ἐκείνη ἡ μέρα καὶ διὰ μᾶς πεθαμός, ὅτι χάσαμεν τοὺς συντρόφους μας.

Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης

Εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ ἦταν γιομαῶτο ζαιρέδες καὶ πολεμοφόδια, ὅπου ἔχαν πάρει τὰ καράβια μας πρέζες, ὅπου τὰ πάγαιναν τοῦ Μπραΐμη καὶ ἦταν ὅλα ἐκεῖ νὰ χρησιμέψουν διὰ τὸν ἀρχηγὸν τῆς Πελοπόννησος, ὅπου θὰ πολεμήσῃ τοὺς Τούρκους. Κι οἱ Τοῦρκοι ἔρχονταν εἰς τοὺς Μύλους νὰ πάρουν τοὺς ζαιρέδες τους καὶ τὰ πολεμοφόδιά τους, ὅπου τοὺς πῆραν τὰ καράβια μας. Τότε ἔπιασα τοὺς Μύλους κι ἔφκειασα ταμπούρια κι ἔκλειασα τοὺς Μύλους μέσα. Τὸν τοῖχο τὸν ἔχτισα ὡς μέσα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὸν ἀσφάλισα καλά. Ἔπιασα καὶ τὴν κούλια, ὅπου ἔναι πλησίον στοὺς Μύλους, καὶ τὴν τρύπησα ἀπὸ πάνου εἰς τὸ πάτωμα καὶ εἰς τὸ κατώγι. Ἔκοψα καὶ νερὸ ἀπὸ τὸ μυλαύλακον καὶ τὸ πέρασα εἰς τὴν κούλια κάτω ἀπὸ τὴν γῆ, νὰ ἔχωμεν νερὸ, ὅτι παλαβώσαμε ἀπὸ τὸ νερὸ εἰς τὸ Νιόκαστρον.

Ἄφου ἔφκειασα αὐτά, ἔφκειασα καὶ ταράτζα εἰς τὰ κεραμίδια τῆς κούλιας, καὶ τὴν ἄλλη κούλια τὴν συγύρισα καλά νὰ δεχτῶ τὸν ἀφέντη μου τὸν Μπραΐμη, ὅπου ἔθελε εἰς τὸ Νιόκαστρο νὰ μὲ πάρῃ μαζί του. Ὅτι μ' ἠῦρε νηστικὸν καὶ διψασμένον. Συγυρίστηκα εἰς τοὺς Μύλους κι ἐφοδίασα τὶς κούλιες ἀπ' οὔλα τ' ἀναγκαῖα, καὶ κρέας καὶ κρασί καὶ ρακί, καὶ τώρα θέλει ἰδεῖ ντουφεκί ἑλληνικόν!

Εἰς τὴν Καλαμάτα ὁ Μπραΐμης ἔσμιξε μὲ τὸν Ντερνύ, τὸν ναύαρχον τῆς Γαλλίας, κι ἔφαγαν εἰς τὴν φρεγάδα του· κι ἕνας τράβηξε τῆς στεργιάς, κι ἄλλος τοῦ πελάου καὶ εἶπαν νὰ σμίξουν εἰς τοὺς Μύλους. Καὶ ἦρθε ὁ ναύαρχος ὁ Ντερνύς πρωτύτερα. Πῆγα καὶ τό'καμα βίζιτα καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω νὰ πολεμήσω τὸν Μπραΐμη. Τοῦ εἶπα : « Τέτοιες συνθήκες δὲν ἔκαμα, ὅταν ἔφυγα ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο· ὅτι δὲν εἶχα ζαιρὲ ἐκεῖ καὶ θὰ τὸν πολεμήσουμε ἐδῶ, νὰ εἴμαστε καὶ τὰ δυὸ μέρη χορτάτα. »

Δυνάμωσα τὴν θέσιν τῶν Μύλων καλά, νὰ πολεμήσουμε ἐκεῖ ὅσο νὰ λειώσουμε. Ὅτι, ἂν μᾶς πάρῃ αὐτὴν τὴν θέσιν, πάγει καὶ τ' Ἀνάπλι.

Ἐκεῖ ὅπου ἴφκειανα τις θέσεις εἰς τοὺς Μύλους, ἦρθε ὁ Ντερνὺς νὰ μὲ ἰδῆ. Μοῦ λέγει : Τί κάνεις αὐτοῦ ; Αὐτὲς οἱ θέσεις εἶναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάμετε μὲ τὸν Μπραϊμη αὐτοῦ ; Τοῦ λέγω, εἶναι ἀδύνατες οἱ θέσεις κι ἐμεῖς, ὅμως εἶναι δυνατὸς ὁ Θεός, ὅπου μᾶς προστατεύει, καὶ θὰ δεῖξομεν τὴν τύχη μας σ' αὐτὲς τις θέσεις τις ἀδύνατες. Κι ἂν εἴμαστε ὀλίγοι εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραϊμη, παρηγοριόμαστε μ' ἓναν τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνας πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦνε· τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· κι ὅταν κάνουν αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν, λίγες φορές χάνουν καὶ πολλές κερδαίνουν. Ἡ θέσι, ὅπου εἴμαστε σήμερα ἐδῶ, εἶναι τοιοῦτη· καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν τύχη μας οἱ ἀδύνατοι μὲ τοὺς δυνατούς. « Τρὲ μπιὲν » λέγει κι ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος.

Ἀπάντησις τοῦ ἀγωνιστοῦ εἰς τὸν Ἐιδὲκ

Ὁ Μακρυγιάννης ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Βαυαροὺς διὰ τὸ ζήτημα τῆς βαθμολογίας τῶν ἀγωνιστῶν.

Τότε τοῦ λέγω : « Ἐγὼ κι ἀπλὸ στρατιώτη νὰ μὲ βάλετε στρέγω διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας μου. Ὅμως ἐδῶ δουλεύει ἀδικία· καὶ δὲν εἶναι δικές σας γνώσεις αὐτὲς, εἶναι ἀλλοιῶν· καὶ δὲν θὰ πᾶμεν καλά ». Ἐγὼ τὸ εἶπα ἀπαθῆς. Ὁ φίλος μου ὁ Ἀϊντέκ ἐπειράχθη καὶ μὲ ἴκρινε μὲ πολὺ φαρμάκι. « Ὅ,τι σᾶς λένε αὐτὸ θὰ κάμετε καὶ γνώμες δὲν μπορεῖτε νὰ δώσετε, ὅτι ὁ Μπαυαρία ἔχει τριάντα χιλιάδες μπαγενέτα καὶ φέρνει ἐδῶ καὶ σᾶς ὑποτάζει ». Τότε βρέθηκα εἰς θέσι δεινὴ· νὰ μὴν μιλήσω δὲν μποροῦσα, ὅτι ἀδικιόταν οἱ ἀγωνισταὶ καὶ βραβεύονταν οἱ κόλακες. Τοῦ λέγω : « Δυστυχία μας τῶν καημένων! Κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πᾶμεν. Ἐγὼ σοῦ μίλησα ἀλλιῶς κι ἐσὺ μοῦ ἀπαντεῖς διαφορετικὰ μὲ « μπαγενέτα ». Σᾶς λέγω ὡς φίλος νὰ πασκίσετε καὶ τὸν βασιλέα κι ἐσᾶς νὰ ἀγαποῦμε, κι ὄχι νὰ σᾶς φοβώμαστε. Ὅτι τὸν κιοτὴ χίλιες φορές νὰ τὸν εὐρης κιοτὴ καὶ νὰ τὸν χτυπᾶς, πάει καλά, μιὰ νὰ σὲ χτυπήσῃ, δὲν σὲ φοβᾶται πλέον. Καὶ αὐτὴν τὴν ἡ πατρίδα δὲν λευτερώθη μὲ παραμύθια, λευτερώθη μὲ αἵματα καὶ θυσιᾶς· κι ἀπὸ αὐτὰ ἔγινε βασιλεῖον — κι ὄχι νὰ βραβεύονται ὀλοένα οἱ κόλακες κι οἱ ἀγωνισταὶ νὰ ἀδικιῶνται. Ὅτι, ὅταν σκο-

τώνονταν οί αγωνισταί, αὐτῆνοι κοιμῶνταν. Κι ὅσο ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου δὲν ἀγαπῶ ἄλλο τίποτας. Νά 'ρθη ἕνας νὰ μοῦ εἰπῆ ὅτι θὰ πάγη ὀμπρὸς ἢ πατρίδα, στρέγομαι νὰ μοῦ βγάλη καὶ τὰ δύο μου μάτια. "Ὅτι ἂν εἶμαι στραβὸς καὶ ἡ πατρίδα μου εἶναι καλὰ, μὲ θρέφει· ἂν ἡ πατρίδα μου εἶναι ἀχαμνὰ, δέκα μάτια νὰ 'χω στραβὸς θὰ νὰ εἶμαι. "Ὅτι σ' αὐτὴν θὰ ζήσω, δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ πάγω ἄλλου. Μοῦ λέγει, τὸν βασιλέα δὲν τὸν ἀγαπᾷς ; "Ὅχι τοῦ λέγω· δὲν ξέρω ψέμματα. "Ὅταν χαθῆ ἡ πατρίδα μου, οὔτε αὐτὸς μὲ ἔχει ὑπήκογον του οὔτε ἐγὼ βασιλέα. Καὶ δι' αὐτὸ χρειάζεται δικαιοσύνη ἀπὸ σᾶς κι ὄχι φοβέρες μὲ μπαγενέτες ».

« Ἀπό μνημονεύματα »

Ἰωάννης Μακρυγιάννης

2. ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

(Καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)

α) 'Ο Κολοκοτρώνης κατὰ τοῦ 'Ιμπραήμ

Πολλοὶ ἐφώναζαν τότε καὶ ἡ ἰδία ἡ Κυβέρνησι μὲ ἔγραφε νὰ συστήσω γενικὸ στρατόπεδο καὶ νὰ κάμω ἕνα γενικὸ πόλεμο. Αὐτοὶ ὁμως δὲν ἤξεραν τὴν κατάστασί μας, διότι οἱ Τοῦρκοι εἶχαν πιάσει τὸ κέντρο καὶ δὲν μᾶς ἄφηναν ποτὲ νὰ συγκεντρωθοῦμε δέκα καὶ δεκαπέντε χιλιάδες νὰ ἀντιπαραταχθοῦμε εἰς τὸν ἐχθρό. Κάθε ἐπαρχία ἐφρόντιζε διὰ τὴν ὑπεράσπισί της. "Επειτα ὁ τόπος εἶχε ἐρημωθῆ, ὁ πόλεμος δὲν ἄφηνε νὰ καλλεργῆται, ψωμί δὲν εὐρίσκामε, ἡ Κυβέρνησι ἦτον μόνο διὰ τὸ ὄνομα, διότι δὲν εἶχε καὶ ἐκεῖνη καὶ δὲν μᾶς ἔστελνε, μόνο μὲ ἀστάχια, ψάνι καὶ μὲ κρέας ἐζούσαμε εἴκοσι καὶ τριάντα ἡμέρες. Καὶ ἂν ἐκάμναμε καὶ ἕνα γενικὸ πόλεμο καὶ ἐχάνοντο τέσσερες ἢ πέντε χιλιάδες, ἦτο ἀδύνατο νὰ μεταμαζεύσω στρατεύμα, ἐνῶ, ἐὰν ἐχάνοντο καὶ δέκα - δεκαπέντε χιλιάδες παλιαραπάδες, ἔφερνε ὁ 'Ιμπραϊμῆς ἄλλους.

Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασι οἱ τσοπάνηδες μᾶς ἐβοήθησαν πολὺ, διατὶ ὅλο μὲ τὰ ζωντανὰ τοῦ κόσμου ἐβαστίετο στρατόπεδο. Εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀκροβολιστικούς πολέμους ὅλοι εὐδοκίμησαν, ὅλοι πλην κατ' ἐξοχὴν ὁ 'Αντωνάκης Κολοκοτρώνης, ὁ Κορέλας ἀπὸ τὸ 'Αρ-

κουδόρρεμμα, ό παπα - Δημήτρης από τό Χρυσοβίτσι· έσκότωναν πότε είκοσι, πότε τριάντα, σαράντα, πενήντα. Είς όλες τές έπαρχίες άπαντοϋσε άντίστασι. Οί Άρκαδινοί και οι Κοντοβουνήσιοι και όλοι οι Μεσσήνιοι έπήγαιναν εις τὰ Μοθωκόρωνα και τούς έκτυποϋσαν τούς Τούρκους και τούς έσκότωναν και τούς έπαιρναν πότε είκοσι, πότε τριάντα, σαράντα μουλάρια, και έτσι έζοϋσαν, διατι μισθόν οι Πελοποννήσιοι δέν έπήραν, παρά από τὰ τούρκικα λάφυρα έζοϋσαν. Οί κάτοικοι τών έπαρχιών έπήγαιναν εις ένα βουνό, έρχόντανε οι Τούρκοι, έφευγαν και έπήγαιναν εις άλλο βουνό· όλα αυτὰ έγινοντο εις τὰ 1826.

Έπειδή τοϋ έχάλασα τούς μύλους τοϋ Ίμπραίμη, δέν είχε πλέον πώς να έχη ζωοτροφίες. Άνοιξε δρόμο από τὰ Μοθωκόρωνα έως την Τριπολιτσά, και από την Μεσσηνία έστειλε φορτηγά με ζωοτροφίες, έπιασε εις τοϋ Ίσαρι και έκανε στρατόπεδο. Άφοϋ με αυτò τον τρόπο έφωδιάσε δια κάμποσο καιρό την Τριπολιτσά και άφηκε και πέντε χιλιάδες φρουρά, αυτòς έσυνάχθηκε εις τὰ Μεσσηνιακά φρούρια.

Άφοϋ έμαθα από ζωντανούς Άράπηδες, που έπιασαν οι Έλληνες, ότι ο Ίμπραίμης έτοιμάζεται δια να περάση από τή Γαστούνη και να υπάγη εις τò Μισολόγγι, έγραψα εις την Κυβέρνησι και τούς έδιδα γνώμη με δυο γράμματά μου, ότι να μοϋ δώσουν την άδεια να υπάγω εις την Γαστούνην η άλλον να στείλουν, δια να σηκώσουν όλες τές ζωοτροφίες, όπου εύρίσκοντο εις την Γαστούνη, και να τές έμβάσουν εις τò Μισολόγγι, και αν ήθελαν με άκούση, ο θεός ήξεύρει πώς ήθελε πέσει έχοντας ζωοτροφίες. Είχαν καιρόν είκοσι ήμέρες· τούς έδωσα την είδησι πρωτύτερα. Έφωδιάσε τὰ τρία φρούρια με στρατεύματα και ζωοτροφίες, και έκίνησε δια την Γαστούνη. Οί Γαστουναίοι, άλλοι έπήραν τὰ βουνά και άλλοι εκλείσθηκαν, εις τò Χλομούτσι· από τές ζωοτροφίες άλλες έκαψε και άλλες έβάσταξε και τές έπήρε στο Μισολόγγι.

β) ΈΗ έντύπωσις από την πτώσιν τοϋ Μισολογγίου

Την ήμέραν τών Βαίων έκαμαν γιουρούσι στο Μισολόγγι οι ήρωες τοϋ Μισολογγιοϋ, σε τόσες χιλιάδες άσκέρι, σε τόσα κανόνια, χαντάκια, καρβαλαριά· έγλύτωσαν δυο χιλιάδες και τò γυναικόπαιδο έγινε θϋμα. Μας ήλθε ή είδησι Μεγάλη Τετράδη· εις τò

δειλινό, πού εἶχε παύσει ἡ Συνέλευσι καὶ εἴμεθα εἰς κάτι ἴσκιους. Μᾶς ἤλθε ἡ εἶδησι, ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη. Ἔτσι ἐβάλαμε τὰ μαῦρα ὄλοι, μισὴ ὠρα σιωπῆ, πού δὲν ἔκρινε κανένας, ἀλλ' ἐμέτραε καθένας μὲ τὸ νοῦ του τὸν ἀφανισμό μας. Βλέποντας ἐγὼ τὴν σιωπῆ, σηκώθηκα εἰς τὸ πῶδι καὶ τοὺς ὠμίλησα λόγια, διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν. Τοὺς εἶπα ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη ἐνδόξως καὶ θὰ μείνη αἰῶνας αἰῶνων ἡ ἀνδρεία. Ἐὰν βάλωμε τὰ μαῦρα καὶ ὀκνεύσωμε, θὰ πάρωμε τὸ ἀνάθεμα καὶ θὰ πάρωμε τὸ ἐμάρτημα τῶν ἀδυνάτων ὄλων. Μὲ ἀπεκρίθησαν: « Τί νὰ κάωμε τώρα, Κολοκοτρώνη ; ». « Τί νὰ κάωμε ; » τοὺς λέγω. « Τὴν αὐγὴ νὰ κάωμε συνέλευσι, νὰ ἀποφασίσωμε κυβέρνησι πέντε, ἕξι, ὀκτῶ ἄτομα, διὰ νὰ μᾶς κυβερνήσουν, καὶ νὰ διαλέξωμε καὶ ἄτομα νὰ ἀποφασίσουν νὰ ἀνταποκρίνονται μὲ τὰ ἐξωτερικὰ (πού τότε ἦτο περασμένος καὶ ὁ μινίστρος Κάνιγγ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολι) ἡ ἐπιτροπὴ τῆς συνελεύσεως διὰ τὰ ἐξωτερικὰ νὰ δίνῃ λόγο εἰς τὴν κυβέρνησι καὶ εἰς τὸ λαό, καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ σκορπίσωμε εἰς τὲς ἐπαρχίαι καὶ νὰ πιάσωμε γενικῶς τὰ ἄρματα, ὡς τὰ πρωτοπιάσαμε εἰς τὴν Ἐπανάστασι ».

Γεώργιος Τερτσέτης

3. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1826 ἄρχισαν πολλῆς φαμελιῆς νὰ ὑστεροῦνται τὸ ψωμί. Μιὰ Μεσολογγίτισσα, Βαρβάρηνα ὠνομάζετο, ἣτις περιέθαλπεν ἀσθενῆ καὶ τὸν αὐτάδελφόν της Μῆτρον, ἐτελείωσε τὴν τροφήν της καὶ μυστικά, μαζί μ' ἄλλες δύο φαμελιῆς Μεσολογγίτικες, ἔσφαξαν ἓνα γαϊδουράκι, πωλᾶρι, καὶ τὸ ἔφαγαν.

Τὲς ἡῦρα ὁπού ἔτρωγαν ἐρώτησα ποῦ ἡῦραν τὸ κρέας καὶ τρώμαξεν ἡ ψυχὴ μου, ὅταν ἄκουσα ὅτι ἦταν γαϊδούρι.

Μιὰ συντροφιά στρατιωτῶν Κραβαριτῶν εἶχεν ἓνα σκύλλο καὶ κρυφὰ καὶ αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν καὶ τὸν ἐμαγεύρευσαν. Ἐμαθητεύθη καὶ τοῦτο.

Ἡμέραν παρ' ἡμέραν αὐξάνουσα ἡ πείνα, ἔπεσεν καὶ ἡ πρόληψις κι ὅλα τοῦ νὰ τρώγουν ἀκάθαρτα καὶ ἄρχισαν ἀναφανδὸν πλέον νὰ σφάζουν ἄλογα, μουλάρια καὶ γαϊδούρια καὶ ἀκόμη νὰ τὰ πωλοῦν μιὰ λίρα τὴν ὀκᾶ οἱ ἰδιοκτῆται των — καὶ ποῦ νὰ προφθάσουν!

Τρεις ημέρες έπέρασαν και τελείωσαν και αυτά τα ζῶα.

Περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου οἱ στρατιῶται εἶχαν ἀπὸ 2 - 3 ὄκ. ἀλεύρι καὶ ἄλλοι καθόλου.

Ἐδιορίσθη μία Ἐπιτροπὴ νὰ παρατηρήσῃ εἰς ὅλας τὰς οἰκίας, καὶ τὰ κιβώτια ἀκόμη τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ὅ,τι ἀλεύρι εὐρεθῆ νὰ τὸ συνάξῃ, γιὰ νὰ διανεμηθῆ κατ' ἄνδρα εἰς ὄλους, στρατιώτας καὶ πολίτας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ὥστε νὰ σώσωμεν τὴν τροφήν ὅλοι ἴσια.

Ἐξετάσασα κατὰ σειρὰν ὅλας τὰς οἰκίας, μόλις ἤυρεν 600 ὀκάδας· καὶ ἔως 600 ἄλλες ὀκάδες, ὅπου εἶχαν αἱ εὐρεθεῖσαι σάκκινες, 1200. Τοῦτο τὸ ἀλεύρι ἐμοιράσθη μὲ ἐν φλυτζάνι ὡς μέτρον. Ἐμοίρασαν καὶ ἀπὸ ἐν φλυτζάνι κουκκιά. Ἄρχισαν λοιπὸν νὰ σμίγουν ἐτοῦτο τὸ ὀλίγον κουκκί καὶ ἀλεύρι εἰς τὴν τέτζερην καὶ βάνουν μέσα καὶ καβούρους στουμπίζοντάς τους.

Ὁ συνεργάτης τοῦ Γ. Μενεσθέα, τυπογράφου, καθήμενος εἰς τὴν οἰκίαν μας ἔσφαξεν καὶ ἔφαγεν μίαν γάταν καὶ ἔβαλεν τὸν ψυχογυιὸν τοῦ Σπορνάρη καὶ ἐσκότωσαν ἄλλην μίαν. Τοῦτος ὑπέμνησε εἰς τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἴδιον καὶ εἰς ὀλίγες ἡμέρας γάτα δὲν ἔμεινεν.

Ὁ Ἄγιομαυρίτης ἰατρὸς Π. Στεφανίτσης ἐμαγείρευσε τὸν σκύλον του μὲ λάδι, ἀπὸ τὸ ὅποιον εἶχαμε ἀρκετόν, καὶ ἐπαινοῦσε τὸ φαγί του ὅτι ἦτον τὸ πλέον νοστιμώτερον.

Ἄρχισαμεν περὶ τὰς 15 Μαρτίου τὲς πικραλῆθρες, χορτάρι τῆς θαλάσσης· τὸ ἐβράζαμεν πέντε φορές, ἔως ὅτου ἐβγαίνει ἡ πικράδα, καὶ τὸ ἐτρώγαμεν μὲ ξίδι ὡσάν σαλάτα, ἀλλὰ καὶ μὲ ζουμι ἀπὸ καβούρους, ἀνακατωμένον καὶ τοῦτό.

Ἐδόθησαν καὶ εἰς τοὺς ποντικροὺς, πλὴν εὐτυχῆς ὅστις ἐδύνατο νὰ πιάσῃ ἕναν. Βατράχους δὲν εἶχαμεν, κατὰ δυστυχίαν.

Ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς θροφῆς αὐξάναι αἱ ἀσθένειαι, πονόστομος καὶ ἀρθρίτις.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρισκόμασταν, ὅταν μᾶς ἔφθασεν τὸ γράμμα τῶν ἀπεσταλμένων μας εἰς Ναύπλιον, συσταῖνον νὰ βαστάζωμεν 12 ἡμέρας καὶ νὰ φάγωμεν ἐν ἀνάγκῃ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον.

Μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐπολέμησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς Κλείσοβας 13 ὥρες.

Νικόλαος Κασομούλης

4. Η ΠΕΝΙΑ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

“Ο,τι λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐρμύζει κάλλιστα καὶ ἐπὶ τοῦ Κοραΐ, ὅστις ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἔσχε πάντοτε ἀδιάζευκτον σύντροφον τὴν πενίαν — «θηρίον βαρύτατον» ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Μένανδρος.

Ὀλίγον πρὶν ἀπάρῃ ἐκ Σμύρνης, παρεκάλεσε τὸν Πρωτοψάλτην νὰ πωλήσῃ ἐπιπλά τινα καὶ σκεύη, ἐλπίζων ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως ἀργύριον θὰ ἐπῆρκει εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ χρείας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872, μικρὸν μετὰ τὸν κατάπλου εἰς Λιβόρνον, ἔγραφε κατεπειγόντως πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην :

« Σοῦ ἐνθυμίζω νὰ ἐπιμεληθῆς τὴν πώλησιν ἐκείνων τῶν ὀλίγων πραγμάτων, διὰ νὰ μὲ στείλῃς χωρὶς ἀναβολὴν τὰ ἐξ αὐτῶν συναχθησόμενα ἀργύρια ».

Ὁ Πρωτοψάλτης προσκόπτων εἰς ἐμπόδια δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ ραδίως τοῦ φίλου τὴν ἐντολήν.

« Πίστευσόν μοι (ἔγραφεν ὁ Κοραΐς) ὅτι, ὅταν ἦλθεν ἡ πόστα καὶ δὲν ἔλαβα τὰ ἐλπιζόμενα, ἠγανάκτησα μεγάλως μάλιστα, διότι ἐπρόσμενον αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἀργύρια, διὰ νὰ ἀγοράσω μερικὰ ἀναγκαϊότατα βιβλία, χωρὶς τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάγω ἐμπρός ».

Καὶ πάλιν :

« Ὅσα εἶδη ἰδικά μου ἔμειναν εἰς χεῖράς σου, κάμε τρόπον (νὰ ζῆς) νὰ τὰ πωλήσῃς τὸ γρηγορώτερον· τὸ νὰ προσμένῃς περισσότερον εἶναι ἀνωφελές· εἰπέ τοῦ ἀδελφοῦ μου νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικὰ ὑποκάμισα παλαιά, διὰ νὰ πωλήσῃς καὶ αὐτά ».

Ἐπὶ πᾶσιν ἐδέετο ὁ Κοραΐς τοῦ Πρωτοψάλτου νὰ πωλήσῃ ὅπερ ἀφῆκεν αὐτῷ ὠρολόγιον, προσέτι δὲ καὶ σιδηροῦν τι κιβώτιον.

« Ἐλπίζω νὰ μὲ γράψῃς μὲ πρῶτον, ὅτι ἐπώλησας τὸ ὠρολόγιον καὶ τὸ σιδηροῦν κιβώτιον· ἂν δὲν τὸ ἔκαμες, μὴ βραδύνης νὰ τὸ κάμῃς, διότι εἶμαι γυμνὸς ἀκόμη ἀπὸ βιβλία καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα. Ἄν εἶναι ἀδύνατον νὰ πωλήσῃς εὐθύς τὸ ὠρολόγιον, παρακάλεσον τὸν ἐξάδελφόν μου Κ. Διαμαντῆν νὰ σὲ δανείσῃ 50 γρόσια, λαβὼν ἐνέχυρον πρὸς ὥραν τὸ ὠρολόγιον, καὶ πέμψον αὐτὰ χωρὶς ἀναβολὴν ».

Ὁ ὑπὸ τῆς πενίας πάσχων Κοραΐς, πρὸς ἀποφυγὴν ἐξόδων ἀπέστειλε τὰ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράμματα οὐχὶ διὰ τοῦ τα-

χυδρομείου, αλλά διὰ φίλων· ὁ δὲ Πρωτοψάλτης λαμβάνων τὰς ἐπιστολάς κατόπιν ἑορτῆς ἤσχαλλε καὶ ἠγωνία ἐπὶ τῇ βραδύτητι, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω ἐν τοῖς γράμμασι περιεγράφοντο τὰ τότε μεγάλα πολιτικά καὶ πολεμικά συμβάντα.

« Νὰ μὴν αἰτιᾶσαι (ἀποκρίνεται ὁ Κοραῆς) μήτε Γάλλους μήτε Μαλτέζους, ἀλλὰ τὴν κατάρατον πενίαν, ἧς οὐδὲν πέφυκεν ζῶον ἐξωλέστερον ». Παρακαλεῖ δὲ τὸν Πρωτοψάλτην « νὰ γράψῃ εἰς χάρτην τῆς πόστας χάριν οἰκονομίας καὶ ἂν δὲν τὸν ἔχη, νὰ τὸν ζητῇ ἀπὸ τὸν Δόμινον (Κεῦνον) ».

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Μομπελλιῆ διατριβῆς του ἠγωνίζετο ὁ Κοραῆς πρὸς τὴν ἔνδειαν.

« Προσπαλαίω μὲ δύο φοβεροὺς καὶ ρωμαλέους ἐχθροὺς, τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων· καὶ ποῖος ; ὄχι κανένας Ἑρακλῆς, ἀλλ' ἄνθρωπος λεπτῆς καὶ νοσηρᾶς κράσεως. Σὲ βεβαιῶνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσι καὶ ὁ ἐφέτος πυρετός μου δὲν εἶχεν ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριον καὶ τὸν φόβον νὰ μὴ μὲ λείψωσι τὰ ἀναγκαῖα· εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον εὐρέθην μὲ 5 μόνον γρόσια ».

Καὶ αὖθις :

« Εὐρίσκομαι κατὰ τὸ παρὸν καλά, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρίσκειται καλά, ὅστις εὐρίσκεται εἰς ἀναργυρίαν. Μὴν ἐρωτᾶς, ἀδελφέ, πόσῃ στενοχωρίαν ἐδοκίμασα καὶ δοκιμάζω. Τὸ διὰ τί δὲν ἔγινε σφάγιον τῶν ἀλλεπαλλήλων μου συμφορῶν, εἰς ἄλλο δὲν τὸ ἀποδίδω, πάρεξ εἰς μίαν ἐξαίρετον πρόνοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Θεὸς δι' ἐμέ, δὲν ἤξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν ». Εἶπε καὶ ὁ Σχίλλερὸς ἢ ὁ Γκαίτε, δὲν ἐνθυμούμεθα καλῶς ὁπότερος, ὅτι « καὶ ὁ ὑγιῆς ἄνθρωπος, ἀπορῶν χρημάτων, εἶναι κατὰ τὸ ἡμισυ ἄρρωστος ».

Ἄλλὰ τί ἔγινε τὸ κακόμοιρον τοῦ Κοραῆ ὠρολόγιον ; Ἔτη ἐπὶ ἔτεσι παρῆλθον, ἀλλ' ὅμως ἔμενεν ἄπρατον.

« Εἶδα (ἔγραφε πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην) καὶ τὰ ὅσα ἐδοκίμασας διὰ τὸ ὠρολόγιον, ὅσα εἶπας τὸν μεσίτην, ὅσα σὲ εἶπεν ὁ μεσίτης, τοὺς κόπους τοῦ ὠρολογᾶ, διὰ νὰ τὸ καθάρῃ, τοὺς ἰδικούς σου, διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃς ἀπὸ τοῦ ὠρολογᾶ εἰς τὸν μεσίτην καὶ ἀπὸ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν ὠρολογᾶν· βάσανα μεγάλα καὶ φοβερά, διὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν συμπάσχω, μήτε σὲ λυποῦμαι παντάπασι, ὅτι εἶναι ἐκούσια καὶ δὲν δύνασαι νὰ αἰτιαθῆς μήτε θεὸν μήτε τύχην. Ἄφοῦ

τὸ ἔλαβες εἰς χεῖρας αὐτὸ τὸ ἀτυχὲς ὥρολόγιον, τὸ ἐνόμισας θησαυρόν, σὲ ἐφάνη, δὲν ἤξεύρω πῶς, πολυτελέστερον λίθων τιμίων, καὶ ἀπεφάσισας νὰ κερδίσης ἀπ' αὐτὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ζωοτροφίαν μου. Θαυμάζω ὅτι δὲν εὐρέθη ἀκόμη νὰ σὲ δώση τοῦλάχιστον χίλια γρόσια».

Χαλεπῶς καὶ περιλύτως μνημονεῦει ἐκάστοτε τὰ χρέη του ὁ Κοραῆς, λέγων ὅτι « ἑορτὴν ἑορτῶν καὶ πανηγυριν πανηγύρεων θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν θέλει ἀξιῶσει αὐτὸν ὁ Θεὸς νὰ πληρώσῃ τὰς ὀφειλάς του ». Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ ἰκανὴν τῶν βιβλίων του μερίδα, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ ἐκ τῆς πείνης.

« Ἦναγκάσθη (λέγει) νὰ πωλήσω μέρος τῶν βιβλίων μου, διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ. Εἰς αὐτὸν τὸν φρικώδη χειμῶνα (ἐπὶ τοῦ ἔτους 1796) ἔχασα τὰ δύο τριτημόρια τοῦ αἵματός μου ἀπὸ τὰς αἰμορροΐδας, πολλάκις δὲ ἐλιποθύμησα. Ἐλευθερωθεὶς καὶ ἀπ' αὐτὸ εἶχον χρεῖαν καὶ περισσοτέρας τροφῆς καὶ περισσοτέρας ἀναπαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου· ἡ τροφή μου ἐστάθη πολλάκις μία οὐγγία ἄρτου καθ' ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἕως εἴκοσι γρόσια ».

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρητὸν « οὐδὲν ἀθλιώτερον ἀπόρου γέροντος » ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῷ γήρᾳ ἐμαστιζέτο δεινῶς ὁ Κοραῆς ὑπὸ τοῦ στυγεροῦ τῆς πενίας δαίμονος. Ἐπὶ τοῦ 1824 ἠναγκάσθη πάλιν νὰ ἐκποιήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του, ὅπως ἐπαρέκειναι εἰς τὰς πολλαπλὰς αὐτοῦ χρεῖας.

« Μὴν ἀμφιβάλλης (ἔγραφε τῇ 7 Νοεμβρίου 1824 πρὸς τὸν φίλον του Ρώταν) ὅτι κανεὶς ἐκ τῶν ἐδῶ ὀλίγων πιστῶν φίλων μου, ἂν ἐγνώριζε τὴν κατάστασίν μου, δὲν ἤθελε μὲ ἀνασύρειν πάραυτα ἀπὸ τὴν ὁποῖαν βασανίζομαι γέενναν ἡμέρας καὶ νυκτός. Δὲν σὲ λέγω παραμύθια· ἰδοὺ τί μὲ συνέβη ταύτας τὰς ἡμέρας! Ἔνας ἀπὸ τοὺς εἰρημένους φίλους μου, ὁ τυπογράφος Διδότος, νέος χαριτωμένος, ἔμαθε, δὲν ἤξεύρω πόθεν, ὅτι πωλῶ μέρος τῆς βιβλιοθήκης μου. Χωρὶς νὰ μὲ φανερώσῃ τίποτε περὶ τούτου, ἤρχισε νὰ μὲ προσφέρῃ δάνεια, ἂν ἔχω χρεῖαν· βλέπων ὅτι δὲν τὰ ἐδεχόμην, μοῦ ἐπρόβαλε νὰ ἀγοράσῃ τὴν βιβλιοθήκην μου, μὲ συνθήκην νὰ μὴν τὴν παραλάβῃ ἢ μετὰ τὸν θάνατόν μου. Τὸν εὐχαρίστησα ἀπὸ ψυχῆς λέγων ὅτι δὲν κατήντησα ἀκόμη εἰς τὴν ἀνάγκην ».

Τοῦ Κοραῆ αἱ ἀνάγκαι ἦσαν ἀληθῶς δεινόταται καὶ κατεπείγουσαι, ὁ μέγας ὅμως ἀνὴρ εἶχεν ἐκάστοτε ἐν διανοίᾳ τὸ παλαιὸν παράγγελμα « σοφοὶ συγκρύπτουσιν οἰκείας βλάβας », τὴν φοβερὰν δὲ χρηματικὴν αὐτοῦ ἀπορίαν ἐφύλαττεν ἐπομένως ἀπόρητον. Ἦτο δὲ οὐ μόνον ἀξιοπρεπῆς ἐν τῇ πενίᾳ του· θὰ ἔστεργε μᾶλλον νὰ διαφθαρή ὑπὸ λιμοῦ ἢ νὰ ἀφαιρεθῆ ἔστω κατ' ἐλάχιστον τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ αὐτεξουσιότητα.

« Δὲν λυπούμαι ὅτι εἶμαι πτωχὸς (ἔλεγε)· σπαράσσει μόνον τὴν καρδίαν μου ὁ φόβος μήπως ἡ πενία ἀρπάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν μου ».

Οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, ἀπεδέχετο συνεισφοράν.

« Εὐεργεσίαν δέχομαι μετ' εὐχαριστίας, ἐπειδὴ εἶμαι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ ἀντευεργετήσω· ἐλεημοσύνην δὲ ἔλαβα ἀκόμη ἀπὸ κανένα. Ἔγραφα ἀποκρινόμενος εἰς τὸν γενικὸν γραμματέα ὅτι δὲν δέχομαι τὴν κατ' ἔτος τῶν 500 ταλήρων βοήθειαν ».

Ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Κοντόσταυλος καὶ ὁ Ρώτας προέτρεψαν τοὺς ἄλλους Χίους νὰ προσέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ :

« Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς (ἀνήγγειλε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κοραῆς) νὰ παύσητε νὰ ἐνοχλῆτε τοὺς συμπολίτας δι' ἐμέ ».

Ἐνίστε φιλότιμοὶ τινες καὶ φιλοπάτριδες Χίοι ἀπέστειλαν αὐτομάτως πρὸς τὸν Κοραῆν μικρὰ χρηματικὰ βοηθήματα· οὗτος δέ, ἴνα μὴ λυπήσῃ εὐπροαιρέτους καὶ εὐπροθύμους φίλους καὶ συμπολίτας, δὲν ἀπεποιεῖτο μὲν τὰς ἀποστελλομένας χορηγίας, ἀλλ' ἀνταπέσπελλε παραχρῆμα πρὸς τοὺς χορηγοὺς βιβλία (ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομένων) ἴσης ἀξίας πρὸς τὴν προσφοράν.

« Οἱ Σεκιάραι καὶ Ἀργένται (ἔγραφε) μ' ἔστειλαν 150 φρ. ὡς ἐτήσιον μὴ ζητοῦντες τίποτε. Ἄλλ' ὅμως ἔκρινα δικαιότερον νὰ τοὺς πληρώσω καὶ αὐτοὺς εἰς τόσους Ξενοκράτας, καὶ τοὺς ἐπλήρωσα. Ἐπιθυμοῦσα νὰ συνεργήσω περισσότερον εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πόρων μὲ ψήνει καὶ μὲ τηγανίζει καὶ ἔχει δεμένας τὰς χεῖράς μου μὲ βαρείας καὶ ὀδυνηρὰς ἀλυσίδας ».

« Ἡ πενία μου, τὴν ὁποῖαν βλέπω ὅτι γνωρίζεις, (ἔγραφεν ὀγδοκοντούτης πρὸς τὸν Καποδίστριαν) δὲν μὲ καταισχύνει, ἐπειδὴ δὲν ἐγεννήθη οὗτ' ἀπ' ἀργίαν οὗτ' ἀπ' ἀσωτίαν, ἀλλ' ἀπὸ περιστάσεις ἀπροσδοκῆτους· μὲ θλίβει ὅμως, διότι μ' ἐμποδίζει νὰ συνεισφέρω κι ἐγὼ ὅσον ἐπιθυμῶ εἰς τὰς πολλὰς χρεῖας τῆς πατρίδος. Μ' ὄλον τοῦτο δὲν ἔλειψα νὰ πέμψω δῶρά τινα εἰς τὴν ἐν Ναυπλίᾳ φιλαν-

θρωπον ὀνομαζομένην ἑταιρείαν, ἥτις δὲν μ' ἐφιλανθρωπεύθη οὐδὲ κἂν μὲ μίαν ἀπόκρισιν».

Ὅπόσον ἐπὶ τέλους συνησθάνετο ὁ Κοραῆς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πενίας, γίνεται δῆλον ἐξ ὄσων ἔγραφεν ἐν τοῖς Προλεγομένοις εἰς τὰς Ἐπικτήτου διατριβάς.

«Ἄν ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι ἔχει καὶ ἡ πενία τὴν μεγαλοπρέπειάν της, ἃς ἐρωτήσῃ τὸ λογικόν του, τίνα κρίνει μεγαλοπρεπέστερον τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον πέμποντα δωρεὰν εἰς τὸν Φωκίωνα ἑκατὸν τάλαντα ἢ τὸν ἀποστρεφόμενον τὴν δωρεὰν ταύτην Φωκίωνα».

Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1825 μέχρι τῆς τελευτῆς του ὁ Κοραῆς ἐπόριστο τὸν βίον ἐξ ἐτησίου δανείου ἐπὶ τόκῳ 6% τεθέντων ἐνεχύρων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐκδόσεών του. Ἐπὶ τῷ εὐφήμεῳ ὀνόματι δανείου (ἵνα μὴ προσβληθῇ ἡ φιλοτιμία τοῦ σεβαστοῦ γέροντος) ἐτέλεσαν τὸν ἔρανον τοῦτον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ζαννῆς Βλαστός ἀνὰ φράγκα 600 κατ' ἔτος, ὁ Ἰάκωβος Ρώτας ἀνὰ 500, ὁ ἐν Τεργέστῃ Ἀμβρόσιος Στεφάνου Ράλλης ἀνὰ 300, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος ἀνὰ 300 καὶ πέντε ἢ ἕξ ἄλλοι Χίοι ἀνὰ ὀλιγώτερα ποσά. Ὁ μὲν Κοραῆς ἐνόμιζεν ὅτι ἐλάμβανε τὰ χρήματα ὡς δάνειον ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐκδόσεών του, ἀλλ' οἱ γενναῖοι τῶν χρημάτων δοτῆρες ἐγίνωσκον ὅτι τιμὴν καὶ δόξαν περιεποιοῦν πρὸς ἑαυτούς, τιμῶντες οὕτω τῆς Χίου τὸ καύχημα, τὸν μεγαλόφωνον καὶ μεγαλόφρονα κήρυκα καὶ ὑπέρμαχον τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

«Ἀδαμάντιος Κοραῆς»

Διονύσιος Θεριανδὸς

5. Ο ΤΟΡΠΙΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ «ΕΛΛΗΣ»

Εἶχε ροδίσει γιὰ καλὰ ἢ αὐγὴ, ὅταν τὸ ἱερὸ πλοῖο ζύγωνε στὴν Τῆνο γιὰ τὸ μεγάλο γιορτάσι. Ὁ αὐγουστιάτικος ἥλιος, πού'κανε τ' ὀλόστρωτο Αἰγαῖο ν' ἀντιφέγγῃ τεράστιο πετράδι παραμυθιοῦ, ἔβαφε τριανταφυλλόχρυσή τὴ σπαθάτη σιλουέττα του. Ἡ πολιτεία εἶχε ξυπνήσει. Ἀπὸ τὰ μαγαζάκια τῆς προκουμαίας εἶχε σηκωθῆ κιόλας ἡ βουὴ τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρμόσυνα, τὰ περιστέρια πετοῦσαν πάνω ἀπ' τὰ λουλουδισμένα περιβόλια καὶ τίς στέγες, ἄνθρωποι χαρούμενοι κύκλοφοροῦσαν στοὺς δρόμους.

Τὸ πλοῖο ἔγραψε γοργὰ κομψὸ τόξο καὶ φουντάρησε στὸ λι-

μάνι απ' έξω, πεντακόσια πενήντα μέτρα μακριά από το πράσινο φανάρι τής μπούκας.

Κάθε καράβι έχει τή μοίρα του. Ποιός θά μπορούσε ποτέ νά βάλει με τὸ νοῦ του, πὼς αὐτὸ ἐδῶ, σκαρωμένο στήν Ἀμερικὴ γιά λογαριασμό τῶν Κινέζων, πού τὸ ἔθελαν σχολή πυροβολικοῦ, θά ξεκινούσε ἀπὸ τὰ μακρινὰ νερά τοῦ Εἰρηνικοῦ μετὸ ἐξωτικὸν ὄνομα « Φέι-Χούγκ », γιά νά ῥθῃ μιὰ μέρα νά βρῆ τάφο ἱστορικὸ στὸ βυθὸ τοῦ Αἰγαίου σαβανωμένο μετὴ γαλανόλευκη τῶν Ἑλλήνων, μ' ἓνα μυθολογικὸ μας ὄνομα στήν πρύμνη του; Μὰ καὶ ποιός ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς « Ἑλλης », πού ἦταν ἀραγμένη στὸν Ἀδάμη τῆς Μήλου, θά μπορούσε ποτέ νά φαντασθῆ, ὅταν ὁ στόλαρχος πρόσταξε τὸ καράβι νά φύγῃ αὐτὴ τῆ νύχτα γιά τὴν Τήνο, γιά τὸ πανηγύρι, πὼς τὸ ταξίδι αὐτὸ θά ἔτανε τὸ τελευταῖο τῆς καί, γιά μερικοὺς, καὶ τὸ δικό τους;

Εἶχανε βγῆ ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Μήλου στὴ μία μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Ἀπόλυτη μπονάτσα. Ἐπλεαν μετὰ εἴκοσι μίλια σὲ θάλασσα γυαλί, πού θά μπορούσες νά μετρήσης τ' ἄστρα πού καθρέφτιζε. Καὶ ἦταν ὅλα τόσο ἡσυχά, τόσο γλυκά, πού ὑπαξιωματικοὶ καὶ ναῦτες νά ρωτιοῦνται γιὰ νά εἶναι τὸ καράβι σὲ πολεμικὴ ἔγερσι. Αὐτὴ δὲν ἦτανε νύχτα γιά σκληρὰ ἔργα πολέμου, ἀλλὰ γι' ἀγάπη.

Ἐλαφρὸς λίβας ἄρχισε νά φυσᾷ καὶ νά τυλίγῃ τὶς μορφές μετὰ χλιαρὸ χᾶδι, ἅμα φουντάρησαν στήν Τήνο. Ἡ ὥρα ἦταν ἕξι καὶ μισή. Ἐνα σάλπισμα εὐθυμὸ ἀντιλάλησε: Πρόσταγμα νά γίνῃ « ἀνάτασις σημαίων ». Τὸ πλοῖο φόρεσε μετὰ μίᾶς τὸ φαιδρὸ τρίγωνο τοῦ μεγάλου σημαιοστολισμοῦ του. Στὰ σκοινιά, πού ἦτανε τὰ σήματα, εἶχανε ράφει καὶ τὶς λεγόμενες « ὀριζόντιες σημαῖες ἀναγνωρίσεως », προωρισμένες νά δείχνουν ἀπὸ μακριὰ στ' ἀεροπλάνα τὴν ἐθνικότητα τοῦ καραβιοῦ.

Στὴν προκουμαία, καὶ γῦρο ἀπ' τὸ ναὸ τῆς Μεγαλόχαρης, ἡ κίνησι τώρα δυναμώνει. Οἱ ἄπειροι πραγματευτάδες ἀρχισαν νά ζουζουνίζουν σὰ σφήκες ἀνάμεσα στοὺς πανηγυριῶτες. Καὶ τί δὲν πουλοῦσαν! Σταυροὺς, κομπολόγια, χαρτοκόφτες, κοντυλοφόρους ἀπὸ τ' Ἁγιονόρος, εἰκονίσματα, φυλαχτά, κανατάκια, ξυλογλυπτικὴ, ξυλοεπτουργικὴ, νταντέλλες, βεντάλιες, σουτιέν, νυχτικές, βραχιόλια, μαντήλια, ὅ,τι μπορεῖ νά ζαλίσῃ τὶς γυναῖκοῦλες τῶν πανηγυριῶν. Κοντὰ στοὺς ἐμποράκηδες, μέσα στὰ πλήθη, ἀπατεῶνες καὶ λωπο-

δύτες, ἀρσενικοὶ καὶ θηλυκοί, προσπαθοῦν νὰ πασάρουν τὰ ψεύτικα δαχτυλίδια τους ἢ νὰ σουφρώσουν τὸ πορτοφόλι τῶν πιστῶν.

Ἡ πιὸ γελαστὴ ἀτμόσφαιρα βασιλεῦσε στὴν «Ἑλλη» αὐτὴ τὴ στιγμή. Εἶχε λυθῆ στὸ ταξίδι τὸ πολυθρύλητο ζήτημα ποιοὶ ναῦτες θὰ σχηματίζαν τὸ τιμητικὸ ἄγλημα (ἔπρεπε νὰ εἶναι σαράντα), πού θὰ συνώδευε τὴν καθιερωμένη λιτανεία. Καὶ τώρα εἶχαν κατεβῆ στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα μαζί μὲ τοὺς ὀκτῶ εὐσεβεῖς ὑπαξιωματικούς, πού εἶχανε ζητήσει μόνοι τους ἀπὸ τὸν κυβερνήτη νὰ τοὺς ἐπιτρέψῃ νὰ κρατοῦν ἐκ περιτροπῆς τὴν εἰκόνα τῆς Παρθένας στὴν περιφορά της. Ξυρίζονταν, πλένονταν, ἄλλαζαν τὶς στολές τους, γυάλιζαν τὰ κουμπιά τους μ' ἄστεια πειράγματα καὶ τραγούδια. Κι αὐτὸς ὁ ζῆλος τοὺς γλύττωσε, γιατί, ἂν ἦτανε στὸ κατὰστροφωμα, μπορεῖ νὰ εἶχανε τύχη διαφορετικὴ. Οἱ ἄλλοι ναῦτες ἔπλεναν καὶ καθάριζαν τὸ καράβι.

Ἦταν ἡ ὥρα ἑπτὰ παρὰ τέταρτο, πού ἀκούστηκε νὰ βουίξῃ κινητῆρας ἀεροπλάνου στὸν ἀέρα. Μιὰ ἰταλικὴ ἀεράκατος, πού εἶχανε σβῆσει τὰ ἐθνικὰ χρώματά της, ζύγωσε τὴν «Ἑλλη». Ἐρχόταν ἀπὸ ἀνατολικὴ διεύθυνσι πετῶντας σὲ 1000 μέτρα ὕψος. Στὴ στιγμή βρέθηκαν στὴ θέσι τους οἱ ὄμοχειρίες τῶν πυροβόλων. Ὁ ὑπαξιωματικὸς πυροβολητὴς πῆρε διαταγὴ νὰ παρακολουθῇ τὸ ἀεροσκάφος μὲ τὴν ὄμοχειρία τοῦ πρώτου πυροβόλου «Τέρνου». Τὴν ἴδια διαταγὴ πῆρε καὶ ὁ ἀρχικελευστὴς πυροβολητὴς μὲ τὴν ὄμοχειρία τῶν πυροβόλων «Σκόντα».

Ἡ ἀεράκατος ἔκαμε δύο μεγάλες βόλτες πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Τὰ πλήθη, πού ἐτοιμαζόνταν γιὰ τὴ λιτανεία, θαρρῶντας πὼς ἦταν ἑλληνικὸ χαιρετοῦσαν ἀπὸ τὴν προκουμαία, τὰ δρομάκια, τὰ μπαλκόνια μὲ καπέλλα καὶ μαντήλια. Τὸ ἀεροσκάφος, περνῶντας ἀπὸ τὴν «Ἑλλη» σὲ κάποια ἀπόστασι, τράβηξε μὲ κατεύθυνσι τὸ Σκίρωννα ἐλαττώνοντας ὀλοένα τὸ ὕψος της.

Κανένας δὲν ἔδωσε σ' αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο τὴ σημασία πού εἶχε. Ἀπὸ κανενὸς τὸ νοῦ δὲν πέρασε, ὅτι ἡ ἀεράκατος ἐρχότανε νὰ κάμῃ ἀναγνώρισι, νὰ δώσῃ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπικείμενη θανάσιμη ἐπίθεσι. Καὶ ἡ προετοιμασία γιὰ τὴ λιτανεία ἐξακολουθοῦσε στὸ καράβι — ἐτοιμασία ἐξόδου καὶ καθάρισμῶν. Οἱ ναῦτες στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα παραλάβαιναν τώρα τὸν ὄπλισμό τους.

Ἦτανε πιά ἡ ὥρα 8 καὶ εἴκοσι πέντε. Στὸ κατὰστροφωμα βρισκό-

ταν ό σημαιοφόρος τῆς βάρδιας (τετραωρίας), ό ύπαξιωματικός τῆς φυλακῆς, ό « σκοπός κλίμακος », ό ἀγγελιαφόρος, οἱ ἄντρες τῶν ὀμοχειριῶν, μερικοί ἄντρες τοῦ ἀγῆματος, πού εἶχαν ἔτοιμαστῆ, καί ό ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος περιστοιχισμένος ἀπό ύπαξιωματικούς.

Τὸν εἶχαν ζυγώσει, γιά νά τὸν ρωτήσουν:

— Θὰ βγῆτε, θὰ πᾶτε στή Μεγαλόχαρη;

— Γιατί ρωτᾶτε; Εἶπεν ό ἀξιωματικός.

— Για νά σᾶς δώσουμε ν' ἀνάψετε καί γιά μᾶς ἓνα κερί, κύριε ἀνθυποπλοίαρχε.

Δέν εἶχε προλάβει ν' ἀποκριθῆ, πού ἀκούστηκε ἀπό τῆ γέφυρα τοῦ караβιοῦ, πού στέκονταν οἱ σηματοωροί, μιὰ δυνατὴ φωνή:

— Τορπίλλη δεξιά!...

Καί σύγχρονα τὶς τελευταῖες συλλαβὲς σκέπαζε δαιμονισμένους πάταγος καί βουή ἀπὸ τρομερὴ ἔκρηξι.

Τράνταγμα φριχτό, σεισμός ἀλλόκοτος ἔσεισε τὸ καράβι, πού νόμιζες πὼς θὰ διαλυθῆ, πὼς θὰ ξεκολλήσουν τὰ σιδερά του καί τ' ἀτσάλια καί θὰ φύγουν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Σύγκορμο ἀναπήδησε δυὸ μέτρα ἔξω ἀπὸ τῆ θάλασσα, σὰν νὰ τὸ σήκωσε γιγάντια δύναμι. Κι ἀπὸ τὰ σπλάχνα του, ἀνοιγμένα μὲ μιᾶς ἀπὸ τεράστια ὑπερπίεσι, τινάχτηκαν μ' ἀπαίσιο οὔρλιασμα, μούγκρισμα καί φύσημα λαβωμένου μεγαθήριου σ' ὕψος μεγάλο φλόγες, ἀτμοί, σίδερα, σωλῆνες κομματιασμένοι καί στριμμένοι, ρουμπινέτα, σύρματα, μπροῦντζοι παραμορφωμένοι καί σάρκες ἀνθρώπινες, ξεσκισμένες, καρβουνιασμένες. Καί τὸ καράβι κατάρπησε πάλι στὰ νερὰ μὲ καινούργιο τράνταγμα κι ἀναπαλμό, πού κράτησε λίγες στιγμὲς. Ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος, πού βρισκόταν στὸ ἄλλο πλευρὸ τοῦ караβιοῦ, ἀπ' αὐτὸ πού ὄσκασε ἡ τορπίλλα, τινάχτηκε ψηλὰ στὸν ἀέρα. Κι ὅταν ἔπεσε πάλι στὸ κατάρωμα μὲ τὰ σπλάχνα του τρανταγμένα, εἶδε ὅλους τοὺς ὑπαξιωματικούς, πού κουβέντιαζε μαζί τους λίγα δευτερόλεπτα πρὶν, στρωμένους κάτω νὰ βογγοῦν ματωμένοι.

Μ' ὄλο τὸν πόνο, πού νοιώθει στὰ σώθικά του, σηκώνεται, ζυγώνει νὰ τοὺς βοηθήσει. Βαριά πληγωμένοι. Νεκρὸς ὁ Παπανικολάου, παραμορφωμένος. Μιὰ σιδερένια πόρτα, ὀλάκερη, ξεκόλλησε ἢ ἔκρηξι ἀπὸ τῆ θέσι της, τὴν εἶχε ρίξει ἀπάνω του μ' ἀφάνταστη ὀρμή καί τὸν εἶχε συντρίψει.

Ἄλλοι τρεῖς νεκροὶ κοίτονταν στὸ ἀντικρινὸ πλευρὸ τοῦ καραβιοῦ, πού ἴσκασε ἡ τορπίλλα. Ἄπ' ὅλα τὰ μέρη ἀκούγονταν βογγητὰ καὶ φωνές. Οἱ ὑπαξιωματικοί, ἔξω ἀπὸ τοὺς ἀσυρματιστές, ἦταν ὅλοι λαβωμένοι, καὶ οἱ περισσότεροὶ σοβαρά. Οἱ ναῦτες ἀπὸ τὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα τρέχανε πάνω κάτω νὰ τοὺς περιμαζέψουν, νὰ τοὺς φροντίσουν. Ἦτανε πάνω ἀπὸ τριάντα. Ὅσοι βρέθηκαν κοντὰ στὴν ἔκρηξι πάθανε τρομερὰ ἐγκαύματα, καψαλίστηκαν, ἀλείφτηκαν πετρέλαια, μοιάζαν μὲ ἀνθρώπους ἄλλης φυλῆς.

Οἱ λίγοι ναῦτες, πού εἶχαν ἀνεβῆ ἀπὸ τὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα ἔτοιμοι γιὰ τὴ λιτανεία, οἱ σηματοῦροι ἀπὸ τὴ γέφυρα, ὁ ὑπαξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ «σκοπὸς κλίμακος», οἱ ἄνδρες τῶν ὁμοχειριῶν, ὅσοι βρέθηκαν στὸ κατὰστρομα, ἐγιναν ἀνάρπαστοι. Μωλωπισμένοι, λαβωμένοι, ματωμένοι βρέθηκαν στὴ θάλασσα σ' ἀρκετὴ ἀπόστασι γύρω ἀπὸ τὸ καράβι, τραγικοὶ κι ἀπρόοπτοι ναυαγοί, νὰ φωνάζουν βοήθεια. Κι ὅσοι τοὺς ἄκουγαν κι ὅσοι πρόφταιναν κι ὅσοι μποροῦσαν ἔτρεχαν στὰ «ἐνθέμια» κι ἄρπαζαν σωσίβια καὶ τοὺς πετοῦσαν. Γιατὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦτανε καὶ πολλοί, πού κολυμποῦσαν λαβωμένοι, τσουρουφλισμένοι, μὲ πόνους ἀβάσταχτους.

Μέσα στὸ κύτος ἄλλη θύελλα. Στὰ καμαράκια τῶν ἀξιωματικῶν, μπροστὰ στὴν πλώρη, γυαλικά συντρίβονταν, λάμπες σπάζανε, λαβομάνοι πέφτανε, ντουλάπες ἀναποδογυρίζονταν, τὰ φῶτα σβήσανε, οἱ ἄνθρωποι μένανε στὸ σκοτάδι.

Οὔτε τρία λεπτὰ δὲν εἶχανε περάσει ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκρηξι, πού ἀκούστηκε δεῦτερος τρομερὸς κρότος. Κι ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ δυτικοῦ λιμενοβραχίονα, πού σάλεψαν κι ἔφυγαν οἱ μωλόπετρες του σὲ φάρδος τριάμισυ μέτρα, σηκώθηκε ἀπίστευτη κολώνα, πάνω ἀπὸ ἑβδομήντα μέτρα, σίφουνας θεόρατος ἀπὸ νερά, τσιμέντα, πέτρες, πλάκες, χαλίκια, κομμάτια τοῦ ρημαγμένου μώλου, πού τινάχτηκαν μακριὰ κατὰ τὴν πολιτεία κι ἔπεφταν ὅλουθε στὸ λιμάνι καὶ στὰ σπίτια καὶ τσάκιζαν κεραμίδια, κάγκελλα μπαλκονιῶν καὶ τὶς γλάστρες μὲ τὰ φλογᾶτα γεράνια, πού τὰ στόλιζαν.

Ὁ κυβερνήτης κι οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς «Ἑλλης» φαντάστηκαν πὼς μπομπάρδιζε ἀπὸ πολὺ ψηλὰ ἰταλικὸ ἀεροπλάνο. Ἀπὸ τὶς βάρκες ὅμως, πού πήγαιναν μὲ γλήγορο κούπι νὰ βοηθήσουν ν' ἀνασυρθοῦν οἱ ναῦτες ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὲ λίγο ἀκούστηκαν φωνές:

— Τορπίλλα!... Τορπίλλα!...

Ήταν ή τρίτη. Κρότος δυνατός άκούστηκε. Καί μιá κολώνα νερό, καπνός καί τρίμματα βράχων τινάχτηκε πάνω άπό σαρανταπέντε μέτρα, κοντά στο πράσινο φανάρι τής μπούκας, άπό μιá ύφαλο. Αύτή ξεσκέπασε τó ιστορικό στίγμα του Μουσολίνι. Ήμοιαζε ή τρίτη τούτη κολώνα, σαν να τή φύσηξε άπό τή ράχι της ύπερφυσική, τιτανική φάλαινα. Στριφογύρισε στον άέρα κι έσπασε τέλος καί κατάπεσε, σκορπίστηκε ίρριδίζοντας στον αύγουστιάτικον ήλιο.

Τά τζάμια τών σπιτιών πέφτανε με πάταγο. Τά μαγαζιά τής παραλίας κλείνανε χτυπώντας βιαστικά τις πόρτες. Μιά γυναικούλα μεσόκοπη, καταγωγής αρμένικης, που περνούσε κοντά στο δυτικό μώλο, σωριάστηκε στον τόπο άπό συγκοπή. Μιά βοερή, πάνδημη συναυλία τρομάρας γέμισε τον άέρα του νησιού, όπου κυριαρχούσαν οί φάλτσες γυναικείες όξυφωνίες. Κι όλοι φεύγαν άλαφιασμένοι, ξεφρενιασμένοι, κοπάδια, που τά σαλαγούσε φοβερός καί άγριος βοσκός — ό πανικός. Σκαρφάλωναν σαν κατσίκια στους λόφους, που στεφανώνουν τήν πολιτεία. Άλλοι — κι ήτανε κάμποσοι — άντρες, γυναίκες, παιδιά, φτάσανε τρέχοντας σ' άπίστευτα λίγη ώρα ως αύτή τήν πίσω μεριά του νησιού, κατά τó φράγκικο μοναστήρι.

Οί τρομαγμένες γυναικούλες ιστορούσαν πώς ήτανε τó καράβι γεμάτο τορπίλλες, που τρελλάθηκαν καί φεύγανε μονάχες τους καί χτυπούσαν όπου λάχει, γιατί, λέγανε, ή έμαρτία περίσσεψε κι ήθελε ή Παναγιά να μās παιδέψη. Μά ό μεγάλος, ό πραγματικός φόβος τών ανθρώπων που 'φευγαν ήταν μήν επαιρνε φωτιά ή μπαρουτοθήκη του караβιού. « Καί τότε — χουχουλίζονταν τά φοβισμένα πλήθη — άχ, Βαγγελίστρα μου!...».

Σπύρος Μελάς

6. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1940 - 41

α) Αί μεγάλαι δυσχέρειαί του ελληνικού στρατού

Προηγείται ή εξιστόρησις τών πολεμικών γεγονότων άπό τής 28ης 'Οκτωβρίου μέχρι τής 13ης Νοεμβρίου 1940, ότε ό ελληνικός στρατός είχεν άπωθήσει τους εισβολείς μέχρι τών συνόρων.

Αί άνωτέρω έπιτυχίαί τών ήμετέρων δυνάμεων εις τήν όρεινήν περιοχήν Πίνδου είναι τοσοούτο μάλλον άξιοσημείωτοι καθ' όσον

ἐπρόκειτο περὶ μονάδων μόλις ἐπιστρατευθεισῶν καὶ ριπτομένων εἰς τὸν ἀγῶνα, λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος τῆς καταστάσεως, μὲ ἑλλιπῆ μεταγωγικά καὶ συνεπῶς μὲ ἀνεπαρκῆ ἐφοδιασμὸν εἰς πυρομαχικά καὶ τρόφιμα. Ἐξαιρετικά δυσχέρεια παρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἐν Πίνδῳ ἐπιχειρήσεις διὰ τὸν εἰς πυρομαχικά καὶ τρόφιμα ἀνεφοδιασμὸν τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἑλληνικῶν δυνάμεων. Αὐτοκίνητα διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν ἠδύναντο νὰ προωθηθῶσι μόνον μέχρι Νεστορίου (πρὸς βορρᾶν), μέχρι Δούτσικου (πρὸς ἀνατολὰς), μέχρι Μετσόβου (πρὸς νότον), ἀλλὰ αἱ ὁδοὶ πρὸς Νεστόριον καὶ πρὸς Δούτσικον, καρροποίητοι καὶ ἄνευ καταστρώματος, κατέστησαν μὲ τὰς πρώτας βροχὰς τοῦ Νοεμβρίου ἄβατοι εἰς τροχόν.

Ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ ἡ ὄρεινὴ περιοχὴ τῆς Πίνδου εἶναι πτωχὴ εἰς πόρους καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἴταλοι εἰσβαλόντες ἐξήντησαν καὶ τοὺς ὀλίγους διατιθεμένους ἐπιτοπίους πόρους, ἐγεννᾶτο μὲ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ζήτημα ἀνεφοδιασμοῦ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων. Διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν μαχομένων στρατευμάτων ἐχρησιμοποιήθησαν ἔκτακτα μέτρα, ὠργανώθησαν ἐφοδιοπομπαὶ ἐκ χωρικῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς προσερχομένων μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγένετο ἐπίσης μερικὴ τις χρησιμοποίησις ἀεροπλάνων διὰ τοὺς ἀνεφοδιασμούς, ἧτις ὅμως ὑπῆρξε λίαν περιορισμένη, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ καταλλήλων ἀεροπλάνων καὶ λόγῳ ἀτμοσφαιρικῶν συνθηκῶν.

β) Ὁ θαυμασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν

Προηγεῖται ἡ ἐξιστόρησις τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ὀχυρώσεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ 6ης μέχρι τῆς 9ης Ἀπριλίου 1941.

Κατὰ τὰς τετραήμερους ταύτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ πρὸς Βουλγαρίαν μέτωπον αἱ ὀλιγάριθμοι ἑλληνικαὶ δυνάμεις, καίτοι στερούμεναι παντελῶς ἀεροπορίας καὶ συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, ἠγωνίσθησαν γενναίως, μετ' ἀφθάστου ἡρωϊσμοῦ καὶ πρωτοφανοῦς αὐτοθυσίας ἐναντίον ἐχθροῦ πολλαπλασίως πολυαριθμοτέρου, διαθέτοντος ὄπλα καὶ λοιπὰ πολεμικὰ μέσα ἀσυγκρίτως ἰσχυρότερα καὶ πολυαριθμότερα, καὶ προεκάλεσαν εἰς αὐτὸν σημαντικωτάτας ἀπωλείας εἰς ἄνδρας καὶ ὕλικόν. Ἐκ πληροφοριῶν Ἑλλήνων ἀξιω-

ματικών αιχμαλώτων, οδηγηθέντων ἐν ἀρχῇ εἰς νότιον Βουλγαρίαν καὶ ἀκολούθως εἰς Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν, χωρικῶν παραμεθορίων χωρίων, ὅπου ἐνεταφιάσθησαν φονευθέντες Γερμανοί, ἐξ ἀκριτομυθίων διαφόρων Γερμανῶν καὶ ἐκ πληροφοριῶν διαφόρων ξένων ραδιοφωνικῶν σταθμῶν, καθ' ὅς μείστος ἀριθμὸς τραυματιῶν μετεφέρθη εἰς νοσοκομεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἄνω τῶν δύο χιλιάδων νεκρῶν ἐνεταφιάσθησαν μόνον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ βουλγαρικοῦ χωρίου Πετριτσίου, δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὡς ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἀπωλειῶν τοῦ ἐχθροῦ εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας θὰ ἀνῆλθεν εἰς δεκαπέντε περίπου χιλιάδας. Παρὰ τὰ ἡμέτερα πενιχρὰ ἀντιαεροπορικά μέσα ὁ ἐχθρὸς ἀπώλεσε περὶ τὰ δεκαεπτὰ ἀεροπλάνα. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ καταστραφέντα ἐχθρικά ἄρματα, ταῦτα δὲν εἶναι δυνατόν ἐπακριβῶς νὰ ὑπολογισθῶσιν. Ἀρκετὰ τούτων ἀνετράπησαν ἐξ ὑπονομεύσεων τοῦ ἐδάφους καὶ πολλὰ ἐβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιαρματικῶν πυροβόλων τῶν πυροβολείων, τῶν ὄχυρῶν καὶ τοῦ λοιποῦ πυροβολικοῦ παντὸς διαμετρήματος. Ὅσάκις παρουσιάσθησαν ἄρματα ἐν προχωρήσει ἐναντι πυροβολείων καὶ ὄχυρῶν, ἐξηναγκάσθησαν εἰς ἀναστροφήν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἀρκετὰ τούτων κατεστράφησαν.

Τὴν ἀνδρείαν, τὴν μαχητικότητα καὶ τὸν ἡρωϊσμόν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, ὡς καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἡμετέρας ὄχυρώσεως ἐξετίμησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Γερμανοί. Παραθέτω σχετικὰς τινὰς κρίσεις αὐτῶν: Τὴν 9ην ὥραν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1941 προσῆλθε Γερμανὸς συνταγματάρχης, ἵνα παραλάβῃ τὸ ὄχυρον Παλιοουριῶνες. Γερμανικὸν τάγμα εἶχε παραταχθῆ πρὸ τοῦ ὄχυροῦ. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης προσεφώνησε διὰ διερμηνέως τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ καὶ συνεχάρη τὴν φρουρὰν τοῦ ὄχυροῦ ἐκφράσας τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν ἀντίστασίν της. Προσέθεσεν ὅτι τὰ γερμανικὰ στρατεύματα εἶναι ὑπερήφανα ἔχοντα τοιούτους ἀντιπάλους. Μεθ' ὃ παραλαβὸν τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ τὸν ὠδήγησε πρὸ τοῦ γερμανικοῦ τάγματος πρὸς ἐπιθεώρησίν του ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης διέταξεν ὅπως ἡ γερμανικὴ σημαία ἀνυψωθῇ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ μόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ. Τὴν 10ην Ἀπριλίου 1941 ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικὸς, ὁ ἐντεταλμένος νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Ροῦπελ, κατόπιν τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως τῶν δυνάμεων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ συνε-

χάρη τὸν διοικητὴ τοῦ ὄχυροῦ, διεβίβασεν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ συγχαρητήρια τῆς διοικήσεώς του καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ ὄχυροῦ καὶ ἐτόνισεν ὅτι διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἀποτελεῖ τιμὴν καὶ ὑπερηφάνειαν, ὅτι εἶχον ὡς ἀντίπαλον ἓνα τόσον ἥρωϊκὸν στρατόν. "Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν, ἀνέφερεν ὅτι αὕτη ἐκρίθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀνωτέρα τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μ α ζ ι ν ὀ καὶ ἰσότημος τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Ζ ί γ κ φ ρ ι δ. Τὰ ἀνωτέρω συγχαρητήρια διὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ Ροῦπελ καὶ ὁ θαυμασμὸς διὰ τὴν ὀχύρωσίν μας διευτυπώθησαν βραδύτερον εἰς Σέρρας καὶ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Ροῦπελ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ συνταγματάρχου, τοῦ διοίκησαντος τὰ κατὰ τοῦ Ροῦπελ ἐπιτεθέντα γερμανικὰ στρατεύματα.

Ὁ Γερμανὸς διοικητὴς τῆς 72ας μεραρχίας, ὁμιλῶν μὲ τὸν διοικητὴν τῆς ομάδος μεραρχιῶν ἀντιστράτηγον Δέδεν, ἐξέφρασεν ἀνεπιφύλακτον θαυμασμὸν διὰ τὴν μαχητικότητα τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως. Προσέθεσε ὅτι ἐπολέμησεν εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ὅτι οὐδαμοῦ συνήντησε τόσον ἀποτελεσματικὴν καὶ φθοροποιὸν ἀντίστασιν ὅπως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπεδείχθη προσέτι εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν ἡ ἔκθεσις τῆς 72ας μεραρχίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνεγράφετο ὅτι ἡ ὀχυρωμένη ἑλληνικὴ τοποθεσία, λόγῳ ἀρίστης χρησιμοποίησεως τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπιτυχοῦς ἐκτελέσεως, ὑπερεῖχεν εἰς ἀμυντικὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινοῦ καὶ ὅτι ἡ κατ' αὐτῆς ἐπίθεσις προσέκρουσεν εἰς πολὺ μεγαλύτερας δυσκολίας.

Ὁ ἐπιτελάρχης τοῦ 5ου γερμανικοῦ σώματος στρατοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν : « Ἐπολεμήσατε θαυμάσια, τὸ πυροβολικόν σας ἦτο ὑπέροχον, αἱ πλαγιοφυλάξεις ἀποτελεσματικώταται, μόλις μετεκινεῖτο ἔστω καὶ μία ὁμάς μάχης, ἐδέχετο ἐπιτυχή βολήν. Ἄν τὰ βλήματά σας δὲν εἶχον κατὰ τὰ 3/5 ἀφλογιστίας, οὐδὲν ἀπὸ τὰ μετάσχοντα εἰς τὸν ἀγῶνα τμήματά μας θὰ ἐσφύζετο ἀπὸ τὴν κόλασιν ἐκείνην τοῦ πυρός ». Ὅταν δὲ ὁ αὐτὸς ἐπιτελάρχης ἐπληροφορήθη πόσον ἀσθενὲς πυροβολικὸν διετίθετο εἰς τὴν γραμμὴν τῶν ὀχυρῶν, ἀπήντησεν : « Εἶσθε ἀξίεπαινοι, διότι ἐπροξενήσατε ἐντύπωσιν μεγάλης ἰσχύος καὶ μεγίστης ἀφθονίας μέσων, ἡ ὁποία ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς γερμανικῆς διοικήσεως ».

Γερμανός αξιωματικός τῆς ἀεροπορίας ἐδήλωσεν εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι ὁ πρῶτος στρατὸς, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ ἀεροπλάνα καθέτου ἐφορμήσεως « Στούκας » δὲν ἐνέσπειραν πανικόν. « Οἱ στρατιῶταί σας ἀντὶ νὰ φεύγουν ἀλλόφρονες, ὅπως ἐγένετο εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, μᾶς ἐπυροβόλουν ἀπὸ τὰς θέσεις των », προσέθεσεν ὁ Γερμανὸς ἀεροπόρος.

Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1942 ἀφίκοντο εἰς Ἀθήνας ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Σνάιντερ καὶ ὁ Γερμανὸς ταγματάρχης Τεοκάρι, βραδύτερον δὲ ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ εἶχον ἀποσταλῆ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν εἰς Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἑλληνικῶν ὀχυρώσεων. Εἰς συνομιλίαις, ἃς οὗτοι ἔσχον μετὰ τοῦ ὑποστρατήγου Στρίμπερ, ὑπαρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου ἐν τῷ γενικῷ στρατηγεῖῳ, ἐξεφράσθησαν λίαν ἐπαινετικῶς τόσον διὰ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν ὅσον καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἀμύνης. Ἐξῆρον ἰδιαιτέρως τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως, τὴν θαυμασίαν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, τὴν ἀρίστην ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν τελείαν, ὡς εἶπον, προσαρμογὴν τῶν ὀχυρώσεων καὶ τῶν πυρῶν εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ ἐχαρακτήρησε τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως ὡς ἀποτελοῦν χρυσοῦν μέσον ὄρον μεταξὺ τοῦ γαλλικοῦ συστήματος καὶ τῶν συστημάτων ἄλλων κρατῶν καὶ ὡς καταλληλότετον δι' ὄρεινὰ ἐδάφη, ὡς τὰ ἡμέτερα. Ἐπεξηγῶν τὰ ἀνωτέρω ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ εἶπεν ὅτι ἡ γαλλικὴ ὀχύρωσις ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ ὑπερβολικῆς καλύψεως, ὑπερβολικῆς φροντίδος διὰ τὴν ἀνεσιν καὶ εὐζωίαν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ὑπὸ ποσότητος ὀπλισμοῦ δυσαναλόγως μικρᾶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ὑπογείων ἐσκαφῶν τῶν ὀχυρῶν καὶ τὰ διατεθέντα χρηματικὰ μέσα. Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ ὀχύρωσις τῶν ἄλλων κρατῶν ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ ἀνεπαρκoῦς φροντίδος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐξ ἄλλου ὑπὸ δυσαναλόγως μεγάλης πυκνότητος ὀπλισμοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἔργων. Τὰ ἑλληνικὰ ὀχυρὰ ἐχαρακτήρισεν ὡς παρέχοντα ἐπαρκῆ κάλυψιν, ἐπαρκῆ φροντίδα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ, πυκνότητα δὲ ὀπλισμοῦ ἀνάλογον πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν ἔργων. Προσέθεσε δὲ ὅτι, καίτοι ἡ ἑλληνικὴ ὀχύρωσις εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ ἀποκρούσῃ βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν, ἐν τούτοις ἀπεδείχθη ἰσχυρὰ καὶ διὰ τὰ γερμανικὰ μέσα καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐπί-

σκεπιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὰ ἑλληνικά ὄχυρά, παρετήρησεν ὅτι πολλὰ ἔργα εἶχον δεχθῆ πλείστας βόμβας ἀεροπλάνων καὶ βλήματα πυροβολικοῦ μὲ μόνον ἀποτέλεσμα ἀποφλοιώσιν τινα καὶ ἐλαφρὰς ρωγμὰς, αἵτινες κατ' οὐδὲν παρημποδίζον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των. Ἐπίσης ὅτι τὰ ἔργα, ἅτινα εἶχον δεχθῆ ἐκ τοῦ συνέγγυς βολῆν βαρέων πυροβόλων εὐθυτενοῦς τροχιᾶς, εἶχον ὑποστῆ βεβαίως ζημίας εἰς τὰ φατνώματα, ἀλλὰ κάλλιστα ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἀντικαθισταμένων τῶν ἐκτὸς μάχης ἀνδρῶν καὶ τοῦ βλαβέντος ὀπλισμοῦ. Ὁμόφωνος ὑπῆρξεν ἡ γνώμη πάντων τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν ὅτι ὁ βουλγαρικός στρατός δὲν θὰ ἐπετύγχανε διάσπασιν τῆς τοποθεσίας.

Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐξῆρξεν ἐπίσης τὴν προσαρμογὴν τῆς ὀχυρώσεως πρὸς τὰς νεωτάτας ὀχυρωματικὰς καὶ τακτικὰς ἰδέας καὶ τὸ ἐπιθετικὸν πνεῦμα ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς ἀμύνης, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ παθητικὸν πνεῦμα, ὅπερ διεῖπε τὰς ὀχυρώσεις ἄλλων κρατῶν καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης των. Ἰδιαιτέρως ἐπήνεσε τὴν ὑπαρξιν εἰς τινα σημεῖα χαρακωμάτων καὶ συγκοινωνιῶν πρὸς αὐτά, καὶ τὴν ὑπαρξιν πλειόνων ἐξόδων, ἐπιτρεπουσῶν τὴν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ εἰς τὸ κατάλληλον σημεῖον ἔξοδον τμημάτων πρὸς ἐνεργεῖαν ἀντεπιθέσεων ἐναντίον τοῦ ἐπὶ τοῦ ὀχυροῦ ἐπικαθήσαντος ἐχθροῦ ἢ πρὸς συγκράτησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐφεδρικῶν ὀπλων καὶ τμημάτων διὰ τοὺς ἀνωτέρω σκοποὺς. Ταῦτα, ὡς εἶπεν ὁ Γερμανὸς στρατηγός, ἀπετέλεσαν ἔκπληξιν διὰ τοὺς ἐπιτεθέντας. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης Στράϊμπερ ἐδήλωσεν ἐπίσης ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἐνεργείας ὑπῆρξεν ἡ πλέον συγχρονισμένη τακτικὴ ἀντίληψις, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀμυναν τῶν ὀχυρῶν, δι' ἣν ἐξέφρασε τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἔκπληξιν του.

Ἐντύπωσιν ἐπίσης ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς τὸ λίαν περιορισμένον τῆς δαπάνης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γενομένην ἐργασίαν. Ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ εἶπεν ὅτι δι' αὐτὸν ἀποτελεῖ αἰνίγμα τὸ πῶς μὲ τόσον ὀλίγα μέσα καὶ μὲ τὰς ὑπαρξάσας πάσης φύσεως δυσχερείας ἐπετεύχθη ἐν σχετικῶ βραχεῖ χρόνῳ ἡ γενομένη ὀχύρωσις.

Ἡ τεχνητὴ ἀπόκρυψις, εἰς ὅσα ἔργα εἶχεν αὐτὴ συντελεσθῆ, ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γερμανῶν, ἐπιτυχεστάτη. Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐδήλωσεν ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα ἐδέησε νὰ φθάσουν οἱ Γερ-

μανοί στρατιώται εις απόστασιν ὀλίγων μόλις δεκάδων μέτρων, διὰ νὰ ἀντιληφθῶσι τὴν ὕπαρξιν θυρίδος βαλλούσης αὐτούς.

Οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνωσ νὰ πληροφορηθοῦν ἂν τὰ ἑλληνικὰ ὄχυρά διέθετον ὄπλα εἰδικοῦ τύπου. Ὅταν ἐπληροφορήθησαν τὸ ἀντίθετον, ἐξεφράσθησαν ἔτι μᾶλλον ἐπαινετῶσ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆσ ὄχυρώσεωσ, χρησιμοποιοησάσῃ τὰ συνήθη ὄπλα τοῦ στρατοῦ ἐκστρατείας. Ἐξεπλάγησαν δ' ἔτι περισσότερο, ὅταν ἐπληροφορήθησαν ὅτι τὰ πολυβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν οἰουδήποτε τύπου πολυβόλου ἐκ τῶν ἐν χρήσει εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ὅτι πλεῖστα πυροβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν δύο τύπων πυροβόλων, διαφερόντων πολὺ ἀπ' ἀλλήλων, ὡσ ἐπὶ παραδείγματι πεδινοῦ καὶ ὄρειβατικοῦ πυροβόλου.

Τέλος δέ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα διατηρήσεωσ τῆσ μυστικότητοσ, οἱ Γερμανοὶ ἐδήλωσαν ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον ἐπιτύχει πληροφορίας ἐπὶ τῶν ὄχυρῶν μασ.

Ἀλέξανδρος Παπάγοσ

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

Τὴν ποίησιν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἓνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητὴν, τὸν ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ἡ δημῶδης ποίησις θεωρεῖται ὄχι μόνον κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιούργημα αὐτοῦ· οὕτω δὲ μόνον, ἂν θεωρήσωμεν δηλ. δημιούργημα τοῦ λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὐεξήγητον πῶς ἐν αὐτῇ συναισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλουμένους τοὺς μυχίους πόθους, διατυπούμενον ἀκίβδηλον τὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς ἄλλος θὰ εἶχε ποτὲ τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ιδεώδη τοῦ ἔθνους σύμπαντος εἰς μίαν ἑστίαν ἀκτινοβολοῦσαν πιστὸν ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεβαίως ἐνίοτε εἰς ἡ καὶ πλείονες δαιμόνιοι ἄνδρες, οἵτινες αἰρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἐξάγγελιοι καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ιδεωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ πλήθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι' ὧν ἐξακολουθοῦν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως πρὸς τὸ ἔθνος των, ἀποβαίνουν σὺν τῷ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ καὶ ἀνασύρουν αὐτοὶ μέχρι τοῦ ὕψους, ἐφ' οὗ ἴστανται, καὶ οὕτω τὸ ἔθνος ἐγκολποῦται τὰ ιδεώδη τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν ὡς ἰδίων, τότε δ' ἐκεῖνος ἀνακηρύσσεται διερμηνεὺς τῶν ἐθνικῶν ιδεωδῶν. Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ηὔμοιρησαν νὰ γεννήσουν τοιαύτους μεγαλοφυεῖς ποιητάς! Οὕτως ὁ Ὅμηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓν μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, ὁ ποιητὴς ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν διανόησιν μικρᾶς ἐπιλέκτου μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως τῶν ἀριστέων, ἔγινε σὺν τῷ χρόνῳ προαγομένου τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὁ ποιητὴς ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Ἄλλ' οἱ μεγάλοι οὔτοι ποιηταί, ὅταν δημιουργοῦν τὸ ἔργον των, ἀσθενεστάτην ἔχουν ἐπαφὴν πρὸς τὸν λαόν, εἶναι σχεδὸν κεχωρισμένοι αὐτοῦ καὶ μόλις διακρίνονται εἰς τοὺς στίχους των ἀμυδρόταται ἀπηχῆσεις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς· μόνον δ' ὅταν προϊόντος τοῦ χρόνου ὀγκωθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑστερωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, ὁ λαὸς δια-

πλάσσεται, οὕτως ὥστε νὰ εἰσδέχεται καὶ διασπείρη τὴν ἀνταύγειαν τῆς αἴγλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ ποιήσις τούναντίον οὔτε προάγει οὔτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἐξυψώνει, δὲν ἐξωραΐζει αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαράμιλλον κατοπτρίζουσα πιστὸν ἴνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς.

Διὰ τίνος θαυμασίας δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτὸν καὶ εἰς τίνα πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὴν συντέλειαν ἔργου τοσοῦτο μεγάλης ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ἄρα γε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ποιητῆς τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποιήσιν αὐτοῦ, ἢ ὀφειλομένον ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἄνθρωποι κοινοὶ καὶ ἄσημοι, οὐδὲν ἔχοντες ἰδιάζον γνώρισμα, τὸ ἐξαίρον αὐτοὺς ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, ἀπειργάσθησαν ἰδίᾳ ἕκαστος ἐν ἡ ἔστω καὶ πλείονα τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, χωρὶς ν' ἀποτυπώσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγίδα τῆς ἰδίας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ διασπάρουν τὴν ἐνότητα καὶ ὁμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἐν τούτοις μετ' ἴσης ἀριστοτεχνικῆς δεξιότητός διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα των τοὺς χαρακτηριστῆρας, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδῶσαντες μορφήν συγκεκριμένην εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ λαοῦ;

Κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθῆσωμεν δηλ. νὰ εὐρωμεν πόθεν ἀναβλύζουν οἱ κρουνοὶ τῆς δημῶδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνομεν ποῦ προπάντων ἐγκείται ἡ ἀρετὴ αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προτέρων δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀναμφισβητήσεως, ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύνολον, εἶναι ἀνίκανος νὰ συνθέσῃ ποιήματα. Ἡ ὁμαδικὴ ποιήσις εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Παρουσιάζουν μὲν αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἔθνων παράδειγμα ἔργων προελθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἐξαιρέσεις, ἐλέγχουσαι παρέκκλισιν ἀπὸ κανόνων ἀπαραβάτων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἢ περιστάσεων ἀσχέτων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαιούνται νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γεννῶνται τὰ δημοτικὰ ᾠσματα; Εἰς τῶν πολλῶν, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχουργικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν αἶσθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπέικων εἰς ἐσωτερικὴν ὥθησιν, ἐν στιγμῇ

ἐξάρσεως συνθέτει τὸ ἄσμα, ταυτοχρόνως ἐξευρίσκων τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος ἢ προσαρμύζων εἰς γνωστά. Τὸ ἄσμα τοῦτο εὐκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῆ εἰς παρομοίαν ψυχικὴν διάθεσιν, διότι διαβλέπει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων του, ἐπιφέρων ἐνίοτε εἰς αὐτὸ ἀσημάντους μεταβολάς, διὰ ν' ἀποκτήσῃ πληρεστέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτήμα· ἕκαστος τραγουδιστῆς ἰδιοποιεῖται αὐτὸν τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ἰδιοποιεῖται ἀπλούστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καί, ὅπερ σπουδαιότερον, καθόσον εὕρισκε ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνώριμα, οὐδὲν δὲ ξένον ἢ ἀνώτερον τῶν ἰδίων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἢ καί, ἂν εὕρῃ τι τυχὸν ἀλλότριον ἢ ἀπρόσιτον εἰς αὐτόν, τὸ μεταβάλλει ἢ τὸ ἀποβάλλει.

Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγούδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατείχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ἀμοιρῶν φιλολογικῆς φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἠδύνατο, ὡς ὁ τραγουδιστῆς τοῦ Γκαίτε, νὰ εἴπῃ: «τραγουδῶ καθὼς κελαδεῖ τὸ πουλί, ποῦ φωλιάζει στὰ κλαριά· τὸ τραγούδι, ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου, εἶναι πλοῦσια ἀμοιβή μου». Ὁ δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ ἄσμα, ἰδιοποιούμενος αὐτό, κυρίως εἰπεῖν, δὲν σφετερίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον κάμνει χρῆσιν κοινοῦ κτήματος. Διότι ὁ ποιητῆς καὶ τὰ συστατικὰ τοῦ ἄσματος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἔθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν, καὶ συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὑλικά, ἀφομοιῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτὰ δημιουργεῖ, προσθέτων ἀσήμαντὰ τινὰ μόρια εἰς τὸν ἔθνικόν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του διασκευάζῃ ἢ μεταπλάσῃ τὰ εἰλημμένα ἢ καὶ πλουτίζῃ αὐτὰ.

Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἶπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ἄσμα, μέχρις ὅτου λάβῃ τοῦτο τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ, ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων. Ἄλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτῆρα οὐσιωδῶς ἀρνητικόν, συνιστάμεναι εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ ἑναρμογὰς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὄχι ὡς

παραγωγός δύναμις, ἀλλ' ὡς φθαρτική, πάντοτε εἰσδεχόμενος καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημιουργίαν ποίησιν εἶναι ἡ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ ὁμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγωγή εἶναι ὁ κλῆρος τῶν ὀλίγων, οἱ ὅποιοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαὸν καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς αὐτόν, ἀν καὶ ἐξέρχονται ἐκ τῶν σπλάχνων του.

Πολλῶ μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηροῦσα τὸν ἀρνητικὸν χαρακτήρα αὐτῆς πάντοτε εἰς δύο περιπτώσεις. Πρῶτον μὲν ὅταν παραλαμβάνη ἔργα τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἐξερχόμενα τῆς περιοχῆς τῶν συνήθων αὐτῶ παραστάσεων, ἄσματα ἀνώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῆς ἀντιλήψεώς του. Ὁ λόγος, δι' ὃν παραλαμβάνει τοιαῦτα ἄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. Ἐλκόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ εὐληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, ποῦ μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, ποῦ δὲ ἀπλοποιῶν καὶ ὄχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθείρων· οὕτως ὥστε συμβαίνει ἐνίοτε μόνον ὄρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανόγητα περτίσματα.

Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλος, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ἄσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑστεροῦντος εἰς στιχουργικὴν δεξιότητα καὶ εἰς σαφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ἄσμα, ὅταν δὲν στερῆται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθώνοντες καὶ περικοσμοῦντες αὐτό. Ἄν δὲ καὶ μεθ' ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπολειφθοῦν πλημμέλειαι, ἔχουν συνείδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμολογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Φίλος καθηγητῆς, ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῳ τοιοῦτον ἄξεστον καὶ ἀκατάσκευον ἄσμα, ἔλαβε περίεργον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του: « Ἄκόμα δὲν τὸ ταίριασαν οἱ κοπέλλες τὸ τραγοῦδι· θὰ τὸ ταιριάσουν τὸν ἄλλο χρόνο»· ὅτι δηλαδὴ μόλις τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγοῦδι τὴν ὀριστικὴν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ἄσμάτων, ὅσα ὁ λαὸς ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτῆμά

του, εἰς τὴν δημόδῃ ποίησιν καταλέγονται καὶ ἄσματα εἰς στενωτάτην περιοχὴν κυκλοφορούμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰ φρονήματα ἢ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ὁμάδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνος. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ξένον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὧν τὴν πλήρωσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συμερίζεται τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν, ἀλλ' ὅμως, ὡς οἰκεία πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὅρους τῆς δημόδους ποιήσεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ' ἐξοχὴν δημοτικῶν ἄσμάτων. Τοιαῦτα λ. χ. εἶναι τὰ ἐργατικά ἄσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιβοηθοῦντα εἰς ταχύτεραν συντέλειαν τῆς ἐργασίας εἰς τινὰ ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς, τὰ ἐπιχώρια, τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ἄσματα, εἰς τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ στασιωτικά ἢ φατριαστικά, ἄσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θνησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσῃ ὁ ποιητὴς αὐτῶν, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ὁμάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει...

Διότι τὸ κυριώτερον γνώρισμα τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος εἶναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν. Οὐδὲν πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ὑπερεξέχον τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως, οὐδὲ τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. Ὁ ποιητὴς τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος πρέπει νὰ εἶναι εἰς τῶν πολλῶν, δυσδιακρίτως συγγεόμενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος. Ἀλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἐξηγεῖται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἔργα ἀπαιδευτῶν καὶ ἀμορφώτων ἀνομολογοῦνται πολλάκις ὑπέρτερα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς;

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς δημόδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἀπλότητα καὶ ἀλήθειαν. Ἔχει τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀρετὴν, ἢ ὁποῖα ἐν ἄλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ προρραφικῇ, καταθέλγει τοὺς λεπτοὺς τεχνοκρίτας. Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἢ δημόδους ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προσκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραιφνεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ

τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἔξωτερι-
κοῦ κόσμου εἶναι ἀπλή, ἀλλ' ἀκριβής, ἡ δὲ ἔκφρασις τῶν παθῶν
ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθινή.

Ὅταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δειναὶ συμφοραὶ ἢ ἀπροσδόκητοι
εὐτυχίαι γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθη σφοδρά, ὅταν
ἔξαιρετικὴ τις περίστασις ἐπιφέρῃ ὑπερεκχείλισιν προσωπικῶν συναι-
σθημάτων, ἢ εἰλικρινῆς καὶ ἀπέριττος ἐκδήλωσις αὐτῶν συγκινεῖ ἰσχυ-
ρῶς. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρῶνει τὴν ἑλλείπουσαν τέ-
χνην· ἡ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδηλώσεως αὐτῶν διὰ τῶν
ἀτελῶν μέσων, τὰ ὅποια ἡμπορεῖ νὰ διαθέσῃ πρωτογενῆς καὶ ἁμορ-
φος τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει νὰ
φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὸν θρῆνον τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἐμμανουήλ Γεωργιλᾶν, τὸν ὀ-
ποῖον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἀλώσεως λόγιος στιχουργός,
ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θρῆνους τῶν συγχρόνων, τοὺς ὁποίους ἀνεῦ-
ρον εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ
Κρουμβάχερ, ὁ Ροῦσος καὶ ἄλλοι, πολλῶ ἀνώτερον καὶ ἐκφραστι-
κώτερον εἶναι τὸ δημοτικὸν ἄσμα, τὸ ἀρχόμενον μετὰ τὴν ὀδυνηρὰν
κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως :

Πῆραν τὴν Πόλι, πῆράν την, πῆραν τὴ Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τὴν Ἁγιά Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μετὰ τὴν ἐξαγγελίαν τῆς θείας ὑποσχέσεως περὶ πλη-
ρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοίρου ἔθνους :

Πάλε μετὰ χρόνους, μετὰ καιροῦς, πάλε δικά σας εἶναι.

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουμ ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπι-
ζήσουμ τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γενεὰς ἀπὸ στόματος εἰς στόμα
μεταδιδόμενα νὰ συγκλονοῦν τὰς ψυχάς.

Ὅμοιάς συγκινήσεις μόνον μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προ-
καλέσουμ· δυσκόλως δὲ ἡ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέ-
χει ἀποτελέσματα, ὅποια δι' ἀπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπιγνώ-
στως ὁ λαϊκὸς ποιητῆς.

« Δαογραφικὰ σύμμεικτα »

Νικόλαος Γ. Πολίτης

2. ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

*Οὓς νῦν ἡμεῖς ζηλώσαντες καὶ τὸ εὐδαιμον τὸ
ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐφυχον κρίναν-
τες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους.*

Θουκυδ. II 43

Ἐπάρχει τάχα κανένας λόγος, γιὰ νὰ μιλήσῃ κανεὶς σήμερα γιὰ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας σὲ στιγμές, πού αὐτὴ πιά δὲν εἶναι μιὰ λαχτάρα καὶ μιὰ νοσταλγία στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, σὲ στιγμές, πού ἡ παρουσία της εἶναι ὀλοφάνερη ἀνάμεσά μας; Σὲ κάθε βῆμα τώρα συναντοῦμε τὴν ἐλευθερία, περπατεῖ ἐπάνω στὴν ἀφανισμένη μας γῆ, ἔρχεται πρὸς ἐμᾶς ὀλοζώντανη, χεροπιαστή. Μποροῦμε νὰ βάλουμε τὸ δάχτυλό μας στὸν τύπο τῶν ἤλων τοῦ φριχτοῦ μαρτυρίου της, τὰ μάτια μας τὰ θαμπώνει ἢ ὀλόφεγγη ὄψι της. Τὴν ἀκοή μας τὴν καταπλημμυρίζει ἢ κλαγγὴ τῶν ὄπλων, πού κρατοῦν τὰ ὄσα αὐτὴ ἐμψυχώνει ἀντρειωμένα χέρια.

Ὅ,τι ἐζούσαμε ὡς ὄραμα μακρινὸ μέσα ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τῶν σπιτιῶν, πού ἐπυρπολοῦσε μέσα στὶς πολιτεῖες ὁ τύραννος, μέσα ἀπὸ τὶς τριζοβολοῦσες πύρινες γλῶσσες, πού ἀναδίνονταν ἀπὸ τὴ λεηλατημένη μας ὑπαιθρο, ἐξεπρόβαλε πιά σὲ ὀλοζώντανη θεοφάνεια ἐμπρὸς μας. Μποροῦμε τώρα μαζί μὲ τὸν ποιητὴ νὰ τὴ γνωρίσωμε καὶ νὰ τὴν ἀναγνωρίσωμε ἀπὸ τὴν κόψι τοῦ σπαθιοῦ καὶ τὸ βιαστικὸ της τὸ περπάτημα. Δὲν τὴν ἀντικρύζομε πιά ὡσὰν εἰκόνα, ἀλλὰ ὡσὰν σύλληψι τοῦ νοῦ αὐτοπρόσωπη, βγαλμένη μέσα ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῶν παιδιῶν της, στολισμένη μὲ αἱματόβρεχτη πορφύρα. Ἀμέτρητοι θάνατοι, ἄλλοι λαμπροπερίχυτοι ἀπὸ τὴν φεγγοβολή τῆς δόξας καὶ τῆς νίκης, ἄλλοι ἀργοί, μακρόσυρτοι μέσα στὸν παιδεμὸ τοῦ φριχτοῦ βασιανισμοῦ τῆς φυλακῆς, τῆς πείνας, τῆς ἀρρώστειας καὶ τῆς ἐγκατάλειψης, πιγυμένοι μέσα στὴ στυγνὴ σιωπὴ τῆς ἤπτας καὶ τοῦ ἐξολοθρευμοῦ, τὴν ξανάστησαν ἀθάνατη καὶ ἀκατάλυτη ἐπάνω στὰ χῶματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς.

Εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ, πού ἐχαιρέτισαν οἱ ἀλαλαγοὶ τῆς νίκης στὴ Σαλαμίνα, στὶς Πλαταιεὶς, στὸ Μεσολόγγι καὶ στὴν Πίνδο, οἱ ἰαχὲς τῶν ἀγνωστων μαχητῶν στὰ βουνὰ καὶ στὰ πέλαγα καὶ στοὺς αἰθέρες, εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ, πού ὠραματίστηκαν ὄσοι ὑποχρεώθηκαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ θάνατο στημένοι ἐμπρὸς στοὺς γυμνοὺς τοί-

χους άβοήθητοι, άνυπεράσπιστοι, χωρίς έλπίδα λυτρωμοϋ, χωρίς τή δυνατότητα για άντίσταση.

Και όμως σήμερα είναι ο άρμόδιος καιρός, για να συγκεντρώσωμε τὸ πνεϋμα μας στή θέση της, προσπαθώντας να κερδίσωμε μιὰ γνήσια ένατένισί της. Λίγες μέσα στην ιστορία τῶν αἰώνων είναι οί μεγάλες στιγμές, λίγες φορές έρχεται ή ελευθερία σέ αϋτοπρόσωπη εμφάνισι, πολύ σπάνια γίνεται αληθινὸ βίωμα.

Υπάρχουν εποχές, πού δέν είχαν τήν εϋτυχία να τήν ιδοϋν κατά πρόσωπο, άλλες τή βλέπουν έλλειπτικά, άλλες μέσα από τὸ θαμπωμένο κρύσταλλο τοϋ νοϋ, άλλες τήν ξαναφέρνουν στην ένόρασι με τήν ιστορική μνήμη κι άλλες χρησιμοποιοϋν τὸ δελεασμὸ τῆς φαντασίας και τή μαγεία τῆς τέχνης, για να μᾶς δώσουν κάποιαν έξεικονιστική της αναπαράστασι. Οϋτε ή επάνω στην καλλιτεχνική μαγανεία στηριγμένη ένόρασι οϋτε ή κίνησι τοϋ αφαιρετικοϋ στοχασμοϋ μπορεί να μᾶς κάνη προσιτή τήν ελευθερία.

Άλήθεια είναι πώς οί φιλόσοφοι έβαλαν τὸ νοϋ τους σέ μεγάλο κόπο και πολλά είπαν και έγραψαν σχετικά με τὸ νόημα τῆς ελευθερίας. Τὸ εκπληκτικὸ όμως είναι πώς πολλές φορές προσπαθώντας να άποδείξουν τήν ὕπαρξί της εκατάφερναν να άποδείξουν τὸ αντίθετο. Αϋτὸ μᾶς κάνει να σκεφτοϋμε πώς ή ελευθερία είναι μιὰ πραγματικότητα, πού ή τήν ζοϋμε ή δέν τήν ζοϋμε. Δέν πρέπει να τήν λογαριάζωμε ὡσαν κάτι, πού τὸ εύρίσκει ο άνθρωπος έξω από τὸν εαυτὸ του, ὅπως κάθε άλλο αντικείμενο. Πρέπει να τήν πάρωμε ὡσαν κάτι, πού πραγματώνεται μέσα στο βαθύτατο τῆς ανθρωπίνης ψυχῆς στρωμα. Είναι κάτι πού φυτρώνει μέσα στην ρίζα τῆς ανθρωπίνης ψυχῆς, κάτι πού μπορεί και πρέπει να ταυτιστή με τήν εϋψυχία μας.

Η ελευθερία δέν μπορεί να χαρακτηρισθῆ ὡσαν κτήμα, πού θα τὸ συναντήσωμε έξω από τὸν εαυτὸ μας· αϋτή έρχεται ή δέν έρχεται σέ μᾶς ανάλογα με τὰ έργα μας, γιατί είναι τρόπος ζωῆς και άγωνισμα. Δέν έχει κανένα νόημα να ζητήσωμε από έναν άλλο άνθρωπο να μᾶς δώσει τήν ελευθερία μας, ὅπως θα τοϋ ήταν εύκολο να μᾶς δωρίση ένα από τὰ στην κατοχή του υλικά αγαθά.

Επάνω στή γῆ έζησαν άπειράριθμοι σκλάβοι, πού πολλές φορές εξήτησαν από τους άφέντες τους τήν ελευθερία. Κι επάνω στή γῆ έζησαν πολλοί άφέντες, πού στάθηκαν πρόθυμοι να τους κάνουν

αυτή τῇ δωρεά. Παρ' ὅλο τοῦτο ὁμως ἡ δουλεία δὲν κατελύθηκε, γιατί ἐκεῖνοι, πού ἐπῆραν τὴν ἐλευθερία, τὴν ἐπῆραν ὡσάν δωρημένο κτῆμα καὶ ὄχι σάν ἀγώνισμα. Κι αὐτὸ ἔγινε, γιατί, σχετικὰ μὲ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι κάτι τὸ εἰσερχόμενο, ἀλλὰ κάτι τὸ ἐξερχόμενο. Ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ μορφολογία τοῦ ψυχικοῦ μας εἶναι. Αὐτὸ ἤθελε νὰ εἰπῆ ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζοντας τὸν ἐλεύθερον ὡς εὐψυχον, ἐξαρτημένο δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐσώτατη μορφολογικὴ ὑφὴ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Ἄς μὴ λησμονᾶμε ὅτι ἡ ψυχὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνας δὲν σημαίνει ἓνα κάποιο ἐπένητο στοιχεῖο, πού ἔρχεται νὰ ἐμψυχώσῃ τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴν ἐντελέχεια ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπου θεωρημένου στὴν συνολικότητά του. Γιὰ τοὺς παλαιούς Ἕλληνες ἡ διατήρησι τῆς ἐλευθερίας ἐθεωρήθηκε συνδυνασμένη μὲ τὴν προθυμίαν γιὰ διακινδύνευσι καὶ ἀνάληψι πολεμικῆς εὐθύνης καὶ ἡ πιὸ ταιριαστὴ παρακᾶλεусι γιὰ κείνους, πού ἤθελαν νὰ μείνουν ἐλεύθεροι, ἦταν «μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους».

Ἀληθινὰ ποτὲ δὲν θὰ εἶμαστε δικαιολογημένοι νὰ εἰποῦμε ὅτι «αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος», «τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ περιστάτικὸ» ἐστάθηκε ἡ αἰτία, γιὰ νὰ πέσωμε στὴ σκλαβιά. Γινόμαστε δοῦλοι ἢ ἐλεύθεροι μόνο ἐξ αἰτίας μας καὶ, ἂν πρέπη νὰ ζητηθῆ κάποιος ὑπεύθυνος γιὰ τὴ δούλωσί μας, αὐτὸς εἶναι ὁ ἑαυτὸς μας.

Ἐσυνηθίσαμε νὰ παραδεχώμαστε ὡσάν αὐτονόητο ἀξίωμα τὴν ἀπόφασι, πού λέει ὅτι «ὁ ἄνθρωπος γεννιέται ἐλεύθερος». Ἄν καλοεξετάσωμε ὁμως τὰ πράγματα, θὰ εὐροῦμε ὅτι ἡ δοξασία αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀναδρομικὴ πρὸς τὰ πίσω τοποθέτησι ἐνὸς ὑστερογέννητου γεγονότος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννιέται, ἀλλὰ γίνεται ὕστερα ἀπὸ ἀδιάκοπο σκληρὸ ἀγῶνα ἐλεύθερος. Συμφωνότερο μὲ τὰ πράγματα θὰ ἦταν, ἂν ἐλέγαμε ὅτι «οἱ ἄνθρωποι ἐρχόμενοι στὸν κόσμον μοιάζουν μὲ δεσμῶτες ἀλυσοδεμένους μέσα σὲ σκοτεινὸ σπήλαιον». Ὁ καθένας μας χρωστεῖ σπάζοντας τὰ δεσμά του νὰ γίνῃ ἐλεύθερος, καί, μόνο ἂν συνεχίζῃ κάθε στιγμὴ αὐτὴ του τὴν προσπάθεια, θὰ κατορθώσῃ νὰ κρατηθῆ στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας. Σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς του εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὑποκείμενος στὴ δούλωσι. Τὸ νὰ γίνῃ κανεὶς δοῦλος δὲν σημαίνει μόνο νὰ χάσῃ τὴν πολιτικὴ του ἐλευθερία, καὶ δὲν πιστοποιεῖται ἡ δούλωσι ἀπὸ τὴν τυπικὴ πρᾶξι τῆς κατάλυσις ἐνὸς ἔθνους ἢ ἐνὸς πολιτικοῦ καθεστῶτος. Ση-

μαίνει πώς έστέρεψαν οί πηγές του θάρρους και τής αγωνιστικότητας, πώς ή ψυχή έχασε τήν έγρήγορσί της.

Ο άγώνας είναι διαρκής, γιατί σε κάθε της βήμα παραμονεύει τó πολύμορφο τέρας τής σκλαβιάς, για να μάς ξαναδουλώση. Και τις περισσότερες φορές ó άνθρωπος δέν άντέχει στόν πειρασμό, χαλαρώνει τήν αγωνιστικότητά του και ζή μέσα στην φαντασίωσι μιās ψευδοελευθερίας.

Τόν περισσότερο καιρό ó άνθρωπος ύποκύπτοντας άσυνείδητα σε κάθε λογής δουλεία χάνει τó άληθινό βίωμα τής έλευθερίας. Γι' αυτό μόνο σε αγωνιστικές έποχές, όπως ή τωρινή, γίνεται βολετό να ύψωθούν τά ανθρώπινα μάτια στην ένατένισι τής άληθινής έλευθερίας, όπως τήν είδε και ή έποχή του 21 και τήν έτραγούδησε με τόν μεγαλόστομο ύμνο του Σολωμού. "Όλες οί γενεές, όσες ήρθαν έπειτα από τήν έπαναστατική γενεά του 21, κάθε φορά πού αισθάνονταν να άδυνατίζη τó βίωμα τής έλευθερίας μέσα τους, έξαναγύριζαν στην έποχή εκείνη. Και θά έρθουν έπειτα από έμάς πολλές γενεές, πού θά ξαναγυρίσουν, για να θερμάνουν τήν ψυχή τους με ό,τι έμεις ζούμε στις ήμέρες αυτές.

Τό να κρατηθί κανείς στην περιοχή τής έλευθερίας είναι επίμονο άγώνισμα. Άναφορικά με τήν έλευθερία μας, ή ζωή μας είναι πάντοτε πεσμένη σε φανερή ή σε λανθάνουσα κρίσι και μέσα στα βάθη του είναι μας παραμονεύει πέρνοντας χίλιες δυό μορφές ή σκλαβιά έτοιμη να μάς τραβήξη στο σκοτεινό της βασίλειο. "Όταν μάς λείψη τó θάρρος και ή θεληματικότητα, χάνομε τó άληθινό της βίωμα και ζούμε με τή φαντασίωσί της πέφτοντας πραγματικά στην άνελευθερία. Μπορεί τότε να κραυγάζομε και να χειρονομούμε για τήν έλευθερία, χωρίς όμως να ζούμε τó νόημά της. Τότε πιά είναι πού από ζωντανό βίωμα ξεπέφτει σε κραυγή, σε μορφασμό και γίνεται χωρίς νόημα γλωσσική άρθρωσι και άδειανό φώνημα.

Δέν είναι καθόλου περίεργο σε μιá τέτοια παρακμή οί πιό άνελεύθεροι να ξεπροβάλλουν διαλαλητές και άπολογητές της. Αυτό όμως δέν θά μάς ξαφνιάση καθόλου, αν σκεφτούμε πώς πίσω από τó φώς ακολουθεί πάντα ή σκιά.

Η πραγματικότητα, όπως τήν έζήσαμε τις τελευταίες δεκαετηρίδες, μάς έδειξε πώς υπάρχουν άνθρωποι, πού τρέφουν μέσα στην ψυχή τους άκατασίγαστη νοσταλγία όχι για έλευθερία, αλλά για

σκλαβιά. 'Η πιό έντονη μέριμνά τους είναι νά εύρουν κάποιον εΐδωλο, γιά νά τò προσκυνήσουν, έναν άφέντη, γιά νά τόν στήσουν έπάνω στο κεφάλι τους. Διαλέγουν πάντοτε τόν πιό άνελεύθερο μεταξύ τους, έναν άνθρωπο, που ή ψυχή του είναι γεμάτη από φόβους, από σφαιδασμούς και από οδύνες, και αυτός μέ τή σειρά του περνά από τόν τράχηλό τους τά δεσμά τής πιό φριχτής και σκοτεινής σκλαβιάς. 'Αλλοι πάλι άνθρωποι δέν έχουν καμιά δυσκολία νά θεωρήσουν άντάλλαγμα ισάξιο μέ τήν έλευθερία τους τήν ύλική τους ευδαιμονία.

Μιά τέτοια νοοτροπία άντιμετωπίζοντας ό ιστορικός τών αρχαίων 'Αθηνών διεκήρυξε πώς γιά άληθινή ευδαιμονία άξίζει νά λογαριαστή μόνο ή έλευθερία. Προϋπόθεσι γιά τήν έλευθερία δέν είναι ό ύλικός ευδαιμονισμός, αλλά στήν άληθινή ευδαιμονία μονάχα ή έλευθερία μπορεί νά μάς όδηγήσει. Αυτή φτερουγίζει πιό πάνω από τά δεσμά του ύλικού χορτασμού και ή ούσία της στέκει στο ό τι ούτε δεσμεύεται ούτε κιβδηλεύεται. Μένει έλευθερία καθαρή, χωρίς νά επιδέχεται κανέναν άλλο προσδιορισμό, χωρίς νά υποτάσσεται στήν έξυπηρέτησι καμιάς άλλης σκοπιμότητας. Ούτε στή γνώσι ούτε στήν έπιστήμη έμπρός χάνει τò κυριαρχικό της άξίωμα.

Τά τελευταία χρόνια παρουσίασαν τήν τεχνικοποιημένη γνώσι και έπιστήμη ώσαν όργανα, που έρχονται νά έξυπηρετήσουν τις πιό βάρβαρες και άντιανθρώπινες επιδιώξεις. 'Η δουλεία στον παλαιό κόσμο ήταν σε θέσι νά σκοτώνη μόνο τò σώμα, ή μέ έπιστημονικό έξοπλισμό άρματωμένη άνελευθερία τής πρόσφατης έποχής είχε προχωρήσει τόσο πολύ, ώστε έστάθηκε ίκανή νά διαφθείρη τις ψυχές και νά σκοτώνη τò πνεύμα. Αυτή ήταν, που έκαμε νά ξεπέσει ό άνθρωπος σε αυτόματη μηχανή χωρίς πρωτοβουλία, χωρίς άτομική σκέψι, έπαναλαμβάνοντας τά όσα έλεγαν οι έξουσιαστές του σαν πλάκα γραμμοφώνου.

Κάτω από τόν έπηρεασμό της ή ανθρώπινη πολιτεία, που ό λόγος τής ύπαρξής της είναι ή διασφάλισι τής έλευθερίας τών μελών της, μεταμορφώθηκε σε σατανική μηχανή καταδούλωσης.

'Ενάντια στο άκαταμέτρητο εκείνο κύμα τής άνελευθερίας, που είχε δαμάσει εκατομμύρια ανθρώπινες ψυχές, ώρθώθηκε ό 'Ελληνικός λαός και έδωκε τή μάχη του. 'Όταν έπηρε τήν άπόφασι νά μη ή στον άγώνα, δέν είχε πίσω του ούτε τούς άτέρμονες ώκεανούς ενός όλοκληρου γήινου ήμισφαιρίου, όπως οι 'Αγγλοσάξονες, ούτε τήν άνθρω-

ποπλημμύρα και την άπεραντοσύνη τῆς ρωσικῆς γῆς, οὔτε τὴν τεχνοκρατικὴ ὀργάνωσι τῶν ἀντιπάλων του.

Σύμφωνα μὲ τὴν παρακέλευσι τῶν προγόνων του εἶδε τὴν εὐδαιμονία του στὴν ἐλευθερία του, καὶ αὐτὴν πάλι τὴν ἐστήριξε στὴν εὐψυχία του. Ἀνέλαβε τὸν πολεμικὸ κίνδυνο ἀπὸ δική του πρωτοβουλία, ἀντιστάθηκε ἐπάνω στὴ στενὴ λωρίδα τῆς πατρικῆς γῆς, ἀγωνίστηκε μὲ ἀπέραντη καρτερία καὶ ἀναδείχτηκε, πρῶτος αὐτὸς νικητῆς, δείχνοντας καὶ στοὺς ἄλλους σύμμαχους λαοὺς ὅτι τὰ πόδια τοῦ σιδερόφρακτου γιγάντιου ἀντιπάλου ἦταν φτειασμένα ἀπὸ ἄργιλο. Γι' αὐτὸ ἀξίζει στὸ λαὸ τῶν Ἑλλήνων ὁ πρῶτος νικητῆριος στέφανος.

«Νέα Ἑστία»

Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

3. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ποῖον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας «πνευματικὴ ζωή;» Κατὰ τὴν γνώμην μου, πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τὸ ἴδιον ἀκριβῶς πρᾶγμα, ὅ,τι ὀνομάζομεν πολιτισμόν, ἐφ' ὅσον οὔτος θεωρεῖται ὄχι καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀντικειμενικῶς, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖον εἶναι φορεὺς καὶ ἐργάτης τοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ ταῦτα, ἂν πολιτισμὸς εἶναι τὸ σύνολον τῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰς τὰ ὁποῖα πραγματοποιοῦνται καὶ λαμβάνουν μορφήν διάφοροι ἀξίαι, ἀξίαι ἠθικαὶ π.χ. θρησκευτικαί, αἰσθητικαί, γνωστικαί, οικονομικαί, δυναστικαὶ κλπ., πνευματικὴ ζωὴ εἶναι αὕτη ἡ δημιουργία καὶ πραγματοποίησις τῶν ἀξιῶν ἐντὸς τοῦ ὑποκειμένου καὶ διὰ μέσου τοῦ ὑποκειμένου.

Πολιτισμὸς εἶναι τὸ προῖον τῆς ζωῆς, πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα γεννᾶται καὶ ἀποκρυσταλλοῦται ὁ πολιτισμὸς.

Ὁ πολιτισμὸς δύναται νὰ νοηθῆ ὡς ἓνα συγκρότημα ἀντικειμενικόν, ἀνεξάρτητον τοῦ ἀτόμου, ἀποτετελεσμένον εἰς ὠρισμένην στιγμὴν, ὄχι τόσον ὡς περιεχόμενον (ἄφ' οὗ τὸ περιεχόμενον του μεταβάλλεται διαρκῶς), ἀλλ' ὡς μορφή καὶ ὡς ἰδέα, εἶναι ἄλλως τε προῖον λογικῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τὴν ἄμεσον πραγματικότητα. Τοῦναντίον

ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν νοεῖται χωρὶς τὸ ὑποκείμενον ποῦ τὴν ζῆ, εἶναι κάτι, ποῦ εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ κίνησιν, ροήν, μεταβολήν, ἐξέλιξιν, εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ πραγματικότης, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς αὐτοπαρατηρησίας.

Σαφέστερος γίνομαι, ἄν, ἀντὶ τῆς καθολικῆς ἐννοίας «πολιτισμός», φέρω ὡς παράδειγμα ἓνα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοῦ στοιχείων. Εἰς τὴν θ ρ η σ κ ε ῖ α ν π.χ. ἔχομεν ἓνα σύνολον πεποιθήσεων, γνώσεων, παραδόσεων, τύπων, ἠθικῶν κανόνων, ἐξωτερικῶν συμβόλων κ.τ.τ., θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῆ ζ ω ῆ ὅμως εἶναι ὅλος ὁ κόσμος τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀτόμου, ποῦ ἀναδημιουργεῖ μέσα του τὰς πεποιθήσεις καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ σύμβολα καὶ συλλαμβάνει ἐσωτερικῶς τὸ νόημά των. Τὴν αὐτὴν διαφορὰν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μεταξὺ πολιτείας καὶ πολιτικῆς ζωῆς, τέχνης καὶ ζωῆς καλλιτεχνικῆς κ.ο.κ.

Ὡς ἄμεσος πραγματικότης ἡ πνευματικὴ ζωὴ νοεῖται, κυρίως εἰπεῖν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, τοῦ παρόντος. Ἡ ζωὴ, εἴτε φυσιολογικὴ εἴτε πνευματικὴ εἶναι, ὑπάρχει πάντοτε εἰς ἓνα συγκεκριμένον ὄργανισμόν, ὁ ὁποῖος ζῆ, ἐφ' ὅσον χρόνον αὐτὸς ζῆ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὡς ζωὴ τοῦ πνεύματος, ὡς ζωὴ δηλαδὴ ἀξιών, ἔχει χαρακτῆρα ἐξόχως κοινωνικόν καὶ ὑπερπηδῶντα τὰ ὅρια τοῦ παρόντος. Διότι τὸ ἄτομον, καθ' ἑαυτὸ λαμβανόμενον, δὲν ἔχει μέσα του ἐξ ἀρχῆς ἀξίας πνευματικὰς, ἀλλὰ τάσεις καὶ ροπὰς πρὸς ἀξίας, δὲν ἔχει π.χ. θρησκευτικὰς ἀξίας, ἀλλὰ θρησκευτικὸν αἶσθημα, δὲν ἔχει αἰσθητικὰς ἀξίας, ἀλλὰ κ α λ α ἰ σ θ η σ ῖ α ν κ.τ.τ. Τὸ ἄτομον, ὡς φορεὺς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι μία σύνθεσις ἀπὸ δύο διαφορετικῆς προελεύσεως στοιχεῖα: ἀπὸ τὸ περιβάλλον μὲ τὸ πλῆθος τῶν περιεχομένων καὶ ἀξιών τῆς κοινωνίας, ἀξιών π.χ. θεωρητικῶν, πρακτικῶν, αἰσθητικῶν, θρησκευτικῶν κ.τ.τ., καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοφυΐαν του τὴν ψυχικὴν — τὸ πνευματικόν του ἐγὼ — σύνθεσις ὄχι σταθερὰ καὶ μόνιμος, ἀλλὰ διαρκῶς ἀλλοιουμένη καὶ ἀνανευμένη εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, ὅπως καὶ εἰς τὰς γενικὰς τῆς κατευθύνσεις καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς πραγματοποιήσεώς της. Καὶ ἀκριβῶς ἡ ἐπαφή αὐτῆ καὶ σύνθεσις τῆς ἰδίας πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἀτομικῶν ροπῶν καὶ τάσεων πρὸς τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας ἀπαρτίζει τὴν πνευματικὴν ζωὴν.

Ἡ ἐπαφή αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι διαφορωτάτης φύσεως, νὰ εἶναι παθητικὴ ἀφομοίωσις τῶν κοινωνικῶν ἀξιών ἢ συνδυαστικὴ διαφόρων τάσεων ἐνέργεια ἢ ἐκλεκτικὴ μεταξὺ τῶν ποικιλιῶν αὐτῶν, δυνατὸν ὅμως καὶ νὰ εἶναι ἐχθρική, νὰ καταλήξῃ εἰς πάλιν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον ἀποδεχόμενον πολλὰς ἢ ὀλίγας ἀπὸ τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας τὰς τροποποιεῖ ἢ δημιουργεῖ τελείως νέας, τὰς ὁποίας κατορθώνει βαθμηδὸν νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς ἐξαιρετικὰς προσωπικότητας τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πνεύματος. Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐπαφή αὐτὴ διὰ τὸ ἄτομον, θὰ ὀδηγήσῃ πάντοτε εἰς νέαν δημιουργίαν ἀξιών, νέαν, ἀκόμη καὶ εἰς περίπτωσιν παθητικῆς ἀποδοχῆς τῶν παραδεδομένων. Διότι καὶ τότε γίνεται ἀνάπλασις τῶν ἀξιών τῆς κοινωνίας καὶ προσαρμογὴ τούτων πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας καὶ ἰκανότητος τοῦ ἀτόμου, μόνον κατόπιν τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῆς γίνονται αὐταὶ κτῆμα τοῦ ἀτόμου καὶ μέρος τῆς ζωῆς του.

Ἐν ἑκείνῳ ἄν ἀναφέρω καὶ ἐδῶ συγκεκριμένον παράδειγμα: Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμήν, πού τὸ ἔμφυτον θρησκευτικὸν αἶσθημα ἀποκτᾷ συνείδησιν ἑαυτοῦ ἐρχόμενον εἰς ἐπαφὴν πρὸς ὠρισμένας θρησκευτικὰς ἀξίας τοῦ περιβάλλοντός του, π. χ. πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ συνηθείας τῶν γονέων του. Ἀναλόγως τῶν ἀτομικῶν του ροπῶν, ἀναγκῶν καὶ ἰκανοτήτων θὰ ἀφομοίωσῃ ἐξ αὐτῶν περισσότερα ἢ ὀλιγώτερα, ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, θὰ προσθέσῃ ἢ θὰ ἀφαιρέσῃ ἄλλα, θὰ ἐπιφέρῃ μεταβολὰς, θὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ἄλλα τὸν χαρακτήρα, πού ἔχουν αἱ ἀτομικαὶ θρησκευτικαὶ ἀνάγκαι (πανθειστικὸν π. χ. ἢ μυστικοπαθῆ ἢ αἰσθητικὸν ἢ ἠθικὸν ἢ τελετόφιλον καὶ φιλακόλουθον κλπ.), ὥστε ν' ἀποτελέσῃ τὴν προσωπικὴν του θρησκευτικὴν ζωὴν, ἡ ὁποία θὰ εἶναι προσωπικοῦ αὐστηρῶς χαρακτήρος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν περιέχῃ κανένα πρωτότυπον, κυρίως εἰπεῖν, στοιχεῖον. Μεταξὺ τῶν ἑκατομμυρίων χριστιανῶν ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι, πού ἔχουν νὰ παρουσιάσουν πρωτότυπους ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ αἰσθημάτων, ἀλλὰ, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς κάθε χριστιανὸν ἀντιστοιχεῖ καὶ μία ἰδιαιτέρα μορφή τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ προϊόντα τῆς συνθέσεως αὐτῆς εἰς κάθε ἄτομον, δι' ἡμᾶς εἶναι ἀρκετὴ ἡ διαπίστωσις, ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ σήμερον προϋποθέτει ἀπαραιτήτως ἀξίας ἔξω τοῦ ἀτόμου κει-

μένες, ἀξίας πού εισδέχεται τὸ ἄτομον ἀπὸ τὸ κοινωνικόν του περιβάλλον. Αἱ ἀξίαι δ' αὗται δὲν προσφέρουν μόνον κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν ἀτόμων τὸ περιεχόμενον τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν των ροπῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν τῶν πόθων αὐτῶν καὶ τὴν κατεύθυνσιν ἐπηρεάζουν — καὶ τὸ σπουδαιότερον, μόνον διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὰς ἔξω τοῦ ἀτόμου πνευματικὰς ἀξίας λαμβάνει τὸ ἄτομον ἐπίγνωσιν καὶ συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πνευματικῶν του ἀναγκῶν. Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα π. χ. εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν πεποίθησίν μου, ἀλλὰ ζήτημα εἶναι, ἂν, χωρὶς τὴν ἐπαφὴν πρὸς ὠρισμένας ἀντικειμενικὰς (ἀντικειμενικὰς μὲ τὴν ἔννοιαν ἔξω τοῦ ἀτόμου κειμένας) θρησκευτικὰς ἀξίας, θὰ ἐλάμβανε τὸ ἄτομον συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ θρησκευτικοῦ του αἰσθήματος.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ὁμιλοῦμεν περὶ πνευματικῆς ζωῆς ὄχι μόνον ἐνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ ἐνὸς ἔθνους, μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως, μιᾶς ἐποχῆς κλπ. — καὶ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄτομον προσπαθοῦμεν νὰ συλλάβωμεν ἐντὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς φυλῆς καὶ τῶν χρόνων του. Γίνεται δὲ τοῦτο, διότι μεταξὺ τῶν ἀτόμων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς ἐνότητος, ἐνότητος φυλετικῆς ἢ ταξικῆς ἢ χρονικῆς, παρατηροῦνται ἀναλογίαι καταπληκτικαὶ καὶ κοινὰ χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν πνευματικὴν των ζωὴν, ὀφειλόμενα εἰς τὸ ὅτι κοινὰ εἶναι καὶ τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἕνα ἕκαστον ἄτομον ἤντησεν ἀπὸ τὸ περιβάλλον του διὰ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, ὅμοιαι δὲ καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς ὑπάρξεως, πού ἐπηρεάζουν τὰς πνευματικὰς τῶν ἀτόμων ροπὰς. Πνευματικὴ δὲ ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς δὲν σημαίνει τὸ ἄθροισμα τῶν πνευματικῶν ζωῶν τῶν ἀτόμων ὄλων, πού ζοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, εἶναι τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ, τὰ κοινὰ περιεχόμενα, αἱ κοιναὶ κατευθύνσεις, ὁ κοινὸς ρυθμός, πού παρατηροῦνται εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς μεγίστης πλειονότητος τῶν ἀτόμων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Ἄλλὰ δὲν ἔχει μόνον κοινωνικὰς προϋποθέσεις ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἄν καὶ κατ' οὐσίαν εἶναι φαινόμενον σύγχρονον, ἔχει χαρακτῆρα ἱστορικόν, διότι αἱ ἀξίαι, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν τὸ ἄτομον, διὰ νὰ ζήσῃ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, εἶναι καρπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἄλλων ἀτόμων ἢ ομάδων

προϋπαρξάντων ή συγχρόνων μόν, αλλά καρπός προγενέστερος. Αί άξίαι άλλως τε του πολιτισμου μας παρουσιάζονται εις την πραγματικότητα πάντοτε ώς περιεχόμενα ώρισμένου ιστορικού περιβλήματος, συνυφασμένοι δηλαδή με ώρισμένας τοπικάς και χρονικάς συνθήκας τής ζωής των ανθρώπων, που τās έδημιούργησαν. Καθ' έαυτās ουδέποτε τās συναντώμεν, πλην μόνον εις την λογικήν άφάιρεσιν. Κατά ταύτα πνευματική ζωή δέν είναι νοητή, παρά μόνον ώς έπαφή προς την πνευματικήν ζωήν του παρελθόντος — του μακρινού ή του άμέσου παρελθόντος, άδιάφορον, πάντως του παρελθόντος — και έχει βαθείαν έννοιαν τó άπόφθεγμα ότι « πολιτισμός σημαίνει συναναστροφήν με τούς νεκρούς ».

Η έπαφή αύτη προς την πνευματικήν ζωήν του παρελθόντος, ή όποία ώς εκ τής φύσεώς της ώς ζωής έχει πάντοτε τόν χαρακτήρα του άτομικού και έπικαίρου, είναι δυνατή, μόνον έφ' όσον αί άξίαι, τās όποίας πραγματοποιούν δι' έαυτούς τó άτομον ή ή κοινωνία, του παρελθόντος έξωτερικεύονται εις ώρισμένα ύλικά άντικείμενα ή αίσθητά φαινόμενα, έφ' όσον λαμβάνουν ώρισμένην άντικειμενικώς αίσθητήν μορφήν.

Αί μορφαί άποτελούν τó ύλικόν, ούτως είπειν, επί του όποιου διενεργείται και δρᾶ ή πνευματική ζωή του άτόμου. Η γνώσις τούτων προκαλεί και εις τó άτομον, που έρχεται εις έπαφήν προς τόν πολιτισμόν των παρωχημένων γενεών, τά αύτά ψυχικά φαινόμενα (ή περίπου τά αύτά), που έπροκάλεσαν τότε την γένεσιν και δημιουργίαν των μορφών. Ένας καλλιεργημένος άγρός π. χ. ή ένα άγαλμα είναι άντικείμενα ύλικά, άλλ' ή αΐσθησις τούτων έπιτρέπει εις την ψυχήν μου ν' αναπλάση τās αύτάς ψυχικάς λειτουργίας, που ώδήγησαν τόν γεωργόν εις την καλλιέργειαν του άγρου ή τόν καλλιτέχνην εις την πλάσιν του άγάλματος, και νά ζήση εκ νέου τās άξίας τής ώφελιμότητος ή ώραιότητος, που έξεφράσθησαν διά του λίθου ή τής γῆς. Από τής άπόψεως αύτῆς και ό καλλιεργημένος άγρός και τó άγαλμα άποτελούν μορφάς.

Ίωάννης Συκουτρής

4. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἀνήκει σὲ μιὰ εὐρύτερη μελέτη τοῦ Δραγοῦμη γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, γραμμένῃ τὸ 1913 μετὰ τὸ τέλος τῶν δύο Βαλκανικῶν πολέμων.

Ἐσκέπασε τὴ δημοτικὴ παράδοσι καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο θὰ ἀντικρύσης γυμνὴ τὴν ψυχὴ σου.

Ἐπειτα, καλλιερῶντας τὴν παράδοσι αὐτὴ καὶ ἀνεβαίνοντας κατὰ τὶς ρίζες καὶ προσέχοντας καὶ τὴ γυρὸ σου φύσι, θὰ προβλέψης τοὺς νέους δρόμους, ποὺ δύνασαι νὰ ἀνοίξης, τὸν πολιτισμὸ, ποὺ μπορεῖς μὲ τὸ ἔθνος σου νὰ δημιουργήσης.

Τὸ χωριὸ καὶ οἱ γυναῖκες πρῶτα - πρῶτα μποροῦν νὰ σοῦ δείξουν καθαρῶτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ μονοπάτι, γιὰ νὰ ἀνηφορίσης κατὰ τὶς ρίζες του. Στὸ χωριὸ βρίσκεις τὴ βᾶσι τοῦ ἀνθρώπου τῆς φυλῆς σου, γιὰτὶ εἶναι κάτι πλατύτερο ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ὄχι ἀκόμα ἐθνικὴ κοινωνία, μολονότι ἀρχὴ ταύτης.

Καὶ στὶς πολιτεῖες, στὸ λαὸ μπορεῖς νὰ μελετήσης τὴ ζωὴ τῆς φυλῆς σου, γιὰτὶ δὲ μολεῦτήκε ὀλότελα ἀπὸ ξενισμοὺς καὶ σχολαστικισμοὺς. Ὅσο γιὰ τὶς ὅποιες γυναῖκες, καὶ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς πολιτείας, αὐτὲς παντοῦ, μὲ τὸ νὰ μένουν πιότερο στὸ σπίτι παρὰ στὴν ἀγορὰ καὶ νὰ μὴ διαβάζουν ἐφημερίδες καὶ γιὰ νὰ εἶναι πιὸ ἐσωτερικὲς, αἰσθαντικὲς, θρησκευτικὲς ἀπὸ τὸν ἄντρα, φυλάγουν πιστότερα τὴν παράδοσι ἀπὸ τοὺς ἄντρες, ποὺ τὴν παραμορφώνουν ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπιρροὲς καὶ ἀπὸ λογικὴ.

Χινάρια τῆς παράδοσης θὰ σοῦ δώσουν τὰ νησιώτικα καὶ τὰ ἄλλα κεντήματα καὶ ὑφάσματα, τὰ τραγούδια καὶ οἱ χοροί, οἱ παροιμίαι, ποὺ καθρεφτίζουν τὴν πείρα καὶ τὴ σοφία τοῦ λαοῦ, τὰ παραμύθια, ὡς καὶ οἱ προλήψεις, οἱ ἱστορικὲς, προφορικὲς παραδόσεις, τὰ συνήθια, τὸ σπίτι μὲ ὅ,τι βρίσκεται μέσα.

Ὅλα αὐτὰ σοῦ φανερώνονται μὲ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, καὶ χωρὶς αὐτὴν εἶναι σὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν, γιὰτὶ μόνο μὲ δαύτη μποροῦν καὶ μεταδίδονται πιστὰ ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ. Καὶ ὁ χορὸς δίχως τραγούδι δὲ στέκεται, καὶ τὸ τραγούδι δίχως ποίημα καὶ τὸ ποίημα χωρὶς γλῶσσα, καὶ τὸ φάσιμο ἢ μάννα μὲ παράδειγμα, ἀλλὰ καὶ μὲ λόγια θὰ τὸ διδάξη τῆς κόρης της, καὶ κάθε ὄργανο γιὰ τὸ φάσιμο καὶ τὸ κέντημα καὶ ὅλα τὰ σκεύη

τοῦ νοικοκυριοῦ καί ὅ,τι περιτριγυρίζει τόν ἄνθρωπο στήν καθημερινή του ζωή ἔχει ὄνομα. Ξερρίζωσε τή λαϊκή σου γλώσσα καί θά χάσης τή ψυχή σου. Μονάχα κάτι κληρονομίες ἀσύνειδες θά ἀπομένουν μέσα σου, πού θά ξεπροβάλλουν ἄξαφνα, γιά νά δείχνουν στούς ξένους πῶς δέν εἶσαι ὀλότελα δικός τους, καί θά εἶσαι χωρίς πατρίδα, ὡς πού μέ τήν ἐπιγαμία τά παιδιά σου καί τά ἐγγόνια σου νά ριζώσουν σ' ἄλλη πατρίδα καί νά ἐξωτερικεύσουν τήν ψυχή τους σ' ἄλλη γλώσσα. Μὲ τὸ νά μὴ γίνεται νά ξεφορτωθοῦμε ὀλότελα τή γλώσσά μας τή λαϊκή, ὅσο τοῦλάχιστο ζοῦμε στὸν τόπο μας, συνεχίζομε τή ψυχὴ τοῦ ἔθνους μας σ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιά πού φορτωνόμαστε.

Πήγαινε λοιπὸν στὰ δημοτικὰ τραγούδια, στή δημοτικὴ τέχνη καί στή χωριάτικη καί τή λαϊκὴ ζωὴ, γιά ναῦρης τή γλώσσά σου καί τή ψυχὴ σου, καί μ' αὐτὰ τὰ ἐφόδια, ἂν ἔχης ὄρμη μέσα σου καί φύσημα, θά πλάσης ὅ,τι θέλεις, παράδοσι καί πολιτισμὸ καί ἀλήθεια καί φιλοσοφία.

Ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καί ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ μπορεῖς νά προβλέψης πῶς θά εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ. Ἀπὸ τίς ἐκκλησίες, τὰ ἀρχοντόσπιτα καί τὰ χωριάτικα σπίτια θά προμαντέψης τὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Ἀπὸ τίς εἰκόνες καί τίς τοιχογραφίες καί τὰ μωσαϊκὰ τὴ ζωγραφικὴ. Ἀπὸ τὰ κεντήματα τῶν χωριῶν τὴν ποικιλτικὴ. Ἀπὸ τοὺς στίχους τῶν τραγουδιῶν, ἀπὸ τὰ παραμύθια καί τίς παροιμίες καί τίς ὀμιλίες θά μαντέψης τὴ γλώσσα καί τὸ πνεῦμα καί τὴ λογοτεχνία. Ἔτσι καί τὰ ἄλλα. Καί ἅμα γνωριστῆς μ' αὐτὰ, πού πάσκισαν αἰῶνες τώρα οἱ γραμματισμένοι σου πατριῶτες νά σ' ἀποξενώσουν, τότε προσέχοντας καί τὴ φύσι θά ὠριμάσης, γιά νά πλάσης καί σὺ κάτι πρωτότυπο καί, ἂν ἔχης πνοή — ὅπως ἔχεις —, θά δημιουργήσης τὸν πολιτισμὸ σου. Ἢ θά προσέξης καί τὴ γῆρό σου πλάσι, γιατί ἔτσι ὄχι μόνο θά νοιώσης καλύτερα τίς ρίζες τῆς ζωῆς σου, τὴ φύτρα σου, μὰ καί θά ἐνωθῆς μαζί της, γιά νά γεννήσης τελειότερα πράγματα.

Ἔχεις χρέος νά τὰ μελετήσης αὐτὰ, διατὶ εἶναι ὅλα δικά σου καί ἀρκετὰ πιά τὰ περιφρόνησες ὡς τώρα μὲ τὸ νά ἔχουν κοντέψει νά σὲ πείσουν πῶς εἶναι ἄσχημα, κατώτερα καί γιά πέταμα. Ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σου θά ἀρχίζεις πάντα, δέν ἔχεις καί τίποτε ἄλλο δικό σου καί

τόσο πολύτιμο. Μαθαίνοντας ποῦθε ἔρχεσαι, ξέρεις καί ποῦ εἶναι ὁ δρόμος νά πᾶς. Καί σάν τὰ μάθης αὐτά, θά εἶσαι ἄνθρωπος.

Οὔτε σάν τὸν ἀρχαῖο οὔτε σάν τὸν πιὸ ἀρχαῖο οὔτε σάν τὸ βυζαντινὸ οὔτε καί σάν τὸν εὐρωπαϊκόν, τὸ συγκαιρινὸ θά εἶναι ὁ νέος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Κάτι ἄλλο θά εἶναι, ποῦ θά κλῆ καὶ πολλὰ ἀνατολίτικα στοιχεῖα. Καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσι τῆς πατρίδας, τῆς φυλῆς, ἀνάμεσα σ' Ἀνατολὴ καὶ σὲ Δύσι, τὸ λέει πῶς ὁ πολιτισμὸς, ποῦ θά γεννηθῆ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, θά γίνῃ ἀναγκαστικὰ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ δυτικόν, καὶ μ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ στοιχεῖα, ποῦ θά'χη πάρει, θά εἶναι ἑλληνικώτατος.

Καὶ ἴσως ἡ μόνη δυνατὴ του πίστι θά εἶναι ἡ ἐθνικὴ. Ἀπ' αὐτὴν συνεπαρμένον τὸ ἔθνος θά ἀνθίσῃ.

Εἶναι ὁ καιρὸς τῆς τώρα, καὶ τὸ ἔχουν νοιώσει πάλι πρῶτοι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους λαοὺς καὶ συνειδητότερα οἱ Ἕλληνες. Καὶ τὸ ἄθος τοῦ ἔθνους, τὸ ὠραῖο, θά εἶναι ἔργο ἀνθρώπινο καὶ ἀνθρωπιστικόν. Δὲ γύρεψε τὸ ἔθνος ἀπὸ τότε, ποῦ παρουσιάστηκε στὸν κόσμον, πολιτικὲς κατακτήσεις, οἱ πολεμικὲς του προσπάθειες ἦταν σχεδὸν πάντα ταιριασμένες μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς του ἀνεξαρτησίας, ἐπάσκιζε ὅμως μὲ τὴν ὑπεροχὴ τὴν ψυχικὴ νὰ ἐξανθρωπίσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ἴσως καὶ νὰ μὴν ἐπάσκιζε κιόλα, ἀλλ' ἀπλᾶ τὸ ἔκανε. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων ἐσκλάβωσε τὸν κόσμον. Σάν ἀνθρώπινο γέννημα ὁ πολιτισμὸς ἔχει μέσα καὶ τὴν πατρίδα κοντὰ στὰ ἄλλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, τὸν ἔρωτα, τὴν ἀγάπη, τὸ θάνατο, τὴ φύσι, μὰ ὑψώνει τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ πάνω ἀπ' τὶς ὅποιες πατρίδες. Τοῦ πολιτισμοῦ τὰ κύρια παρακλάδια λογαριάζονται οἱ τέχνες, οἱ ἐπιστῆμες, οἱ φιλοσοφίες, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἠθικὴ. Καὶ ὅλα αὐτὰ μαζί ἢ τὸ καθένα ξεχωρὰ ὑψώνουν τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὶς πατρίδες, ὅσο καὶ νὰ βρίσκωνται θεμελιωμένα ὅλα σὲ κάποια πατρίδα, σάν παρακλάδια τοῦ κάθε πολιτισμοῦ, ποῦ καὶ αὐτὸς ἔχει πατρίδα. Γιὰ νὰ γεννηθῆ πολιτισμὸς χρειάζεται τόπος, χρόνος καὶ ἀνθρωποὶ μαζωμένοι καὶ συνθεμένοι σὲ ἔθνος. Οἱ πολιτισμοὶ γεννιοῦνται ὁ καθένας σὲ κάποια πατρίδα, σὲ κάποια ἐποχὴ καὶ σὲ κάποιο ἔθνος. Ἐξω ἀπ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ πολιτισμὸς. Ὅσο γιὰ τὸν κοσμοπολιτισμὸ εἶναι τὸ ἀποσταμένο ἀποσπῶρι τοῦ κάθε πολιτισμοῦ. Τὴ θρησκεία τὴ δικὴ του, τὴν πρωτινὴ, δὲν μπόρεσε τὸ ἔθνος νὰ μὴ γενικέψῃ στοὺς

άνθρώπους, ἐπῆγε ἀρκετὰ μακριά, μὰ ὄχι παντοῦ, ἀλλά, ὅταν προσέχοντας κάθε ψυχικὴ ἐκδήλωσι παρατήρησε στὴν Ἰουδαία μιὰ θρησκεία ἀνθρώπινη, τὴν πῆρε, τὴ μεταμόρφωσε καὶ τὴν ἔκανε δεχτὴ στὸν κόσμο, γιατί τῆς ἔδωσε τὴν ἔκφρασι. Αὐτὴ ἦταν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἢ ἰδιοφυΐα ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, νὰ μπορῆ νὰ ἐκφράζη ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι μισοένοιωθαν, νὰ ἀνθρωπίζη, νὰ δίνη μορφή στὰ ἀσύνειδα, νὰ τραβᾶ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ πλούτη τοῦ ἀσύνειδου καὶ νὰ φέρνη στὸ φῶς ὅσα μποροῦσε περισσότερα κάνοντάς τα συνειδητὰ ἢ δίνοντάς τους νοητὴ μορφή. Ἡ ἀξιωσύνη του ἦταν καὶ εἶναι νὰ βοηθῆ τὴν ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ ἐκφραστῆ. Ἄν ἡ νέα θρησκεία εἶναι τὸ ἔθνος, τὴν ἔκφρασί της, τὴ μορφή της πάλι οἱ Ἕλληνες θὰ τὴ βροῦνε καὶ θὰ φανερώσουν ἔτσι στὸν κόσμο τὴν ἀληθινὴ ἔθνολατρεία, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ καλλιέργεια τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνον κοινότητα σκέψης, αἴσθησις καὶ θέλησις, παρὰ καὶ βία, γιὰ νὰ ὑψωθῆ ἐπάνω τὸ ἀνώτερο εἶδος τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἐξαιρετικοὶ ἀνθοί, οἱ μεγάλοι ἄντρες σὲ κάθε λογῆς ἀνθρώπινη ἰκανότητα. Ἐχει τὴν ἀξιωσύνη ὁ πολιτισμὸς νὰ πλάσῃ τοὺς ἐξαιρετικούς ἀνθρώπους, πού περιέχουν καὶ ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τὶς ιδιότητες καὶ ἰκανότητες τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἔθνους, πού τοὺς γέννησε.

«Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς»

Ἰων Δραγοῦμης

5. ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Ἐν Παρισίοις, 5 Σεπτεμβρίου 1824

Φίλοι ὁμογενεῖς,

Ἡ δικαιοσύνη κατὰ τοῦ τυράννου μας ἐπανάστασις καὶ οἱ κατ' αὐτοῦ ἕως τὴν ὥραν ταύτην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνές σας ἔδειξαν εἰς τοὺς φωτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ πολυχρόνιος τυραννία δὲν ἴσχυσε νὰ ἐξαλείψῃ ὀλότελα ἀπὸ τὰς ψυχάς μας τὰ προγονικὰ γενναῖα φρονήματα, ὡς ἀδίκως τινὲς ἐξ αὐτῶν μᾶς ὠνειδίζουν καὶ δὲν ἔπαυσαν ἀκόμη νὰ μᾶς ὠνειδίζωσι. Μὴ ἔχοντες πλέον νὰ κατηγορῶσιν ὡς ἀνάνδρους τοὺς Γραικοὺς, τοὺς κακολογοῦν τώρα ὡς

ἀποστάτας καὶ βόσκονται μὲ τὴν ἀπάνθρωπον ἐλπίδα νὰ μᾶς ἴδωσι ἢ πάλιν ἐξαναδεμένους εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου ἢ ἀπωλεσμένους ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τὴν ἀδυναμίαν πῶς νὰ κυβερνηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους αὐτόνομοι. Τὸ πρῶτον εἶναι ματαία καὶ ἀνόητος ἐλπίς, ἐπειδὴ ἀπεφασίσατε γενναίως νὰ μὴ παραδώσετε πλέον παρὰ νεκρὰ τὰ σώματά σας εἰς τοὺς τυράννους. Σᾶς ἔμεινε τῶρα νὰ ματαιώσετε καὶ τὴν δευτέραν ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν· τὸ ὅποσον δὲν ἐμφιβάλλω ὅτι θέλετε κατορθώσῃ, ἂν καὶ πολλὰ δυσκολώτερον τοῦ πρῶτου.

Τὴν δυσκολίαν ταύτην συγχωρήσατέ με, φίλοι ὁμογενεῖς, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος νὰ σᾶς παραστήσω χωρὶς περιπλοκάς, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ μέσα ἱκανὰ νὰ τὴν νικήσωμεν. Χωρὶς τῆς νίκης ταύτης αἱ πρότεροι νίκαι ἀντὶ δόξης θέλουσι μᾶς προσεξήσειν καταισχύνην. Πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐπολεμήσατε τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοι ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν ἀρχύτερά σας. Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι βέβαια μέγα καὶ ἀξιέπαινον ἔργον· δὲν εἶναι ὅμως σπάνιον. Ἡ φυλακὴ τῆς εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπανιώτατον κατόρθωμα, εἰς τὸ ὅποσον δὲν ἀρκεῖ ὁ πρόσκαιρος κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πολεμῇ τις ἀκαταπαύστως τὰ πολὺ τυραννικώτερα πάθη τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ τὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸν ἅγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν. Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ἀρκετά, ὅτι εἰς κανὲν ἔθνος δὲν ἔλειψαν ποτὲ Μιλτιάδαί, Θεμιστοκλεῖς καὶ Λεωνίδαί, τῶν ὁποίων τὰ ἡρωικὰ ἔργα ἀνενεώσατε πρὸ μικροῦ· ἐξ ἐναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ Ἀριστείδαι καὶ Φωκίωνες ἐφάνησαν σπανιώτατοι. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ ἔθνη ἴσχυσαν ν' ἀποκτήσωσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς δὲν χρειάζεται πολλάκις πλὴν μόνην ἀνδρείαν· καὶ ὁ ἐνθουσιασμός τῆς εὐκολα ἀνάπτεται εἰς καθενὸς τὴν ψυχὴν, ἂν ἡ φύσις, πάλιν τὸ λέγω, δὲν τὸν ἔπλασεν ὀλότελα ἀνδράποδον· ἀλλ' ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ἔχει χρεῖαν φρονήσεως συνωδευμένης μὲ τὰς ἄλλας ὅλας ἀρετάς, καὶ ἐξαιρέτως τὴν βασιλίισαν αὐτῶν δικαιοσύνην.

Ἴδετε, φίλοι ὁμογενεῖς, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν προγόνων μας καὶ τοὺς ἐμιμήθητε τόσον λαμπρὰ, ὥστε μὲ δίκαιον ἠμπορεῖ καθεὶς ἀπὸ τοὺς νέους ἀγωνιστὰς τῆς Ἑλλάδος νὰ καυχᾶται τοῦ λοιποῦ φωνάζων :

«Ταύτης τοι γενετῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι».

Ἄλλ' ἴδετε καὶ τὰς διχονοίας των, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἴσχυσαν νὰ φυλάξωσι μέχρι τέλους τὴν ἐλευθερίαν. Ἄν ἀληθῶς τὴν ἀγαπᾶτε προθυμηθῆτε, διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ! νὰ μὴ τὰς μιμηθῆτε, ἀλλὰ νὰ συνδεθῆτε σφιγκτὰ μὲ τὸν ἱερόν δεσμόν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ καυχᾶσθε καὶ τὸ πολὺ ἐνδοξότερον καύχημα τοῦτο :

« Ἡμεῖς τοὶ πατέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι ».

Ναί! φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς ὑπόσχομαι χωρὶς φόβον νὰ ψευθῶ, ὅτι ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς καταστήσειν ἀληθῶς « μέγ' ἀμείνονας » καὶ πολὺ εὐδαιμονεστέρους τῶν προγόνων μας.

Πραγματικὴ ἐλευθερία

Ἡ ἐλευθερία, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ σημασίαν, τὴ ἐλευθερία, λέγω, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ πράσση ἀνεμποδίστως ὄχι ὅ,τι θέλει, ἀλλ' ὅ,τι συγχωροῦν οἱ νόμοι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς οἱ πρόγονοὶ μας δὲν ἤρκεσαν νὰ τὴν φυλάξωσι πολὺν καιρόν, ἀφοῦ μὲ τοὺς ἥρωικούς ἀγῶνάς των ὀλίγοι αὐτοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐδίωξαν πολλὰς βαρβάρων μυριάδας, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν νὰ τοὺς δουλώσωσι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς δὲν ἠδυνήθησαν οὔτε πόλις μὲ πόλιν οὔτε πολίτης μὲ πολίτην νὰ συνδεθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμόνοιαν, ἥτις τοὺς ἔκαμε νὰ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Μόλις ἐδίωξαν τὸν ὑπερήφανον δεσπότην τῆς Ἀσίας κὶ ἐζήτησαν νὰ δεσπώσωσιν αὐτοὶ πολῖται συμπολίτας, πόλεις ἄλλας ὁμογενεῖς πόλεις. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς αἱ δύο τάξεις τῶν πολιτῶν, οἱ ἐπίσημοι καὶ οἱ δημοτικοί, δὲν ἠθέλησαν νὰ πιστεῦσωσιν ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἡ φυλακὴ δὲν εἶναι ἀσφαλῆς, ἂν δὲν φυλάσσεται ἐντάμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Οἱ ἐπίσημοι ἠθέλαν μόνοι αὐτοὶ νὰ δεσποζώσωσιν ὀλιγαρχικῶς τὴν πολιτείαν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔφθασαν εἰς τόσῃν πλεονεξίαν, ὥστε ἐκβαίνοντες εἰς πολιτικά ἀξιώματα ἐτόλμων νὰ ὀμνύωσι τὸν ἄνομον καὶ ἀνάσχυντον ὄρκον, νὰ μεταχειρίζωνται ὡς ἐχθρούς, ποίους; ὄχι τοὺς βαρβάρους τυράννους τῆς Ἀσίας, ὡς ἤθελε φυσικὰ τὸ συλλογισθῆ πᾶς ἕνας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικούς, ἦγουν τοὺς συμπολίτας, τοὺς ἀδελφούς των. Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅταν ὑπερίσχυαν εἰς τὴν πολιτείαν,

ἔπιναν τὸ γλυκύτατον τῆς ἐλευθερίας ποτήριον· ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, τὴν ἔπιναν ἄκρατον, ἔχοντες κακοὺς κεραστάς, τοὺς καταράτους δημαγωγούς, ἕως ἐμεθύοντο καὶ ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ τῆς πατρίδος των τύραννοι, πράσσοντες τὰς αὐτὰς πλεονεξίας, τὰς αὐτὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἐκατηγόρουν τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμεινεν ἕως αὐτοῦ· ἡ ἄκρατος ἐλευθερία ἐφθειρεν ὅλων τῶν πολιτῶν τὰ ἦθη, διότι μὲ πρόφασιν αὐτῆς οὔτε γυνή, λέγει ὁ Πλάτων, ἐσεβάζετο τὸν ἄνδρα οὔτε τέκνα τοὺς γονεῖς οὔτε μαθηταὶ τοὺς διδασκάλους οὔτε νέοι τοὺς γέροντας οὔτε αὐτὰ πλεόν τὰ κτήνη (προσθέτει) ἐφοβοῦντο τοὺς ἀνθρώπους.

Ἀπὸ τοιαύτην ἄνομον ἐλευθερίαν, ὅταν μεθυσθῇ ἡ πόλις, δὲν εἶναι πλεόν πολιτικὴ κοινωνία, ἀλλὰ γίνεται κοινωνία ληστῶν ἢ μᾶλλον ἀγρίων θηρίων, τὰ ὁποῖα χωρὶς αἴσθησιν ἀμοιβαίας ἀγάπης, χωρὶς φροντίδα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος δαγκάνονται, σπαράσσονται, τρώγονται ἀμοιβαίως, ἕως νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ὀλότελα.

Ἐξεναντίας ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τότε μόνον ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν τὴν μεταχειρίζεται μὲ τρόπον, ὥστε νὰ μὴν ἐμποδίζῃ ἄλλου συμπολίτου κανενὸς τὴν ἐλευθερίαν· καὶ τότε μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅταν σεβάζεται καὶ τοὺς συμπολίτας του ὡς ἐλευθέρους. Ἡ ἄκρατος ἐλευθερία εὐρίσκεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως· καὶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοὺς καθημερινούς πολέμους καὶ τὰς εἰς ἀλλήλους ἀδικίας, ὅσας ἡ τοιαύτη ἐλευθερία γεννᾷ, ἐνώθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς πολιτικὰς κοινωνίας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ θυσιάσῃ μικρὸν καθέννας μέρος τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ ὑπόλοιπον μὲ εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν προσφυσέστατα τὴν δικαιοσύνην *θυγατέρα τῆς ἀνάγκης καὶ μητέρα τῆς εἰρήνης*.

Καθήμενα τῆς μέσης τάξεως τῶν πολιτῶν

Σεῖς δέ, ὦ νέοι τοῦ Γένους, τοὺς ὁποίους ἐπαράβαλαν μὲ τὴν ἔαρινὴν ὥραν τοῦ ἔτους, διότι καὶ ἀληθῶς τῆς ἡλικίας σας τὸ ἄνθος ὁμοιάζει τὸ ἄνθηρὸν ἔαρ. Ἀλλὰ τὰ ἄνθη ὑπόσχονται καὶ καρπούς, καὶ τούτους ἀπαιτεῖ, τούτους ἐλπίζει ἀπὸ σας ἡ ἐρημωθεῖσα ἀπὸ τὸν ἄγριον τύραννον πατρίς σας. Μὴ ματαιώσετε λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τῆς.

«ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
 ἔλευθεροῦτε πατρίδ', ἔλευθεροῦτε δὲ
 παῖδας, γυναῖκας θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
 θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγῶν».

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς νέους, ὅσοι ἕως τώρα ἐδράμετε εἰς τὴν ἔλευθερίαν τῆς πατρίδος, οὐδ' ἐφοβήθητε νὰ κενώσετε τὰς φλέβας σας ἀπὸ τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐκδικήσετε ὅσα αἵματα ἀθῶων ἔχουσε καὶ χύνει καθ' ἡμέραν ὁ παράνομος καὶ ἀνανδρος τύραννος τῆς Ἑλλάδος. Τιμὴν καὶ δόξαν ἔχετε νὰ λάβετε καὶ σεῖς, ὦ νέοι, οἱ σήμερον μιμούμενοι καὶ ὅσοι μέλλετε νὰ μιμηθῆτε τὰ ἥρωικὰ ἀνδραγαθήματα τῶν εὐγενῶν ὀμηλικῶν σας, τόσον ἐνδοξότερα τῶν Μαραθῶνιων καὶ Σαλαμινίων ἀνδραγαθημάτων, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ἐδίωκαν ἀπὸ ἔλευθέραν Ἑλλάδα ἔξωθεν ἐρχομένους δεσπότης νὰ τὴν δουλώσωσιν, ἐσεῖς δὲ ἀγωνίζεσθε νὰ διώξετε βαρβάρους ριζωμένους πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς αὐτὴν καὶ κατατρώγοντας τὰ σπλάχνα τῆς. Οἱ ἕως τῆς ὥρας ταύτης ἀγῶνές σας εἶναι λαμπροί· τὸ ἔλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐγένεθη τοὺς ἐλπίζομένους ἀπὸ τὴν ἡλικίαν σας γλυκεῖς καρπούς καὶ καυχᾶται ἡ πατρίς σας εἰς τὴν γέννησιν τοιούτων τέκνων.

Ἄλλὰ σᾶς μένουσιν ἄλλοι ἀσυγκρίτως ἐνδοξότεροι τούτων ἀγῶνες, ὦ γενναῖα τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῶν παρόντων ἠλευθερώσατε τὴν Ἑλλάδα, τῶν δὲ νέων ἀγῶνων σκοπὸν πρέπει νὰ προβάλετε τὴν φυλακὴν τῆς ἐλευθερίας, φυλακὴν δύσκολον καὶ διὰ τοῦτο προσοχῆς πολλῆς ἀξίαν. Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τυράννου· σᾶς μένει τώρα ὁ μέγας ἀγὼν νὰ τὴν καθάρισετε καὶ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς ἀδικίας του, βάλλοντες εἰς τόπον αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην, τὴν μητέρα τῆς εἰρήνης, ἂν ἀγαπᾶτε νὰ φυλάξετε τὴν πατρίδα σας ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πολὺ πλεόν ἑναντίους τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοὺς ἔξωτερικούς. «Χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν».

Ὅσοι μάλιστα ἀπὸ σᾶς ἐγνωρίσατε τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, ἐποτίσθητε μὲ τῆς φιλοσοφίας τῆς τὰ μαθήματα καὶ ἴδετε ὅσα ἀγαθὰ ἀπολαύουσιν οἱ εὐνομούμενοι αὐτῆς λαοὶ καὶ ὅσα ἐλπίζουν ἀκόμη ν' ἀπολαύσωσι διὰ τὴν καθ' ἡμέραν τελειοποίησιν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν κυριωτάτην ταύτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπι-

στήμην τοῦ Σωκράτους, χρεωστεῖτε σήμερον νὰ καταγίνεσθε· αὐτῆς τὰ περὶ δικαιοσύνης μαθήματα νὰ διδάσκετε καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν πολιτῶν ἀναστροφὰς καὶ συνελεύσεις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, ἔάν τινες ἀπὸ σᾶς ἔχετε διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ὅλους τοὺς πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος πολίτας πρέπει νὰ πληροφορήσετε ὅτι, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ συζῆ εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως μὲ τοὺς ὁμοίους του χωρὶς δικαιοσύνην, ἐπιθυμεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς πρέπει νὰ φυτεύετε τὸ μῖσος τῆς ἀδικίας...

Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, ὦ φίλη μου πατρίς, μ' ἐμποδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχὴν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χεῖρά μου παραλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου σκοτίζει μὲ τὰ δάκρυα. Ἐξωρίσθην ἐκούσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου, μὴν ὑπομένων νὰ σὲ βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι ἐξήνθησε καὶ πάλιν ἢ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαραμένη σου ἐλευθερία. Μὴ δυνάμενος ν' ἀκούσω ἢ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς της διὰ τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν ἐξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον, τοὺς εὐχομαι πολλοὺς καὶ καλοὺς εἰς ὅλα σου τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου! Χαῖρε, φίλη μου πατρίς!

Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. ιγ', 1821.

Ἀδαμάντιος Κοραῆς

6. Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΟΥ 21 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη κατεβλήθη ἰδιαίτερα προσπάθεια, ἵνα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θεωρηθῆ ὡς τὸ ἔργον οὐχὶ ὀλοκλήρου τοῦ κακοπαθοῦντος ἔθνους, ἀλλὰ τῶν προκρίτων μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ γενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς κράτος ἀνεξάρτητον ἐπεδίωξαν νὰ διατηρήσουν καὶ ἐδραιώσουν τὴν ἀρχὴν των.

Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε προῖον τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου, ὡς διεκήρυξε τοῦτο ἡ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκπροσωποῦσα τὴν θέ-

λησιν αὐτοῦ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου διὰ τῆς ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 προκηρύξεως τῆς :

« Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρί-
ζεται εἰς ἀρχάς τινὰς δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιωφελεῖς μέ-
ρους τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοποῦς, εἶναι πόλεμος ἔθνικός,
πόλεμος ἱερός, τοῦ ὁποῖου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δι-
καίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς
τιμῆς, τὰ ὁποῖα τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνοοῦμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ
τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσι ».

Δὲν εἶναι τὸ ἔπαθλον μέρος τῆς Ἑλλάδος οὐδὲ τὸ τίμημα τῶν θυ-
σιῶν μερίδος τῶν Ἑλλήνων ἢ κτηθεῖσα ἐλευθερία. Ἄλλὰ ἐνιαῖος ἦτο
ὁ πόθος, ἐνιαῖα ἡ ἐλπίς, ἐνιαῖος ὁ ἀγὼν τοῦ ἔθνους, ὅπως εἶναι ἐνιαῖα
καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ ὑπόστασις. Ἡ φυλὴ ὀλόκληρος εἶχε τὴν πρω-
τοβουλίαν τῆς ἐξεγέρσεως, ἡ φυλὴ ὀλόκληρος ἠγωνίσθη μὲ τὴν ψυ-
χὴν καὶ τοὺς ὀδόντας διὰ τὴν πατρίδα καὶ τῆς φυλῆς ὀλοκλήρου τὸ
ψυχικὸν σθένος καὶ αἱ θυσίαι ἐξησφάλισαν τὸ πρῶτον σκῆνωμα τῆς
ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ ἐδάφους ἑλ-
ληνικοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν διασπορᾷ εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρί-
ζοντος, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Συρίας μέχρι τῆς Βενετίας
καὶ τῆς Τεργέστης, καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ τῶν πα-
ραδουναβίων ἡγεμονιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου, εἶναι οἱ αὐτουργοὶ
τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς τῶν χωρίων, μονα-
χοὶ τῶν μονῶν, ἀγρόται, δουλοπάροικοι δι' ἐπαχθοῦς ἐργασίας καὶ
τοῦ ἰδρωτὸς τοῦ προσώπου κερδίζοντες τὸν ἄρτον των, ναυτιλλό-
μενοι διὰ τῆς πάλης πρὸς τὴν ἀγριότητα τῆς θαλάσσης πλουτί-
σαντες, ἔμποροι ἀνταλλάξαντες τὸ εὐκραὲς κλίμα τῆς πατρίδος πρὸς
τὸ τραχὺ καὶ ἄξενον κλίμα ξένων χωρῶν, ἵνα δώσουν διέξοδον εἰς
τὴν περισσεύουσαν δραστηριότητά των, ταπεινοὶ τοῦ γένους διδά-
σκαλοι, οἱ φρουροὶ τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ ἀσφαλείας τοῦ ὀθωμα-
νικοῦ κράτους ἀρματωλοὶ, οἱ κλέφται τῶν ὀρέων καὶ οἱ πειραταὶ
τῆς θαλάσσης. Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωτεργάται τῆς ἐθνικῆς ἀνε-
ξαρτησίας.

Μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἡ καταπληκτικὴ διάδοσις τοῦ μυστη-
ρίου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τῆς ὁποίας πυκνοὶ οἱ πλόκαμοι ἐξηπλώ-
θησαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ἔνθα
ὀμαδικῶς ἢ διεσπαρμένοι ἔζων Ἕλληνες, ἀπὸ τῶν πατριαρχῶν τῆς

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τῶν μοναχῶν τῶν μονῶν τοῦ Μεγάλου Σπηλαιῶ καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀπὸ τῶν ἐμπόρων τῆς Ρωσίας, τῆς Βεσσαραβίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματωλῶν τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

« Ἠγεμόνες καὶ πατριάρχαι — παρατηρεῖ ὁ πρωτοσύγκελος τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως καὶ ἐκ τῶν αὐθεντικωτέρων ἱστορικῶν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀμβρόσιος Φραντζῆς — μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ ἡγούμενοι μοναστηρίων καὶ ἱερομόναχοι καὶ πρεσβύτεροι καὶ μοναχοὶ καὶ ἀπλοὶ δόκιμοι, ἄρχοντες προεστῶτες, ἔμποροι, τεχνῖται, βιομήχανοι μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμενικοῦ ὑπηρετοῦ ἐπερίμεναν τὴν στιγμήν τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὅλων τῶν Τούρκων...».

Μαρτυροῦν περὶ τούτου ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ αἱ ἀνήκουστοι θυσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη κατὰ τὴν διάρκειάν του τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ κοινωνικῆς τάξεως, πρὸς ἐξαγορὰν τῆς ἐλευθερίας του.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔνεκα ἀντιξῶων περιστάσεων δὲν ἐπεξετάθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, κατὰ τὰ ἐσχεδιασμένα, πανταχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἀλλὰ παρέμεινε μέχρι τέλους ἐντοπισμένη εἰς μικρὸν μόνον τμήμα αὐτῆς. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος, τὸ ἐν τέταρτον μόνον τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ τρία τέταρτα ἔμειναν μέχρι τέλους ἀμέτοχα αὐτοῦ. Ἡ συνωμοσία ὅμως τοῦ ἔθνους ὑπῆρξε γενικὴ καὶ ὄχι μερική. Ἐνέχονται εἰς αὐτὴν οἱ Ἀσιάται καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι Ἕλληνες, οἱ ἐξεγερθέντες καὶ οἱ μὴ ἐξεγερθέντες· ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς προσφέρουν τὰ ὀλοκαυτώματά των εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος: Ἡ Θράκη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν· ἡ Μακεδονία τὴν Νάουσαν, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ Μακεδονοχώρια· ἡ Ἠπειρος τὸ Σούλι, τὸ Συρράκον καὶ τὰς Καλαρῦτας· ἡ Θεσσαλία τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ τὴν Μαγνησίαν· ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς τὸ Μεσολόγγι, τὴν Ἀλαμάναν καὶ τὴν Γραβιάν· ἡ Πελοπόννησος τὸ Μαυιάκι, τὸ Βαλτέτσι, τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὰ Δερ-

βενάκια· ἡ Μ. Ἀσία τὰς Κυδωνίας, τὰ Μοσχονήσια καὶ τὴν Σμύρνην· τὸ Αἰγαῖον πέλαγος τὴν Χίον, τὰ Ψαρά καὶ τὴν Κάσον· ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην.

Ἐγκαταμειγνύουν τὸ αἷμα τῶν μετὰ τοῦ αἵματος τῶν μαχητῶν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος οἱ πρόσφυγες τοῦ Σουλίου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν καὶ οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑπτανήσιοι εἰς τὸ Πέτα, τὰς Ἀθήνας, τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰς Πάτρας. Ἀνθαμιλλῶνται εἰς ἀγριότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς παρομαρτούσης δυστυχίας αἱ σφαγαὶ καὶ δηλώσεις τῆς Ναούσης, τῆς Χίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰς σφαγὰς καὶ τὰς δηλώσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κύπρου.

Συναντῶνται εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ αἰχμάλωτοι τῆς ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους Ἑλλάδος καὶ συνενώνουν τὰ δάκρυα τοῦ κοινοῦ πόνου καὶ τῆς κοινῆς νοσταλγίας, ὅπως ἄλλοτε οἱ αἰχμάλωτοι υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν τῆς Βαβυλώνας.

Εἰς τὰς κοινὰς δὲ θυσίας εἰς αἷμα προστίθενται καὶ αἱ κοινὰι θυσίαι εἰς χρῆμα τοῦ ἐπαναστατημένου, τοῦ ἐμπορευομένου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ τοῦ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἕλληνας.

Ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι ἡ Ἐκκλησία μαζί μὲ τοὺς πολυαρίθμους μάρτυράς της προσφέρει 800 ὀκάδας ἀργύρου ἐκ τῶν ἱερῶν σκευῶν τῶν μουῶν καὶ τῶν ναῶν· οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν διαθέτουν ἐξ ἰδίων δι' ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων 20 ἑκατομῦρια περίπου παλαιῶν δραχμῶν κατὰ τὴν γενομένην ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν των μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος, ἐκτὸς τῶν πληρωθέντων ὑπὸ τῆς προσωρινῆς διοικήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως· οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων διατρέφουν ἐξ ἰδίων κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀγῶνος τοὺς μαχητὰς καὶ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῶν προαιρετικῶν εἰσφορῶν καὶ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς τὰ ἀναγκαστικὰ δάνεια· οἱ χειρώνακτες καὶ οἱ ἀγρόται, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὄρφανὰ μετέχουν τῶν ἀναγκαστικῶν συνεισφορῶν τοῦ ἐνὸς γροσίου κατ' ἄτομον. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακρὰν

τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος Ἕλληνες δὲν ὕστεροῦν εἰς θυσίας : Οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑπτανήσιοι διαθέτουν γενναῖα ποσὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος, αἱ δὲ θυσίαι των πρὸς ἀνεφοδιασμὸν τῆς λιμνωτοῦσης φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ἀπλῆς φιλανθρωπίας· οἱ δὲ ὁμογενεῖς τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, οἱ ἔμποροι τῆς Χίου — πρόσφυγες τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῶν Ψαρῶν — δὲν παύουν νὰ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀποστολῆς τροφίμων, ἐνδυμάτων, φαρμάκων, διὰ τῆς ἀγορᾶς πυρπολικῶν καὶ τῆς ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἔναρξιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος συνδέεται πρὸς εὐάριθμα καὶ ὠρισμένα μόνον πρόσωπα, τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, καθ' ἑαυτὸ δὲν ἔχει ἄξιν. Κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔθνη, παρὰ τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀγνώστους μάζας, καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται καὶ αἱ ἀφανεῖς μάζαι εἶναι προϊὸν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Οἱ πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ ἔθνους, εἴτε ἐκ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ κύρους των εἴτε ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν περιστάσεων καὶ τῆς τύχης ἀντλοῦντες τὴν ιδιότητα ταύτην, εἶναι ἀπλῶς ἐκπρόσωποι καὶ σηματοφόροι ὠρισμένων διαθέσεων καὶ τάσεων, τῶν ὁποίων φορεὺς εἶναι ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Ἡ δὲ ἀποστολή των συνίσταται εἰς τὸ νὰ συγκεντρῶνουν, ὀργανώνουν καὶ κατευθύνουν πρὸς τὰ ἔμπρὸς τοὺς ἀσυστηματοποιήτους παράγοντας τοῦ ἔθνους, ἀφυπνίζουν καὶ ἐμψυχώνουν τὰς διαχύτους καὶ λανθανούσας δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἡ δύναμις δέ, ἡ ὁποία συνέιχε τοὺς ἀπανταχοῦ Ἕλληνας διὰ δεσμῶν ἀλύτων, παρώθησεν εἰς τὴν ἀπόφασιν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, ὥπλισε τοὺς φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν προθυμίαν εἰς θυσίας καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν ἐν ταῖς δοκιμασίαις καὶ ταῖς συμφοραῖς, ὑπῆρξε τὸ φρόνημα τὸ ἐθνικόν. Ἡ ὀρθόδοξος δηλ. διδασκαλία, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν καὶ τὸ κάλλιστον τῶν φωνημάτων, ἡ ἐλληρικὴ γλώσσα, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος, πρὸ παντὸς δὲ ἡ συνείδησις τοῦ ἐθνικοῦ προορισμοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἐξέλιπε μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ ἐπέζησε καὶ

μετά την καταστροφήν και την δουλείαν ὡς ἀνάμνησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ὡς ἐλπίς περὶ ταχείας πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους.

Ἡ δύναμις κατὰ ταῦτα, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἐξεγερθέντας κατὰ τὸ 1821 Ἕλληνας, δὲν ὑπῆρξεν ὑλικῆς φύσεως, τ. ἔ. τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἡ ἐκ τούτων προερχομένη καὶ διατηρουμένη ἀντίθεσις πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν κυρίαρχον δύναμιν, ἀλλὰ ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, τ. ἔ. ἰδέα.

Ἡ συνεκτικὴ δὲ δύναμις τῶν ἰδεῶν εἶναι περισσότερο ἰσχυρὰ καὶ ἀδιάλυτος παρὰ ἡ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων. Διότι αἱ ἰδέαι εἶναι κοινὸν κτῆμα πάντων εἰς κοινὴν ἐνέργειαν καὶ δρᾶσιν ὀτρύνουσαι καὶ ἐμψυχῶσαι, τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ τούναντίον εἶναι ἀνίσως διανεμημένα καὶ οὐχὶ σπανίως προκαλοῦν ἔριδα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀφορμῆς τῆς κτήσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει, ὅτι λαοὶ καὶ κράτη, παρὰ τοῖς ὁποίοις κοινὰ ἰδεώδη συνέχουν τοὺς ἀπαρτιζόντας αὐτὰ πολίτας, προάγονται ταχέως εἰς εὐρωστίαν ἠθικὴν καὶ ἀκμὴν ὑλικὴν καὶ ἐξυψοῦνται εἰς σημασίαν παγκόσμιον ὑπὲρ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῆς προαγωγῆς τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ δύναμιν ἐργαζόμενα. Τούναντίον δὲ λαοὶ καὶ κράτη, τὰ ὁποῖα ὑφίστανται χάριν τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἐλλείπει δὲ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως ἀπὸ τῶν ὑπηκόων των, φέρουν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως.

Προσεπικυροῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἡ ταχεῖα παρακμὴ τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνος, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὑπῆρξε θρησκεία πτωχῆ εἰς ἰδεώδη καὶ στοιχεῖα ἠθικὰ καὶ ἡ ἔλλειψις αὐταπαρνήσεως καὶ πνευματικῆς ὑπεροχῆς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις της καὶ ἡ διάλυσις ἢ ἀπορρόφησις ὑπὸ τοῦ κράτους τῶν συστάθεισῶν κατὰ τὸν 16 καὶ 17 αἰῶνα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀποικιῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ἐταιρειῶν, ἐν ταῖς ὁποίαις οὐδὲν ὑψηλότερον ἰδεῶδες συνεῖχε τοὺς ἐταίρους παρὰ τὸ ὑλικὸν συμφέρον καὶ ἡ πλεονεξία.

7. ΤΟ ΠΑΣΧΑ

Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ λαμπρυνθῶμεν... Πάσχα τὸ τερπνόν
Πάσχα Κυρίου· Πάσχα πανσεβάσμιον ἡμῖν ἀνέτειλε· Πάσχα, ἐν
χαρᾷ ἀλλήλους περιπτυζόμεθα. ὦ Πάσχα, λύτρον λύπης! Πάσχα
ἄμωμον· Πάσχα μέγα· Πάσχα, τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου
ἀνοῖξαν· Πάσχα, πάντας ἀγιάζον πιστούς...».

Διὰ τοιούτων στιχηρῶν, ἐξ ὧν ἀναπέμπεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις ἀνεκκλάητος, ἡ Ἐκκλησία ὑμνεῖ καὶ πανηγυρίζει τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ λέξις «Πάσχα» ἐπενεργεῖ μαγικώτατα ἐπὶ τῶν ὁσίων ὑμνογράφων καὶ λησμονοῦσιν ἐπὶ βραχὺ τὸ αὐστηρὸν καὶ μελαγχολικὸν κάλλος, ὅπερ χαρακτηρίζει τὰς ἐμπνεύσεις τῶν πρὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ λυρικῆς, ὡς εἶπεῖν, ἁρμονίας, ἣτις αὐτόματος διαχέεται ἀπὸ τῶν ἱερῶν αὐτῶν φορμίγων ἐπὶ τῷ τρισμεγίστῳ ἀγγέλματι. Ἡ Ἐκκλησία ἀποβάλλουσα τὴν πένθιμον περιβολὴν ἐνδύεται λευκὴν καὶ φεγγοβόλον στολήν, ὡς ἂν ἀντανακᾷ ἐπ' αὐτῆς ἡ λευκότης καὶ ἡ λάμψις τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἀποκυλίσαντος τὸν λίθον τοῦ μνημείου.

Τὰ ἀνήλια βάρη, οἱ ζοφεροὶ θόλοι τῶν χριστιανικῶν ναῶν διαυγάζονται ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἀνεσπέρου φωτός, καὶ τὰ ἄνθη τὰ εὖσομα καὶ δροσόεντα, ἅτινα ἀπὸ τῶν λειμώνων καὶ τῶν κήπων μετηνέχθησαν, ὅπως στολίσωσι τὴν ἐπιτάφιον σινδόνα τοῦ Σωτῆρος, τηροῦσιν ἔτι τῆς ραδινηῆς τῶν χάριτος, τῶν κοσμικῶν τῶν θελγήτρων τὰ ἴχνη ἐν τῇ τεθολωμένῃ ὑπὸ τοῦ λιβάνου ἀτμοσφαίρα τῶν ναῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία καταπέμπει τὴν εὐχὴν αὐτῆς τὴν ἀναστάσιμον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν γλώσση ἄλλοιά ἢ τῇ συνήθει· ἐν γλώσση πλήρει παιδικῶν, θὰ ἐλέγομεν, σκιρτημάτων καὶ παιδικῆς συγκαταβάσεως. Εἰς τὴν μεγάλην εὐωχίαν τῆς Ἀναστάσεως προσκαλεῖ πάντας, παρόντας καὶ ἀπόντας, νηστεύσαντας καὶ μὴ νηστεύσαντας, πιστοὺς καὶ ἀπίστους καὶ τοὺς φέροντας ἐνδυμα γάμου καὶ τοὺς ἀγοραῖον περιβαλλομένους ἱμάτιον. ὦ, μέθη τῆς Νύμφης ἐπὶ τῇ ἀνακτῆσει τοῦ Νυμφίου! ὦ, μέθη τρισαγία καὶ ἀνερμῆνευτος!

Τὴν ὑψηλὴν ταύτην μέθην συναισθάνεται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὡς οὐδεὶς ἄλλος λαός. Οὐδεμία ἄλλη χριστιανικὴ ἑορτὴ κατέχει παρ' αὐτῷ τὴν θέσιν, τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Οἱ Δυτι-

κοί ἔχουσι τὰ Χριστούγεννα. Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν Ἀνάστασιν. Αὕτη εἶναι ἡ βασίλισσα τῶν ἑορτῶν, ἡ πανήγυρις τῶν πανηγύρεων ἡμῶν. Οἱ Δυτικοὶ ἑορτάζουσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἐν πλούτῳ τρυφῶν καὶ ὠραίων ἐθίμων, ἐν οἰκογενειακῇ συνενώσει καὶ τέρψει ἀνθρώπων ἀπὸ καιροῦ συνωκειωμένων πρὸς τὸν πολιτισμὸν.

Ἄλλὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἡ Λαμπρὴ ἀνατέλλει καὶ δύνει ἐν θορυβῳδαί διαχύσει καὶ ὑπερτάτῃ ἀγαλλιάσει ἀνθρώπων, οἵτινες εἰς τὰς φλέβας των τηροῦσιν ἔτι ρανίδας τινὰς τοῦ αἵματος τῶν ἀγρίων καὶ ἀτιθάσσων καὶ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας βαυκαλωμένων πατέρων μας. Ἀρματωλικάι συνήθειαι, ἀγρία ποίησις πληροῦσι ἐκείνην. Βαρὺς χειμῶν ἐπικάθηται τῆς φύσεως, γογγύζει ὁ βορρᾶς καὶ πίπτουσι αἱ χιόνες καὶ τὰ καλὰ Χριστούγεννα συσπειροῦνται περίξ τῆς σπινθηροβολούσης ἐστίας.

Ἄλλὰ πόσον διάφορον εἰκόνα παριστᾷ ἡ φύσις παρ' ἡμῖν, ὅταν οἱ κῶδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐξαγγέλλουσι χαρμοσύνως τὴν Ἀνάστασιν! Τὸ ἔαρ συνεορτάζει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ φύσις συναγάλλεται μετὰ τῆς πίστεως. Οἱ θύμοι τῶν ὀρέων μοσχοβολοῦσι, ὁ σμαράγδινος μανδύας τῶν πεδιάδων ἀνακινεῖται ἡρέμα ὑπὸ τῆς ζεφυρίτιδος αὔρας καὶ στίλβει διακέντητος ἐκ λευκανθέμων, αἱ εὐωδία τῶν ἐσπεριδοειδῶν βυθίζουσι τὰς ψυχὰς εἰς μυστικὰς ἐκστάσεις, τὰ ρόδα τὰ ἐφήμερα, τὰ αἰώνια ρόδα, ξανθὰ, λευκά, ὠχρά, πορφυρᾶ, διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἀνοιξίς, ὡς ἄλλη μυροφόρος, ὡς τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας ἀδελφῆ, κηρύσσει διὰ μυρίων στομάτων ὅτι «ἑώρακε τὸν Κύριον». Δεῦτε, ἐξέλθωμεν τῶν σκοτεινῶν θόλων τῶν ναῶν, οἵτινες δὲν ἀφήνουσι τὴν χαρὰν μας νὰ ἐκραγῇ ἀκράτητος. Δεῦτε, ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον ὑπὸ τὸν σαπφείρινον καὶ ἀστερόεντα θόλον τοῦ οὐρανοῦ καὶ λάβωμεν τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον καὶ ἀναμείνωμεν τὰ πρῶτα μεϊδιάματα τῆς κροκοπέπλου Ἡοῦς.

Τοιαύτην ὥραν ὁ Κύριος ἀνέστη «ζωὴν τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι χαρισάμενος». Εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ βίῳ, ἄς χαρίσῃ ζωὴν ζωῆς! Χριστὸς Ἀνέστη! Συναθροισθῶμεν περίξ τοῦ ὀβελισθέντος ἀμνοῦ καὶ συνοδεύσωμεν τὴν ὄπτησιν αὐτοῦ, ἐντέχνως στρεφομένου ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς, διὰ τοῦ κρότου τῶν πυροβόλων.

Ἡ πυρίτις ἔστω τὸ σύμβολον τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸ φίλημα ἔστω τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης. Δὲν ἐννοοῦμεν τὴν

λάμπιν τῆς Ἀναστάσεως ἄνευ τῆς γλώσσης τοῦ τρομπονίου· καὶ ἡ ἀγάπη χωρὶς φιλήματος εἶναι τὸ ἄνθος ἄνευ ἀρώματος.

Οὕτως ὑποδέχεται καὶ οὕτως ἀντιλαμβάνεται τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα, δι' ὧν ἐκδηλοῦται τὸ Πάσχα, χρησιμεύουσιν, ὅπως ἐμπνέουσιν εἰς αὐτὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐξαιρῶσιν εἰς κόσμους ὀνείρων, ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἑορτῇ.

Ὅταν λέγῃ «Ἀνάστασις» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, κρυφία τις χορδὴ ἀναπαλλομένη εἰς μυχαίτατα τῆς καρδίας του ὑπενθυμίζει εἰς αὐτὸν καὶ τοῦ γένους τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ πατρις συναντῶνται ἐν αὐτῷ ἰσοπαθεῖς καὶ ἰσόθεοι. Καὶ ὅταν λέγῃ «ἀγάπη» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐκφωνεῖ τὴν γλυκυτάτην τῶν λέξεων, ἣτις κατ' ἐξοχὴν τονιζομένη ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἀνακηρυττομένη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀποστόλου Παύλου παρέμεινεν ἐν τῇ γλώσσῃ του τὸ κατ' ἐξοχὴν περιπαθὲς καὶ ἐγκάρδιον ρῆμα, δι' οὗ ἐκφράζει πᾶσαν στοργὴν καὶ πάντα ἔρωτα καὶ πᾶσαν ἀφοσίωσιν.

Καὶ νομίζει τις ὅτι ὁ ἡμέτερος λαός κατ' ἐξοχὴν ἠσθάνθη καὶ ἀπεδέχθη καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ὡς φέρεται ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου: «Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέγει, πάντα ἐλπίζει, πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει».

Εὐνόητον δὲ ὅτι, ὅπως λάβῃ τις ἀγνὴν ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν προσδεχόμεθα, κατανοοῦμεν καὶ ἑορτάζομεν τὴν Ἀνάστασιν, δεόν νὰ εὐρεθῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς σήμερον μακρὰν τῆς πρωτευούσης, ἔνθα, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὁ βίος δὲν δύναται νὰ παράσχη τοιαύτας ἀπολαύσεις. Ἀληθῆς καὶ ἀνόθευτος Λαμπρὴ ἀνατέλλει διὰ τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων, τῶν χωρίων, ὅσον διασφύζονται καθαρώτερον καὶ ἐκδηλοῦνται ἐμφανέστερον τοῦ ἔθνικοῦ βίου τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα.

Ἐκεῖ γλυκύταται παραδόσεις, ἐκεῖ αἱ ἑλληνικώταται συνήθειαι, ἡ χριστιανικώτερα πίστις καὶ ἡ εὐαγγελικώτερα χαρὰ συνεοῦνται καὶ ἀναφαίνονται ἐπὶ πάντων καὶ ὑπὸ πάντων ἀκολουθοῦνται ἀπροσποιήτως καὶ ἀπερίττως. Ἐκεῖ καὶ ἄκων τις καθίσταται χριστιανὸς καὶ ἑορτάζει τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀγάπην.

« Ἀ π α ν τ α ».

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

8. ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην μάχην ποῦ ἄρχισε, μάχην ἢ ὅποια μᾶς ἐπεβλήθη, ἔχει σπουδαίαν ἀποστολὴν ἢ γυναῖκα, ἢ Ἑλληνίς. Ἐνῶ πολεμοῦν οἱ ἄνδρες ἐπάνω εἰς τὰ βουνά - ὅσοι ἄνδρες ἔχουν τὴν τύχην νὰ φέρουν ὄπλα - καὶ στέλλουν ἐδῶ ἀνδραγαθήματα καὶ προελάσεις καὶ νίκας, αἱ γυναῖκες μποροῦν ὅπ' ἐδῶ μὲ τὴν ψυχραιμίαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοὴν των νὰ κρατοῦν τὸν ἀγῶνα. Χθὲς ἀκόμη αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου ἔδωσαν κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοὴν. Ἔδωσαν τὴν ζωὴν καὶ τὰ χέρια των.

Ὅταν ἡ 8η μεραρχία διετάχθη νὰ προελάσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ ὠρισμένας διαβάσεις «ἔστω καὶ χωρὶς ἐφοδιοπομπάς», μαζί μὲ τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιὰ ἐβγήκαν ἀπὸ τὰ σπίτια των αἱ γυναῖκες καὶ ἔφεραν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρέων τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά, τὰς ὀβίδας.

Ἐν ὧρα μάχης. Γυναῖκες τῆς Πίνδου πρέπει νὰ γίνουν τώρα ὄλαι αἱ Ἑλληνίδες. Δὲν θὰ χρειαστῇ νὰ μεταφέρουν κανόνια καὶ δὲν θὰ κληθοῦν νὰ ἀνεβοῦν εἰς τὰ βουνά. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριά καὶ τὰ σπίτια των ἀκόμη αἱ Ἑλληνίδες διαχειρίζονται τόσον μέγα μέρος τῆς μάχης, ὥστε αὐταὶ μόναι ἠμποροῦν νὰ μᾶς δώσουν τὴν νίκην. Διότι μὲ τὸ θάρρος των ἀγωνίζεται καὶ ὁ σύζυγος καὶ τὸ παιδί. Μὲ τὸ θάρρος των κρατιέται τὸ σπίτι. Μὲ τὸ θάρρος των στέκει ἡ κοινωνία. Κληρονόμοι μεγάλων παραδόσεων καὶ μεγάλων παραδειγμάτων, αἱ Ἑλληνίδες καλοῦνται τὴν στιγμὴν αὐτὴν, τὴν σημαντικωτέραν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, νὰ γράψουν μαζί μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων μας τὰ δικά των.

Καλοῦνται νὰ ἐνθυμηθοῦν τὴν Ἑλλάδα καὶ τόσες γυναῖκες, ποῦ ἐγαλούχησαν τὴν αἰωνίαν τῆς δόξαν. Τὶς γυναῖκες τῶν Σπαρτιατῶν, ποῦ ἔδιναν μὲ τὸ «τὰν ἢ ἐπὶ τὰς» - αὐτὴν ἢ ἐπ' αὐτῆς - τὴν ἀσπίδα εἰς τὰ παιδιὰ των. Τὴν Τελέσιλλαν, ποῦ ἐφόρεσε εἰς τὸ Ἄργος τὸ κράνος καὶ ἐπολέμησεν ὡς ἄνδρας. Τὰς Ἑλληνίδας τῶν Συρακουσῶν, ποῦ προσέφεραν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα των ὅλα των τὰ κοσμήματα καὶ ὅλα των τὰ κειμήλια διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων πολέμου.

Νὰ ἐνθυμηθοῦν ἔπειτα τὶς ἡρώιδες τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας : Τὴν Μαρούλαν τῆς Λήμνου, ἢ ὅποια, ἅμα εἶδε νεκρὸν τὸν πα-

τέρα της, ἐπῆρε τὸ σπαθί του καὶ ὠδήγησε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν νίκην. Τὴν Μαρίαν τὴν Συγκλητικὴν ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἣ ὁποία, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λευκωσίας ὀδηγουμένη μετὰ ἄλλας παρθένους εἰς τὴν δουλείαν, ἔβαλεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην φωτιά καὶ ἐτίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὸ πλοῖον. Τῆς Σουλιώτισσος, πού ἐτραγουδῆσαν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Ζαλόγγου τὸ κύκνειον ἔσθμα των καὶ ἔπεσαν μαζί μετὰ τὰ παιδιά των εἰς τοὺς κρημνοὺς. Τὴν Μόσχω Τζαβέλλα, ἣ ὁποία, ὅταν ὁ Ἀλῆ πασᾶς τὴν ἠπέλιψε πῶς, ἂν δὲν ἀλλαξοπιστήσῃ, θὰ ψήσῃ τὸ παιδί της, τὸν Φῶτον, τοῦ ἀπήντησε: « Νὰ μοῦ στείλῃς κι ἐμένα ἓνα κομμάτι νὰ φάω. Ἐγὼ εἶμαι νέα καὶ θὰ κάνω κι ἄλλα παιδιά ».

Γυναῖκες τῆς ἀρχαιότητος, τῆς Σπάρτης, τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἄργους, γυναῖκες τῆς νέας Ἑλλάδος, τοῦ Σουλίου, τῆς Πάργας καὶ τοῦ Ζαλόγγου, γυναῖκες σημεριναί, αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου, ὅλες μαζί, πνοή καὶ χάρις καὶ δύναμις καὶ ψυχὴ τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος, ἃς παρασύρουν τώρα εἰς μίαν πελωρίαν διαδήλωσιν διὰ τὴν πατρίδα ὅλες τῆς Ἑλληνίδες. Ἄς ἐννοήσουν ὅλοι ὅτι ἐκλήθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας, ὅτι εἶναι ἐπιστρατευμένη ἡ ψυχὴ των, ἡ καρτερία των, τὰ χέρια των, τὸ μεϊδιάμα των. Ὅτι καὶ αὐτὸ ἀκόμη ἀποτελεῖ πυρομαχικόν. Ὅτι καὶ αὐτὸ κρατεῖ ἓνα σπῆτι ! Εἶναι τὸ παιδί εἰς τὸ μέτωπον ; Θὰ γυρίσῃ μετὰ τὸ καλόν. Περνοῦν οἱ δολοφόνοι ἀπὸ ψηλά ; Ἡ Παναγία θὰ μᾶς φυλάῃ. Καὶ θάρρος καὶ ὑψηλὰ τὰ μέτωπα καὶ ἴσια τὰ κορμιά. Καὶ δουλειά. Νοσοκομεῖα, πρῶται βοήθειαι, συσσίτια, πλέξιμο, οὔτε μιὰ ὥρα χαμένη οὔτε μιὰ στιγμή οὔτε μιὰ σκέψις, πού νὰ μὴν εἶναι Ἑ λ λ η ν ι κ ή. Ἔτσι, ὅταν οἱ ἄνδρες νικοῦν εἰς τὰ σύνορα καὶ ἐντεῦθεν τῶν συνόρων νικοῦν οἱ γυναῖκες, ἣ Ἑ λ λ ἄ ς θ ἂ ν ι κ ή σ η.

Ἄρθρον τοῦ πολέμου 1940 - 41.

Γεώργιος Α. Βλάχος

9. Η ΤΕΛΕΤΗ

Ἐφέτος δὲν θὰ παραταχθῇ ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς Μητροπόλεως ὁ στρατός· δὲν θὰ ἔχη τὸ γενικὸν πρόσταγμα λάμπων εἰς χρυσὸν καὶ παράσημα ὁ ἔφιππος στρατηγός. Δὲν θὰ ἐκχυθῇ ὁ λαὸς εἰς τοὺς δρόμους, δὲν θὰ ἀκουσθοῦν ἑορταστικοὶ οἱ κώδωνες

τοῦ ναοῦ, δὲν θὰ ἀντηχήσουν τὰ πυροβόλα. Ἐφέτος θὰ γίνη στὰ χιόνια ἡ τελετή. Ἐκεῖ, εἰς τὰς κορυφάς, τὰ ὑψώματα, εἰς τοὺς παγωμένους κρημνούς, ἔχει ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα παραταχθῆ ὁ στρατός. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς ἔχει σταθῆ, ἐκεῖ ἔχει στηθῆ βαρὺ, σκυθρωπὸν τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν τὸ χαρμόσυνον πυροβόλον. Ἐκεῖ θὰ κατεβουῖν ἀπὸ τοὺς θόλους τοῦ οὐρανοῦ με τῶν ἁγίων τὰ ὤσαννά καὶ τῶν ἀγγέλων τὰ φτερουγίσματα αἱ εὐχαὶ τοῦ Ὑψίστου. Ἐκεῖ ἔχει ἐκχυθῆ ὁ λαός. Ὅπου κορυφή, ὅπου δρόμος, ὅπου στενωπός, ὅπου πλαγιά στέκει ὄρθια μία σύζυγος, μία ἀδελφή, μία μητέρα. Σκιαὶ κρατοῦν γῦρο τὰ ἐξαπτέρυγα, ὀπτασίαι καίουν λιβανωτόν, τὰ ἄστρα ἔχουν κατεβῆ χαμηλά, διὰ νὰ γίνουν κανδηῖλαι, καὶ πλῆθος λάμπουν μέσα εἰς τὶς πέτρες, στοὺς βράχους, στὰ παγωμένα κλαδιὰ τῶν ἐλάτων τὰ ὀλόχρυσά εἰκονίσματα. Ψάλται τῶν βουνῶν ὁ ἀντίλαλος, χορὸς ἢ χιονοθύελλα, τῆς Παρθένου τὰ δάκρυα σταλακτίται. Ἐκεῖ θὰ γίνη ἡ τελετή.

Μία ἴλη ἱππικοῦ, ὅπως εἰς τὴν ἄσφαλτον ἄλλοτε, θὰ καλπᾶση τῶρα διὰ μέσου τῶν χαραδρῶν, διὰ νὰ φέρῃ εἰς τὸν ναὸν τοὺς νεκροὺς τῶν πολέμων. Θὰ κατέβουν ἀπὸ τ' ἄλογά των οἱ ἀρχαῖοι ἱππεῖς, με τὰς ἀσπίδας καὶ με τὰ δόρατα οἱ Μακεδόνες, σταυροφόροι οἱ Βυζαντινοὶ με τὰ λάβαρα των, με τὶς μπάλες, τὰ καριοφίλια καὶ τοὺς δαυλοὺς οἱ ἀγωνισταί, με αἱματωμένα ἀκόμη τὰ στήθη των οἱ χθεσινοὶ μας νεκροί. Καὶ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων θερμῆ, εὐλαβῆς, τρομακτικῆ, μυρισόστομος θὰ ὑψωθῆ πρὸς τὸν θεὸν ἡ εὐχή :

«Θεέ, Σὺ, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησες τὸν κόσμον αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἐχάραξες τῶν ἡλίων τοὺς κύκλους καὶ τῶν ἄστρων τὰς τροχιάς καὶ κρατεῖς εἰς τὴν παλάμην Σου χρυσοῦν κόνιν τὸν Γαλαξίαν, εἰς τοῦ ὁποῖου τὸ πρόσταγμα αἱ ὑφῆλιοι ὑπακούουν, τοῦ ὁποῖου τὸ μείδιμα εἶναι γαλήνη τῶν θαλασσῶν, πλοῦτος τῆς γῆς καὶ σεισμὸς ἡ ὄργη.

»Θεέ, Σὺ, τὸν ὁποῖον, διὰ νὰ συλλάβουν ἐν νῶ, διεμοίρασαν εἰς χιλίους θεοὺς οἱ ἀρχαῖοι, πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ ὁποῖου ἐγονυπετήσαμεν ἡμεῖς πρῶτοι καὶ ὑψώσαμεν εἰς τὴν δόξαν Σου τοὺς πρώτους ναοὺς. Σὺ, ὁ ὁποῖος ὀρίζεις τὸν βίον τῶν πλανητῶν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐντόμων, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖς τοὺς χειμῶνας καὶ τὰς ἀνοιξίεις, τὰς ἡλιολούστους ἡμέρας καὶ τοὺς βαρεῖς κερανοὺς, ὁ ὁποῖος μεταβάλλεις τὰ ὄρη εἰς ἄμους, εἰς πεδιάδας τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν

καὶ ἀνοίγεις μὲ τὴν πνοὴν Σου τῶν ἀνθέων τὰ πέταλα καὶ ἐξυπνᾷς τὰ πτηνὰ καὶ ἀποκοιμίζεις τὰ βρέφη· Σὺ, ὁ ἔξω περάτων καὶ χρόνου καὶ λογισμοῦ, στρέψε πρὸς ἡμᾶς τὴν θέλησίν Σου προστάτιδα· εὐλόγησον τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ δικαίου· χαλύβδωσον τὰς ψυχὰς καὶ τὰς λόγχας των· ὀδήγησον τοὺς στρατοὺς των διὰ μέσου πετρῶν καὶ κρημνῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς δάφνης.

»Γωνία γῆς, δρᾶξ ἀνθρώπων, δανεισθέντες ἓνα σπινθῆρα τοῦ θείου φωτός Σου, διὰ νὰ διαλύσωμεν τὰς νύκτας τοῦ σκότους καὶ νὰ φωτίσωμεν τοὺς ἀνθρώπους, μεταδώσαντες εἰς τὸν κόσμον ὅ,τι ἐκ Σοῦ ἐκπορεύεται, λάμπιν, γράμματα, τέχνας, σοφίαν καὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου τὰς ἐντολάς, ζῶμεν ἐδῶ μηδένα ὑποβλέποντες, κατ' οὐδενὸς στρατεύομενοι, οὐδένα ὀχλοῦντες.

»Καὶ μᾶς ἐξύπνησαν οἱ σταυρωταὶ τοῦ Υἱοῦ Σου, οἱ προχθῆς σπιλώσαντες δι' αἱμάτων τὴν φάτνην Του, οἱ ὕβρισται τῆς Παρθένου, μὲ δολοφόνον ἐγχειρίδιον εἰς τὰ χέρια, λησταὶ τῆς πατρίδος μας, κλέπται τῆς τιμῆς μας, ὕβρισται τῶν ὁσίων μας, καὶ μᾶς ἔφεραν ὑπερασπιστὰς τοῦ μόνου πλούτου μας, τῶν Ἰδεῶν, ἐδῶ εἰς τὰ χιόνια. Κάμε λοιπόν, Θεέ, νὰ νικήσωμεν. Δῶσε ἐντολήν εἰς τὴν αὐριον, τὴν ὁποίαν Σὺ θὰ ἀνατείλῃς, νὰ νικήσῃ ἡ Ἑλλάς καὶ νὰ κατατροπώσῃ τοὺς στρατοὺς τῶν κακούργων καὶ νὰ στήσῃ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν καὶ αὐτῆς τὴν θέλησίν Σου, τείχος ἀσάλευτον. . . .»

Τότε μητέρες, σύζυγοι, ἀδελφαί, ὀπτασίαι, σκιαί, ἵππεῖς ἀρχαῖοι, Μακεδόνες, Βυζαντινοί, ἀγωνισταί, λάβαρα καὶ ἀσπίδες, αἱματωμένα σπαθιά καὶ ξεσχισμένοι σημαῖαι θὰ γονυπετήσουν εὐλαβεῖς καὶ θὰ κλίνουν ἐπάνω στὸ χιόνι. Καὶ ὀπίσω ἀπὸ κάποιο ὕψωμα θ' ἀνατείλῃ ὠχρὰ ἡ αὐγή, καὶ τὴν ὠραν ἐκείνην, ἐνῶ ἡ τελετὴ θὰ διαλύεται καὶ θὰ γίνονται τὰ ὄπλα ἄτμοι καὶ οἱ ἄνθρωποι ὄνειρα, θὰ ἀκουσθῇ, διὰ νὰ ἀντιλαλήσῃ ἀπὸ βουνὸν εἰς βουνὸν καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν ἠχὴ τῆς εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ Ἑλληνοστρατιώτου τοῦ 1941 :

«Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος, πρὸς τὴν δόξαν, Ἐμπρός!».

Καὶ χιλιάδων ναῶν οἱ κώδωνες κρυμμένοι ὀπίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα θ' ἀπαντήσουν.

10. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ μακεδονομάχου Παύλου Μελά πρὸς τὴν γυναῖκά του κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος.

Γαβρέσι, 6 Μαρτίου 1904

Τὸ ἀπόγευμα περὶ τὰς 5 μ.μ. κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Κώτα συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ δωμάτιόν μας 12 πρῶχοντες. Εἰς αὐτοὺς ζωηρότατα, εὐγλωττότατα καὶ πειστικώτατα—μετέφραζεν ὁ Πύρζας—ὠμίλησε μακεδονικὰ ὁ Κώτας. Τοὺς εἶπε πολλά, ἀλλὰ περιορίζομαι νὰ σοῦ εἰπῶ ὅτι ἦσαν ὅλα σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας μας, ὁ δὲ τόνος τῆς φωνῆς του καὶ τὸ ὕφος του ἐδείκνυον ὅτι τὰ ἔλεγεν εἰλικρινῶς. Ὅλοι οἱ πρῶχοντες ἐνθουσιάσθησαν καὶ συνεφώνησαν μὲ τὸν Κώταν. Μετὰ τὸν Κώταν τοὺς ὠμίλησεν ὁ Ἀλέκος (Κοντούλης) μὲ τὴν συνήθη βαθεῖαν του λογικὴν καὶ φρόνησιν, ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλοι τοὺς ὠμίλησαν πολὺ ὥραϊα εἰς τρόπον, ὥστε ν' αὐξήσουν τὸν ἐνθουσιασμόν των.

Ἐγωιστικῶς φερόμενος θὰ σοῦ κάμω μίαν μικρὰν περίληψιν τοῦ λόγου, τὸν ὅποιον ἐξεφώνησα πρὸ τῆς μακεδονικῆς αὐτῆς βουλῆς, διὰ νὰ γνωρίζης ὑπὸ ποῖον πνεῦμα ὀμιλῶ εἰς τοὺς ἀδελφούς μας :

«Ἀδελφοί, ἡμεῖς ποὺ ἤλθαμεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ σᾶς βοηθήσωμεν, ἐφέραμεν μαζί μας μόνον ἀγάπην, πατριωτισμόν καὶ παλληκαριά· μὲ αὐτὰ μόνον καὶ μὲ τὰ ὄπλα, ποὺ θὰ σᾶς φέρωμεν, ἂν τὰ θελήσετε, θὰ σᾶς βοηθήσωμεν νὰ ὑπερασπισθῆτε κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Βουλγάρων, καὶ ἂν εἶναι ἀνάγκη, καὶ κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Τούρκων.

»Ἡμεῖς δὲν θὰ σᾶς βιάσωμεν νὰ μᾶς ἀκολουθήσετε, ὅπως σᾶς ἔκαμαν οἱ Βούλγαροι. Αὐτοὶ σᾶς ἀνάγκαζαν νὰ πωλήτε καὶ τὰ βόδια σας, γιὰ νὰ τοὺς δώσετε χρήματὰ δι' ὄπλα. Ἀλλὰ ἀφοῦ ἔπαιρναν τὰ χρήματὰ σας, ὄχι μόνον ὄπλα δὲν σᾶς ἔδιδαν, ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι διὰ τῆς βίας σᾶς ἐσθήκωσαν μόνον καὶ μόνον, διὰ νὰ δείξουν εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι βουλγαρικὴ καὶ ὀλόκληρος ἐπανεστάτησε· καί, ἀφοῦ ἔκαμαν ἔτσι τὸ κέφι τους, ἄφησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἔκαψαν τὰ χωριά σας.

»Ἡμεῖς ὄπλα θὰ δώσωμεν δωρεὰν εἰς ὅσους μᾶς ζητήσουν. Ἀλλὰ καὶ ἐκείνους, ποὺ δὲν θὰ μᾶς ζητήσουν, θὰ τοὺς ἀγαπῶμεν καὶ θὰ τοὺς προστατεύωμεν.

»Ἡμεῖς δὲν θὰ βγάλωμεν μάτια οὔτε αὐτιά θὰ κόψωμεν οὔτε θὰ κρεμάσωμεν κανένα· ἀλλὰ, ἓνας ἰδικὸς μας ἅμα δολοφονῆται, ἀμέσως θὰ σκοτώνωμεν ἓνα ἔνοχον ἐχθρόν. Δὲν θὰ κρυπτόμεθα ὅπως οἱ ἄτιμοι Σαράφωφ, Τσακαλάρωφ καὶ λοιποὶ. Ἀλλὰ θὰ πολεμοῦμε στῆθος μὲ στῆθος, καὶ πρῶτα θὰ πέφτωμεν ἡμεῖς καὶ ἔπειτα σεῖς.

»Ἡ πολιτικὴ μας ἐφέτος εἶναι ἡ ἐξῆς: Πρέπει νὰ ἐμποδίσωμεν τοὺς Βουλγάρους νὰ κάμουν πάλιν κακουργήματα καὶ τὴν ἰδίαν περσινὴν ψευδοεπανάστασιν. Διότι ὁ κόσμος ὅλος κοντεύει νὰ πιστεῦσῃ ὅτι ἐδῶ μέσα μόνον Βούλγαροι εἶναι. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ ἐφέτος, καὶ τοῦ χρόνου ἐργαζόμεθα διὰ τὴν ἐλευθερίαν κλπ. κλπ.»

Βεβαίως αὐτὸς ὁ πολιτικὸς λόγος δὲν εἶχεν ἀξιώσεις· ἀλλὰ λεγόμενος μὲ τόνον καὶ εἰλικρίνειαν δὲν ἤμπορεῖ παρὰ νὰ τοὺς ἔκαμεν ἐντύπωσιν. Ἡ συνάθροισις διελύθη καὶ ἀπεκομίσαμεν ἀμφοτέρωθεν λαμπρὰς ἐντυπώσεις. Σὲ βεβαιῶ ὅτι θὰ ἤθελα νὰ παρευρίσκεσο εἰς τὴν συνάθροισιν αὐτήν.

Ἔκαθοντο κάτω σταυροπόδι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τοῦ δωματίου· ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡμεῖς ἐπίσης σταυροπόδι. Ὁ Κώτας μὲ τὴν φανταστικὴν στολήν του, γονατιστὸς ἐνώπιόν των τοὺς ὠμιλοῦσε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμόν καὶ πολλὴν διπλωματίαν διὰ τὰ διάφορα ζητήματά μας. Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας, τοὺς ἔκαμε τὴν ἐξῆς εὐφρεστάτην παραβολὴν:

«Ἡμεῖς οἱ Μακεδόνες, διὰ ν' ἀποκτήσωμεν ἐλευθερίαν, ἔχομεν δύο δρόμους ν' ἀκολουθήσωμεν· ἐκλέξατε σεῖς ποῖον θέλετε· ὁ ἓνας πηγαίνει εἰς τὴν Βουλγαρίαν· εἶναι δρόμος πού βαστᾷ 30 ἡμέρας καὶ εἶναι γεμάτος ἀγκάθια, πού θὰ μᾶς γδάρουν ὡς πού νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ. Ὁ ἄλλος πηγαίνει εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς 3 ἡμέρας καὶ εἶναι ὠραῖος καὶ καθαρὸς».

Υ. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. ΠΡΟΛΟΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΙ ΤΩΝ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητοῦ ἀνέλαβαν νὰ τακτοποιήσουν τὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφα τοῦ καὶ νὰ ἐκδώσουν τὰ « Ἀπαντά » τοῦ οἱ φίλοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Κάρολος Μάνεσις, Γεράσιμος Μαρκοῦρας, Πέτρος Κουαρτάνος καὶ Ἰάκωβος Πολυλάς. Ὁ τελευταῖος ἔγραψε τὰ περίφημα « Προλεγόμενα », τὴν καλύτερη ἕως σήμερα κριτικὴ μελέτη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.

Παραθέτομε τὰ 14 καὶ 15 κεφάλαια, στὰ ὁποῖα ἀναλύεται τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ποιητικὴ μορφή τῶν « Ἐλευθέρων πολιορκημένων ».

Ὅσο ἀνέβαινε εἰς τὸ φῶς τῆς ἰδέας, τόσο σοβαρώτερα ἠσθάνετο τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς τέχνης τοῦ ὅθεν ὁ Σολωμὸς θὰ συναριθμῆται μὲ τοὺς ὀλίγους ποιητάδες, οἱ ὁποῖοι εἶδαν ὅτι ὑψηλοτάτην ἐντολήν ἔχει ἡ ποιητικὴ καὶ ἠθέλησαν νὰ τὴν ἐκπληρώσουν· τὸ ἠθέλησαν ἐξόχως ὁ Δάντης καὶ ὁ Σίλλερ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἰς τὸ σοβαρὸ περιεχόμενον κάποτε ἐθυσίασαν τὸ καθαρὸ κάλλος τῆς πλαστικῆς μορφῆς. Ἀπὸ παρόμοιαν ὑψηλὴν ἰδέαν τῆς τέχνης ἀναχωροῦσε, κατὰ τὴν γνώμη τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ποιητικώτατος τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὅταν ἐξώριζεν ἀπὸ τὴν Πολιτεία τοῦ τοὺς ποιητάδες, ἐνώσω ἡ τέχνη τοῦ ἔτεινε νὰ ὑποδουλώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ πάθη, ἀντὶ νὰ τὸν ἐλευθέρωσῃ.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ποιητικοῦ ἔργου, ἀσάλευτα ἐπίστευε ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀληθινοῦ ποιητοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἡ νίκη τοῦ λόγου ἀπάνου εἰς τὴ δύναμι τῶν αἰσθήσεων· θρίαμβος ἀληθινός, διότι οὔτε θὰ στηρίζεται εἰς τὴν στωικὴν ἀπάθειαν οὔτε θὰ ἀναπαύεται (μ' ὄλον ὅτι ἔχει ριζικῶς ἀντίθετα) εἰς τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν θείαν θέλησιν, ἀλλὰ θὰ πηγάζῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἀνάγκην νὰ ἔβγῃ νικητὴς μεσ' ἀπὸ τοὺς πλέον γλυκοὺς πειρασμοὺς τῆς καρδίας, ἀπὸ τὸν πλέον τρομερὸν ἀγῶνα μὲ τὴν τυφλὴν ὀργὴν τῶν ἀνελευθέρων ἐχθρῶν τοῦ φωτός.

Ἡ ψυχὴ, λέγει ὁ Σίλλερ, τόσο περισσότερο ἐκτείνεται μέσα της, ὅσο περισσότερο περιορισμοὺς εὕρισκει ἔξω της.

Διωγμένοι ἀπὸ ὅλα τὰ ὀχυρώματα, ὅσα δύνανται νὰ δώσουν μίαν φυσικὴν προστασίαν τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου, προσφεύγομε

εἰς τὸν ἀκαταμάχητο πύργου τῆς ἠθικῆς μας ἐλευθερίας, καὶ ἀποχτοῦμε μίαν ἀπόλυτη καὶ ἀπειρη ἀσφάλεια, ἐνῶ ἀφήνομε ἕνα ἀπλῶς σχετικὸ καὶ προσωρινὸ ὑπεράσπισμα μέσα εἰς τὸ πεδίου τῶν φαινομένων. Ἄλλὰ μάλιστα γιὰ τοῦτο, ὅτι πρέπει νὰ μᾶς πλακῶση τούτη ἡ φυσικὴ βία, ὅπως ἀναγκασθοῦμε νὰ ζητήσομε βοήθεια εἰς τὴν ἠθικὴ μας φύσι, δὲν ἠμποροῦμε νὰ φθάσομε εἰς τούτη τὴν ὑψηλὴ συναίσθησι τῆς ἐλευθερίας μὲ ἄλλο τι παρὰ μὲ τὸ πάθος. Ἡ ψυχὴ κοινὴ μένει ἀπλῶς εἰς τοῦτο τὸ πάθος καὶ μέσα εἰς τὸ ὕψος τοῦ πάθους ποτὲ δὲν αἰσθάνεται ἄλλο τι παρὰ τὸν τρόπο· μίαν αὐτόνομη ψυχὴ ἔξ ἐναντίας μάλιστα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος σπρώχεται νὰ μεταβῆ εἰς τὴν συναίσθησι τῆς ἄκρας ἐνεργείας, καὶ ἀπὸ κέθε φοβερὸ ἀντικείμενο ἤξευρει νὰ γεννήσῃ ἕνα ὑψηλὸ. Τέτοια ἦταν ἡ θέσι, εἰς τὴν ὁποίαν ἔσταινε ὁ Σολωμὸς τοὺς Ἐλευθέρους πολιορκημένους, ποίημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φανῆ ἄκέραιος ὁ ἄνθρωπος· τὸ ὕψος τῆς ψυχῆς καὶ ἐν ταύτῳ τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἰς ὅλην τους τὴν σφοδρότητα.

Αὐτὸ τὸ σέβας πρὸς ὅλα τὰ ἰδιώματα τοῦ θεοῦ πλάσματος ἀνάγκαζε τὸν ποιητὴ νὰ μὴ θυσιάσῃ κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ νὰ τὰ θέσῃ ὅλα εἰς μίαν ἀρμονικὴν ἰσοζυγία· νὰ παραστήσῃ πλαστικῶς τὰ παντοειδῆ ἀνθρώπινα ὀρμήματα, αἰσθήματα, φρονήματα καὶ πάθη· τὸν ἔρωτα, τὴν μητρικὴν ἀγάπη, τὸν ἐνθουσιασμό τῆς δόξας, τὴν φιλοζωΐα, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσης, τὴν ὥρα ὅπου θανάτου σκιὰ τὰ σκεπάζει τῶν ἀγωνιζομένων· καὶ σύγχρονα νὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος ἐμπροστὰ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐνάντια.

Αὐτὴ ἡ αὐτονομία ἔπρεπε νὰ φανῆ ὅμοια, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή, εἰς τὸν ἀνδρικὸν καὶ τὸν γυναικίον χαρακτήρα· καὶ ὡς κορυφὴ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου ἐφαίνετο εἰς τὸ ποίημα μίαν τῶν γυναικῶν, τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς ἔδινε ἕνα πνεῦμα φιλέρευνο, διψασμένο νὰ ἐνοήσῃ τι ἀπὸ τὰ μυστήρια τοῦ παντός. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ μυστικὴ διάθεσι τῆς γυναικὸς πιάνεται ὁ Πειρασμὸς, ὅπως τὴν κάμη νὰ ξεκλίνῃ ἀπὸ τὴ θέσι, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὴ ὑψώθηκε καὶ βασιτέται μὲ τοὺς ἄλλους ἀγωνιστάδες. Ἐνῶ εἰς ὑστερινὰς ὥρας οἱ γυναῖκες κἀθονται περίλυπες καὶ σιωπηλές, ξάφνου ἡ Μάρθα σκάει τὰ γέλια. Τότε μιὰ ἄλλη τῆς λέει: «Τί κάνεις, ὦ καρδιογνώστρα, ἐσύ, ὅπου δὲν σὲ εἶδαμε νὰ καλοκαρδίζεσαι οὔτε εἰς τὸν καιρὸν τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δόξας, τῶρα γελαῖς, ἐνῶ ἐχάσαμε τὰ πάντα»; Καὶ ἡ Μάρθα: «Εἰς ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸ πνεῦμά μου ὁ Πειρα-

σμός και μου ἔταξε νὰ μου ξεσκεπάση τὰ ἄπειρα μυστήρια τῆς πλάσης, ἂν ἐγὼ ἔστεργα ν' ἀφήσω τοῦτο τὸ χῶμα. Τοῦτο ἔκανε ὁ Πειρασμός κι ἐγὼ ἐκδίκησι τοῦ πῆρα».

Ὡς ἀντίθετον εἰς τὴν οὐρανικὴ γαλήνη, ὅπου ὑψωσε τοὺς Πολιορκημένους, ὥστε ὅλα τους τὰ ἔργα, τὰ λόγια, οἱ στοχασμοὶ παρομοιάζονται μὲ τὸ ὠραιότερο καὶ τερπνότερο γέννημα τῆς φύσης, φαίνεται ἢ χαρὰ τοῦ δυνατοῦ βαρβάρου, ὁποῦ μὲ ἄπονη σκληρότητα περιπαίζει τὴν ἀδυναμία τῶν Πολιορκημένων καὶ μὲ τὸ πολεμικὸν ὄργανον ἀναγαλλιάζει ἢ ψυχὴ του εἰς τὸν τερπνότετον ἀέρα, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιος ὅτι γλήγορα θὰ κάμη δική του τὴν χαριτωμένη ἐκείνη γῆ· ἔπειτα καταφρονεῖ τόσο τὴν ἀντίστασί τους, ὥστε δὲν εὐρίσκει εἰς τὴν ἄγρια φαντασία του ἄλλα παραδείγματα νὰ τὴν εἰκονίσῃ, παρὰ τὰ πλεον οὐτιδανὰ ἐνεργήματα τοῦ ζωικοῦ κόσμου· ἀλλὰ τέλος ταπεινωμένος ἀδημονεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ καταβάλῃ τὴν ἀνδρεία τους καὶ τοιουτοτρόπως οἱ Ἐλεύθεροι θριαμβεύουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἔχθρῶν τους.

Μὲ τὸ ἀρχέτυπο νόημα τοῦ ποιήματος ἐπλάσθη καὶ ἀνάλογη μορφή, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Σολωμὸς ἐδείχνετο διαφορετικὸς, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ὅπως εἶχε φανῆ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του. Ὅμπρὸς εἰς τόσο ὕψος θεωρούμενα αὐτὰ ἄλλο δὲν εἶναι εἰ μὴ ἀπλᾶ δοκίμια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγυμνάσθησαν οἱ πολλὲς ποιητικὲς δυνάμεις του, ὅπως κάθε μία φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρο τῆς τελειότητος.

Ὁ λυρικός ἐνθουσιασμός τῶν δύο Ὑμνων, ἢ πολύμορφη καὶ σφοδρὴ ἔκφρασι τοῦ πάθους εἰς τὸν Λάμπρο, ἢ πρὸς τὸ μυστηριῶδες κλίσι εἰς τὴ Μοναχί, ἢ ρομαντικὴ καὶ ἀνατολικὴ ζωηρότης, μὲ τὴν ὁποίαν θεοποιεῖται εἰς τὸν Κρητικὸν τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης, ἢ φανταστικώτατη πικρὴ εἰρωνεία εἰς τὲς σάτιρες καὶ εἰς τὰ ἐπιγράμματα ἦταν ὄργανα ποιητικά, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ξάναφانوῦν σεμνοπρεπέστατα εἰς τὸ ποίημα, καὶ ὡσὰν πνευματοποιημένα νὰ συμπνέουν ὅλα εἰς τὴ μόρφωσί του. Καὶ τοῦτο φαίνεται ἴσως ἀρκετὰ εἰς τὰ εὐρισκόμενα ἀποσπάσματα τοῦ ποιήματος· καὶ εἰς τὰ ἄλλα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς· καθὼς εἶναι βέβαιοι ὅτι χάρις εἰς τὴ φύσι τῆς γλώσσης ὁ ποιητὴς ἐδυνήθηκε νὰ ἐντύσῃ μὲ ὁμηρικὸ, δηλαδὴ ἀπλούστατο καὶ φυσικὸ ὕφος ἐλεύθερο ἀπὸ τοὺς περιεργασμένους τύπους, τὴν πνευματικώτατη οὐσία. Εἰς αὐτὸ εὗρηκεν ἀρμόδιον

καὶ τὸν στίχο ἢ ρυθμική του δύναμι, ἢ ὁποία καὶ αὐτὴ ἀντηχητική εἰς τοὺς δύο ὕμνους, ἐνεργητικὴ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν Λάμπρο, μελωδικὴ καὶ σχεδὸν μουσικοειδὴς εἰς τὸν Κρητικὸ, ἔφθασε τὸ ἄκρο τῆς ἁρμονίας εἰς αὐτὰ τὰ ὕστερα ποιήματά του.

Εἶχε δεῖξει τὴν ἐπιδεξιότητά του εἰς τὰ διάφορα ὁμοιοκατάληχτα μέτρα καὶ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο ἑνδεκασύλλαβο, μέτρα τὰ ὁποῖα, ἂν δὲν τὰ εἶχε εὔρει εἰς τὴν ἰταλικὴ στιχουργία, ἤθελε βέβαια τὰ ἐφεύρει· τόσο τὰ θέλει ἢ φύσι τῆς γλώσσας μας καὶ τόσο πρωτότυπος εἰς αὐτὰ ὁ ἑλληνικὸς ρυθμὸς, μάλιστα εἰς τὸν Λάμπρο, ὅπου τὸ ὀχτάστιχο ἀποχτᾶ ἓνα βᾶρος, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει εἰς τοὺς Ἱταλοὺς ποιητάδες, ἐπειδὴ ὁ χαρακτήρας αὐτῆς τῆς στροφῆς γενικῶς εἶναι μία ἑλαφρὴ τερπνότης, καθὼς ἢ χαρμόσυνη ἁρμονία εἰς τὰ τρία ὀχτάστιχα τοῦ Λάμπρου, εἰς τὸν Κρητικὸ καὶ εἰς τὸ β' σχέδιο τῶν Ἐλευθέρων πολιορκημένων ἐμεταχειρίσθηκε τὸν ὁμοιοκατάληχτον δεκαπεντασύλλαβον στίχον εἰς τρόπον, ὥστε αὐτὰ τὰ ἀτελεῖ δοκιμία θέλει μείνουν εἰς τὴν γλῶσσα ὡς ἀξίολογο παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ μέτρου. Καὶ ἐνῶ (τὸ ἔτος 1844) ἦταν ἤδη ἄρκετὰ προχωρημένους εἰς τοὺς Ἐλευθέρους πολιορκημένους, ἀποφάσισε νὰ μεταβάλη τὸ ποίημα εἰς ἀνομοιοκατάληχτους στίχους, μέτρο τὸ ὁποῖο εἶχε ἕως τότε διστάσει νὰ παραδεχθῆ—φοβούμενος μὴ καταντήση μονότονον εἰς διεξοδικὸ ποίημα.

Καὶ τῶ ὄντι ἡ ὁμοιοκαταληξία ἀντὶ νὰ εἶναι μία δυσκολία γιὰ τὸν ποιητὴ μὲ τὴν πολυμορφία της μάλιστα τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ αὐξήσῃ μέσα εἰς τὸν στίχο τὴν ἁρμονία, ὥστε αὐτὴ νὰ βαστιέται μοναχὴ της, δίχως τὸ βοήθημα αὐτοῦ τοῦ ἤχου, τὸν ὁποῖον ὁ Μίλτων ὠνόμασε «κουδούνισμα» ὡς ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς στιχουργίας.

Μὲ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο μέτρο ἐπιχείρησε ὁ Σολωμὸς καὶ μίαν ἀναμόρφωσι τῆς προσωδίας του. Εἰς ὅλα τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του, καὶ εἰς τὰ δύο πρῶτα σχεδιάσματα τῶν Ἐλευθέρων πολιορκημένων ἐμεταχειρίσθηκε συχνὰ τῇ συναίρεσι τῶν διφθόγγων τῆς ὁμιλουμένης (ια, εει, αει, κλπ.), καὶ τῇ συνεκφώνησι τῶν συναπτομένων φωνηέντων· χρῆσι κανονικώτατη, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ στιχουργὸς δύναται νὰ ἐκτείνῃ τὸν περιορισμένον ἤχον, μάλιστα εἰς τὰ ὀλιγοσύλλαβα μέτρα· ὄχι ἰταλισμὸς, ὡς ἄλλοι εἶπαν· διότι ἡ συναίρεσι τῶν δύο φθόγγων μας δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται βιασμένη, εἰ μὴ

ἐὰν τῆς ἐφαρμόσουμε ἀντὶ τῆς σημερινῆς προφορᾶς τὴν ἀρχαία, δηλαδή τὴν πατροπαράδοτη εἰς τὰ σχολεῖα· καὶ ἡ συνεκφώνησι ἢ συνίζησι εἶναι σύμφωνη καὶ αὐτὴ μὲ τοὺς νόμους τῆς προφορᾶς καὶ τῆς ἀκουστικῆς, γνωστὴ εἰς τοὺς παλαιούς, εἰς τὴ δημοτικὴ ποίησι Βυζαντινῶν καὶ εἰς τοὺς αὐτοδίδαχτους στιχουργοὺς τῶν ἔθνικῶν ὄσμάτων.

Παρατηροῦμεν ὁμοίως ὅτι ὁ Σολωμὸς ἀπόφυγε τὴ διαίρεσι καὶ τὴ χασμωδία, δύο ἐλαττώματα, τὰ ὅποια παραλύουν τὸ ρυθμὸ τοῦ στίχου καὶ ἀπὸ τὰ ὅποια μόνος μεταξὺ τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητῶν ἐφυλάχθηκε ὁ Βηλαρᾶς, ἐξόχως εἰς τὸ καλύτερό του στιχοῦργημα, τὴ μετάφρασι τῆς Βατραχομιομαχίας. Μ' ὅλον ὅτι, ὡς ἐσημείωσα, ἡ προσωδία τοῦ Σολωμοῦ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του εἶναι κανονικώτατη, ὅμως αὐτὸς αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκη νὰ τενώσῃ ἐντελέστατα τὴ ρυθμικὴ χορδὴ, ὥστε καθαρώτατος νὰ ἔβγῃ ὁ ἦχος, καὶ συμφώνως μὲ τὸ ἀποσταλαγμένον ὕψος τοῦ λόγου, ὑποτάχθηκε αὐτοθέλητα εἰς αὐστηρότατον κανόνα, νὰ ἀποφύγῃ δηλαδή, ὅσο τὸ δυνατόν, τὴ συναίρεσι καὶ μάλιστα τὴ συνεκφώνησι, δίχως νὰ προσφύγῃ εἰς τὴ διαίρεσι καὶ εἰς χασμωδία.

Καὶ βέβαια εἰς τέτοιαν ἐντέλεια τῆς στιχοῦργικῆς δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, εἰ μὴ ὅποιος λάβῃ ἀπὸ τὴ φύσι τὸ δῶρον αὐτὸ τῆς ἀρμονίας (οὐσιαστικὸ μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ) καὶ γυμνάσῃ τὴ δύναμί του ἐμψυχωμένος ἀπὸ τὸν ἄκρον ζῆλον τῆς τέχνης.

Εἰς τὰ ὀλίγα εὐρισκόμενα ἀνομοιοκατάληχτα ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων, ὅπου ὁ Σολωμὸς ἐφάρμοσε τὸ νέο προσωδιακὸ σύστημά του, φαίνεται πῶς ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πλοκὴ τῶν συμφώνων καὶ τῶν φωνηέντων, πῶς ἀπὸ τὲς διαφορετικὲς φωνὲς καὶ τόνους μέσα εἰς κάθε στίχο καὶ ἀπὸ τοὺς διαφορετικοὺς ρυθμοὺς τοῦ κάθε στίχου μορφώνεται ἡ ἀρμονία τῆς κάθε σειρᾶς, σύμφωνα μὲ τὴ φύσι τοῦ ποιητικοῦ νοήματος, εἰς ὅλους τοὺς βαθμούς, ἀπὸ τὴ σοβαρώτερη ὡς τὴν τρυφερώτερη διάθεσι τῆς ψυχῆς. Ἐνῶ εἰς αὐτὰ ὅλα φαίνεται λαμπρὰ ὁ πλαστικὸς νοῦς καὶ ἡ πλουσία φαντασία τοῦ Σολωμοῦ, φαίνεται ἄλλο τόσο ἡ ἐλαστικότης τῆς ἀπλῆς, ἡ ὅποια εἶναι δεχτικὴ τέτοιας ἀρμονίας, ἂν ὀρθὰ ἐννοηθοῦν καὶ πιστὰ τηρηθοῦν οἱ νόμοι τῆς εἰς τοὺς γραμματικούς καὶ προφορικούς τύπους.

Ἄλλὰ ἐὰν εἰς τὸ ἔργο του τὸν ἐβοηθοῦσε τὸ πνεῦμα τῆς ὁμιλου-

μένης, τὸν ἐδυσκόλευε ὁμως ἡ λεκτικὴ ὕλη, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε ὄλην πρόχειρην οὔτε ἦταν δυνατὸν νὰ τὴν ἔχη· ὅ,τι ἀπάνθισε ἀπὸ ἔθνικὰ τραγούδια καὶ παροιμίαι, δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἀρκέσῃ εἰς τὰ πολυειδῆ λεπτὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα καθημερινῶς τοῦ ἐπαρουσίαζε ἡ ἄκρα καλαισθησία του. Τὸ πλοῦτος μίας γλώσσας φαίνεται, ὅταν τὸ ξεσκεπάσῃ τὸ φωτισμένο μάτι τῶν συγγραφέων καὶ τὸ θέσῃ εἰς τὸ ἀληθινὸ φῶς· ὅθεν μακαριστὸς θεὸς νὰ εἶναι, ἂν γεννηθῆ εἰς τὸ ἔθνος ἓνας ἄλλος Σολωμός, ὅταν οἱ λόγιοι σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴ γλῶσσα ἀρχίσουν νὰ ξεθάβουν τοὺς ἀμελημένους θησαυροὺς της.

« Ἄ π α ν τ α ».

Ἰάκωβος Πολυλάς

2. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

...Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιὰ μου, κολληθείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ...

Νοσταλγία τῆς ἡρεμῆς χαρᾶς τῶν ξέγνοιαστων παιδικῶν χρόνων, ποῦ ἐπέρασαν καὶ ἔσβησαν εἰς ἓνα ὠραῖο ἑλληνικὸ νησί, φωτίζει τὸν λογοτεχνικὸν του δρόμον.

Ὁ Παπαδιαμάντης ὑπῆρξε θρησκός, ὑπῆρξε ἄνθρωπος μὲ γνώσιν καὶ μὲ κρίσιν καὶ μὲ παιδείusin πολλήν, ὑπῆρξε δεινὸς τεχνίτης τοῦ λόγου. Εἶχε τὸ χάρισμα ἔμφυτον νὰ διηγῆται τερπνὰ. Εἶχε καὶ φαντασίαν καὶ δύναμιν ἐκφράσεως παραστατικῆς. Ἦτο συγγραφεὺς. Ἄλλ' ἦτο πρὸ παντὸς βαθύς, βασανισμένος νοσταλγός, Ὀδυσσεύς, πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ θεοὶ ἠρνήθησαν καλοὺς ἀνέμους.

Ὁ καπνὸς ὁ ἀναθρώσκων ἀπὸ πάτριον στέγην δὲν θ' ἀπαλύνη ποτὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐρήμου ναύτου. Καὶ ποτὲ τὰ γαλανὰ ἐδάφη δὲν θὰ ὑψώσουν τοὺς φιλικούς κώνους των ἐμπρὸς εἰς τὰ ὑγρά του μάτια. Ὑπάρχει εἰς τὰ ἔργα του ἓνα νησί, ἡ Σκίαθος. Ἄλλὰ τὸ νησί του, τὴν Σκίαθον τὴν ἰδικήν του, δὲν τὴν λείχουν τὰ κύματα τοῦ ἄλμυροῦ πόντου. Θάλασσα ἄλλη, ἀσύλληπτος, φανταστικὴ περιβάλλει τὴν θερμὴν του γῆν, ὅπου τὸ χῶμα γελᾷ, τὰ δένδρα ὀμιλοῦν, οἱ σπηλιῆς μύρονται, τὰ λουλούδια ἀστράφτουν καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι

του Θεού γνήσια τέκνα. 'Ο τόπος του είναι ο πρωτόπλαστος κόσμος, όπου ένα παιδί άνοιξε φαιδρά τα μάτια του προς την ζωή και έχαρη, όπου ανέπνευσε ήδονικά τον δροσερόν άέρα, έθώπυσε με το βλέμμα του τα έμψυχα και τα άψυχα και ελόγησε 'Εκείνον, που του έχαρισε την ύπαρξιν.

Νέος έφυγε από το νησί του. Τον έσυρεν ή αγάπη τής σπουδής προς άλλα έδάφη. 'Εμελέτησεν. Είργασθη. 'Εξετιμήθη. Του έδόθη ευκαιρία να χρησιμοποιήση τα έμφυτα προσόντα του. Και έγνώρισε την πλήξιν τής άληθούς δημιουργίας, όταν ή φαντασία εύρισκε πάντοτε τρόπον να ούριοδρομή εις το κενόν. 'Εγραψε τους «'Εμπόρους των έθνών», μυθιστόρημα με όλίγην Βενετίαν και όλιγωτέραν 'Ελλάδα, με στιλέττα, πνιγμούς, καταποντισμούς, έρωτας, μίση και πελάγη. 'Αλλ' αυτό ήταν ένα ξέσπασμα, μιá κραυγή. Και άμέσως ό τόνος καταπίπτει. 'Υπήρχεν αγνότης εις του νέου την ψυχήν, ύπήρχαν πόθοι, πόνοι. 'Ασυνειδήτως άκόμη, άσυναίσθητα ό καλός άέρας τής πατρίδος του άρχίζει να επιδρά επάνω του. 'Ενοεί το άνωφελές τής άκρίτου συγγραφής, το άσκοπον τής διαγραφής μιás οίασδήποτε ύποθέσεως με άρχήν και τέλος, κοινής ή παράξενης. Νοιώθει ότι ζή εις ένα τόπον ως μέλος ώρισμένου έθνους, ώρισμένης κοινώνιας. Κρίνει, σκέπτεται, μορφώνει αντιλήψεις, βλέπει ιστορίαν. Αισθάνεται ότι ύπάρχει ή πράξις και ότι, φυσικά, εις αυτόν άπόκειται να εκλέξη το έδαφος τής δράσεως.

Και συγγράφει την «Γυφτοπούλαν». Πλέγμα συμβόλου και γράμματος ζωντανού. 'Ο μυθιστοριογράφος παλαίει προς τον ώμόν κριτήν των πραγμάτων. Το έργον γεννάται ως σύμβολον, εκτυλίσσεται ό μύθος και κλείνει άπότομα με τή σφραγίδα άλληγορίας ψυχράς. 'Υπάρχουν στιγμαί, που ή φαντασία όρμητική θραύει τα δεσμά της. 'Ο μύθος τότε κυριαρχεί, το σύμβολον χάνεται. 'Αλλ' ό ποιητής παλαίει. 'Αγωνίζεται άγώνα σκληρόν προς τον ίδιον έαυτόν του. 'Ασκει ώμήν αυτοκριτικήν. Το έργον, καθώς διασφύζεται, όπως έγράφη εις σειράν επιφυλλίδων ήμερησίας έφημερίδος χωρίς συνολική έπισκόπησι του περατωθέντος δημιουργήματος να έναρμονίση το ύφος και να ρυθμίση επιμελέστερα την ύλην, εμφανίζεται ως μαρτύριον άψευδές των έσωτερικών σκέψεων και αισθημάτων του ποιητού, του δεινού προς έαυτόν άγώνος.

Προς την Πόλιν των έθνικών όνειρων άποβλέπει διά τής συγ-

γραφῆς του ὁ λογοτέχνης. Θέλει νὰ θερμάνῃ τὸ ἰδεῶδες, πού ἀρχίζει νὰ ξεψυχᾷ εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν συγχρόνων του. Καὶ προσωποποιεῖ τὴν ἀφηρημένην σκέψιν του εἰς δύο συμβολικὰ πλάσματα, ἀλλὰ καὶ ζωντανὰ ὄντα : τὸν Γεμιστὸν καὶ τὴν 'Αἰμά, τὴν γυφτοπούλαν. Δευτερεύοντα σύμβολα ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ πρόσωπα ἄλλα. Πότε ὁ μῦθος χωρεῖ ἀβίαστα, πότε τὸ σύμβολον νικᾷ. Ἡ «Γυφτοπούλα» εἶναι ἡ δοκιμασία ἡ σκληρὰ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

'Ἄλλ' ἡ δοκιμασία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκθύμως καὶ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ὑποβάλλεται ὁ ἄνθρωπος, εἶναι καὶ ἡ ἐγγύσις τῆς ὀριστικῆς του νίκης. Μετὰ τὴν «Γυφτοπούλαν» ὁ Παπαδιαμάντης ἀλλάζει. Νέοι ὀρίζοντες ἀνοίγονται εἰς τὰ ὀλοκάθαρα μάτια του. Ἀρχίζει ὁ μακρὺς τῶρα καὶ στρωτὸς δρόμος, ὁ δρόμος ὁ καλός, πού τὸ τέρμα του χάνεται εἰς τοὺς ἀπεράντους κόλπους τοῦ οὐρανοῦ. Χρυσίζει ἐκεῖ ἡ ἀλήθεια, αὐγὴ γλυκειά, νέα ἀνύχτωτης ἡμέρας.

'Ἀπλὸς πέφτει εἰς τὴν ψυχὴν του ὁ λόγος ὁ λυτρωτικός. Ὅχι ἀπὸ τὰ σύμβολα εἰς τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ πράγματα πρὸς τὰς ιδέας. Καὶ ἡ μνήμη του φέγγει. Ἡ ἥρεμη ζωὴ εἰρηνικοῦ χωριοῦ, κουρνιασμένου θερμὰ εἰς τὴν στοργικὴν ἀγκαλιὰ νησιοῦ χαρούμενου, ἡ ζωὴ ἡ λουσομένη ἀπὸ τὸ φῶς ἀγνῆς παιδιάτικης καρδιάς λαμπυρίζει ἀδιάκοπα μπροστὰ εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του. Ἐκεῖνο, πού ποθεῖς, ὑπάρχει πάντα. Γίνε μόνον ἄξιος νὰ τὸ ψάξης καὶ νὰ νὰ τὸ βρῆς.

Ματαίᾳ ἡ ψυχρὰ προσπάθεια νὰ γίνῃ τὸ σύμβολον πραγματικότης. Ὁ Παπαδιαμάντης λυτρώνεται, ὅταν κατανοῇ ὅτι ἡ πραγματικότης δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀξίαν συμβόλου. Δὲν μᾶς ἐπέταξεν ἄκριτον σπορέως χέρι εἰς ἐρήμους αὐχμηράς. Ἡμποροῦμεν νὰ βλαστήσωμεν καὶ νὰ προσφέρωμεν καρπούς ἐκεῖ, πού ἐσπαρθήκαμε.

Μουχρώνει ἀτμόσφαιρα νοσταλγικὴ εἰς γαληνὲς κοιλάδες. Καὶ ὁ ποιητὴς αἰσθάνεται νὰ ὑψώνεται μέσα ἀπὸ τὰ στήθη του βαθιὰ ἡ εὐχαριστία. Δὲν ὑπῆρξεν ἀπόκληρος αὐτός, ὅπως δὲν εἶναι ἀπόπαιδο κανεῖς. Κάποτε εἶχεν ἀνοίξει μάτια ἀγνὰ πρὸς ἀνέφελους κόσμους.

Ἄς κοιτάξῃ τοὺς κόσμους αὐτοὺς σταθερώτερα καὶ μὲ πρόθεσι πάνανγον, καὶ ἰδοὺ ὁ λυτρωμός του.

Καὶ ἀρχίζει τὴν σειρὰν τῶν ἠθογραφικῶν διηγημάτων του.

Ἡθογραφίες ; Πλάνη ! Εἶναι διηγήσεις μελωδικαί, πού ἱστοροῦν διὰ μίαν ζωὴν, πού ὑπάρχει καὶ ὅμως μένει ἀσύλληπτη, διὰ μίαν ζωὴν, πού τέρμα καὶ ὄρια δὲν ἔχει, ὅπως ὁ ἄπειρος κόσμος ὁ ἠθικός. Ἡ ἐνατένισις τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ὁράματος εἶναι ἡ μεγαλυτέρα εὐτυχία. Πῶς νὰ τὸ συλλάβῃ, πῶς νὰ τὸ ἀποκρυσταλλώσῃ, πῶς νὰ τὸ διηγηθῇ ; Αἰσθάνεται ἐμπρὸς εἰς τὸ ὄραμα αὐτὸ νὰ γίνεταί καλύτερος. Ἄλλὰ τρυγᾷ καὶ τὴν πικρίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας καὶ τῶν φυσικῶν δεσμῶν τὸν πόνον. Ὁ πόνος εἶναι ἰσχυρός, ἐπίμονος. Βασανίζει τὸν ἔρημον ὄνειροπόλον. Ἐμπρὸς εἰς τὸ ἄφθαστον, ἀσύλληπτον ὄνειρόν του ἡ ἰδία του ἀδυναμία, ἀδυναμία κάθε ἀνθρώπου, γίνεται οἰκτρῶς αἰσθητή. Νοιώθει πολλάκις νὰ κατατρύχεται ἀπὸ πυρίνην δίψαν, ἡ ὁποία φλέγει καὶ σπαράσσει τὸ εἶναί του ὀλόκληρον. Καὶ τότε βλασφημεῖ ὡς πένθιμος ὀδοιπόρος, χαμένος εἰς ἐρήμους σιωπηλὰς (Ἡ φόνισσα). Ἡ δυστυχία τοῦ ἀνθρωπίνου σαρκίου πνίγει τὴν θεϊκὴν του συνείδησιν.

Ἄλλ' ὁ συλλογισμὸς τὸν ἐπαναφέρει εἰς τὸ ἔργον του : «Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνόσω ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε νὰ ὑμῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἔθη. Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείῃ ἡ δεξιὰ μου, κολληθείῃ ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρονγι μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ ». (Λαμπριάτικος ψάλτης).

Καὶ προσπαθεῖ νὰ ζήσῃ μέσα εἰς τὰ ἔργα του τὸ ὄνειρον κόσμου ἀγαθοῦ. Συνήνητησεν ἀνθρώπους καὶ εἶδε πάθη καὶ πόνους καὶ κακίας καὶ μίση. Ἄλλ' ὅσο ζυγώνει μὲ ἀγνὴν ψυχὴν καὶ ἡρεμὸν σκέψιν τὸν πλησίον του, ἡ κακὴ ὄψις τῆς ζωῆς χάνεται καὶ προβάλλει ἐνώπιόν του ὁ ἀνθρώπος ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀγαθὰ τὰ πρόσωπα τῶν ἔργων του, καθ' ὅσον ἡ ἐνατένισις τῆς ζωῆς γίνεται ἰσχυροτέρα, τὰ πάθη σβήνουν, τὰ μίση διαλύονται. Ἡ νοσταλγία φωτεινῶν ἡμερῶν τυλίγει μὲ τὴν γαλανὴν τῆς ἀτμόσφαιραν τὰ ἐπίγεια πλάσματα.

Οἱ γειτόνισσες, καὶ ὅταν κουτσομπολεύουν, ἔχουν προθέσεις ἀγαθὰς. Ὑπερβολὴ εἶναι ὁ λόγος των, ποτὲ κακία. Οἱ ἱερεῖς εἶναι σεβάσμιοι γέροντες καὶ τρυφεροὶ οἰκογενειάρχαι, ἀνθρωποὶ θρησκοὶ ἐρμηνεύοντες μὲ ὕφος ἀπλοῦν τὰ ρήματα τῆς θεϊκῆς σοφίας. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας τοὺς καταλαμβάνῃ (Ἐξοχικὴ

Λαμπρή), γοργὰ πάλιν ἀποκτοῦν συνείδησιν τῶν πράξεων των καὶ ὑφίστανται τὸν δι' αὐτοθυσίας καθαρμόν. Καὶ εἶναι αἱ γυναῖκες τίμιαι καὶ καλάι.

Ἄν ἡ νοσταλγία του δὲν ἀπέβλεπε ρητῶς πρὸς ὠρισμένην ζωὴν ὠρισμένου νησιοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἡ ζωὴ αὐτὴ ἐκτείνεται καὶ ἀπλώνει, ἂν ἡ νοσταλγία του ἦτο δυνατόν νὰ μετατραπῆ εἰς πόθον, πόθον ὁράματος θεϊκοῦ, ὁ ὁποῖος ν' ἀγκαλιάσῃ μὲ δύναμιν καὶ τὰ τωρινά, ὅπως καὶ τὰ περασμένα καὶ τοὺς ἐγγύς τόπους, ὅπως καὶ τ' ἀπόμακρα νησιά, τότε ὁ Παπαδιαμάντης θὰ ἔδιδε μὲ τὸ ἔργον του δεῖγμα καὶ σύμβολον ποιήσεως ὑψηλῆς. Ἄλλ' ἡ ὠμὴ πραγματικότης τῆς καθημερινῆς ζωῆς τὸν νικᾷ. Ἡ ποιητικὴ του δύναμις εἶναι ἀπέναντί της ἀνίσχυρος.

Οἱ τύποι τῶν ἀθηναϊκῶν του διηγημάτων εἶναι τόσοσιν ξένοι πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ πράσινου νησιοῦ ! Τοὺς ἀντικρύζει μὲ βλέμμα σκώπτου καὶ εἰρωνος, χωρὶς συγκατάβασιν, κάποτε ὡς σατιρικός παρὰ ὡς διηγηματογράφος. Ἄδυνατεῖ νὰ τοὺς ζυγώσῃ μὲ ἀπόλυτον καλωσύνην καὶ νὰ τοὺς κοιτάξῃ ὡς ὄντα ἀνθρώπινα μὲ ἀδυναμίας καὶ πάθη, ἀλλὰ καὶ μὲ σφραγίδα θεϊκῆς καταγωγῆς εἰς τὰ μέτωπα. Τοὺς ἰδίους τύπους, ἂν τοὺς εἶχε ἰδεῖ ἐκεῖ, ὅπου ἐχάρη τὸ φῶς τοῦ κόσμου, θὰ τοὺς περιέβαλλε μὲ ἐνδύματα φωτεινά, θὰ τοὺς ἔθώπευε μὲ τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶον βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μὲ ἡσυχον καρδίαν συγχωρεῖ, διότι ἀνεγνώρισεν εἰς τὸ κακὸν πρόσωκαίρον ἀπλῶς τῶν ἀνθρώπων πλάνην.

Ἄλλ' εἶναι ἀνόμοιος, διότι εἶναι μόνον νοσταλγός.

Νοσταλγὸς ἀκόμη καὶ εἰς τὸ θρησκευτικὸν του αἶσθημα. Εἶναι πρᾶγματι θρησκός. Εἶναι ὁ νοσταλγὸς τῶν ἐρημοκκλησιῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ὀλονυκτιῶν εἰς ταπεινὰ ἐξωκλήσια, ὁ πιστὸς τῶν ἐξωτερικῶν συμβόλων τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς. Ποτὲ δὲν θὰ ἐγένετο διὰ λογικῆς σκέψεως κήρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐξόχου κοινωνιολογικῆς ὑποθήκης, ὅπως ὁ Τολστοῖ. Ἄλλὰ καὶ ποτὲ δὲν θὰ κατῴρθωνε νὰ καταλήξῃ εἰς κελεύσματα ἐνθουσιώδους πίστεως, ὡς ὁ Δοστογιέφσκυ, ὁ ἀποδεχόμενος ἀπολύτως ὅτι θὰ ἐκινούσαμεν καὶ τὰ βουνα ἀκόμη, ἂν μᾶς ἔφλεγε πίστις τελεία.

Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ταρασσεται ἀπὸ τοιαύτας σκέψεις. Ζῆ μὲ τὰς ἀπλῶς μόνον τῶν ὀρθοδόξων τελετὰς καὶ ἀναζητεῖ γαλήνην εἰς τὴν ἀπλῆν πίστιν τῶν ἀνθρώπων. Δὲν βλέπει παντοῦ τόπους

προσευχής. Ἀναζητεῖ καὶ μέσα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκκλησιάκια ἐρημικά καὶ παρακολουθεῖ τὰς ὀλονυκτίας τοῦ παρὰ τὸν Παλαιὸν Στρατῶνα ναῖσκου τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου καὶ ψάλλει ὡς ψάλτης. Ἡ νοσταλγία ἢ ἰσχυρὰ θολώνει καὶ τὴν σκέψιν του. Τέρπεται τόσον ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς τῶν ταπεινῶν δοξασίας καὶ τόσον τὸν πειράζει ὁ «παράσιτος νεωτερισμός», ὥστε δὲν προσέχει οὔτε ἂν αἱ ἀντιλήψεις του συμφωνοῦν μὲ τὰ δόγματα τῆς θρησκείας, ποὺ λατρεύει. «Παντοῦ παρουσιάζονται Ρωμιοὶ διὰ συζήτησιν περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχουν στοιχεῖα. Ἐγὼ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἂν εἶχα ἐξουσίαν, θὰ ἔθετα φίμωτρον» (Ἡ Πεποικιλμένη).

Ἔτσι, ὅπως εἶναι, εἰργάσθη μὲ αἰσθημα ἑλληνικὸν καὶ μὲ ἐθνικὴν πεποιθήσιν. Ἕλληνα γνήσιος καὶ συγγραφεὺς ἰσχυρὸς ἐχάρισε σελίδας ἐξόχου ἀγνότητος καὶ ἠθικῆς ρώμης, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐπήκετο ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν ἀποκόσμου νησιοῦ, λουσμένου εἰς γαλάζιον φῶς, ὅπου οἱ κάμποι ὀμιλοῦν καὶ οἱ σπηλιῆς μοιρολογοῦν, ὅπου τὰ λουλούδια, τὰ δένδρα, τὰ πουλιὰ σκορποῦν τὴν εὐφροσύνην καὶ ὅπου οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοῦ Θεοῦ τὰ γνήσια τέκνα.

Φῶτος Πολίτης

3. ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Καὶ πρῶτον ἡ φυσιγνωμία τοῦ ποιητοῦ. Μία μορφή, ὡς ν' ἀνέθορον ἀπὸ κάποιον πίνακα τοῦ Γρέκο. Μορφή ἰσχνή, ἀσκητική, χαρακτηριστικὴ τοῦ παθητικοῦ «ἠθικοῦ», τῆς μυστικοπαθείας, τῆς βαθείας ἰδανικότητος, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ διακριτικὸν τῆς σχολῆς τῆς Σεβίλλης. Θὰ ἔλεγα ὁ καρδινάλιος Gaspar de Guiroga τοῦ Δομενίκου Θεοτοκοπούλου χωρὶς τὴν μακρὰν γενειάδα. Τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον σκεπάζει ἡ πυκνὴ δασύτης, ποὺ τὴν λευκαίνουν τώρα πυκνὰ ἀργυρᾶ νήματα, φωτίζουν δύο κατάμαυροὶ πυρῶδεις ὀφθαλμοί, ἐκλάμποντες τὴν νόησιν καὶ τὴν ἐμπνευσιν, ὡς ἀπὸ τὰ βάθη μιᾶς πολυήχου ψυχῆς, ἐνὸς θαυμαστοῦ ἐσωτέρου ἀντικατοπτρισμοῦ αἰγλήεντος καὶ ἀστραπτεροῦ. Θὰ ἔλεγα αὐτὸς ὁ Δομενικὸς Θεοτοκόπουλος εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν κοινῶς θεωρουμένην ὡς τὴν αὐτοπροσωπογραφίαν του.

Καὶ ἡ πνευματικὴ φυσιγνωμία σύμφωνα καὶ ἐναρμονισμένη

πρὸς τὴν φυσικὴν ἐμφάνισιν. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐχαρακτήρισε τὸ ἔργον του τὸ πολύμορφον, τὸ πολυστόχαστον, τὸ παθητικόν, τὸ πολύηχον, τὸ ἄπειρον εἰς τοὺς στίχους τῆς «Ἀσάλευτης ζῶης» :

Στὸ δάσος ἔστησα τοῦ πόθου ὄλα τὰ ξόβεργα
 κι ἔπιασα τὰ πιὸ γνώριμα πουλιά καὶ τὰ πιὸ ξένα,
 κι ἐκεῖνα, ποῦ ὄλο κελαηδοῦν, καὶ τὰ βουβὰ
 καὶ τ' ἄσπρα καὶ τὰ κίτρινα καὶ τὰ σμαλτοχυμένα,
 κι ὅσα πικροδαγκώνουν καὶ τὰ πιὸ ἀπαλά,
 καὶ τὰ πουλιά, ποῦ σέρνονται σὰ λαβωμένα χάμου,
 καὶ τ' ἄλλα μὲ τ' ἀνήσυχα πλατιά φτερά.
 Καὶ σ' ἄλλο δάσος τ' ἄφησα, μέσ' στὴν καρδιά μου.

Ποῦ νὰ εὔρη τις λέξεις καὶ εἰκόνες περισσότερο ὑποβλητικὰς, διὰ νὰ προσθέσῃ τι τὸ χαρακτηριστικώτερον ; Θὰ εἶπω ὅτι παραβάλλω τὸν Παλαμᾶν πρὸς λυρικόν τινα Κύκλωπα σωρεύοντα, διὰ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀρχιτεκτόνημά του, ὀγκολίθους, τοὺς ὁποίους πολ- λάκις δὲν εὔρε καιρὸν νὰ λαξεύσῃ ἢ νὰ λειάνῃ, ἀλλὰ καὶ πέτρας στυλινὰ ἐπεξεργασμένας ὡς πολυτίμους λίθους, μάρμαρα λεῖα ὡς ἀρχαίου ναοῦ, μετόπας, ὅπου ἡ δύναμις τῆς ἐμπνεύσεως ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν ἁρμονίαν τῆς ἐκτελέσεως, κάτι τὸ μεγαλοπρεπές, κάτι τὸ ἐπιβλητικόν, ποῦ γενεᾷ συγχρόνως τὴν συγκίνησιν τῆς τρυφερότη- τος, τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ θαυμαστοῦ.

Τὸν συγκρίνω ἀκόμη πρὸς ὑπέροχον σαλπιστὴν, τοῦ ὁποίου ἡ πολύηχος πνοὴ τονίζει ρυθμούς, τώρα γλυκυτάτης μελωδίας, τώρα προφητικῆς δυνάμεως βαρυβρόμου, τώρα νοητικῆς μυστικο- παθείας, ποῦ ὁ ἀκούων χρειάζεται νὰ βυθισθῇ εἰς βαθεῖαν ἔρευναν, διὰ νὰ τὴν συλλάβῃ, τώρα ἐξάρσεως ἀετίου μέχρι τοῦ νὰ χά- νωνται οἱ ρυθμοὶ μέσα εἰς τὴν θύελλαν τῶν νεφῶν. Τὸν παραβάλλω ἀκόμη πρὸς ζωγράφον, ὅστις θὰ ἐξέφραζε μὲ τὰς ποικιλωτέρας τῶν ἀποχρώσεων τὸν ψυχικὸν ὄραματισμόν, τὴν ἐσωτερικὴν φαντασίω- σιν, τὸ καταῖθον αὐτὸν πῦρ τῆς χλιδῆς τῶν νοητικῶν χρωμάτων.

Ἦρωσ τῆς σκέψεως. Ἀθλητῆς τῆς νοήσεως. Ἐχων κάτι φυσι- κῆς δυνάμεως. Κυβερνήτης τῶν ρυθμῶν. Κατ' ἐξοχὴν Ἕλλην ποιητῆς καὶ ὅμως κοσμοπολίτης. Ζητήσας καὶ εὐρών νέαν ἔκφρασιν εἰς τὴν ἐμπνευσιν καὶ τὴν νόησιν ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἀποτελεῖ ἀληθινήν δό- ξαν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἐκπροσωπευτικῶν ἐκείνων τύ-

πων, οἱ ὅποιοι πλουτίζουν τὴν ἠθικὴν κληρονομίαν ἑνὸς ἔθνους. Ἴσως κανεὶς ἄλλος σύγχρονος Ἕλληνας, ἀφότου ἢ Ἑλλάς ἀνέστη εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας, δὲν ἀνταποκρίνεται περισσότερο εἰς τὸν ὄρισμόν τοῦ Ἑμερσον : « Ἐκεῖνος εἶναι μεγάλος, ὁ ὅποιος εἶναι φυσικὸς καὶ ποτὲ δὲν ἐνθυμίζει τοὺς ἄλλους », καὶ ἐνσαρκώνει τὸ βαθύτατον ἐκεῖνο τοῦ ἰδίου : « Ὑπάρχουν προσωπικότητες, ποὺ μὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις των (θὰ προσέθετα μὲ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἐμπνευσίν των) ἀπαντοῦν εἰς ἐρωτήματα, ποὺ δὲν ἔχει δύναμιν νὰ τοῖς ἀπευθύνη κανεὶς ».

Ὁ ποιητὴς ἐπλάτυνε πράγματι τὴν νεοελληνικὴν νόησιν. Ἄνα- νέωσε τοὺς χρυσοῦς δεσμούς, οἱ ὅποιοι μᾶς συνδέουν πρὸς τὴν ἐμπνευσιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὑψωσε τὴν αἰώνιαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι τοῦ ἀπείρου καὶ τὴν ἀνεβάπτισεν εἰς τὰ γάργαρα νερὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας. Ὑπῆρξεν ὑπέρτερος ὄχι μόνον τῆς γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐποχῆς του, καὶ θὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀπωτέρου μέλλοντος, τὸ ὅποιον θὰ ἀκροασθῇ μὲ ἐντονωτέραν τὴν χαρὰν καὶ διαυγεστέραν τὴν ἀπόλαυσιν τὸ γλυκὺ ἢ βαθύηχον μέλος τῶν ρυθμῶν του. Ἡρμήνευσε τὴν νεοελληνικὴν ψυχὴν ὄχι ὡς νησιδὰ τινα τῆς διανοητικῆς θαλάσσης, ἀλλ' ὡς ἐν κύμα βαθυτάραχον καὶ μυριό- χρωμον τοῦ ὠκεανοῦ τῆς παγκοσμίου διανοήσεως.

Θαυμαστὴς εἰλικρινὴς φέρω πρὸς τὸν ποιητὴν τὸν χαιρετισμὸν κάποιου, ὅστις εἶδε τὴν αὐγὴν τῆς δόξης του καὶ πανηγυρίζει μὲ συγκίνησιν τὸ μεσουράνισμα τοῦ ἡλίου της.

« Δ ὠ δ ε κ α ἄ ρ θ ρ α γ ι ἄ τ ὸ ν Π α λ α μ ᾶ ». Δημήτριος Κακλαμαῖνος

4. ΤΟ ΧΡΥΣΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΝ

Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς περιγραφὰς συγγραφέων, ἰδίως τοῦ Πausανίου, καὶ ἀπὸ νομίσματα τῶν Ἡλείων, τὰ ὅποια εἰκονίζουσι ἢ τὸ ὄλον ἢ τὴν κεφαλὴν του μόνον. Ἐπίδρασις αὐτοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ καὶ εἰς ὀλίγα ἄλλα ἔργα, ἐσχάτως δ' ἀνεκοινώθη ὅτι ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Κυρήνην πραγματικὸν μαρμάρινον ἀντίγραφον. Ἡ σχέσις ὁμως τούτου μὲ τὸ πρωτότυπον τοῦ Φειδίου ἀκόμη δὲν ἐξηκριβώθη ἐπαρκῶς.

Ο θεὸς ἐκάθητο εἰς θρόνον καὶ ἐβάσταζεν, ὅπως ἡ Παρθένος, εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν Νίκην, τὴν ἄλλην δ' ἐστήριζεν εἰς ἀετοφόρον σκῆπτρον· τὸ χρυσοῦν ἱμάτιόν του, τὸ ὁποῖον ἄφηνε γυμνὸν μέγα μέρος τοῦ ἄνω σώματος, ἐποικίλλετο μὲ ζώδια καὶ κρίνους, ἡ κόμη καὶ τὰ πέδιλα ἦσαν ἐπίσης χρυσαῖ, τὸ δὲ σκῆπτρον συνέκειτο ἀπὸ διάφορα μέταλλα. Ἡ νίκη ἦτο φυσικὰ πάλιν χρυσολεφαντίνη, ὃ δὲ θρόνος ἀπὸ χρυσόν, ἐλέφαντα, ἔβενον καὶ πολυτίμους λίθους κὶ ἔκοσμεῖτο μὲ πολυαριθμούς γλυπτὰς ἢ γραπτὰς μορφὰς καὶ παραστάσεις. Αἱ ζωγραφίαι εὐρίσκοντο εἰς πίνακας, οἱ ὁποῖοι ἔκλειον τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου κενὰ καὶ ἦσαν ἔργα τοῦ Παναίνου, παρίστανον δὲ τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἄτλαντα, τὸν Θησέα καὶ τὸν Πειρίθουν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σαλαμίνα κρατοῦσαν εἰς τὴν χεῖρα ἀκροστόλιον πλοίου, τὸν Λοκρὸν Αἴαντα καὶ τὴν Κασσάνδραν, τὸν Ἡρακλέα ὑποστηρίζοντα τὴν ἀποθνήσκουσαν Πενθεσίλειαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἐπλήγωσεν, κ. ἄ.

Γλυπτὰ ἦσαν πλὴν πολλῶν Νικῶν, Χαρίτων, Ὠρῶν, Σφιγγῶν κ. ἄ. αἱ παραστάσεις τοῦ φόνου τῶν τέκνων τῆς Νιόβης ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν Ἀμαζονομαχιῶν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως καὶ τῆς ἀναδυομένης ἀπὸ τὴν θάλασσαν Ἀφροδίτης, τὴν ὁποίαν ὑπεδέχοντο οἱ ὀλύμπιοι θεοί· ἡ τελευταία παράστασις εὐρίσκετο εἰς τὸ βάθρον τοῦ θρόνου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπὸ μελανὸν ἐλευσινιακὸν μάρμαρον, αἱ μορφαὶ ὅμως ἦσαν χρυσαῖ καὶ προσηλωμέναι εἰς τὸν λίθον, εἰς τὰ ἄκρα δὲ τῆς παραστάσεως εἰκονίζοντο πάλιν — ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν τοῦ βάθρου τῆς Παρθένου — ὁ Ἥλιος ἐπὶ ἄρματος καὶ ἡ Σελήνη ἐπὶ ἵππου.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ὑπολογίζεται ὅμως ὅτι ὁμοῦ μὲ τὴν βᾶσιν ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν Παρθένον κατὰ ἓν ἢ δύο μέτρα καὶ ὅτι κατελάμβανεν ὀλόκληρον τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος τῆς μεσαίας ὑποστάσεως τοῦ σηκοῦ, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ἦτο ἰδρυμένον· διὰ τοῦτο ἐγεννᾶτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι, ἔὰν ἀνηγείρετο ὁ καθήμενος θεός, ἡ κεφαλὴ του θὰ ἀπεστέγαζε τὸν ναόν, καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέτυχεν ὡς πρὸς τὰ μέτρα τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα παρεδέχθη πιθανότατα κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ἡλείων, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦσαν, φαίνεται, νὰ ὑπερβάλουν καθ' ὅλα τὴν Παρθένον τῆς

Ἄκροπόλεως, ἂν καὶ ὁ ναὸς δὲν ἦτο προωρισμένος διὰ κολοσσὸν τοιούτων διαστάσεων.

Ὅπως εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἐχώρισεν ὁ Φειδίας μὲ φράγματα καὶ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἓνα τετράγωνον χώρον πρὸ τοῦ ἀγάλματος καὶ ἔστρωσεν αὐτὸν μὲ τὸν ἴδιον μελανὸν ἑλευσινιακὸν λίθον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἦτο καὶ τὸ βᾶθρον, ὁμοίως δ' ἔφραξε καὶ τὰ εἰς τὰ πλάγια τοῦ βᾶθρου μετακίονια· οἱ ἐπισκέπται ὁμως ἠδύναντο νὰ παρατηρήσουν τὸ ἄγαλμα ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ μῆμα τῆς μεσαίας ὑποστάσεως, τὸ ὁποῖον ἔμενεν ἐλεύθερον μεταξὺ τῆς εἰσόδου καὶ τοῦ περιφράκτου τετραγώνου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄνω πάτωμα τῶν πλαγίων στοῶν, αἱ ὁποῖαι εἶπομεν ὅτι ἦσαν διώροφοι, ἔφερον δ' εἰς τὸ δεῦτερον ὄροφον κλίμακες εὐρισκόμενα δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδον.

Ὡς πρὸς τὴν ὄψιν τοῦ Διός, διηγεῖται ὁ Στράβων, ὅτι ἐρωτηθεὶς ὁ Φειδίας ὑπὸ τοῦ Παναίνου κατὰ ποῖον παράδειγμα ἐσκέπτετο νὰ πλάσῃ τὸν θεόν, ἀνέφερε τοὺς περιφήμους στίχους τῆς Ἰλιάδος :

ἦ, καὶ κυανέησιν ἐπ' ὄφρῦσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσια δ' ἄρα χαίται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπιον.

Ἄλλος συγγραφεὺς, ὁ Δίων Χρυσόστομος, ἐξαίρει τὸ ἤρεμον καὶ πρᾶον καὶ σεμνὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας· ὅσον δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ κρίνωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ μνημεῖα, ὅπως τὰ νομίσματα, πραγματικῶς συνεδυάζετο εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην τὸ ἄπειρον μεγαλεῖον τοῦ βασιλέως τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον τόσον παραστατικὰ ἐκφράζουν οἱ ὁμηρικοὶ στίχοι, μὲ τὴν ἀγαθότητα καὶ μελιχιότητα τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ τὴν ὑπερτάτην εὐγένειαν, ἣ ὁποία δύναται νὰ κοσμήσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἔργου ἦτο τεραστία. Ἐφαινετο ὡς ἀληθινὴ ἀποκάλυψις τῆς μορφῆς τοῦ ὑπάτου θεοῦ — μορφῆς πολὺ καθαρωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας, παρ' ὅσον ἐνεδείκνυον αὐτὴν οἱ παλαιοὶ μῦθοι, ἀνυψώνετο δ' οὕτω καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τοῦ θεατοῦ καὶ ἐγίνετο καθαρώτερον. Ὁ αὐτὸς Δίων Χρυσόστομος λέγει ὅτι οἱ ἰδόντες τὸ ἄγαλμα τῆς Ὀλυμπίας δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ φαντασθοῦν τὸν θεὸν κατ' ἄλλον τρόπον, τὴν ιδέαν δὲ τῆς ἀποκαλύψεως διετύπωσεν ὠραῖα καὶ ὁ Θεσσαλονικεὺς ποιητῆς Φίλιππος εἰς τὸ ἐπίγραμμα :

Ἦ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δειξῶν,
Φειδία, ἣ σὺ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀψόμενος.

Ὅμοιος καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία ἀρχαίων ρητόρων, ἱστορικῶν κ. ἄ. μαρτυροῦν περὶ τῶν συναισθημάτων θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως, ἄλλα καὶ εὐφροσύνης, τὰ ὅποια διήγειρεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεωμένων αὐτὸν ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου.

Τὸ ἄγαλμα ἦτο προδήλως τὸ ὠριμώτερον καὶ τελειότατον δημιουργήμα τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ εἰς αὐτὸ ἐπραγματοποιήθησαν ὅλαι αἱ προσπάθειαι, τὰς ὁποίας ἡ τέχνη εἶχε κάμει ἕως τότε, διὰ ν' ἀποδώσῃ τὸ ἀπόλυτον ἀξίωμα τῶν οὐρανίων θεῶν. Μετὰ τὸν Φειδίαν ὁ τύπος τοῦ Διὸς μετεβλήθη, ἀλλ' ἡ ἀρχαιότης ποτέ, ὡς φαίνεται, δὲν ἐγνώρισεν ἄλλην εἰκόνα θεοῦ, ἡ ὁποία ν' ἀνυψῶνῃ τόσο τὸν θεατὴν καὶ νὰ καταλαμβάνῃ καὶ γεμίξῃ τόσο ὀλοκληρωτικὰ τὴν ψυχὴν του.

Οἱ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ὀμιλοῦν περὶ αὐτοῦ μὲ τόσο ἐνθουσιασμόν, εἶναι ὅλοι μεταγενέστεροι καὶ ἔγραψαν εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἔβαινε πλεον πρὸς τὴν δύσιν της, ἐπομένως ἐγνώριζον ἐξ ὄψεως ἢ ἐξ ἀκοῆς ὅλα τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα αὐτῆς· ἀλλ' εἰς κανέν δὲν ἀποδίδουν τὴν βαθεῖαν καὶ ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Παρθενῶνος, ἡ ὁποία ἦτο ἄλλως ἐφάμιλλος τοῦ Διὸς καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν λαμπρότητα, ἦτο φαίνεται κατωτέρα ἀπ' αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῆς θειότητος.

« Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης ».

Χρῆστος Τσουντας

5. Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΓΡΕΚΟ

Ὁ Γρέκο εἶναι παροξυστῆς. Ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν καλλιτεχνῶν, ποὺ δὲν ἐνεργοῦν παρὰ μόνον στὸν πυρετό, καὶ δὲν δημιουργοῦν παρὰ μόνον ἂν χαλάσουν. Ἐλληνας στὴν Ἀναγέννησι μὲ μεσαιωνικὴ ψυχολογία ἔσπασε τὴν κλασσικὴν παράδωσι, ποὺ συντατίζει τὴν ἡρεμία μὲ τὸ ὠραῖο. Χωρὶς τὴν κίνησι, χωρὶς τὴ δύναμι ποὺ μετατοπίζει, ποὺ καταστρέφει καὶ πλάττει, τὸ ὠραῖο γι' αὐτὸν εἶναι ἀνύπαρκτο. Ὁραῖο θεωρεῖ τὸ γίγνεσθαι. Τὸ θεῖο γιὰ τὸν

Γρέκο είναι χάρμα σχημάτων και χρωμάτων. Οί ουρανοί του είναι συννεφιασμένοι. Οί άγγελοί του παίρνουν γωνιώδεις και συστροφικές κινήσεις. Τά φτερά και τά φορέματά τους δέρνουν τόν αϊθέρα και τόν άγέρα. Τά σύννεφά του δέν ταξιδεύουν. Στέκουν. Χάνουν τήν εύτυχία τους στο διάστημα, τή συγγενείά τους με τόν άχνό και τόν καπνό. 'Ο Γρέκο δέν τά άνέχεται παρά στερεοποιημένα σε κάτι, σαν ύφασμα και σαν μέταλλο, όγκους, που κρίβουν τó γαλάζιο αϊθέρα ή άπότομα σχίζονται, για ν' άφήσουν διέξοδο σε ούράνια πρόσωπα.

Και τó σχήμα τού έργου άκολουθει κι αυτό τήν όρασι τού ζωγράφου. 'Η όρθια στενόμακρη όθόνη είναι εκείνη, που προτίμησεν ό μυστικιστής, για ν' άναπτύξη τή σύνθεσί του σύμφωνα με τήν κάθετο, τήν άγαπητή του γραμμή, και με τó θρησκευτικό της νόημα. 'Η Πεντηκοστή, ή Σταύρωσι, τó Βάπτισμα, ή 'Ανάστασι τού Μουσειού τού Πράντο, ή 'Ανάληψι τού Τολέδο, και τά πέντε αυτά έργα του συνθεμένα στο όρθιο σχήμα έγιναν στο νόημα τής καθέτου. 'Ανεβαίνουν. Στην 'Ανάστασι ή κάθετος γίνεται πραγματικά όργανο τού θριάμβου. Νά τον που άνεβαίνει στον άέρα ό θριαμβευτής με τó γυμνό του ύψωμένο σε άψογη κατακόρυφο, ένω από κάτω άλλη αντίθετη γραμμή γκρεμίζει στην άβυσσο τó αναποδογυρισμένο σωμα τού Ρωμαίου φρουρού. Οί ίδιες θρησκευτικές ιδέες δέν θά μπορούσαν νά έκφραστούν από τόν Τιτσιάνο παρά στην διάστασι τού πλάτους.

Δύο είναι οί κόσμοι τής ζωγραφικής. 'Η Φλωρεντία κι ή Βενετία. 'Η μιá βλέπει τόν κόσμο σε περιγράμματα, ή άλλη σε χρωματισμένες επιφάνειες. 'Ο Γρέκο άνήκει στο δεύτερο κόσμο. "Αν δέν υπήρχε, θά τόν έφτειανε. Θα ήταν λάθος νά τόν κρίνουμε με τά μέτρα, που εφαρμόζουμε σε όσους ώραματίστηκαν και σχεδίασαν κατ' εύθειαν με τήν γραμμή, στους μεγάλους διανοητικούς τής Φλωρεντίας και τής Ρώμης, τó πνεύμά του τόν έβίαζε νά διαλύση τή μορφή τής Φλωρεντίας και τής Ρώμης, άκόμη και τις χρωματικές άξίες τών δασκάλων του Βενετσάνων και νά παρουσιάση κι αύτην άκόμα τή ζωγραφική τού Τιτσιάνο, σαν κάτι σταματημένο, δημιουργώντας άπέναντί της τó γίγνεσθαι τής ζωγραφικής του, τή δυναμική του και θερμή τέχνη.

'Ο Γρέκο άνήκει κατ' έξοχήν στην κατηγορία τών ζωγράφων,

πού σχεδιάζουν με τὸ χρῶμα, ἐπειδὴ ἡ ὄρασί του προσλαμβάνει πρῶτα αὐτό, πρὶν ἰδεῖ τὸ σχέδιο. Τὴν ὁμολογία τοῦ κολορίστα τὴν ἔκαμε ἀπαντῶντας στὴν ἐρώτησι τοῦ Παχέκο, ἂν τὸ κύριο στὴ ζωγραφικὴ εἶναι τὸ χρῶμα ἢ τὸ σχέδιο! «Τὸ κύριο εἶναι τὸ χρῶμα», ἀπάντησε.

Τὴν ἀρχὴ του τὴ βλέπουμε πράγματι στὰ ἔργα του. Γιὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὸ «Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου» στὸ Ἑσπόλιο τοῦ Τολέδο, συνέλαβεν ἀμέσως τὸ θέμα σὲ χρῶμα, στὴ μεγάλη κηλὶδα τῆς βύσσινης πορφύρας τοῦ Χριστοῦ. Σ' αὐτὴ τὴ χρωματιστὴ ἰδέα ὠραματίστηκε τὸ «Μαρτύριο», καὶ σὰ συνέπειές της σχεδίασε τὶς μορφές. Μὰ κι ὅταν βρεθοῦμε μπροστὰ στὴν «Ταφὴ τοῦ κόμητος τοῦ Ὀργκάζ», πού εἶναι καθ' αὐτὸ ἓνας ἄθλος τῆς γραμμῆς, πάλι τὸ χρῶμα εἶν' ἐκεῖνο, πού μᾶς κρατεῖ πρῶτα ἀπ' ὅλα προσηλωμένους.

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο μᾶς ἐμφανίζεται ἀμέσως με τοὺς ἐξαισίους τεφρούς τόνους τῆς ἐνδυμασίας τοῦ καλογήρου ἀριστερὰ καὶ τοῦ ἐφημερίου δεξιὰ, σὰ δυὸ γερούς χρωματικούς στύλους, πού στηρίζουν τὴ σύνθεσι ὀλόκληρη. Εἶναι οἱ τεφροὶ τόνοι τοῦ Γρέκο. Κανένας δὲν τοὺς ἔφτασε. Βγῆκαν ἀκηλίδωτοι ἀπὸ τὴ μυστηριώδη παλέτα του καὶ λάμπουν σὰν τὸν ὀλόαργυρον ἀπρὸ τῆς στάχτης, πού κάθεται στὸ κάρβουνο, ὅταν δὲν τὸν τάραξε κανένα φύσημα καὶ ἀκίνητὴ ὦρα πολλὴ ἀπάνω ἀπὸ τὴ σβησμένη φωτιά.

Τὸ γνήσια ζωγραφικὸ, πού κυριαρχεῖ στὴ μεγάλη συμφωνία τοῦ Ὀργκάζ, εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λαμπρότατα καὶ πρωτόφαντα μαῦρα τῆς ἐνδυμασίας τῶν Τολεδάνων οἱ μελωδίες τῶν τεφρῶν τόνων. Ξεκινοῦν ἀπὸ τὶς δυὸ μορφές τῶν ἱερωμένων κι ἀνεβαίνουν στὰ σύννεφα τὰ κρεμάμενα ἀπάνω ἀπὸ τὶς εἰκοσιτέσσερες κεφαλές τῶν ἑκστατικῶν ἰδαλγῶν, ὥσπου γίνονται χιόνι, μόλις φτάσουν ψηλὰ στὸ κορυφαῖο σημεῖο τῆς γκλόριας, στὸ Χριστό, στὴν πηγὴ τοῦ φωτός. Μ' αὐτὰ τὰ λόγια προσπαθῶ νὰ δώσω μιὰ ἰδέα τῆς συμφωνίας τῆς «Ταφῆς τοῦ Ὀργκάζ» καὶ νὰ δείξω πῶς τὸ ἔργο, τὸ δίκαια ξακουσμένο γιὰ τὰ σχήματά του, εἶναι κυρίως μιὰ μεγάλη συμφωνία τῶν φαιῶν, τῶν ἀργυροκύανων τόνων τοῦ Γρέκο. Ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη κανένας ἀπ' τοὺς δασκάλους του Βενετσάνους δὲν εἶχε βγάλει ἀπ' τὸ στοιχεῖο τοῦ χρώματος τέτοιες δυνατότητες.

Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1939. Ζαχαρίας Παπαντωνίου

VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. ΚΑΤΑΚΟΜΒΑΙ

Ἡ μουσική γεννᾶ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀγροικίας τοῦ κόσμου τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. Ἄνάλογον ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν ψυχὴν ἢ ἐπίσκεψις τῶν κατακομβῶν. Ἡ κάθοδος εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς τῆς λατρείας τῶν πρώτων Χριστιανῶν εἶναι δι' ἐμὲ σὰν μία κατάβασις εἰς τὸν καταποντισμένον κόσμον τῶν ὀνειρῶν, τῶν προαισθήσεων καὶ τῶν νοσταλγιῶν τῆς ἑφηβικῆς μου ἡλικίας. Ἡ ἐκκλησία τῶν κατακομβῶν ἐγείρεται διὰ μιᾶς ἀπὸ τὸν τάφον τῶν αἰῶνων, ἢ ἐκκλησία τῆς στρατείας καὶ τῶν διωγμῶν, οἱ αἰῶνες τῆς κλασσικῆς θρησκευτικότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Νεκρική σιγὴ βασιλεύει μέσα εἰς τὰ ὑπόγεια σκότη. Ἀπὸ τὴν σιγὴν αὐτὴν ἐξώρμησεν ἡ νέα θρησκεία, γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον. Πρὸ τῆς ὀρμῆς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πνεύματος κατέρρευσαν ναοὶ καὶ ἀνάκτορα καὶ ἡγεμόνες. Σπανίως ἡ ψυχὴ ἐθριάμβευσε τόσον ἐμφανῶς κατὰ τὸν ἄνισον αὐτὸν ἀγῶνα μεταξύ Χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρίας. Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὄχι αἱ ἀποδείξεις τῆς λογικῆς, ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς τῆς πίστεως φέρει τὴν νίκην.

Αἱ κατακόμβαι, αἱ ὑπόγειοι αὐταὶ στοαὶ τῶν τριάντα χιλιομέτρων, ὅπου αἰσθάνεται κανεὶς τὴν πνοὴν τῶσων ἀθῶων νεκρῶν, εἶναι κλασσικὴ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς ἰδέας ἐπὶ τῆς ὑλικῆς βίας.

Περιφέρομαι μὲ συγκίνησιν ἀνὰ τοὺς πολυδαίδαλους διαδρόμους τῶν λαβυρίνθων αὐτῶν. Οἱ τοῖχοί των ἀποτελοῦνται ἀπὸ τάφους μαρτύρων. Ἡ λακωνικὴ συντομία τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν χαρίζει πτερὰ εἰς τὴν φαντασίαν καὶ αἱ παραστάσεις, πού κοσμοῦν τοὺς τάφους αὐτοὺς καὶ τοὺς μυστικούς βωμούς, συμβολίζουν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς νέας ψυχῆς καὶ ἔγιναν ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς νέας τέχνης. Τὸ ἄ γ ι ο ν πλανᾶται μέσα εἰς τὴν σιγὴν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν φωτίζουν δειλὰ τὰ εὐλαβικὰ κηρία τῶν ἐπισκεπτῶν. Διότι ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὰς κατακόμβας εἶναι πολὺ βαθυτέρα ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, πού γεννᾶ τὸ ὕψος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν μεγάλων ναῶν τῆς Χριστιανοσύνης, διὰ τῶν ὁποίων ἠθέλησαν νὰ ἐκφράσουν οἱ δημιουργοὶ των τὸ βίωμα τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς θεότητος.

Ἐδῶ συναρπάζει τὴν ψυχὴν ἢ αἴσθησις μιᾶς ἄλλης πραγματικότητος, ποὺ κρύπτεται ὀπισθεν τῆς αἰσθητῆς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος μετατίθεται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ὅπου τὸ ὑπεραισθητὸν ἀναμειγνύεται μὲ τὰ ὑλικά ἀντικείμενα καὶ ὅπου δεσπόζει τὸ βίωμα τῶν δύο κόσμων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκομεν.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς εἰδωλολατρικῆς Ρώμης, ἡ ἀσημότης τῶν στοῶν τῶν κατακομβῶν συγκεντρώνει τὴν ψυχὴν εἰς τὴν βαθυτέραν τῆς φύσιν, εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεώς της.

Ὅταν δὲν ἔχωμεν νὰ ἀντιτάξωμεν τίποτε εἰς τὸν χρόνον, ὁ ἄνθρωπος γίνεται διαιτητῆς μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων ἐντυπώσεων, ποὺ ρέουν μαζὶ μὲ τὸν χρόνον. Ἡ ζωὴ μεταβάλλεται εἰς ἀπλῆν ροὴν τῶν φαινομένων καὶ ἡ πραγματικότης προσλαμβάνει κάτι τὸ φανταστικόν, διότι κινεῖται ἀπλῶς μεταξὺ ὑπάρξεως καὶ ἀνυπαρξίας. Ὅ,τι χθὲς ἔθεωρεῖτο καινοφανὲς ὑπερνικᾶται τὴν ἐπομένην, ὁ χρόνος διαλύεται εἰς καθ' ἕκαστον ἀσυναρτήτους στιγμᾶς, ἡ ἀλήθεια καταπίπτει εἰς φευγαλέας δοξασίας τῆς στιγμῆς. Ἡ ἀληθινή, ἡ οὐσιώδης ζωὴ ἐξαφανίζεται καὶ ὅ,τι ὑπολείπεται εἶναι ἡ θέλησις πρὸς τὴν ζωὴν, πόθος, ποὺ παραμένει διαρκῶς ἀνικανοποίητος. Ὅλα μεταβάλλονται εἰς σκιάς, ποὺ καταδιώκουν ἢ μίᾳ τὴν ἄλλην. Διότι σκοποί, ποὺ δὲν καθαγιαζονται ἀπὸ τὴν αἴγλην τοῦ αἰωνίου, δὲν εἶναι ἐν τέλει παρὰ μόνον μέσα. Καὶ χρόνοι, τῶν ὁποίων καθεδρικός ναὸς εἶναι τὸ κατάστημα τῶν νεωτερισμῶν, ἔχασαν τὸν καθαγιασμόν, ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Διότι δεικνύουν ὅτι ἔσβησε μέσα τῶν ἡ νοσταλγία πρὸς τὸ ἀπόλυτον, ἀφοῦ ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῶν σχετικῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἐξουσιάζει τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον τὸ κέντρον τῆς βαρύτητός του κεῖται μέσα εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, τὸν πνευματικόν. Τότε ἀποκτᾷ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὁ πόθος ἐκεῖνος πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ ὁ σεβασμὸς αὐτὸς ἤϊραν τὴν κλασσικὴν τῶν ἔκφρασιν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῶν κατακομβῶν.

«Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις».

Νικόλαος Λούβαρης

2. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝΤΑ ΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΥΣ

Οί σεισμοί ξεαγγέλλονται συνήθως δι' ύπογείων βρόμων άκουομένων μικρόν τινα χρόνον πρό αύτῶν ἢ συγχρόνως ἢ μετ' αυτούς. Διάφορος δέ ὁ τρόπος, καθ' ὃν άκούονται· καί ὅτε μὲν ὁμοιάζουσι πρὸς ψόφους τρικυμιώδους άνέμου, ὅτε πρὸς ἦχον ταρασσομένων άλύσεων ἢ πρὸς ταραχήν άμαξῶν φορτηγῶν συρομένων ἐπὶ λιθοστρώτου, ὅτε δὲ πρὸς τὸν ἦχον πολλῶν τυμπάνων ἢ συνεχῶν βροντῶν.

Ἄλλοτε πάλιν οἱ ύπόγειοι βρόμοι άκούονται, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν γῆν συντριβῆται πλῆθος ὑαλίμων άγγείων ἢ ὡς ἂν ἔκκενῶνται διὰ μιᾶς πολλὰ τηλεβόλα ἢ νὰ κτυπᾷ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ μέγα τι πτηνὸν ἢ νὰ άκούηται ὁ ψόφος πυρκαϊᾶς τινος ἢ ὁ συριγμὸς σιδηροδρομικῆς άτμομηχανῆς. Ζητεῖ λοιπὸν ἡ φύσις νὰ ξεαγγείλῃ τῷ ανθρώπῳ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς δι' ὄλων τῶν γνωστῶν αὐτῷ ἦχων.

Πάντες δὲ οἱ παντοειδεῖς οὔτοι βρόμοι άρκούντως ξεηγούσι τὴν φρίκην τὴν καταλαμβάνουσαν τοὺς πλείστους τῶν ανθρώπων, καί ὅταν δὲν ὑπάρχη κίνδυνος ἐκ τοῦ σεισμοῦ.

Ὅ,τι δὲ κυρίως καταφοβίζει τὸν ἄνθρωπον καί άφαιρεῖ ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν, εἶναι ὅτι αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὡς μὴ ἐν άσφαλείᾳ εὔρισκόμενον, διότι τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔδαφος, ὅπερ θεωρεῖ στερεὸν καί άκίνητον, βλέπει αὐτὸ μεταβεβλημένον εἰς εὐκίνητον μᾶζαν ὁμοίαν πρὸς τὸ ὕδωρ, εἰς ἕκαστον δ' αὐτοῦ βῆμα φοβεῖται μήπως διαρραγῇ τὸ ἔδαφος καί καταπίῃ αὐτόν. Ἄν δὲ τυγχάνῃ άμαθῆς, άποδίδει πάντα ταῦτα εἰς ἐκδίκησιν τῆς Θεῆς Προνοίας.

Οἱ βρόμοι οὔτοι άκούονται ἐκ μεγάλων άποστάσεων. Γιγνώσκουσι δ' ἐκ πείρας οἱ κάτοικοι τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, ὅτι ἰσχυρότερον οἱ βρόμοι άκούονται ἐκ τῶν βαθέων φρεάτων, μεταδίδονται δὲ ταχύτατα καί άπώτατα οὔτοι, διότι ταχύτατοι εἶναι οἱ κραδασμοὶ τοῦ ἔδαφους καί διότι τάχιον τὰ στερεά σώματα μεταφέρουσι τοὺς ἦχους ἢ ὁ ἄῆρ. Αἰτία δὲ τῶν βρόμων τούτων εἶναι, πολὺ πιθανόν, ὅτι μέρη τοῦ στερεοῦ τῆς γῆς φλοιοῦ διαρρήγνυνται ἢ προστρίβονται ἢ κάμπτονται.

Πλὴν τῶν ὑπογείων βρόμων παρακολουθούτων πάντοτε τοὺς σεισμοὺς γίνονται ἐνίοτε συγχρόνως καί ὁμίχλαι τινὲς καί σφο-

δροὶ ἄνεμοι καὶ ἀστραπαὶ καὶ βρονταί. Ἀλλαχοῦ παρατηρήθη πά-
λι νηνεμία μεγίστη καὶ μολυβδόχρους οὐρανός.

Τὰ φαινόμενα ὅμως ταῦτα δὲν ἐπιβεβαιοῦνται ἐπιστημονικῶς,
ἂν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τοὺς σεισμούς, καὶ ἐπομένως εἰκασία περὶ τῆς
συνεργείας τούτων ὑπάρχουσιν, ὡς κατωτέρω θέλομεν καταδεί-
ξει. Τοῦναντίον πείθεται τις, ὅτι ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσιν,
διότι σεισμοὶ ἐγένοντο ὑπὸ καταγίδων συνοδευόμενοι, ἄλλοι δὲ
ἐν καιρῷ εὐδίας καὶ ἐν ἡρέμῳ ἀτμοσφαίρᾳ.

Κατὰ τὸν σεισμόν τῆς Χίου τῆς 22ας Μαρτίου 1881 ὁ οὐρανὸς
ἦτο πλήρης νεφῶν ὑπὸ ἀστραπῶν διασχιζομένων, ἔπνεε δὲ ἄνεμος
νότιος καὶ τὸ θερμομέτρον ἐδείκνυε θερμοκρασίαν 20 βαθμῶν. Ὅτε
κατὰ τὸ ἔτος 1783 σεισμός μὲν μέγας κατέστρεψε τὴν Καλαβρίαν,
τὸ δὲ ἐν Ἰσλανδίᾳ ἠφαιστειὸν δεινὴν ἔπαθε ἔκρηξιν κατὰ τὸν Ἰού-
νιον τοῦ ἔτους τούτου, ὁμίχλη παχυτάτη ἐκάλυψε σχεδὸν ὀλόκληρον
τὴν Εὐρώπην, τὴν Β. Ἀφρικὴν καὶ μικρὸν μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τὸν
Ἀτλαντικὸν ὠκεανὸν μέχρι τῆς Β. Ἀμερικῆς. Πρὸ πάντων δὲ ἡ ὁμί-
χλη αὕτη ἦτο πυκνοτάτη ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσῃ, καὶ ἰδίως με-
ταξὺ Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας, ἔνθα φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ὕψος μέγιστον,
διότι εἶχε καλύψει καὶ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τῶν Ἄλπεων. Τὸ αὐτὸ
φαινόμενον παρατηρήθη καὶ κατὰ τὸ 1831, ὅτε ἐγενήθη ἡ νῆσος
Ἰουλία πλησίον τῆς Σικελίας. Κατὰ τὸν μνησθέντα σεισμόν τῆς Κα-
λαβρίας ὁ ἥλιος ἀνέτειλε θεολωμένος.

Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ σεισμοῦ τῆς 30ῆς Ἰα-
νουαρίου 1893 ὁ καιρὸς ἦτο ὠραῖος, αὔρα θαλασσία ἡσυχῶς ἔπνεε
καὶ ἡ σελήνη λάμπουσα ἀνέτειλε. Μόνον αἱ συχναὶ τῶν ἀλεκτόρων
φωναί, αἱ ἀσυνήθεις τῶν κυνῶν ὕλακαὶ καὶ δύο μικροὶ συντιναγμοὶ
ἔφερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου εἰς ἀπόγνωσιν, ὑποπτευθέντας
ὅτι ἐπίκειται μεγάλη καταστροφή.

Μόνα δὲ τὰ ἐπὶ σεισμῶν γινόμενα ἐκάστοτε ἀναφυσήματα ἀέ-
ρων καὶ ἀτμῶν, βορβόρων καὶ ὑδάτων εὐρίσκονται ἐν αἰτιώδει λό-
γῳ πρὸς τοὺς σεισμούς, διότι διαρρηγνυμένοι τοῦ ἑδάφους ἀνοί-
γεται συγκοινωνία μεταξὺ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλανήτου καὶ τῶν
βαθυτέρων αὐτοῦ μερῶν.

Πολλοὶ διηγοῦνται, ὅτι εἰς τινας σεισμούς, ὡς π. χ. εἰς τὸν τῆς
Μεσσηνίας τοῦ 1886, παρατηρήθησαν καὶ φλόγες ἀναφυσώμεναι
ἀπὸ τοῦ ἑδάφους, ἄλλοι δὲ ἀναφέρουσιν, ὅτι εἶδον κατὰ τὴν στι-

γμῆν τοῦ συγκλονισμοῦ καὶ ἀναλάμψεις ὁμοίας πρὸς ἀστραπάς. Περὶ τῶν φαινομένων τούτων πολλοὶ ἀμφιβάλλουσι, διότι ἐν τῇ παραχῆ ἔκλαμβάνουσι τινες ἄλλα φαινόμενα ὡς φλόγας. Δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀπίθανον, ὅτι φλόγες δυνατὸν νὰ αναφυσῶνται οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἠφαιστειογενεῖς σεισμούς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς τεκτονικούς, διότι ρήγματα σχηματίζονται εἰς μέγα διήκοντα βᾶθος ἐν ᾧ ἀέρια συμπετυκνωμένα ἐγκλείονται.

Κατὰ τινας παρατηρήσεις, οὐχὶ ὅμως καὶ λίαν ἀξιοπίστους λέγεται, ὅτι καὶ τὰ ζῶα πρὸ τοῦ σεισμοῦ καταλαμβάνονται ὑπὸ ζωηρᾶς τινος ἀνησυχίας. Εἰς τινας δὲ χώρας, ἐν αἷς οἱ σεισμοὶ εἶναι ἀσυνήθεις, δίδουσιν οἱ κάτοικοι μεγάλην προσοχὴν εἰς τὰς κινήσεις τῶν κατοικιδίων ζώων, ὅπως προφυλάσσωνται ὑπὸ μελλόντων νὰ ἐπέλθωσι κραδασμῶν τοῦ ἐδάφους.

Παρ' ἡμῖν σύνηθες φαινόμενον κατὰ τοὺς σεισμούς εἶναι οἱ ὠρυγμοὶ τῶν κυνῶν. Πολὺ πρὸ τοῦ σεισμοῦ τῆς Καλαβρίας (1783) κύνες καὶ ὄνοι ἐγένοντο περίφοβοι, περιτρέχοντες ὀρυσόμενοι καὶ ὀγκώμενοι. Ἴπποι, βόες καὶ ἡμίονοι ἔτρεμον τύπτοντες διὰ τῶν ποδῶν τὴν γῆν καὶ ὑψοῦντες τὰ ὦτα, ὡς νὰ ἤκουον μακρόθεν ἕκτακτόν τι. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὅλως ἀπίθανον, ὅτι τῶν ἰσχυρῶν τοῦ ἐδάφους κραδασμῶν προηγῶνται τρόμοι τινὲς ἀσθενεῖς, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οὗτοι γίνονται αἰσθητοὶ ὑπὸ τῆς λεπτῆς ζώων τινῶν αἰσθήσεως, ἣτις προκαλεῖ ἐν αὐτοῖς τὴν παρατηρηθεῖσαν ἀνησυχίαν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὰ ζῶα καταλαμβάνονται ὑπὸ φόβου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς καταστροφῆς, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι.

Λέγεται ὅτι οἱ σεισμοὶ ἐπιδρῶσιν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν λαῶν χαρακτήρος, π. χ. τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Ἰσπανῶν, ὧν αἱ χῶραι εἰς διηνεκὴ εὐρίσκονται χορὸν. Ἴσως εἰς τὸν ὑποχθόνιον τοῦτον χορὸν καὶ εἰς τὸ γλυκὺ κλίμα καὶ τὴν θαυμασίαν φύσιν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὸν εὐθύμον τῶν Ζακυνθίων χαρακτήρα, οἷτινες, ἂν καὶ ἡ ἀγαπητὴ αὐτῶν πόλις εἶχε μεταβληθῆ τὸ 1893 εἰς ἐρείπια, δὲν ἐλησιμόνου καὶ τὰς εὐφυολογίας αὐτῶν καὶ ἀστειότητας.

« Γ ε ω λ ο γ ί α ».

Κωνσταντῖνος Μητσόπουλος

3. ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

Ἡ Ἀττική κειμένη περὶ τὸν 38ον παράλληλον, ἐπὶ τῆς βορείου εὐκράτου ζώνης, μετέχει πολλῶν ἐκ τῶν κλιματολογικῶν πλεονεκτημάτων, δι' ὧν ἐπροικίσθησαν αἱ γλαυκαὶ ὄσον καὶ χαρίεσσαι τῆς Μεσογείου ἄκται· περιβαλλομένη ὑπὸ καθαρᾶς καὶ διαυγοῦς ἀτμοσφαιρας, τὴν ὁποίαν περιλούει ἡ βαλσαμώδης τῆς θαλάσσης αὔρα καὶ ἀρωματίζει τῶν ἀνθοσπάρτων βουνῶν ἢ εὐώδης ἀναπνοή, ἀκτινοβολεῖ αἰώνιος τῆς μεσημβρινῆς καλλονῆς τὴν θέλγουσαν χάριν. Ἡ φιλομειδῆς καὶ γελοέσσα φύσις αὐτῆς ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν χαρὰν καὶ ὠθεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ζωηρότητα, ἦν γεννᾷ τῆς φυσικῆς παιδρότητος ἢ ἐπίδρασις.

Ἡ Ἀττικὴ εἶναι ἡ χώρα τοῦ φωτός καὶ τοῦ ἡλίου, ὁ τόπος τῆς αἰθρίας καὶ τοῦ αἰθέρος. Ἐναγκαλιζομένη ὑπὸ τῶν θερμῶν ἀκτίνων περιφλεγοῦς ἡλίου, κολυμβῶσα ἐντὸς πλημμύρας διαχύτου φωτός ἀπαστρέπτει ἐντὸς τοῦ ἐκπάγλου κάλλους φωταυγοῦς αἰθέρος· ὑπὸ τὸ αἰώνιον μεδίμα γλυκείας καὶ ἐπεράστου φύσεως ἐξωραίζεται ἐξαισίως, ἐμφανιζομένη πάντοτε ἐν τῇ αἴγλῃ ἑορτασίμου στολῆς, ὡσεὶ ἔτοιμος διὰ πανήγυριν !.

Ἡ διαύγεια τοῦ ἀέρος, ἡ πλημμύρα τοῦ φωτός, ἡ αἰθρία τοῦ οὐρανοῦ, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν χρωμάτων, ἡ εὐκρίνεια καὶ ἡ λεπτότης τῶν γραμμῶν, ἡ ζωηρὰ ἀλλ' ἄρμονικὴ ἀντίθεσις τῶν σκιῶν πρὸς τὸ φῶς προσδίδουσιν εἰς τὰ τοπία αὐτῆς λαμπρότητα, ζῶην καὶ χάριν σπανίας ὠραιότητος. Τὰ πάντα ἐν αὐτῇ εἶναι φωτεινά, διαφανῆ, ἐλαφρά, εὐκρινῆ, αἰθέρια· τίποτε τὸ σκοτεινόν, τὸ θολόν, τὸ βαρὺ, τὸ συγκεχυμένον. Ἀπὸ τοῦ Σουνίου ἐφαίνετο ἡ Ἀθηναῖ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἀπόστασιν δὲ ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐξερχόμενοι, ἐντὸς μιᾶς τὸ πολὺ ὥρας, νομίζομεν ὅτι θὰ ἀνέλθωμεν ἐπὶ τῆς Πάρνηθος!

Πάντα τὰ διαγράμματα παρουσιάζονται εἰς εὐκρινεῖς καὶ ὠριμένες γραμμάς, οὕτως ὥστε αἱ μορφαὶ τῶν τοπίων νὰ ὑποπίπτουσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ παρατηρητοῦ, οὐχὶ διὰ συγκεχυμένων καμπύλων, ὡς συμβαίνει ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ἐν ὀξυτάτῃ διαυγείᾳ. Ἔνεκα τούτου πάντα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται μετατοπιζόμενα πολὺ πλησίον· ὁ ὕμηττος φαίνεται τόσο ἐγγύς, ὥστε οἱ ξένοι, οἱ μὴ συνειθισμένοι εἰς τὴν ὀπτικὴν ταύτην ἀπάτην, νομίζουσιν

ὅτι δύνανται νὰ ἀνέλθωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ διὰ πρωينوῦ περιπάτου. Τὰ χρώματα ἐν Ἀθήναις δὲν τρέπονται ἔνεκα τῆς ὑγρότητος τοῦ ἀέρος πρὸς τὸ φαιὸν κυανοῦν, ἀλλ' ἐμφανίζονται ἐν τελείᾳ καθαρότητι. Ἰδιαιτέραν ὄλως ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ ὠραιότης καὶ ἡ λαμπρῶν τῶν κυανῶν τοῦ οὐρανοῦ χρωμάτων, ἅτινα εἰσδύουσι βαθέως μέχρι τοῦ ὀρίζοντος, χωρὶς νὰ μεταβάλλωνται πλησίον αὐτοῦ, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, εἰς τὸ λευκοειδὲς φαιόν.

Τοῦτο εἶναι αἰτία μεγάλως συντελοῦσα εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς πολυτελείας τῶν χρωμάτων τῶν ἑλληνικῶν τοπιῶν· διότι ὅλα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται ὠραιότατα, συνεπεία τῆς βαθύτητος τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ περιβάλλοντος. Ἐφ' ὅσον τὸ λαμπρὸν τοῦτο κυανοῦν στίλβει μεταξὺ τῶν στύλων ἑλληνικοῦ ναοῦ ἢ διὰ μέσου τῶν αἰωρουμένων κορυφῶν τῶν φοινίκων, αἰσθάνεται τις ἑαυτὸν μεταφερόμενον εἰς τὸν μαγευτικὸν τῆς Ἀνατολῆς κόσμον καὶ λησμονεῖ ὑπὸ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτὴν τοῦ φωτὸς καὶ τὸν πλοῦτον τῶν χρωμάτων ὅτι ἡ χώρα αὕτη στερεῖται ἀκριβῶς ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῇ νεφελῶδει ἀτμοσφαίρᾳ τῆς Γερμανίας συντηρεῖ τὸ κυριώτερον αὐτῆς κόσμημα, τὴν πλουσίαν καὶ μεγαλοπρεπῆ βλάστησιν (Νόυμαν Πάρτς).

Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁ Φίλιππος γράφων περὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῶν χρωμάτων τῆς Ἑλλάδος λέγει: «Υπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἡλίου τὰ χρώματα τῆς χώρας περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους λάμπουσι μετὰ τόσης μεγαλοπρεπείας, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ τὰ παραστήσω, ἰδίως κατὰ τὰς πρωινὰς καὶ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας· ἐνῶ κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ἡ ἀτμόσφαιρα θολοῦται ὑπὸ τῆς ἀχλύος καὶ καθίσταται ἀδιαφανής. Ἰδίως περὶ τὴν ἑσπέραν πᾶσα γραμμὴ τῶν τοπιῶν φαίνεται ἐξ ἀπωτάτης ἀποστάσεως ἐν τοιαύτῃ ὀξύτητι, ὡς νὰ ἔχη κοπῆ διὰ μαχαίρας, καὶ πᾶσα ἀπόχρωσις ἢ παραλλαγὴ τοῦ ἐδάφους φαίνεται ὑπὲρλαμπρος, εἶναι εἰκὼν ἀσυλλήπτου φανταστικότητος, ποικιλίας χρωματισμοῦ καὶ ὀξύτητος. Εἰς τοῦτο συντελεῖ ὅτι κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὸ παίγνιον τῶν χρωμάτων παραλλάσσει διαρκῶς».

Ἄλλ' ἐν Ἀττικῇ καὶ αὐταὶ αἱ φαλακραὶ πέτραι τῶν ἀφύτων ὀρέων περιβάλλονται διὰ χρωμάτων καταπληκτικῆς πολυτελείας. Τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος πεφημισμένην ὄψιν τοῦ Ὑμηττοῦ κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ Βούρσιαν τάσσει μεταξὺ τῶν ὠραιότερων φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα δύναται τις νὰ ἴδῃ.

Ἐξίστημι τὰ περὶ τὰς Ἀθήνας ὄρη, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ δῆ ὁ ἥλιος, περιβάλλοντα δι' ὠραιότατον ἐρυθροροδίνου χρώματος, ὅπερ βαθμηδὸν μεταπίπτει διὰ ποικιλωτάτων ἀποχρώσεων εἰς τὸ βαθύτατον ἰώδες· μόνον ὁ τὸ θέαμα τοῦτο ἀπολαύσας ἐννοεῖ ἐντελῶς τὸ τοῦ Ὀβιδίου : περὶ τῶν πορφυροχρῶν κλιτύων τοῦ πάντοτε ἀνθηροῦ Ἰμμηττοῦ.

Καλλιτεχνικὴ καὶ εὐπλαστος, πολυποίκιλος καὶ ἀρμονικὴ ὑπήρξεν ἀνεκάθεν καὶ εἶναι πάντοτε καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς διευθύνσεις ἡ Ἀττικὴ. Ἐκαστος λόφος τῆς ἀνοίγει περικαλλεῖς ὀρίζοντας· ἐκάστη πτυχὴ τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους ἀποκαλύπτει ποικίλας μαγευτικὰς εἰκόνας· ἐκαστον βῆμα ἐπ' αὐτῆς φέρει εἰς νέα θελκτικὰ πανοράματα.

Πρὸς μεσημβρίαν βλέπομεν ὑπὸ μορφήν μεγαλοπρεποῦς ποταμοῦ μαρμαίρουσαν τὴν γλαυκὴν ταινίαν τοῦ Σαρωνικοῦ, πλασιοῦσαν ὡς κρυστάλλινον ἐνετικὸν πλαίσιον τὰς ἀκτὰς τοῦ Φαλήρου καὶ τοῦ Πειραιῶς· ἐντὸς δὲ τῶν κυανολεύκων τοῦ κόλπου κυμάτων φαίνονται κολυμβῶσαι ἡ Σαλαμίς καὶ ἡ Αἴγινα, ἐνῶ περαιτέρω ἐκ τῶν γαλανῶν τοῦ πελάγους κυμάτων ἀναδύονται ἀμυδρῶς πολλὰ ἄλλα ποικίλα τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ τὴν χροιάν περικαλλεῖς νῆσοι τοῦ Αἰγαίου.

Εἰς τὸ βάθος ὑψοῦνται ἀποτόμως ὑπὲρ τὴν θάλασσαν κοσμοῦντα τὸν ὀρίζοντα τὰ κυανοβαφεῖ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου· κλείουσι καλλιτεχνικῶς εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀπόστασιν τὸ διάστημα, καὶ ἀναπαύουσιν εὐαρέστως τοῦ θεατοῦ τὸ βλέμμα, ὅπως μὴ χάνηται βυθιζόμενον εἰς τὸ ἄπειρον.

Ἐπὶ τὰς καλλιτεχνικὰς κορυφογραμμὰς καὶ τὰς ἀρμονικὰς μορφὰς τῆς Πάρνηθος, τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τοῦ Ἰμμηττοῦ, ὑπὸ τὰς ποῦ μὲν δασοσκεπεῖς καὶ θαλεράς, ποῦ δὲ γυμνὰς καὶ ἰοχρούους κλιτύας τῶν ὠραίων τούτων ὁρέων, ὡς παρὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς πλαίσιον κολοσσισαίας περικαλλοῦς εἰκονογραφίας, φαίνονται διεσπαρμένα τὰ θαλερὰ τῆς Κηφισιάς, τοῦ Ἀμαρουσίου, τοῦ Χαλανδρίου, τῶν Ἀχαρνῶν καὶ ἄλλα χωρία· ὅπισθεν δὲ καὶ ὑπεράνω τῶν χαμηλῶν ὄροσειρῶν τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ ὀρθοῦται ὑπερήφανος φέρων τὴν χιονόλευκον χειμερινὴν αὐτοῦ περιβολὴν ὁ Κιθαιρῶν· στίλβει ζωηρῶς ὑπὸ τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ τῆς φευγούσης αὐγῆς, ἀκτινοβολεῖ ροδόδακτυλος καὶ κροκόπεπλος, ὡς ἡ Ἥως, ὑπὸ τὰς θωπείας τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων.

Ἄλλὰ τὸ ἔμφυτον τῶν ἀττικῶν τοπιῶν γόητρον ἐξωραΐζουσι μετ' ἀπεριγράπτου χάριτος οἱ ποικιλόχροες τῆς ἀτμοσφαιρας φωτισμοί, ἢ λαμπηδῶν τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ἢ φωταύγεια τῶν πολυχρῶν τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας δύσεων, καὶ μάλιστα ἡ γοητεύουσα τῶν ἀστροχιτώνων καὶ σεληνοφεγγῶν νυκτῶν καλλονή. Ὑπὸ τὴν χρυσαυγῆ ἡλιακὴν ἀκτινοβολίαν καὶ τὸ βαθυκύανον τοῦ βελουδίνου οὐρανοῦ χρῶμα, τὰ ἤρεμα τοῦ Σαρωνικοῦ νερὰ ποικίλλουσι καὶ χαράσσουσι, ὡς παμμέγιστον τοπογραφικὸν χάρτην, ἀπειράριθμοι μικροὶ ρύακες, ποῦ μὲν γλαυκοὶ ἢ πράσινοι, ποῦ δὲ λευκοὶ ἢ κίτρινοι· ἀνήκουσιν εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς θαλασσίας χρωστικῆς κλίμακος καὶ φέρουσιν ὅλους τοὺς τόνους αὐτῆς· παράλληλοι καὶ κάθετοι, εὐθύγραμμοι καὶ καμπύλοι, διαρκῶς μεταμορφούμενοι καὶ βαθμηδὸν μεταχρωματιζόμενοι προσδίδουσιν εἰς τὸ αἰώνιον τῆς θαλάσσης μεδίαιμα τὴν καλλιτεχνικὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σχημάτων τὸ θέλητρον.

Ὑπὸ τὸ νυκτερινὸν τῆς ἀνατελλούσης σελήνης φέγγος τὰ ἐλαφρὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κύματα στίλβουσιν, ὡς ἀπέραντον μωσαϊκὸν ἐκ πολυχρῶν πολυτίμων λίθων· ἀπειράριθμοι σάπφειροι, σμάραγδοι, ἀμέθυστοι καὶ λαμπαδάμαντες ἀκτινοβολοῦσι, κυμαινόμενοι ἐπὶ τῆς ψηφιδωτῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· ὀλόκληρος δὲ ὁ Σαρωνικὸς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου λαμβάνων βαθμηδὸν τὰς διαφόρους ἀποχρώσεις τῆς ἐρυθρᾶς κλίμακος παρουσιάζει ὄψιν φλεγομένης θαλάσσης, περιφλεγούσας ὠκεανοῦ.

Καὶ ὅταν αἱ τελευταῖαι τοῦ φεύγοντος ἄστρου τῆς ἡμέρας ἀκτῖνες ἐκλείψουσι, καὶ ὅταν καὶ αὐτὸ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ λυκόφωτος γλυκὺ φέγγος σβεσθῆ, ἢ ἄπειρος τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ φωταψία, ὅστις κατάσπαρτος ἐξ ἀπείρων ἡλιακῶν κόσμων ἐκπέμπει ποικιλοχρόους σπινθηρισμούς, μαγεῖ τὸ ὄμμα· πρὸ τῆς θεᾶς τοιοῦτου οὐρανοῦ, ὑπὸ τὰς ἀβρὰς θωπείας δροσερᾶς αὔρας ἢ τὴν εὐχάριστον θερμοκρασίαν ξηρᾶς καὶ νηνέμου ἀτμοσφαιρας, αἱ ἀττικαὶ νύκτες προσλαμβάνουσιν ἔκτακτον γοητείαν καὶ ἀπερίγραπτον μεγαλεῖον· τὸ μαγευτικὸν θέλητρον τῶν τοιούτων νυκτῶν, πανταχόθεν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰσδύον, θέλγει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἥτις μεθύσκουσα ἐξ ἡδονῆς πτερυγίζει θριαμβευτικῶς πρὸς τὰ ἰδεώδη ὕψη καὶ φέρεται μετέωρος ἐν ἐνθουσιασμῷ πρὸς ἄλλους κόσμους! Οὐδὲν μεγαλοπρεπέστερον μιᾶς θερινῆς ἀττικῆς νυκτός, ὅταν ὁ τοπικὸς ἄνεμος ἀλαφρὰ πνέων φέρῃ

βαλσαμώδη αὔραν, οἱ δὲ ἀστέρες ἐκπέμπωσι φῶς, ὅπερ σπανίως φαίνεται εἰς ἄλλα κλίματα.

Καὶ ἡ τοιαύτη χώρα δικαίως ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀκτινοβόλου παρθένου, τῆς προσωποποιούσης τὴν διαύγειαν τοῦ αἰθρίου ἀέρος, τῆς γλαυκώτιδος τοῦ Διὸς κόρης, τῆς θεᾶς τοῦ φωτός καὶ τῆς λάμψεως, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δρόσου, τῆς σκέψεως καὶ τῶν τεχνῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἄγραιλος καὶ Πάνδροσος Ἀθηναῖα, ἥς τὸ ἀστραπηβόλον βλέμμα ὑπῆρξε τόσον ἐξαιρετικῶς εὐμενὲς καὶ τὸ φαιδρὸν μειδιάμα τόσον ἐκτάκτως γλυκὺ πρὸς τὴν Ἀττικὴν, ἐγένετο τὸ εἶδωλον τῆς ἀθηναϊκῆς λατρείας, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς δεσποζούσης ἐν Ἀττικῇ φυλῆς, συμβολίζουσα τὴν φύσιν, εἰκονίζουσα τὸ κλίμα καὶ παριστώσα αὐτὸ τοῦτο τὸ δαιμόνιον καὶ τὴν δημιουργὸν δύναμιν τοῦ τόπου· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, ἐν τῷ μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, χρυστῆς βροχῆς καὶ φωτεινῶν ἀκτίνων, ἐξελθοῦσα σεμνὴ καὶ φωτοβόλος θεότης, ἡ ὑπενθυμίζουσα τὴν ἀναλαμπὴν καὶ τὸν κατοπτρισμὸν τῶν χρυσῶν τοῦ Σαρωνικοῦ κυμάτων Τριτογένεια, ἡ ἐν τῇ πυρακτούσῃ τῶν γλαυκῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἀκτινοβολία ἐκδηλοῦσα τὴν τραχύτητα τοῦ θερινοῦ τῆς Ἀττικῆς καύσωνος καὶ τὴν φωτοβόλον λαμπρότητα τοῦ γλαυκοῦ τῆς Ἀττικῆς οὐρανοῦ, ἐπολιτογραφήθη ἐν Ἀττικῇ γενομένη Ἀθηναία ἢ Ἀθηναῖα.

Ἦρκει νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει παντοδυνάμου ἐγχωρίου θεότητος πρὸς τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς πατρίδος των, διὰ νὰ ἀνακαλύψωσιν εἰς τὰς ζωτικὰς δυνάμεις καὶ τὰ προτερήματα ταύτης τὰς ιδιότητας καὶ τὰς ἀρετὰς ἐκείνης· ἦρκει νὰ ἀτενίσωσι τὴν Ἀττικὴν, εἰς τὴν φύσιν τῆς ὁποίας ἀπέδιδον τὴν ζωηρότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν μεγαλοφυίαν τῆς φυλῆς των, διὰ νὰ αἰσθανθῶσι τὴν Παλλάδα πανταχοῦ παροῦσαν, ἐν τῇ λάμψει τοῦ φωτός, ἐν τῇ διαυγείᾳ τοῦ ἀέρος, ἐν τῇ στίλβῃ τοῦ γλαυκοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ εὐκρινείᾳ καὶ τῇ λεπτότητι τῶν γραμμῶν τοῦ ὀρίζοντος, ἐν τῇ δροσερότητι καὶ τῇ καλλονῇ τῆς ὄλης φύσεως τῆς χώρας των.

« Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος », τ. Β'

Δημήτριος Αἰγινήτης

4. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Α) Τὰ δημόσια ἔργα

α) Ἡ περὶ τῶν δημοσίων ἔργων ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Σήμερον ὀμιλοῦντες περὶ δημοσίων ἔργων πόλεως τινος ἀποβλέπομεν πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βράσει σχεδίου ρυμοτομίαν, εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὁδῶν, τὴν ὕδρευσιν, τὴν ἐγκατάστασιν δικτύου ὀχετῶν, τὸν φωτισμὸν κλπ. Τοιαύτη ἦτο περίπου ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις, μέχρι δὲ τινος ἀκόμῃ καὶ ἡ τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ἡ τῶν κλασσικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἀπέβλεπον πρὸ παντὸς εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, ἰδίᾳ δὲ ναῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων. Ἐντεῦθεν δύο τινά :

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ἐστερεῖτο σχεδίου καὶ ρυμοτομίας· ὑπὲρ στρώσεως καὶ φωτισμοῦ τῶν ὁδῶν ἐλάχιστα ἔδαπανα· αὐτὴ ἡ ὕδρευσις ἦτο ἀνεπαρκής· πολλοὺς δ' αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἡ *cloaca maxima* ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ρώμην προγόνων ἡμῶν. Ταῦτα ἐξηγοῦσιν ἐν μέρει τὰς φοβερὰς φθοράς, ἃς ἐπήνεγκον οἱ λοιμοὶ ἐπὶ πληθυσμοῦ ἄγοντος κατὰ τ' ἄλλα λίαν ὑγιεινὴν δίαιταν.

Τοῦναντίον τὰ εἰς θρησκευτικοδιακοσμητικὰ μνημεῖα δαπανηθέντα — ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ σύνολον τῶν προσόδων — ὑπερηκόντισαν πάσας τοιαύτης φύσεως νεωτέρας δαπάνας συμπεριλαμβανόμενων καὶ τῶν γενομένων ὑπὸ Ναπολέοντος Γ' χάριν τῶν Παρισίων.

β) Ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους. Αἱ δαπάναι αὗται συνδυάζονται δικαίως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, διότι καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἀνήκει εἰς αὐτὸν καὶ ἡ πραγματοποίησις τῆς ἐν τοῖς κυριωτέροις σημείοις εἰς αὐτὸν ὀφείλεται· ἀπὸ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ ρήτορος Λυκούργου, ἐξαιρέσει τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ Ἐρεχθείου, ὧν ἡ ἀνεγερσις ἀποτελεῖ ἄμεσον συνέχισιν τῆς πολιτικῆς του, ὀλίγα μεγάλα ἔργα συνετελέσθησαν.

Αἱ σποραδικαὶ καὶ τμηματικαὶ πληροφορίαι, ἃς δίδουσιν αἱ ἐπιγραφαί, δὲν ἐπιτρέπουσι ν' ἀποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας περὶ

τοῦ συνόλου τῶν ὑπὸ τοῦ Περικλέους δαπανηθέντων. Ταῦτα ὑπολογίζονται κοινῶς μεταξύ 6 - 8 χιλιάδων τάλαντων.

Ἄλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν τὸν πρῶτον ἀριθμὸν, πάλιν εὐρισκόμεθα πρὸ δαπάνης, ἣτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς 200 - 300 ἑκατομύρια προπολεμικῶν δραχμῶν καὶ ἦτις φαίνεται ἔτι μᾶλλον ὑπέρογκος, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὰ τακτικά ἐνιαύσια ἔσοδα τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς αὐξήσεως τοῦ φόρου τῶν συμμάχων περιστρέφοντο περὶ τὰ χίλια τάλαντα.

γ) Κρίσεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους. Τοιαῦται δαπάναι, μὴ ἀμέσως παραγωγικαὶ καὶ ὑπερβαίνουσαι τὸ ἔξαπλάσιον τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ, μόνον ἐν ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιιῶνται ἄνευ ἀντιδράσεως. Ὄντως δ' ἀπετέλεσαν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οἱ διαδεχθέντες τὸν Κίμωνά ὀλιγαρχικοὶ ἐξέλεξαν, ὅπως πολεμήσωσι τὸν Περικλέα. Περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα τὰς περιπετείας πάλης βιαιοτάτης, ἧς θύματα ἔπεσαν καὶ τινες τῶν περὶ τὸν Περικλέα νικητῶν καὶ ἧς αἱ λεπτομέρειαι εὐρηνται ἐν πάσῃ, ὅπωςδῆποτε πλήρει, ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ. Ἀπὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως δύο τινὰ κυρίως προσάπτονται εἰς τὸν Περικλέα: α) ὅτι χρήματα καταβαλλόμενα ὑπὸ τῶν συμμάχων πρὸς ἔθνικους ἀγῶνας κατηνάλισκεν εἰς δαπάνας πολυτελείας καὶ εἰς τὸ καλλωπίζειν τὸ Ἄστυ «ὡςπερ ἀλαζόνα γυναικί», β) ὅτι ὑπῆρξεν εἰσηγητῆς τοῦ πολιτειακοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπιχειρῶν ἔργα οὐχὶ διότι ἔκρινε ταῦτα χρήσιμα, ἀλλ' ὅπως παράσχη ἔργασίαν εἰς πολίτας, ὧν ἄλλοι μὲν ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγρούς, ἄλλοι δὲ κακῶς ἔθισθέντες ἔπαυσαν ὄντες «σώφρονες καὶ αὐτουργοὶ» καὶ ἠξίωσαν τοῦ λοιποῦ νὰ ζῶσιν εἰς βᾶρος τῆς πολιτείας.

Ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου σημείου παρατηροῦμεν, ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐκ τῶν ἀγρῶν μετανάστευσιν, ὅτι αὕτη ὠφείλετο ἐν μέρει τουλάχιστον εἰς ἄλλους, γενικωτέρους, πλουτολογικούς λόγους, ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει θῆτας, τοὺς προλεταρίους τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅτι ἢ περὶ συντηρήσεως αὐτῶν μέριμνα ἐπεβάλλετο, διότι ἢ τάξις αὕτη εἶχε ἀπὸ τῆς ἐν Σαλαμίनि μάχης ἐπιδοθῆ εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἐτρέφετο ἀπὸ τῶν πολέμων· ὅθεν κλειομένης ὀριστικῆς εἰρήνης τῇ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξεύρη μόνη καὶ ἀμέσως τὰ πρὸς ζῆν. Ἀφ' ἑτέρου, ἂν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ φιλόπονοι καὶ ὑπερήφανοι Σαλαμινο-

μάχοι μετεβλήθησαν εις ὄχλον πολυπράγμονα καὶ ἀργόν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς μισθοφορίας καὶ τὰς διανομὰς, αἵτινες εἶθισαν αὐτούς νὰ ζῶσιν ἐν ἀργίᾳ· τὰ δημόσια ἔργα τούναντίον ἔτρεπον τὸν λαὸν πρὸς τὴν ἐργασίαν, καθιστῶντα μάλιστα αὐτὸν εἰδικὸν εἰς τέχνας, αἵτινες ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι βραδύτερον. Τὸ μόνον λοιπὸν ὑπολειπόμενον ἐκ τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι ὅτι ἡ ἐγκαινιασθεῖσα πολιτικὴ ἐξωκείωσε τοὺς Ἀθηναίους πρὸς τὴν ἀντιληψιν ὅτι ἡ πολιτεία ὄφειλε νὰ μὴ ἀφήσῃ αὐτοὺς νὰ λιμώττωσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται χρονολογουμένη ἀπὸ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, οὕσα δὲ συμφυῆς πρὸς τὴν κρατοῦσαν δόξαν περὶ τῶν καθηκόντων τῆς πολιτείας, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀντιστάθμισμα τῶν ὑπερόγκων ταύτης δικαιωμάτων.

Ἡ πρώτη κατηγορία εἶναι σοβαρωτέρα· παρ' ὅσα ἔλεγεν ὁ Περικλῆς, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξασφαλίζοντες τοὺς συμμάχους ἀπὸ τῶν κινδύνων, δι' οὓς οὗτοι κατέβαλλον τοὺς φόρους, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτωσι τὰ καταβαλλόμενα χρήματα κατὰ τὸ δοκοῦν, παραμένει ἀληθὲς ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν χρημάτων διάθεσις καθιστῶσα ἀπτότερον τὸ γεγονός ὅτι οἱ σύμμαχοι εἶχον κατ' οὐσίαν μετατραπῆ εἰς ὑποτελεῖς, ἐψύχρανε τούτους καὶ ὑπῆρξεν ἐν τῶν αἰτίων τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῶν. Προσθετέον δ' ὅμως, ὅτι μικρὰ σχετικῶς ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ· πολλῶ μᾶλλον πειστικὴ ἐφάνη εἰς τοὺς συμμάχους ἡ ὑποχρέωσις νὰ δικάζωνται ἐν Ἀθήναις, καὶ ἰδίᾳ ἡ αὐξησις τῆς φορολογίας ἐπὶ Κλέωνος· ὀρθῶς δ' ὁ Στήβενσον παρατηρεῖ ὅτι ὁ Περικλῆς ἐξηγόρασε τὴν πρὸς τὰ δημόσια ἔργα ἄκραν αὐτοῦ ἐλευθεριότητα διὰ τῆς συνέσεως, ἣτις ἐκράτησεν ἐν τῇ λοιπῇ αὐτοῦ διοικήσει καὶ ἣτις τῷ ἐπέτρεψε, καίτοι ἀνεσχημάτισε τὸν θησαυρόν, νὰ μὴ προβῆ εἰς αὐξήσεις τοῦ φόρου, πιθανῶς δὲ καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τοῦτον.

Ἄλλὰ τέλος καὶ ἂν δεχθῆ τις ὅτι ἐκ τῶν κτισμάτων τοῦ Περικλέους ἐπῆλθε πολιτικὴ τις ζημία, πάντως αὕτη δὲν ἰσοφαρίζει τὴν ὠφέλειαν, ἣτις προέκυψε κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, αἰῶνας δ' ὕστερον ὑπὲρ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐκ μνημείων, ἅτινα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ Παλλάδιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Περικλῆς ἀνεδείχθη καλὸς προφήτης, ὅτε ἔλεγεν ὅτι « δόξα ἀίδιος » θὰ προκύψῃ ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων διὰ τὴν πόλιν.

Πρὸς τούτοις ἐκ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων ἐπήγασαν ἀμεσώ-

τερα ὠφελήματα. Πολύ ταχέως ἡ ἐπίσκεψις τῶν Ἀθηνῶν ἐθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητος εἰς πάντα μεμορφωμένον Ἕλληνα, ἐκ δὲ τῆς συρροῆς τόσων ξένων ἐν τῷ Ἄστει ἐπορίζοντο πλείστα κέρδη καὶ δημόσιον καὶ ἰδιῶται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τὰ δημόσια ἔργα διχογνωμίαν, κλίνομεν μᾶλλον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Περικλέους. Ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἔχομεν καὶ δι' ἄλλον λόγον: Φρονοῦμεν πράγματι ὅτι, ὅπως κρίνη τις περὶ ὠρισμένης πολιτικῆς, πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ ταύτην μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τούτου τεθέντος εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ὁσάκις ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας συγγέεται πρὸς τὴν τῆς πόλεως (τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τὴν Ἀναγέννησιν), ἡ τοπικιστικὴ χροιά, ἣν λαμβάνει ὁ πατριωτισμός, προσδίδει εἰς τὰς δαπάνας τὰς τεινούσας πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ἀνάδειξιν τῆς πόλεως χαρακτηριστῆρα πατριωτικοῦ καθήκοντος, ὃν δὲν ἔχουσι σήμερον αὐταί.

Διὰ τὸν Ἀθηναῖον, ὅπως μετέπειτα διὰ τὸν Φλωρεντιανὸν καὶ τὸν Βενετόν, τὸ νὰ εἶναι ἡ πόλις του «καλὴ καὶ μεγάλη» ἦτο ζήτημα ἐθνικῆς φιλοτιμίας· ὁ δὲ θρησκευτικὸς χαρακτήρ, ὃν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἰ οἰκοδομαί, συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ χαλαρῶνται καὶ αἰ ἀντιρρήσεις τῶν συντηρητικωτέρων.

Β) Τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρείου

α) Ἐξέλιξις τῶν λαυρευτικῶν προσόδων. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι πλὴν τῶν Ἀθηνῶν μόναι δύο ἄλλαι Ἑλληνίδες πόλεις ἐκαρπώθησαν σπουδαία ἔσοδα ἐκ τοῦ ὑπεδάφους αὐτῶν, ἡ Σίφνος δηλαδὴ καὶ ἡ Θάσος, καὶ ὅτι δι' ἀμφοτέρας ἡ πηγὴ αὐτῆ πλοῦτου ὑπῆρξε παροδική. Τούναντίον κατὰ τοὺς ἀπασχολοῦντας ἡμᾶς Ε' καὶ Δ' αἰῶνας τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρείου διεδραμάτισαν μονιμωτέρον πῶς παράγοντα τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ σημασία ὑπέστη πολλὰς διακυμάνσεις.

Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, τὸ Λαύριον ἔλαβε σπουδαιότητα μόνον ἀπὸ τοῦ 483, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτάτων μεταλλείων ἐν Μαρωνείᾳ. Ἡ περίνοια τοῦ Θεμιστοκλέους, πείσαντος

τούς Ἀθηναίους νὰ μὴ διανέμονται αἱ πρόσοδοι μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ νὰ διατίθενται ὑπὲρ τοῦ στόλου, συνετέλεσεν ὥστε ἡ ἀνακάλυψις αὕτη νὰ ἔξη μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἱ πρῶται μετὰ τὸ 483 ἀποδόσεις, ἀναμφισβητήτως μεγάλαι, δὲν εἶναι γνωσταὶ μετ' ἀκριβείας.

Ἐπελογίσθη ὅτι τὸ δημόσιον ἐκαρποῦτο 100 ἔως 50 τάλαντα κατ' ἔτος· πιθανὸν τὸ ἔσοδον νὰ διεκυμάνθη μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποσῶν μὲ τάσιν πρὸς ἐλάττωσιν. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος παρετηρήθη πράγματι χαλάρωσις τῆς παραγωγῆς· ἀλλ' αὕτη φαίνεται τι μικρὸν ἀπέναντι τῆς συμφορᾶς, ἥτις παρ' ἀπάσας τὰς ὀχυρώσεις ἐν Σουνίῳ, Θορικῶ καὶ Ἀναφλύστῳ προέκυψεν ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἀργυρείων ἐγένετο διὰ κατωτέρου ποιοῦ ἀνδραπόδων, ἅτινα ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις δούλους ἔπασχον πολλά· διὰ τοῦτο δέ, εὐθύς ὡς ἐγκατέστη ὁ ἔχθρος ἐν Δεκελείᾳ, κατέφυγον ἰλαδὸν πρὸς τοὺς συμμάχους· ἢ δ' ἀπορία ἀργύρου, εἰς ἣν περιῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι, δύνανται νὰ κριθῆ ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ μὲν τὸ 407 ἔκοψαν χρυσᾶ, κατὰ δὲ τὸ 406 ὑπόχαλκα νομίσματα.

Ὁ μαρασμὸς οὗτος παρετάθη πέρα τῶν προκαλεσάντων αὐτὸν αἰτίων· ὅτε δὲ τὸ 355 ὁ Ξενοφῶν προσεπάθει ἐν εἰδικῇ συγγραφῇ νὰ ἐξεύρη νέας διὰ τὴν πατρίδα του προσόδους, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη πρὸς τὸν «θησαυρὸν χθονός», ὃν εἶχεν ὑμνήσει ὁ Αἰσχύλος, καὶ ἐκ τούτου κυρίως ἤλπισε τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οικονομικῶν τῆς πατρίδος. Ὡς ἀναπτύσσεται ἐν ἐπιμέτρῳ Γ', ἐν ᾧ τὰ ἐν τοῖς «Πόροις» προτεινόμενα ἐκτίθενται καὶ συζητοῦνται ἐν πλάτει, αἱ ἐλπίδες αὗται ἦσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο παντελῶς βάσεως.

Πράγματι τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρείου, ἂν δὲν ἦσαν ἀνεξάντλητα, ὡς ἐφρόνει ὁ Ξενοφῶν, ἦσαν ὅμως ἐπιδεκτικὰ πλουσίας ἀποδόσεως· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ἡ μετ' ὀλίγον ἐκδηλωθεῖσα ἀναβίωσις τῆς παραγωγῆς, ἡ πιστοποιουμένη ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν «μεταλλικῶν λόγων» τῶν ἐτῶν 345 - 323 καὶ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν σχηματισθεισῶν μεγάλων περιουσιῶν ὑπ' ἀνδρῶν συνδεομένων πρὸς τὸ Λαύρειον· ὁ Ἀρνταγιὸν ὑποθέτει μάλιστα ὅτι ἡ ἐπὶ Λυκούργου αὔξησης τῶν δημοσίων προσόδων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεθοδικωτέρας ταύτης τοῦ Λαυρείου ἐκμεταλλεύσεως.

β) Β ε β α ί ω σ ι ς τ ῆ ς ἐ κ τ ο ῦ Λ α υ ρ ε ί ο υ π ρ ο σ ὄ δ ο υ .

Ὁ Μπέκκ, καὶ μετ' αὐτὸν πολλοὶ συγγραφεῖς, βασιζόμενος εἰς χωρίον τι περισωθὲν τοῦ Σουΐδα εἰκάζουσιν ὅτι, ὅπως βραδύτερον ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ κράτος εἰσέπραττεν ὠρισμένον ποσὸν τοῦ ἐξαγομένου μετάλλου.

Ὁ Ἀρναταγιὸν ὁμῶς δὲν παραδέχεται τὴν γνώμην ταύτην, διότι α) πάντα τὰ ἄλλα κείμενα δεικνύουσιν ὅτι ἐγένετο ἐκχώρησις ἀντὶ ὠρισμένου τιμήματος, β) ἡ θεωρία αὕτη ὑποθέτει ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς, ἀρχὴ δὲ παραπλησία πρὸς τοὺς Ρωμαίους Procuratores τῶν μεταλλείων δὲν ἀπαντᾷ ἐν Ἀθήναις, γ) τὸ ποσοστὸν 1/24, καθ' αὐτὸ πολὺ εὐτελές, δὲν ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ Λαυρείου· πράγματι ἐπὶ τῇ βάσει τούτου, ὅπως εἰσπραχθῶσιν 100 τάλαντα ἐντὸς ἔτους, θὰ ἀπαιτεῖτο παραγωγή 2.400 τάλαντων, ἧτοι 62.000 χιλιογράμμων ἀργύρου. Τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ταύτην ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης ἐνίσχυσε μεγάλως παρατηρήσας : «Ὅτι ὁ μισθωτῆς ἐτέλει τὴν εἰκοστὴν τετάρτην, ὡς παραδέχεται ὁ Γίλβερτ, μοὶ φαίνεται ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμισθοῦντο τὰ μέταλλα ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οἱ πωληταὶ ἐπώλουν τὰ μέταλλα μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ κατεκυροῦντο, ὡς εἰκός, εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα.

Ὅθεν δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ ὀρισμὸς ἐκ τῶν προτέρων τοῦ αὐτοῦ τιμήματος τῆς εἰκοστῆς τετάρτης ὡς κανονικοῦ μισθώματος, διότι τοῦτο ἀναγκαίως ἦτο διάφορον κατὰ λόγον τοῦ εἰς ἄργυρον πλοῦτου τοῦ μισθουμένου χωρίου. Ἀλλὰ τὸ τέλος ἐτάσσετο εἰς τὰς καινοτομίας ὧν ἄδηλος ἐκ τῶν προτέρων ἡ παραγωγή, σαφῶς δέ, νομίζω, δηλοῦνται τὸ πρᾶγμα παρὰ Σουΐδα· αὗται δ' αἱ καινοτομίαι εἶναι πιθανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενα « συγκεχωρημένα μέταλλα ».

Ὁ Μπόστφορντ διατυποῖ τὴν γνώμην, ἣτις συμβιβάζει τὰς δύο θεωρίας, καθ' ὅσον δέχεται ὅτι οἱ μισθωταὶ ἐκτὸς καθωρισμένου ἐνισασίως ποσοῦ κατέβαλλον καὶ φόρον κυμαινόμενον ἀναλόγως τῆς παραγωγῆς. Τὸ πρᾶγμα θεωρητικῶς δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ προκειμένου περὶ Ἀττικῆς ἡ θεωρία χρῆζει κρεισσόνων ἀποδείξεων. Δυνατὸν πρὸς τούτοις τὸ χωρίον τοῦ Σουΐδα νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἄλλως. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Μπέκκ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον ὀλίγα ἀληθῶς μεταλλεῖα ἀνήκοντα εἰς ἰδιώτας, διὰ ταῦτα δ' ἐνδεχόμενον νὰ ἐκράτει φορολογίαν ἐπὶ τοῦ παραγομένου μεταλλεύματος,

όποτε καί δυνατὸν αὕτη ν' ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσοστὸν, περὶ οὗ ὀμιλεῖ ὁ ἡμέτερος λεξικογράφος, ἦτοι εἰς τι πλεόν τῶν 4%.

γ) Ἡ κεφαλαιώδης σημασία τοῦ μεταλλικοῦ παράγοντος. Ὑπεμνήσθη ἀνωτέρω ὅτι χάρις εἰς τὰ μεταλλεῖα τῆς Μαρωνείας οἱ Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν νὰ ναυπηγήσωσι τὸν στόλον, ὅστις ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ὑπεδείχθη ὅτι ἢ περὶ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ Δ' αἰῶνος δημοσιονομικὴ αὐτῶν ἀνάρρως ἀποδίδεται ὑπὸ τινῶν ἐν μέρει εἰς ἀναβίωσιν τῆς λαυρευτικῆς βιομηχανίας, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ξενοφῶντος, περὶ ὧν ἐπίσης ὠμιλήσαμεν. Δυστυχῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρὶν ἢ τὰ σχέδια τῶν «Πόρων» ἐφαρμοσθῶσιν ἐν Ἀττικῇ, ἐπραγματοποιεῖ ταῦτα ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους οὐχὶ βραδέως καὶ μερικῶς, ἀλλ' ἀμέσως καὶ εἰς εὐρείαν κλίμακα ὁ μέγας αὐτῶν ἀντίπαλος.

Ἡ Μακεδονία ἀνέκαθεν εἶχε μεταλλεῖα. Ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Ἀλέξανδρος Α' (498 - 458 π. Χ.) φέρεται ὡς ἀπολαμβάνων ἐκ τῶν περὶ τὴν Πρασιάδα μεταλλείων ἐν τάλαντον ἀργύρου καθ' ἡμέραν. Ἡ δὲ φήμη τῶν πλουσίων χρυσορυχείων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας παρέσυρε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα δεκακισχιλίους Ἀθηναίους εἰς περιπετείας, ὧν εἶναι γνωστὸν τὸ οἰκτρὸν τέλος. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὸν Φίλιππον, εἴτε ἰδίᾳ πρωτοβουλίᾳ εἴτε κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἀναδιοργανώσαντος τὰ οἰκονομικὰ τῆς Μακεδονίας Ἀθηναίου Καλλιστράτου, νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν καὶ νὰ πορισθῇ ἐξ αὐτῆς τὰ διὰ τὰ μεγαλεπήβολα αὐτοῦ σχέδια ἀναγκαῖα μέσα. Ἴδου πῶς συνοψίζει τὰ πράγματα ὁ Διόδωρος: «Παρελθὼν ἐπὶ πόλιν Κρηνίδας ταύτην μὲν ἐπαυξήσας οἰκητόρων πλήθει μετωνόμασε Φιλίππους, τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον ἠΰξησεν, ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσδοτον πλείον ἢ τάλαντων χιλίων. Ἐκ δὲ τούτων ταχὺ σωρεύσας πλοῦτον αἰεὶ μᾶλλον διὰ τὴν εὐπορίαν τῶν χρημάτων εἰς ὑπεροχὴν μεγάλην ἤγαγε τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν· νόμισμα γὰρ χρυσοῦν κόψας, τὸ προσαγορευθὲν ἀπ' ἐκείνου Φιλίππειον, μισθοφόρων τε δύναμιν ἀξιόλογον συνεστήσατο καὶ τῶν Ἑλλήνων πολλοὺς διὰ τούτου προετρέψατο προδότας γενέσθαι τῶν πατρίων».

Οὕτω, ἐν ᾧ τὰ λαυρευτικὰ μεταλλεῖα τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς

τὴν γένεσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, τὰ Μακεδονικὰ καθίστανται εἰς τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς ὀριστικῆς αὐτῆς καταρρέουσας. Ἐξ ἴσου ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἤσκησεν ὁ ἐκ τῶν μετάλλων πλοῦτος καὶ ἐν τῷ μεταξύ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων ἀγῶνι. Κατὰ νεώτερον ἱστορικόν, τὸν Οὐρλιχ Κάρστεντ, ἡ φοινικικὴ μεγαλόπολις ἦντλει τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν προσόδων αὐτῆς ἐκ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ μεταλλείων καὶ δι' αὐτῶν κυρίως ἠδυνήθη νὰ διεξαγάγῃ τὸν Β' Καρχηδονιακὸν πόλεμον· δι' ὃ καί, μόλις ὁ Σκιπίων κατέκτησε τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ἡ πολιτικὴ τῶν Βαρκιδῶν κατεδικάσθη εἰς ἀποτυχίαν.

Ἡ ἐξαιρετικὴ σημασία, ἣν οὕτως ἀναφαίνεται ἔχων ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ μεταλλειακὸς παράγων, ἐξηγεῖται εὐκόλως, ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ κινητὸς πλοῦτος ἦτο τότε σπάνιος καὶ ἐλλειπόντων ἐν ὥρᾳ εἰρήνης τῶν ἀμέσων φόρων ἢ φορολογία ἑτεροσκελῆς. Ὅθεν τὰ μεταλλεῖα καὶ οἱ ἐκ τῶν κατακτηθέντων λαῶν φόροι ἐτύγγχανον αἱ μόναι πηγαὶ ἀφθόνων τακτικῶν ἐσόδων· συνάμα δὲ ἦσαν καὶ τὰ μόναι μέσα πρὸς κάλυψιν μεγάλων ἐκτάκτων δαπανῶν, ἀφ' οὗ ἐλλειπόντων τῶν δημοσίων δανείων αὐταὶ δὲν ἠδύνατο νὰ καλυφθῶσι ἢ διὰ θησαυροῦ, ὅστις πάλιν δὲν ἠδύνατο νὰ καταρτισθῇ εἰ μὴ διὰ μιᾶς τῶν δύο ἐκείνων προσόδων.

Πρὸς τούτοις, εἰδικῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ μὴ λησμονηθῇ καὶ ἕτερόν τι : Ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἐπεδείκνυε διὰ ποικίλους λόγους τὴν διεθνή ἐπικράτησιν τοῦ ἰδίου αὐτῆς νομίσματος· προφανῶς δ' ἡ τοιαύτη πολιτικὴ διηκολύνετο μεγάλως, ἐφ' ὅσον ἠδύνατο νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἐδάφους τὰ πρὸς κοπήν ἀφθόνων γλαυκῶν ἀναγκαῖα μέταλλα.

« Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Δημοσίας Οἰκονομίας ». Ἀνδρέας Μ. Ἀνδρεάδης

5. Η ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

Καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονόμου ἠθικῆς συνειδήσεως δίσταται αἱ γνώμαι. Κατὰ τινες ὑπάρχει αὕτη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν προτέρων, εἶναι ἔμφυτος. Κατ' ἄλλους εἶναι τῆς ἐμπειρίας μόνης προῖόν. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται ὀρθολογικὴ θεωρία (rationalismus) καὶ προτεροδοξία (apriorismus) καὶ τοῦ ἐμφύτου θεωρία (nativi-

smus) και τῆς διαισθήσεως ἢ τῆς ἀμέσου ἐποπτείας (intuitionismus), ἡ δὲ ἄλλη καλεῖται ἐμπειρική θεωρία (empiricismus), ἔτι δὲ τῆς ἀνεπίξεως (evolutionismus), ἐπειδὴ πρεσβεύει ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι ἀναπτύσσονται κατὰ μικρόν.

Κατὰ τὴν ὀρθολογικὴν θεωρίαν ἡ ἠθικὴ συνείδησις εἶναι στοιχεῖον ἀρχέγονον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐκαστος ἔχει ἀρχῆθεν ἐσωτερικὴν τινα αἴσθησιν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις, δι' ἧς ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἐμπειρία οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα συντελεῖ· ὁ λόγος γίνεται πηγὴ τῆς ἠθικῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἠθικῶν κρίσεων καὶ οὕτως ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἀνθρώπον τὸ καθῆκον. Ἐκφέρει δὲ ὁ λόγος τὰς ἠθικὰς ταύτας κρίσεις μετ' ἀπολύτου κύρους, δι' ὃ ἡ θεωρία αὕτη ἐκλήθη καὶ ἀπολυτοδοξία (absolutismus).

Ὅμως τὰ ἐναντία διδάσκει ἡ ἐμπειρική θεωρία, ἣτις ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξιν ἐμφύτων ἠθικῶν ἀρχῶν. Ἡθικὴ συνείδησις δὲν ὑφίσταται ἐξ ὑπαρχῆς, ἀλλὰ γίνεται προῖον τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἐν τῷ βίῳ ἐξέτασις ἠθικῶν πράξεων καθιστᾷ ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ ἐκατέρωμεν ἠθικὰς κρίσεις καὶ δι' ἀφαιρέσεως ἔπειτα νὰ ὑποτυπῶμεν ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ κανόνας.

Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὰ διδάγματα τῆς ὀρθολογικῆς καὶ ἐμπειρικῆς σχολῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ μεσεύουσα γνώμη εἶναι ἡ ὀρθότερα. Ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἐμφυτοὶ ἠθικαὶ ἔννοιαι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀποτετελεσμένοι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς διδάσκουσιν οἱ ἄκροι ὀρθολογικοί, ἐλέγχει ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν πραγμάτων. Ἐὰν ὑπῆρχε σύμφυτος ἠθικὴ συνείδησις, πάντες ἐπὶ ἠθικῶν ζητημάτων κατὰ τὸν αὐτὸν θὰ ἔκρινον τρόπον. Καὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν λαῶν ἐκάστων δὲν θὰ εὐρίσκωμεν διαφορὰν ἀντιλήψεως προκειμένου περὶ ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ ἀρχῶν. Ἄλλ' ἡ πείρα μάρτυρεῖ τὸ ἐναντίον. Ἡ ἐξέλιξις τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν εἶναι περιφανής. Ἄλλας περὶ ἠθικῆς γνώμας ἔχουσιν οἱ κατὰ φύσιν ζῶντες λαοί, ἀλλας δὲ οἱ προαγόμενοι εἰς τὸν πολιτισμόν. Διδάσκουσιν οὐ μόνον ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ρώμη, ἀλλὰ καὶ οἱ μέσοι αἰῶνες καὶ οἱ νεώτεροι χρόνοι. Τὸ τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῆς ληστείας λεγόμενον : « δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἡπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως

ἔρωτωντες εἰ λησταὶ εἰσιν, ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελές εἶη εἰδέναι οὐκ ὀνειδιζόντων» καὶ ἄλλα πολλὰ μαρτυροῦσι περὶ τούτου. Καὶ νῦν δ' ἔτι πολλοὶ λαοὶ τὴν ληστείαν καὶ τὸν φόνον θεωροῦσιν ὡς πράξεις φερούσας τιμὴν καὶ δόξαν. Ἄλλοι πάλιν τὴν ἐκδίκησιν καὶ ἐν τῇ ἀγριωτάτῃ μορφῇ θεωροῦσιν ὡς ἱερὸν καθῆκον καὶ μεγίστην ἀρετὴν. Ἐπειτα οἱ καννίβαλοι τρώγουσι σάρκας ἀνθρώπων, ἐν ᾧ θεωροῦσιν ἀσέβειαν τὸ πατεῖν εἰς ἕδαφος ἀφιερωμένον εἰς θεούς.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι πάλιν ὀρθὸν νὰ μὴ δεχώμεθα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει στοιχειὸν τι ἐκ τῶν προτέρων ὑπάρχον, ἐξ οὗ ἡ ἠθικότης ἀναπτύσσεται. Ἐὰν μὴ ὑπάρχωσιν ἠθικαὶ ἔννοιαι ἀποτελεσμένα, ὑπάρχει ὁμως προδιάθεσις τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ ἧς ἐκφύεται ἡ ἀρετὴ ἢ τρέφεται ἡ κακία.

Καὶ λέγομεν προδιάθεσιν ὅ,τι πάλαι οἱ Ἕλληνες εἶπον « φύσιν », ὅ,τι δηλαδὴ ἀρχῆθεν ὁ ἀνθρώπος φέρει ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν ἡ προδιάθεσις αὕτη ἔχη ὑπερβατικὴν ἢ ἐμπειρικὴν τὴν ἀρχήν, εἶναι ζήτημα, πάντως ὁμως ἰσχύει καὶ ἐν αὐτῇ τῆς κληρονομικότητος ὁ νόμος. Γνωριμώτατον εἶναι ὅτι ἡ ψυχὴ συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα καὶ αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι, αἱ τε διανοητικαὶ καὶ αἱ ἠθικαί, εἶναι ἐξηρητημένα ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, πρῶτιστα μὲν ἀπὸ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῆς ἰδιαζούσης κατασκευῆς καὶ λειτουργίας, τῆς ἰδιοσυστασίας καὶ ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ, αἵτινες οὐχὶ ὀλίγην ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον ροπήν. Ἡ δύναμις τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως, τὸ εὐόργητον καὶ ἡ δυστροπία τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀπὸ τῆς κληρονομικότητος ἔχουσι τὴν ἀρχήν. Αὕτη ἡ προδιάθεσις γίνεται ἀφετηρία τῶν ὁρμῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, ἅτινα μετὰ τῆς γνώσεως συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι, ὅπως πᾶσα προδιάθεσις, εἶναι καὶ ἡ ἠθικὴ παρ' ἄλλοις τῶν ἀνθρώπων ἄλλη, ἰσχυροτέρα δὴλον ὅτι ἡ ἀσθενεστέρα.

Ἄλλὰ ἡ ἠθικότης δὲν εἶναι μόνης τῆς κληρονομικότητος προϊόν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, ἥτις ἀσκεῖται ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας.

Οὐχὶ ἐλαχίστη εἶναι ἡ ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν

τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυσιν ροπή τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πολιτεία, ὁ οἶκος, τὸ σχολεῖον, ἡ κοινωνία καθόλου εἶναι ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐν ἣ ἕκαστος ζῆ δι' ὅλου τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τούτου διὰ μιμήσεως μάλιστα καὶ ὑποβολῆς ἀρύεται ὁ ἄνθρωπος τὸ πλεῖστον τῶν γνώσεων, τὴν γλώσσαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς ἰδέας καὶ καθόλου τὰ κοινωνικὰ κληρονομήματα, ἅτινα οὕτως ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον καὶ ἀπὸ γενεᾶς μεταδίδονται εἰς γενεάν.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὸ συναίσθημα μορφοῦται καὶ ἡ βούλησις δι' ἀγαθῆς ἀγωγῆς ρυθμίζεται πρὸς τὰ ἀπαιτήσεις τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν καὶ κατὰ μικρὸν πλάσσεται ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ, ἐνῶ τὰ φαῦλα παραδείγματα γίνονται παράγοντες τῆς διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν. Τὸ φιλόλληλον καὶ φιλόπολι καὶ τὸ μεγαλόφρον, τὸ μεγαλεπήβολον καὶ μεγαλόπραγμον καὶ μεγαλοργόν, τὸ θαρραλέον καὶ τὸ μετριόφρον καὶ τὸ πρᾶον, τὸ συμπαθὲς καὶ σύγγνωμον καὶ ἔλεητικόν, πᾶσαι συλλήβδην αἱ ἀρεταί, ὅσαι τῶν ἀνθρώπων ἀγλαίζουσι τὸν βίον, δὲν μεταδίδονται ἀποτελεσμέναι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ' ἐκ διδασκαλίας καὶ διὰ παραδειγμάτων ὁ ἔμφυτος πυρὴν τῶν ἀρετῶν αὐξάνεται, ἐκ τοῦ φυσικοῦ δὲ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐνῶ ἀναπτύσσεται, καὶ ὁ κακὸς τρέφει τὴν ἔμφυτον φαυλότητα καὶ διὰ μιμήσεως ρυθμίζει τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν μοχθηρὰν ὀρμὴν.

Ἐθίζεται δὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ πράττειν οὕτως ἢ ἄλλως διὰ τῆς ἐπαναλήψεως μάλιστα ὁμοίων ἐνεργειῶν κατὰ τὴν νεαρὰν ἰδίαν ἡλικίαν, ὅτε ὑγρότερον καὶ εὐπλαστότερον εἶναι τὸ σῶμα, καὶ δὴ τὸ σύστημα τὸ νευρικόν. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην αἱ ἀγαθαὶ κληρονομικαὶ προδιαθέσεις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐνισχύονται ἢ ἐκκρούονται ὑπὸ κακῶν ἔξεων, αἱ δὲ κακαὶ ἐπιδίδουσιν ἢ ἀποβαίνουσιν ἀσθενέστεραι.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὰ ἄγρια ζῶα βαθμηδὸν τιθασσεύονται καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς πρώτης ἀγριότητος ἀπαλλασσόμενοι, ἐν ἣ προέχει ἡ φιλαυτία καὶ τὰ παρομαρτοῦντα κακά, ἄγονται εἰς τὸ φιλόλληλον καὶ φιλειρηνικόν. Θαυμασίως δ' ἔχει καὶ τοῦ Πλάτωνος: « ἄνθρωπος παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς θεϊότατον ἡμερώτατόν τε

ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφὲν ἀγριώτατον ὀπόσα φύει γῆ».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως συντελεῖται μάλιστα διὰ τοῦ ἔθισμοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἤτοι τῆς διδασκαλίας. Ἡ παιδικὴ ἡλικία, ἣτις κατὰ φύσιν ἐπιδιώκει τὸ ἡδὺ καὶ ἀποστρέφεται τὸ λυπηρόν, πράττει κατ' ἀρχὰς πᾶν ὅ,τι εἶναι εἰς αὐτὴν εὐάρεστον. Οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν ἀνατροφήν αὐτῆς, οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, ἄλλοι, παρακαλουθοῦσι τὰς πράξεις καὶ ἐπαινοῦσι μὲν τὰς ἀγαθὰς, τὰς δὲ κακὰς ψέγουσιν. Καὶ ἐπαναλαμβάνονται μὲν ἔπειτα αἱ ἀγαθαὶ πράξεις διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπαίνου, ἀποφεύγονται δ' αἱ κακαὶ διὰ τὸν φόγον καὶ τὴν τιμωρίαν. Καὶ οὐ μόνον παρακολουθοῦσιν οὕτω τὰς πράξεις οἱ παιδευταί, ἀλλὰ καὶ ὑποδεικνύουσιν ἐνεργείας ἄλλας καὶ παρακινοῦσιν εἰς τὸ ἐκτελεῖν ταύτας· οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν συντελεῖται ὁ ἔθισμός εἰς τὸ πρόπτειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐθίζεται εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν οὐχὶ μόνον διὰ τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ψόγων καὶ τῶν ποινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους καθόλου καὶ ἐξ αἰδοῦς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ἐκ μιμήσεως παντὸς ὑπερέχοντος. Κορυφοῦται δὲ ἡ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως ἀνάπτυξις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος προαχθῆ εἰς τὴν ἠθικὴν τελείωσιν, ὅτε πλέον αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀφηρημένην τινὰ ὑποχρέωσιν εἰς τὸ πράττειν κατὰ τοὺς κανόνας, οὓς ἔχει ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐνταῦθα δὲ λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκούει τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος. Καὶ ἀληθῶς ἀκούει φωνὴν τινὰ ἐν ἑαυτῷ ὁ παιδαγωγηθεὶς κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Ἀκούει τὰ ἐπιτάγματα τῶν παραγγελμάτων, ὡς διευτώθησαν καὶ κατετέθησαν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας.

Ἡ ἠθικὴ συνείδησις εἶναι ἄθροισμα προστακτικῶν. Οὕτως ἤκουεν ὁ Σωκράτης τοῦ δαιμονίου τὴν φωνὴν καὶ ὁ Κάντιος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὠμίλησε περὶ κατηγορικῆς προστακτικῆς ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀπορροεύσης. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὕτως ἡρμήνευσαν τὴν γένεσιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς οὓς ἠκολούθησαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν σοφῶν τῶν νεωτέρων χρόνων.

«Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν».

Θεόφιλος Βορέας

6. Ο ΠΛΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

«Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖου γένος ἀνδρός»

« Πλάτωνος Πολιτεία », 368α

Μέσα στην περιοχή του πνεύματος τίποτε δὲν πεθαίνει. Ἐκείνο, πού πεθαίνει, εἶναι τὸ σωματικὸ ἄτομο, τὸ πνεῦμα ξεακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει καὶ νὰ ἐνεργῇ. Ὅσο μεγαλύτερη ἢ δυναμικότητά του, τόσο αἰσθητότερη καὶ ἡ ἐνέργειά του. Ἐνα ἀπὸ τὰ πνεύματα, πού ζοῦν, καθοδηγοῦν καὶ ἐνεργοῦν, εἶναι ὁ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος.

Μέσα στὸν πνευματικὸ κόσμο εἶναι πάντοτε αἰσθητὴ ἡ παρουσία του. Εἴτε τὸ θέλεις εἴτε δὲν τὸ θέλεις, ἀναγκασμένος εἶσαι ν' ἀνοίξης συζήτησι μαζί του, ἂν ποθῆς νὰ προχωρήσης ἐπάνω στὸν δρόμο, πού ὀδηγεῖ στὴν ἀλήθεια. Κάποτε οἱ ἐποχῆς νομίζουν ὅτι ἀφήνουν τὸν γίγαντα αὐτὸν τοῦ πνεύματος πίσω τους, γιὰ νὰ δειχτῇ σὲ λίγο ὅτι αὐτὸς στέκεται πάντοτε ἐμπρός. Τὸ βαθύ του βλέμμα εἶναι τόσο διαπεραστικό, ὥστε τοῦ ἔδωκε μιὰ φορὰ γιὰ πάντα τὴν ἀπόλυτη πρωτοπορία.

Ἐχει ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς ὑπέροχης δραματικότητος ἡ συνάντησι ὑπερόχων πνευμάτων μὲ τὸν Πλάτωνα. Κανένας φιλόσοφος τῆς νεώτερης ἐποχῆς δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποφύγη αὐτὴ τὴ συνάντησι. Ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς νεώτερης φιλοσοφίας Ἐμμ. Κάντ « ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενος », ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀποφύγη αὐτὴν τὴν ἀντιμετώπισι. Ὁ Κάντ ἀνῆκε σ' ἕναν αἰῶνα, πού δὲν εἶχε καθόλου τὴν ἰκανότητα οὔτε καὶ τὴ διάθεσι, γιὰ νὰ κατανοῇ ἱστορικὰ τὸ πνεῦμα. Ὁ φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης ἀποτελεῖ τυπικὸ παράδειγμα φιλοσόφου, πού ἀποφεύγει κάθε ἱστορικὴ ἀναδρομή. Ἡ σκέψι του εἶναι καθαρὰ συστηματικὴ. Ἡ φιλοδοξία του εἶναι νὰ ἐργασθῇ ἀρχιτεκτονικὰ δούλεύοντας ἐπάνω στὰ προβλήματα.

Καὶ ὅμως ἐπειτα ἀπὸ σκέψι πολλῶν ἐτῶν ἐπάνω στὰ θέματα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας αἰσθάνθηκε τὸν ἀναγκασμὸ νὰ συνάψῃ διάλογο μὲ τοὺς δύο μεγάλους σοφοὺς τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ἐξετάζοντας τὴν ἀνθρώπινη νόησι δὲν ἠμπόρεσε νὰ μὴ λογαριασθῇ μὲ τὴ θεωρία περὶ κατηγοριῶν, πού εἶχεν ἰδρῦσει ὁ Ἀριστοτέλης. Προσπαθώντας νὰ διευκρινήσῃ τὸ περιεχόμενον, πού ἔπρεπε νὰ δώσῃ στὸν καθαρὸ λόγο, ἀναγκάζεται νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν περὶ

ἰδεῶν διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος. Μνημειῶδες τεκμήριο τῆς συναντήσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων πνευμάτων εἶναι τὸ πολυθρύλητο κεφάλαιο «Περὶ ἰδεῶν γενικά», πού κατέχει κεντρικὴ θέσι μέσα στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου».

(Ἀκολουθεῖ ἀναλυτικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Πλάτωνος στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, καὶ γενικώτερα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας στὴ νεότερα φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη).

Ὁ λόγος δὲν ἔχει γιὰ τὸν Πλάτωνα σημασία μόνο γνωσιολογική. Ὡς γνωσιολογικὸ στοιχεῖο μᾶς χαρίζει τὴν ἀπόλυτη ἐνέργεια, τὴν *evidentia*, πού τόσο ἐπιζητοῦσεν ὁ Καρτέσιος. Σύγχρονα εἶναι στοιχεῖο, πού καθορίζει ὀντολογικὰ τὴν κοσμολογικὴ καὶ κοινωνικὴ τάξι.

Ὅπως εἶδαμε στὸ χωρίο τοῦ «Γοργία», ἡ κοσμολογικὴ, ἡ θεϊκὴ καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα θεμελιώνεται ἐπάνω στὴ θέλησι γιὰ ἐναρμόνησι μέσα στὰ πλαίσια, πού διαγράφει ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία. «Καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν» ἔλεγαν οἱ σοφοί. Ὁ λόγος ἀποτελεῖ τὴ συνδετικὴ δύναμι, πού ἐνοποιεῖ ὅλες τὶς περιοχῆς τοῦ σύμπαντος. Στὴν ἐνοποιητικὴ δύναμι τοῦ λόγου ἀποβλέποντας ὁ Πλάτων ὕψωσε κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς φιλοσοφίας του τὸ «ἐν» σὲ ὑψιστὴ ὀντολογικὴ ἀρχή. Ἡ κατάληξι του σὲ αὐτὴ τὴν ἀντίληψι ἦταν κάτι, πού ἦρθε νὰ ἀποκορυφώσῃ προσπάθειες, πού εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ πρῶτό του ξεκίνημα.

Ἡ ἐνοποίησι τοῦ σύμπαντος μὲ τὸ λόγο δὲν εἶναι κάτι, πού ἐπιτελεῖται χωρὶς ἀγῶνα. Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἀγαθόν», ἀποτελεῖ πηγὴ ζωῆς καὶ ἐνέργειας, πού θριαμβεύει κατανακκῶντας ἕνα δεύτερο ὀντολογικὸ στοιχεῖο. Ἡ πλατωνικὴ λογικρατία δὲν ἐμφανίζει τὴν εἰδυλλιακὴ ἀφέλεια τοῦ νεώτερου ρασιοναλισμοῦ. Μέσα στὸ σύμπαν διαπιστώνει ὁ Πλάτων ὅτι ὑπάρχει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον». Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἐν» καὶ τὸ «ἀγαθόν», ἀκτινοβολῶντας ζωτικὴ ἐνέργεια ἀναγκάζει τὸ «ἄλογον» καὶ «ἄμετρον» νὰ ἐπενδυθῆ μορφή καὶ νὰ ὑποταχθῆ στὸ ζυγὸ τοῦ λόγου.

Μιὰ ἀπὸ τὶς κυριώτερες φροντίδες τοῦ φιλοσόφου μας ἦταν νὰ παρουσιάσῃ ἔμπρακτα κατὰ ποῖον τρόπο τὸ ἀντιλογικὸ στοιχεῖο ὑποκύπτει στὸν ἀναγκασμὸ τοῦ λόγου. Στὴ συγκεκριμένη γλῶσσα τῶν μαθηματικῶν τῆς ἐποχῆς του μιὰ τέτοια φροντίδα

έσήμαινε να λυθῆ τὸ πρόβλημα τῶν ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν, πού ἐφαίνονταν ὅτι δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ταξιθετηθοῦν στὰ πλαίσια τῶν γνωστῶν τότε ἀναλογιῶν. Μέσα στὴν Ἀκαδημία ὁ Πλάτων διέτυπωσε τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ μὲ τὴν καθοδήγησί του οἱ μεγάλοι μαθηματικοὶ Θεαίτητος καὶ Εὐδοξος εὗρηκαν τὴ λύσι του.

Ἡ μελέτη τῶν πλατωνικῶν συγγραμμάτων γύρο στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνά μας ἔδειξε ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε διαισθανθῆ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα εἶδη ἀριθμῶν πέρα ἀπὸ τοὺς ἀκεραίους. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει τὸ περίφημο χωρίο τῆς Ἐπινομίδος, 990, πού ἀναφέρεται στὴν ἐξομοίωσι ἀριθμῶν, πού κατὰ τὴ φύσι τους εἶναι ἀνόμοιοι «τῶν οὐκ ὄντων δ' ὁμοίων ἀλλήλοις φύσει ἀριθμῶν ὁμοίωσις πρὸς τὴν τῶν ἐπιπέδων μοῖραν». (Τῶν ἀριθμῶν, πού ἀπὸ τὸ φυσικὸ τους δὲν εἶναι ὅμοιοι, ἐξομοίωσι πού ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ συσχέτισί τους πρὸς τὰ γεωμετρικὰ μεγέθη).

Ὁ Ἀριστοτέλης κρίνοντας τὶς ἀριθμολογικὲς θεωρίες τοῦ διδασκάλου του εἶχε κάμει λόγο γιὰ ἀριθμούς ἀπαρτιζόμενους ἀπὸ ἀσύμβλητες μονάδες, ἀπὸ μονάδες δηλαδή ἐπάνω στὶς ὁποῖες δὲν ἤμπορουν νὰ ἐκτελεστοῦν οἱ συνηθισμένες λογιστικὲς πράξεις.

Οἱ τελευταῖες ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι στὸ βάθος ὄλων αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν ὑπάρχει θαυμαστὴ μαθηματικὴ σοφία, πού εἶχε προἰδεαστῆ γιὰ ἀνακαλύψεις, πού ἔγιναν μόλις κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα. Ἡ νεώτερη ἔρευνα, ἡ ἀναφερόμενη στὸν καταρτισμὸ τῆς θεωρίας τῶν συνόλων καὶ στὶς μελέτες τὶς σχετικὲς μὲ τοὺς κατ' ἐνέργειαν ἀπείρους ἀριθμούς, ἀνεγνώρισε πανηγυρικὰ ὡς πρόδρομο τῶν ἐρευνῶν τῆς τῶν Πλάτωνος.

Μὲ ὅλα, ὅσα ἐκθέσαμε, γίνεται ἀναμφισβήτητα φανερὸ ὅτι οἱ σχετικὲς μὲ τὴν πλατωνικὴ ἀριθμολογία κρίσεις, πού ἐξέφραζεν ὁ Κάντ στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαρῶ λόγου» κατὰ τὸ 1781, ὕστερα ἀπὸ 100 χρόνια εἶχαν πιά ξεπεράστῃ. Ἐνῶ ὁ πεγάλος φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης εἶχε δηλώσει ἀδυναμία νὰ παρακολουθησῆ τὴν πτῆσι τοῦ Πλάτωνος, ἡ μεταγενέστερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἔπειτα ἀπὸ μεγάλο μόχθο ἀνοίξε δρόμο καὶ ἀντίκρουσε καινούργιους ὀρίζοντες. Ἔως τὶς ἀρχὲς τῆς περασμένης ἑκατονταετίας ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα ἐθαύμαζε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ τὸν ἀριστοτέχνη τοῦ λόγου, τὸ δεξιότεχνη διαλεκτικὸ, τὸν πολιτικὸ ὁδηγητὴ καὶ τὸν ἠθικὸ φρονηματιστὴ. Δὲν εἶχεν ὑποψιαστῆ ὅτι ἡ συμβολὴ του γιὰ

τή θεμελίωσι τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἦταν στὸν ἴδιο βαθμὸ σημαντική. Ἐχρειάστηκε ἡ ἐργασία ὀλόκληρης ἑκατονταετίας, γιὰ νὰ διαπιστωθῆ ὅτι ἐκεῖνος, ποῦ εἶχε μεριμνήσει, γιὰ νὰ στηριχθῆ σὲ ἀπαρασάλευτη βᾶσι ἢ μαθηματικὴ ἐπιστήμη, ἦταν ὁ Πλάτων.

Ἄν ὁ νεώτερος κόσμος ἔφτασε νὰ κυριαρχήσῃ ἐπάνω στὴ φύσι, αὐτὸ ἔγινε, γιὰτὶ ἐχρησιμοποίησε στὶς ἔρευνές του τοὺς μαθηματικούς τύπους. Ἐκεῖνο ποῦ μένει σταθερὸ μέσα στὶς ἀπειροπληθεῖς ἐπαναλήψεις τῶν ὁμοειδῶν φαινομένων εἶναι, εἶπεν ὁ Γαλιλεῖ, ὁ μαθηματικὸς τύπος, ποῦ ἐκφράζει τὴ νομοτέλειά τους. Ἡ κάτω ἀπὸ μαθηματικὴ προοπτικὴ ἐξέτασι ὄχι μόνον τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀλλὰ καὶ τοῦ σύμπαντος ὀλοκλήρου εἶναι μιὰ ἀντίληψι, ποῦ ἐξέφρασε μὲ σαφήνεια καὶ ὀριστικότητα ὁ Ἄθηναῖος σοφός. Γιὰ νὰ βεβαιωθοῦμε, ἀρκεῖ μόνο μιὰ γρήγορη ματιὰ στὸν « Τίμαιο ».

Ὅταν οἱ νεοπλατωνικοὶ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως μὲ ἀρχηγέτη τὸ Γεώργιο Γεμιστὸ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἐπέβαλαν στὴ Δύσι τὸν πλατωνισμό, ἄρχισε πιά καὶ ἡ Ἑσπεριακὴ σκέψι νὰ ἐξετάζῃ τὰ φυσικὰ φαινόμενα κάτω ἀπὸ μαθηματικὴ προοπτικὴ. Ἡ πολυθρύλητη ἀπόφανσι τοῦ Λεονάρντο ντὰ Βίντσι ὅτι ἡ φυσικὴ εἶναι βέβαιη, μόνον ὅταν ἐκφράζῃ τὰ συμπεράσματά της μὲ μαθηματικούς τύπους, ἔχει τὴν προέλευσί της σὲ πλατωνικὴς πηγές. Ὁ « Τίμαιος », ποῦ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἀπόπειρα νὰ ἐρμηνευθῆ τὸ σύμπαν μὲ τὴ βοήθεια μαθηματικῶν τύπων, ἦταν τὸ προσφιλέστερο ἀνάγνωσμα τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὅλοι τους εἶχαν τὴν συναίσθησι ὅτι ὁ Πλάτων ἐστέκονταν πίσω τους. Ἐβλεπαν σ' αὐτὸν τὸν προδρομικὸ ὀδηγό, ποῦ ἀνοίγει καινούργιους δρόμους.

Στὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια ἐσημειώθηκε σὲ ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου ἄνθησι τῶν πλατωνικῶν σπουδῶν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ καὶ οἱ σχετιζόμενες μὲ αὐτὰ ἱστορικὲς εἰδήσεις ἐξετάστηκαν ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν ἀπὸ κάθε ἄποψι πλούσια. Προσπαθοῦμε νὰ πλησιάσωμε, ὅσο γίνεται, κοντὰ στὸ πλατωνικὸ πνεῦμα καὶ κάποτε νομίζομε ὅτι τὸ κατορθώνομε. Σὲ λίγο ἀνακαλύπτομε ὅτι ἀνοίγεται μέσα στὶς ἔρευνές μας νέα προοπτικὴ. Πάντοτε δισιθανόμαστε ὅτι μᾶς ξεφεύγει ἡ τελευταία λέξι. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων μᾶς ἔχει πληροφορήσει ὅτι σχετικὰ μὲ τὴν πρώτη ἀρχὴ δὲν ἔχει γράψῃ τίποτε στὰ συγγράμματά του « Οὐκ οὐκ ἐμὸν γε περὶ αὐτῶν ἔστω σύγγραμμα οὐδὲ μὴ ποτε γένη-

ται· ῥήτὸν γὰρ οὐδαμῶς ἔστιν ὡς ἄλλα μαθήματα» (Πλάτ. 7η ἐπιστολ. 341c). (Δὲν ὑπάρχει κανένα δικό μου σύγγραμμα οὔτε θὰ ὑπάρξῃ, πού νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα, γιατί αὐτὸ δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀνακοινωθῇ μὲ λεκτικὴ διατύπωση, ὅπως τὰ ἄλλα μαθήματα).

Μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι τὸ ὕψιστο πρόβλημα δὲν διαφωτίζεται μὲ τὴ διανοητικὴ συλλογιστικὴ σκέψη. Μόνο ἢ ἀναστροφή μὲ τὸ ἴδιο πρᾶγμα ἤμπορεῖ νὰ μᾶς χαρίσῃ μιὰ ξαφνικὴ διαφωτιστικὴ ματιὰ. «Ἄλλ' ἐκ τῆς πολλῆς συνουσίας γιγνομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἐξαίφνης, οἶον ἀπὸ πυρὸς πηδησαντος ἐξαφθὲν φῶς, ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον αὐτὸ ἑαυτὸ ἤδη τρέφει». (Ἄλλὰ ἔπειτα ἀπὸ μακροχρόνιο ἀναστροφή, πού γίνεται γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο πρᾶγμα, καὶ ἔπειτα ἀπὸ γνήσιο βίωμα ἐξαφνικά, ὡσὰν φῶς, πού ἀνάβει ἀπὸ κάποια σπίθα φωτιᾶς, πού ξεπετιέται, παρουσιάζεται μέσα στὴν ψυχὴ καὶ τρέφει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του).

Μὲ ὅλα αὐτὰ μᾶς λέει ὅτι ὁ δρόμος, πού ὁδηγεῖ στὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία, προϋποθέτει τὸ ἀληθινὸ ἀντίκρουσμα, τὸ βίωμα, ἓνα «συζῆν» μὲ τὰ προβλήματα.

Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν ποτὲ διδασκαλικὴ ἀνακοίνωσι, ἀλλὰ πάντοτε πάλῃ μὲ τὰ προβλήματα. Στὴν ἀντίληψί του αὐτὴ εἶναι σύμφωνος καὶ ὁ Κἀντ λέγοντας ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ διδασχτῇ κανεὶς τὴ φιλοσοφία, διδακτὸ εἶναι μόνο τὸ φιλοσοφεῖν. Τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ πνεύματα δὲν ἤμποροῦμε νὰ τὰ πλησιάσωμε μὲ ἀκροαματικὴ διάθεσι, ἀλλὰ μόνο μὲ ἐρευνητικὴ. Μόνο ἂν εἴμαστε σὲ πραγματικὴ ἀντιμετώπισι τῶν προβλημάτων, θὰ φτάσωμε στὴ γνήσια κατανόησι. Ἄν προχωρήσωμε ὅμως κινημένοι ἀπὸ συναίσθημα ἐρασιτεχνικῆς περιεργείας, θὰ πάθωμε ὅ,τι ἔπαθε τὸ ἀκροατήριον, πού ἄκουσε τὴν τελευταία διάλεξι τοῦ ἀθανάτου σοφοῦ. Λίγους μῆνες πρὶν πεθάνῃ ὁ Πλάτων, ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ στὴν Ἀκαδημία τὴν περίφημη διάλεξι του «Περὶ ἀγαθοῦ». Ἐνα πλῆθος ἀνθρώπων ἔτρεξε νὰ ἀκούσῃ τὴν ἀνακοινώσεσι του. Οἱ ἀκροατές του ἐφαντάζονταν ὅτι ὁ φιλόσοφος θὰ μιλοῦσε γιὰ τὸ ἀγαθόν, ποῦ φέρνει στὸν ἄνθρωπον τὴν εὐδαιμονία. Διαφεύδοντας τὴν προσδοκίαν τους ὅμως ὁ φιλόσοφος τοὺς παρουσίασε μιὰ σειρά μαθηματικῶν ἐξισώσεων, πού ἐνοποιοῦσε τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς κλάδους τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀριστόξενος (Ἀρμονικά, 30) μᾶς παρέχει τὴν ἀκόλουθη μαρτυρία: «Ὅτε δὲ φανείησαν οἱ λόγοι περὶ μαθημάτων καὶ ἀριθμῶν καὶ γεωμετρίας καὶ ἀστρολογίας καὶ τὸ πέρασ ὅτι ἀγαθόν ἔστιν ἔν,

παντελῶς παράδοξον ἐφαίνετο αὐτοῖς ». (Ὅταν πιά τὸ περιεχόμενον τῆς διαλέξεως παρουσίασε προτάσεις, πού ἀναφέρονταν στὰ μαθηματικά, στοὺς ἀριθμούς, στὴ γεωμετρία καὶ ἀστρονομία, ὑποστηρίζοντας γενικά ὅτι τὸ κάθε ἀγαθὸν ταυτίζεται μὲ τὸ ἕν, ἐφαίνονταν ὅλα αὐτὰ στὸ ἀκροατήριον σὲ ὀλοκληρωτικὸ βαθμὸ παράδοξα).

Ὁ Πλάτων εἶχε ξεπεράσει αἰῶνες ὀλόκληρους τοὺς συγχρόνους του καὶ αὐτοὶ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν.

Ἐθεωροῦσαν τὶς διδασκαλίες του παραδοξότητα. Δὲν εἶχαν κατανόησι ὅτι ἡ ἐπιδίωξι τῆς ζωῆς του ἦταν νὰ προσεγγίση στὴν πρώτη ἐνεργειακὴ πηγὴ τῆς ὑπάρξεως, στὸ « ἀγαθόν », ὅπως ἐσυνήθιζε νὰ λέη. Ἄπ' αὐτὸ ἐνόμιζεν ὅτι πηγάζει ἡ ὕπαρξι καὶ ἡ ἑναρμόνισι τοῦ μακροκόσμου καὶ μικροκόσμου. « Ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα, ἢ δίκαια καὶ τᾶλλα προσχρησάμενα χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα γίνεταί (Πλ. Πολιτ. 505 Α). (Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι μέγιστον μάθημα καὶ ὅταν σχετισθοῦν μὲ αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ ἄλλες ἀρετές, γίνονται ὠφέλιμες καὶ χρήσιμες).

Δὲν εἶναι ὁ ἀπόκοσμος ἐρευνητής, πού θέλει νὰ ἀποφύγη τὸν αἰσθητὸ κόσμον. Ἡ πρόθεσί του εἶναι μὲ τὴ συνοπτικὴ ματιὰ τῆς θεωρίας νὰ ὑψώση σὲ εὐκρινῆ ἐνότητα τὴν ποικιλία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, νὰ δείξη ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι μέτοχος τοῦ αἰδίου κάλλους τῶν ἰδεῶν. Τὸ « ἀγαθόν » δὲν εἶναι ἡ ἀποχρωματισμένη ἠθικολογικὴ ἔννοια τῆς ἐποχῆς μας. Ἀποτελεῖ τὴν κρυφὴ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀναβλύζοντας ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρεία ἐδίδασκε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ἀντιμετωπίζη καὶ νὰ κατανικᾷ, ὅπως εἶπε χρόνια τώρα ὁ Valery, τὰ τέρατα τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος. Τὴν ἐνατένισι πρὸς μιὰ τέτοια θεῖαν ἀρχὴ ὁ Πλάτων τὴν ἐθεωροῦσε ὡς κάτι, πού τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἡ θεϊκὴ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας του. Ἦτον υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος μαζί μὲ τὸν Γλαύκωνα καὶ τὸν Ἀδείμαντο καὶ στὴν ἀδελφικὴ τους τριάδα τὸν καλύτερο ἔπαινο ἀποτελεῖ ὁ στίχος, πού παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στὴν « Πολιτεία » του : « Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖου γένος ἀνδρός ».

« Ἑλληνικὴ Δημιουργία », 1950.

Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τὴν ἑλληνικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἀναζητήσωμεν μετὰ τὴν ὁδηγίαν τῶν Ἑλλήνων πνευματικῶν ἡγετῶν, δηλαδὴ τῶν κλασσικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἰδίως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐν πρώτοις τὸν « ἄνθρωπον » τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μετὰ τὸ « ἄτομον » τῶν νέων ἀτομοκρατῶν. Ἄλλο ἄτομον καὶ ἄλλο ἄνθρωπος. Τὸ ἄτομον δὲν συναισθάνεται ἑαυτὸ ὡς ὄργανικὸν μέλος ἑνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ ἄτομον ἐμφορεῖται ἀπὸ ποταπὸν ἐγωισμόν μὴ ἐπιτρέποντα εἰς αὐτὸ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικότητος.

Ἐπειτα ὁ « ἄνθρωπος » τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μετὰ τὸν « ἄπολι » ἄνθρωπον ἢ τὸν « κοσμοπολίτην ». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κοσμοπολιτικὰς τάσεις εὐρίσκομεν εἰς μερικοὺς σοφιστάς, τοὺς Κυνικοὺς καὶ τοὺς Στωικοὺς. Ἄλλ' αἱ τάσεις αὗται ἀποτελοῦν μικράν, ἀσήμαντον ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἑλληνικῆς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεως.

Κατὰ ταύτην « ἄνθρωπος » εἶναι τὸ μέλος τῆς πολιτικῆς κοινότητος, τῆς « πόλεως », ὁ π ο λ ί τ η ς - ἄ ν θ ρ ω π ο ς. Ἀνθρωπος ἔξω τόπου καὶ συνανθρώπων ἀποτελούντων τὸ πολιτικοκοινωνικὸν πλαίσιον καὶ τὴν προέκτασιν τῆς ζωῆς του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ κατὰ τοὺς Ἕλληνας. Διότι φυσικοὶ — ὑλικοὶ καὶ πνευματικοὶ — ψυχικοὶ δεσμοὶ ἀκατάλυτοι συνδέουν τὸν ἄνθρωπον τόσον μετὰ τὸν ἔδαφος καὶ τὴν φύσιν τῆς πατρίδος του, ὅσον καὶ μετὰ τοὺς συνανθρώπους του, οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς τὸ ἴδιον ἔδαφος καὶ εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ καθήλωσις τοῦ Ἑλλήνου εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν νοσταλγίαν τοῦ Ὀδυσσεῶς, ὁ ὅποιος δὲν εἶχε εἰς τὰ ξένα ἄλλον πόθον, παρὰ νὰ ἴδῃ « καπνὸν ἀποθρῆσκοντα » ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἐστίαν. Ἡ ἑλληνικὴ γῆ εἶναι, κατὰ τὸν Αἰσχύλον, ἢ « Γῆ μήτηρ, φιλότατη τροφός », ἢ « Κουροτρόφος γῆ », τῆς ὁποίας καὶ ἱερὸν ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὑπὲρ αὐτῆς τῆς Γῆς καὶ τῶν βωμῶν καὶ ἐστιῶν τῆς ἡγωνίσθησαν καὶ ἐθυσίασθησαν οἱ πολυύμηνοι Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι.

Τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ἡ ἑλληνικὴ φύσις δὲν ἦσαν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἔννοιαι στενῶς γεωγραφικαί. Ἦσαν ἔννοιαι μετὰ πλοῦσιον πνευ-

ματικὸν καὶ ψυχικὸν περιεχόμενον. Διότι εἰς τὸ κοινὸν ἔδαφος καὶ τὴν κοινὴν φύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἕζων ὅμαιμοι, ὁμόφυλοι καὶ ὁμόγλωσσοι, ἐδημιουργεῖτο κοινὴ ζωὴ καὶ συνείδησις μὲ τὰ κοινὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, τὰς κοινὰς παραδόσεις, τὴν ἰδίαν θρησκείαν καὶ λατρείαν, τὸ ἴδιον δίκαιον, τὰς κοινὰς εὐτυχίας καὶ ἀτυχίας, μὲ τὰ κοινὰ βιώματα, πεπρωμένα καὶ ἰδανικά. Ὅλα αὐτὰ ἐκτρέφουν καὶ καλλιεργοῦν μίαν ἐνιαίαν ψυχοκοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν, δημιουργοῦν τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα ἢ κοινότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑποχωρεῖ καὶ ἀφανίζεται τὸ ἐγωιστικὸν ἄτομον καὶ ἀντ' αὐτοῦ διαμορφώνεται ὁ κοινωνικὸς ἢ ἀκριβέστερα ὁ πολιτικὸς ἄνθρωπος, διότι ἡ «πόλις», τὸ ἀρχαῖον κράτος, ἦτο ἡ κοιτὶς τῶν ὁμαδικῶν αὐτῶν σχέσεων, ψυχικῶν συναντήσεων καὶ κοινωνικῶν διαμορφώσεων καὶ ἡ «πόλις» ἦτο ἡ ἐγγύησις διὰ τὴν συνέχειαν τῆς κοινῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον ἐντὸς τῆς κοιτῆς τῆς πόλεως αἱ διαδεχόμενα ἀλλήλας γενεαὶ παρελάμβανον τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ὁμαδικὴν πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν κληρονομίαν τῶν προγενεστέρων.

Μέσα λοιπὸν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πόλεως ἕκαστος πολίτης - ἄνθρωπος ἦτο ὁ κόμβος ποικίλων δεσμῶν καὶ σχέσεων: ὑλικῶν, πνευματικῶν, πολιτικῶν, ἠθικῶν, τόσοι μὲ τὴν πόλιν, τὸ κράτος, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, τοὺς συμπολίτας του. Μέσα εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτικὴν κοινότητα τῶν κλασσικῶν χρόνων ἦτο ἀδύνατον νὰ διακρίνηται τὸν πολίτην ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἡ νεωτέρα δὲ λέξις «πολιτισμὸς» ἀπὸ τὴν λέξιν «πολίτης» ἔχει τὴν ἐτυμολογικὴν ἀρχὴν της. Ἡ ἐτυμολογικὴ δὲ αὕτη σχέσις, χωρὶς νὰ εἶναι παλαιά, ἐκφράζει κατὰ εὐστοχον σύμπτωσιν τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν συμβίωσιν, συνεργασίαν καὶ ἀμοιβαίαν παιδείαν τῶν πολιτῶν.

Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅπως τὸν εἶδον οἱ Ἕλληνας τῶν κλασσικῶν χρόνων καὶ ὅπως ἐξιδανίκευσεν ὁ φιλόσοφος ἑλληνικὸς νοῦς· ὄχι τὸ ἐγωιστικόν, ἀνεξάρτητον καὶ ἀσύδοτον ἄτομον, ὄχι ὁ ἔξω τόπου «ἄπολις» ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ ἔχων πολιτικὴν συνείδησιν «πολίτης - ἄνθρωπος».

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ πολιτικὴ ιδιότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκείνη ἢ ιδιότης, ποὺ κάμνει τὸν ἄνθρωπον ὄντως ἄνθρωπον: «καὶ πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία ἢ ἕκαστος ἡμῶν ἐστὶ· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους». (Προϋπότητες τῆς

ύπαρξες ανθρώπου, τῷ ὄντι ανθρώπου, δημιουργοῦ ἀνωτέρων ἀξιών τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι διακρίνουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ κτήνους, εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ του συμβίωσις, τὸ πολιτικὸν σύνολον, ἡ « πόλις »).

Κατὰ ταῦτα ἡ « πόλις » εἶναι π ρ ό τ ε ρ ο ν, προηγείται ἐκὰς του πολίτου, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος παρὰ ὡς πολιτικὸν ζῶον, ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Καὶ τῆς πλατωνικῆς παιδείας κεντρικὸν νόημα εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ πολίτου - ἀνθρώπου, ὅπως δεικνύουν ὄχι μόνον ἡ « Πολιτεία » καὶ οἱ « Νόμοι » τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ φιλοσόφου τούτου. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀνωτέρου κεντρικοῦ νοήματος ἕνας ὀρισμὸς τῆς παιδείας εἰς τοὺς « Νόμους », εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει ἡ διαλογικὴ συζήτησις τοῦ θέματος τῆς παιδείας μετὰ τινὰς προηγουμένας ἀτελεῖς ἢ ἀνακριβεῖς ἀποπείρας πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας της : «... τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παίδων παιδεῖαν, ποιούσαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἐραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλειον, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταύτην τὴν τροφὴν ἀφορισάμενος ὁ λόγος οὗτος, ὡς ἐμοὶ φαίνεται, νῦν βούλοισ' ἂν μόνην παιδεῖαν προσαγορεύειν, τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν ἢ τινὰ πρὸς ἰσχὺν ἢ καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ σοφίαν ἄνευ νοῦ καὶ δίκης, βάνουσον τ' εἶναι καὶ ἀνελευθέρου καὶ οὐκ ἀξίαν τὸ παράπαν παιδεῖαν καλεῖσθαι ». (Κατὰ τὴν νέαν μας ἀποψιν παιδεῖα ἀληθινὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἄλλη : ἡ ἀνατροφή, ποὺ κατευθύνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἡ ἀγωγή, ἡ ὁποία τοῦ ἐμβάλλει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν ἔρωτα νὰ γίνῃ τέλειος πολίτης, γνωρίζων νὰ ἀρχῇ καὶ νὰ ἀρχεταί σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιον. Αὐτὴν τὴν ἀγωγήν, μοῦ φαίνεται, ξεχωρίζει ἡ νέα στροφή τοῦ διαλόγου μας καὶ εἰς αὐτὴν μόνον δέχεται νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τῆς παιδείας. Κάθε ἄλλη ἀγωγή ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκτησιν εἴτε χρημάτων εἴτε ἰσχύος τινὸς εἴτε καὶ ἄλλων γνώσεων χωρὶς φρόνησιν καὶ χωρὶς δικαιοσύνην εἶναι καὶ βάνουσον καὶ ἀνελευθέρου καὶ ἐντελῶς ἀναξία τοῦ ὀνόματος τῆς παιδείας).

Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος εἶναι κόσμος ἐμφορούμενος ἀπὸ αἰσιόδοξον ἀντίληψιν τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰν τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ μορφώσεως. Κεντρικὴ μορφή του εἶναι ὁ πολίτης - ἄνθρωπος, ὁ ἐπιτυχάνων τὴν αὐθυπόστατον ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικῆς του ὄντοτης καὶ τὴν πνευματικοπολιτικὴν του τελείωσιν μόνον ἐν τῷ πλαισίῳ ἐλευθέρου, δικαιοκρατουμένης καὶ ὀργανικῶς συντεταγμένης πολιτικῆς κοινωνίας.

Θεμελιώδεις ἀξίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήχθη ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς

λόγος, εἶναι τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, τὸ ἐλεύθερον, τὸ μέτρον.

Ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἐπιβολὴ τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς καλοκαγαθίας ὑπὲρ τὴν ὕλιστικὴν σκοπιμότητα καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ τάσις πρὸς ταῦτισιν βίου καὶ λόγου καὶ πρὸς ἄρσιν καὶ ἀνάτασιν τῆς πραγματικότητος εἰς τὸ ὕψος τῆς ἰδέας εἶναι τὰ γνωρίσματα τῆς ἐξιδανικευμένης θεωρητικῆς εἰκόνας τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, τὴν ὁποίαν ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ κόσμου ἐκεῖνου κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν κλασσικῶν ἔργων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης.

Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλιος».

Κωνσταντῖνος Βουρβέρης

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Κατὰ τὸ πρῶτον τῆς Ἐπαναστάσεως ἔτος ναύαρχος τῶν Ὑδραίων προεχειρίσθη ὁ Ἰάκωβος Νικολάου Τομπάζης, ἔτι διαρκούσης τῆς δικτατορίας τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου.

Ὁ Ἰάκωβος Τομπάζης ἦτο ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ συνετός, ναυτικὸς δὲ ἔμπειρος ἔχων μάλιστα καὶ θεωρητικὰς τινὰς περὶ τὴν ναυπηγικὴν γνῶσεις. Ἀλλ' ἔστερεῖτο τοῦ ἀρχικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἀπαιτεῖτο εἰς τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας περιστάσεις καὶ εἶχε τὴν μετριοφροσύνην νὰ ἀνομολογῇ τοῦτο. Τότε ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης ἐμάντευσε τίς ἐκ τῆς πολυαρίθμου πλειάδος τῶν ἀρειοτόλων τῆς Ὑδρας πλοιαρχῶν ἔφερεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ τὴν πεπρωμένην τῆς ἡγεμονίας σφραγίδα. Δὲν ἦτο δὲ εὐκόλος ἡ διάκρισις, διότι ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἶχε δεινὰ τινὰ ἐλαττώματα. Τὰς σκιὰς ταύτας τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἐπιφανεστάτου στρατηλάτου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος δὲν θέλω διστάσει νὰ καταδείξω, τόσῳ μᾶλλον ὄσῳ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ χαρακτῆρός του πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἠφανίσθησαν εἴτε ἀφ' ἧς ἀνέλαβε τὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν εἴτε καὶ πρότερον. Ἴνα δὲ μὴ ἀπατηθῶ καὶ μὴ ἀπατήσω, τὰ μὲν ἐλαττώματα τοῦ ἀνδρὸς θέλω παραστήσει ὅπως ἐξήγαγον αὐτὰ ἐκ τῶν ὀμιλιῶν μου μετὰ φιλότατων αὐτῶν, τὰ δὲ προτερήματα ὅπως ἀνομολογοῦνται ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων.

Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης ἦτο ἐκ νεότητος οἰνοπότης μέχρι τῆς ἐσχάτης μέθης· καὶ τοῦτο μὲν τὸ πάθος ἀπέβαλεν ἅμα ἐνυμφεῦθη τὴν σύντροφον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι τὰ μικρὰ τῆς Ἑλλάδος πλοῖα καὶ τὰ ἀτίθασα αὐτῶν πληρώματα καὶ οἱ ὀλίγοι χρηματικοὶ πόροι θέλουσι δυνηθῆ νὰ κατισχύσωσι τῶν πελωρίων τοῦ πολεμίου δυνάμεων.

Ἀλλ' ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης δὲν ἀπηλπίσθη· καὶ ἀφοῦ πολλάκις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχήν, ἔλαβε τελευταίαν τινὰ μακροτάτην μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν. Τί ἐρρήθη τότε μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν οὐδέποτε ἐγνώσθη. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μιαούλης ἐξήλθεν ἐκ τοῦ μεγάρου τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου

ναύαρχος τῶν Ὑδραίων καὶ ἐπεδόθη πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ἡμῶν δυνάμεως μετὰ καρτερίας, ἥτις οὐδέποτε ἔπαυσε καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνεσπέρου τῆς Ἑλλάδος ἀστέρος.

Ὁ Μιαούλης ἦτο ὁ ἀτρομητότατος τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτείνων τὴν ἀρετὴν αὐτῆν μέχρι τῶν ἐσχάτων μεθορίων τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀφροσύνης. Ἐν τῇ νεότητι ἔχων ἰδιόκτητον μέγα καὶ ὠραῖον πλοῖον ἐλοξοδρῶμι ποτὲ διὰ τὸν ἐναντίον ἄνεμον ἐντὸς τοῦ πορθμοῦ τῶν Γαδεΐρων. Γέρων συμπλωτῆρ παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι ὑπάρχει περὶ τὴν Ταρίφην ὕφαλος εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπόστασιν. Τί πειράζει, ἀπήντησεν ὁ Μιαούλης, καί, εἴτε μὴ πιστεῦων τὸν γέροντα εἴτε πεπειθῶς ὅτι θέλει κάμψαι τὸν κίνδυνον, ἐξηκολούθησε πλέων εἰς τὸ ὑποδειχθὲν ὕπουλον μέρος, μέχρις οὗ συνετρίβη αἴφνης ἡ ναῦς καὶ δεινὴν ὑπέστη ὁ ἀνὴρ ζημίαν, ἧς ἄνευ ἠθελεν ἀποβῆ ὁ πλουσιώτατος τῶν πλοιαρχῶν τῆς Ὑδρας.

Ἄλλ' ὁ ἀκαμπτος αὐτὸς χαρακτήρ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα καταπλήξῃ καὶ δαμάσῃ τὰ δυσήνια ναυτικὰ πλήθη, ὧν ἔμελλε νὰ ἄρξῃ. Ἀρχὴν εἶχεν ὅτι ὁ πλοίαρχος δὲν πρέπει νὰ ἀναποδίση ποτέ, ὅσον δὴποτε σφοδρὸς καὶ ἂν εἶναι ὁ ἐναντίος ἄνεμος, καὶ πλειστάκις ἔκαμψε τὸν Καφηρέα ἐπικρατοῦντος καταιγιδώδους βορρᾶ, ἐνῶ οἱ συνάδελφοὶ αὐτοῦ κατέφευγον εἰς τοὺς παρακειμένους λιμένας.

Ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς τὴν δειλίαν μὴ φειδόμενος οὐδὲ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις συνέπεσε νὰ μὴ διακρίνεται ἐπ' ἀνδρεία.

Ἀπαράμιλλος ἦτο ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀναφωνεὶ ὁ δίκαιος Σπετσιώτης Ἀνάργυρος Ἀνδρέου Χ. Ἀναργύρου. Ἐπὶ τοῦ πολέμου συνελάμβανεν ἓν σχέδιον καὶ ἀμέσως τὸ ἔθετεν εἰς ἐνέργειαν· ἡδιαφύρει δὲ ἂν τὸν παρηκολούθουν οἱ ἄλλοι.

Ἐπὶ τέλους ἦτο εἰς τῶν ἐκτάκτων ἀνδρῶν, οἵτινες τῶν διαπραττομένων τὴν εὐθύνην εἰς μόνον ἑαυτοὺς ἀναθέτουσι. «Τοιοῦτος δὲ ὢν ἐν τοῖς κινδύνοις ἦτο ἐκτὸς αὐτῶν ὁ μετριοφρονέστερος τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιτυγχάνων εἰς τοὺς ἐναλίους ἀγῶνας ποτὲ δὲν ἐσημιύνετο, ἄφηνε τοὺς ἄλλους νὰ λέγουν· ἀποτυγχάνων δὲ πρὸς οὐδὲν ἐμέτρει τὰς ἐναντιότητας. Διὰ ταῦτα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι μῆτε τὸν ἠχθαίροντο μῆτε τὸν ἐφθόνουν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ».

«Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους». Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος

2. Ο ΑΘΩΝΑΣ

Όταν ποτέ περιηγούμενος τὸ Ἅγιον Ὄρος διέβαινον ταπεινὸς προσκυνητῆς ἀπὸ μοναστηρίου εἰς μοναστήριον, συχνὰ ὁ ἄνεμος τῆς Χερσονήσου, ὁ ἡγιασμένος ἀπὸ τὰ τόσα καιόμενα θυμιάματα τῶν προσευχῶν, διανοίγων τῶν πυκνοφύλλων καστανεῶν τοὺς κλάδους μου ἀπεκάλυπτε μίαν τριγωνικὴν κορυφήν, ὡς ἀσκητοῦ πολιοῦ κεφαλὴν προσευχομένου ἐγγὺς τῶν νεφῶν, ἓνα κῶνον πέτρινον, ὅστις σὰν νὰ μ' ἐκοίταζε καὶ σὰν νὰ μὲ συνώδευε πανταχοῦ παρῶν μὲ τὸ τεφρὸν ἐκεῖνο μέτωπόν του.

Κατ' ἀρχὰς ἠσθανόμην ἀναφρικίασιν φόβου καὶ περιδεῆς ἀπέστρεφον ἀλλαχοῦ τὸ βλέμμα, κλίνων τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὰ μαῦρα ἔλατα τοῦ Ξηροποταμινοῦ δάσους. Ἄλλ' ἐν τῇ παρακμῇ τῆς ὁδοῦ, πάλιν ἰδοὺ ἐνώπιόν μου ὁ πέτρινος ἀσκητῆς μὲ τὴν μολυβδίνην ἐκείνην ὄψιν του ἰλαρῶς προσμειδιῶν μοι ἀπὸ τοῦ κρημνώδους του ὕψους. Ἄλλοτε ὡς νεφέλη καὶ ἄλλοτε ὡς πέτρα αἰωρουμένη. Κι ἔκυπτον τὴν κεφαλὴν ἀναμένων κάτι τι νὰ πέσῃ ἐπ' ἐμοῦ. Ἄλλ' ἔπειτα τόσον τὸν ἐσυνήθισα, ὥστε τὸν ἐθεώρουν πλέον συμπροσκυνητὴν μου.

Ὅπου καὶ ἂν ἦμουν, ὁ φαλακρὸς γέρον πάντοτε ἐμπρὸς μου. Ἐν ὁδῷ βαδίζοντα μὲ παρηκολούθει. Εἰς τὰς ξυλῖνας ἀπλωταριάς τῶν μονῶν καθήμενον μ' ἐσυντρόφευεν. Ἐν θαλάσῃ παραπλέοντα τὴν ἀπότομον ἀκτὴν μὲ κατευώδωνεν. Εἰς τὸν ὕπνον μου μ' ἐσκέπαζε. Καὶ ὅταν ἀφυπνιζόμενος ἐπήγαινον νὰ νιφθῶ εἰς τὴν βρῦσιν τὴν κρύαν, τὸν ἔβλεπον πρῶτον - πρῶτον ὡς ἄγγελον νεφελοσκέπαστον τὸν πέτρινον σύντροφόν μου. Ἐπρόβαινον εἶτα ἀπὸ τὸν λεμονεῶνα τῶν Ἰβήρων εἰς τοὺς ἀμπελῶνας, πέραν εἰς τοὺς πέντε μάρτυρας, νὰ ὁ ἐρημίτης ἐνώπιόν μου μὲ τὸ συννεφένιον του κουκούλιον. Ἀνηρχόμην ἀπὸ τὰ Παντοκρατορινὰ κελλία πρὸς τὰς Καρυάς, μου ἐθώπευε τὸ βλέμμα ἢ στακτέρά ὄψιν του. Ἐξετρίπωνον ἀπὸ καμμίαν χαράδραν, πέραν ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου Νήφωνος, ὅπου κρημνώδης ἢ ἀτραπὸς παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ βράχου, ἰδοὺ πάλιν μ' ἐχειραγῶγει ὁ σύντροφός μου ἀπὸ τὰ οὐράνια ὕψη του.

Μίαν ἡμέραν ὅμως, ἡμέραν συννεφώδη καὶ βροχεράν, τὸν ἔχασα τὸν προσφιλῆ συμπροσκυνητὴν μου, ἀφανισθέντα μέσα εἰς τὰ πυκνωθέντα νέφη, τὴν ἀγαπημένην του συντροφιάν. Ὁ οὐρανὸς μ' ἐφάνη ὅτι κατήλθε μολύβδινος καὶ βαρὺς πρὸς τὰ κάτω κι ἔλειψαν ἐν τῷ

ἄμα καὶ λόφοι καὶ κράσπεδα τῶν κορυφῶν. Ἐνόμισα πρὸς στιγμήν, ὅτι εὐρισκόμην εἰς τὸ ὑψηλότερον τῆς χερσονήσου μέρος. Ἄλλ' αἴφνης μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τῆς τρικυμίας διελύθησαν διωχθέντα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὰ νέφη καὶ ἀνέκυψε πάλιν ἡ ἱερὰ τοῦ Ἱθωνος κορυφή, ὡσάν μίαν βυζαντινοῦ Παντοκράτορος εἰκὼν, ἐζωσμένη γῦρο-γῦρο τοῦ ἁγίου στήθους τοῦ ἀπὸ φαῖα νεφελώματα ὡς πυκνωμένου ἐκεῖ λιβανοκαπνοῦ.

Ὁ Ἱθωνας εἶναι αὐτός!

Ὁ Ἱθωνας, τὸν ὁποῖον ὁ ἀρχαῖος γλύπτης ἐσχεδιάσεν ποτε νὰ μεταμορφώσῃ εἰς ἀνδριάντα τοῦ μεγάλου Μακεδόνος βασιλεύοντα δύο πόλεις εἰς τὰς δύο τεταμένας χεῖράς του, ἡ δὲ ὀρθοδοξία μετέβαλεν αὐτὸν χαριέστερον εἰς «Περιβόλι τῆς Παναγίας» καλλιιδενδρον καὶ εὐανθές. Ἀπὸ τούτου ἀναρίθμητοι προσευχαὶ καθ' ἑκάστην ἀναπέμπονται πρὸς τὸν Θεόν, συνοδευόμεναι ἀπὸ τὰ εὐωδέστερα ἄνθη, τὰ θυμιάματα τῶν ἀσκητῶν ἐν ἀρμονίᾳ γοητευτικῆ καλλικελάδων ἐρημικῶν πτηνῶν, τῶν ὀξυφώνων τῶν μονῶν σημάτων ἀπὸ μέσα ἀπὸ ἀνθοβολοῦντας θάμνους, τ' ἀναρίθμητα μαρτυρικὰ καὶ ὀσιακὰ λείψανα τ' ἀποκείμενα εἰς τοὺς θησαυροὺς ἐκάστου μοναστηρίου.

Καὶ ὅσοι ἀναβοῦν, μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν, πάλιν μετανοοῦν.

Οὕτω ζωηρῶς χρωματίζει τὸ κοινὸν ἐν Ἁγίῳ Ἱθωρει λόγιον τὸ μεγαλεῖον τῆς κορυφῆς τοῦ Ἱθωνος, ὅστις κυρίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλεῖται Ἱθωνας.

Δύο χιλιάδων περίπου μέτρων τὸ ὕψος του.

Ἡ ἀνάβασις εἰς αὐτὴν γίνεται ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, διότι τὸ βόρειον μέρος, πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Παύλου, τὸ μέγα βουνὸν κατέρχεται καθέτως διὰ βαθυτάτων χαραδρῶν, αἵτινες καθ' ὅλον τὸ ἔτος εἶναι σκεπασμέναι ἀπὸ κρυσταλλωμένας χιόνας.

Πρέπει ἀφ' ἑσπέρας νὰ ἔχη βρέξει καὶ τότε λίαν πρῶι ἐπιτυγχάνει ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν θαυμαστὴν κορυφήν, ὅτε ἡ ἀτμοσφαῖρα εἶναι διαυγῆς καὶ καθαρὰ, ἀμειβομένων ἀπεριγράπτως τῶν κόπων τοῦ προσκνητοῦ διὰ τοῦ ἐξελισσομένου ἐκεῖθεν μεγαλοπρεποῦς πανοράματος.

Συνήθως ὅμως γίνεται ἡ ἀνάβασις τῇ 6ῃ Αὐγούστου, ὅτε πανηγυρίζει τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ναῖσκος.

Τότε ἀφ' ἑσπέρας, ἀφ' ὄλης τῆς χερσονήσου μοναχοὶ ἀνέρχονται βαστάζοντες εἰς χεῖρας ἀντὶ ράβδου ἀπὸ ἓν χονδρὸν ξύλον, ἵνα τὴν νύκτα ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ ἀνάψωσι φωτιὰν καὶ θερμανθῶσι διὰ τὸ ψῦχος, τὸ ὁποῖον ἐκεῖ εἶναι λίαν ἐπαισθητόν, ἰδίως ἐν αἰφνιδίᾳ μεταβολῆς τοῦ καιροῦ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ Αὐγούστου.

Φθάσαντες εἰς τὴν Κερασιάν, τὴν ὑδατόρρυτον καὶ χλοεράν ἐκείνην κοιλάδα, ἀρχίζομεν ἐντεῦθεν δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ πότε πλαγίως καὶ πότε δι' ἐλιγμῶν διὰ μέσου ὠραιοτάτου δάσους ἑλατῶν καὶ πευκῶν, τῶν ὁποίων πολλοὶ κορμοὶ κατὰξηροὶ ὑποῦνται κεραυνόπληκτοι, ὡς σκελετοὶ παλαιῶν τιτάνων.

Οὕτω μετὰ τρίωρον πορείαν φθάνομεν εἰς τὴν Παναγίτσαν, μικρὸν ναῖσκον, ὅπου σταθμεύουν συνήθως οἱ προσκνηταὶ οἱ ἀναμένοντες τὴν εὐδίαν τοῦ ὄρθρου διὰ τὴν ἀνάβασιν. Ὁ ναῖσκος οὗτος ὡς μία ἀετοφωλιά διακρινόμενος ἀπὸ τὸ πέλαγος μὲ τὸν χαμηλὸν σφαιρικὸν θόλον του, τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους εἶναι ἀόρατος, σαβανωμένος ὑπὸ τὰς χιόνας, μὲ τὸ μικρὸν παράρημά του, ὅπου ἀναπαύονται οἱ Λαυριῶται πατέρες μὲ τοὺς ἡμίονους των, οἱ ἀποστελλόμενοι ἀπὸ τὴν Λαύραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ κορυφή, διὰ τὴν ἐτήσιον τῆς Μεταμορφώσεως πανήγυριν, δειπνοῦντες ἐδῶ ἀφ' ἑσπέρας καὶ τὴν ἐπαύριον μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐν τῇ μεταβάσει παραθέτοντες γεῦμα εἰς τοὺς προσκνητάς.

Ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν ἡ ὁδὸς πλέον εἶναι ἄβατος ἐπὶ τοῦ βράχου δι' ἀτραπῶν ἀποκρήμνων. Καὶ ἐδαπάνησε μὲν ἱκανὰς λίρας ἐξ ἰδίων του ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ', ἵνα καταστήσῃ βατὴν εἰς τοὺς ἡμίονους τὴν ἐπὶ τοῦ βράχου δυσχωρίαν, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι ἐπικίνδυνος ἡ μέχρι τῆς κορυφῆς δι' ἡμίονου ἀνάβασις, διότι τὸ μέρος εἶναι ὄλως ἄδενδρον, ὀλισθηρὸν καὶ πετρῶδες.

Εἶναι αὕτη ἡ φαλακρά κορυφή πλέον, ἢ πανταχόθεν τῆς χερσονήσου θεωρουμένη μὲ τὸ μολύβδινόν της κουκσύλιον. Εἰς ἓν διάστημα ἡ ὁδὸς εἶναι σκαλιστὴ ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ εἰς ἓν αὐτῆς μέρος, ἀπόστασιν ἕως πέντε βημάτων, ἕνας-ἕνας διέρχονται οἱ προσκνηταί, ἔντρομοὶ θεωροῦντες τὴν ἄβυσσον, τὴν χαίνουσαν κάτω μὲ τοὺς δυσαναβάτους κρημνοὺς της.

Μετὰ ἡμίσειαν ἀκριβῶς ὥραν ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν εὐρισκόμεθα ἐπὶ τῆς κορυφῆς.

Οὐδεὶς ποιητῆς, οὐδεὶς ζωγράφος, κανὲν χρῶμα καὶ καμμία φαν-

τασία, καμμία πτερωτή λογογράφου γραφίς δὲν ἤμπορεῖ νὰ παραστήσῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ θεάματος, τὸ ὅποῖον πληροῖ θάμβους βαθυτάτου τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔστω ἡ χερσόνησος μὲ τὰ βουνά της καὶ μὲ τοὺς λόφους της, τὰ ἀκρωτήριά της καὶ τοὺς ὄρους της, ὅλη εὐρίσκεται, θαρρεῖς, γῦρο γῦρο εἰς τὴν εὐρείαν τοῦ Ἄθωνος ποδιάν. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς καὶ πολυώροφοι μοναί, ἄλλαι μὲν ὡς καλυβάκια ἐν τῷ δάσει, ἄλλαι δὲ ὡς πεταλίδες ἐπὶ τῶν σκοπέλων. Ἐνθεν ἡ Χαλκιδικὴ ὅλη καὶ ὁ Θερμαϊκὸς λάμπων ὡς καθρέφτης ἀπὸ ἄργυρον. Ὁ Ὀλυμπος καὶ τὰ βουνά τῆς Θεσσαλίας. Ἐκεῖθεν τὸ Θρακικὸν πέλαγος μὲ τὰς νήσους του ὡς κύκνους κολυμβῶντας πρὸς τὰ Δαρδανέλλια. Κάτω τὸ Αἰγαῖον μὲ τὰ κύματα τὰ κάτασπρα καὶ τὰ ἐρημονήσια, ὡς κήτη φουρτουνιασμένα καὶ συμμαζευμένα ὡς πρὸς σωτηρίαν ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ μεγαλοπρεποῦς βουνοῦ. Ὁπισθεν τῶν βουνῶν ἰδοὺ οἱ κάμποι τῆς Μακεδονίας μὲ τοὺς ποταμούς της ὡς ὄφεις ἀσημένιους διολισθαίνοντας μὲ γυαλιστεροὺς ἐλιγμούς ὑπὸ τὴν ἀνταύγειαν τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων. Ὅσοι δὲ τῶν προσκυνητῶν εἶναι καλῶς ἐτοιμασμένοι μὲ ἰσχυρὰς διόπτρας βλέπουν καὶ τὴν Προποντίδα ὡς ὀμίχλην ἀπλουμένην καὶ τὸ ὀγκῶδες Ἐπταπύργιον, τὴν περίφημον τοῦ Βυζαντίου Ἀκρόπολιν, ὡς μίαν μαυρίλαν μὲ ἑπτὰ στεφανωμένην κορυφάς, τοὺς ἑπτὰ πύργους της.

Ἐχουν δίκαιον λοιπὸν οἱ μοναχοὶ νὰ λέγουν, ὅτι καὶ ὅσοι ἀναβοῦν εἰς τὸν Ἄθωνα μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν πάλιν μετανοοῦν. Μετανοοῦν οἱ πρῶτοι, διότι καταβαίνοντες χάνουν μίαν τοιαύτην μυθικοῦ μεγαλείου εἰκόνα. Μετανοοῦν καὶ οἱ δεῦτεροι, διότι ἀπὸ τὴν ὀλιγοψυχίαν των δὲν ἠξιώθησαν νὰ ἀπολαύσουν μίαν ἀλησιμόνητον ἡδονὴν ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας σπανίως χαρίζει εἰς τὸν ἀνθρωπον ἡ θεία Δημιουργία.

Ὁ ναῖσκος τῆς Μεταμορφώσεως μόλις δύναται νὰ περιλάβῃ ἕως ὅκτῳ μοναχοῦς, ὡς λευκὴ κολωνίτσα φαινόμενος ἐπὶ τῆς βραχώδους αἰχμῆς ἀκριβῶς ἐκτισμένος. Ἐξω ὅμως αὐτοῦ ὑπάρχει μικρὸν ὑπόστεγον καὶ μία ἰσοπέδωσις πελεκητή, ὅπου ἤμποροῦν νὰ σταθοῦν ἕως διακόσιοι ἄνθρωποι. Ἡ ἀγρυπνία τελεῖται ταχέως καὶ τροχάδην μετὰ τῆς λειτουργίας, διότι, ἂν αἴφνης μεταβληθῇ ὁ καιρὸς καὶ ψῦχος ἐπιπνεύσῃ, οἱ ὀδόντες πάραυτα ἀρχίζουν νὰ τρίζουν καὶ κτυποῦν, αἱ χεῖρες παγώνουν, τὰ γόνατα ξυλιάζουν. Ὅταν δὲ τὰ νέφη

συμπυκνωθούν, τότε — δεινόν! — οί κεραυνοί έκρηγγυνται. Καί τελείται έπάνω εις τήν πετρίνην κορυφήν φοβερά πάλη τών στοιχείων έν μέσφ άστραπών και βροντών. Χαλασμός κόσμου, εικών ύπερνεφούς τιτανομαχίας, έν η συντρίβονται αί άπορροώγες πέτραι τής φαλακράς έκείνης κορυφής μετά σπαρακτικών τριγμών και ένίοτε φεϋ! και άνθρωποι παραπεσόντες άπροσδοκήτως έν μέσφ τής κραταιάς τών στοιχείων πάλης.

‘Ο τρόμος αυτός από τών φημιζομένων σπαρακτικών έπεισοδίων παρακολουθεί τόν προσκυνητήν καθ’ όλην τήν άγρυπνίαν, όστις τότε μόνον καταπαύει, όταν αισίως καταβαίνοντες οί όλίγοι έκείνοι μοναχοί αναπνεύσωσι κάτω εις τήν Παναγίτσαν. Τότε παρελθόντος πλέον του κινδύνου αισθάνονται τήν χαράν από τής αναπολήσεως του μεγαλοπρεπούς πανοράματος, τó όποϊον μένει άλησιμόνητον πλέον εις όλην των τήν ζωήν.

«Μέ του βοριᾶ τὰ κύματα».

‘Αλέξανδρος Μωραϊτίδης

3. Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΟΡΓΟΝΑ

‘Η «Παναγιά ή Γοργόνα» είναι ένα από τὰ άρτιώτερα νεοελληνικά μυθιστορήματα. ‘Υπόθεσις της είναι ή έγκατάστασι Μικρasiatών προσφύγων, ναυτικών, σέ μιὰ παραλία τής Λέσβου, όπου σιγά-σιγά χάρις στην εργατικότητα τους έδημιούργησαν ένα αξιόλογο συνοικισμό ψαράδων.

‘Ο τίτλος του μυθιστορήματος όφείλεται στο μικρό έξωκλήσι τής «Παναγιάς τής Γοργόνας», που είχε κτισθί σ’ αυτή τήν παραλία, επάνω σ’ ένα βράχο, με τήν παράξενη εικόνα ένός άγνωστου ζωγράφου, που παρίστανε τήν Παναγιά με σώμα Γοργόνας (μισή γυναίκα, μισό ψάρι).

Οί χαρές κι οί λύπες, οί άγώνες, οί έλπίδες κι οί άπογοητεύσεις τών κατοίκων του νέου συνοικισμού, με κύριο πρόσωπο τή Σμαραγδή, μιὰ κόρη όμορφη και γεμάτη καλωσύνη, που τής άρσεί εις έξαιρετικά ή θάλασσα, προβάλλουν μέσα από τὰ διάφορα γεγονότα του μυθιστορήματος. ‘Η Σμαραγδή έπειτα από διάφορα άτυχήματα γίνεται καλογριά στο έξωκλήσι τής «Παναγιάς τής Γοργόνας».

Παραθέτομε τήν περιγραφή του μέρους τής Λέσβου, όπου έγκαταστάθηκαν οί πρόσφυγες.

‘Η όμορφιά, που έχει από φυσικό του ό τόπος έδώ γύρο, είναι νά τή βλέπης και νά σασιτίζης με τήν πλούσια καρδιά του Θεού.

Τούτη ἡ αἰολικὴ ἀκρογιαλιὰ δὲ λέει νὰ χάσῃ τὴ χαρὰ καὶ τὴ χάρι τῆς, θέλεις ὁ Αὐγουστος καίγῃ τὸν κόσμον, θέλεις ὁ χειμῶνας τὸν βαρᾶ. Γιατὶ οἱ γραμμὲς ἀπ' τὰ βουνὰ κατεβαίνουν χορευτικὰ ὡς τὸ γιολό, ἡ στεριὰ κυματίζεται σερπετινὴ σὰν τὸ πέλαιον κι ἀπὸ παντοῦ κατηφορίζουν τὰ δέντρα, οἱ πολύχρωμοι βράχοι καὶ τὰ νερὰ φουρφουρίζουνε βιαστικὰ ὡς τ' ἀκρογιαλὶ.

Ὁ ἑλιῶνας σκεπάζει τὰ βουνὰ, φυλλουρίζει χειμῶνα καλοκαίρι κι ἀναδεύεται μὲ ἀσημιᾶς ἀντιφεγγιές. Ἡ σκληρὴ φυλλωσιὰ ἔχει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἕνα χρῶμα μαργαριταρὶ, σὰ νὰ μουσκεύτηκε γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ φεγγαρόφωτο μιᾶς αὐγουστιανῆς νύχτας.

Οἱ λαγγαδιὲς εἶναι στολισμένες μὲ ὀλοισιὲς λεῦκες, ποῦ ἀνεβαίνουν λαμπαδάτες τὸν ἀνήφορο, ἀπὸ τὴ Σκάλα ὡς τὸ χωριὸ τῆς Μουριάς, ἀράδα ἢ μιὰ πίσ' ἀπὸ τὴν ἄλλη. Εἶναι τρυφερές, τρεμουλιάζουν ἀδιάκοπα μὲ ὅλα τὰ φύλλα τους, ἀκόμα καὶ σὰ δὲ φυσᾶ. Καὶ σὰν πάρῃ νὰ τὶς κιτρινοφυλλιάσῃ τὸ φθινόπωρο, μοιάζουν σὰ νὰ πῆραν φωτιὰ οἱ ἀσημένιοι κορμοὶ τους καὶ τινάζουν χρυσὲς φλόγες.

Πάνω σὲ τοῦτο τὸ νησί, βλέπεις, ἢ Ἑλλάδα κι ἢ Ἀνατολὴ σμίγουν τὶς νοστιμάδες καὶ συνταιριάζουν τὴ χάρι καὶ τὸ νόημα τῆς γῆς τους. Ὁ οὐρανὸς εἶναι κρουστός, νὰ τότε πῆς στοὺς ποτήρι, κι ἢ θάλασσα, ποῦ μπαίνει καὶ βγαίνει παντοῦ, ἀστράφτει ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ δέντρα. Σκύβεις ἀπάνω τῆς καὶ μυρίζει ἢ ἀγνὴ ἀνάσα τῆς. Εἶναι παστρικά τὰ νερὰ σὰν ἀγίασμα καὶ στοὺς πλουμιστὸ πάτο δείχνει ἕνα-ἕνα ὅλα τὰ χρωματιστὰ τῆς πετράδια, τὰ κοχύλια καὶ τ' ἀνθάκια τοῦ βυθοῦ.

Ἀνεβαίνει στὰ ράχτα, γυρίζει μιὰ βόλτα τὴ ματιὰ ἕνα γῦρο, στεριᾶς καὶ πελάγου, καὶ δακρύζει τὸ μάτι σου. Ἐνα ἀναγάλλιασμα στάζει ἀπὸ τὰ δέντρα, ἀναβρῦζει ἀπὸ τὰ καστανὰ καὶ κόκκινα χρώματα, ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ τὰ νερὰ. Ὁ ἑλιῶνας ἀργοσαλεύει τὰ κλωνιὰ σὰν βάγια. Ἀπὸ παντοῦ ἀνεβαίνει ἢ δόξα τῆς γῆς. Τοῦτες τὶς ὥρες τρέμει ἢ καρδιὰ τ' ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ γλυκασμὸ τῆς ζωῆς κι ἀναρωτιέσαι πῶς γίνεται καὶ κρύβεται ἢ κακία, τόση κακία, σὰν τὸ σκουλίκι τ' ἀκοίμητο μέσα στοὺς ῥόδο τοῦ Θεοῦ.

Τὸ χωριὸ τῆς Μουριάς εἶναι ψηλὰ στὴ ράχι τοῦ βουνοῦ. Τ' ἀσπρισμένα σπίτια στριμώχνονται ἄταχτα, μιὰ κουβάρια ἀνάμεσα στὶς ἐλιές καὶ στὶς μυγδαλιές, σὰν ἕνα κοπάδι ἀρνιά, ποῦ σκόρπισαν ἄλλοπαρμένα ἀπὸ τρομάρα. Τὸ κατέβασμα ἀπὸ κεῖ γιὰ τὸ

λιμάνι είναι βολικό. Κατρακυλᾷ κανείς σὲ μιὰν ὥρα. Ὅμως ἂν πῆς ν' ἀνεβῆς τὸν ὄρθιο μουλαρόδρομο ἀπὸ τῆ Σκάλα τῆς Γοργόνας πρὸς τὴ Μουριά, θὰ κάνης τρίδιπλο κόπο. Τόσο κακοτράχαλη σηκώνεται ἡ ἀνηφόρα.

Οἱ χωριανοὶ ἔχουν κάνει πεζοῦλες ἀπὸ ξερολιθιά κοντὰ σὲ κάθε ἀνάβρα, πού ἀνταμώνεις στ' ἀνέβασμα. «Καθίστρες» τὶς λένε καὶ κεῖ σταματοῦν οἱ στρατοκόποι νὰ πάρουν τὴν ἀνάσα τους. Οἱ ἀγωγιάντες κι οἱ νοικοκυραῖοι, πού ἀνεβάζουν πρᾶμα μὲ τὰ ζᾶ τους, χαλαρώνουν τὸ καπίστρι τοῦ μουλαριοῦ καὶ σφυρίζουν νὰ πιῆ τὸ φορτωμένο ζωντανὸ νὰ ξεποστᾶση.

Κάτω στὸ λιμάνι ἀπομένουν τὴ νύχτα μόνο οἱ φαράδες, οἱ μικροκαπεταναῖοι, πού κοιμοῦνται στὰ καΐκια τους, κάτι λίγοι μαγαζατόροι, πού ἔχουν ἐκεῖ καφενέδες κι ἀργαστήρια. Αὐτοὶ πηγαίνουν στὸ χωριὸ μονάχα τὶς γιορτάδες. Φοραίνουν τὰ καλά τους, ξουρίζονται, βάζουν καὶ κάλτσες καὶ παπούτσια κι ἀνεβαίνουν τὶς Κυριακάδες γιὰ καμμιά κοινοτικὴ σύναξι τοῦ συνεταιρισμοῦ «Ἡ Ἀθηνᾶ».

Τὸ ἐργοστάσιο εἶναι στὴ Σκάλα. Ἐνας μεγάλος ἐλιόμυλος μὲ τέσσερις πρέσσες. Στὰ ἐλιομάζωματα ἀνεβοκατεβαίνει ὁ κόσμος, ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἐποχὴ γιὰ τὸν τόπο. Οἱ μαζῶχτρες ξεχύνονται παρέες παρέες, φοροῦν χρωματιστὰ σαλβάρια, κλαδωτὲς μπόλιες, κουνοῦν τὸ καλαμένιο καλάθι μὲ τὶς γαλάζιες χάντρες στὸ μπράτσο. Κατεβαίνουν στολισμένες καὶ κουδουνίζουν τὰ γαλάζια καὶ βυσσινιὰ βραχιόλια τους ἀπὸ γυαλί. Τὰ χωράφια κι οἱ δρόμοι εἶναι γεμάτα ραβδιστάδες κι ἐργάτες ἀπ' τὸ λιοτριβί.

Ὅλο τὸ χειμῶνα, ὅσο δουλεύει ἡ ἐλιά, οἱ χωριανοὶ ἔχουν γιὰ ξυπνητήρι τὴ μπουροῦ τοῦ ἐλιόμυλου. Εἶναι μιὰ δυνατὴ σφυρίχτρα, πού οὐρλιάζει μὲς' ἀπὸ τὴ μαύρη νύχτα. Ἡ φωνὴ τῆς γεμίζει ἀντίλαλο τὰ ράχτα καὶ τὶς λαγκαδιές, ἀνεβαίνει ὡς τὸ χωριὸ καὶ τὸ ξεσηκώνει στὸ πόδι.

Μὲ μιᾶς τὰ καλτερίμια ἀντιχτύποῦν ἀπὸ χοντροπάπουτσα μὲ πλατιά σιδερένια καρφιά κι ἀπὸ τὰ πέταλα τῶν μουλαριῶν. Οἱ πόρτες χτυποῦν μὲ θόρυβο, τρίζουν οἱ ρεζέδες, οἱ κοπέλλες κατεβαίνουν μὲ χαρούμενες φλυαρίες καὶ γέλια. Οἱ ραβδιστάδες μὲ τὰ ἴσια μακριὰ ραβδιά στὴ ράχι, «τέμπλες» τὰ λένε, τραγουδοῦν ἀμανέδες. Κόβουν τὸ τραγούδι καὶ προγκᾶνε τὰ ζᾶ τὸ ἴδιο τραγουδιστὰ :

Ντὲ μπρέε, ντέ!

Είναι ἡ μεγάλη ἐποχή, τῆς ἐλιᾶς ἡ ἐποχή.
Τὴν περιμένουν ὅλο τὸ χρόνο τὰ ἐνεήντα ὀχτῶ χωριὰ τοῦ νη-
σιοῦ. Ὁλος ὁ κόσμος, ἕνα ψυχομέτρι ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες
φτωχόκοσμο καὶ νοικοκυραῖοι, ἀπ' αὐτοῦ κρέμονται. Ἀπὸ τὸ λιανὸ
κλωνὶ τῆς ἐλιᾶς ζυγιαζεται ἡ ζῆσί τους.

Οἱ φαράδες κάτω τὰ περνᾶνε πιὸ φτωχικά, ὅμως πιὸ σίγουρα.
Ἡ θάλασσα, ὅσο νὰ τὴν τρυγήσης, δὲ στερεύει. Δὲν ξέρει κι ἄλλο
ὄργωμα ἀπὸ τ' ὄργωμα τῆς καρίνας. Βέβαια ἔρχεται ὁ χειμῶνας, τὸ
πέλαγος μελανιάζει σὰν τὸ ξίδι. Πολλὲς βάρκες ἀποτραβιοῦνται στὴ
στεριά! Τὶς κουρινιάζουν ἀπάγγιο πάνω σὲ χοντρά μαδέρια, ὡς
νὰ μερέσουν τὰ νερά. Γιατὶ ὁ βοριάς τὸ πιάνει πολὺ τοῦτο τὸ λιμάνι
καὶ παιδεύεται πολὺ ὁ παραδόκοσμος.

Εἶναι ὅμως μεγάλο πρᾶμα νὰ δῆς τὰ ράχτα τῆς Παναγιᾶς
νὰ κεφαλώνουν τὴ φουρτούνα, σὰν ξεμπουκάρῃ ἡ φρέσκια τρα-
μουντάνα ἀπὸ τὸν κόρφο τ' Ἀδραμυτιοῦ καὶ ταράξῃ τὸ ντουινᾶ.
Εἶναι κι ὁ καβο - Μπαμπᾶς ἀντίκρυ, κατεβάζει κι αὐτὸς τὰ ρέματα
τῆς Πόλης ἀπὸ τὸ μπουγάζι καὶ στρίβει κατὰ δῶ τὶς θάλασσες
ἀπὸ τ' Ἁγιονόρος.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα καρτεροῦν ἀτάραγα τὴ φουρτούνα,
ποὺ σιμώνει ὀλοένα μελανιάζοντας τὴ θάλασσα. Πολὺ γρήγορα ἡ
σκοτεινὴ γραμμὴ της κοντεύει τὸ λιμάνι. Μιλιοῦνια κάμουτσιὰ σκί-
ζουν τὸν ἀγέρα, ποὺ τρέμει, κάνουν τὰ θεριεμμένα κύματα νὰ ση-
κώνονται ὀλόρθα στὰ καπούλια. Εἶναι τότε νὰ θωρήσῃ καὶ νὰ σα-
στίζησῃ, σὰν ἀντρεῖψουν ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῆς μάχης κι ἀρχίσουν νὰ
ἀντιχτυπιοῦνται μὲ μάνητα τὰ δυὸ στοιχειά. Ἡ πέτρα καὶ τὸ νερό.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα βαστοῦν τὴ μάχη, ἀφόντας στάθηκε
ὁ κόσμος. Εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὶς παλιὲς λαβωματιῆς, εἶναι σημαδεμ-
μένα ἀπὸ τὶς χτυπιῆς. Ἡ πέτρα σφουγγάρισε ἀπὸ τὴν ἄρμη, ὁ
παραδαρμὸς τοῦ νεροῦ γούφιασε τὰ στέρνα της.

Τὰ κύματα βγαίνουν ἀπὸ τὴ θολούρα τῆς καταχνιᾶς μουλωχτά,
πυργώνουν ψηλὰ σὰ δράκοι, κατεβαίνουν μὲ φοβερὴ τάξι τὰ πολε-
μικά τους φουσαῖτα. Ὅσο σιμώνουν, τεντώνουν μπροστὰ φουσκωμένα
στέρνα, παρδαλὰ σὰν τῆς τίγρισσας. Πίσω ἀνιμίζουν στὸν ἀγέρα
ἀφρισμένη χήτη. Φρουμάζουν κι ἔρχονται ψυχωμένα ἀπὸ τιτανι-
κὴν ὄργῃ. Στὸ τέλος παίρνουν φόρα, ἀναπηδοῦν χουγιαζόντας,

πέφτουν κατάστηθα πάνω στο βράχο τῆς Παναγιᾶς. Πελώριες μᾶζες νερό χτυπιοῦνται, τρίζουν τὰ δόντια καὶ βρουχιοῦνται. Καὶ καλὰ νὰ τὰ ξεθεμελιώσουν τὰ ράχτα, νὰ τὰ ψιχουλιάσουν, νὰ τὰ καταπιοῦν.

Φτάνουν ὡς ἀπάνω, καβαλλικεύουν τὸ ψηλὸ βράχο, βρέχουν μὲ τοὺς ἀφροὺς τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ δρασκελᾶνε τὴν καστρόπετρα. Χύνονται τότε ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ λιμανιοῦ, τὰ βλέπεις καὶ κατηφορίζουν ἀπὸ τὴν πετρόσκαλα τῆς Παναγιᾶς, ἕνα δεμάτι ἄσπρα φίδια, πού σπαρταροῦν καὶ τρέχουν. Γίνεται μεγάλη χλαπαταγή.

Ὅλη τὴν ὥρα, πού βαστᾷ ἡ μπαλαισιά, τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα τρέμουν συθέμελα ὡς τὶς σκοτεινὲς ρίζες τους. Μυστικὲς χορδὲς ἀπὸ σκληρὸ μέταλλο δονιοῦνται καὶ ἤχοῦν μέσα τους. Ὅμως δὲν πισωπλατίζουν πατημασιά. Ὁ βράχος στυλῶνει μέσα στὰ μαῦρα βάθη τὰ πετρένια πόδια του, καπνίζει σύγκορμος ἀπὸ θυμὸ. Ὁ ἀγῶνας τὸν γεμίζει ψυχὴ καὶ δύναμι, ὅπως ἕνα θεριό. Βογγᾶ καὶ τραντάζεται κάτω ἀπὸ τὴ νεροποντὴ, φτύνει μὲ τὶς ξεδοντιασμένες μασέλλες τοὺς ἀφροὺς τῆς λύσσας του κατὰμουτρα στὴ θάλασσα. Ὅσο πιὸ βαριά τὸν δέρνει ἡ ἀνεμικὴ, τόσο πιὸ θεριακωμένα πυργώνει τὰ στέρνα του καταπάνω της. Ξέρει πὼς πίσω ἀπὸ τὶς φαρδεῖες πλάτες του διαφεντεύει τοῦ κόσμου τὰ ψαροκαΐκια, τὶς τράτες καὶ τὰ λαφριά τρεχαντήρια. Κι αὐτὰ ξιππάζονται πάνω στὰ διπλᾶ του σίδερα, τεντώνουν τὴ γούμενα. Νὰ σπάσουν τὶς πρυμάτσες, νὰ φύγουν κατὰ τὴ στεριά, νὰ γλυτώσουν ἀλαλιασμένα ἀπὸ τὴν τρομάρα. Κάνουν σὰν τὰ ζᾶ τ' ἀγαθὰ καὶ δυνατὰ, πού τὰ συνεπῆρε ὁ πανικὸς καὶ τὰ βρίσκει δεμένα ἀπὸ τὸ χαλιναρί.

Τὸ μεγάλο τὸ κακὸ γίνεται τὶς Γενναριάτικες νύχτες, σὰ λυσσάζουν οἱ μπουράσκες, πού ἔρχονται καταδῶ ἀπὸ τ' ἀκρογιάλια τῆς ἀρχαίας Τρωάδας. Τότε τὸ σκοτάδι, πού σκεπάζει τὰ σύμπαντα, κάνει πιὸ τρομαχτικὴ τὴ νύχτα. Ὁ ἄνεμος παίρνει τὰ κεραμίδια ἀπὸ τὶς σκεπές, τὰ τινάζει στοὺς τσίγκους, πετροβολᾷ τὶς μανταλωμένες πόρτες καὶ τσακίζει τὶς τρυφερὲς λεῦκες. Ὁ σκοτεινὸς ἀγέρας εἶναι γεμᾶτος ἀπὸ κρότους ἀξήγητους, ἀπὸ οὐρλιαχτὰ καὶ θλιβεροὺς ἤχους. Τὰ τενωμένα συρματοσκοῖνα κλαῖνε, ἀναστενάζουν τὰ δέντρα καὶ τὰ κατάρτια.

Τὸ δαιμόνιο τῆς φουρτούνας ξαπολυεῖται ξεχαλίνωτο μέσα στὴ

νύχτα, σφυρίζει μὲ τὰ δάχτυλα ἀπὸ κάθε μεριά, πάνω στὰ ἄλμπουρα, μέσα στὶς καμινάδες. Καβαλλικεύει καὶ τὴ σιδερένια καμάρρα, ποὺ κρατᾷ τὸ καμπανάκι τῆς Παναγιᾶς, κρεμιέται ἀπὸ τὸ σιδερένιο γλωσσιδί κι ἀρχίζει νὰ χτυπᾷ ἄταχτα, νὰ χτυπᾷ ξεφρενιασμένα.

Ἄκοῦν οἱ ψαράδες τ' ἄγριο καμπάνισμα μέσα στὸν ὕπνο τους, τ' ἀκοῦν ὡς ἐκεῖ πάνω στὸ βουνό κι οἱ Μουριανοί. Ἀνοίγουν οἱ ναυτικοὶ κάτ' ἀπὸ τὸ πάπλωμα ἀνήσυχο μάτι. Οἱ γυναῖκες ἀφουγκράζονται, σηκώνονται χωρὶς θόρυβο ἀπὸ τὸ στρῶμα. Τυλίγονται, θυμιάζουν τὰ ἰκόνισματα καὶ σταυροκοπιοῦνται.

—Ἡ Παναγιὰ ἢ Γοργόνα ν' ἀποσκεπάζη τὸν κόσμο.

Τὸ λένε γιὰ τὰ καράβια, ποὺ ξώμειναν, γιὰ τὰ καΐκια, ποὺ λείπουν σὲ ταξίδια. Λέν' ἕνα « πατερημό » γιὰ τοὺς ἄγνωστους θαλασσινοὺς, ποὺ βολοδέρνουνται τούτη τὴν πίσσημη καὶ τρομαχτικὴν ὥρα στ' ἀνοιχτά, ἀφημένοι στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς μοίρας, πάν' ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ ἄβυσσο τοῦ πικροῦ νεροῦ, ποὺ τοὺς κυκλώνει.

Σὰ φωτίση ὁ οὐρανὸς πάνω στὴ φουρτούνα, βλέπεις κάθε φύλλο τοῦ ἀγέρα, ποὺ ἔρχεται, νὰ σαρώνη πάνω ἀπὸ τὶς κορφές τῶν κυμάτων τὰ ψιχουλιασμένα νερά, νὰ τ' ἀνεμίζη μεσοῦρανα. Ἡ ἀλισάχη σηκώνεται ἄσπρος μπουχός, πετᾷ σύννεφο. Ἡ τραμουντάνα τὴν πασπαλίζει στὶς σκεπές. Ἀσπρίζουν τότε τὰ κεραμίδια ἀπὸ τὸ ἀλάτι. Ὅμως στὸ τέλος ἡ κούρασι βαραίνει τὰ στοιχεῖα τοῦ νεροῦ, δαμάζει ἢ θάλασσα, μερεύουν τὰ κύματα κι ἀποτραβιοῦνται.

Τότε προβάλλει θάμαξι ὁ ἥλιος τοῦ Θεοῦ πάνω ἀπὸ τὴ ράχι τῆς Βίγλας καὶ στάζουν εἰρήνη τὰ λιόδεντρα. Βλέπεις πιά τὸ βράχο νὰ στέκεται γελαστός μέσα στὸ χρυσὸ φῶς. Εἶναι ἀκόμα βρεγμένος καὶ χτυπημένος, ἀχνίζει κουρασμένος καὶ στάζει διαμαντόπετρες μέσα στὴ λιακάδα, ὅμως στέκεται δυνατὸς καὶ ἤσυχος. Φορᾷ στὴν κορφὴ του μετερίζι μάχης τὸ ἴκκησάκι τῆς Παναγιᾶς, φορᾷ τὸ καμπανάκι καὶ τὸ σκεβρωμένο κατάρτι, ποὺ δὲν ἔχει σημαία. Φορᾷ καὶ μιὰ τούφα ἀγριοσυκιά, ποὺ ἔχει πιεῖ ὅλες τὶς ἄρμες τοῦ πελάγου καὶ δὲ μαράθηκε. Ἔχει μιὰ παλληκαρίσιαν ὁμορφιά τέτοιες ὄρες ὁ βράχος.

Πάλι σὰν ἀνοιξη ὁ καιρὸς καὶ πάρη νὰ μυρίζη ἢ ἀνοιξί, τίποτα δὲν εἶναι πιὸ ἡμερο ἀπὸ τὰ ράχτα τῆς Γοργόνας. Ἡ πέτρα ροδίζει στὸν ἥλιο. Ξαπλώνεις ἀπάνω μπρούμυτα καὶ νοιώθεις τὴ ζωὴ της ν' ἀντιχτυπᾷ σὰ φλέβα. Οἱ μικρὲς ἀγριοσυκιὲς θρασσομανοῦν ἀνάμεσ' ἀπὸ τὶς χαραμίδες πάνω στὶς ψηλὲς κρέμασες. Βουτᾶνε πεινρασμένες

ρίζες ὡς μέσα στὴν καρδιά τοῦ βράχου νὰ βυζάζουν ἀπὸ κεῖ τὸ πικρὸ καὶ ἀρμυρὸ γάλα, ποῦ τὶς θρέφει. Χαράζεις μὲ τὸ σουγιά τὸ κοκκινωπὸ βλαστάρι καὶ ὁ ἄσπρος χυμὸς πηίζει πάνω στὸ λεπίδι.

Κάτου στὰ ριζοθέμελα τοῦ βράχου κουνιοῦνται μὲ τὸ μυστικὸ ρυθμὸ τοῦ βυθοῦ στεφάνια ἀπὸ χλωρὰ φύκια. Κρεμάζουν μικροὺς καρπούς, σὰν μαργαριτάρια περασμένα σὲ κόκκινη μεταξωτὴ κλωνιά, ἀπλώνουν πρὸς τ' ἀπάνω τσαμπιά ἀπὸ κοκκινωποὺς κόμπους, χοντροὺς σὰν ἀγριοκέρασα. Πάνω στὶς στρογγυλὲς πέτρες, ποῦ ἀσπρουλιάζουν ἀπὸ μαλακὸ χνούδι, σαλεύονται τοῦφες ἀπὸ φύκια τρυφερὰ σὰν προφαντὰ μαρούλια. Στὶς κουφάλες μὲ κλαφιάρικες φωνὲς οἱ γλάροι, ἀδιάκοπα πεινασμένοι καὶ καυγατζήδες, κι ἀνάμεσα στὰ παχιά οὐβρία κυνηγοῦνται οἱ γύλοι, οἱ πέρκες, οἱ λαπένες, ὅλα τὰ πετρόψαρα μὲ τὰ χαρωπὰ καὶ ζωηρὰ χρώματα. Στὸν ἀφρὸ γυρίζουν μεγάλα κοπάδια ἀπὸ μικρὰ κεφαλόπουλα. Προσπαιίζουν στὸ φῶς, ποῦ τὰ μαγεύει, καί, κάθε ποῦ γυρίζει τὸ σμάρι ν' ἀλλάξη δρόμο, οἱ κοιλιές τους ἀσημίζουν στὸν ἥλιο.

Οἱ ψαρᾶδες γυρνῶντας ἀπὸ τὸ καλάρισμα ἀνεβαίνουν καὶ κρεμάζουν στοὺς τοίχους τῆς Παναγιᾶς τὰ βρεγμένα δίχτυα. Ἀπὸ τὰ ὄρθια σταυρωτὰ κουπιά τὰ κρεμοῦν, ἀπὸ τὸ ἄλμπουρο τῆς σημαίας κι ἀπὸ τὸ σίδηρο τοῦ καμπαναριοῦ. Ὁ ἀγέρας τ' ἀνεμίζει σὰν πέπλα. Εἶναι βαμμένα σὲ βραστὸ πευκόφλουδο κι ἔχουν τὸ χρῶμα τοῦ σκουριασμένου σίδηρου. Πολλὲς φορές εἶναι τόσα, ποῦ ζώνεται μέσα ὀλάκερο τὸ ξωκκλήσι. Καμμιά ἄλλη Παναγιὰ μέσα στὸν κόσμο τῆς Χριστιανοσύνης δὲ φορεῖ ποτὲ τέτοια πέπλα, ἐξὸν ἢ Παναγιὰ ἢ Γοργόνα.

Ἔχει κι ἓνα ἴσωμα πάνω στὰ ράχτα. Ἐκεῖ, ἀνάμεσα οὐρανοῦ καὶ πελάγου, ἔρχονται καὶ καθίζουν ἄντρες καὶ γυναῖκες. Μπαλῶνουν τὰ χαλασμένα δίχτυα, ματίζουν τὰ σκοινιά, μεμετιίζουν τὰ σκισμένα πανιά. Κάθονται σταυροπόδι ἓνα γῦρο καὶ δουλεύουν. Φοροῦν στὸ νὰ χέρι γάντι ἀπὸ κάλτσα. Πολεμοῦν μὲ κάπτι χοντρές σακκοράφες, περνοῦν τὶς καινούργιες θελιές μὲ μικρὲς ξυλένιες σαίτες. Λίγα εἶναι τὰ λόγια τους τὴν ὥρα τῆς δουλειᾶς, ποῦ καὶ ποῦ κανένας ν' ἀνοίξη τὸ στόμα νὰ πῆ ἓνα λόγο, νὰ χωρατέψη ἓνα χωρατὸ.

« Ἡ Παναγιὰ ἢ Γοργόνα ».

Στράτης Μυριβήλης

4. ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

Τῇ στιγμή, πού ξεκινᾷ κανεῖς γιά τὸ ταξίδι τῆς Μακεδονίας, ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Ἱστορία ἐξουσιάζουν τὸ πνεῦμά του. Ἔχει μπροστά του μεγάλα ποτάμια, ψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα βουνά, πανάρχαια δάση, νερά πού πέφτουν ἀπὸ τεράστιους βράχους, καταπράσινους κάμπους καὶ γραφικὲς κοιλάδες, δύσκολες κλεισοῦρες καὶ φιλόπρονες ἀκροθαλασσιές, λίμνες καὶ βάλτους, πόλεις καὶ χωριά, πού ἔγραψαν μὲ τὴν πνευματικὴ, τὴν ἐμπορικὴ, τὴ βιομηχανικὴ τους δραστηριότητα λαμπρότατες σελίδες στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς προκοπῆς του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἀτελεύτητα ἱστορικὰ περιστατικά, καὶ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικά καὶ νεώτερα, ἀγῶνες καὶ κατορθώματα, αἵματα καὶ στεναγμούς, αὐτοθυσίες καὶ ἥρωισμούς, θαυμαστά φανερώματα μιᾶς ψυχῆς, πού εἶναι πλασμένη ἀπὸ ἀγνὸ καὶ στέρεο μέταλλο, τῆς προαιώνιας ψυχῆς τῆς Μακεδονίας.

Κι εἶναι πολὺ φυσικὸς ὁ πόθος, πού γεννιέται μέσα στὴν καρδιά τοῦ ταξιδιώτη, νὰ σταθῇ σὲ κάθε πέτρα καὶ σὲ κάθε πλαγιά, νὰ ἀγγίξῃ ἀπὸ κοντά, μὲ τὸ δάκτυλο, κάθε ἱστορικὸ τοπωνύμιο, νὰ περάσῃ καὶ νὰ ξαναπεράσῃ ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς πολιτείας, γιά νὰ αἰσθανθῇ ζωντανὴ καὶ ὀλόθερμη καὶ τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴν σημερινὴ πραγματικότητά τοῦ τόπου.

Ἡ παλιὰ καὶ ἡ ζωντανὴ Θεσσαλονίκη

Ἡ μεγάλη μακεδονικὴ πρωτεύουσα, πού κατηφορίζει μαλακὰ ἀπὸ τὶς πλαγιὲς τοῦ Χορτιάτη στὴ φεγγόβολη ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ, εἶναι ἡ πολιτεία μὲ τὴν πολλαπλὴν ψυχὴ, ὅπως εἶναι ὅλες οἱ αἰωνόβιες πανάρχαιες πολιτείες. Μὰ ὑπάρχει μιὰ ἔντονη ἰδιτυπία στὴ φυσιογνωμία της, ἓνα χρῶμα καθαρὰ μεσαιωνικὸ, πού δυσκολεύεται κανεῖς νὰ συναντήσῃ σὲ τόση ἔκτασι καὶ μὲ τόση ἀφθονία χυμένο ἄλλοῦ.

Σήμερα ἀποτελεῖ σημαντικώτατο κέντρο τῆς Βαλκανικῆς, τεράστια κυψέλη, ὅπου παρδαλὸ πλῆθος ἀναδίνει τὸν ἀέναο βόμβο του. Μὰ σὲ πολὺ μακρινούς καιροὺς δὲν κατώρθωσε νὰ παίξῃ ἀνάλογο ρόλο. Καὶ μολονότι ἰδρύθηκε τρεῖς χιλιάδες ἢ κάπως λιγώτερα χρόνια πρὸ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς Πρωτοέλληνες καὶ Θεσσαλοὺς, μολονότι ἔφθασε σὲ κάποια ἀκμὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ

τῆς βορεινῆς Ἑλλάδος, μολονότι πῆρε καὶ τ' ὄνομά της ἀκόμα ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκη, τὴν κόρη Φιλίππου τοῦ Β' καὶ ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ τὴν εἶχε γυναικᾶ του ὁ Κάσσανδρος, ἡ φήμη της ἔμεινε περιωρισμένη ἴσαμε τῆ Ρωμαϊκῆ κατάκτησι.

Δυὸ κέντρα παλιότερα τοῦ μακεδονικοῦ βίου, σημαντικὰ καὶ σεβάσμια, ἡ Ἐδεσσα καὶ ἡ Πέλλα, ἔστεκαν αἰῶνες ὀλόκληρους ἀντίμαχά της καὶ συγκρατοῦσαν σὲ χρυσῇ μετριότητα τὴν προοδευτικὴ της ἀνάπτυξι. Μὰ οἱ Ρωμαῖοι κατάλαβαν τὴ σημασίαν τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως, τὶς πολῦτιμες ὑπηρεσίαι, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προσφέρῃ στὴν ὀργάνωσι τῶν μακρινῶν των κατακτήσεων καὶ στὴν κίνησι τοῦ ἐμπορίου των.

Γι' αὐτὸ ἡ κλασσικὴ ἀρχαιολογία τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι κυριώτατα ἀρχαιολογία τῶν Ρωμαϊκῶν ἢ, ἂν προτιμᾶτε, τῶν Ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων. Κι ἔτσι παρουσιάζεται στὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ θὰ κάμῃ τὸ σύντομο γῦρο τοῦ ἀρχαιολογικοῦ της Μουσείου ἢ θὰ σταθῇ κοντὰ στὴ σημερινὴ «Καμάρα», τὴν ἀψίδα τοῦ Γαλερίου, μὲ τὰ φθαρμένα ἀνάγλυφα καὶ θὰ συλλογισθῇ πὼς χιλιάδες χρόνια πρωτύτερα κάτω ἀπὸ τὴν ἀψίδα αὐτὴ δὲν περνοῦσε τὸ ράθυμο τρᾶμ μὲ τὰ ἐκνευριστικὰ του κουδουνίσματα καὶ τὸ πολυποίκιλο πλῆθος τοῦ αἰῶνά μας, μὰ οἱ ἀδιάκοποι ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες μὲ τὸ βαρύβροντο βῆμα, ποὺ ξεκινοῦσαν μέσα στὴ σκόνῃ καὶ τὸ σάλαγο τῆς Ἀππίας ὁδοῦ καὶ ξαναβρίσκανε τὸ δρόμο τῆς στεργιάς στὸ Ἰλλυρικὸ λιμάνι τοῦ Δυρραχίου, γιὰ νὰ πάρουν τὴν Ἑγνατία, αὐτὴ τὴν ἴδια ὁδὸ, ποὺ στεφανώνεται ἀπὸ τὴν ἀψίδα, καὶ νὰ καταλήξουν στοὺς μακρινοὺς ἀκραίους σταθμοὺς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀνατολῆς. Ὑπάρχουν πέτρες, ποὺ ξυπνοῦν τὴν ἀνάμνησι ἀπειράριθμων περιπετειῶν, μιὰν ὀλόκληρη ἱστορία γραμμένη μὲ κλαγγὴ σπαθίων καὶ μὲ πάταγο πολεμικῶν ἁλόγων.

Τέτοια πέτρα εἶναι ἡ Καμάρα τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ. Ἄμα τὴν προσπερνᾷ κανεὶς κάθε ὥρα καὶ κάθε στιγμή πηγαίνοντας στὴν καθημερινὴ του ἀπάσχολησι, λησμονεῖ καὶ τὸ ὕφος της καὶ τὸ νόημά της. Μὰ σὰν τὴν ξαναβλέπῃ ὕστερα ἀπὸ ἀπουσία μακρόχρονη, δὲν μπορεῖ νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὴ φαντασία του τὴν ἀντίληψι, πὼς πέρα μακριά, στὰ βᾶθη τοῦ ἀτέλειωτου δρόμου, θ' ἀστράψουν χάλκινες περικεφαλαῖαι καὶ θὰ φεγγοβολήσουν καλογουαλισμένοι θώρακες καὶ θὰ ρίξουν περίγυρα φλογισμέναι δέσμες ἀντανανακλάσεων.

ἀσπίδες καὶ λόγχες. Εἶναι ἡ ψευδαίσθησι τῆς ἱστορίας, πού ἐξουσιάζει τὸ στοχασμὸ καὶ τὸν προσηλώνει μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν πολύτιμο καὶ πολυκύμαντο πίνακα τῆς Μεσογείου, ὅπου ἀστράφτει σὰ χρυσὸ καρφί τεχνουργημένο μὲ τὸν κόπο καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῶν αἰῶνων ἡ βασιλικὴ πολιτεία τοῦ Θερμαϊκοῦ, ἡ πολιτεία πού γνώρισεν ὅσον ἐλάχιστες ἄλλες τὴν ἀκμὴ καὶ τὴ δόξα καὶ τὴν ἀγωνία πικρῶν ἀλώσεων ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς, ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς, ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἡ πολιτεία πού ὑπῆρξε τὸ κέντρο τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου στὴ Μακεδονία, πού εἶδε μὲ φρίκη τὸ αἷμα νὰ πλημμυρίζη τὸν ἵππόδρομό της στὶς μέρες τοῦ ἐκδικητοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, πού αἰσθάνθηκε νὰ τὴ διαπερνᾷ σὰ θανάσιμο ρῖγος ἡ βουλιμία καὶ ἡ ζηλοτυπία τῶν γειτόνων της.

Ἄμα σκαρφωλῶνη κανεῖς, περνῶντας ἀνάμεσα στὰ στενὰ δρομάκια τῆς παλιᾶς Θεσσαλονίκης μὲ τὸ ζωηρὸ ἀνατολίτικο χρῶμα, στὰ ὕψη τοῦ Ἑπταπυργίου, πού μοιάζει μὲ καστροθεμελιωμένη καὶ καστρουρισιμένη πολιτεία, καὶ κοιτάζη κάτω, στὰ πόδια του, τὴ θάλασσα τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ τὰ πυκνὰ ἀθροίσματα τῶν παλιῶν καὶ τῶν νέων κτισμάτων, βλέπει ν' ἀνεβαίνουν ἀνέρα καμπαναριὰ καὶ μιναρέδες, λυγεροὶ βυζαντινοὶ τροῦλλοι καὶ πλαδαροὶ μουσουλμανικοὶ θόλοι κι αἰσθάνεται βαθύτερα τὸ νόημα καὶ τὰ πεπρωμένα τῆς πολιτείας. Καὶ διαπιστώνει χωρὶς ἀμφιβολία πὼς ἂν ἡ τουρκοκρατία μέρα μὲ τὴ μέρα ἐξαφανίζεται μπροστὰ στ' ὀρητικὸ ἄνθισμα τῆς σημερινῆς ζωντανῆς καὶ δραστήριας Θεσσαλονίκης, τὸ βυζαντινὸ ὕφος μένει πάντα τὸ κύριο καὶ οὐσιῶδες ὕφος τῆς πόλεως.

Ὀλόκληρη ἡ Θεσσαλονίκη δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀπέραντο βυζαντινὸ μουσεῖο, ὅπου ὁ λαίμαργος ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ χορτάσῃ τὴν αἰσθητικὴ, τὴν ἱστοριοδιφικὴ καὶ τὴν ἀρχαιολογικὴ του πείνα, νὰ παρακολουθήσῃ ὅλες τὶς ἐξελίξεις καὶ τὶς μετατροπὲς τῶν ρυθμῶν τῆς τέχνης τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, νὰ ὄνειρευθῇ κάτω ἀπὸ ζωγραφισμένους θόλους, ἀπὸ κομψὰ κιονόκρανα, ἀπὸ ψηφιδωτὰ καὶ τοιχογραφίες, νὰ περπατήσῃ ἀνάμεσα σὲ θαυμάσιες κιονοστιχίες, σὲ νάρθηκες καὶ παρεκκλήσια, νὰ προσευχηθῇ σὲ μεγαλοπρεπεῖς βασιλικῆς ἢ θολωτῆς ἐκκλησίαις, νὰ εὐφρανθῇ μὲ τὴ γραφικὴ ἁρμονία τῶν κομψοτεχνημάτων, πού δημιούργησαν οἱ βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τῶν μακεδονικῶν χρόνων.

Καὶ θὰ ἰδῇ ἀπάνω ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν πολυσήμαντη θάλασσα

τῶν μνημείων καὶ τῶν κτισμάτων ν' ἀνεβαίνει πλαγιασμένος σὲ μαλακὸν ἀνήφορο, ἀσυμπλήρωτος ἀκόμα ὁ μεγάλος ναὸς τοῦ πολιοῦχου, ἡ ἀρχαία βασιλικὴ Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἡ ἐκκλησιὰ μὲ τὴ μακραίωνη καὶ γεμάτη συνταραχτικὲς περιπέτειες ἱστορία, ἡ χαλασμένη καὶ ξανανιωμένη, ἡ βεβηλωμένη καὶ δηωμένη, ποῦ πολυάριθμα τῶρα χρόνια ξαναχτίζεται ἀπάνω στὰ σχέδια τῆς παλιᾶς ὁμορφιάς της καὶ καρτερεῖ τὴ στιγμή, ποῦ θὰ γιορτάσῃ ἄλλη μιὰ φορὰ τὰ ἐγκαίνιά της, ξαναζῶντας θριαμβευτικὰ στοὺς ἀμφίλογους καὶ παράδοξους καιροὺς τοῦ αἰῶνά μας.

Ξαναπῆρα ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια τὸ δρόμο τῶν φημισμένων εὐκτηρίων. Ὑστερα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Δημήτριο στάθηκα στὴ μοναδικὴ «ροτόντα», ποῦ μεταβάλλεται σήμερα σὲ μουσεῖο τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ καμάρωσα τὴν πολλαπλῆ ἀντήχησι τῆς φωνῆς μου κάτω ἀπὸ τὸν ἀέρινο θόλο τοῦ Παντοκράτορος. Πῆγα στὴ Ἁγιά Σοφιά ξανανιωμένη, γεμάτη ἀστραφετῆ φεγγαβολιά, στὴν Ἁγιά Παρασκευὴ ἢ τὴν Ἀχειροποίητο Θεομήτορα, βασιλικὴ τολμηροῦ καὶ γοητευτικοῦ σχεδίου, μὲ εἴκοσι τέσσαρες κολῶνες, στὴν Παναγία τῶν Χαλκέων περιποιημένη μὲ στοργικὴ φροντίδα, ὥστε νὰ δείχνῃ ζωρότερα τὴν κομψότητα, τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ὁμορφιά της, στὸν Ἅγιο Παντελεήμονα καὶ στὴν Ἁγία Κυριακή.

Ὑστερα πῆρα πάλι τὸ δρόμο τοῦ Κάστρου κι ἔφερα τὰ βήματά μου στὸ σεβάσιμο μοναστήρι τῶν Βλατάδων καὶ στὸ μικρὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, ὅπου ἔκανε τὴν πρώτη του προσευχὴ μετὰ τὴν ἄλωσι τοῦ 1430 ὁ κατακτητὴς Μουράτ. Αἰσθάνθηκα ὅλη τὴν εὐφροσύνη τῆς περιπλανήσεως ἀνάμεσα στοὺς τόπους, ποῦ ἄγιασε καὶ ὠράϊσεν ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ τέχνη. Καὶ σταμάτησα τελειωτικὰ στὸ θαῦμα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸν φημισμένον γιὰ τὴ σπάταλη ἀρμονία τῆς κεραμοπλαστικῆς τῶν διακοσμῆσεως καὶ γιὰ τὴ φτερωτὴ σύλληψι τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τῶν σχεδίου, τοῦ ἀπάρáμιλλου σὲ κομψότητα.

Μὰ παράλληλα στὴ μεσαιωνικὴ, τὴ βυζαντινὴ αὐτὴ Θεσσαλονίκη, ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ὅλως διόλου διαφορετικὴ, ἡ Θεσσαλονίκη τῆς Τουρκοκρατίας, τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως. Εἶναι αὐτὴ, ποῦ ἐνώνει τὸ Ἐπταπύργιο μὲ τὴ νεώτερη πόλι τῆς ἀκροθαλασσιᾶς· εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη τῆς κατακτήσεως. Στὶς παλιὲς γειτο-

νιές της δὲ βρῆκα παρὰ ἐλάχιστη γραφικότητα καὶ τούτη χωρὶς στέρεο ὕφος καὶ χωρὶς ρυθμό. Δὲν κατώρθωσα νὰ εὐφρανθῶ ὅπως στὴν Καστοριά ἢ ὅπως στὴ Νάουσα, ὅπου ὑπάρχει εὐγένεια, πάστρα καὶ ἄρχοντιά. Ἐδῶ οἱ ἄρχοντες κατέβηκαν στὴν παραλία καὶ κοιτάζουν ἀπὸ τὰ κυβικά τους οἰκοδομικά μεγαθήρια τὴ θάλασσα· ἀπάνω ἀπόμεινε τὸ « πλῆθος », πού περνάει τὴν δύσκολη καὶ τὴν πληχτική του μέρα ἀνάμεσα σ' ἓνα μαραζωμένο δέντρο καὶ σ' ἓνα φαγωμένο λιθόστρωτο.

Πλαίι στὴν παλιά Θεσσαλονίκη, τὴ Θεσσαλονίκη τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, ζῆ καὶ ἀναπτύσσεται ἡ σημερινὴ ζωντανὴ πολιτεία, κέντρο καὶ κίνητρο μιᾶς ἀένανης παλίρροιας, ὅπου τεράστια συμφέροντα, τεράστιοι οἰκονομικοὶ παράγοντες καὶ συνδυασμοὶ παίζουν τὸν πρῶτο καὶ κύριο ρόλο. Πρέπει νὰ τὴ δῆ, νὰ τὴν αἰσθανθῆ καὶ νὰ τὴν ἀγαπήσῃ κανεὶς αὐτὴ τὴν ὀλοζώντανη Θεσσαλονίκη, πού εἶναι ἡ μεγάλη καρδιά τῆς Μακεδονίας, ρυθμίστρια κάθε εἴδους κυκλοφορίας.

Τὸ ταξίδι μου τοῦτο μ' ἔφερε στὶς πιὸ μακρινὲς περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, σὲ πολιτείες ἀκριτικές καὶ σὲ χωριά χαμένα σὲ κάμπους καὶ βουνά, μακριὰ ἀπὸ τὴ ζωηρὴ κίνησι τῆς θάλασσας καὶ τῶν πολυσύχναστων δρόμων. Καὶ παντοῦ μὲ ρώτησαν ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Δὲ μὲ ρώτησαν, ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἡ Ἀθήνα εἶναι πολὺ μακρινή, πολὺ ἐπίσημη καὶ πολὺ ἀπίθανη. Γιὰ τὸν ἀγρότη τῆς Μακεδονίας μοιάζει μὲ χώρα τοῦ παραμυθιοῦ, πού δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ποθήσῃ, πού δὲν τὴν ἔχει γνωρίσει οὔτε μὲ τὴν ὀποιαδήποτε, τὴν ἀνεργη καὶ τὴ δυσκίνητη φαντασία του. Ἡ Θεσσαλονίκη ὀλωσδιόλου ἀντίθετα εἶν' ἓνας κόσμος πιὸ κοντινός, γεμάτος γοητεία καὶ ἔλξι. Εἶναι ἡ ἀκροθαλασσιά, τὸ καράβι πού φεύγει φορτωμένο καρπούς καὶ γυρίζει φορτωμένο χρῆμα, τὸ τραῖνο πού ξεκινάει πρὸς κάθε κατεύθυνσι καὶ ξανάρχεται ὄλο σάλαγο καὶ καπνὸ ἀπὸ ὄλα τὰ σημεῖα τῶν ὀρίζοντων, τὸ πολύχρωμο πλῆθος, πού κερδίζει τὸ ἄφθονο χρῆμα καὶ τὸ ξοδεύει, καθὼς τὸ κερδίζει, μὲ ἀπερισκεψία καὶ ἀπλοχερία.

Ὁ χωριάτης, πού βασανίζεται ὄλον τὸ χρόνο σκυμμένος στὸ χωράφι του, θὰ στείλῃ τὴ συγκομιδὴ του στὴ Θεσσαλονίκη· ὁ ἀνθρώπος τοῦ ἐσωτερικοῦ, πού θέλει νὰ ταξιδέψῃ ταξίδι μακρινὸ καὶ πολυήμερο, θὰ κατέβῃ καὶ θὰ ὀταματήσῃ στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ

νά πάρη εκεί την ανάσα του και νά σχεδιάση την παραπέρα πορεία του· ὁ ἄρρωστος θὰ κοιταχθῆ ἀπὸ καλύτερο γιαντρὸ στὴ Θεσσαλονίκη· τὸ παιδί τοῦ εὐποροῦ σπιτιοῦ θὰ σπουδάση στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μακεδονίας· ἡ κόρη τοῦ ἄρχοντα θὰ ράψη τὸ φόρεμά της, θ' ἀγοράση τὰ προικιά της, θὰ κάμη τὸ ταξίδι τοῦ γάμου της στὴν ἴδια φημισμένη πολιτεία τῆς πολυτάραχης ἀκροθαλασσιᾶς. Ἔτσι ἡ Θεσσαλονίκη μεταβάλλεται σ' ἓνα τεράστιο χωνευτήρι, ὅπου ντόπιοι καὶ ξένοι, μόνιμοι καὶ περαστικοὶ βρίσκονται σὲ ἀδιάκοπη κίνησι καὶ συναλλαγῇ, φλογίζονται ἀπὸ τὴν ἴδια δίψα τοῦ κέρδους, ἀπὸ τὸν ἴδιο πυρετὸ τῆς δραστηριότητος, ἀπὸ τὴν ἴδια προσπάθεια τῆς δημιουργίας.

Κάθομαι καὶ βλέπω ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ξενοδοχείου μου, χτισμένο ἀντίκρυ σὲ πολυσύχναστο τρίστρατο, τὸν κόσμον ποὺ περνᾷ, τὸν κόσμον ποὺ στέκεται στὶς προθήκες τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τὸν κόσμον ποὺ προσπαθεῖ νὰ κερδίση τὴν ὥρα τοῦ τρέχοντος σὰ νὰ κυνηγιέται. Εἶναι ἡ ὥρα βραδινή· οἱ πρῶτες σκιὲς τῆς νύχτας σουρώνουν καὶ κατακάθονται στὴν πολιτεία, ποὺ ἀνάβει τὰ φῶτα της. Ἕνας σύσμιχτος σάλαγος ἀναδίνεται καὶ γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα, ἓνας σάλαγος ἀπὸ γέλια, κουβέντες, ξεφωνητά, κουδουνίσματα, τροχοὺς καὶ βήματα. Γυναῖκες γεμάτες ἀνοιχτοκαρδιά πᾶνε κι ἔρχονται, σταματοῦν καὶ ξανακινοῦν. Ἀνθρωποὶ τῆς δουλιᾶς ἀναπαύουν τὸν κάματό τους στὸ θέαμα τοῦ εὐκίνητου πλήθους. Ἀνθρωποὶ τῶν ὑποθέσεων περιφέρουν τὴ βιαστικὴ τους ἐμβρίθεια στὴ φλογισμένη ἀσφαλτο. Ὑπάλλληλοι μπαίνουν καὶ βγαίνουν στὶς φωτισμένες πόρτες γεμάτοι σπουδῇ.

Ὅλο αὐτὸ τὸ πλήθος τὸ παρδαλό, τὸ ἀκαταστάλαχτο, τὸ πολυποϊκίλο μοῦ θυμίζει τὴν ἄλλη πρωτεύουσα, τὴν Ἀθήνα. Μὰ ἡ Ἀθήνα, σὲ ὠρισμένες της τοῦλάχιστον περιοχές, ἔχει κάποιο ἄλλο ὕφος, κάποιον ἄλλο ἀέρα, ἔχει τὴν παλιὰ εὐγένεια, τὴ στέρεα οἰκοδομημένη ἀρχοντιά, τὴν ἀριστοκρατία τῆς καταγωγῆς, τὴν κόμψότητα καὶ τὴν πνευματικότητα. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶν' ἓνας κόσμος, ποὺ τώρα δημιουργεῖται, ποὺ τώρα προσπαθεῖ νὰ ἀποκτήσῃ μιὰ ἔκφρασι, νὰ πλάσῃ μιὰ προσωπικότητα μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀντιφάσεων.

Πέρασαν εἴκοσι ἑπτὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσι, εἴκοσι δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917, ποὺ ἔδωσε στὴν πολιτεία τὴ δυνατότητα νὰ ξαναπλάσῃ τὸν ἑαυτὸν της, δέκα

ἔφτὰ χρόνια ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφὴ, ποὺ τῆς πρόσφερε ἓνα πλήθος ἐργατικῶν καὶ εὐκίνητων κατοίκων. Καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ Θεσσαλονίκη ξαναχτίστηκε, ὠργανώθηκε, ἔγινε μιὰ νέα πόλι μὲ ἀνοιχτοὺς καλοστρωμένους δρόμους, μὲ δροσεροὺς κατὰφυτους κήπους, μὲ οἰκοδομικὰ μεγαθήρια. Ὁλη ἡ ἀκροθαλασσιὰ ζώστηκε ἀπὸ μιὰ τεράστια οἰκοδομικὴ χλωρίδα, κύβους ἀπάνω σὲ κύβους, ἀμφίβολα κατορθώματα τῆς σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς.

Καμαρώνω τὴ μέριμνα, ποὺ ἐσχέδιασε τοὺς μεγάλους καὶ εὐρύχωρους δρόμους τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ ἄνοιξεν εὐχάριστες πλατεῖες, ποὺ δημιούργησε κήπους, ποὺ ἀνάδειξε μερικὰ ἀπὸ τὰ ὠραιότερα μεσαιωνικὰ μνημεῖα καὶ κτίσματα. Ἡ παραλιακὴ λεωφόρος, ἡ λεωφόρος τῆς Νίκης, μένει πάντα ἓνας καλὸς δρόμος. Εἶναι ὁ πιὸ ἀγαπημένος περίπατος τῶν κατοίκων, ποὺ μαζεύονται κάθε βραδάκι, τὶς Κυριακὲς περισσότερο, γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ παραλιακὰ κέντρα, γιὰ νὰ ρεμβάσουν καὶ νὰ φλυαρήσουν ὀλόγυρα στὸ Λευκὸ Πύργο, γιὰ ν' ἀκούσουν μουσικὴ, νὰ ἴδουν κινηματογράφο, νὰ πᾶνε μὲ τὴ βάρκα νὰ ξενυχτήσουν καὶ νὰ γυρίσουν κατάκοποι, ξεθεωμένοι καὶ πολὺ φτωχότεροι στὰ σπίτια τους.

Στὴ λεωφόρο τῆς Νίκης παίζεται θαυμάσια κάθε Κυριακὴ τὸ γνωστὸ ἰλαροτραγικὸ δρᾶμα τοῦ πλήθους, ποὺ ξεχύνεται ἀπὸ τὶς πολυθόρυβες πολυκατοικίες, ἀπὸ τὰ παλαιῖκα σπίτια τοῦ Ἑπτὰπυργίου, ἀπὸ τοὺς στρατῶνες καὶ τοὺς συνοικισμοὺς, γιὰ νὰ διασκεδάσῃ τὴν πληξί του· εἶναι τὸ δρᾶμα τοῦ Κυριακάτικου Ζαπτείου, ποὺ τὸ ξέρουν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ πείρα ἢ παρατήρησι, σκηνὴ πρὸς σκηνή.

Μὰ ὅποιος θὰ ἤθελε νὰ συλλάβῃ τὸ ρυθμὸ τῆς μεγάλης αὐτῆς πολιτείας κοιτάζοντας τὸ ἀμέριμνο Κυριακάτικο πλήθος θὰ κινδύνευε νὰ πέσῃ σὲ ἀνεπανόρθωτο σφάλμα. Ὁ δρόμος τῆς ἀλήθειας εἶναι διαφορετικὸς. Ἡ πραγματικὴ Θεσσαλονίκη, ἡ Θεσσαλονίκη τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τῶν μεγάλων ξενοδοχείων, ὅπου κατασταλάζουν οἱ λογῆς-λογῆς παραγγελιοδόχοι, τῶν ἐργοστασίων, τῶν γραφείων, τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας, ποὺ τὴ χρησιμοποιοῦν σὰν κυψέλη πληθωρικῆς δραστηριότητος, τῶν Ἑλλήνων τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, ποὺ ἔρχονται δῶ νὰ βροῦν καλύτερη τύχη, τῶν Ἑβραίων, ποὺ θεραπεύουν μὲ πολύχρονη πείρα τὸ θεὸ τοῦ ἐμπορίου, τῶν προσφύγων, ποὺ ἀφωμοιώθηκαν πιά μὲ τὸ ντόπιο πλήθος καὶ σφηνώθηκαν

παντοῦ, τῶν ἐμπόρων, τῶν βιομηχάνων, τῶν μεταπρατῶν, πού ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν ἄλλη Εὐρώπη, γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα πατρίδα στὴ φημισμένη αὐτὴ ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ.

Ἡ Θεσσαλονικὴ ἀναδίνει τὴ βοή καὶ τὸν πάταγο τῆς ἀπεριόριστης ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς δραστηριότητος.

«Ἑλληνικοὶ ὀρίζοντες»

Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ — ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ — ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Η Ζ Ω Η

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια κατεβαίνουν νὰ πιουῖν στὴν κελαηδοῦσα ρεμματιά.

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια σταθῆκαν ἄξαφνα στὸν κατήφορο μὲ τὰ κέρατα σὰν κλάδους καὶ τὰ κεχριμπαρένια τους μάτια μὲ κοιτάζουν.

Μέσ' ἀπὸ τὸ λόγγο, μέσ' ἀπὸ τὰ σγουρὰ πεῦκα ἓνα κοτσύφι σφυρίζει σὰν τσοπανόπουλο.

*Α! ζωή, τρελλή πού εἶσαι! *Α! ζωή!

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ σὰν καλωσύνη, πού κρύβεται, εἶν' ἓνα ἐκκλησάκι.

Χρόνια διακόσια κοιμᾶται ἀπέξω ὁ καλόγερος, πού τὸ ἐζωγράφισε, χρόνια διακόσια σωπαίνουν τὰ τρία του κυπαρίσσια.

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ εἶν' ἓνα κάτασπρο ἐκκλησάκι.

*Α! ζωή, ὠραία πού εἶσαι! *Α! ζωή!

*Ἀπάνω στὶς μολόχες, ἀπάνω στὸ νέο θυμάρι πουλάκια δίχως ὄνομα, στιγμὲς πουλάκια ἤλθαν, ἔφυγαν.

Οἱ γαλανὲς σκιὲς τῶν φύλλων τρέχουν στὸ μαντήλι τῆς χωριατοπούλας, πού διαβαίνει κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο.

Στὸν ἴσκιο του ὁ γεροπεῦκος ἐκοίμισεν ἓνα κοπάδι.

Στὸ λαμπρὸ γαλάζιο τ' οὐρανοῦ ἄσπρα σύννεφα σβήνουν ἀπὸ εὐχαρίστησι. . .

*Α! ζωή, εὐτυχισμένη πού εἶσαι! *Α! ζωή!

Κι ὅμως τὴν ὥρα τοῦ δειλινοῦ δὲν ξέρω τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλλου κόσμου καὶ χύνεται στὰ πεῦκα, τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλλου κόσμου. . .

Κι ὅμως τώρα, πού βράδυνασε, δὲν ξέρω γιατί ὅλα στὸν κόσμο συλλογίζονται τὴν αἰτία τους, γιατί τὸ σκοτάδι ἀπλώνεται σὰν ἓνα μεγάλο νόημα. . .

Κι ὅμως τώρα, πού σκοτεινιάσε, τὰ πλάσματα συλλογίζονται

τὸ νόημα τοῦτο, πού τὸ εἶχανε ξεχάσει τὸ πρωὶ σήμερα μὲ τὸν ἥλιο καὶ πάλι θὰ τὸ ξεχάσουν αὔριο μὲ τὸν ἥλιο, αὔριο μὲ τὶς χάρές...

Ἄ! ζωὴ, ἀσυλλόγιστη πού εἶσαι! Ἄ! ζωὴ!

«Πεζοὶ ρυθμοὶ»

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

2. Α Χ Ω Ρ Ι Σ Τ Ο Ι

Στοὺς σοφοὺς, πού χάνονται ζητῶντας τὴν ἀλήθεια, θὰ μαρτυρήσω ἓνα γνωστὸ τους μυστικόν.

Ἄπὸ τῆς μάννας τὴν ἀγάπη πρωτοβγῆκε στὸν κόσμον τὸ τραγούδι.

Μικρὸ τὸ πλασματάκι αὐτὸ ἀγρυπνοῦσε στὸν ὕπνον τοῦ παιδιοῦ. Καὶ πλάγιαζε στὴν κούνια του ἀγκαλιὰ μὲ τὸ παιδάκι.

Ἐυπνοῦσε θυμωμένο, λυπημένο τὸ παιδί; Ὁ συνομήλικος ὁ σύντροφός του τὸ καλόπιανε, τὸ χαιδεύε, τὸ ἔκανε νὰ λησμονήσῃ κάθε φόβον, κάθε φάντασμα λυπητερό, γέννημα τοῦ ὕπνου.

Ὅλη τὴν ἡμέρα δὲν τ' ἄφηνε ἀπὸ κοντὰ του τὸ παιδάκι. Τὴν νύχτα, σὰν ξυπνοῦσε, προσπαθοῦσε νὰ τοῦ ξαναφέρῃ τὸν ὕπνον του γλυκόν. Καὶ τὴν αὐγὴν παράστεκε στὸ ξύπνημά του πρόσχαρον. Κατὰ τὴν ὥρα καὶ τὴν ὄρεξίν του ἄλλαζε σκοπὸν κι ἐκεῖνον. Γινόταν κελάδισμα πουλιοῦ — ἄλλο ἀγάπης γέννημα — γινόταν χαμόγελον καὶ χἀδι, γινόταν φιλί. Γινόταν κραυγὴ τοῦ πόνου, σπαραγμὸς καὶ θρηῆνος τέλος.

Ἔτσι μεγάλωνε τὸ τραγούδι μᾶζι μὲ τὸ παιδί. Τὰ ἔτρεφε καὶ τὰ δυὸ τῆς μάννας ἢ ἀγάπῃ μὲ τὸ φιλί καὶ μὲ τὸ γάλα της.

Ἄφοῦ παράτησε τὴν κούνια τὸ παιδί, ἀκολούθησε καὶ τὸ τραγούδι πιστὸ τὰ βήματά του. Ἄτολμοι στὴν ἀρχὴ ἐγνωρίζονταν μὲ τὸν καιρὸ καλύτερα οἱ δυὸ σύντροφοι. Κι ὅσο τὸ παιδί μεγάλωνε, τόσο μεγάλωνε καὶ τὸ τραγούδι. Κι ἔπαιρνε ἀπὸ τὶς χάρες τοῦ παιδιοῦ κι ἔπαιρνε ἀπὸ τοὺς πόνους του καὶ τὶς πληγές του. Καὶ τὶς ἔκανε δικές του. Καὶ βότανα τὶς ἔκανε καὶ φίλτρα στὸ γλυκόν του σύντροφο. Τόσες αὐτὸ τοῦ ἔβρισκε παρηγορίες, ὅσες ἐκεῖνος εἶχε πίκρες. Τοῦ ἔλεγε ἀκόμα τὸν κρυφὸ καμὸ του, πού κι ὁ ἴδιος δὲν τὸν ἔξερε.

Καὶ μ' αὐτὸ μονάχα τοῦ ἔχυνε τὸ βάλασμα μέσ' στὴν καρδιά. Μάντευε τοῦ νοῦ του τὶς λαχτάρεις, πρὶν ὁ ἴδιος τὶς νοιασθῆ, σὰν μάντις, σὰν προφήτης. Κι ἔκανε σοφὸ τὸ σύντροφό του μὲ τὰ κρυφά, πού τοῦ φανέρωνε. Καὶ γινόταν κι αὐτὸ σοφώτερο μὲ τὸν καιρό.

Περιπλεγμένοι οἱ δυὸ σύντροφοι ἀκολούθησαν τὸ ταξίδι τους.

« Δ ὀ γ ο ι κ ι ἀ ν τ ἰ λ ο γ ο ι »

Γιάννης Βλαχογιάννης

3. Σ Κ Ε Ψ Ε Ι Σ

Ὁ ἀληθὴς ποιητὴς πρέπει νὰ ὁμοιάζῃ τὴν δρῦν, ἣτις ὅσον ὑψηλότερα αἶρει τὴν κεφαλὴν της πρὸς τὸν οὐρανόν, τόσο βαθύτερον βυθίζει τὴν ρίζαν εἰς τὴν γῆν.

Ἄν δὲν ὑπῆρχαν δῦται, οὐδὲ μαργαρίται ἤθελον ὑπάρχει.

Τὸ νὰ μείνῃ τις ἄγνωστος ἐν Ἑλλάδι εἶναι σχεδὸν κατόρθωμα.

Εἶχε πρὸ αὐτοῦ χάρτην, κάλαμον, μελανοδοχεῖον καὶ πᾶν ὅ,τι χρειάζεται πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ἀμαθείας του.

Λέγεται ὅτι ὁ Τάσος, πρὶν ἢ ποιήσῃ τὴν ἐν τῇ ἐποποιίᾳ του ἀμίμητον ἐκείνην περιγραφὴν τῆς ἀνδρείας, τῶν βασάνων, τῆς δίψης καὶ τῶν ὀπτασιῶν διαυγῶν βρῦσεων καὶ καταλειβομένου χειμάρρου, ὑφ' ὧν κατείχοντο ἐν μέσῳ τῆς αὐχμηρᾶς φλεγούσης ἐρήμου οἱ Σταυροφόροι, ἀπεῖχεν ὕδατος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διὰ τὸν αὐτὸν ἴσως λόγον ἐπέτυχεν ν' ἀπεικόνισῃ οὕτω θαυμασίως ὁ τυφλὸς Μίλτων τὰς σκηνογραφίας, ὧν τὸ κάλλος διέβλεπε διὰ μόνου τοῦ μαγικοῦ πρίσματος τῶν ἀναμνήσεων αὐτοῦ.

Μόνῃ ἢ στέρησις ἀγαθοῦ τινος διδάσκει ἡμᾶς νὰ ἐκτιμῶμεν αὐτὸ κατ' ἀξίαν ἢ καὶ ἄνευ τῆς ἀξίας του.

« Ἐ ρ γ α », τ. 7ος

Ἐμμανουὴλ Ροῖδης

4. Σ Τ Ο Χ Α Σ Μ Ο Ι

Τὸ νὰ κλειοῦμε τὰ μάτια μας σ' ἐκείνους, ὅπου μᾶς ὑβρίζουνε, εἶναι συχνὰ γενναιότητα. Τὸ νὰ τὰ ἀνοίγωμε καλὰ σ' ἐκείνους, ὅπου μᾶς ἐπαινοῦνε, εἶναι πάντοτε φρόνιμάδα.

Δὲν δικάει ν' ἀποχτοῦμε καὶ νὰ ἔχουμε ἰδέες. Χρειαίζεται διὰ τὴ στερῶσί τους εἰς τὸ πνεῦμά μας καὶ νὰ τὲς διατυπώνωμε μὲ φράσεις ρητὲς καὶ γραπτές. Ἐπειδὴ μόνον εἰς τὴ διατύπωσί τους ξεκαθαρίζονται καλύτερα, γένονται φανερώτερες, ἀκριβέστερες· κι ἔμεις γενόμεσθε περισσότερο κύριοι αὐτῶν.

Ἄφιλάργυρος, μὴν ἠξέροντας νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ μέσα τῆς ζωῆς, τὰ χρήματα, κατὰ τὴν ἀληθινὴν τους ἀξίαν, ζῆ πάμπτωχος μεταξὺ σωρευμένου πλοῦτου.

Ἄπ' ὄσους σὲ γνωρίζουνε, ὁ λιγώτερος, ποῦ σὲ γνωρίζει, εἶσαι σύ.

«Στοχασμοί»

Ἄνδρέας Λασκαράτος

5. Θ Ρ Υ Ψ Α Λ Α

Ἄἐγωιστὴς ἄνθρωπος, ὅταν περιπατῆ, κοιτάζει ἢ ψηλὰ ἢ χαμηλὰ. Ἄἴα δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κοιτάξῃ. Ἄς προσέξουν οἱ ἄλλοι νὰ μὴ πέσῃ ἀπάνω τους.

Διὰ νὰ αἰσθανθῆ κανεὶς τὴν ἰδική του εὐτυχίαν, πρέπει νὰ παύσῃ ἐνοχλούμενος ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων.

«Βοήθησέ με, λέγει τὸ ἐρημοκλήσι εἰς τὸν Χρόνον· πύκνωσέ μου τὶς μυρτιές, ποῦ με ἀγκαλιάζουν, θέριεπέ μου τὴν βελανιδιά, ποῦ μοῦ κρατεῖ συντροφιά, τὸν πεῦκο, ποῦ μουρμουρίζει τὸ τροπάρι μου, τὸν πλάτανο, ποῦ με δροσίζει. Προφύλαξέ μου ἀπὸ τὸν κεραυνὸ τὸ ψηλὸ κυπαρίσσι, ποῦ μέσα στὰ πυκνάκλαδά του κρύβεται τὸ στοίχειό μου — στὸ κυπαρίσσι αὐτὸ εἶναι κρεμασμένο καὶ τὸ σήμαντρό μου... Ἄἔτσι θὰ ἔλθῃ κανένας διαβάτης νὰ ξεκουρασθῆ καὶ ἴσως νὰ μπῆ καὶ μέσα νὰ προσκυνήσῃ. ἌἘκεῖνο ὅμως, ποῦ περισσότερο σὲ παρακαλῶ, Χρόνε, εἶναι νὰ χρυσώσῃς τοὺς τοίχους μου μὲ τὸ χνούδι σου, νὰ παλιώσῃς καὶ τὶς εἰκόνες μου· ἔτσι θὰ ἴρῃ καὶ καμμιά καλλιτεχνικὴ ψυχὴ, ἀπ' αὐτὲς ποῦ γνωρίζουν νὰ προσεύχονται.»

«Θρύψαλα»

Δημήτριος Καμπούρογλου

6. ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

Ἡ ἀγάπη πύργους καταλεῖ καὶ κάστρα ρίχνει κάτω.

Ὅποιος ἀγοράζει τὰ περιττά, πουλεῖ τὰ ἀναγκαῖα.

Τ' ἀδέλφια ὄντας σμίγουνε, τριαντάφυλλα ἀνοιγμένα.

Ἀδικιᾶς σπυρὶ σπαρμένο κι ἂν φυτρώση δὲ σταχυάζει.

Ὁ ἀκαμάτης δὲν τρώει τὰ μύγδαλα, γιὰ νὰ μὴν τὰ σπάση.

Ἀκούμπα, ἂν θέλῃς νὰ βασιτέσαι.

Τοῦ γεωργοῦ ἡ δουλειὰ στ' ἄλώνι φαίνεται.

«Παροιμιαί»

Νικόλαος Πολίτης

ΙΧ. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ο ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ

Ἡμεθα τότε μιὰ εὐθυμη συντροφιά νέων εἰς τὰ Χανιά, πού εἴχαμε κοινήν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἵππασίαν. Ἐἰς τὴν εἰσοδὸν τῆς πόλεως ἓνας Τοῦρκος, ὁ Τζανερίκος, ἔδιδεν ἄλογα μὲ νοίκι. Ἐπαίρναμε ἀπὸ ἓνα κι ἐτραβούσαμε στὰ περίχωρα. Τί ὑπέφεραν ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ἀπὸ τὴν νεανικὴν μας τρέλλαν δὲν περιγράφεται. Ἐτρέχαμεν σὰν δαιμονισμένοι καὶ τ' ἀναγκάζαμε νὰ ὑπερπηδοῦν κάθε ἐμπόδιο, πού συναντούσαμε, εἴτε τοῖχος ἦτο εἴτε χαντάκι. Καὶ καμμιά φορά, ὅπως ἦσαν ἀφρισμένα τ' ἄλογα, τ' ἀναγκάζαμε νὰ προχωρήσουν στὴ θάλασσα καὶ ἐκάναμε τὰ λουτρὰ τῶν Κενταύρων, ὅπως ἐλέγαμε τὸ ἔφιππον ἐκεῖνο κολύμπημα. Ἐπειτα, μουσκεμμένοι καθὼς ἦμεθα, ἐγυρίζαμε στὰ Χανιά καὶ παραδίδαμε στὸν Καλὲ - Καπισιὶ ξεθεωμένα τὰ ἄλογα.

Ὅσες φορὲς στὶς ἐκδρομὲς ἐκεῖνες περνούσαμε ἀπὸ ἓνα χωριὸ τοῦ κάμπου, μᾶς ἔπαιρνε στὸ σπίτι του ὁ γερο - Καμαριανός. Μᾶς ἦτο ἀδύνατο ν' ἀποφύγωμε. Ἡμεθα φίλοι καὶ συνομήλικοι τοῦ γιου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος ἐσπούδαζε ἰατρικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας· καὶ ὁ γερο - Καμαριανός μᾶς ἔλεγεν ὅτι δὲν μπορούσαμε ν' ἀρνηθοῦμε στὸν πατέρα τοῦ φίλου μας, ὁ ὁποῖος κάθε πού μᾶς ἔβλεπε νόμιζε πὼς ἔβλεπε καὶ τὸ γιὸ τοῦ μαζί. Θὰ τὸ θεωροῦσε προσβολὴ καὶ θὰ τοῦ ἔκανε μεγάλη λύπη. Ἄλλ' ἦτο καὶ καλὸς καὶ εὐθυμος ἄνθρωπος, μ' ὅλα του τὰ ἐξῆντα χρόνια, κι εἶχε κι ἐξαίρετο κρασί. Μπορούσαμε λοιπὸν νὰ τοῦ ἀρνηθοῦμε;

Ἄλλ' ἐνῶ ἦτο εὐχάριστος ἄνθρωπος, εἶχε καὶ μιὰ δυσάρεστη συνήθεια, τὴν ὁποίαν ἐφοβούμεθα. Ἄμα ἔπινε κι ἔφθανε στὸν ἐνθουσιασμό τῆς μέθης, ἐκατάφερνε γροθιὲς στὰ μαλλιαρά του στῆθη, πού τὰ'χε ἀνοικτά, ὅπως τὰ'χαν ἀκόμη τότε οἱ γεροντότεροι χωρικοὶ τῆς Κρήτης. Κι ὅταν παρενθουσιάζετο, δὲν περιωρίζετο νὰ κτυπιέται, ἀλλ' ἀφοῦ ἔδιδε μιὰ στὸ στήθος του, ἔδινε καὶ ἄλλη στὸ στήθος τοῦ διπλανοῦ του κι ἐφώναζε: «στῆθος μάρμαρο». Ἀλλὰ τὰ στήθη τὰ δικά μας δὲν ἦταν ἀπὸ μάρμαρο κι ἐπιανόταν ἡ ἀναπνοή μας. Ἐκινδυνεύαμε νὰ πάθουμε αἰμοπτυσία.

Μιά μέρα ἔρχεται ἡ εἰδησις ὅτι ὁ Καμαριανὸς ἀπέθανε ξαφνικά. Μαζευόμεθα ὅλοι οἱ φίλοι του Κένταυροι καὶ ἀποφασίζομε νὰ πᾶμε στὴν κηδεῖα του. Τὸ χωριὸ δὲν ἦταν μακριὰ κι ἐξεκινήσαμε πεζοί. Μαζί μας ἦρθε κι ὁ φαρμακοποιὸς Ζαμαλῆς. Ὁ Ζαμαλῆς θὰ ἦταν ἐξηνητάρης, ἀλλὰ εἶχαμε μαζί του θάρρος σὰν νά'τونه τῆς ἡλικίας μας, γιατί ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὰ μουστάκια, ποὺ διετηροῦντο κατὰξανθα, τὸν ἐπαίρναμε γιὰ νεώτερο ἀπ' ὅ,τι ἦτο.

Στὸ δρόμο, δὲν ξέρω σὲ ποιὸν ἦρθεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον νὰ βγάλωμε λόγο τοῦ μακαρίτη τοῦ φίλου μας. Καὶ ὅλοι ἐσυμφώνησαν ὅτι ὁ καταλληλότερος, διὰ νὰ αὐτοσχεδιάσω καὶ ἐκφωνήσω τὸν ἐπικήδειον, ἦμουν ἐγώ. Τοῦ κάκου ἐπροσπάθησα ν' ἀποφύγω αὐτὴν τὴν προτίμησιν.

— Μὰ πῶς εἶμαι ὁ καταλληλότερος, ἔλεγα, ἀφοῦ δὲν ἐξεφώνησα ποτέ μου λόγο;

— Μήπως ἐμεῖς ἐξεφωνήσαμε;

— Μὰ τί νὰ τοῦ πῶ; Ἦτο ἓνας γεωργὸς ἀγράμματος, ποὺ δὲν μπορεῖς νὰ τοῦ πῆς παρὰ μόνο πῶς ἦτο καλὸς ἄνθρωπος.

— Αὐτὰ νὰ τοῦ πῆς, εἶπε ὁ Ζαμαλῆς.

— Μὰ αὐτὰ δὲ φτάνουνε γιὰ νὰ γεμίσουν ἓναν ἐπικήδειο. Ἄν ἤξευρα τουλάχιστον πῶς ἐπολέμησε...

— Θά'χη πολεμήσει ἀμφιβάλλεις; εἶπε ἓνας ἀπ' τοὺς φίλους μου. Λὲς πῶς πολέμησε στὰ 66 ἢ ὅτι ἀνδραγάθησε στὴν ἐπανάστασι τοῦ Μαυρογένη.

— Δηλαδή τότε, ποὺ δὲν ἔγινε τίποτε, εἶπε κι ἐγέλα ὁ Ζαμαλῆς. Δὲν τὸ ξέρετε πῶς ἡ ἐπανάστασι τοῦ Μαυρογένη ἐπέρασε, χωρὶς ν' ἀνοίξη μῦτη;

— Τέλος πάντων, ὡς πῆ πῶς ἐπολέμησε στὰ 66 καὶ φτάνει. Καὶ θά'χη πολεμήσει δὲν μπορεῖ. Ἐμεῖς στὸν Πειραιᾶ ἐβγάλαμε ἀγωνιστὴ τοῦ 21 ἓνα γέρο, ποὺ δὲν ἤξερε πῶς πιάνουν τὸ τουφέκι.

Ὁ νέος ἐκεῖνος εἶχε κάμει στὸ γυμνάσιο στὸν Πειραιᾶ. Καὶ μᾶς διηγῆθη ὅτι, ὅταν ἀπέθανε ὁ γέρος ἐπιστάτης τοῦ γυμνασίου, τὸ βρῆκαν πρόφασιν, γιὰ νὰ μὴν κάμουν μάθημα. Εἶπαν λοιπὸν στοὺς καθηγητὰς ὅτι ἤθελαν ν' ἀκολουθήσουν τὴν κηδεῖα τοῦ καημένου τοῦ μπαρμπα - Τάσου. Ὁ γυμνασιάρχης ἔδωκε τὴν ἄδεια, ἓνας δὲ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἀνέλαβε νὰ ἐκφωνήσῃ ποίημα καί, γιὰ νὰ ἔχη τί νὰ πῆ, ἐχειροτόνησε τὸν ἐπιστάτην λείψανον τοῦ ἱεροῦ Ἄγωνος.

Καὶ ἔλεγε τὸ ποίημα :

Ἴδου καὶ ἄλλο λείψανο τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνα,
ὅπου εἰς Τούρκων καύκαλα τὸ ξίφος του ἀκόνα.

— Καὶ τὸ μόνον ὄπλον, πού εἶχε ἴσως πιάσει στὰ χέρια του ὁ καημένος ὁ μπαρμπά - Τάσος, εἶπεν ὁ διηγούμενος, θὰ ἦτο τὸ σκουπόξυλο.

Ἡ ὁμιλία ἐκείνη καὶ τὸ ἀνέκδοτο τοῦ γερο - Τάσου μᾶς ἐκίνησε τόσην εὐθυμίαν καὶ τόσα γέλια ἐκάμαμε, ὥστε ὁ Ζαμαλῆς μᾶς εἶπε.

— Μὰ σὲ κηδεῖα πᾶτε, μωρὲ παιδιά, ἢ σὲ γάμο;

— Τί θέλεις, νὰ κλαῖμε, ἀπὸ τώρα; τοῦ εἶπε ἕνας ἀπὸ τοὺς φίλους μου. Ἐχουμε καιρὸ νὰ κλάψουμε, ὅταν θ' ἀκούσουμε τὸν ρήτορα νὰ ἐξυμνῇ τὰ πολεμικὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καπετάν Καμαριανοῦ.

Ἐγέλασε τότε μαζί μας κι ὁ Ζαμαλῆς διὰ τὸν τίτλον τοῦ καπετάνιου.

Ὅταν ἐφθάσαμε στὸ χωριό, ἔβγαζαν ἀπ' τὸ σπίτι τὸν νεκρόν. Ἀκολουθοῦσαν οἱ δικοί του μὲ κλάμματα καὶ οἱ χωριανοί. Ἀκολουθήσαμε κι ἐμεῖς. Ἄλλ' εἶχαμε κάνει τόσο κέφι στὸ δρόμο, πού ἔπρεπε νὰ βάλουμε προσπάθεια, γιὰ νὰ πάρουμε τὸ σοβαρὸ καὶ λυπητερὸ ὕφος, πού ταίριαζε στὴν περίστασι. Ἐγὼ εἶχα ἀρχίσει νὰ σκέπτομαι τὸ λόγο καὶ νὰ φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ τὰ κατάφερνα. Ἔστιβα τὸ μυαλό μου, ἀναζητοῦσα στὴ μνήμη μου φράσεις ἑτοιμες ἀπὸ τοὺς ἐπικηδεῖους, πού εἶχα ἀκούσει, ἀλλὰ δὲν εὔρισκα παρὰ μικρὰ πράγματα, πού δὲν ἀρκοῦσαν, γιὰ νὰ γίνῃ ἕνας λόγος δέκα λεπτῶν.

Ἄλλ' ἐκείνο, πού φοβοῦμουν περισσότερο, ἦτο ἄλλο. Αἰσθανόμουν ὅτι ἡ εὐθυμὴ διάθεσις, πού εἶχα πῆσει μέσα μου, δὲν εἶχε πνιγῆ ὀλότελα. Καὶ ὅσο ἤθελα νὰ φαίνωμαι λυπημένος, τόσο μοῦ φαινόταν ὅλα ἀστεῖα, ἀκόμα καὶ τὰ θρηνηλογήματα τῆς χήρας καὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν τοῦ νεκροῦ. Δὲν ἔφευγεν ἀπὸ τὸν νοῦ μου ὁ ἐπιστάτης, πού ἀκουοῦσε τὸ ξίφος του εἰς τῶν Τούρκων τὰ καύκαλα, καὶ ὁ τίτλος τοῦ καπετάνιου, πού ἐδόθη εἰς τὸν Καμαριανόν. Καὶ ὡς νὰ μ' ἐγαργαλοῦσαν, ἔπρεπε νὰ σφίγγωμαι καὶ νὰ προσέχω ὅλη τὴν ὥρα, γιὰ νὰ μὴν μοῦ φύγῃ κανένα γέλιο.

— Δὲ θὰ βγάλω λόγο, εἶπα σιγὰ στοὺς φίλους, πού πήγαιναν μαζί μου. Δὲν μπορῶ. Ἄς μιλήσῃ κανεὶς ἄλλος ἢ ἄς μὴ μιλήσῃ κανεὶς.

— Τώρα πού τό'παμε στὴν οἰκογένεια;

— Είπατε στην οικογένεια πώς θα βγάλω λόγο ἐγώ; εἶπα μὲ ἀπελπισίαν.

— Ἄς εἶναι, μ' ἐπήρατε στὸ λαιμό σας.

— Μὰ γιατί; Εἶσαι ἀνόητος. Μήπως πρόκειται νὰ βγάλῃς λόγο στὰ Χανιά; Σ' ἓνα χωριὸ θὰ μιλήσῃς καὶ θὰ σ' ἀκούσουν χωριάτες ἀγράμματοι. Δὲ λὲς ὅ,τι θές, ποιὸς θὰ καταλάβῃ; Λόγια μόνο ν' ἀραδιάσῃς καὶ σὰ βαρεθῆς νὰ λές, ἓνα « αἰωνία του ἡ μνήμη » καὶ τελειώνεις.

— Καλὰ λοιπόν. Ἄλλ' ἀφήστε με νὰ συγκεντρώσω τὶς ιδέες μου.

Ἡ ἐκκλησία, ὅπου ἐψάλλῃ ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, ἦτο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Δὲν παρετήρησα, ἀλλ' ἴσως θὰ ἦτο ἐκκλησία τοῦ νεκροταφείου. Ἦτο δὲ τόσο μικρὴ, ὥστε ἐσφικτήκαμε σὰ σαρδέλλες γύρω στὸν πεθαμμένο. Μὲ δυσκολία ἔκαμαν θέσι στὸ ρήτορα νὰ πλησιάσῃ. Οἱ χωρικοὶ εἶχαν μάθει ὅτι θὰ βγάλω λόγο καὶ μὲ παρατηροῦσαν μὲ περιέργεια καὶ θαυμασμό. Πρώτῃ φορὰ θὰ ἀκούótανε λόγος στὸ χωριὸ των. Ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ, χωρικός καὶ αὐτὸς μὲ βράκες, ἔψαλλε καὶ μὲ κοίταζε μὲ φθόνον. Καὶ ἡ μεγάλη σημασία, πού ἐφαίνοντο ὅτι ἔδιδαν οἱ χωρικοὶ εἰς τὸ πρωτάκουστον γεγονός, πού ἐπεριμένετο, μ' ἔκαμε νὰ αἰσθάνωμαι βαρυτέραν τὴν εὐθύνην, πού ἀνέλαβα.

Ὁ νεκρὸς ἦτο μπροστά μου καὶ τὸν παρετήρουν. Ἦτο σὰν ζωντανός. Ὅπως τοῦ ῥθε ξαφνικὰ ὁ θάνατος, δὲν τὸν εἶχε σχεδὸν ἀλλάξει. Ἄλλ' ἐνῶ τὸν ἔβλεπα, ἄρχισε πάλι ὁ σατανᾶς νὰ μὲ γαργαλᾷ. Καὶ μοῦ ἐψιθύρισε:

— Γιὰ φαντάσου ἔτσι πού'χει τὰ χέρια σταυρωμένα, ἂν ἔξαφνα ἀρχίσῃ νὰ κτυπᾷ γροθιῆς στὸ στῆθός του καὶ νὰ φωνάζῃ « στῆθος μάρμορο! ». Γιὰ φαντάσου!

Κῦμα ἀπὸ γέλιο ἐσηκώθη μέσα μου καὶ μὲ δυσκολία τὸ κράτησα.

Ἦστρεψα ἄλλοῦ τὸ βλέμμα μου κι ἐσυνάντησα τὰ πρόσωπα δυὸ φίλων μου καὶ δὲν ξέρω γιατί καὶ αὐτὰ ἔδωκαν ἄλλο ἀνατίναγμα στὸ γέλιο, πού μὲ δυσκολία τόση ἐσυκρατοῦσα.

Μοῦ φάνηκε ὅτι τὰ μάτια των γελοῦσαν, ὅτι ἔκαναν τὴν ἴδια σκέψι γιὰ τὸν πεθαμμένο καὶ ὅτι, ὅπως ἐγώ, κρατοῦσαν μὲ τὰ δόντια τὴ σοβαρότητά των. Ἦδάγκασα τὰ χεῖλη μου. Ἦθελα νὰ τὰ ματώσω, νὰ πονέσω, γιὰ ν' ἀπομακρύνω τὴν προσοχή μου ἀπὸ τὸν πειρασμό, πού γελοῦσε στῆ φαντασία μου.

Ἐπάνω σ' αὐτὰ ἤκουσα νὰ μοῦ λέγουν· ὀρίστε. Ἦτο καιρὸς ν'

ἀρχίσω. Εἶχα κάτι φράσεις συναθροίσει στὸ μυαλό μου, ἀλλ', ὅταν μοῦ'παν ν' ἀρχίσω, σκορπίστηκαν διὰ μιᾶς κι ἔμειναν ἀδειανὸ τὸ κεφάλι μου, δὲν ἔμεινε παρὰ μόνο σκοτάδι. Ἀκόμη καὶ τὰ μάτια μου εἶχαν θολώσει καὶ δὲν καλόβλεπα. Ἐμμεσα ἄφωνος κάμποσα λεπτά, πού μοῦ φάνηκαν αἰῶνες. Καί, ὡς μοῦ 'παν ἔπειτα οἱ ἄλλοι, μιὰ στιγμή ἄπλωσα τὰ χέρια μου σὰν ἄνθρωπος, πού πνίγεται καὶ θέλει ἀπὸ κάπου νὰ πιαστῆ.

Ἐπὶ τέλους κάτι βρῆκα. Ἄρπαξα μιὰ φράσι ἑτοιμη κι ἐπῆρα κατήφορο : « Ὀλιβερὸν καθήκον μᾶς συνεκέντρωσεν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον τοῦ Θεοῦ... »

— Ἀλλὰ εἶναι πολὺ στενόχωρος καὶ θὰ σκάσουμε, ἐμουρμούρισε δίπλα μου ἕνας ἀπ' τοὺς συντρόφους μου.

Ἡ διακοπὴ ἐκείνη ὄχι μόνον μοῦ 'κοψε τὸ νῆμα, ἀλλὰ κι ἔδωκε νέαν εὐκαιρίαν εἰς τὸν πειρασμόν, πού ἤθελε καὶ καλὰ νὰ με καταστρέψῃ. Ἐδάγκασα καὶ πάλιν τὰ χεῖλη μου. Ἐπειτα ἄρχισα νὰ ξεροβήχω καὶ ν' ἀναζητῶ συγχρόνως τὸ νῆμα, πού'χασα. Καί, ἀφοῦ πέρασα ἄλλην ἀγωνίαν, ἐξηκολούθησα :

— Ὁ προκείμενος νεκρὸς ὑπῆρξεν ἀνδρεῖος διὰ τὴν πατρίδα του, φιλόστοργος διὰ τὴν οἰκογένειάν του, εὐγενὴς καὶ ἀγαθὸς διὰ τοὺς φίλους του, τὰ ὄρη τὰ ὅποια ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς μας, τὰ Λευκὰ ὄρη, λέγω, διηγοῦνται τὰς ἡρωικὰς αὐτοῦ πράξεις κατὰ τὸν τριετῆ Κρητικὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν, ἥτις ἠνάγκασε τὸν σουλτᾶνον νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τὴν μικράν, ἀλλὰ μεγαλόψυχον Κρήτην. Ἀνήκεις εἰς γενεὰν γιγάντων καὶ ἡμιθέων. Τὸ ὄνομά σου ὑπῆρξε τόσον σεβαστὸν καὶ τιμημένον μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν σου, ὅσον ὑπῆρξε φοβερὸν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Οἱ Τοῦρκοι ἔτρεμον...

Ἐδῶ ἄλλη διακοπὴ.

— Τὰ παραφουσκώνεις, μοῦ ἐπιθύρισε ἡ φωνὴ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς φίλους, ὁ ὅποιος ἔστέκετο δίπλα μου.

Παρὰ τρίχα νὰ τοῦ φωνάξω « σκασιμὸς » ἢ κάτι τέτοιο. Ἐπήγαινα τόσο ὠραία. Εἶχα πάρει τὸν ἀέρα τοῦ..., ἃς ποῦμε, τοῦ βήματος, καὶ οἱ ἄκροαταί μου, χωρὶς νὰ νοιώθουν μεγάλα πράγματα ἀπ' ὅσα ἔλεγα, ἐκρέμοντο ἀπὸ τὰ χεῖλη μου. Καὶ ἦμουν ἱκανὸς νὰ τραβήξω μακριὰ στὸ δρόμο, πού'χα πάρει, ἀλλ' ἡ κακόβουλη ἐκείνη διακοπὴ μοῦ τὰ χάλασε πάλι. Πῶς νὰ ξαναγυρίσω εἰς τὸ ἐγκώμιο

τῶν ἥρωισμῶν τοῦ μακαρίτη; Ἔπρεπε νὰ περάσω εἰς ἄλλα προτερήματά του. Ἀλλὰ μὲ τὴν ταραχή, ποῦ μοῦ ἴφεν ἡ διακοπή, ἡ στροφή δὲν ἦτο εὐκόλη. Ξεροβήχοντας ἔλεγα καὶ ξανάλεγα. « Ὁ προκείμενος νεκρός... » ἔπειτα μοῦ ῥθε μιὰ ἰδέα, ποῦ νὰ μὴ μοῦ ῥχότανε· νὰ μιλήσω γιὰ τὸ γυιό του τὸν Ἀλέξανδρο. Καὶ ἤρχισα νὰ πλέκω τὸ ἐγκώμιο τοῦ φίλου μας. Ἔπειτα εἶπα :

« Ποία ὀδύνη θὰ διαπεράση ὡς φάσγανον τὴν καρδίαν τοῦ προσφιλεστάτου υἱοῦ σου Ἀλεξάνδρου, ὅταν μακρὰν σου εὐρισκόμενος θὰ μάθη τὸν θάνατόν σου ! Διατί νὰ μὴ εὐρίσκεται πλησίόν σου, νὰ γλυκάνῃ τὰς τελευταίας σου στιγμὰς ; Ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐπιστήμη του ὁμοῦ μὲ τὴν θερμότητα τῆς υἱικῆς του ἀγάπης θὰ κατῴρθωναν νὰ σὲ ἀποσπάσουν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἀδυσωπήτου θανάτου... »

Τότε ἕνας χωρικός, συγγενής, φαίνεται, τῆς οἰκογενείας, ὁ ὅποιος ἔστεκε πίσω μου, ἔριξε στὸ σβέρκο μου μιὰ φράσι :

— Πὲ πρᾶμμα καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιά.

Πῶς δὲν τρελλάθηκα, Θεέ μου, κείνη τὴ στιγμή ! Ἀλλὰ κατάφερα νὰ γυρίσω πίσω τὸ γέλιο, ποῦ μ' ἀνέβηκε σὰ λόξυγγας στὸ λαιμό. Ἀπὸ τὴν ἀγωνία καὶ τὴ ζέστη ἔτρεχε ὁ ἰδρῶτας ποτάμι ἀπὸ τὸ μέτωπό μου. Ἐσιώπασα πάλι καὶ ξεροκατάπινα. Νὰ πῶ καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιά ; Ἀλλὰ τί νὰ πῶ, δι' ὄνομα τοῦ Θεοῦ ! Μήπως τὰ ἴξερα καλὰ-καλὰ ; Στρέφομαι λιγάκι καὶ λέγω χαμηλόφωνα στὸ χωρικό :

— Πῶς τὰ λένε ;

— Ὁ Ἀνδρουλιός...

— Ὁ Ἀνδρουλιός, ἐξηκολούθησα, ὁ φημισμένος σκοπευτής, ὁ ὅποιος ἀνυπομονεῖ νὰ συνεχίση τοὺς ἥρωικούς ἀθλους τοῦ γενναίου πατρός του...

— Ἡ Μαρία, μοῦ ψιθύρισε ὁ ὑποβολεύς.

— Ἡ Μαρία, τὸ κόσμημα τοῦ οἴκου σου, ἡ σεμνὴ καὶ ἐνάρετος Μαρία...

Εἰς τὸ ἀκουσμα τοῦ ὀνόματός της ἡ Μαρία ἔβαλε φωνὴ μεγάλη : « Μπαμπᾶ μου, καὶ πῶς θὰ μπαίνω στὸ ἔρμο τὸ σπίτι νὰ μὴ σὲ θωρῶ μπλιό ! »

Αἰσθανόμενον ὅτι δὲν ἀντεῖχα τριά, ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεώς μου ἦτο στὸ τέλος της. Τί μαρτύριον ἦτο αὐτό, νὰ ἔχω μιὰ τόσο

ἀκράτητη ὄρμη νὰ γελάσω, νὰ ξεκαρδιστῶ στὰ γέλια καὶ νὰ μὲ πνίγη ἀγωνία! Καὶ ὁ ὑποβολεὺς τὸ σκοπὸ του·

— Ὁ Νικόλας... ἡ Γαρουφαλλιά...

Τὸ βλέμμα μου ἔπεσε πάλι γιὰ μιὰ στιγμή στὸν πεθαμμένο· καὶ μοῦ φάνηκε πιὸ ἀξιοθρήνητος καὶ ἀπ' αὐτόν.

— Καὶ τί νὰ εἰπῶ διὰ τὸν Νικόλαον...

Δὲν εἶχα τίποτα νὰ εἰπῶ διὰ τὸν Νικόλαον, ἀλλ' οὔτε καὶ μ' ἀφήκαν. Ἀπὸ τὸ ἀπέναντι μέρος, ὅπου ἐστέκοντο δύο φίλοι μου, ἦλθε ἓνα φύσημα μύτης, ἓνα γέλιο ποὺ ξέφυγε ἀπὸ τὴ μύτη, γιὰτὶ τὸ στόμα ἦτο φραγμένο μὲ μαντήλι. Τὸ φύσημα ἐκεῖνο καὶ τὸ μαντήλι, ποὺ εἶδα στὸ στόμα κάτω ἀπὸ ἓνα μέτωπο χαμηλωμένο, μὲ ἀποτελείωσε. Θύελλα ἀπὸ γέλια ξέσπασε ἀπὸ τὸ στῆθος μου. Καί σὰν ἄρχισα, ἦτο ἀδύνατο πιά νὰ κρατηθῶ. Ἦθελα νὰ πῶ: «Γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν», ἀλλὰ μόνον ἡ πρώτη συλλαβὴ ἔβγαινε ἀπὸ τὸ στόμα μου κι ἐτελείωνε μὲ σπασμὸ γέλιου.

Στρέφομαι γύρο μὲ ἀπελπισία καὶ ζητῶ μιὰ πρόφασιν, γιὰ νὰ δικαιολογήσω τὴν ἀσεβῆ παραφροσύνην μου. Ἄλλοι μὲ κοιτάζουν μὲ ἀπορίαν καὶ ἄλλοι μὲ θυμὸ· καὶ μόνον οἱ φίλοι μου δὲν μὲ κοιτάζουν, γιὰτ' εἶχαν κρυφτῆ. Τὸ βλέμμα μου φτάνει στὸ φαρμακοποιοῦ καὶ στὰ μοῦτρα του βρίσκω τὴν πρόφασιν, ποὺ ζητοῦσα. Ὁ Ζαμαλῆς βαφότανε κι ἀπὸ τὴ ζέστη ἢ βαφὴ εἶχεν ἀναλιγώσει καὶ μὲ τὸν ἰδρῶτα σχηματίζε κιτρινωπὰ ρυάκια στὸ πρόσωπό του.

— Μωρὲ βάφεσαι; τοῦ λέω, γιὰ νὰ δείξω τάχα ὅτι γι αὐτὴν τὴν ἀνακάλυψιν γελοῦσα.

— Δὲ μοῦ λὲς πῶς εἶσαι γιὰ δέσιμο; ἀποκρίνεται ὁ Ζαμαλῆς καὶ σκουπίζεται μὲ μεγάλο χρωματιστὸ μαντήλι.

Διὰ νὰ σκεπάζῃ τὸ σκάνδαλον ὁ παπᾶς, ἄρχισε νὰ ψάλλῃ. Τὴν ἴδια στιγμή δυὸ χέρια μ' ἐσπρωξαν πρὸς τὰ ἔξω· ἦταν ὁ χωρικός, ποὺ μοῦ ἔλεγε τὰ ὀνόματα. Καὶ στὴν πόρταν τῆς ἐκκλησιᾶς μοῦ λέγει:

— «Τὸ καλὸ ποὺ σοῦ θέλω, φύγε, φύγε γλήγορα!».

«Ὅταν ἤμουν δάσκαλος»

Ἰωάννης Κονδυλάκης

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

Πάρε γ' την τίς σου όμοιο κακιστάδι,
Πάρε γ' Άσια πένταρο, στη Γιάννα τις πύνη,
σκληρότερα οι άκουσι, σκληρότερα οι μουρι,
μή τ' είνε δέν άπρησι, δέν την επήραν σκιάρα.
Μου' πήρα δηλα το βουλα, δηλα τα κορφοβούλια,
σφαλα τουρισι πισοιά, τα εγγυάρινα κελμπούρια,
δεν και στη μεσάλα της σποσι, μαλαματίνα,
Πάρε Τούρκια την κονγγουλι, πάντε τ'όχεανταράσι,
Τουρισι, δια την κηδούλατι, από έρχαστε σιδά μου,
αέρια φουσινα στην ποσία και βόλια στις μπαλάσκας.
Κόρη γιό ρίζε τ' άκουσα, γλάντασι τή ζωή σου,
Τι Άσια, μέσο παλιόκουρσοι και στις παλιοζαγάρια;
Εγώ ήμια ή Άσια ήπασσαση, ή πόρη ή Γιάννη,
και ζουταή δέν πιναυμαί εις τών Τουρκου τα χέρια.

...το οποίο είναι το πρώτο βήμα στην κατεύθυνση της επίτευξης των στόχων της πολιτικής μας. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

...Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

...Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

...Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

...Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

...Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

...Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

...Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

...Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

...Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

...Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε. Η επιτυχία ή η αποτυχία του εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των μέτρων που θα λάβουμε.

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

A'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. ΤΗΣ ΛΕΝΩΣ ΤΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Μετά την παράδοσιν τοῦ Σουλίου διὰ τῆς συνθήκης τῆς 12 Δ)βρίου 1803, δι' ἧς ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μεταβῶσιν ἐνοπλιο ὅπου ἤθελον, ὁ Ἄλῃ πασᾶς παρασπονδήσας ἐπεχείρησε νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἐπιζήσαντας. Τούτων ὁ Κίτσος Βότσαρης φεύγων τὴν δίκωξιν ἤλθεν εἰς τὸ Βουλγαρέλι τῶν Τσουμέρκων, ἀλλὰ βλέπων ὅτι καὶ ἐκεῖ διέτρεχε κίνδυνον νὰ κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν Ἄλβανῶν, παρέλαβε πάντας τοὺς ἐκεῖ Σουλιώτας, ἀνερχομένους εἰς 1148, καὶ κατέφυγε τὴν 22 Δ)βρίου εἰς Ἄγραφα, εἰς μονὴν τινα ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου.

Πολιορκηθεὶς ἐν αὐτῇ ὑπὸ ἰσχυρᾶς δυνάμεως τοῦ Ἄλῃ ἀντέστη ἐπὶ τέσσαρας μῆνας, ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου 1804 οἱ Ἄλβανοὶ κατέλαβον διὰ προδοσίας τὴν μονὴν καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐν αὐτῇ, πλὴν 80 περίπου ἀνδρῶν καὶ δύο γυναικῶν διαφυγόντων μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ.

Ἡ Λένω, εἰς ἣν ἀναφέρεται τὸ τραγούδι, δεκαπενταέτις θυγάτηρ τοῦ Κίτσου Βότσαρη ἐκ πρώτου γάμου, ἐπολέμει εἰς τὴν μονὴν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Γιαννάκη φονευθέντος δὲ τούτου μετέβη πλησίον τοῦ θεῖου τῆς Νίκιζα, πολemuόντος παρὰ τὸν Ἀχελῶον, καὶ ἐφόνευσε πολλοὺς ἐχθροὺς. Ἄλλὰ κυκλωθεῖσα ὑπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ συλληφθῇ, ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐπνίγη.

Νικόλαος Πολίτης

“Ὅλες οἱ καπετάνισσες ἀπὸ τὸ Κακοσοῦλι,
ὅλες τὴν Ἄρτα πέρασαν, στὰ Γιάννινα τὶς πᾶνε,
σκλαβώθηκαν οἱ ὄρφανές, σκλαβώθηκαν οἱ μαῦρες,
κι ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε, δὲν τὴν ἐπῆραν σκλάβα.
Μόν' πῆρε δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια,
σέρνει τουφέκι σισανὲ κι ἐγγλέζικα κουμπούρια,
ἔχει καὶ στή μεσοῦλα τῆς σπαθὶ μαλαματένιο.
Πέντε Τοῦρκοι τὴν κυνηγοῦν, πέντε τζοχανταραῖοι.

- Τοῦρκοι, γιὰ μὴν παιδεύεστε, μὴν ἔρχεστε σιμά μου—,
σέρνω φουσέκια στὴν ποδιά καὶ βόλια στὶς μπαλάσκες.
- Κόρη, γιὰ ρίξε τ' ἄρματα, γλύτωσε τὴ ζωὴ σου.
- Τί λέτε, μῶρ' παλιότουρκοι καὶ σεῖς παλιοζαγάρια;
Ἐγὼ εἶμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδερφή τοῦ Γιάννη,
καὶ ζωντανὴ δὲν πιάνουμαι εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.

2. ΤΗΣ ΔΕΣΠΩΣ

Κατὰ τὴν δίωξιν τῶν Σουλιωτῶν, περὶ ἧς ἔγινε λόγος ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει, μικρὸν ἀπόσπασμα ἐξ 78 ψυχῶν κατέφυγεν εἰς τὸ χωρίον Ρινιάσαν (μεταξὺ Πρεβέζης καὶ Ἄρτης), ὅπου παρέμενον καὶ ἄλλαι τινὲς Σουλιώτικαι οἰκογένειαι. Ἄλλὰ στίφος Ἄλβανῶν, καταφθάσαν εἰς τὸ χωρίον τὴν 23ην Δ)βρίου 1803, κατέλαβεν ἐξ ἀπροόπτου τοὺς κατοίκους καὶ ἄλλους μὲν κατέσφαξεν, ἄλλους δὲ ἠχμαλώτισε.

Μεταξὺ τῶν κατοίκων ἦτο καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Γεωργάκη Μπότση, τοῦ ὁποίου ἀπόντος ἡ ἡρωικὴ σύζυγος Δέσπω ἀντέταξε σθεναρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν σφαγέων. Κλεισθεῖσα εἰς πύργον, τὴν λεγομένην Κούλιαν τοῦ Δημουλά, μετὰ δέκα ἄλλων, θυγατέρων, νυμφῶν, ἐγγονῶν καὶ ἐγγόνων τῆς, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἄλβανούς, ὅτε εἶδεν ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ἦτο ματαία, ἠρώτησε τὰ τέκνα τῆς ἂν δὲν προτιμοῦν ἀπὸ τὴν σκλαβιὰν τὸν θάνατον. Πάντες ἐζήτησαν τὸν θάνατον· τότε δὲ συσσωρεύσασα εἰς τὸ μέσον ὄσσην πυρίτιδα εἶχον ἔθεσε πῦρ εἰς αὐτὴν καὶ ἐκάησαν.

Νικόλαος Πολίτης

Ἄχὸς βαρὺς ἀκούεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.

Μῆνα σὲ γάμο ρίχνονται, μῆνα σὲ χαροκόπι;

Οὐδὲ σὲ γάμο ρίχνονται οὐδὲ σὲ χαροκόπι,

ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφες καὶ μ' ἀγγόνια.

Ἄρβανιτιά τίς πλάκωσε στοῦ Δημουλά τὸν πύργο.

— Γιώργαινα, ρίξε τ' ἄρματα, δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Σούλι.

Ἐδῶ εἶσαι σκλάβα τοῦ πασᾶ, σκλάβα τῶν Ἄρβανίτων.

— Τὸ Σούλι κι ἂν προσκύνησε κι ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,

ἡ Δέσπω ἀφέντες Λιάπηδες δὲν ἔκαμε, δὲν κάνει.

Δαυλὶ στοὺ χέρην ἄρπαξε, κόρες καὶ νύφες κράζει.

«Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε, παιδιά μ', μαζί μου ἐλάτε»,

καὶ τὰ φυσέκια ἀνάψανε κι ὄλοι φωτιά γενῆκαν.

3. ΜΙΣΟΛΟΓΓΙ

Νά'μουν πουλὶ νὰ πέταγα, νὰ πήγαινα τοῦ ψήλου,

ν' ἀγνάντευα τὴ Ρούμελη, τὸ ἔρμο Μισολόγγι

πῶς πολεμαίει μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσερους πασᾶδες,

- πέφτουν κανόνια στή στεργιά καὶ μπόμπες τοῦ πελάγου,
πέφτουν τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος, σὰ χαλάζι.
Καὶ ὁ Μακρῆς τοὺς φώναξε καὶ ὁ Μακρῆς φωνάζει:
- Παιδιά, βαστάτε τ' ἄρματα καὶ τὰ βαριά τουφέκια,
καὶ τὸ μιντάτ' μᾶς ἔρχεται στεργιά καὶ τοῦ πελάγου,
ὁ Καραϊσκάκης τῆς στεργιάς κι οἱ Ὑδραῖοι τοῦ πελάγου.
Μήτε μιντάτι ἔφτασε, μήτε βοήθεια φτάνει
καὶ οἱ κλεισμένοι ξόρμησαν μὲ τὰ σπαθιά στὰ χέρια
κι οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐσταύρωσαν καὶ τοὺς διαμοιράζουν.
Πῆραν κεφάλια ἀμέτρητα καὶ ζωντανούς ἀμέτρους
καὶ λίγοι ξεγλυτώσανε πλέοντας μέσ' τὸ αἷμα.

Β'. ΠΑΡΑΛΟΓΑΙ

ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ

Τὸ ἄσμα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις ἀποθανὼν ἐγείρεται τοῦ τάφου
πρὸς ἐκτέλεσιν ἱερᾶς ὑποσχέσεως καὶ φέρει εἰς τὴν ἀπορφανισθεῖσαν
μητέρα τὸ μόνον ἐπιζήσαν τέκνον τῆς, τὴν εἰς τὰ ξένα ὑπανδρευμένη
ἀδελφὴν του, κοινότατον εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, εἶναι ἐπίσης δια-
δεδομένον εἰς πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, οὔτινες
τὸ πρότυπον παρέλαβον ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Νικόλαος Πολίτης

Μάννα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιουὺς καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη,
τὴν κόρη τὴ μονάκριβη, τὴν πολυαγαπημένη,
τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶ κι ἥλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε!
Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζες, στ' ἄφεγγα τὴν χτενίζεις,
στ' ἄστρα καὶ στὸν αὐγερινὸ ἔπλεκες τὰ μαλλιά της!
Προξενητάδες ἦρθαν ἀπὸ τὴ Βαβυλῶνα,
νὰ πάρουνε τὴν Ἀρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.

- Οἱ ὀχτῶ ἀδελφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωνσταντῖνος θέλει.
Μάννα μου, κι ἄς τὴ δώσουμε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα
στὰ ξένα κεῖ πού περπατῶ, στὰ ξένα πού πηγαίνω,
νά'χω κι ἐγὼ παρηγοριά, νά'χω κι ἐγὼ κονάκι.
- Φρόνιμος εἶσαι, Κωνσταντῆ, μ' ἄσκημα ἀπιλογηθῆς.

- Κι ἄ μῶρθη, γυιέ μου, θάνατος, κι ἄ μῶρθη, γυιέ μου, ἀρρώστεια,
 κι ἄν τύχη πίκρα γῆ χαρά, ποιός πάει νά μοῦ τή φέρη;
 — Τό Θεό σοῦ βάλλω ἐγγυητή καί τοὺς Ἅγιους μαρτύρους,
 ἄν τύχη κι ἔρθη θάνατος, κι ἄν τύχη κι ἔρθη ἀρρώστεια,
 ἄν τύχη πίκρα γῆ χαρά, ἐγὼ νά σοῦ τή φέρω.

- Καί σάν τὴν ἐπαντρέψανε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα
 καί μπῆκε χρόνος δίσεχτος καί μῆνες ὠργισμένοι
 κι ἔπεσε τὸ θανατικό κι οἱ ἐννιά ἀδερφοὶ πεθάναν,
 βρέθηκε ἡ μάνα μοναχὴ σάν καλαμιὰ στὸν κάμπο.
 Σ' ὅλα τὰ μνήματα ἔκλαιγε, σ' ὅλα μοιρολογιόταν,
 στοῦ Κωνσταντίνου τὸ μνημεῖο ἀνέσπα τὰ μαλλιά της.
 — Ἀνάθεμά σε, Κωσταντῆ, καί μυριανάθεμά σε,
 ὅπου μοῦ τὴν ἐξώρισες τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα!
 Τὸ τάξιμο, πού μοῦ ἔταξες, πότε θά μοῦ τὸ κάμης;
 Τό Θεό μοῦ ἔβαλες ἐγγυητή καί τοὺς Ἅγιους μαρτύρους,
 ἄν τύχη πίκρα γῆ χαρά, νά πᾶς νά μοῦ τή φέρης.

Ἄπο τὸ μυριανάθεμα καί τὴ βαρειά κατάρρα
 ἡ γῆς ἀναταράχτηκε κι ὁ Κωσταντῆς ἐβγήκε.
 Κάνει τὸ σύγνεφο ἄλογο καί τ' ἄστρο χαλινάρι
 καί τὸ φεγγάρι συντροφιά καί πάει νά τῆς τὴν φέρη.
 Παίρνει τὰ ὄρη πίσω του καί τὰ βουνὰ μπροστά του.
 Βρίσκει τὴν κι ἐχτενίζονταν ὄξου στοῖς φεγγαράκι.

Ἄπο μακριὰ τὴ χαιρετᾷ κι ἀπὸ κοντὰ τῆς λέγει.

- Ἄϊντε, ἀδελφή, νά φύγωμε, στή μάνα μας νά πᾶμε.
 — Ἄλλοίμονο, ἀδελφάκι μου, καί τί εἶναι τούτῃ ἡ ὥρα;
 Ἄν ἴσως εἶναι γιὰ χαρά, νά ὀτολιστῶ καί νά ῥθω
 κι ἄν εἶναι πίκρα, πές μου το, νά βάλω μαῦρα νά ῥθω.
 — Ἐλα, Ἄρετῆ, στὸ σπίτι μας, κι ἄς εἶσαι ὅπως κι ἄν εἶσαι.
 Κοντολυγίζει τ' ἄλογο καί πίσω τὴν καθίζει.

Στὴ στράτα, πού διαβαίνανε, πουλάκια κελαηδοῦσαν,
 δὲν κελαηδοῦσαν σάν πουλιά, μήτε σάν χελιδόνια,
 μόν' κελαηδοῦσαν κι ἔλεγαν ἀνθρωπινὴ ὀμιλία.

«Ποιός εἶδε κόρην ὀμορφὴ νά σέρνῃ ἀποθαμένους!»

- Ἄκουσες, Κωνσταντίνέ μου, τί λένε τὰ πουλάκια,

- Πουλάκια είναι κι ἄς κελαηδοῦν, πουλάκια είναι κι ἄς λένε.
Καὶ παρεκεῖ, ποῦ πήγαιναν, κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε:
« Δὲν εἶναι κρῖμα κι ἄδικο, παράξενο μεγάλο,
νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀποθαμένους! ».
- "Ακουσες, Κωνσταντίνέ μου, τί λένε τὰ πουλάκια;
πὼς περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀποθαμένους!
- 'Απρίλης εἶναι καὶ λαλοῦν καὶ Μάης καὶ φωλεύουν.
- Φοβοῦμαι σ', ἀδελφάκι μου, καὶ λιβανιὲς μυρίζεις.
- 'Εχτὲς βραδὺς ἐπήγαμε πέρα στὸν 'Αἰ - Γιάννη
κι ἐθύμισέ μας ὁ παπαῶς μὲ περισσὸ λιβάνι.
Καὶ παρεμπρός, ποῦ πήγαιναν, κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε:
« Γιὰ δὲς θάμμα κι ἀντίθαμμα, ποῦ γίνεται στὸν κόσμο,
τέτοια πανώρια λυγερὴ νὰ σέρνῃ ἀποθαμένους; ».
Τά'κουσε πάλι ἡ 'Αρετὴ κι ἐρράγισε ἡ καρδιά της.
- "Ακουσες, Κωνσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια;
- "Αφησ', 'Αρέτω, τὰ πουλιὰ κι ὅ,τι κι ἂν θέλ', ἄς λέγουν.
- Πές μου, ποῦ εἶναι τὰ κάλλη σου καὶ ποῦ εἶν' ἡ λεβεντιά σου
καὶ τὰ ξανθὰ σου τὰ μαλλιὰ καὶ τ' ὄμορφο μουστάκι;
- "Εχω καιρὸ, π' ἄρρώστησα καὶ πέσαν τὰ μαλλιὰ μου.
Αὐτοῦ σιμά, αὐτοῦ κοντὰ στὴν ἐκκλησιὰ προφτάνουν.
Βαριὰ χτυπᾷ τ' ἀλόγου του κι ἀπὸ μπροστά της χάθη.
Κι ἀκούει τὴν πλάκα καὶ βροντᾷ, τὸ χῶμα καὶ βοῖζει.
Κινάει καὶ πάει ἡ 'Αρετὴ στὸ σπῆτι μοναχὴ της.
Βλέπει τοὺς κήπους της γυμνοὺς, τὰ δέντρα μαραμμένα,
βλέπει τὸ μπάλσαμο ξερό, τὸ καριοφίλι μαῦρο,
βλέπει μπροστὰ στὴν πόρτα του χορτάρια φυτρωμένα,
καὶ τὰ πορτοπαράθυρα σφιχτὰ μανταλωμένα.
Χτυπᾷ τὴν πόρτα δυνατὰ, τὰ παραθύρια τρίζουν.
- "Αν εἶσαι φίλος, διάβαινε, κι ἂν εἶσαι ἐχθρὸς μου, φύγε,
κι ἂν εἶσαι ὁ πικροχάροντας, ἄλλα παιδιὰ δὲν ἔχω,
κι ἡ δόλια ἡ 'Αρετοῦλα μου λείπει μακριὰ στὰ ξένα.
- Σήκω, μαννούλα μου, ἄνοιξε, σήκω, γλυκειά μου μάννα!
- Ποιὸς εἶν' αὐτός, ποῦ μοῦ χτυπάει καὶ μὲ φωνάζει μάννα;
- "Ανοιξε, μάννα μου, ἄνοιξε, κι ἐγὼ εἶμαι ἡ 'Αρετὴ σου.
Κατέβηκε, ἀγκαλιάστηκαν κι ἀπέθαναν κι οἱ δύο.

Δημοτικὸν

Γ'. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

«Τὰ μοιρολόγια τῶν γυναικῶν μας, θαυμαστά ἐλεγειογραφίας ἀριστουργήματα, αὐτόφωτα τῆς Ἑλληνικῆς εὐαισθησίας προΐοντα, κινοῦσι τὸν θαυμασμὸν τῶν ποιητῶν καὶ ἐφελκύουσι τῶν γραμματολόγων τὴν προσοχὴν ὅσον οὐδὲν ἄλλο, ἔστω καὶ τὸ ἐντεχνότερον, τῶν λοιπῶν ἐξηγενησιμῶν ἡμῶν τεχνουργημάτων».

Σπύρος Ζαμπέλιος

Ποιὸς ἔχει πέτρινη καρδιά, θέλω νὰ μὴ ράϊση,
νὰ εἰπῶ τραγούδι χλιβερό καὶ παραπονεμένο·
μὴδ' ἀπὸ χῆρες τ' ἄκουσα μὴδ' ἀπὸ παντρεμμένες,
τοῦ Χάρου ἢ μάννα τό'λεγε, τό'σουρνε μοιρολόγι.

«Πόχουν παιδιὰ, ἄς τὰ κρύψουνε κι ἀδέρφια, ἄς τὰ φυλάξουν,
γυναῖκες τῶν καλῶν ἀντρῶ, νὰ κρύψουνε τοὺς ἀντρες,
γιατὶ ἔχω γυιὸ κυνήγητὴ, γιατὶ ἔχω γυιὸ κουρσάρο·
οὔλο τίς νύχτες περπατεῖ καὶ τίς αὐγὲς κουρσεύει
κι ὀπὸβρη τρεῖς παίρνει τοὺς δυό, κι ὀπὸβρη δυὸ τὸν ἕνα
κι ὀπὸβρη κι ἕνα μοναχό, κείνον τὸν ξεκληρίζει».

Μὰ νὰ τον καὶ κατέβαινε στοὺς κάμπους καρβαλλάρης.
Μαῦρος ἦταν, μαῦρα φορεῖ, μαῦρο καὶ τ' ἄλογό του,
σέρνει στιλέττα δίκοπα, σπαθιά ξεγυμνωμένα,
στιλλέτα τὰ'χει γιὰ καρδιές, σπαθιά γιὰ τὰ κεφάλια.

* * *

- Ἦλιε μου καὶ τρισήλιε μου καὶ κοσμογυριστὴ μου,
ψὲς ἔχασα μιὰ λυγερή, μιὰ ἀκριβοθυγατέρα·
νὰ μὴ τὴν εἶδες πουθενά, νὰ μὴ τὴν ἀπαντῆσες;
- Ἐψὲς προχτὲς τὴν εἶδηκα στοῦ Χάρου τὸ σαράϊ.
Ὁ Χάρος ἔτρωγε ψωμί κι ἡ κόρη τὸν κερνοῦσε
κι ἔτρέχαν τὰ ματάκια της σὰ μαρμαρένια βρῦσι
κι ἔτρεμε κι ἡ καρδούλα της σὰ μῆλο μαραμένο.
Κι ἀπὸ τὸ συχνοκέρασμα τῆς πέφτει τὸ ποτήρι,
μάϊτε σὲ πέτρα βάρεσε, μάϊτε σὲ καλντιρίμι,

- μέσα στοῦ Χάρου τὴν ποδιὰ ἔπεσε κι ἔρραϊστη·
τοῦ Χάρου κακοφάνηκε, γυρίζει καὶ τῆς λείει:
- Τί ἔχεις, κόρη, ποὺ χλίβεσαι καὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα
καὶ τρέχουν τὰ ματάκια σου σὰ μαρμαρένια βρῦσι;
Μὴ σὲ πονεῖ ὄχ τὴ μάννα σου νὰ στείλω νὰ τὴ φέρω ;
 - Δὲ μὲ πονεῖ ὄχ τὴ μάννα μου, μὴ στέλνης νὰν τὴ φέρης.
 - Μὴ σὲ πονεῖ ὄχ τ' ἀδέρφια σου, νὰ στείλω νὰν τὰ φέρω ;
 - Δὲ μὲ πονεῖ ὄχ τ' ἀδέρφια μου, μὴ στέλνης νὰν τὰ φέρης,
μόν' μὲ πονεῖ ὄχ τὸ σπίτι μου κι ὄχ τὸν ἀπάνω κόσμο.
 - "Α σὲ πονῆ ὄχ τὸ σπίτι σου, πλιά δὲν τὸ ματαβλέπεις.

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. ΕΠΙΚΑ — ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

1 ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

1
Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψι
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψι,
ποὺ μὲ βιά μετράει τὴ γῆ.

2
Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ, χαῖρε, Ἐλευθεριά !

3
Ἐκεῖ μέσα ἑκατοικοῦσες
πικραμένη, ἐντροπαλὴ
κι ἓνα στόμα ἀκαρτεροῦσες
« Ἐλα πάλι » νὰ σοῦ εἰπῆ.

4
Ἄργει νὰ ἴθι ἐκείνη ἡ μέρα
κι ἦταν ὅλα σιωπηλά,
γιατὶ τὰ ἴσκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλάβιά.

5
Δυστυχῆς ! Παρηγορία
μόνη σοῦ ἔμενε νὰ λὲς
περασμένα μεγαλεῖα
καὶ διηγῶντάς τα νὰ κλαῖς.

6
Καὶ ἀκαρτέρει καὶ ἀκαρτέρει
φιλελεύθερη λαλιά,
ἓνα ἐκτύπασε τ' ἄλλο χέρι
ἀπὸ τὴν ἀπελπισιά

7
κι ἔλεες « πότε, ἄ ! πότε βγάνω
τὸ κεφάλι ἀπὸ τς ἐρμίες; ».·
Καὶ ἀποκρίνοντο ἀπὸ πάνω
κλάψες, ἄλυσες, φωνές !

8
Τότ' ἐσήκωνες τὸ βλέμμα
μέσ' στὰ κλάσματα θολό
καὶ εἰς τὸ ροῦχό σου ἔσταζ' αἶμα,
πλῆθος αἶμα ἑλληνικό.

9
Μὲ τὰ ροῦχα αἱματωμένα
ξέρω ὅτι ἔβγαινες κρυφά
νὰ γυρεύης εἰς τὰ ξένα
ἄλλα χέρια δυνατά.

10
Μοναχὴ τὸ δρόμο ἐπῆρες,
ἐξανάλθες μοναχί·
δὲν εἶν' εὐκόλες οἱ θύρες,
ἔαν ἡ χρεῖα τὲς κOURταλῆ.

11
Ἄλλος σοῦ ἔκλαψε εἰς τὰ στήθια,
ἄλλ' ἀνάσασιν καμιά·
ἄλλος σοῦ ἔταξε βοήθεια
καὶ σὲ γέλασε φρικτά.

12
Ἄλλοι, ὦιμέ ! στὴ συμφορὰ σου,
ὅπου ἐχαίροντο πολὺ,
« σῦρε νὰ ἴβρης τὰ παιδιὰ σου,
σῦρε », ἐλέγαν οἱ σκληροί.

13

Φεύγει όπίσω τὸ ποδάρι
καὶ ὀλογλήγορο πατεῖ
ἢ τὴν πέτρα ἢ τὸ χορτάρι,
ποὺ τὴ δόξα σου ἐνθυμεῖ.

14

Ταπεινότατη σοῦ γέρνει
ἢ τρισάθλια κεφαλή,
σὰν φτωχοῦ ποὺ θυροδέρνει
κι εἶναι βάρος του ἡ ζωὴ.

15

Ναί: ἀλλὰ τώρα ἀντιπαλεύει
κέθε τέκνο σου μὲ ὄρμη,
ποὺ ἀκατάπαυστα γυρεύει
ἢ τὴν νίκη ἢ τὴν θανά!

16

Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη
χαῖρε, ὦ, χαῖρε, Ἐλευθεριά!

17

Μόλις εἶδε τὴν ὄρμη σου
ὁ οὐρανός, ποὺ γιὰ τὸ ἔχθρους
εἰς τὴν γῆ τὴ μητρικὴ σου
ἔτρεφ' ἄνθια καὶ καρπούς,

18

ἐγαλήνευσε καὶ ἐχύθη
καταχθόνια μιὰ βοή
καὶ τοῦ Ρήγα σου ἀπεκρίθη
πολεμόκραχτη ἢ φωνή.

19

Ὅλοι οἱ τόποι σου σ' ἐκράξαν
χαιρετῶντάς σε θερμὰ
καὶ τὰ στόματα ἐφώνάξαν
ὅσα αἰσθάνετο ἡ καρδιά.

20

Ἐφωνάξαν ὡς τ' ἀστέρια
τοῦ Ἴονίου καὶ τὰ νησιά
καὶ ἐσηκώσανε τὰ χέρια,
γιὰ νὰ δείξουνε χαρά,

21

μ' ὄλον ποὺ ναι ἀλυσωμένο
τὸ καθένα τεχνικὰ
καὶ εἰς τὸ μέτωπο γραμμένο
ἔχει: ψ ε ὑ τ ρ α Ἐ λ ε υ θ ε ρ ι á.

22

Γκαρδικὰ χαροποιήθη
καὶ τοῦ Βάσιγκτων ἡ γῆ
καὶ τὰ σίδερα ἐνθυμήθη,
ποὺ τὴν ἔδεναν κι αὐτή.

23

Ἄπ' τὸν πύργο του φωνάζει,
σὰ νὰ λή « σε χαιρετῶ »,
καὶ τὴ χήτη του τινάζει
τὸ λιοντάρι τὸ Ἴσπανό.

24

Ἐλαφιάσθη τῆς Ἀγγλίας
τὸ θηρίο καὶ σέρνει εὐθύς
κατὰ τ' ἄκρα τῆς Ρουσίας
τὰ μουγκρίσματα τὸ ὄργῃς.

25

Εἰς τὸ κίνημά του δείχνει
πὼς τὰ μέλη εἶν' δυνατὰ
καὶ στοῦ Αἰγαίου τὸ κύμα ρίχνει
μιὰ σπιθόβολη ματιά.

26

Σὲ ξανοίγει ἀπὸ τὰ νέφη
καὶ τὸ μάτι τοῦ Ἄετοῦ,
ποὺ φτερὰ καὶ νύχια θρέφει
μὲ τὰ σπλάχνα τοῦ Ἴταλοῦ.

27

Καί σ' ἔσὲ καταγυρμένος,
γιατὶ πάντα σὲ μισεῖ,
ἔκρωζ', ἔκρωζε ὁ σκασμένος
νὰ σὲ βλάψη, ἂν ἤμπορῇ.

28

Ἄλλο ἐσὺ δὲ συλλογιέσαι
πάρεξ ποῦ θὰ πρωτοπαῖς
δὲν μιλεῖς καὶ δὲν κουνιέσαι
στὲς βρισιές, ὅπου ἄγροικᾶς.

29

Σὰν τὸ βράχο, ὅπου ἀφήνει
κάθε ἀκάθαρτο νερὸ
εἰς τὰ πόδια του νὰ χύνη
εὐκολόσβηστον ἀφρό,

30

ὅπου ἀφήνει ἀνεμοζάλη
καὶ χαλάζι καὶ βροχὴ
νὰ τοῦ δέρνουν τὴ μεγάλη,
τὴν αἰώνια κορυφή.

31

Δυστυχία του, ὦ, δυστυχία του,
ὅποιοινοῦ θέλει βρεθῆ
στὸ μαχαίρι σου ἀποκάτου
καὶ σ' ἐκεῖνο ἀντισταθῆ.

32

Τὸ θηρίο, π' ἀνανογιέται
πὼς τοῦ λείπουν τὰ μικρά,
περιορίζεται, πετιέται,
αἷμα ἀνθρώπινο διψᾷ.

33

Τρέχει, τρέχει ὅλα τὰ δάση,
τὰ λαγκάδια, τὰ βουνά
καὶ ὅπου φθάση, ὅπου περάση
φρίκη, θάνατος, ἔρμιά.

34

Ἐρμιά, θάνατος καὶ φρίκη,
ὄπου ἐπέρασες καὶ σύ·
ξίφος ἔξω ἀπὸ τὴν θήκη
πλέον ἀνδρεῖαν σοῦ προξενεῖ.

35

Ἴδου ἐμπρός σου ὁ τοῖχος στέκει
τῆς ἀθλίας Τριπολιτσᾶς·
τώρα τρόμου ἀστροπελέκι
νὰ τῆς ρίψης πιθυμᾶς.

36

Μεγαλόψυχο τὸ μάτι
δείχνει πάντα ὅπως νικεῖ
καὶ ἄς εἶν' ἄρματα γεμάτη
καὶ πολέμια χλαολή.

37

Σοῦ προβαίνουνε καὶ τρίζουν,
γιὰ νὰ ἰδῆς πὼς εἶν' πολλὰ·
δὲν ἀκοῦς, ποὺ φοβερίζουν
ἄνδρες μύριοι καὶ παιδιὰ;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
θὰ σᾶς μείνουνε ἀνοιχτά,
γιὰ νὰ κλαύσετε τὰ σώματα,
ποῦ θε νὰ βρῆ ἢ συμφορά.

39

Κατεβαίνουνε καὶ ἀνάφτει
τοῦ πολέμου ἀναλαμπή·
τὸ τουφέκι ἀνάβει, ἀστράφτει,
λάμπει, κόφτει τὸ σπαθί.

40

Γιατὶ ἡ μάχη ἐστάθη ὀλίγη;
Λίγα τὰ αἵματα γιατί;
Τὸν ἐχθρὸν θωρῶ νὰ φύγη
καὶ στὸ κάστρο ν' ἀνεβῆ.

41
Μέτρα...εἶν' ἄπειροι οἱ φευγᾶτοι,
ὅπου φεύγοντας δειλιοῦν·
τὰ λαβώματα στήν πλάτη
δέχοντ', ὥστε ν' ἀνεβοῦν.

42
Ἐκεῖ μέσα ἀκαρτερεῖτε
τὴν ἀφεύγατη φθορά·
νά, σᾶς φθάνει· ἀποκριθῆτε
στῆς νυκτὸς τῆ σκοτεινιά.

43
Ἀποκρίνονται, καὶ ἡ μάχη
ἔτσι ἀρχίζει, ὅπου μακριὰ
ἀπὸ ράχι ἐκεῖ σὲ ράχι
ἀντιβουίξε φοβερά.

44
Ἀκούω κούφια τὰ τουφέκια,
ἀκούω σμίξιμο σπαθιῶν,
ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
ἀκούω τρίζιμο δοντιῶν.

45
Ἄ! Τί νύχτα ἦταν ἐκείνη,
πού τὴν τρέμει ὁ λογισμὸς;
Ἄλλος ὕπνος δὲν ἐγένη
πάρεξ θάνατου πικρός.
.....

58
Τότε αὐξάνει τοῦ πολέμου
ὁ χορὸς τρομακτικά,
σὰν τὸ σκόρπισμα τοῦ ἀνέμου
στοῦ πελάου τῆ μοναξιά.

59
Κτυποῦν ὅλοι ἀπάνου κάτου·
κάθε κτύπημα, πού ἐβγῆ,
εἶναι κτύπημα θανάτου,
χωρὶς νὰ δευτερωθῆ.

60
Κάθε σῶμα ἰδρώνει, ρεῖ·
λὲς καὶ ἐκείθεν ἡ ψυχὴ
ἀπ' τὸ μῖσος, πού τὴν καίει,
πολεμάει νὰ πεταχθῆ.

61
Τῆς καρδιάς κτυπίες βροντᾶνε
μέσ' στὰ στήθια τους ἀργὰ
καὶ τὰ χέρια, ὅπου χουμᾶνε,
περισσότερο εἶν' γοργὰ.

62
Οὐρανὸς γι' αὐτοὺς δὲν εἶναι
οὐδὲ πέλαο οὐδὲ γῆ·
γι' αὐτοὺς ὅλους τὸ πᾶν εἶναι
μαζωμένο ἀντάμα ἐκεῖ.

63
Τόση ἡ μάνητα καὶ ἡ ζάλη,
πού στοχαζεσαι, μὴ πῶς
ἀπὸ μιὰ μεριά καὶ ἀπ' ἄλλη
δὲν μείνη ἕνας ζωντανός.

64
Κοίτα χέρια ἀπελπισμένα
πῶς θερίζουνε ζωές!
Χάμου πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές·

65
καὶ παλλάσκες καὶ σπαθία
μὲ ὄλοσκόρπιστα μυαλὰ
καὶ μὲ ὄλόσχιστα κρανία
σωθικὰ λαχταριστά.

66
Προσοχὴ καμμιά δὲν κάνει
κανεῖς, ὄχι, εἰς τὴ σφαγὴ.
Πᾶνε πάντα ἐμπρός! ὦ, φθάνει,
φθάνει· ἔως πότε οἱ σκοτωμοί;

67

Ποῖος ἀφήνει ἐκεῖ τὸν τόπο,
 πάρεξ ὅταν ξαπλωθῆ;
 Δὲν αἰσθάνονται τὸν κόπο
 καὶ λὲς κι εἶναι εἰς τὴν ἀρχή.

.....

74

Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
 τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά
 καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
 χαῖρε! ὦ, χαῖρε! Ἐλευθεριά!

75

Τῆς Κορίνθου ἰδοῦ καὶ οἱ κάμποι·
 δὲν λάμπ' ἥλιος μοναχά
 εἰς τοὺς πλάτανους, δὲν λάμπει
 εἰς τ' ἀμπέλια, εἰς τὰ νερά·

76

εἰς τὸν ἦσυχον αἰθέρα
 τῶρα ἀθῶα δὲν ἀντηχεῖ
 τὰ λαλήματα ἢ φλογέρα,
 τὰ βελάσματα τὸ ἀρνί.

77

Τρέχουν ἄρματα χιλιάδες,
 σὰν τὸ κύμα εἰς τὸ γιαλό·
 ἀλλ' οἱ ἀνδρεῖοι παλληκαρᾶδες
 δὲν ψηφοῦν τὸν ἀριθμό.

78

ὦ, τριακόσιοι! σηκωθῆτε
 καὶ ξανάλθετε σὲ μᾶς·
 τὰ παιδιὰ σας θέλ' ἰδῆτε
 πόσο μοιάζουμε μὲ σᾶς.

79

Ὅλοι ἐκεῖνοι τὰ φοβοῦνται
 καὶ μὲ πάτημα τυφλό
 εἰς τὴν Κόρινθο ἀποκλειοῦνται
 κι ὅλοι χάνονται ἀπ' ἐδῶ.

80

Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὀλέθρου
 πείνα καὶ θανατικό,
 ποῦ μὲ σχῆμα ἑνὸς σκελῆθρου
 περπατοῦν ἀντάμα οἱ δυό.

81

Καὶ πεσμένα εἰς τὰ χορτάρια
 ἀπεθαίνανε παντοῦ
 τὰ θλιμμένα ἀπομεινάρια
 τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ.

82

Καὶ ἐσὺ ἀθάνατη, ἐσὺ θεία,
 ποῦ ὅ,τι θέλεις ἤμπορεῖς,
 εἰς τὸν κάμπο, Ἐλευθερία,
 ματωμένη περπαταεῖς!

83

Στὴ σκιά χεροπιασμένες,
 στὴ σκιά βλέπω κι ἐγὼ
 κρινοδάχτυλες παρθένες,
 ὅπου κάνουνε χορό.

84

Στὸ χορὸ γλυκογουρίζουν
 ὠραῖα μάτια ἔρωτικά
 καὶ εἰς τὴν αὔρα κυματίζουν
 μαῦρα, ὀλόχρυσά μαλλιά.

85

Ἡ ψυχὴ μου ἀναγαλλιάζει,
 πῶς ὁ κόρφος κάθε μιᾶς
 γλυκοβούζαστο ἐτοιμάζει
 γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθεριάς.

86

Μέσ' τὰ χόρτα, τὰ λουλουδία
 τὸ ποτήρι δὲν βαστῶ·
 φιλελεύθερα τραγούδια
 σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

87
 Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
 τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά
 καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
 χαῖρε! ὦ! χαῖρε! Ἐλευθεριά!

88
 Πῆγες εἰς τὸ Μεσολόγγι
 τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ,
 μέρα πού ἄνθισαν οἱ λόγγοι
 γιὰ τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ.

89
 Σοῦ ἦλθ' ἐμπρὸς λαμποκοπῶντας
 ἡ θρησκεία μ' ἓνα σταυρὸ
 καὶ τὸ δάκτυλο κινῶντας,
 ὅπου ἀνεῖ τὸν οὐρανό,

90
 « σ' αὐτό », ἐφώνησε, « τὸ χῶμα
 στάσου ὀλόρθη, Ἐλευθεριά »,
 καὶ φιλῶντάς σου τὸ στόμα
 μπαίνει μέσ' στὴν ἐκκλησιά.

91
 Εἰς τὴν Τράπεζα σιμώνει
 καὶ τὸ σύγνεφο τὸ ἀχνὸ
 γῦρο-γῦρό της πυκνώνει,
 πού σκορπάει τὸ θυμιατό.

92
 Ἀγροικαίει τὴν ψαλμωδία,
 ὅπου ἐδίδαξεν αὐτή·
 βλέπει τὴ φωταγωγία
 στοὺς ἀγίους ἐμπρὸς χυτή.

93
 Ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ, πού πλησιάζουν» καὶ τὸ πᾶν τὸ κατακαίει
 μὲ πολλὴ ποδοβολή
 κι ἄρματα, ἄρματα ταράζουν;
 Ἐπετάχθηκες Ἐσύ.

94
 Ἄ! τὸ φῶς, πού σε στολίζει
 σὰν ἡλίου φεγγοβολή
 καὶ μακρόθεν σπινθηρίζει,
 δὲν εἶναι, ὄχι, ἀπὸ τὴ γῆ.

95
 Λάμπιν ἔχει ὅλη φλογώδη,
 χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός·
 φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι
 κι ὅλα γῦρό σου εἶναι φῶς.

96
 Τὸ σπαθί σου ἀντισηκώνεις,
 τρία πατήματα πατῆς,
 σὰν τὸν πύργο μεγαλώνεις
 καὶ εἰς τὸ τέταρτο κτυπᾶς.

98
 Αὐτὸς λέγει... Ἀφοκρασθῆτε·
 «Ἐγὼ εἶμ' Ἄλφα, Ὁμέγα ἐγώ.
 » Πέστε, ποῦ θ' ἀποκρυφθῆτε
 » ἔσεῖς ὅλοι, ἂν ὀργισθῶ;

99
 » Φλόγα ἀκοίμητην σᾶς βρέχω,
 » πού μ' αὐτὴν ἂν συγκριθῆ
 » κείνη ἢ κάτω, ὅπου σᾶς ἔχω,
 » σὰν δροσιὰ θέλει βρεθῆ.

100
 » Κατατρώγει ὡσὰν τὴ σχίζα
 » τόπους ἄμετρα ὑψηλοῦς,
 » χῶρες, ὄρη ἀπὸ τὴ ρίζα,
 » ζῶα καὶ δέντρα καὶ θνητοῦς,

101
 » καὶ δὲν σῶζεται πνοή,
 » πάρες τοῦ ἀνέμου πού πνέει
 » μέσ' στὴ στάχτη τὴ λεπτή ».

102

Κάποιος ἤθελε ἐρωτήσει :
 τοῦ θυμοῦ του εἶσαι ἀδελφή;
 Ποῖος εἶν' ἄξιος νὰ νικήσῃ
 ἢ μὲ σέ νὰ μετρηθῇ;

105

Κακορρίζικοι, ποῦ πᾶτε
 τοῦ Ἀχελώου μέσ' στή ροή
 καὶ πιδέξια πολεμᾶτε
 ἀπὸ τὴν καταδρομή

106

ν' ἀποφύγετε! Τὸ κύμα
 ἔγινε ὄλο φουσκωτό·
 ἐκεῖ εὐρήκατε τὸ μνήμα,
 πρὶν νὰ εὐρήητε ἀφανισμό.

107

Βλασφημάει, σκούζει, μουγκρίζει
 κάθε λάρυγγας ἐχθροῦ,
 καὶ τὸ ρεῦμα γαργαρίζει
 τὲς βλασφήμιες τοῦ θυμοῦ.

108

Σφαλερὰ τετραποδίζουν
 πλῆθος ἄλογα καὶ ὀρθὰ
 τρομασμένα χλιμιντρίζουν
 καὶ πατοῦν εἰς τὰ κορμιά.

109

Ποῖος στὸν σύντροφον ἀπλώνει
 χέρι, ὡσὰν νὰ βοηθηθῇ;
 ποῖος τὴ σάρκα του δαγκώνει,
 ὅσο πού νὰ νεκρωθῇ.

110

Κεφαλές ἀπελπισμένες
 μὲ τὰ μάτια πεταχτά,
 κατὰ τ' ἄστρα σηκωμένες
 γιὰ τὴν ὕστερη φορὰ.

111

Σβηθῆται αὐξάνοντας ἡ πρώτη
 τοῦ Ἀχελώου νεροσυρμὴ—
 τὸ χλιμίντρισμα καὶ οἱ κρότοι
 καὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ γογγυσμοί.

122

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψι
 τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
 σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψι,
 πού μὲ βιά μετράει τὴ γῆ.

123

Εἰς αὐτὴν, εἶν' ξακουσμένο,
 δὲν νικιέσαι ἐσὺ ποτέ.
 Ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν' ξένο
 καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

124

Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ξαπλώνει
 κύματ' ἄπειρα εἰς τὴν γῆ,
 μὲ τὰ ὅποια τὴν περιζώνει
 κι εἶναι εἰκόνα σου λαμπρῆ.

125

Μὲ βρυχίσματα σαλεύει,
 πού τρομάζει ἡ ἀκοή·
 κάθε ξύλο κινδυνεύει
 καὶ λιμιῶνα ἀναζητεῖ.

126

Φαίνεται ἔπειτα ἡ γαλήνη
καὶ τὸ λάμψιμο τοῦ ἡλιοῦ
καὶ τὰ χρώματα ἀναδίνει
τοῦ γλαυκότετου οὐρανοῦ.

127

Δὲν νικίεσαι, εἶν' ἔρακουσμένο,
στὴν ξηρὰ ἐσὺ ποτέ.
Ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν' ξένο
καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

128

Περνοῦν ἄπειρα τὰ ξάρτια
καὶ σὰν λόγγος στριμωχτὰ
τὰ τρεχούμενα κατάρτια,
τὰ ὀλοφούσκωτα πανιά.

129

Σὺ τὲς δύνამές σου σπρώχνεις
καὶ ἀγκαλὰ δὲν εἶν' πολλές,
πολεμῶντας ἄλλα διώχνεις,
ἄλλα παίρνεις, ἄλλα καῖς.

130

Μὲ ἐπιθύμια νὰ τηράζης
δυὸ μεγάλα σὲ θωρῶ
καὶ θανάσιμον τινάζεις
ἐναντίον τους κεραυνό.

131

Πιάνει, αὐξάνει, κοκκινίζει
καὶ σηκώνει μιὰ βροντὴ
καὶ τὸ πέλαο χρωματίζει
μὲ αἱματόχροη βαφή.

132

Πνίγονται ὅλοι οἱ πολεμάρχοι
καὶ δὲν μνέσκει ἓνα κορμί
χάρου, σκιὰ τοῦ Πατριάρχη,
ποῦ σὲ πέταξαν ἐκεῖ.

133

Ἐκρυφόσμιγαν οἱ φίλοι
μὲ τσ' ἐχθρούς τους τὴ Λαμπρῇ
καὶ τοὺς ἔτρεμαν τὰ χεῖλη
δίνοντάς τα εἰς τὸ φιλί.

134

Κειὲς τὲς δάφνες, ποῦ ἐσκορπίστε,
τώρα πλέον δὲν τὲς πατεῖ
καὶ τὸ χέρι, ὅπου ἐφιλήστε,
πλέον, ἂ! πλέον δὲν εὐλογεῖ.

135

Ὅλοι κλαῦστε· ἀποθαμμένους
ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησιᾶς·
κλαῦστε, κλαῦστε· κρεμασμένους
ὡσὰν νὰ ἔτανε φονιαῖς.

136

Ἔχει ὀλάνοιχτο τὸ στόμα,
π' ὦρες πρῶτα εἶχε γευθῆ
τ' ἅγιον Αἶμα, τ' ἅγιο Σῶμα·
λὲς πῶς θεὸς νὰ ξαναβγῆ

137

ἡ κατάρρα, ποῦ εἶχε ἀφήσει
λίγο πρὶν νὰ ἀδικηθῆ,
εἰς ὅποιον δὲν πολεμήση
καὶ ἡμπορεῖ νὰ πολεμῆ.

138

Τὴν ἀκούω, βροντάει, δὲν παύει
εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τὴν γῆ
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει
τὴν αἰώνιαν ἀστραπή.

139

Ἡ καρδιὰ συχνοσπαράζει...
Πλὴν τί βλέπω; Σοβαρὰ
νὰ σωπάσω μὲ προστάζει
μὲ τὸ δάχτυλο ἢ θεά.

140

Κοιτάει γύρο εις τὴν Εὐρώπῃ
 τρεῖς φορές μ' ἀνησυχία·
 προσηλώνεται κατόπι
 στήν Ἑλλάδα καὶ ἀρχινᾷ :

141

« Παλληκάρια μου! οἱ πολέμοι
 » γιὰ σᾶς ὅλοι εἶναι χαρὰ
 » καὶ τὸ γόνα σας δὲν τρέμει
 » στοὺς κινδύνους ἐμπροστά.

142

» Ἀπ' ἐσᾶς ἀπομακραίνει
 » κάθε δύναμι ἐχθρική,
 » ἀλλ' ἀνίκητη μιὰ μένει,
 » ποὺ τὲς δάφνες σας μαδεῖ.

143

» Μία, ποὺ, ὅταν ὡσὰν λύκοι
 » ξαναρχόστανε ζεστοὶ
 » κουρασμένοι ἀπὸ τὴν νίκη,
 » ἄχ! τὸν νοῦν σᾶς τυρανεῖ.

144

» Ἡ Διχόνοια, ποὺ βαστάει
 » ἓνα σκῆπτρο ἢ δολερή,
 » καθενὸς χαμογελαί
 » « πὰρ' το», λέγοντας, « καὶ σύ ».

145

» Κεῖο τὸ σκῆπτρο, ποὺ σᾶς δείχνει,
 » ἔχει ἀλήθεια ὠραία θωριά.
 » Μὴν τὸ πιάστε, γιατί ρίχνει
 » εἰς σὲ δάκρυα θλιβερά.

146

» Ἀπὸ στόμα, ὅπου φθοναί,
 » παλληκάρια, ὡς μὴν ἴπωθῃ
 » πῶς τὸ χέρι σας κτυπάει
 » τοῦ ἀδελφοῦ τὴν κεφαλή.

147

» Μὴν εἰποῦν στοὺς στοχασμό τους
 » τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά :
 » Ἐὰν μισοῦνται ἀνάμεσά τους,
 » δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθεριά.

148

» Τέτοια ἀφήστανε φροντίδα·
 » ὅλο τὸ αἷμα, ὅπου χυθῆ
 » γιὰ θρησκεία καὶ γιὰ πατρίδα,
 » ὁμοίαν ἔχει τὴν τιμή.

149

» Στὸ αἷμα αὐτό, ποὺ δὲν πονεῖτε,
 » γιὰ πατρίδα, γιὰ θρησκεία
 » σᾶς ὀρκίζω, ἀγκαλιασθῆτε
 » σὰν ἀδέλφια γκαρδιακά.

150

» Πόσον λείπει, στοχασθῆτε,
 » πόσο ἀκόμα νὰ παρθῆ·
 » πάντα ἢ νίκη, ἂν ἐνωθῆτε,
 » πάντα ἐσᾶς θ' ἀκολουθῆ.

151

» ὦ! ἀκουσμένοι εἰς τὴν ἀνδριά!
 » καταστήστε ἓνα σταυρὸ
 » καὶ φωνάζετε μὲ μία :
 » Βασιλεῖς, κοιτάξτ' ἐδῶ.

152

» Τὸ σημεῖο, ποὺ προσκυνᾶτε,
 » εἶναι τοῦτο καὶ γι' αὐτὸ
 » ματωμένους μᾶς κοιτᾶτε
 » στὸν ἀγῶνα τὸν σκληρό.

154

» Ἐξ αἰτίας του ἐσπάρθη, ἐχάθη
 » αἷμα ἀθῶο, χριστιανικό,
 » ποὺ φωνάζει ἀπὸ τὰ βᾶθη
 » τῆς νυκτός : Νὰ ' κ δ ι κ η θ ὦ.

155

» Δὲν ἀκοῦτε σεῖς, εἰκόνες
» τοῦ Θεοῦ, τέτοια φωνή;
» τῶρα ἐπέρασαν αἰῶνες
» καὶ δὲν ἔπαυσε στιγμῆ.

156

» Δὲν ἀκοῦτε; εἰς κάθε μέρος
» σὰν τοῦ Ἀβέλ καταβοᾶ.
» Δὲν εἶν' φύσημα τοῦ ἀέρος,
» ποῦ σφυρίζει εἰς τὰ μαλλιά.

« Ἀ π α ν τ α »

157

» Τί θὰ κάμετε; θ' ἀφήσετε
» νὰ ἀποκτήσωμεν ἑμεῖς
» λευθερίαν ἢ θὰ τὴν λύσετε
» ἐξ αἰτίας πολιτικῆς;

158

» Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,
» ἰδοῦ ἐμπρός σας τὸν Σταυρό,
» Βασιλεῖς, ἔλᾳτε, ἔλᾳτε
» καὶ κτυπήσετε κι ἐδῶ ».

Διονύσιος Σολωμὸς

2. ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

Ἦς εἰσαγωγὴν παραθέτομεν ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ « Προλεγόμενα » τοῦ Ἰακώβου Πολυλά καὶ τὴν κριτικὴ μελέτη τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὕστερα ἀπὸ ἀθάνατα ἀνδραγαθήματα ἐκόντευε νὰ καταποντισθῆ ἀπὸ τὲς ἄγριες καὶ πολυάριθμες δύνამεις τοῦ βαρβάρου. Ὁ ἡρωϊσμός μὲς τὰ βάρη τῆς συμφορᾶς, ἄκρος εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, ἀντικτυποῦσε εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ποιητῆ μας· καὶ βέβαια αὐτὸς δὲν ἤμποροῦσε νὰ εἶναι ὁ ὕστερος εἰς τὸ νὰ αἰσθάνεται καὶ νὰ ἀποδείξῃ τὴν συμπάθειάν του πρὸς τὴν ὑψηλὴ πολυθρήνητη τραγωδίαν, ὅπου ἐξετυλίζετο εἰς τὴν ἐκεῖ ἀντίκρου στερεά.

Ὁ Σολωμὸς δὲν ἐσνηθοῦσε νὰ θεατρίζῃ τὰ ἔθνικά του φρονήματα· ἀλλὰ μὲς τὸ ἄ γ ι ο β ἦ μ α τ ῆ ς ψ υ χ ῆ ς οἰκοδομοῦσε τὴν ἀληθινὴν Ἑλλάδα· αὐτὴ, τὴν ὁποῖαν ὁ κοινὸς ἄνθρωπος δὲν ἐκαταξιώθηκε νὰ ἰδῆ ποτέ, μὲ ὅσους συμπερασμούς κι ἂν μορφώσῃ ἀπὸ τὰ πράγματα, μὲ ὅσα ὀνειράτα κι ἂν γεννήσῃ ἢ ἐπιθυμίαν του, αὐτὴ, ποῦ εἶναι μυστήριον γιὰ ὅλα τὰ ἄλλα παιδιὰ τῆς, φανερῶνεται εἰς τὰ μάτια τοῦ ἔθνικοῦ ποιητῆ μὲ τὰ θεϊκὰ τῆς γνωρίσματα· καὶ αὐτὸς τὴν ἀναγνωρίζει, καὶ μόνον τοῦτο αἰσθάνεται, ὅτι δὲν δύναται

ἀκέραιην νὰ τὴν ἀγκαλιάσῃ ἢ φαντασία του, ἐπειδὴ, καθὼς τοῦ πολύαστρου οὐρανοῦ, ὅμοια καὶ αὐτῆς πολλὰ μέρη φαίνονται καὶ μέρ' εἶναι κρυμμένα. Τοῦτο τὸ Ἑλληνικὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον ὁ Σολωμὸς μὲ ποιητικὸν τρόπον ἀρχέτυπον ἠθέλησε, ἂν δὲ σφάλλω, νὰ συμβολοποιήσῃ εἰς τοὺς ἀθάνατους ἐκείνους στίχους, ἦταν πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον αὐτὸς μὲ ἀκλόνητο θάρρος ἐπίστευε, καὶ τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὴν ἐξῆς ἀπλῆ φράσι, ἢ ὁποία ἀφίζεται εἰς ἓνα του ἰδιόγραφου : *κλείσε μέσα στήν ψυχή σου τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ αἰσθανθῆς μέσα σου νὰ λαχταρίζῃ κάθε εἶδος μεγαλείου.*

« Ἡ ψυχὴ », λέγει ὁ Σίλλερ, « τόσο περισσότερο ἐκτείνεται μέσα » της, ὅσο περισσότερους περιορισμοὺς εὐρίσκει ἔξω της. Διωγμένοι ἀπὸ ὅλα τὰ ὀχυρώματα, ὅσα δύνανται νὰ δώσουν μίαν φυσικὴν προστάσιαν τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου, προσφεύγουμε εἰς τὸν ἀκαταμάχητον πύργο τῆς ἠθικῆς μας ἐλευθερίας καὶ ἀποχτοῦμε μίαν ἀπόλυτη καὶ ἄπειρη ἀσφάλεια, ἐνῶ ἀφήνουμε ἓνα ἀπλῶς σχετικὸ καὶ προσωρινὸ ὑπεράσπισμα μέσα εἰς τὸ πεδῖον τῶν φαινομένων.

» Ἀλλὰ μάλιστα γιὰ τοῦτο, ὅτι πρέπει νὰ μᾶς πλακώσῃ τούτη ἢ φυσικὴ βία, ὅπως ἀναγκασθοῦμε νὰ ζητήσουμε βοήθεια εἰς τὴν ἠθικὴν μας φύσιν, δὲν ἠμποροῦμε νὰ φθάσουμε εἰς τούτη τὴν ὑψηλὴ συναίσθησι τῆς ἐλευθερίας μὲ ἄλλο τι παρὰ μὲ τὸ πάθος.

» Ἡ ψυχὴ κοινὴ μένει ἀπλῶς εἰς τοῦτο τὸ πάθος· καὶ μέσα εἰς τὸ ὕψος τοῦ πάθους ποτὲ δὲν αἰσθάνεται ἄλλο τι παρὰ τὸν τρόμον· μίαν αὐτόνομη ψυχὴ ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος σπρώχνεται νὰ μεταβῇ εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ἄκρας ἐνεργείας καὶ ἀπὸ κάθε φοβερὸ ἀντικείμενον ἠξεύρει νὰ γεννήσῃ ἓνα ὑψηλόν ».

Τέτοια ἦταν ἡ θέσι, εἰς τὴν ὁποῖαν ἔσταινε ὁ Σολωμὸς τοὺς « Ἐλεύθερους πολιορκημένους », ποίημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φανῆ ἀκέραιος ὁ ἄνθρωπος, τὸ ὕψος τῆς ψυχῆς καὶ ἐν ταῦτῳ τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἰς ὅλην τους τὴν σφοδρότητα.

Αὐτὸ τὸ σέβας πρὸς ὅλα τὰ ἰδιώματα τοῦ θεοῦ πλάσματος ἀνάγκαζε τὸν ποιητὴ νὰ μὴ θυσιάζῃ κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ νὰ τὰ θέσῃ ὅλα εἰς μίαν ἁρμονικὴν ἰσοζυγίαν· νὰ παραστήσῃ πλαστικῶς τὰ παντοειδῆ ἀνθρώπινα ὀρμήματα, αἰσθήματα, φρονήματα καὶ πάθη· τὸν ἔρωτα, τὴν μητρικὴν ἀγάπην, τὸν ἐνθουσιασμόν τῆς δόξας, τὴν φιλοζωίαν, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσεως, τὴν ὥρα « ὅπου

θανάτου σκιά τὰ σκεπάζει» τῶν ἀγωνιζομένων καὶ σύγχρονα νὰ δείξη τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ὀμπροστὰ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐνάντια. Αὐτὴ ἡ αὐτονομία ἔπρεπε νὰ φανῆ ὁμοία, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή εἰς τὸν ἀνδρικὸν καὶ τὸν γυναικίον χαρακτῆρα.

Ὡς ἀντίθετον εἰς τὴν οὐρανικὴ γαλήνη, ὅπου ὕψωσε τοὺς Πολιορκημένους, ὥστε ὅλα τους τὰ ἔργα, τὰ λόγια, οἱ στοχασμοὶ παρουσιάζονται μὲ τὸ ὠραιότερο καὶ τερπνότερο γέννημα τῆς φύσης, φαίνεται ἡ χαρὰ τοῦ δυνατοῦ βαρβάρου, ὅπου μὲ ἄπονη σκληρότητα περιπαίζει τὴν ἀδυναμία τῶν Πολιορκημένων καὶ μὲ τὸ πολεμικὸν ὄργανον ἀναγαλλιάζει ἡ ψυχὴ του εἰς τὸν τερπνότατον ἀέρα, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιος ὅτι γλήγορα θὰ κάμη δική του τὴν χαριτωμένη ἐκεῖνη γῆ· ἔπειτα καταφρονεῖ τόσον τὴν ἀντίστασί τους, ὥστε δὲν εὐρίσκει εἰς τὴν ἄγρια φαντασία του ἄλλα παραδείγματα νὰ τὴν εἰκονίσῃ, παρὰ τὰ πλέον οὐτιδανὰ ἐνεργήματα τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου· ἀλλὰ τέλος ταπεινωμένος ἀδημονεῖ, ὅτι δὲν δύναται νὰ καταβάλῃ τὴν ἀνδρεία τους καὶ τοιουτοτρόπως οἱ Ἐλεύθεροι θριαμβεύουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐχθρῶν τους.

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι τὸ ἔργο, ποὺ τὸ μελέτησε καὶ τὸ δούλεψε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ὁ Σολωμός. Τὸν εἶδαμε νὰ τὸ ἀρχίζῃ μαζὶ μὲ τὸ πέσιμο τοῦ Μεσολογγοῦ (1826) καὶ τὸν βρίσκουμε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια (1844), ἐνῶ ἦταν ἀρκετὰ προχωρημένος στὴ σύνθεσί του, νὰ τὸ ξαναχύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ καινούργιο μέτρο.

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι»μποροῦν νὰ ὀνομαστοῦν τὸ καθαυτὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ, ὄχι μόνο γιατί τὸ δούλεψε χρόνια καὶ χρόνια, παρὰ καὶ γιατί ζήτησε σ' αὐτὸ μέσα νὰ κλείσῃ ὅ,τι ἀνώτερο ἔφτασε ὁ ἴδιος νὰ ἀντικρύσῃ στὴ ζωὴ του. Ὅλη ἡ ἐμπειρία, ὅλο τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦταν βαλμένα ἐκεῖ μέσα. «Σκέψου βαθιά», λέει στὸν ἑαυτό του ὁ ποιητής, «καὶ σταθερὰ (μιά φορά γιὰ πάντα) τὴ φύσι τῆς Ἰδέας, πρὶν πραγματοποιήσῃς τὸ ποίημα. Εἰς αὐτὸ θὰ ἐνσαρκωθῇ τὸ οὐσιαστικώτερο καὶ ὑψηλότερο περιεχόμενο τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἡ πατρίδα καὶ ἡ πίστις». Ἐν ἂν ὁ Σολωμός ἔφτανε νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργο κατὰ πῶς τὸν βλέπουμε νὰ τὸ σχεδιάζῃ, θὰ ἔδινε ὅτὸν κόσμον τὴ σπάνια χαρὰ νὰ γνωρίσῃ ἀνθρώπους μὲ πλοῦσια ζωὴ. Ὅπως στὰ μεγάλα ἀριστουργήματα

τῆς τέχνης ἔτσι καὶ στοὺς «Ἐλεύθερους πολιορκημένους» ξάστερο ἀνοίγεται ὄλο τὸ βάθος τῆς ζωῆς κι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀξιοὶ νὰ τὸ ἀντικρύσουν καὶ νὰ τὸ μετρήσουν. Τὸ ἔργο αὐτό, ἔτσι ἀτελείωτο καθῶς εἶναι, σὲ σαστίζει μὲ τὴ βαθεῖα καὶ πλατεῖα σύλληψί του, καὶ τὸ σπουδαιότερο, τὰ ἴδια τὰ πράγματα νοιώθεις νὰ ὀρίζουν τὴ σύλληψι καὶ δὲν εἶναι ἢ παρατενωμένη προσπάθεια ἐνὸς ἐξαιρετικοῦ ἀτόμου. Ἡ ὑπεράνθρωπη ἀντίστασι καὶ ἡ ἡρωϊκὴ ἐξοδος τῶν πολιορκουμένων τοῦ Μεσολογγοῦ κάνουν τὴν ὑπόθεσι τοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ ἐμέλλε νὰ εἶναι ἡ δοξολογία ὄλου τοῦ ἀγῶνα τῶν πατέρων μας γιὰ τὴ λευτεριά. Σ' αὐτὸ μοιάζει μὲ τὸν Ὕμνο. Ὅμως ποῖα διαφορὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο τραγούδι στὸ τελευταῖο...

Εἶχε ὁ Σολωμὸς ἀρκετὰ πονέσει μαζί μὲ τοὺς ἀγωνιστὲς, εἶχε ἀρκετὰ στὴ ζωὴ του λαχταρίσει τὴ λευτεριά, εἶχε ἀρκετὰ συλλογιστῆ, ποὺ νὰ μὴ μποροῦν νὰ τὸν παρασύρουν ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς.

Ἡ ἀξίωσι τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά εἶχε ψηλώσει, δὲν ἦταν ἡ ἴδια ὅπως ὅταν συνέθετε τὸν Ὕμνο. Γι' αὐτὸ οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι», ἐνῶ μοιάζουν νὰ ἀκουμποῦν σ' ἕνα ἐξωτερικὸ περιστατικὸ, στὸ βάθος δείχνουνται ὑπέρτατη ἔκφρασι τοῦ πόθου τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά καί, γιὰ νὰ μὴν ἀλλάξουμε τὰ λόγια μας, οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, καθῶς τὴ γέννησε ἢ λαχτάρει τοῦ Σολωμοῦ νὰ πλησιάσει τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ Μεσολογγοῦ καὶ νὰ γίνῃ ἕνα μαζί τους...

Ὅπως οἱ μεγάλοι ἀγωνιστὲς ἔβαζαν ὅλη τὴ ζωὴ τους κάτω καὶ δημιουργοῦσαν ἕνα σύνολο, τὸ ἴδιο κι ὁ Σολωμὸς στὸ εἶδός του δημιουργοῦσε ἀκούγοντας στὸ ἐσωτερικὸ του ἕναν ὀλάκερο κόσμον νὰ βουίξει ἀρμονικά. Ἔτσι κάνουν ὄλοι οἱ ἀληθινοὶ ποιητὲς. Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ὁ ὑψηλὸς ὕμνος στὸ ἀνεχτίμητο καλὸ τοῦ ἀνθρώπου, στὴ θ έ λ η σ ι .

Ἐκεῖ μέσα ὁ Σολωμὸς μᾶς φανερώνει τὸ τρομερὸ μυστικὸ τῆς: θ έ λ η σ ι σημαίνει χ ρ έ ο ς, θέλει μόνο ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ποὺ εἶναι πρόθυμος νὰ πάθῃ. Τὴ στιγμῆ, ποὺ ἐλαττωθῆ ἢ προθυμία του, ἀδυνατίζει κι ἡ θέλησί του.

Ὁ Σολωμὸς μὲ τὸ τραγούδι αὐτὸ ἁγίασε τοὺς ἀγωνιστὲς στὴν ψυχὴ μας. Τώρα μπορεῖ ὁ Ἕλληνας νὰ περηφανεύεται, γιὰτὶ ἔχει κάτι ἅγιο μέσα ἢ ζωὴ του, γιὰτὶ μπορεῖ στὴ γλώσσά του νὰ κάμῃ τὸν ὄρκο «Μὰ τίς ψυχές, ποὺ χάθηκαν πολεμώντας», ὄρκο ποὺ θά

τόν φυλάξει, ἔπειδὴ ὁ Σολωμὸς μὲ τὴν ποιητικὴν του μεγαλοφυΐα μᾶς δείχνει πῶς οἱ ψυχὲς ἐκεῖνες ἦταν ἀληθινὰ ἄγιες.

Ὅσο κομματιασμένο κι ἂν εἶναι τὸ τραγοῦδι τῶν « Ἐλευθέρων πολιορκημένων », τὸ νόημά του δὲν θόλωσε καθόλου. Ἀστράφτει κι ἀπὸ τὰ συντρίμμια του ἀκούγεται ἡ καθαρὴ ἀπόκρισι, πού ἔδωσε ὁ ποιητὴς στὸ ἐρώτημα, πού τοῦ ἔβαζε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ: ἂν ἔχη δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κάτι δικό του. Ἔχει, μᾶς λέει ὁ Σολωμὸς, κάτι, πού ὁ θάνατος δὲ μπορεῖ νὰ τοῦ τὸ πάρῃ — κι αὐτὸ εἶναι ἡ θ ἔ λ η σ ί του.

Ὅμως ἐκεῖνος θ ἔ λ ε ι, πού εἶναι πρόθυμος νὰ π ἄ θ η. Θέλῃσι σημαίνει χρέος. Ἀπόδειξι οἱ πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγοῦ. Θ ἔ λ η σ α ν νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι καὶ ἄ λ η θ ι νὰ ζήσανε, γιατί φάνηκαν π ῑ ρ ὀ θ υ μ ο ι νὰ πάθουν. Στὸ βᾶθος εἶναι ἡ ἴδια ἀπόκρισι, πού ἔδωσαν ὅλοι οἱ μεγάλοι σὲ διάφορες ἐποχές: « ἀξίζει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος, γιατί ἀξίζει νὰ μαθαίῃ ». Μᾶς τὴ δίνει κι ὁ Σολωμὸς μὲ τὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς του καὶ γιὰ κείνο εἶναι μεγάλοι κι αὐτὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του.

Σχεδιάσμα Β'

Ἄκρα τοῦ τάφου σιωπὴ στὸν κάμπο βασιλεύει·
λαλεῖ πουλί, παίρνει σπειρὶ κι ἡ μάννα τὸ ζηλεύει.
Τὰ μάτια ἡ πείνα ἐμαύρισε· στὰ μάτια ἡ μάννα μνέει.

Στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει:
« ἔρμο τουφέκι σκοτεινὸ, τί σ' ἔχω ἄγῳ στὸ χέρι;
ὄπου σὺ μοῦ ἔγινες βαρὺ κι ὁ Ἄγαρηνὸς τὸ ξέρει ».

Ἡ ζωὴ, πού ἀνασταίνεται μὲ ὅλες τῆς τὲς χαρὲς ἀναβρῦζοντας ὀλοῦθε νέα λαχταριστὴ, περιχονόμενη εἰς ὅλα τὰ ὄντα· ἡ ζωὴ ἀκέραιη ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τὰ μέρη θέλει νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ· θάλασσα, γῆ, οὐρανὸς συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καὶ βᾶθος συγχωνευμένα, τὰ ὅποια πάλι πολιορκοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύσιν στὴν ἐπιφάνεια καὶ εἰς τὸ βᾶθος τῆς.

Ἡ ὠραιότης τῆς φύσης, πού τοὺς περιτριγυρίζει, αὐξάνει εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ἀνυπομονησίαν νὰ πάρουν τὴν χαριτωμένην γῆν, καὶ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὸν πόνο ὅτι θὰ τὴ χάσουν.

Ὁ Ἀπρίλης μὲ τὸν Ἔρωτα χορεύουν καὶ γελοῦνε,
κι ὅσ' ἄνθια βγαίνουν καὶ καρποὶ τόσο ἄρματα σὲ κλειοῦνε.
Λευκὸ βουνάκι, πρόβατα κινούμενα, βελάζει,

καί μέσ' στή θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι
 κι όλόλευκο έσύμιξε μέ τ' ούρανοῦ τὰ κάλλη.
 Καί μέσ' τῆς λίμνης τὰ νερά, ὅπ' ἔφθασε μ' άσπούδα,
 ἔπαιξε μέ τόν ἴσκιο της γαλάζια πεταλούδα,
 πού εὐώδιασε τόν ὕπνο της μέσα στόν ἄγριο κρίνο,
 τὸ σκουληκάκι βρίσκεται σ' ὦρα γλυκειά κι ἐκεῖνο.
 Μάγεμμα ἢ φύσις κι ὄνειρο στήν ὁμορφιά καί χάρι,
 ἢ μαύρη πέτρα ὀλόχρυση καί τὸ ξερό χορτάρι
 μέ χίλιες βρύσες χύνεται, μέ χίλιες γλωσσες κρένει :
 ὁ π ο ι ο ς π ε θ ἄ ν η σ ἡ μ ε ρ α , χ ἰ λ ι ε ς φ ο ρ ἔ ς π ε θ α ἴ ν ε ι .
 Τρέμ' ἢ ψυχὴ καί ξαστοχᾶ γλυκὰ τὸν ἑαυτό της.

Ἐνῶ ἀκούεται τὸ μαγευτικὸ τραγούδι τῆς ἀνοιξης, ὅπου κινδυνεύει νὰ ξυπνήσῃ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς τόσον, ὥστε νὰ λιγοστέψῃ ἢ ἀντρέια τους, ἕνας τῶν Ἑλλήνων πολεμάρχων σαλπίζει κρᾶζοντας τοὺς ἄλλους εἰς συμβούλιο καί ἡ σθησμένη κλαγγή, ὅπου βγαίνει μέσ' ἀπὸ τὸ ἀδυνατισμένο στήθος του, φθάνοντας εἰς τὸ ἐχθρικό στρατόπεδο παρακινεῖ ἕναν Ἀράπη νὰ κάμῃ ὅ,τι περιγράφουν οἱ στίχοι 4-12.

« Σάλπιγγα κόψ' τοῦ τραγουδιοῦ τὰ μάγια μέ βία,
 γυναικός, γέροντος, παιδιοῦ μὴ κόψουν τὴν ἀντρέια ».
 Χαμένη, ἀλλοίμονο, κι ὀκνή τῇ σάλπιγγα γροικαίει·
 ἀλλὰ πῶς φθάνει στόν ἐχθρὸ καί κάθ' ἠχῶ ξυπνάει ;
 Γέλιο στό σκόρπιο στράτευμα σφοδρὸ γεννοβολιέται
 κι ἡ περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανίς πετιέται·
 καί μέ χαρούμενη πνοὴ τὸ στήθος τὸ χορτᾶτο,
 τ' ἀράθυμο, τὸ δυνατό κι ὄλο ψυχῆς γιομᾶτο,
 βαρῶντας γύρου, ὀλόγυρα, ὀλόγυρα καί πέρα,
 τὸν ὁμορφο τρικύμισε καί ξᾶστερον ἄερα·
 τέλος μακριὰ σέρνει λαλιά, σὰν τὸ πεσοῦμεν' ἄστρο,
 τρανὴ λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητὴ κατὰ τὸ κάστρο.

Κι ἀνθίζε μέσα μου ἡ ζωὴ μ' ὅλα τὰ πλούτια πού 'χει.
 Ἡ δύναμί σου πέλαγο κι ἡ θέλησί μου βράχος.

Σχεδιάσμα Γ'

Ἐπὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι ἀπὸ τὴ μαύρη πίσσα,

ἄλλ' ἥλιος, ἄλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος
 ὁ στῦλος φανερώνεται μέ κάτου μαζωμένα
 τὰ παλληκάρια τὰ καλά, μ' ἀπάνου τῆ σ η μ α ί α ,
 πού μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸν Σταυρὸν ἀπλώνει
 παντόγυρα στὸν ὄμορφον ἀέρα τῆς ἀντρείας,
 κι ὁ οὐρανὸς καμάρωνε κι ἡ γῆ χειροκροτοῦσε
 κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε
 κι ἐσκόρπα τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης.
 « Ὅμορφη, πλοῦσια κι ἀπαρτη καὶ σεβαστὴ κι ἀγία ».

Ὁ Πειρασμὸς

Ἔστησ' ὁ Ἔρωτας χορὸ μέ τὸν ξανθὸν Ἀπρίλη
 κι ἡ φύσις ἠῦρε τὴν καλὴ καὶ τὴ γλυκεῖά της ὥρα
 καὶ μέσ' στὴ σκιά, πού φούντωσε καὶ κλεῖ δροσιῆς καὶ μόσχους
 ἀνάκουστος κελαηδισμὸς καὶ λιποθυμισμένους.
 Νερά καθάρια καὶ γλυκά, νερά χαριτωμένα
 χύνονται μέσ' στὴν ἄβυσσο τὴ μοσχοβολισμένη
 καὶ παίρνουνε τὸ μόσχο της κι ἀφήνουν τὴ δροσιὰ τους
 κι οὔλα στὸν ἥλιο δείχνοντας τὰ πλοῦτια τῆς πηγῆς τους,
 τρέχουν ἐδῶ, τρέχουν ἐκεῖ καὶ κάνουν σὰν ἀηδόνια.
 Ἐξ' ἀναβρῦζει κι ἡ ζωὴ, σ' γῆ, σ' οὐρανό, σὲ κῦμα.
 Ἄλλὰ στῆς λίμνης τὸ νερό, π' ἀκίνητό ἔναι κι ἄσπρο,
 ἀκίνητ', ὅπου κι ἂν ἰδῆς, καὶ κάτασπρ' ὡς τὸν πάτο,
 μέ μικρὸν ἴσκιον ἄγνωρον ἔπαιξ' ἡ πεταλούδα,
 πού ἔχε εὐωδιάσει τὸ ὕπνου της μέσα στὸν ἄγριο κρίνο.
 Ἄλαφροῖσκιωτε καλέ, γιὰ πὲς ἀπόψε τί ἴδες:
 « νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια! »
 χωρὶς ποσῶς γῆς, οὐρανὸς καὶ θάλασσα νὰ πνένε,
 οὐδ' ὅσο κὰν' ἡ μέλισσα κοντὰ στὸ λουλουδάκι,
 γύρου σὲ κάτι ἀτάραχο, π' ἀσπρίζει μέσ' στὴ λίμνη,
 μονάχο ἀνακατώθηκε τὸ στρογγυλὸ φεγγάρι
 κι ὄμορφη βγαίνει κορασιὰ ντυμένη μέ τὸ φῶς του.

« Ἀ π α ν τ α »

Διονύσιος Σολωμὸς

3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΔΟΧΟΝ

Ἄς μὴ βρέξη ποτὲ
τὸ σύννεφον καὶ ὁ ἄνεμος
σκληρὸς ἄς μὴ σκορπίση
τὸ χῶμα τὸ μακάριον,
ποῦ σᾶς σκεπάζει.

ἐπὶ τὸ μέγα πρόσωπον
τῆς γῆς πολυβοτάνου
εὐθύς τὸ οὐράνιον βλέμμα
βαθυσκαφῆ ἐφανέρωσεν
μνήματα μύρια.

Ἄς τὸ δροσίζη πάντοτε
μὲ τ' ἀργυρᾶ τῆς δάκρυα
ἢ ροδόπεπλος κόρη·
καὶ αὐτοῦ ἄς ξεφυτρῶνουν
αἰώνια τ' ἄνθη.

Πολλὰ μὲν σκοτεινά·
φέγγει ἐπ' ὀλίγα τ' ἄστρον
τὸ τῆς ἀθανασίας·
τὴν ἐκλογὴν ἐλεύθερον
δίδει τὸ θεῖον·

Ἦ γνήσια τῆς Ἑλλάδος
τέκνα· ψυχαὶ ποῦ ἐπέσατε
εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρείως,
τάγμα ἐκλεκτῶν ἡρώων,
καύχημα νέον.

Ἕλληνες, τῆς πατρίδος
καὶ τῶν προγόνων ἄξιοι·
Ἕλληνες σεῖς, πῶς ἤθελεν
ἀπὸ σᾶς προκριθεῖν
ἄδοξος τάφος;

Ἦ, σᾶς ἄρπαξεν ἡ τύχη
τὴν νικητήριον δάφνην
καὶ ἀπὸ μυρτιᾶν σᾶς ἐπλεξε
καὶ πένθιμον κυπάρισσον
στέφανον ἄλλον.

Ὁ γέρον φθονερὸς
καὶ τῶν ἔργων ἐχθρὸς
καὶ πάσης μνήμης ἔρχεται·
περιτρέχει τὴν θάλασσαν
καὶ τὴν γῆν ὄλην.

Ἄλλ' ἂν τις ἀπεθάνη
διὰ τὴν πατρίδα, ἢ μύρτος
εἶναι φύλλον ἀτίμητον
καὶ καλὰ τὰ κλαδία
τῆς κυπαρίσσου.

Ἀπὸ τὴν στάμναν χύνει
τὰ ρεύματα τῆς λήθης
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει.
Χάνονται οἱ πόλεις, χάνονται
βασιλεία κι ἔθνη.

Ἄφ' οὐ εἰς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου
τοὺς ὀφθαλμοὺς ἢ πρόνοος
φύσις τὸν φόβον ἔχυσε
καὶ τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας
καὶ τὴν ἡμέραν,

Ἄλλ' ὅτε πλησιάσῃ
τὴν γῆν, ὅπου σᾶς ἔχει,
θέλει ἀλλάξῃ τὸν δρόμον του
ὁ Χρόνος τὸ θαυμάσιον
χῶμα σεβάζων.

Αὐτοῦ, ἄφ' οὗ τὴν ἀρχαίαν
πορφυρίδα καὶ σκήπτρον
δώσωμεν τῆς Ἑλλάδος,
θέλει φέρειν τὰ τέκνα τῆς
πᾶσα μητέρα.

« Ἀ ὕ ρ α »

Καὶ δακρυχέουσα θέλει
τὴν ἱεράν φιλήσειν
κόνιν καὶ εἶπειν: Τὸν ἔνδοξον
λόχον, τέκνα, μιμήσατε,
λόχον ἠρώων.

Ἄνδρας Κάλβος

4. Ο Ω Κ Ε Α Ν Ο Σ

1

Γῆ, τῶν θεῶν φροντίδα,
Ἑλλάς, ἠρώων μητέρα,
φίλη, γλυκεῖα πατρίδα μου,
νύκτα δουλείας σ' ἐσκέπασε,
νύκτα αἰώνων.

2

Οὕτω εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον
τῶν οὐρανίων ἐρήμων
νυκτερινὸν ἐξάπλωσεν
ἔρεβος τὰ πλατέα
πένθιμα ἐμβόλια.

3

Καὶ εἰς τὴν σκοτιᾶν βαθεῖαν,
εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα
τὰ φῶτα σιγαλέα
κινῶνται τῶν ἀστέρων
λελυπημένα.

4

Ἐχάθησαν οἱ πόλεις,
ἐχάθησαν τὰ δάση
κι ἡ θάλασσα κοιμᾶται
καὶ τὰ βουνά· καὶ ὁ θόρυβος
παύει τῶν ζώντων.

5

Εἰς τὰ φρικτὰ βασίλεια
ὁμοιάζει τοῦ θανάτου
ἡ φύσις ὄλη· ἐκεῖθεν
ἦχος ποτὲ δὲν ἔρχεται
ὑμνων ἢ θρήνων.

6

Ἄλλὰ τῶν μακαρίων
στάβλων ἰδοὺ τὰ ἦφα
κάγκελλα αἱ ὦραι ἀνοίγουσιν,
ἰδοὺ τὰ ἀκάμαντα ἄλογα
τοῦ Ἥλιου ἐκβαίνουν.

7

Χρυσᾶ, φλογώδη καίουσι
τοὺς δρόμους τοῦ ἀέρος
τὰ ἀμιλλητήρια πέταλα
τοὺς οὐρανοὺς φωτίζουσι
λάμπουσαι αἱ χαῖται.

8

Τώρα ἐξανοίγει τ' ἄνθη
εἰς τὸν δροσώδη κόλπον
τῆς γῆς ἡ Αὐγή· καὶ φαίνονται
τώρα τῶν φιλοπόνων
ἀνδρῶν τὰ ἔργα.

9

Τὰ μυρισμένα χεῖλη
τῆς ἡμέρας φιλοῦσι
τὸ ἀναπαυμένον μέτωπον
τῆς οἰκουμένης· φεύγουσιν
ὄνειρα, σκότος,

10

ὕπνος, σιγῆ· καὶ πάλιν
τὰ χωράφια, τὴν θάλασσαν,
τὸν ἄερα γεμίζουσι
καὶ τὰς πόλεις μὲ κρότον
ποίμνια καὶ λύραι.

11

Εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ στόμα
ἰδοῦ προβαίνει ὁ μέγας
λέων, φοβερὸν
λαιμὸν τετριχωμένον
βρέμων τινάζει.

12

Ὁ ἀετὸς ἀφήνει
τοὺς κρημνοὺς ὑψηλοῦς·
κτυπάουσιν οἱ πτέρυγες
τὰ νέφη καὶ τὸν Ὀλυμπον
ἢ κλαγγὴ σχίζει.

13

Ἐθλιψε τὴν Ἑλλάδα
νύκτα πολλῶν αἰώνων,
νύκτα μακρᾶς δουλείας,
αἰσχύνῃ ἀνδρῶν ἢ θέλημα
τῶν ἀθανάτων.

14

Ἡ χώρα τότε ἐφαίνετο
ναὸς ἠρειπωμένος,
ὅπου οἱ ψαλμοὶ σιγάουσι
καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρήμητα
φύλλα κοιμῶνται.

15

Ὡσὰν ἐπὶ τὴν ἄπειρον
θάλασσαν τῶν ὀνείρων
ὀλίγαι, ἀπηλπισμένοι
ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουσιν
μὲ δίχως βίαν.

16

Οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος
τὰ δένδρα ἕως τοὺς βράχους
τῆς Κυθήρας κυλίουσα
τὴν ἄμαξαν βραδεῖαν,
οὐρανοδρόμον

17

ἢ τρίμορφος Ἐκάτη
ἔθεώρει τὰ πλοῖα
εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους
λάμνοντα ἀδόξως, φεύγοντα
διασκορπισμένα.

18

Σὺ τότε, ὦ λαμπροτάτη
κόρη Διός, τοῦ κόσμου
μόνη παρηγορία,
τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες,
ὦ Ἐλευθερία.

19

Ἦλθ' ἡ θεά· κατέβη
εἰς τὰ παραθαλάσσια
κλειστὰ τῆς Χίου· τὰς χεῖρας
ἄπλωσ' ὀρθή καὶ κλαίουσα
λέγει τοιαύδε :

20

— « Ὠκεανέ, πατέρα
» τῶν χορῶν ἀθανάτων,
» ἄκουσον τὴν φωνήν μου
» καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλεσον
» τὸν μέγαν πόθον.

21

» Ἐνδοξον θρόνον εἶχον
» εἰς τὴν Ἑλλάδα· τύρανοι
» πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι,
» σήμερον σὺ βοήθησον,
» δός μου τὸν θρόνον.

22

» Ὅταν τοὺς ἀνοήτους
» φεύγω θνητοῦς, μὲ δέχονται
» οἱ πατρικαὶ σου ἀγκάλαι·
» ἡ ἐλπίς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου
» στηρίζεται ὅλη ».

23

Εἶπε· καὶ εὐθύς ἐπάνω
εἰς τὰς ροὰς ἐχύθη
τοῦ ὠκεανοῦ, φωτίζουσα
τὰ νῶτα ὑγρά καὶ θεῖα
πρόφαντος λάμψις.

24

Ἀστράπτουσι τὰ κύματα
ὡς οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀνέφελος,
ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος
καὶ τὰ πολλὰ νησιά
δείχνει τοῦ Αἰγαίου.

25

Πρόσεχε τώρα· ὡς ἄνεμος
σφοδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση
ὁ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται·
ἄκουε τῶν πλεόντων
τὸ « εἶα μόλα ».

26

Σχισμένη ὑπὸ μυρίας
πρώρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα,
τὰ πετερωμένα ἀδράχτια
ἐλεύθερα ἐξαπλώνονται
εἰς τὸν ἀέρα.

27

Ἐπὶ τὴν λίμνην οὕτως
αὐγερινὰ πετάουσι
τὰ πλήθη τῶν μελίσσων,
ὅταν γλυκὺ τοῦ ἔαρος
φυσάη τὸ πνεῦμα.

28

Ἐπὶ τὴν ἄμμον οὕτω
περιπατοῦν οἱ λέοντες
ζητοῦντες τὰ κοπάδια,
τὴν θερμὴν τῶν ὀνύχων
ἐὰν αἰσθανθῶσιν.

29

Οὕτως, ἐὰν τὴν δύναμιν
ἀκούσουν τῶν πτερύγων
οἱ ἀετοί, τὸ κτύπημα
τῶν βροντῶν ὑπερήφανοι
καταφρονοῦσι.

30

Πεφιλημένα θρέμματα
ὠκεανοῦ, γενναῖα,
καὶ τῆς Ἑλλάδος γνήσια
τέκνα καὶ πρωτοστάται
ἐλευθερίας.

31

Χαίρετε σεῖς, καυχήματα
τῶν θαυμασίων (Σπέτζίας,
Ὑδρας, Ψαρῶν) σκοπέλων,
ὅπου ποτὲ δὲν ἄραξε
φόβος κινδύνου.

32

Κατευοδοῖτε ! — ὀρμήσατε,
τὰ συναγμένα πλοῖα,
ὦ ἀνδρεῖοι, σκορπίσατε,
τὸν στόλον κατακαύσατε,
στόλον βαρβάρων.

37

Ὅθωμανὲ περήφανε,
ποῦ εἶσαι ; νέον στόλον
φέρε, ὦ μωρέ, καὶ σύναξε·
νέαν δάφνην οἱ Ἕλληνες
θέλουν ἀρπάξειν.

« Λύρα »

33

Τὰ δειλὰ τῶν ἐχθρῶν σας
πλήθη καταφρονήσατε·
τὴν κόμην πάντα ὁ θρίαμβος
στέφει τῶν ὑπὲρ πάτρης
κινδυνευόντων.

34

Ἦ ἐπουράνιος χεῖρα!
σὲ βλέπω κυβερνοῦσαν
τὰ τρομερὰ πηδάλια
καὶ τῶν ἡρώων οἱ πρῶραι
ἰδοῦ πετάουν.

35

Ἴδου κροτοῦν, συντρίβουσι
τοὺς πύργους θαλασσίους
ἐχθρῶν ἀπείρων· σκάφη,
ναύτας, ἰστία, κατάρτια
ἢ φλόγα τρώγει·

36

καὶ καταπίνει ἢ θάλασσα
τὰ λείψανα· τὴν νίκην
ὑψωσ', ὦ Λύρα· ἂν ἦρωες
δοξαζῶνται, τὸ θεῖον
φιλεῖ τοὺς ὕμνους.

Ἄνδρας Κάλβος

5. ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΠΛΟΥΣ

Κατά τινα μῦθον ὁ Διόνυσος ἀπήγαγεν ἀπὸ τὴν παρὰ τὴν Κρή-
την νῆσον Δίαν τὴν ὠραίαν κόρην τοῦ Μίνωος καὶ τῆς Πασιφάης
'Αριάδην. Ἐνῶ δὲ ἐπλεε πρὸς τὴν Νάξον, Τυρρηνοὶ πειραταὶ αἰχμα-
λωτίζουσι τὸ πλοῖον, τὸ ὁποῖον τοὺς μετέφερε, καὶ θέλουσι ν' ἀρπάξουσι
τὴν κόρην. Ὁ Διόνυσος τότε ἐγείρει ἀγρίαν λαίλαπα, ἣτις καταπονεῖ
καὶ ἐξαντλεῖ τοὺς πειρατάς, τοὺς ὁποίους τέλος ὁ θεὸς μεταβάλλει
εἰς δελφίνας, ἐνῶ ἡ 'Αριάδνη ἐνθρονίζεται εἰς τὸν 'Ὀλυμπον ὡς νέα
θεά.

Ἡ πλαστικότης καὶ μουσικότης τοῦ στίχου, ἡ πλοκὴ τοῦ μύθου
καὶ ἡ πληθὺς τῶν ὠραίων εἰκόνων καθιστοῦν τὸ ποίημα ἐν τῶν ἀρι-
στουργημάτων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

1

Ἡ ἕκτασις τοῦ ἄχανοῦς
Αἰγαίου ἐκοιμᾶτο
κι ἔβλεπε δύο οὐρανοῦς,
ὁ εἷς ἦν ἄνω κυανοῦς,
γλαυκὸς ὁ ἄλλος κάτω.

2

Αἰ διαλείπουσαι πνοαὶ
τοῦ ἕαρος ἐφύσων
ἀμφίβολοι καὶ ἀραιαί·
μακρὰν δ' ἐφαίνοντο ὡς σκιαὶ
αἰ κορυφαὶ τῶν νήσων.

3

Ἡ δύσις, πύλη φλογερά,
λαμπρὰς ἀντανακλάσεις
ἠκόντιζεν εἰς τὰ νερά,
ὡς ἂν ἐνέμοντο πυρὰ
τὴν πλάκα τῆς θαλάσσης.

4

Ἄλλ' ὅπου νότος εἰς γλαυκὰς
ταινίας τὴν ἐρρίκνου,
τί ἦτον ; ὄρνις ἢ ὀλκάς,
ἦτις ἐτάνυε λευκὰς
τὰς πτέρυγας ὡς κύκνου ;

5

Ἦτον ὀλκάς, οὐχὶ πτηνόν,
ὡς δ' ἔφθασε πλησίον,
μέλαν ἐφαίνετο βουνὸν
καὶ τὸν ἰστόν του Τυρρηνῶν
ἐκόσμηι ἐπισείων.

6

Ἦν τὸ κατάστρωμα εὐρύ,
πλήρης ἀνδρῶν ἢ πρύμνη
βῆμα τὴν ἔκρουε βαρὺ·
ἀντήχουν ἄγριοι χοροὶ
καὶ ἐναλίων ὕμνοι.

7

Εἰς δὲ τὴν πρῶραν ἀπαλῶς
εἰς δέρματα πανθήρων
νέος κατέκειτο καλός,
εἰς τὸν βραχίον' ἀμελῶς
τὸ σῶμα ὑπεγείρων.

8

Σπανία ἦν ἡ καλλονὴ
αὐτοῦ τοῦ νεανίου.
Μᾶλλον ἐφαίνετο γυνὴ
ἔχουσα ὄψιν εὐγενῆ
καὶ πλήρη μεγαλείου.

9

Χρυσούν ἐκράτει ἀφ' ἐνὸς
περίγλυφον κρατῆρα
καὶ μὲ θωπεύματα κυνὸς
ώραία τίγρις ταπεινῶς
τῷ ἔλειχε τὴν χεῖρα.

10

Ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ χειρὸς
προσέκλινεν ἡρέμα
νεῆνις, κρίνος ἀνθηρός,
καὶ εἰς τὸ βλέμμα τῆς πυρὸς
αὐτὸς προσήλου βλέμμα.

11

Ποία ἐντέλεια ! Εἰκὼν
ἐφαίνετο μαρμάρου,
θαῦμα τῆς τέχνης γλυπτικόν·
ἀλλ' ὡς αὐτὴ δὲν ἦν λευκὸν
τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου.

12

Τότε δ', ὡς ἔκειτο ἐκεῖ,
διέστειλε τὰ χεῖλη
κι ἐξῆλθον τόνοι μουσικοὶ
καὶ μειδιάσασα γλυκὴ
ἢ κορασίς ὠμίλει.

13

— «Ὅταν σὲ βλέπω, δειλιῶν
τὸ σῶμά μου πῶς τρέμει ;
Εἶσαι ἀνώτερόν τι ὄν ;
Ἄν ἄνθρωπον ἢ ἄν θεὸν
ἀκολουθῶ, εἶπέ μοι ».

14

Κι ἐκεῖνος εἶπε μειδιῶν :
—« Θεώρει με, ὦ κόρη,
θεὸν πλησίον σου, θεόν,
καὶ πρώτην τῶν εὐτυχιῶν
τὴν μετὰ σοῦ θεώρει ».

15

—« Θεὸν μὴ λέγῃς· οἱ θεοὶ
τὸν Ὀλυμπον οἰκοῦσι.
Καὶ ἂν μοι φύγη ἡ ζωὴ
εἰς στεναγμὸν διακαῆ,
τίς θέλει τὸν ἀκούσει ;

16

» Θεὸς ἂν εἶσαι, θὰ ζητῆς
καπνὸν εὐώδους κνίσσης
καὶ ἑκατόμβας τελετῆς,
ἀλλ' ὄχι ἔρωτα θνητῆς·
κι ἐμὲ νὰ λησμονήσης ».

17

Ἐν ᾧ δὲ οὔτοι τρυφερῶς
τοιαῦτα συνωμίλου,
τῶν ναυτῶν ἔσθη ὁ χορὸς
κι ἐπὶ τὸ ζεῦγος βλοσυρῶς
τὰ βλέμματα προσήλου.

18

Καὶ διὰ λόγων ἀναιδῶν
ὁ εἰς τὸν ἄλλον πείθων,
λείας ὠρέγετο ἰδῶν
τὸν πλοῦτόν τῶν πολυειδῶν
καὶ πολυτίμων λίθων.

19

Ἦρπασαν ὄπλα παρευθὺς
ἀπὸ τῶν προσπιπτόντων,
λίθους τινὲς χειροπληθεῖς
καὶ ὅ,τι εὗρισκε καθεῖς,
τις κώπην καὶ τις κόντον.

20

Εἶδε τὴν πράξιιν τῶν ναυτῶν
ὁ ξένος νεανίας·
τὸν νοῦν ἐνόησεν αὐτῶν,
ὄλλ' ἔμεινεν ἀκινήτων
μεθ' ὑπερηφαιείας.

21

—« Τί θέλετε » ; τοὺς ἔρωτᾷ·
καὶ εἰς αὐθάδης ναύτης
τῷ λέγει : — « Θέλομεν αὐτὰ
τὰ ψέλια τὰ τορνευτὰ
μετὰ τῆς κόρης ταύτης.

22

» Σὲ δέ, τὸν νέον τὸν καλόν,
ταλάντου θὰ πωλήσω
εἰς τὰς φυλάς τῶν Σικελῶν ».·
Ἵ δ' ἀπεκρίθη ἀπειλῶν :
« Παράφρονες ! ὀπίσω.

23

» Ληστῶν ἀγέλη εἰσθε σεῖς ».·
κι ἐκάγχασαν ἐκεῖνοι,
κι ἔχῳρει ἕκαστος θρασύς
κι ἐπὶ τὴν κόρην τοὺς δασεῖς
βραχίονας ἐκίνει.

24

Κτυπᾷ τὸν πόδα του βοῶν·
καὶ δι' ἄρμῶν καὶ κάλων
τρίζει τὸ πλοῖον φρικῶν
ἀπὸ τῶν ἄκρων κεραιῶν
ὡς ἄκρων τῶν ὑφάλων.

25

Ἰδοῦ, ἐξ ἔω καὶ δυσμῶν,
ὦ, θαῦμα ! καὶ ὦ, φρίκη !
ὡς εἰς δεινὸν κατακλυσμὸν
τὰ κύματα μετὰ βρασμῶν
ὄρμοῦν οὐρανομήκη.

26

Νῦξ ἦλθε μέλαινα. Περᾷ
ἢ ἀστραπή τὸ σκότος
κι εἰς τὰ πυργοῦμενα νερὰ
κατὰ λυσσῶντος τοῦ βορρᾷ
λυσσῶν παλαίει νότος.

27

Ἵς λίκνον βρέφους σαλευτὸν
ἢ λαίλαψ τὸ κυλίει.
Σφάλλουσ' οἱ πόδες τῶν ναυτῶν
καὶ πᾶσαν δύναμιν αὐτῶν
σκοτιδινία λύει.

28

Πίπτουσιν ὑπτιοί, πρηνεῖς
καὶ ἐξησθενημένοι·
πνοῆς στεροῦνται καὶ φωνῆς.
καὶ ὁ βραχίον ἀδρανῆς
ὁ σιδηροῦς των μένει.

29

Ἄλλ' ἐμαράνθη κι ἡ καλή
παρθένος ὡς τὸ ἴον.
Κλίν' ἡ χρυσῆ της κεφαλὴ
καὶ εἰς βοήθειαν καλεῖ
ὁ ὀφθαλμὸς της δύων.

30

Τὰς ἀνθηράς της παρειὰς
ὁ νέος ἐλυπήθη
νὰ τὰς ἰδῆ χωρὶς χροιάς.
« Μή, φίλη », εἶπεν, « ὠχρίᾶς,
ἀνάβλεψον καὶ ζῆθι ».

31

Καὶ ἦνοιξ' ἐκείνη ἀσθενῶς
τοὺς γαλανοὺς ἀστέρας
κι ἐγέλασεν ὁ οὐρανὸς
κι ἔλαμψε πάλιν φωτεινὸς
ὁ δίσκος τῆς ἡμέρας.

32

Ἡ λαίλαψ παύει νὰ λυσοᾶ,
τὸ πέλαγος ν' ἀφρίζη.
Πάλιν ὁ ζέφυρος φυσᾶ,
πάλιν ἡ θάλασσα χρυσᾶ
τὰ κύματα κοιμίζει.

33

Ὁ φλοῖσβος μουσικοὺς λαλεῖ
περὶ τὴν τρόπιν ἤχους.
Γελᾶ γαλήνη καὶ δειλὴ
ἡ αὔρα παίζουσα φιλεῖ
τῆς κόρης τοὺς βοστρύχους.

34

Ἄηρ καὶ θάλασσα ζωὴν
καινὴν ἠκτινοβόλει
ὑπὸ τοῦ θέρους τὴν πνοήν.
Τὸ πᾶν ἦν κίνησις καὶ ἦν
χαρὰ ἡ φύσις ὄλη.

35

Αἴφνης ὠγκώθη ὡς μεστὸς
ἐαρινῆς ἰκμάδος
κι ἐρράγη τρίζων ὁ ἴστος
κι ἐξέφυ εὖρωστος βλαστός,
κομῶν ἀμπέλου κλάδος.

36

Στεφάνας πλέκουσα πολλὰς
ἠρτήθη εἰς τὰς κεραίας
καὶ εἰς πυκνὸν θόλον ἡ φυλλὰς
ἐκάμπτετο καὶ σταφυλὰς
ἐβλάστησε γενναίως.

37

Βριθὺς τοὺς κλάδους περικλῶν
καρπὸς τὸ βλέμμα τέρπει.
Εἰς κλῶνα πλέκεται ὁ κλών
καὶ τὸν ἴστον περικυκλῶν,
χλωρὸς κισσὸς ἀνέρπει.

38

Ἐξαίφνης ρεεῖ ἐκραγεῖς
ἐκ τῶν ἀκροκεραίων
εὐώδης ρύαξ διαυγῆς.
Δὲν ἦτον ὕδωρ ἐκ πηγῆς,
ἄλλ' ἀνθοσμίαις ρέων.

Οἱ πειραταὶ καταλαμβάνονται ἀπὸ φόβον. Ἐν τῷ μεταξύ προσορμίζονται ὑπὸ θριαμβευτικὴν συνοδείαν ὄλου τοῦ ἐναλίου κόσμου, ὅστις περιχαρὴς καὶ ἐνθουσιῶν συνοδεύει τὸν Διόνυσον, ἐνῶ Ναϊάδες καὶ Νηρηίδες φωνάζουσι « εὐοῖ, εὐάν ». Μόλις προσορμίζονται εἰς τὴν ἀκτὴν οἱ πειραταὶ, τρέπονται εἰς φυγὴν διωκόμενοι ὑπὸ τῶν συντρόφων τοῦ Διονύσου, ὅστις βλέπων τὴν Ἀριάδην « πρὸς ξένους πόνους νὰ πονῆ » ἐκ τῶν δεινῶν, τὰ ὅποια ὕφισταντο οἱ πειραταὶ, μεταμορφώνει αὐτοὺς εἰς δελφίνας καὶ

σφάζεται ἕκαστος πηδῶν
εἰς τὸ παφλάζον κύμα.

Ἡ Ἀριάδην ἰδοῦσα τὰς μεταμορφώσεις αὐτὰς καὶ τὰ ἄλλα θαύματα τοῦ συντρόφου τῆς ἀντιλαμβάνεται ὅτι πρόκειται περὶ θεοῦ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὴν ἀπολιθώσῃ, ἵνα μὴ μείνῃ μόνη. Ἐκεῖνος ὁμως τῆς λέγει ὅτι ταυτίζει μετ' αὐτῆς τὴν τύχην του :

39

« Ἡ θέν' ἀπέλθῃς μετ' ἐμοῦ
πλησίον τῶν μακάρων
ἢ εἰς τοῦ μαύρου ποταμοῦ
τὸ ρεῦμα πλέοντα ὁμοῦ
θὰ μᾶς δεχθῆ ὁ Χάρων.

40

Πλὴν θάρρει. Μετὰ τῶν θεῶν,
ὅπου τὸ θάλλον θέρος,
ὅπου ὁ ἄδυτος αἰῶν
καὶ ὅπου φῶς χωρὶς σκιῶν,
χωρὶς δακρῶν ἔρωσ.

« Ποιήματα »

41

Ἐκεῖ τὸ κάλλος σου θ' ἀνθῆ
μετὰ τῶν λαμπροτέρων
κι ἡ κόμη αὐτῆ ἢ ξανθῆ
εἰς τοὺς αἰθέρας θ' ἀπλωθῆ
ὡς πλόκαμος ἀστέρων ».

42

Ἡ νέα κόρη ἰλιγγιᾶ,
τῆς γῆς ἐκλείπ' ἡ θέα,
τὴν περιέβαλε σκιά
καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον θεὰ
ἐνεθρονίσθη νέα.

Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς

6. Η ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

Ἐπιθέσεις τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ θριαμβευτικὴ πορεία τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀπὸ τῆ Μακεδονία, ὅπου καταστρέψαι τοὺς Βουλγάρους, ἕως τὰς Ἀθήνας, γὰρ νὰ προσκυνήσῃ στὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας, ὅπως εἶχε τότε μετονομασθῆ ὁ Παρθενών.

Ὁ ποιητὴς βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ μᾶς δώσῃ θαυμάσιες ποιητικές περιγραφές τῶν διαφόρων ἐλληνικῶν τόπων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους περνάει ὁ Βουλγαροκτόνος μὲ τὸ στρατό του.

Παραθέτομε ἀπόσπασμα ἀπὸ τίς σημειώσεις τοῦ ποιητοῦ, διαφωτιστικές γιὰ τὴν κατανόησι τοῦ ποιήματος :

Σύμφωνα μὲ τὰ παραδομένα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους, τὸν καιρὸ τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαῆλ Παλαιολόγου, ὅταν πολιορκοῦσε τὴν φραγκοκρατούμενη Πόλη, ἀξιωματικοὶ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ διασκεδάζουν σ' ἓνα ἐρειπωμένο μοναστήρι ἐξω ἀπὸ τὴν Πόλη. Βλέπουν ἐκεῖ ἓνα μνήμα ὀλάνοιχτο καὶ στὸ πλάϊ του ἀκουμπισμένο ἓνα σκελετὸ ἀνθρώπου μὲ μιὰ φλογέρα στὸ στόμα.

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τοῦ τάφου κινημένοι μαντεύουν, πὼς τὸ σκέλεθρο μὲ τὴ φλογέρα εἶναι ὁ νεκρὸς τοῦ κραταιοῦ αὐτοκράτορα Βασιλίου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ποὺ ἑκατὸ χρόνια πρὶν εἶναι πεθαμμένος. Οἱ ἀξιωματικοὶ προσκυνοῦν τὸ λείψανο καὶ στέλλουν ἀγγελιαφόρο, γιὰ νὰ φέρῃ στὸν Παλαιολόγο τὸ μῆνυμα.

Θέλουν νὰ βγάλουν τὴ φλογέρα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λειψάνου, γιὰ περίπαιγμα πιθανώτατα βαλμένη ἐκεῖ. Ἡ φλογέρα, ἡ περιπαίχτρα, γίνεται φλογέρα συμβολικὴ, μυστηριακὴ, ἐπικὴ. Μιλᾷ, τραγουδᾷ, ψάλλει. Κρατᾷ δεμένους μὲ τὴν ἔκστασι τοὺς ξεφαντωτές. Στὸ ἐξῆς τὸ ποίημα ἀκολουθεῖ καὶ τελειώνει ἀχώριστο ἀπὸ τὸ τραγούδι τῆς φλογέρας μαζὶ ἐπικό, λυρικό, ἱστορικό, φιλοσοφικό, μυστικό, προφητικό. Ἡ πνοὴ τοῦ ποιητῆ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ βασιλιᾶ δεμένες ἀκατάλυτα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ὄνειρου ὀραματικοῦ, ποὺ τὴν ἀποτελοῦν μαζὶ θετικὰ καὶ μεταφυσικὰ στοιχεῖα. Στὸ σύνολό του τὸ ποίημα εἶναι ἐπικολυρικὸ ἢ καθαρώτερα ἓνας ἐπικός ὕμνος σὰν τοὺς ὁμηρικὸς ὕμνους.

Στὸν τρίτο λόγο γίνεται ἀπαρίθμησι τοῦ τροπαιοφόρου δρόμου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀνάμεισ' ἀπὸ τὰ κάστρα καὶ ἀπ' τοὺς κάμπους καὶ τίς λίμνες τῆς Μακεδονίας. Συντρίβει τὸ Βούλγαρο, ὅπου σταθῆ καὶ ὅπου περάσῃ. Ἀποφασίζει τέλος νὰ προσκυνήσῃ τὴν Παναγίαν, ποὺ ἦταν στὴ Χάρι της ταμένος καὶ νὰ ψάλλῃ τὰ νικητήρια στὴν ὑπέρμαχη Στρατήγισσα. Δὲ στέχεται στὶς μεγάλες μακεδονικὲς πολιτεῖες μῆτε στὴν Ἐφτάλοφ. Ἰσα τ'ραβᾷ πρὸς τὴν Ἀθήνα, ποὺ φορεῖ κορώνης τὴν τὸ Βράχο. Λυρικὴ ἀποθέωσι τοῦ Παρθενῶνα.

Ὁ θεῖος Βράχος

Ἐσύ 'σαι, ποὺ κορώννα σου φορεῖς τὸ Βράχο ! Ἐσύ 'σαι, Βράχε, ποὺ τὸ ναὸ κρατᾷς, κορώννα τῆς κορώννας
Ναέ, καὶ ποιὸς νὰ σ' ἔχτισε μέσ' στοὺς ὠραίους ὠραῖο
γιὰ τὴν αἰωνιότητα μὲ κάθε χάρι Ἐσένα ;
Σὲ σὲ ἀποκάλυψι ὁ ρυθμὸς, κάθε γραμμὴ καὶ μοῦσα

λόγος τὸ μάρμαρο ἔγινε κι ἡ ἰδέα τέχνη καὶ ἦρθες
 στὴ χώρα τῆ θαυματουργή, πού τὰ στοχαζέται ὅλα
 μέ τῆ βοήθεια τῶν Ὁρῶν τῶν καλομετρημένων,
 ἦρθες ἀπάνου ἀπ' τοὺς λαοὺς κι ἀπάνου ἀπ' τὶς θρησκείες,
 κυκλώπειε, λυγερόκορμε καὶ σὰ ζωγραφισμένε.

Ὅμοια τὰ πολυτίμητα παντοτινὰ μαγνάδια,
 ἴδια στὴ στέγνια, στὴ νοτιά, στὸ φῶς καὶ στὸ σκοτάδι,
 πού χέρι δὲν ξευφαίνει τα καὶ χρόνια δὲν τὰ φθείρου
 καὶ μάτι δὲν μπορεῖ νὰ βρῆ, πῶς ἀπ' ἀρχῆς πλεχτήκαν
 κι ἀνήμπορ' εἶναι ἡ μαστοριά νὰ τὰ ξαναρχινήση,
 στοιχειά, γιατί τ' ἀργάστηκαν ἀπὸ δροσοσταλίδες
 καὶ νέραϊδοι μέ τοὺς ἀφρούς καὶ ἀγγέλισσες μέ ἀχτίδες.
 Ἔτσι καὶ σύ. Οὔτε δύνοσουν ἄλλοῦ, Ναέ, νὰ ζήσης,
 παρὰ ὅπου πρωτοφύτρωσες. Ἄνθος κι ἡ Ἀθήνα γλάστρα.
 Στὴν ἴδια γῆ, στῶν ἴδιων σου θεῶν τὸ κατατόπι
 καὶ ἀπὸ μακάρων αἵματα, πού στάζαν ἐδῶ κάτω
 καὶ βόηθαγαν τῆ γέννα τους, φύτρωσες, ὡς φυτρώνουν
 οἱ νάρκισσοι κι οἱ ὑάκινθοι καὶ οἱ δάφνες κι οἱ ἀνεμῶνες
 κι ὅσα ἀπ' τ' ἀνθρώπου τὸ κορμὶ στοῦ λουλουδιοῦ περνοῦσαν.
 Κι ὅπου σοῦ πήρανε βλαστὸ καὶ σπόρο ὅπου σοῦ κλέψαν,
 τὸ ξαναφύτρωμα ἄμοιαστο καὶ πάει τοῦ κάκου ὁ σπόρος.
 Ναέ, τὰ θέμελά σου ἐσὲ δὲν εἶναι ριζωμένα,
 σὰ νὰ τῆ ἄγγιξαν τρίσβαθα τὴν τέλειωσι τοῦ κόσμου,
 μηδὲ τὸ μέτωπό σου ἐσὲ πάει πέρα ἀπὸ τὰ γνέφια,
 σὰν πυραμίδας κολοσσὸς ἀπάνου σ' ἐρμωτόπι
 τῆς Ἀφρικῆς. Ἀνάλαφρα κρατᾶν ἐσὲ στοῦ ἀέρα
 τῆ διαφανάδα τῆ γλαυκῆ τῶν Ὀλυμπίων τὰ χέρια.
 Κι ἡ ἀρχοντικὴ κορφή σου ἐσὲ δίχως θρασὰ νὰ πάη,
 γιὰ νὰ χαθῆ στὰ ἀπέραντα, πού μάτι δὲν τῆ φτάνει,
 τὸ πνεῦμα πρὸς τ' ἀπέραντα ξέρει ὀπαλὸ καὶ φέρνει.
 Ἐσένα δὲ σὲ χτίσανε τυραγνισμένων ὄχλοι,
 καματερὰ ἀνθρωπόμορφα στρωμένα ἀπ' τῆ βουκέντρα
 φαρμακερὰ καὶ ἀλύπητα δυνάστη αἱματοπόπη.
 Ἐσένα μέ τὸ λογισμό κι ἐσὲ μέ τὸ τραγούδι
 σὲ ὑψῶσαν τῶν ἐλεύθερων οἱ λογισμοί, ἐκεῖ ὅπου
 καὶ ὁ νόμος σὰν πρωτόγινε τῆς πολιτείας προστάτης,

μέ τὸ ρυθμὸ πρωτόγινε κι ἦταν κι αὐτὸς τραγούδι
καὶ ὁ δαμαστής σου μάρμαρο, Ναέ, καὶ ὁ πλαστουργὸς σου,
δίχως νὰ ἰδρώση νικητῆς, δίχως ἀγῶνα πλάστης.
Κι ἀκοῦστε ! Πρέπει κι ὁ ἄνθρωπος κάθε φορά, πού θέλει
νὰ ξαναβρῆ τὰ νιάτά του, νὰ ἔρχεται στὸ ποτάμι
τῆς ὁμορφιάς νὰ λούζεται. Σ' ὅλα μπροστὰ τὰ ὠραῖα
νὰ στέκεται ἀδιαφόρευτα καὶ γκαρδιάκὰ νὰ σκύβη
προσκυνητῆς, ἔρωτευτῆς, τραγουδιστῆς, διαβάτης.
Κι ἀφοῦ ὅλων πάη ταξίματα καὶ μεταλάβη ἀπ' ὅλα,
πάλι καὶ πάντα νὰ γυρνᾷ σὲ σένα μ' ἕναν ὕμνο,
μ' ἐσένα τὸ ξανάνιωμα, μ' ἐσὲ νὰ παίρνη τέλος.
Ποῦ νὰ τὴν βρῶ καὶ σὰν τὴ βρῶ, ποῦ νὰ τὴν καταλάβω
τῆς καλλονῆς σου τὴν ψυχὴ, Ναέ, καὶ τῆς ψυχῆς σου
τὸ μυστικὸ πῶς νὰ τὸ πῶ, τί δάχτυλα, ποιά χέρια
θὰ μοῦ τὸ παίξουνε καὶ ποιά πνοὴ θὰ μοῦ κυλίση
τὸ μυστικὸ σου μέσα μου σὰ ροδοκόκκινο αἶμα,
γιὰ νὰ τὸ κάμω λάλημα, πού νὰ τ' ἀξίζη ἐσένα !

«Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ»

Κωστῆς Παλαιᾶς

7. Ο ΟΡΚΟΣ

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐπικολυρικῆ ποιήματος, δια-
κρινομένου διὰ τὴν δραματικὴν του πλοκὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν
πνοὴν του, εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς μεγάλης Κρητικῆς ἐπαναστάσεως
τοῦ 1866, ἣτις ἀποτυχοῦσα εἶχεν ὡς θλιβερόν ἐπίλογον τὴν ἀνατινα-
ξιν τῆς μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Γαβριῆλ.

Ὁ ἀγωνιστῆς Μάνθος πείθει τὴν μηστήν του Κρητικοπούλαν
Εὐδοκίαν νὰ φύγη ἐκ Κρήτης, ἵνα σωθῆ, ἀφοῦ τῆς δίδει τὴν ἔνορκον
ὑπόσχεσιν (ὄρκος) ὅτι μίαν ἡμέραν ἀφεύκτως θὰ συναντηθοῦν πάλιν
καὶ θὰ τελέσουν τοὺς γάμους των.

Ὁ Μάνθος φονεύεται κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ἀρκαδίου.

Ἡ Εὐδοκία μετὰ τριετῆ προσφυγικὴν ζωὴν ἐπιστρέψασα εἰς τὴν
πάλιν ὑπόδουλον Κρήτην ἐπισκέπτεται ἀλλόφρων ἐκ θλίψεων τὰ ἐρεί-
πια τῆς μονῆς, ὅπου τῆς φανερώνεται τὸ φάντασμα τοῦ ἀγαπημένου
της, τὸ ὅποιον τῆς ἀφηγεῖται τὰ τῆς δραματικῆς ἀνατινάξεως.

Ἡ Εὐδοκία ἀποθνήσκει ἐκ θλίψεως καὶ οὕτω τηρεῖται ὁ δοθεὶς
ὄρκος περὶ συναντήσεως, ἀλλ' εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

- Ἐκεῖ, πού κάθε σύνεργο ξολοθρεμοῦ κινουῖσε
 κι ἡ γῆ ἀπ' τὸ βάρος ἔτρεμε κι ἀπὸ βαθιά βογοῦσε,
 ἀζάλιστος ὁ Γαβριήλ στὴ ζάλη τέτοιου κρότου
 μαζώνει αὐτούς, πού γνώριζαν τὸ μέγα μυστικό του,
 καὶ σὰν μᾶς εἶδε ἀνάμερα, στοὺς ἄλλους, πού προφταίνει
 καὶ κράζει ὀλοῦθε γυρὸ του, τὰ λόγια τοῦτα κρένει :
- « Σκορπίστε, ἀδέλφια, στὰ κελλιά, παιδιὰ, γυναῖκες, γέροι,
 » ἐκεῖ βοήθεια καρτεροῦν ἀπ' τὸ γενναῖό σας χέρι·
 » πλὴν ὅσο ἐμεῖς τὸ χεῖμαρρο τοῦ ἐχθροῦ θεὸ νὰ βαστοῦμε,
 » ξεκουρασμένοι ἀπὸ σᾶς κι ἐδῶ θὰ πολεμοῦμε,
 » μὴ τῆ φωνὴ κανένας σας, ἀκούση τῆς ψυχῆς του
 » καὶ ρίξη βόλι ἀπὸ ψηλά, γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Ὑψίστου !
 » Ἀλλὰ νὰ φύγη κάμετε κρυφὰ ἀπ' τὸ πίσω μέρος
 » κάθε γυναῖκα καὶ παιδι κι ἀσθηνήμενος γέρος
 » καὶ βγῆτε σύγκαιρα καὶ σεῖς γιὰ μάχη ἐτοιμασμένοι,
 » μὴ τῆ φυγὴ σας βλέποντας χουμήσουν οἱ ὠργισμένοι ! ».

Τοῦ κάκου αὐτοὶ παρακαλοῦν, τοῦ κάκου γονατίζουν·
 θαρρεῖς πῶς τὸν ἀπόκρυφο σκοπὸ του ξεχωρίζουν·
 κι οἱ μεγάλοψυχοι γι' αὐτὸ σὰ διακονιὰ γυρεύουν
 τὴν ἴδια τύχη νὰ ἔβρουνε, πού κάπως προμαντεύουν.
 Τοῦ κάκου κλαίνει· ἀσάλευτος ὁ Εὐλόγημένος μνήσκει
 καὶ τόση δύναμι φωνῆς καὶ τέτοια λόγια βρίσκει,
 κι ἐδῶθε φεύγουν ὅλοι τους θλιμμένοι ἀγάλι ἀγάλια,
 μὲ ταπεινὰ ματόφυλλα καὶ μὲ σκυφτὰ κεφάλια.
 Ποτὲ σ' ἀνθρώπου μέτωπο μὲ δάφνη στολισμένο
 τῆς δόξας δὲν ἐφάνηκε τὸ φῶς περιχυμένο,
 σὰν εἰς αὐτὰ, πού γέρνανε τοῦ πόνου ἀπὸ τὸ βάρος,
 γιατί δὲν τὰ στεφάνωνε μιὰν ὦρα πρῶτα ὁ Χάρος !
 Μόλις ὁ ἡγούμενος μακριὰ τοὺς εἶχε προβοδίσει :
 « Τρεχάτε » φώναξε· κι ἐδῶ, χωρὶς ν' ἀργοπορήση,
 κοντὰ - κοντὰ μᾶς ἔστησε στ' ἀθάνατο κελλί του,
 τοῦ Τούρκου ν' ἀποκρούσωμε τὴν πρώτη ὀρμὴ μαζί του.
 Σὲ τόση ἀντράλα ταραχῆς ἀκούω σὰν τ' ὄνομά μου·
 στρωνάω, κατὰ πῶς ἤμουνα γονατισμένος χάμου,
 καὶ τὸν ἡγούμενο θωρῶ. Δαυλὶ ἀναμμένο ἐκράτει,

πού τόσο δέν ξεσπίθιζε, σάν τοῦ γενναίου τὸ μάτι,
 γιατί τὸν εὐρηκε πικρὸ φαρμακεμένο βόλι
 καὶ ἀπὸ τὴν ὄψι του ἡ ζωὴ σ' ἐκεῖνο ἐπῆγεν ὄλη.
 Χλωμός, χλωμός ἐτρέκλιζε κι ἤθελε πέσει κάτω,
 ἂν ἴσως καὶ δὲν ἔτρεχα σάν ἀστραπὴ κοντά του.
 Τὸν ἀνασήκωσα κι εὐθύς τὸν ὤμο αὐτὸς μοῦ ἀδράχτει
 καὶ δείχνοντας τὸν ἀνοιχτὸ τοῦ πάτου καταρράχτη :
 — « Προτοῦ », μοῦ λέει, « στὸ σῶμά μου ν' ἀδειάση κάθε φλέβα,
 βοήθα τ' ἀδύνατο κορμί, μαζί μου ἐκεῖ κατέβα ».

Μέσ' στὸ χαμῶϊ σάν ἔφθασα κι ὡς μοῦ ἔχε παραγγεῖλει,
 τ' ἅγιο κορμί του ἀπόθεσα σὲ μαρμαρένια στήλη.
 Ἔμειν' ἀκίνητος, βουβός, μὲ μιὰ μεγάλη φρίκη
 ἄργα τὰ μάτια ἐγύρισα στὴν μαύρην ἀποθήκη.
 Ἄχ ! μ' ἐπλακώσανε βαριά τοῦ τόπου τὰ σκοτάδια
 κι ὁ νοῦς μου ἀποχαιρέτουνε πέλαο, βουνά, λαγκάδια,
 ὅλα τὰ ἐλεύθερα πουλιά στ' ἀέρι σκορπισμένα,
 τὶς αὔρες ὅλες τ' οὐρανοῦ, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ σένα !
 Γιὰ μιὰ στιγμή, πού διάβηκε σάν ἀστραπῆς ἀχτίδα,
 τὰ χρυσωμένα ὄνειρα τῆς εὐτυχιᾶς μας εἶδα
 καὶ νὰ προφέρω ἤμουν σιμὰ στοῦ νοῦ μου τὴν ἀντάρα
 γι' αὐτούς, πού μοῦ τὰ σβήνανε, μιὰ τρομερὴ κατάρρα.
 Πλὴν στὸν ἠγούμενο μὲ μιᾶς γυρίζοντας τὸ βλέμμα,
 ἐκεῖ, πού ὀρθὸς βαστιότουνε κι ἦταν γιομάτος αἶμα,
 ἐκεῖ, πού ὡς μάρτυρας ψηλά κατὰ τὰ θεῖα λημέρια
 τὸ λογισμό του ἐσήκωνε, τὰ μάτια καὶ τὰ χέρια,
 τὴ γῆ ξαστόχησα γοργὰ καὶ κάθε της ἀγῶνα,
 μὲ συντριβὴ λυγίζοντας ὁ ἁμαρτωλὸς τὸ γῶνα.
 Στὸ θεῖο χλωμό του πρόσωπο δίχως νὰ πνέω τηροῦσα
 κι ἐνῶ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τὸν οὐρανὸ ἀγροικοῦσα,
 χουμοῦν ἀπάνου οἱ δαίμονες, τὰ πάντα πλημμυρίζουν,
 σφαγὴ ἀρχινοῦν ἀλύπητη καὶ σὰ θεριά μουγκρίζουν.
 ὦ ! δὲν τοὺς ἄκουσα πολὺ. Τὸ εὐλογημένο χέρι
 στὴν κεφαλὴ μου ὁ σεβαστὸς δὲν ἄργησε νὰ φέρη.
 Καὶ σάν μ' εὐχίθη, τ' ἄλλο του, πού τὸ δαυλὶ φουχτώνει,
 στὴ μαύρη εὐθύς κατέβηκε θανατηφόρα σκόνη.

Σύγνεφο μέγα, φλογερό κι ἀπὸ βροντὲς γιομᾶτο
 σὲ ἀνοιγοσφάλισμα ὀφθαλμοῦ μᾶς ἄρπαξε ἀπὸ κάτω
 κι ἐδῶ γοργὰ ξανάπτεσε κάθε ζεστό λιθάρι,
 ὅπου μὲ μᾶς τὸ σκάσιμο τοῦ λαγουμοῦ εἶχε πάρει.
 Ἄλλὰ βαθιά, πολὺ βαθιά μὲ τὴν ὄρμη τὴν ἴδια,
 μαῦρες τῶν Τούρκων οἱ ψυχές, ὡσὰν τ' ἀποκαΐδια,
 σ' ἄγριο σκοτάδι ἀκούσαμε νὰ βυθιστοῦν κι ἀκόμα
 θυμοῦ βλαστήμιες εἶχανε στὸ κολασμένο στόμα.
 Σὰν ἡ φωτιά, ποὺ μέσα της μᾶς εἶχε ξάφνου ἀρπάξει,
 γῦρο ἐλαγάρισε ἀπ' αὐτούς, τ' ἀψήλου ἐπῆε ν' ἀράξει,
 κι ἐκεῖ, κατὰ πῶς ἀνοιξαν ὅλα τὰ οὐράνια βάθη,
 μὲ βιά στὴ μάννα τοῦ φωτὸς μᾶς ἔρριξε κι ἐχάθη.

«Ὁ ὄρκος»

Γεράσιμος Μαρκοῦρας

✓ III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ο ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΗΣ

Όταν στά βάθη τῆς νυκτὸς μὲ περιζώνη
ἄκρα θαλάσσης, οὐρανοῦ καὶ γῆς εἰρήνη,
τὸ πνεῦμα, ὅπου στὴν ταραχὴν τοῦ κόσμου σβήνει,
σιγὰ τὴν μυστικὴν ζωὴν του ἀνανεώνει·

τῶν πόθων ὅλων καὶ παθῶν ἀγάλ' οἱ πόνοι
παύουν, καθὼς στὸν νοῦν ἀπλώνει' εὐφροσύνη·
ὁ αἰθέρας, ὅπου ἀρχῆθην ἡ ψυχὴ μου κλίνει,
ἦσυχη ὁρμή, πρὸς κόσμον ἄλλον μὲ φτερεύει.

Καὶ ὅσα πνεύματα ἐδῶ στά πλάσματά τους εἶδα,
ἀκαθρέφτιστα ἐκεῖ θεωρεῖ τα ἡ φαντασία,
καὶ ὅταν θαρρῶ πὼς τὴν χρυσὴν πατῶ βαθμίδα,

ὅπου ἀντηχεῖ ψηλάθε ἀπέραντη ἀρμονία,
θαμπὴ στιγμή τὴν ἰλαρὴ μοῦ παίρνει ἐλπίδα,
μὲ οὐράνιο λάλημα νὰ εἰπῶ τραγούδια θεῖα.

« Ἀπαντα »

Ἰάκωβος Πολυλῆς

✓ 2. ΚΑΡΔΑΚΙ

Τ' ἄγνωρα ρεποθέμελα τοῦ ἀρχαίου
ναοῦ στὸ ἔρμο ἀκροθαλάσσιο πλάι
χορταριασμένα κοίτονται. Γελάει
γύρου ὁμορφάδα κόσμου πάντα νέου.

Καὶ λέω πού ἀκόμα ἀπ' τὴν κορφή τοῦ ὠραίου
βουνοῦ στ' ἄσπρα ντυμένη ροβολάει
ἡ ἀρχαία ζωὴ, κι αὐτοῦ φεγγοβολάει
λαμπρὸς ναὸς τεχνίτη Κερκυραίου.

Χρυσόνειρο, σὲ βλέπω, γιατί μ' ἔχει
μαγέψει τὸ νερὸ στὴν κρύα βρύσι,
πού μέσαθε ἀπὸ τ' ἅγιο χῶμα τρέχει.

Ἔτσι κάποιος θεὸς θὰ τό 'χη ὀρίσει,
Κι ὅποιος ξένος ἐκεῖ τὰ χεῖλη βρέχει,
στά γονικά του πλιά δὲ θὰ γυρίση.

« Ἔργα »

Λορέντζος Μαβίλης

3. ΠΑΤΡΙΔΑ

Πάλε ξυπνάει τῆς ἀνοιξης τ' ἀγέρι
στὴν πλάσι μυστικῆς ἀγάπης γλύκα,
σὰ νύφ' ἢ γῆ, πού 'χει ἀμέτρητα ἄνθη προῖκα,
λάμπει, ἐνῶ σβηέται τῆς αὐγῆς τ' ἀστέρι.

Πεταλοῦδες πετοῦν ταίρι μὲ ταίρι,
ἐδῶ βουίζει μέλισσα, ἐκεῖ σφήκα·
τὴ φύσι στὴν καλή της ὥρα εὐρήκα,
λαχταρίζει ἡ ζωὴ σ' ὅλα τὰ μέρη.

Κάθε μοσκοβολιὰ καὶ κάθε χρῶμα,
κάθε πουλιοῦ κελάδημα ξυπνάει
πόθο στά φυλλοκάρδια μου κι ἐλπίδα,
νά σοῦ ξαναφιλήσω τ' ἅγιο χῶμα,
νά ξαναἰδῶ καὶ τὸ δικό σου Μάη,
ὄμορφὴ μου, καλή, γλυκεῖα πατρίδα.

« Ἔργα »

Λορέντζος Μαβίλης

4. ΤΡΕΛΛΗ ΧΑΡΑ

Μέ γυμνὸ πόδι στὰ πλούσια τὰ λουλούδια,
 μέ ξέπλεγα στὶς αὔρες τὰ μαλλιά της
 πετᾶ ἢ τρελλή χαρὰ μέ τὰ τραγούδια,
 παιδούλα δροσερὴ σὰ μοσχομπάτης.

Σὰν πεταλούδα βελουδένια χνούδιὰ
 τινάζει ἀπ' τὰ πολύχρωμα φτερά της
 καὶ στὰ τετράξανθὰ της τὰ πλεξούδια
 κάτι ἀντιφέγγει σὰ μεσημεριάτης.

Καὶ τὴ χαρὰ της δὲν κρατᾷ στὰ στήθια,
 μὰ ἐκεῖ, πού τρελλὰ κρᾶζει: « τί μοῦ λείπει »,
 νὰ σου πετιέται ἀπὸ τὰ κουφολίθια

ἢ γριὰ ἢ ἠχώ καὶ τῆς φωνάζει: « ἡ λύπη ».
 Εἶμαι γριὰ καὶ ξέρω· μόνον ἂν πάθης,
 μπορεῖς καὶ τί 'ναι ἢ χαρὰ νὰ μάθης.

« Σκαρβαῖοι καὶ Τερρακότες »

Ἰωάννης Γρυπάρης

5. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Θεέ ! ὑμνεῖ τὴν δόξαν σου ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέρα.
 Μὲ ἄνθη ἔστρωσας τὴν γῆν, μέ ἄστρα τὸν αἰθέρα.
 Ἄσύμφωνοι τόσοὶ λαοὶ αἰνοῦσί Σε συμφώνως,
 ποικίλαι γλῶσσαι χίλια ὑμνοῦσί Σε συγχρόνως.
 Τὸ πᾶν ἀμέτρητος μετρᾶς, ἄοριστος ὀρίζεις.
 Τὸ φῶς εἶναι τὸ σῶμά σου, ὁ κεραυνὸς φωνὴ σου,
 τὸ ἄπειρον διάστημα τὸ μέγα σου ἀνάστημα
 καὶ ὁ αἰὼν στιγμὴ σου.
 Δύναται ὁ δάκτυλός σου ὡς μοχλὸς τὴν γῆν νὰ σείσῃ
 καὶ τὸ κοῖλον τῆς χειρός σου τοὺς ὠκεανούς νὰ κλείσῃ.
 Μὲ πνοήν σου μίαν σβήνεις τῶν ἀστέρων τοὺς φανούς
 καὶ μέ ἓν μόνον νεῦμα κλίνεις πρὸς τὴν γῆν τοῦ οὐρανοῦς.

« Ὁδοιπόρος »

Παναγιώτης Σουτσοῦ

6 ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Χώρα μεγαλοφυΐας ! .. εις τούς κόλπους σου τὸ πάλαι,
 ὦ πατρίς μου, αἱ ἰδέαι ἀνεβλάστανον μεγάλαι
 καὶ τυραννοκτόνον ξίφος κρύπτοντες εις τὰς μυριάνας
 οἱ Ἀρμόδιοι ἠνώρθουν ἰσονόμους τὰς Ἀθήνας.
 Ἄλλοτε θεοὶ ἐπάτουν τὰ ἐδάφη σου καὶ θείαν
 ἕως σήμερον ἡ γῆ σου ἀναδίδει εὐωδίαν
 καὶ ἡ αὔρα τοῦ Ζεφύρου
 ψιθυρίζει τὴν ἀρχαίαν μελωδίαν τοῦ Ὀμήρου.

Δύο ἔφερε μοχθοῦσα γίγαντας τῆς γῆς ἡ σφαῖρα
 καὶ τῶν δύο οἱ αἰῶνες Σὲ κηρύττουσι μητέρα.
 Στρατηλάτης τῶν Ἑλλήνων ἐδικικῶν τὸν Μαραθῶνα,
 ὁ Ἄ λ έ ξ α ν δ ρ ο ς, εἰσῆλθε νικητῆς εἰς Βαβυλῶνα.
 Διετήρει αἷματός σου εἰς τὰς φλέβας του ρανίδα
 ὁ Κο ρ σ ι κ α ν ὁ ς, ὁ ἔχων τὸν Ταῦγετον πατρίδα
 καὶ εἰς μίαν μόνην ὥραν
 τὴν γῆν παίξας, τὴν γῆν χάσας εἰς τοῦ Βατερλώ τὴν χώραν.

Ἄλλ' ὁ π ρ ῶ τ ο ς ἀγαπῶν σε καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἑλλήνων
 πέραν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Γάγγου μέχρι τροπικοῦ ἐκτείνων,
 ἀπεβίωσε μονάρχης καὶ ὡς τοῦ πολέμου λείαν
 μίαν ἔδωκεν εἰς πάντα στρατηγόν του βασιλείαν.
 Ὁ δὲ δ ε ὑ τ ε ρ ο ς μισῶν σε καὶ τὸν ἄδοξον σουλτᾶνον
 ἐπιστήθιον του φίλον ἀντὶ σοῦ παραλαμβάνων,
 δέσμιος εἰς νῆσον ξένην,
 δέσμιος εἰς τὴν Ἀγίαν ἐτελεύτησεν Ἑλένην.

«Περιπλανώμενος»

Ἀλέξανδρος Σούτσος

7. ΕΙΣ ΕΝ ΑΣΤΡΟΝ

Ἦ σύ, πού εἰς αἰθέρος τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις
 δι' ἀμυδροῦ ὄρασαι φωτὸς καὶ ἀβεβαιοῦ,
 ὡς ὄστρακον λευκάζον εἰς τὸν βυθὸν θαλάσσης,
 χανόμενον καὶ πάλιν φαινόμενον ἐκ νέου.

Ἐὰν ὁ μέγας οὔτος σωρὸς τῶν ἀδαμάντων
 τὸ ἄκρον τῆς ἐσθῆτος ἀποτελῆ τοῦ Πλάστου,
 σὺ τοῦ κρασπέδου εἶσαι τοῦ ποιητοῦ τῶν πάντων
 μικρὸς ἀδάμας στίλβων εἰς τὰς πυκνὰς πτυχὰς του.

Ἦ ἂν δὲν εἶν' ἐσθῆς του, ἀλλὰ βωμὸς προχέων
 ἀείροον φῶς λύχνων χιλίων καὶ χιλίων,
 λαμπὰς μικρὰ σὺ εἶσαι εἰς πείσμα τῶν βορέων,
 ἄσβεστον συντηροῦσα τὸ φέγγος σου τὸ θεῖον.

Ἦ ἂν ὁ θόλος οὔτος τοῦ στερεώματός του
 κατάστιλπνος ἐκ λίθων σμαράγδου καὶ σαπφείρου,
 δὲν εἶναι οὔτ' ἐσθῆς του χρυσεῖ οὔτε βωμὸς του,
 ἀλλὰ σωρεία κόσμων ἐκτάσεως ἀπείρου·

σὺ τότε ζωογόνος πηγή φωτὸς καὶ κάλλους,
 ἥλιος εἶσαι φέρων πλανήτας κινουμένους
 καὶ πᾶς σου δὲ πλανήτης ὑπὸ πλανήτας ἄλλους,
 ὡς πρὸς μητέρα ὄρνεις μικροὺς συσσωρευμένους.

Καὶ φέρεις λοιπόν, γίγα, ἐπ' εὐρέων νώτων—
 καὶ γαίας καὶ θαλάσσας καὶ λόφους καὶ πεδία
 καὶ μυριάδας ἴσως ἄστεων πολυκρότων·
 πλὴν ποία των ἡ τύχη καὶ τίς ἡ ἱστορία ;

Καὶ τὰ ἐν σοί, ὦ κόσμε, ὡς τὰ ἐνθάδε ρέουν ;
 γεννῶνται μυριάδες καὶ θνήσκουν μυριάδες·
 καὶ μυριάδες χαίρουν καὶ μυριάδες κλαίουں,
 καὶ νυμφικαὶ μαρμαίρουν καὶ νεκρικαὶ λαμπάδες ;

Τίς νόμος τῶν υἰῶν σου τὰ δίκαια εὐθύνει;
 Ἄγνη ἐλευθερία εἰς τὰς βουλὰς των ἄρχει
 ἢ ὁ λαός σου γόνυ πρὸ τῶν τυράννων κλίνει
 καὶ θῦμα τοῦ κρατοῦντος ὁ ἀσθενὴς ὑπάρχει ;

Κι ἐνῶ ὁ ὀφθαλμὸς μου, ὦ ἄστρον, σ' ἀτενίζει,
 σὲ διαπρήσσουν ἴσως στρατεύματα καὶ στόλοι·
 ὑπὸ τὰ βήματά των τὸ ἔδαφός σου τρίζει
 καὶ μάχαι συγκροτοῦνται καὶ πίπτουν στρατοὶ ὅλοι.

Καὶ ὅμως τόσα ὄντα, βοή καὶ τύρβη τόση,
 ἐντὸς στενῶν τὰ πάντα ἐγκλείονται ὀρίων,
 πέραν δὲ τούτων μένουν νεκρὰ καὶ σιωπῶσι
 κι εἰς ἓν σμικρὸν τὰ πάντα συγχέονται σημεῖον·

καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο, ποῦ στίλβει εἰς τὰ ὕψη
 καὶ πώποτε ἢ θέσιν ἢ ὥραν δὲν ἀλλάσσει,
 ἂν ἔλθῃ νύξ κι ἐκεῖνο δὲν ἔλθῃ, τί θὰ λείψῃ;
 εἰς κόκκος εἰς τὴν ἄμμον, ἐν φύλλον εἰς τὰ δάση.

Ἦ ἄστρον, ἀνατέλλεις αἰώνια καὶ δύοις
 κι εἰς τὴν πληθύν των ἄστρον ἡμεῖς σὲ παρορῶμεν,
 πιστῶς τὴν ὠρισμένην ὁδόν σου διανύεις
 καὶ εἶσαι ἢ δὲν εἶσαι ποτὲ δὲν ἐρωτῶμεν.

Ἢ νύξ ὅταν ἐπέλθῃ, ὥσάν δειλή τις κόρη,
 ἔσχατον σὺ τῶν ἄστρον μὲ συστολὴν προκύπτεις,
 γλυκοχαράζει μόλις κι ὀπίσω εἰς τὰ ὄρη
 σὺ πρῶτον ἀπὸ ὅλα τὸ προσωπὸν σου κρύπτεις.

Ἄνωξιμον σ' ἀφῆκεν ὁ Ἄργος ἀστρονόμος,
 πλήν σὺ ἐπανατέλλεις ἀείποτε ὠραῖον
 κι εἰς τὸν γλαυκὸν αἰθέρα μαρμαίρεις ἄστρον· ὅμως
 θὰ ἔλθῃ νύξ, ὀπότεν δὲν θ' ἀνατείλῃς πλέον!

8. ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΛΙΟΝ

Ὁ ἥλιος ἐκ τῆς θαλάσσης
 ὑγρὸς ἀκόμη ἀνατέλλει
 κι εἰς τὰς ἀπέναντι ἐκτάσεις
 ὡς ῥόδων φαίνεται νεφέλη.

Ἡ λάμψις του, δειλὴ εἰσέτι,
 τὰς ἄκρας λείχει τῶν ὀρέων·
 ζῶνι εἰς τὴν ζῶνι προσθέτει
 καὶ ἀνελίσσει κόσμον νέον.

— Ἡ φύσις ἐκοιμάτο πᾶσα —
 ἐγείρει ὄρη καὶ κοιλάδας
 καὶ καταβάσσα, καταβάσσα
 ζωογονεῖ τὰς πεδιάδας.

Ὡ ἔφορε τῆς οἰκουμένης,
 λαμπρὸς καὶ διὰ τοῦτο μόνος
 ἀνά τὸ ἄπειρον προβαίνεις;
 Βαδίζων ἄνω τοῦ αἰῶνος!

Ναί, ἥλιε, γελᾷς, δὲν κλαίεις·
 εἰς ὄμμα χαῖρον ἢ δακρῦον
 ὅμοιαν λάμψιν διαχέεις,
 φωτίζων θάνατον καὶ βίον.

Τοῦ οὐρανοῦ εἶν' αἰώνιος
 γλαυκὸν καὶ διαῦγές τὸ ὄμμα·
 ὁ ἄπειρος τοῦ πλάστου βίος
 εἰς τὸ γλαυκὸν δηλοῦται χρῶμα.

Καὶ ἂν ἐνίστε κοσμηῆται
 μὲ νέφη καὶ μὲ τρικυμῖαν,
 ἢ γῆ τὰ νέφη τῶ δωρεῖται,
 φορεῖ τῆς γῆς τὴν βλασφημίαν.

Τί ἢ ἄκτις σου κατοπτεῦει
εἰς τῶν Θερμοπυλῶν τὸ χῶμα;
Τὸν Λεωνίδα ἀνιχνεύει;
ζητεῖ τοὺς μαχητὰς ἀκόμα;

Ἄλλ' ἔκρυψε μετὰ πικρίας
καὶ τὸ στενὸν ὁ ροῦς τῶν χρόνων·
μέ τὴν σιγὴν τῆς ἐρημίας
ἐνοῦται ἡ ἄκτις σου μόνον.

« Ἀπαντα »

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

9. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΗ

Σὺ ποὺ πνέεις, σὺ ποὺ λάμπεις
στὴν ἀνατολὴ τοῦ κόσμου
καὶ μαγεύεις τὰ ὄνειρά μου,
σύ, ποὺ σὲ μαντεύω ἐμπρὸς μου
στὰ γαλάζια τοῦ οὐρανοῦ μας
καὶ τῆς θάλασσάς μας πλάτη,
στοιχειωμένη μεσ' στ' ἀρχαῖο
μισογκρέμιστο παλάτι,

Ἑλληνικὴ ψυχὴ,

κόσμος ὁμορφιάς κι ἀλήθειας
στὴν πνοή σου ἐγεννήθη,
ὁμορφιά κι ἀλήθεια κρύβουν
ὡς κι οἱ θαυμαστοὶ σου μῦθοι.
Στῆς ζωῆς τὸ βῆμα στρώνεις
τ' ἄνθη τῆς χαρᾶς τὰ θεῖα
καὶ χαρίζεις στοὺς θεοὺς σου
τὴ δική σου ἄθανασία,

Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Δίνεις τήν παντοτεινή σου
 τήν νεότητα στήν Ἥβη,
 στὸν Ἀπόλλωνα τὸ φῶς σου
 καὶ στὸν Ἄρη τήν ὀρμή σου.
 Καὶ τήν αἰθερία σου αἴγλη—
 τὸ παντέλειο τοῦ τεχνίτη
 ὄνειρο—σὴν οὐρανία
 ἐνσαρκώνεις Ἀφροδίτη,
 Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Μὲ λαχτάρω σὲ θωπεύω
 στὸ μαρμάρινό σου πλάσμα,
 πού κλεισμένη ζῆς καὶ πάλλεις
 σὰν κρουσταλλογέννητο ἄσμα.
 Καὶ σὲ ἀκούω μέσ' στοῦ Ὀμήρου
 τήν ἀθάνατη ἄρμονία,
 μέσ' στὸ πύρινο τὸ κλάμμα
 τῆς Σαπφῶς, ὦ αἰωνία
 Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ὅταν μέσα σὲ ἄγρια χρόνια
 ψηλαφοῦσε ἡ ἀνθρωπότης
 κι ἴδρωνεν ἀπὸ ἀγωνία
 τὸ θρασύ τὸ μέτωπό της,
 σὲ καὶ πάλιν ἐκαλοῦσε
 μεσ' στὰ βάρβαρά της σκότη,
 σέ, τὴν βρύσι τῆς σοφίας,
 σέ, τὸν νοῦν τὸ φωτοδότη,
 Ἑλληρικὴ ψυχὴ.

Καὶ φιλόφρονη κατέβης
 ἀπ' τὸ ὀλύμπιό σου δῶμα,
 τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ φιλήσης
 τὸ θεόπνευστο τὸ στόμα.
 Κι ἀπὸ κεῖ μὲ νέαν ὄψι
 κι ἀπὸ κεῖ μὲ λάμψι νέα

νὰ χυθῆς στὴν οἰκουμένη
ὅσο ἀγία, τόσο ὠραία,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἔσπειρες στῆς γῆς τὰ ἔθνη
τὰ θαυματουργά σου δῶρα,
ἔγινες ψυχὴ τοῦ κόσμου.
Κι ἦλθε μέρα κι ἦλθεν ὦρα,
ἄχ, ποὺ πέταξες κι ἀφήκες
τὴν πατρίδα σου τὴν πρώτη.
Κι ἐνῶ φώτιζες τὰ ξένα,
τὴν ἐσκέπαζαν τὰ σκότη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἔφυγες, ἀλλ' ἔχει μείνει
ὁ ζωοποιός σου σπόρος
καὶ στὰ βάθη ἀνατριχιάζει,
γιὰ ν' ἀνθίσῃ νικηφόρος.
Ἔφυγες. Μ' ἂν τ' ἄρωμά σου
τὸ σκορπᾶς στὴν οἰκουμένη,
ὅμως ἡ βαθεῖά σου ρίζα
ἐδῶ βόσκει ἀντρωιωμένη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Κι ὅλη ἡ ὁμορφιά σου ἐχύθη
μέσ' στοῦ γένους τὸ τραγούδι,
τῶν αἰώνων μας τῶν στείρων
ὀλοπάρθενο λουλούδι.
Κι ὅλη ἐκεῖν' ἡ περηφάνεια
κι ἡ παλιά σου δόξα πάλι
μέσ' στῆς λευτεριᾶς ἐφάνη
τ' ἀστραπόβολα τὰ κάλλη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

«Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα» Ἀριστομένης Προβελέγγιος

10. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Κι ἔγυρ' Ἐκεῖνος τὸ ἄχραντο κεφάλι καὶ ξεψύχησε
 στὸ μαῦρο τὸ κορμί μου ἀπάνου·
 ἄστρα γινήκαν τὰ καρφιά τοῦ μαρτυρίου Του, ἄστραφα
 κι ἀπὸ τὰ χιόνια πιὸ λευκὸς τὰ αἰώνια τοῦ Λιβάνου.

Οἱ καταφρονεμένοι μ' ἀγκαλιάσανε,
 καὶ σὰ βουνὰ καὶ σὰ Θαβῶρ ὑψώθηκαν ἐμπρὸς μου·
 οἱ δυνατοὶ τοῦ κόσμου μὲ κατὰτρεξαν·
 γονάτισα στὸν ἴσκιό μου τοὺς δυνατοὺς τοῦ κόσμου.

Τὸν κόσμο ἂν ἐμαρμάρωσα, τὸν κόσμο τὸν ἀνάστησα,
 στὰ πόδια μου ἄγγελοι οἱ καιροί, γῦρό μου σκλάβες οἱ ὥρες,
 δείχνω μιὰ μυστικὴ Χαναὰν στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
 μὰ ἐδῶ πατρίδες πάναγνες εἴσαστ' ἔσεῖς, τ ρ ε ῖ ς χ ῶ ρ ε ς!

ᾠ, πρώτη ἐστὶ Ἰε ρ ο υ σ α λ ἦ μ! τοῦ βασιλιᾶ προφήτη σου
 μικρὴ εἶν' ἡ ἄρπα, γιὰ νὰ εἰπῆ τῇ νέα μεγαλωσύνη·
 τοῦ Σολομῶντά σου ὁ ναὸς μὲ ἀντίκρυσε καὶ ράγισε·
 καινούργια δόξα ντύθηκαν τῆς Ἰουδαίας οἱ κρίνοι.

Κι ὕστερα ὑψώθηκα σ' ἐσένα, ὦ Π ὄ λ η, ἐφτάλοφο ὄραμα
 κι ἔγινά φῶς τῶν οὐρανῶν, τὸ θάμμα τοῦ Ἰορδάνη,
 τοὺς Κωνσταντίνους φώτισα καὶ τοὺς Ἡράκλειους δόξασα
 καὶ τρικυμίες δὲν ἔσβησαν Ἐμέ, μηδὲ σουλτᾶνοι.

Κι ὕστερα ἐγὼ ταξιδευτὴς ἦρθα σ' ἐσένα, ἀ σ ὺ γ κ ρ ι τ η
 Ἀ θ ἦ ν α, τῶν ὠραίων πηγῆ, τῶν ἐθνικῶν κορώννα,
 τὸν ἄγνωστο ἔφερα Θεὸ κι ἀπόκοτος ἀψήφησα
 τὴν πολεμόχαρη Παλλάδα μέσ' στὸν Παρθενῶνα.

Καὶ γνώρισα τοὺς ἱλαροὺς θεοὺς καὶ στεφανώθηκα
 τὴν ἀγριλιὰ τῆς Ἀττικῆς, τῇ δάφνῃ ἀπ' τὴν Ἑλλάδα,
 καί, ὦ! λόγος πρωτογορικός! τοῦ Γολγοθᾶ τὸ σύγνεφς
 πῆρε τὴν ἄσπρη ὀμηρικὴ τοῦ Ὀλύμπου λαμπεράδα.

Τὰ εἶδωλα τ' ἀφρόντιστα καὶ τὰ πασίχαρα ἔφυγαν,
ἀλλ' οὔτε πιά μεθάει τῇ γῆ τὸ ἀσκητικὸ μεθύσι,
ὡς λάμπη ἢ μυστικὴ χαρὰ στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
εἶν' ἐδῶ κάτου μιὰ ζωὴ καὶ εἶν' ἄξια γιὰ νὰ ζήσει.

Μὲ τὰ κλαδιὰ τῆς φοινικιάς νέα ὡσανὰ λαχτάρισα·
σ' ἐσένα, ὦ Γῆ πανάγια καὶ ὦ πρώτη μου πατρίδα,
σ' ἐσὲ γυρνῶ, Ἱερουσαλήμ, κι ἓνα τραγουδί φέρνω σου·
εἶναι πλάσμενο ἀπὸ ψυχὴ καὶ ἀπὸ φωνὴ ἔ λ λ η ν ἰ δ α !

« Ἀ σ ἄ λ ε υ τ η ζ ω ῆ »

Κωστῆς Παλαμᾶς

11. ΚΥΠΡΟΣ

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,
στὴ μακαρία τῇ γῆ
στάζει τὸ μέλι διαλεχτὸ σὰν πρῶτα; Ἀκόμα γίνεται
τ' ὀλόγλυκο κρασί;

Ἡ χαρουπιὰ ἢ ὀλόχλωρη λέει τὰ παλιὰ καὶ τ' ἄξια
τῆς ἀργυρῆς ἐλιᾶς;
Καὶ τ' ἀηδονάκι τραγουδεῖ στὴν εὐωδιὰ τοῦ λάδανου
τὰ πάθη τῆς καρδιάς;

Κι οἱ ἀκρογιαλιῆς λαχταριστές, τ' ἀραξοβόλια ὀλόβαθα
καὶ τ' ἀκροτόπια ὀρθὰ
τὸ καρτεροῦνε τῆς θεᾶς τὸ ὑπέρκαλο ξαγνάντεμμα
καὶ δευτέρη φορά;

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν πολύχαλκη,
στὴν καρποφόρα γῆ
ἀκόμα ἢ μοῖρα τῆς ὀργῆς, ἢ μοῖρα ὅλων τῶν ὁμορφων
ξεσπᾶει καὶ καταλεῖ;

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιά! καὶ φέρτε, κελαηδήστε μας
τὸ εὐγενικὸ νησί.

μέσ' στή βαθειά της ἀγκαλιά μητέρα ἢ Ἄσπρη θάλασσα
νὰ κρύψη ἐσὲ ζητεῖ.

Τοῦ κάκου· στεριές, πέλαγα, λαοὶ τριγῦρό σου, ἡμεροὶ
καὶ βάρβαροὶ λαοὶ
σ' εἶδανε, σ' ὠρεχτήκανε καὶ κατὰ σὲ χυθήκανε
καὶ Ἀσία καὶ Ἀφρική.

Ρωμαίους καὶ Σαρακηνοὺς, Τούρκους καὶ Φράγκους γνώρισες,
ὦ Ροδαφνοῦσα ἐσύ,
ἀπὸ τῆ Δύσι ὁ βασιλιᾶς κι ὁ ρήγας σ' ἐρωτεύθηκαν
ἀπ' τὴν Ἀνατολή.

Κι ἀπ' τὸν καιρό, πού σὲ ἠύρανε θαλασσομάχοι Φοίνικες,
ὡς τώρα, πού σοφὰ
πατάει σὲ σένα ὁ Βρεταννός, πολλοὺς ἀφέντες ἄλλαξες,
δὲν ἄλλαξες καρδιά.

Κι εἶναι ἡ καρδιά σου ἐσὲ πιστὴ καὶ δίνεις μὲ γητέμματα
καὶ πῆραν ἀπὸ σὲ
μιὰ ρίζα τὰ διαβατικά καὶ μοίρανε τ' ἀλλότρια
δική σου χάρι, ὦ, ναί!

Καὶ τὴν Ἀστάρτη ξέγραψεν ἡ θεία ποθοκρατόρισσα,
πού γέννησαν οἱ ἀφροί,
κι ἀπὸ τῆς Τύρου τὸ Μελκάρθ καὶ μὲ τὰ σπλάχνα σου ἔπλασες
τὸν Ἑλληνα Ἡρακλῆ.

Κι ἀφοῦ πετάξανε οἱ θεοὶ καὶ τῆς Παφίας ἀπόμεινε
συντρίμματα ὁ βωμός,
ἡ Ροδαφνοῦσά σου ἔφτασε καὶ γίνηκε τραγούδι σου
καὶ σ' ἄναψε καημός.

Καὶ τοῦ Ἡρακλῆ τὸ ρόπαλο τὸ πῆρε καὶ κυνήγησε
τὸν ξένο, ἐκδικητής,
κι ἐσὲ λημέρι του ἔκαμε τὸ κάλεσμα προσμένοντας
τὸ μέγα ὁ Διγενής.

Ἐσὺ κρυφοζωντάνεψες, ὠραῖο νησί, καὶ φύλαξες,
 ἔσὺ τὰ προσκυνᾷς
 τῆς Ρωμιοσύνης τὰ εἶδωλα· τῆς ὁμορφιάς τὸ εἶδωλο
 καὶ τῆς παλληκαριάς.

.....
 Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,
 στὴ μακαρία γῆ,
 στὸ ὠραῖο πολὺπαθο κορμί ἢ ἀγνή ψυχὴ δὲν ἔσβησε.
 Καὶ ζῆ, καὶ ζῆ, καὶ ζῆ!

« Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά »

Κωστῆς Παλαμάς

12. ὝΜΝΟΣ ΤΩΝ ΑἰΩΝΩΝ

Μητέρα μας πολὺπαθη, ὦ ἀθάνατη,
 δὲν εἶναι μόνο σου στολίδι οἱ Παρθενῶνες·
 τοῦ συντριμμοῦ σου τὰ σπαθιά στα κάμανε
 φυλαχτὰ καὶ στεφάνια σου οἱ αἰῶνες.

Καὶ οἱ πέτρες, πού τις ἔστησε στὸ χῶμά σου
 τὸ νικηφόρο χέρι τοῦ Ρωμαίου,
 κι ἡ σταυροβόλωτη ἐκκλησιά ἀπὸ τὸ Βυζάντιο,
 στὸν τόπο τοῦ πολὺστυλου ναοῦ τοῦ ἀρχαίου,

κι αὐτὸ τὸ κάστρο, πού μουγκρίζει μέσα του
 τῆς Βενετιάς ἀκόμη τὸ λιοντάρι,
 κι ὁ μιναρές, πού στέκει τῆς ὀλόμαυρης
 καὶ τῆς πικρότατης σκλαβιάς ἀπομεινάρι,

καὶ τοῦ Σλάβου τὸ διάβα ἀντιλαλούμενο
 στ' ὄνομα, πού μᾶς ἔρχεται στὸ στόμα,
 — μὲ τὸ γάλα τῆς μάννας, πού βυζάξαμε,—
 σὰν ξένη ἀνθοβολιά στὸ ντόπιο χῶμα,

ὄλα ἓνα νύφης φόρεμα σοῦ ὑφαίνουνε,
 σοῦ πρέπουνε, ὦ βασίλισσα, σὰ στέμμα,
 στήν ὁμορφάδα σου ὁμορφιά ἀπιθώσανε
 κι εἶναι σὰ σπλάχνα ἀπ' τὸ δικό σου τὸ αἶμα.

ᾠ τίμια φυλαχτά, στολίδια ἀταίριαστα,
 ὦ διαβατάρικα, ἀπὸ σᾶς πλάθεται αἰώνια
 κόσμος ἀπὸ παλιά κοσμοσυντρίμματα,
 ἢ νέα τρανὴ πατρίδα ἢ παναρμονία!

«Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά»

Κωστῆς Παλαμᾶς

13. ΧΕΙΜΑΡΡΑ

Ἐγράφη στὰ 1914, ὅταν οἱ Βορειοηπειρώτες, γιὰ ν' ἀποφύγουν
 τὴν ἐνσωμάτωσί τους στὸ τότε ἰδρυόμενο κράτος τῆς Ἀλβανίας, ἐκ-
 ρυζαν αὐτόνομο-κράτος καὶ ἤρχισαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀλβανῶν.

Ἄς ἀνθισαν οἱ μυγδαλιές κι ἄς τὴν κρυφομνηᾶτε
 τὴν ἄνοιξι ἀπὸ τώρα
 μὲ τὰ γλυκοχαράμματα, καθὼς γοργοξυπνᾶτε,
 πουλάκια εἰρηνοφόρα.

Ἄς εἶναι μέσα μου ἡ καρδιά σκληρὰ σφιχτοδεμένη
 ἀπὸ ἓνα ρήγα πόνου,
 ποὺ ἀπάνου σὲ χαλάσματα μαστόρεψε καὶ σταίνει
 τὸ μαῦρό του τὸ θρόνο.

Ἄς ἀνθισαν οἱ μυγδαλιές. Νά! ὁ οὐρανὸς θολῶνει,
 νά! τοῦ Φλεβάρη ἡ μπόρα
 σὲ φοβερίζει ἀτίναχτη μὲ τ' ὄψιμο τὸ χιόνι,
 πλάσι λευκή, ἀνθοφόρα.

Ἄς κλαίῃ καὶ μέσα μου ἡ καρδιά. Κι ἀπὸ τὰ κλάμματά της
 ἀθάνατο λουλούδι,
 τῆς μοναξιάς παρηγοριά, τῆς χώρας παραστάτης,
 φυτρώνει τὸ τραγούδι.

Τέλος νὰ πῆρε ὁ πόλεμος; Ἄλλος δὲν εἶναι ἀγῶνας;
 Ἑλλήνων ἱεροὶ λόχοι,
 γιὰ ὕπνου βαρὺ σᾶς δέχτηκε τῆς δόξας ὁ λιμνιῶνας;
 Ἡ δάφνη ἀμάραντη; Ὁχι!

Λαλούμενα ξενύχτηδων. Σωπᾶτε, χαροκόποι!
 — ὦ σπαθωτῆ κιθάρα
 τυρταία, φόρεσε πύρινη μπροστὰ στὴν κρύαν Εὐρώπη
 κορώννα, τῆ Χειμάρρα!

Κιθάρα μου, ἀνυπόταχτη ψυχὴ, οἱ καιροὶ καὶ οἱ τόποι
 πάντα ὑποταχτικοὶ σου,
 φῶς πάρε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, νύχτα ἀπὸ τῆ Ροδόπη
 καὶ λάμψε καὶ σκορπίσου.

Στὰ χειμαρριώτικα βουνὰ ροβόλα, τὰ τουφέκια
 τ' ἄγρια συντρόφεψέ τα,
 μὲ τῆς πατρίδας τὴν ψυχὴ καὶ μὲ τ' ἀστροπελέκια
 τὴν ἄγια γῆ χαιρέτα.

Γειά σας, χαρά σας, βασιλιᾶ νικητῆ, κυβερνήτη,
 μὲ τὴν τρανὴ τὴ γνώμη.
 Θυσίας βωμός. Ἐκεῖ πετῶ. Φτερά μὲ πᾶν πετρίτη,
 ἔμένα εἶν' ἄλλοι οἱ δρόμοι.

Στοὺς ξέγνοιαστους; ἄλλοίμονο! Τοὺς πρέπει νὰ εἶναι δούλοι,
 στὸν ἄρπαγα, τρομάρα!
 Ἡ Ἑλλάδα ποῦ; Στὴν Ἡπερο, δόξα στὸ Κακοσοῦλι,
 νίκη σ' ἐσέ, Χειμάρρα!

Τὰ Γιάννενα ὄνειρεύονται, ἡ Κρήτη ξεποσταίνει,
 βουβὴ ἡ Θεσσαλονίκη,
 ἡ Ἀθῆνα ξεφαντώνει... Ποιὸς βογγάει σὰ νὰ πεθαίνει;
 —Χειμάρρα, ὀλόρθη! Οἱ λύκοι.

« Β ω μ ο ἰ »

Κωστῆς Παλαμᾶς

14. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ

Ἐδῶ μπρὸς στὸ περίστυλο τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, μόλις φταστὸς
σ' ἔκστασι ὁ νοῦς — σὲ θαύματα παρόμοια ὡς τῶρα ξένος—,
στὴν μετουσίωσι ἢ ψυχῇ, στὸ θάλας μέσα τοῦ φωτὸς
ὄλ' ἢ καρδιὰ — ὁ εὐτυχισμένος ὕμνος μαρμαρωμένος!

Σκέψι καμμιὰ ἄλλη, ἀντίφωνο πολὺβόο μήτε ρεμβασμός,
στὰ τέλια τοῦ χρυσοῦ κισσοῦ μιὰν αὔρα ἀρμονισμένη,
τὸ χάλασμα ὄλο λούλουδα, ὁ καιρός, ἡ τύχη, ἕνας σεισμός,
τ' ἀνάστησε καὶ τὰ ἔδεσεν ὅπως ἡ φύσι δένει!

Ἀνηφορίσματα ἱερὰ σὲ βάτους μέσα καὶ ἀγκαθιές,
γεμᾶτος τῶρα ἀπ' τὸ διπλὸ ρυθμὸ τὸ γῦρο, νά με!
Τὴν ἀγωνία μου ξέχασα καὶ τὶς πληγές μου τὶς βαθιές
καὶ σᾶς δοξάζω στ' ὄνειρο τὸ ξύπνιο, ποὺ κοιμᾶμαι.

« Ἀσφόδελοι »

Μιλτιάδης Μαλακάσης

15. ΕΣΤΙΑΔΕΣ

Βαθιὰ ἄκραχτα μεσάνυχτα, τρισκότεινοι οὐρανοὶ
πάν' ἀπ' τὴν πολιτεία τὴν κοιμισμένη·
κι ἄξαφνα σέρνει τοῦ Κακοῦ τὸ πνεῦμα μιὰ φωνή,
τρόμου φωνή, κι ὄλοι πετιοῦνται ἀλαλιασμένοι.

« Ἐσβησε ἡ ἄσβεστη φωτιά! » κι ὄλοι δρομοῦν φορὰ
τυφλοὶ μέσα στὴ νύχτα νὰ προφτάσουν,
ὄχι μ' ἐλπίδα πῶς μπορεῖ νᾶν' ψεύτρα ἢ συμφορά,
παρὰ νὰ δοῦν τὰ μάτια τους καὶ τὴ χορτάσουν.

Θαρρεῖς νεκροὶ κι ἀπάρισαν τὰ μνήματ' ἀραχνὰ,
σύγκαιρα ὀρθοὶ γιὰ τὴ στερνὴ τὴν κρίσι,
κι ἐνῶ οἱ ἀνέγνωμοι σπαρνοῦν μέσ' σὲ κακὸ βραχνᾶ,
μὴν τύχη τρέμουνε κανεὶς καὶ τοὺς ξυπνήση.

Μ' ἓνα πνιχτὸ μονόχνωτο ἀναφυλλητὸ σκυφτοῖ
πρὸς τῆς Ἑστίας τὸν ναὸ τραβοῦνε
καὶ μπρὸς στὴν πύλη διάπλατα τῆ χάλκινη ἀνοιχτῇ
ἓνα τὰ μύρια γίνονται μάτια νὰ ἰδοῦνε.

Καὶ βλέπουν, μὲ τῆς γνώριμης ἀρχαίας των ἀρετῆς
τὸ σχῆμα τ' ἀνωφέλευτο ντυμένες,
στὸν προδομένο τὸν βωμὸν ἐμπρὸς γονυπετεῖς
τὶς Ἑστιάδες τὶς σεμνές, μὰ κολασμένες.

Τὸ κρίμα τους ἐστάθηκε μιὰ ἄβουλη ἀναμελιά
κι ἀραθυμιὰ - σὰν τῆς δικῆς μας νιότης,
μὰ ἡ Ἁγία Φωτιά, μιὰ πού ἴσθησε, δὲν τὴν ἀνάβει πλιὰ
ἀνθρώπινο προσάναμμα ἢ πυροδότης.

Κι ὅσο κι ἂν μὲ τὶς φοῦχτές των σκορπιίζουν στὰ μαλλιά
μὲ συντριβὴ καὶ μὲ ταπεινοσύνη,
τοῦ κάκου! στὴ χλιά χόβολη καὶ μέσ' στὴ στάχτη πλιὰ
σπίθας ἰδέα οὐδ' ἔλπισι δὲν ἔχει μείνει.

Κι εἶναι γραμμένη τοῦ χαμοῦ ἢ πολιτεία ἐχτὸς
ἂν, πρὶ ὁ καινούργιος ὁ ἥλιος ἀνατείλη,
κάμη τὸ θάμμα του ὁ οὐρανὸς καὶ στ' ἄωρα τῆς νυχτὸς
μακρόθυμος τὸν κεραυνὸ του κάτω στείλη.

Κι ἂν εἶν' καὶ πέση ἀπάνω τους, ἄς πέση! ὅπως ζητᾶ
τὸ δίκιο κι οἱ παρθένες τὸ ζητοῦνε,
πού ἰδοῦ τες μὲ τὰ χέρια τους στὰ οὐράνια σηκωτὰ
καὶ τὴν ψυχὴ στὰ μάτια τους τὸν προσκαλοῦνε.

Τάχα τὸ θάμμα κι ἔγινε; Πές μου νὰ στὸ πῶ,
γνώμη ἄβουλη, γνώμη ἄδικη μιᾶς νιότης
σὰν τῆ δικιά μας, πού ἴσθησεν ἔτσι χωρὶς σκοπὸ
κι ἀκόμα ζῆ καὶ ζένεται — μὲ τὸ σκοπὸ τῆς!

« Ἄ π α ν τ α »

Ἰωάννης Γρυπάρης

✓ 16. ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ 1942

Φέτος στη θέσι τοῦ Χριστοῦ
στο Γολγοθᾶ οἱ ἐχθροὶ μας
καρφώνουνε τὴ Λευτεριά
καὶ κλαίει, πονεῖ ἡ ψυχὴ μας.

Μὰ ἀπὸ τὸν τάφο της θὰ βγῆ
καὶ πάλι ἀναστημένη!
Τὴν περιμένουμε ἄγρυπνοι,
σκυφτοί, γονατισμένοι.

Σωτήριος Σκίπης

✓ 17. ΒΡΑΔΥ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ

Γαληνεμένη, ξάστερη, γαλάζια πέρα ὡς πέρα,
κρουστάλλινη ἀπ' τὸν ὄρθρο της ὡς τὸν ἑσπερινό της,
κι εἶχε πλανέψει καὶ τ' ἄχνό φεγγάρι ἡ μέρα
κι ἄργοταξίδευε ἄγρυπνο κι αὐτὸ στὸν οὐρανὸ της.

Τώρα ἀπὸ κάτω ἀπ' τὰ βουνὰ τὰ θεϊκά, ποὺ ἰσκιῶσαν,
μαζῶξαν τὰ κοπάδια τους ἀπ' τὰ λιβάδια οἱ στάνες,
τοῦ κάμπου τὰ μικρόπουλα σωπάσανε, θολῶσαν
τὰ στενορρῦμια τοῦ χωριοῦ κι οἱ αὐλές τους μὲ τὶς δράνες.

Πλῆθος οἱ ὀλόχαρες φωνές κι ἐσβῆσαν λίγο-λίγο·
κάποια τζιτζίκια μοναχὰ λαλοῦν καὶ πρὸς στ' ἀμπέλια
κάποιες κοπέλλες ξένοιαστες γυρνῶντας ἀπ' τὸν τρύγο
σκορπᾶνε ἀκόμα στὴν ἐρμιά τὰ δροσερά τους γέλια.

ᾠ! σὰν ἀρχίση γῦρό μου γιὰ πάντα νὰ νυχτώνη,
δὲ θέλω τὰ ξερόφυλλα νὰ τρεμοφτερουγίζουν
στο δρόμο μου κι ἀπάνω μου οἱ ὠρφανεμένοι κλώνοι
μ' ἓνα βραχνὸ παράπνο νὰ μὲ καλονυχτίζουν.

Θέλω τὸ βράδυ, ποὺ θὰ ᾿ρθῆ νὰ μ' ἀγκαλιάσῃ, νά'ναι
εἰρηνικὸ σὰν τ' ἀγαθό, σὰν τ' ἅγιο ἐτοῦτο βράδυ,

πὼς πέφτ' ἡ νύχτα τὰ τρελλὰ τζιτζίκια νὰ ξεχνᾶνε,
καὶ νὰ μοῦ λένε γιὰ τὸ φῶς καὶ μέσα στὸ σκοτάδι.

Θέλω οἱ θαμπές μου οἱ θύμησες στὸ βάθος νὰ περνοῦνε,
σὰν τὶς κοπέλλες τοῦ χωριοῦ κι ἐκεῖνες· νά'χω γύρει
στὴ γριὰν ἐλιά μας, νὰ γροικῶ σκυφτὸς ν' ἀχολογοῦνε
τὰ γέλια τους ἀπ' τῆς ζωῆς μακριὰ τὸ πανηγύρι...

« Σ κ ι ε ς »

Λάμπρος Πορφύρας

18. ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Δὲν ξέρω πῶς νὰ σοῦ τὸ εἰπῶ. Μὰ ὁ δρόμος χθές
μέσ' στὴ σταχτιά τῆ συννεφιά σὰ θέατρο εἶχε γίνει.
Μόλις φαινόταν ἡ σκηνή στ' ἀνάριο τὸ σκοτάδι
καὶ σὰ σκιές φαινότανε μακριὰ μου οἱ θεατρίνοι.

Τὰ σπίτια πέρα κι οἱ αὐλές καὶ τὰ κλωνάρια ἀντάμα
ἔλεγες κι ἦταν σκηνικὰ παλιὰ καὶ ξεβαμμένα,
κι ἐκεῖνοι ἐβγαῖναν κι ἔπαιζαν τ' ἀλλόκοτό τους δρᾶμα,
κι ἄκουγες βόγγους κι ἄκουγες καὶ γέλια εὐτυχημένα.

Ἐγὼ δὲν ξέρω. Ἐβγαίνανε κι ἐσμίγαν κι ἐπαγαῖναν
κι ἦτανε μιὰ παράστασι καὶ θλιβερὴ κι ὠραία.
Κι ἔβγαينه, Θέ μου! κι ἡ νυχτιά, καθὼς ἐπαρασταῖναν,
ἔβγαينه, Θέ μου, κι ἔρριχνε τὴν μαύρη της αὐλαία.

« Σ κ ι ε ς »

Λάμπρος Πορφύρας

19. ΙΘΑΚΗ

Σὰν βγῆς στὸν πηγαμὸ γιὰ τὴν Ἰθάκη,
νὰ εὐχέσαι νὰ ᾽ναι μακρὺς ὁ δρόμος,
γεμᾶτος περιπέτειες, γεμᾶτος γνώσεις.

Τους Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
τὸν θυμωμένο Ποσειδῶνα μὴ φοβᾶσαι,
τέτοια στὸ δρόμο σου ποτὲ σου δὲν θὰ βρῆς,
ἂν μὲν ἢ σκέψις σου ὑψηλὴ, ἂν ἐκλεκτὴ
συγκίνησις τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμά σου ἀγγίξῃ.

Τους Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
τὸν ἄγριο Ποσειδῶνα δὲν θὰ συναντήσης,
ἂν δὲν τοὺς κουβανῆς μέσ' στὴν ψυχὴ σου,
ἂν ἢ ψυχὴ σου δὲν τοὺς στήνη ἐμπρός σου.
Νὰ εὔχεσαι νὰ ἴναι μακρὺς ὁ δρόμος.
Πολλὰ τὰ καλοκαιρινὰ πρωιὰ νὰ εἶναι,
ποῦ μὲ τί εὐχαρίστησι, μὲ τί χαρὰ
θὰ μπαίνῃς σὲ λιμένες πρωτοῖδωμένους,
νὰ σταματήσης σ' ἐμπορεῖα φοινικικὰ
καὶ τὲς καλὲς πραγμάτιες ν' ἀποκτήσης·
σεντέφια καὶ κοράλλια, κεχριμπάρια κι ἔβενους,
σὲ πόλεις αἰγυπτιακὲς πολλὲς νὰ πᾶς,
νὰ πάθῃς καὶ νὰ μάθῃς ἀπ' τοὺς σπουδασμένους.

Πάντα στὸ νοῦ σου νὰ ἴχῃς τὴν Ἰθάκη.

Τὸ φθάσιμον ἐκεῖ εἶν' ὁ προορισμός σου.

Ἄλλὰ μὴ βιάζῃς τὸ ταξίδι διόλου.

Καλύτερα χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέσῃ
καὶ γέρος πιά ν' ἀράξῃς στὸ νησί,
πλούσιος μὲ ὅσα κέρδισες στὸν δρόμο,
μὴ προσδοκῶντας πλούτη νὰ σὲ δώσῃ ἢ Ἰθάκη.

Ἡ Ἰθάκη σ' ἔδωσε τ' ὠραῖο ταξίδι.

Χωρὶς αὐτὴν δὲν θὰ βγαίνῃς στὸν δρόμο.

Ἄλλα δὲν ἔχει νὰ σὲ δώσῃ πιά.

Κι ἂν πτωχικὴ τὴν βρῆς, ἢ Ἰθάκη δὲν σὲ γέλασε.

Ἔτσι σοφὸς ποῦ ἔγινες, μὲ τόση πείρα,
ἦδη θὰ τὸ κατάλαβες οἱ Ἰθάκες τί σημαίνουν.

« Ποιήματα »

Κωνσταντῖνος Καβάφης

✓ 20. ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Τιμὴ σὲ ἐκείνους, ὅπου στὴν ζωὴν των
 ὤρισαν καὶ φυλάγουν Θερμοπύλες.
 Ποτὲ ἀπὸ τὸ χρέος μὴ κινουῦντες,
 δίκαιοι κι ἴσοι σ' ὄλες των τὲς πράξεις,

ἀλλὰ μὲ λύπη κιόλας κι εὐσπλαχνία·
 γενναῖοι, ὁσάκις εἶναι πλούσιοι, κι ὅταν
 εἶναι πτωχοί, πάλ' εἰς μικρὸν γενναῖοι,
 πάλι συντρέχοντες ὅσο μποροῦνε,

πάντοτε τὴν ἀλήθειαν ὁμιλοῦντες,
 πλὴν χωρὶς μῖσος γιὰ τοὺς ψευδομένους.
 Καὶ περισσότερη τιμὴ τοὺς πρέπει,

ὅταν προβλέπουν — καὶ πολλοὶ προβλέπουν —
 πῶς ὁ Ἐφιάτης θὰ φανῆ στὸ τέλος
 κι οἱ Μῆδοι ἐπὶ τέλος θὰ διαβοῦνε.

« Ποιήματα »

Κωνσταντῖνος Καβάφης

21. ΕΙΜΑΣΤΗΝ ΤΧΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ἾΜΑΣΤΗΝ

Εἰς τὰ ἔμμετρα καὶ πεζὰ ἔργα τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν καταφαίνεται ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνικὴ σημεῖδσις τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου καὶ προβάλλεται ἀκίβδηλος ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν Κυπρίων.

Εἴμαστην τχεινοὶ πού'μαστην, τχι ἔμεις καὶ τὰ παιδικιά μας,
 ὁ σπόρος ἔν' ὁ ἴδιος, τὸ ἴδιον χωράφιν.

Ἵσον τχι: ἂν πολλυνίσκουσιν τὲς πλῆξες, τὰ κακά μας,
 ἔν μᾶς λυοῦν τχι ἂν μάχουνται μὲ βόλιν, μὲ χρυσάφιν.

Ἰν ἄλλασσεν τὸ φυσικὸν εὐκόλα τοῦ πλασμάτου
 τχι ὁ Πλάστης ἔν ν' ἀντρέπετον γιὰ τοῦν' τὰ ἔρκατά του.

Παράφρασις

Ἵμεἰς, οἱ Κυπριῶτες, εἴμαστε ἐκεῖνοι, πῶ εἴμαστε, κι ἔμεις καὶ τὰ παιδιὰ μας,

ὁ σπόρος εἶν' ὁ ἴδιος κι ἴδιο εἶναι τὸ χωράφι μὲ κείνο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.
 Κι ὅσο κι ἂν πληθαίνουνε τὶς σκοτοῦρες καὶ τὰ κακὰ μας ἄλλοι,
 δὲ μᾶς λυγίζουνε, κι ὅταν μὲ βόλι μᾶς χτυπᾶν κι ὅταν μὲ τὸ χρυσάφι,
 γιατί ἂν ἄλλαζε εὐκόλα ἡ φύσι τοῦ ἀνθρώπου,
 τότε κι ὁ θεὸς θὰ ντρεπόταν γιὰ τὰ ἔργα του.

22. ΝΑ 'ΤΟΥΝ ΝΑ ΘΩΡΟΥΣΑΤΕ

Μὰ νὰ 'τουν νὰ θωρούσατε τὰ μέσα τὴν καρδιά μας,
 ἔθεν νὰ μείνετε τρεχὰ σεῖς οὐλοῖ σας ξησιτιχοῖ
 τρεχὰ ἔθεν νὰ λαγκοδέρνετε, νὰ κλαίετε μητὰ μας
 πῶς εἴμασταν δᾶ κάτω δᾶ τρεχὰ σεῖς τρεχὰ κάτω τρεχὰ.

Παράφρασις

Μὰ νὰ ἦταν δυνατόν νὰ βλέπατε μέσα μας, τὴν καρδιά μας,
 ὅλοι ἐσεῖς θὰ μένατε ἐκστατικοί
 καὶ θὰ σᾶς ἔπιαναν λυγμοί, θὰ κλαίγατε μαζί μας,
 πού εἴμαστε χῶρια ἀπ' τοὺς ἄλλους Ἑλληνες, τοὺς ἀδελφούς μας.

Δημήτριος Λιμπέρτης

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ

Ἐμμετρος συνέντευξις τοῦ Σουρῆ εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἄστυ» τῆς 29 Μαρτίου 1893, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐκφράζει τὴν γνώμην του διὰ τοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Δροσίνης γλαφυρώτατος, μὲ πνεῦμα δροσερό,
ἀλλὰ προφέρει πάντοτε πολὺ ψευδᾶ τὸ «ρῶ».

Πολέμης λιγυρώτατος καὶ πολυχαϊδεμένος,
ἀλλὰ πολὺ πειράζεται γιὰ κρίσεις ὁ καημένος.

Ἵ *Προβελέγγιος* λαμπρὸς στὰ δράματα κι εἰς ὄλα,
μὰ δύο γλωσσες παίζουνε στὸ νοῦ του καραμπόλα.

Ἵ *Παλαμᾶς* βαθύτατος, μὲ ποίησι ζοφώδη,
ἀλλὰ φρενιάζει, σὰν τοῦ πῆς κακὸ γιὰ τὴ δημῶδη.

Παράσχος μέγας ποιητής, συνάδελφος ἐν μούσῃ,
ποὺ τὰ μαλλιά του ἔκοψε, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ μούσι.

Ἵ *Βλάχος* πρῶτος κριτικός, τὸν ἔχω καὶ κουμπάρο,
ἀλλὰ ποτέ μου δὲν μπορῶ στὸ σκάκι νὰ τὸν πάρω.

Ἵ *Ἄννιος* θαυμάσιος, μὲ καλαμπούρια πρῶτης,
ὡσὰν καὶ μένα πλούσιος, μὰ τοῦ Σταυροῦ ἵππότης.

Δαμβέργης φίνος συγγραφεύς, κι αὐτὸς γεμᾶτος φῶτα,
καὶ κρητικὸς τρικουβερτος μὲ ἦτα καὶ μὲ γιῶτα.

Ξερόπουλος πολὺ κομψός, μὰ χωρατὰ δὲ δέχεται,
εἰς δὲ τὸ μάους πάντοτε ἀπ' ὄλους κατατρέχεται.

Πολὺ τιμᾶται παρ' ἐμοῦ καὶ ὁ *Παπαδιαμάντης*,
ποὺ εἶναι πάντ' ἄ κὰτρ ἐπέγγλ καὶ φαίνεται γαλάντης.

Ἵ *Καλοσγοῦρος* κριτικός, ἀλλ' ὅμως δὲν τὸν ξέρω,
γι' αὐτά, ποὺ δὲν ἐδιάβασα, ἐκ μέσης τὸν συγχαίρω.

«Ἄπαντα»

Γεώργιος Σουρῆς

2. ΤΙ ΚΟΣΜΟΣ

Θεέ μου, τί κόσμος!... πολλάκις τὸ εἶπα...
 μοῦ πίνει τὸ αἷμα κι ὁ φύλλος κι ἡ σκνίπα·
 καὶ ὅμως δὲν ἔχω ποτέ μου τὸ θάρρος
 νὰ ρίψω μακρὰν μου τοῦ βίου τὸ βάρος.

Τὸ εἶπα... ἡ πλήξις τὴν πλήξιν μοῦ φέρει...
 Δὲν θέλω θυέλλας, ἀνοιξεις, χειμῶνας...
 Σὰν ἔλθουν οἱ πάγοι, ζητῶ καλοκαίρι·
 σὰν ἔλθῃ καὶ τοῦτο, ζητῶ τοὺς χειμῶνας.

Στὸ χάος τὸ πρῶτον τὸ σύμπαν ἄς πῆσι
 κι ἔν' ἄλλο ἄς γίνη, καθὼς μοῦ ἄρέσει.
 Ἄλλ' ὅμως συστρέφω κι αὐτὸ ἀνωκάτω
 καὶ δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον πλάττω.

Ὅποταν δὲ κόσμους συνθέσω πολλοὺς
 γιὰ μένα τελείους, γιὰ μένα καλοὺς,
 κι ἐκεῖνοι μὲ πλήττουν κι αὐτοὺς ἀνατρέπω
 καὶ φθάνω καὶ πάλιν εἰς τοῦτον ποῦ βλέπω.

«Ἄπαντα»

Γεώργιος Σουρῆς

3. Η ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ

Μπόϊ δυὸ πῆχες,
 κόψι κακή,
 γένεια μὲ τρίχες
 ἐδῶ κι ἐκεῖ.

Κούτελο θεῖο,
 λίγο πλατύ,
 τρανὸ σημεῖο
 τοῦ ποιητῆ.

Δυὸ μάτια μαῦρα
 χωρὶς κακία
 γεμᾶτα λαύρα
 μὰ καὶ βλακεία.

Μακρὺ ρουθούνι,
 πολὺ σχιστὸ
 κι ἓνα πηγούνι
 σὰν τὸ Χριστό.

Πηγάδι στόμα,
 μαλλιὰ χυτά...
 γεμίζεις στρῶμα
 μόνο μ' αὐτά.

Μούρη ἀγρία
 καὶ ζαρωμένη,
 χλωμὴ καὶ κρύα
 σὰν πεθαμμένη.

Κανένα χρώμα
δὲν τῆς ταιριάζει
καὶ τώρ' ἀκόμα
βαφῆς ἀλλάζει.

Δόντια φαφούτη
ὄλο σχισμάδες,
ῦφος τσιφούτη
γιά μαστραπαῖδες.

« Ἄ π α ν τ α »

Γεώργιος Σουρῆς

4. ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΦΡΕΝΟΚΟΜΕΙΟΥ

Ὁ ἐκ Χίου πλούσιος ἔμπορος Τζωρτζῆς Δρομοκαίτης, ἀποθανὼν τὸ 1880, διέθεσε τὴν μεγάλην περιουσίαν του διὰ φιλανθρωπικοῦ σκοποῦς. Διὰ τοῦ κληροδοτήματος τούτου ἰδρύθη καὶ τὸ Δημόσιον Ψυχιατρεῖον « Δρομοκαίτειον ».

᾽Ω! ἑορτὴ τῶν ἑορτῶν!... ᾽Ω! εὐτυχῆς ἡμέρα!

᾽Ω! τώρα πρέπει ὁ καθεὶς τοῦ ἄστεως πολίτης
νὰ βάλῃ στὸ μπαλκόνι του μιὰ κόκκινη παντιέρα
μὲ μιὰ χρυσῆ ἐπιγραφή « Ζωρζῆς Δρομοκαίτης ».

Ναί! τώρα πρέπει στολισμὸς μὲ δάφνες καὶ μυρσίνες!
Ναί! τώρα πρέπει κανονιές, φανάρια καὶ ρετσίνες!

Φρενοκομεῖον κτίζεται καὶ στὴν σοφὴν Ἑλλάδα!

᾽Α! ὁ Θεὸς ἐφώτισε τὸν Χιώτη τὸν Ζωρζῆ,
καὶ τώρα μέσα στοῦ Δαφνιοῦ τὴν τόση πρασινάδα
θὰ βρίσκωμε παρηγοριὰ κι ἡ μνήμη του θὰ ζῆ.

᾽Ω! μέγα εὐεργέτημα τῶν εὐεργετημάτων!

᾽Ω! μόνον οἰκοδόμημα τῶν οἰκοδομημάτων!

Θέλει λαμπρὸν Μουσώλειον αὐτὸς ὁ κληροδότης,
παιᾶνες καὶ ἀποθέωσιν εἰς τρίτους οὐρανοὺς!...

Εὐρέθη μέσ' στοὺς Χιώτιδες μὲ γνῶσι κι ἕνας Χιώτης
κι ἐσκέφθη ὁ μέγας του καὶ πρακτικὸς του νοῦς
πὼς μέσα στὴν Ἑλλάδα μας, ποὺ πλημμυροῦν τὰ φῶτα,
φρενοκομεῖον ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρῶτα - πρῶτα.

« Ἄ π α ν τ α »

Γεώργιος Σουρῆς

V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φ Α Υ Σ Τ Α

Ἵ π ὅ θ ε σ ι ς : Ἡ Φαύστα, δευτέρα σύζυγος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, παρασυρομένη ἀπὸ τὸ μητρικὸν φίλτρον, μισεῖ τὸν πρόγονόν της Κρίσπον, διότι θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ ἔχει οἱ ἰδικοὶ της υἱοί. Τὸ μῖσός της τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλλῃ τὸν Κρίσπον εἰς τὸν πατέρα του, ὅτι δῆθεν συνωμοτεῖ ἐναντίον του. Ὁ αὐτοκράτωρ πιστεύει τὰς διαβολὰς τῆς συζύγου του καὶ φυλακίζει τὸν υἱὸν του, τοῦ ὁποῦ διατάσσει ἀργότερον τὴν θανάτωσιν. Ἡ Φαύστα εἰς τὸ τέλος μετανοεῖ, ἀλλὰ, καθ' ἣν στιγμὴν ἐκμυστηρεῖται τὸ ἀμάρτημά της εἰς τὸν αὐτοκράτορα, μανθάνει τὴν τρομερὰν εἴδησιν τοῦ ἀδίκου θανάτου τοῦ Κρίσπου. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὅταν πείθεται ὅτι ὑπεύθυνος τῆς καταδίκης τοῦ Κρίσπου εἶναι ἡ Φαύστα, διατάσσει τὴν θανάτωσίν της εἰς τὸ λουτρόν, τὴν ὁποῖαν διαφεύγει ἐκείνη, ἀλλὰ συναισθανομένη τὸ ἔγκλημά της, αὐτοκτονεῖ.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅταν ἀνεβιβάσθη κατὰ πρῶτον ἐπὶ σκηνῆς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐγνώρισεν πρωτοφανῆ ἐπιτυχίαν, παιζόμενον συγχρόνως ὑπὸ δύο θιάσων.

ΠΡΑΞΙΣ Ε΄, ΣΚΗΝΗ Ε΄

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (μόνος)

(ὑπάγει εἰς τὸ ἄκρον τῆς σκηνῆς καὶ ἀνοίγων τὴν θυρίδα, βλέπει ἔκτος τοῦ παλατιοῦ)

Ἐκὼς ἄκομη σκότος ἔξω, καὶ ἄκομη νύξ!

(κλείει τὴν θυρίδα καὶ ἐπιστρέφει)

Ἦ, πότε ἡ κατηραμένη νύξ αὐτὴ
θὰ τελειώσῃ; Ὅλος ἀναπαύεται
ὁ κόσμος, ὕπνε, νῦν εἰς τὰς ἀγκάλας σου
καὶ ἓνα μόνον ὤμοσας νὰ μὴ δεχθῆς
μηδὲ στιγμὴν κἄν, ὕπνε, εἰς τοὺς κόλπους σου,
τὸν κύριον τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ἰδοὺ

ὁ κοσμοκράτωρ οὗτος ὁ πανίσχυρος,
ὡς σὺ τὴν ὄψιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπέστρεψας,
καθὼς ὁ Κάϊν τρέμων, μόλις δύναται
νὰ σύρ' εἰς τὸ παλάτιόν του ὑπαρξιν,
ἦν θ' ἀπηρενεῖτο φρίττων καὶ ὁ ἔσχατος
τοῦ κράτους του ἐπαίτης! Φλόξ ἀθάνατε,
σὺ τῆς ψυχῆς μου, σβέσου! μὲ κατέκαυσες.
Τοῦ συνειδότης ὄμμα σὺ ἀνύστακτον,
κοιμήσου· κὶ ἡ φωνὴ του ἡ ἀνηλεής,
ἡ τύπτουσα τὸ οὖς μου, ὡς μὲ δράκοντος
οὐρὰν τὰς λέξεις: παιδοκτόνε, τύρανε·
σιώπα, παῦσε!

(πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ)

Οἶμοι! ποῦ, Ἀσκληπιέ,
τὸ ὄπιον ὑπάρχει, τὸ δυνάμενον
τὸν πυρετὸν νὰ κατευνάσῃ τῆς ψυχῆς,
ν' ἀποκοιμίσῃ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦν;
Δὲν ἔχεις νὰ μοὶ δώσης, θεῖε ἰατρέ,
ποτὸν τῆς λήθης, σπόγγον λήθης, ἱκανὸν
νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς μνήμης μου, καθὼς
ἐκ πίνακος, τὰ γράμματα τὰ φλέγοντα,
τὰ πράγματα τὰ ζῶντα, τ' ἀλησμόνητα,
τὰ ὑπαρξιν ἀθάνατον λαβόντα, φεῦ!
δὲν ἔχεις, ὄχι· διὰ τοῦτο σιωπᾶς.

(Ἡ Ἑλένη προσέρχεται μόνη ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, κρατοῦσα τὴν λυχνίαν, ἦν καὶ καταθέτει ἐπὶ τραπέζης ἡ σηκοῦ, ἐξ οὗ καὶ φωτίζεται ἡ σκηνή).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ὦ μῆτέρ μου!

(ὄρμαξ νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἑλένης, ἀλλ' ἡ ἀκίνητος ἀπάθεια ταύτης τὸν ἀναχαιτίζει)

Ἄλλ' ὄχι! εἶμαι ἐναγής·

κι εὐλόγως κλείεις πρὸς με τὰς ἀγκάλας σου
 καὶ κάτω νεύεις, μήτερ, ἀποστρέφουσα
 τὸ θετλιμμένον ὄμμ' ἀπὸ τοῦ τάλανος
 υἱοῦ σου τούτου. Εἶμαι, ναί, εἴμ' ἐναγῆς
 καὶ θὰ μιάνω μὲ τὰς αἱματοσταγεῖς
 καὶ παιδοκτόνους χεῖρας τὰς ἀγίας σου
 ἀγκάλας· ναί, τὸ βλέπω, κι ἔχεις δίκαιον.
 Ἄλλ' ἄν, ὦ μήτερ, ἤξευρες τοῦ δυστυχοῦς
 τὴν βάσανον υἱοῦ σου, θὰ ἐκάμπτεσο
 καὶ πάντως θὰ μ' ἠλέεις. Μήτερ, μ' ἐπνιξε
 τὸ αἷμα τοῦ υἱοῦ μου! Μὲ τὰς σπείρας του
 ὡς ὄφιν ἐτυλίχθ' εἰς τὸν λαιμὸν ἐδῶ,
 τὴν νύκτα ὅλην ὡς ἀγχόνη σιδηρᾶ
 μὲ περισφίγγει καὶ δὲν ἔχω ἄνθρωπον
 νὰ μὲ λυτρώσῃ. Μήτερ, μοῦ κατέκαυσε
 τὸ ἐγκλημα τὰ σπλάγχχνα, ὅλος φλέγομαι
 ἐντὸς καμίνου καὶ δὲν μ' ἔμεινε κανεῖς
 νὰ μὲ ἀνακουφίσῃ ἱκανὸς ἐκ τοῦ
 φλογομοῦ μὲ μίαν λέξιν του παρήγορον,
 μ' ἐν βλέμμα συμπαθὲς του, ὦ! κανεῖς, εἰς οὐ
 ριφθεῖς τὸν κόλπον ὁ ταλαίπωρος ἐγὼ
 νὰ δυνηθῶ νὰ κλαύσω κι εἰς τὰ δάκρυα
 ἀναψυχὴν νὰ εὔρω τῆς βασάνου μου.
 Σὺ μόνη, μήτερ, μ' ἔμεινες, καὶ μία εἰς
 τὰς μητρικὰς ἀγκάλας σου περίπτυξις
 θὰ μ' ἀνεζωογονεῖ, ἀναψύχουσα
 ὡς δρόσος Ἀερμῶν ἢ καταβαίνουσα
 ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς Σιών· ἄλλ' οἴμοι! πῶς,
 πῶς νὰ τολμήσω νὰ σ' ἐγγίσω ἐναγῆς;

Ε Λ Ε Ν Η

(προδῆλως καμφθεῖσα καὶ ὀρέγουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Κων-
 σταντῖνον)

Υἱέ μου Κωνσταντίνε!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μῆτερ, μῆτέρ μου!

(ρίπτεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς)

Ε Λ Ε Ν Η

Φεῦ! Θανασίμως ἔτρωσε τὸ στῆθός μου
τοῦ ἐγγονοῦ μου ὁ ἀκατανόητος,
υἱέ μου, φόνος. Ἔκλαυσα κι ἐθρήνησα
καὶ κλαίω ἔτι καὶ θρηνοῶ πικρῶς. Κι ἐμοῦ
τὰ βλέφαρα νὰ κλείσῃ δὲν ἠθέλησεν
ὁ ὕπνος ἔτι καὶ ὡς φάσμα φέρομαι
τῆδε κάκεισε τηκομέν' εἰς δάκρυα.
Ἄλλὰ πῶς ἠδυνάμην, ταύτην βλέπουσα
τὴν θλιψίν σου τὴν ἄφατον καὶ συντριβὴν,
ἀναίσθητος νὰ μείνω;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Καὶ τὸν ἄθλιον,
ὦ μῆτερ, δὲν μὲ κατηράσθης;

Ε Λ Ε Ν Η

Τῆς μητρὸς
καὶ ἂν καταδικάζῃ αὐστηρῶς ὁ νοῦς
κι αἰμάσσει ἢ καρδία, εὐκόλα αὐτὴ
δὲν καταρᾶται ὅ,τι ἐγκυμόνησεν.
Σεῖς μόν' οἱ ἄνδρες φρένα τρέφετε ὦμήν,
ἐτοίμην πρὸς κατάκρισιν καὶ πάντολμον
πρὸς τιμωρίαν, ὡς θεοὶ πανίδμονες!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί! ὡς θεοί, οἱ δειλαιοὶ καὶ ἄφρονες!

Ε Λ Ε Ν Η

Δὲν ὀνομάζει σᾶς τοὺς αὐτοκράτορας
θεοὺς καὶ θεῖους ἢ μεγάλη Βαβυλῶν,
τῶν ἐθνικῶν ἢ Ρώμῃ; Τὸ ἐπίστευσες
καὶ σύ, υἱέ μου;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τῆς μωρίας ἄπαγε!

ΕΛΕΝΗ

Δὲν ἔχεις, ναί, τὴν πίστιν ταύτην τὴν μωρὰν
τῶν ἐθνικῶν· ἄλλ' ἔχεις τὴν ἀληθινήν;
Μία ὑπάρχει πίστις ἀληθῆς, ἡ εἰς
τὸν λυτρωτὴν τοῦ κόσμου Ἰησοῦν Χριστόν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἦν καὶ πιστεύω, μῆτερ.

ΕΛΕΝΗ

Ὅχι, τέκνον μου,
ὄχι τελείαν, πλήρη καὶ ἀκλόνητον!
Ἐὰν τοιαύτην εἶχες πίστιν, τώρα δὲν
θὰ ἐθρηνοῦμεν φρίττοντες τὸ ἔργον σου,
διότ' ἡ θεία Χάρις τὴν καρδίαν σου
πληροῦσα θὰ σ' ἀπέτρεπεν, ἡ ἔρημον
αὐτῆς εὐρών σε δαίμων ἂν ἐξέμαινε
ἀλάστωρ, τρέμων δὲν θὰ ἤρχεσο ζητῶν,
ὡς πρὸ ὀλίγου σ' εἶδα καὶ σὲ ἤκουσα,
τὴν θείαν Χάριν παρ' ἑνὸς Ἀσκληπιοῦ!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τὴν θείαν Χάριν; Ὅχι, μῆτερ, φάρμακον
παρ' ἰατροῦ. Τὴν θείαν Χάριν, τίς; ἐγώ;
καὶ παρὰ τίνος; Δὲν ὑπάρχει δι' ἐμέ,
φεῦ! θεία Χάρις πλέον.

ΕΛΕΝΗ

Εἶν' ἀκένωτος
ἡ Χάρις τοῦ Ὑψίστου καὶ τὸ ἔλεος
εἰς τοὺς μετανουῶντας. Μετανόησον!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Κι ὑπῆρξεν ἐν τῷ κόσμῳ ποτὲ ἄνθρωπος,
ὄν πικροτέρα ἔθραυσε μετάνοια
τῆς τοῦ υἱοῦ σου ταύτης, μήτηρ ;

ΕΛΕΝΗ

Τότε τί
κωλύει νὰ προσέλθης πρὸς τὸ βάπτισμα
καὶ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ἀπολούμενος
τὸν ρύπον πάσης ἁμαρτίας, τέλειος
χριστιανὸς νὰ γίνης, Κωνσταντίνε μου ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ᾠ ! πόσον ἀπατάσαι, μήτηρ μου καλή,
ἐὰν πιστεύης ὅτι τοῦ βαπτίσματος
τὸ ὕδωρ θὰ καθάρη τὸν ταλαίπωρον
υἱόν σου ! Οὐδ' ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς
νὰ καθάρισι δύναιται τὰς χεῖράς μου
τὰς παιδοκτόνους ταύτας.

ΕΛΕΝΗ

Ὅλιγόπιστε !
Καὶ ἔχεις, λέγεις ἔπειτα, χριστιανοῦ
σύ πίστιν καὶ χριστιανοῦ μετάνοιαν !
Ἄ ! ὄχι, εἶσαι ἐθνικὸς καὶ ἄπιστος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἄλλὰ μὲ ἀδικεῖς, νομίζω, μήτηρ μου.
Τίς ἄλλος τόσα, ὅσα ἐγώ, ἔπραξεν
ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν ;

ΕΛΕΝΗ

Ἐγὼ νὰ σ' ἀδικήσω ; καὶ τὴν δόξαν σου,
ἣν διηγοῦνται οὐρανοὶ καὶ γῆ, ἐγώ,
υἱέ μου, ν' ἀρνηθῶ ; Ποτὲ μὴ γένοιτο.

Ἄν μόνος εἰς ἓν κράτος καθυπέταξας
 τὴν οἰκουμένην, τοῦτο τὸ τεράστιον
 τί εἶναι ἔργον ὡς πρὸς ὅσα ἔπραξας
 ὑπὲρ τῶν πιστευόντων εἰς Χριστόν ; Οὐδὲν
 σχεδόν. Ἄλλ' εἶμαι μήτηρ. Τί πρὸς ταύτην, ἂν
 κατηύγασας τὸν κόσμον σύμπαντα διὰ
 τῆς οὐρανιας πίστεως, τυφλὸς σχεδόν
 αὐτὸς σὺ πρὸς τὸ φῶς τῆς τὸ ἀνέσπερον ;
 Πρὸς σύμπαντος τοῦ κόσμου καὶ πρὸ πάντων τὸν
 υἱὸν ποθεῖ τῆς Χάριτος καὶ πίστεως
 νὰ βλέπῃ πλήρ' ἢ μήτηρ· τότε δὲ καὶ ἡ
 χαρὰ τῆς εἶναι πλήρης. Πλὴν σ' ἐλύπησα
 καὶ δωρεάν, υἱέ μου. Ἡ φιλάνθρωπος,
 ἡ χριστιανικῆς ἀγάπης ἔμπλεως
 καρδιά σου δὲν πταίει· πταίει ἢ μακρὰ
 εἰς τὴν ἀγίαν γῆν ἀποδημία μου,
 καθ' ἣν εὐρών σε μόνον ὁ Ἀρχέκακος,
 κατὰ μικρὸν ἐξένωσε τῆς πίστεως
 καὶ ἑορτὴν νὰ ἑορτάσῃς σ' ἔπεισεν
 ἐλθὼν εἰς Ρώμην, ὅπου ἴσταται ὀρθὸς
 ὁ θρόνος τοῦ ἀκόμη ὁ ἀντίχριστος !

(ὡς κατ' ἰδίαν)

Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πιστοῦ σοι τέκνου μου
 τοῦ πνεύματος ἢ Χάρις τοῦ ἀγίου σου,
 ὦ ! πότε θὰ κατέλθῃ πλήρης, Ὑψιστε !
 Ἐδῶ ἀκούω κρᾶζουσάν μοι ἄνωθεν
 φωνὴν μυστηριώδη, ἄ ! ἐδῶ ποτέ ! —

(πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον)

Τὴν Ρώμην ἄφες, τέκνον, τὴν ἀμαρτωλὴν
 καὶ φέρ' ἐκεῖ τὸν πόδα, ὅπου νήπιον
 χρυσάκτιν κατὰ πρῶτον σ' ἐχαιρέτισεν
 ὁ ἥλιος, εἰς τὴν ἀνατολήν. Τὸ φῶς
 ἐκεῖθεν τῶν ὀμμάτων, ὡς καὶ τῶν ψυχῶν.
 Ἐκεῖ ὁ θεῖος λόγος σὰρξ ἐγένετο.

Ἄλλ' ἂν τὴν σάρκα ἔκτεινεν ἢ ἐν σαρκί
 πατρὶς αὐτῆς, τὸν λόγον τὸν ἀθάνατον
 ἀνέλαβε καὶ ἔνθους υἰοθέτησεν
 ἢ μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν λόγων, ἢ πατρίς,
 υἰέ μου, τῆς μητρὸς σου. Ἐκ τοῦ στόματος
 τῆς ἀναδόχου ταύτης καὶ θετῆς μητρὸς
 τοῦ σαρκωθέντος λόγου, ἐκ τοῦ στόματος,
 ναί, τῆς Ἑλλάδος ἤκουσεν ἐκεῖ ἢ γῆ
 καὶ ἐδιδάχθη νὰ προφέρῃ τ' ἅγια
 ὀνόματα: Χριστὸς καὶ Εὐαγγέλιον.

Ἐκεῖ ἀπανταχόθεν τὰ ὑδρόγεια
 τοῦ κράτους σου συνέρχονται στοιχεῖα εἰς
 ἓν κέντρον, ἀπαράμιλλον εἰς χάριτας
 καὶ κάλλη, τὸ θεσπέσιον Βυζάντιον.
 Τοὺς λόφους ἄφες τοὺς ἑπτὰ τοῦ νοσηροῦ
 Τιβέριος καὶ εἰς τοῦ μαγικοῦ ἔλθε
 Βοσπόρου τὴν ἀνθόπνευστον Ἑπτάλοφον.
 Ἐκεῖ τὸν κραταιὸν σου θρόνον στήσον καὶ
 τοῦ θρόνου ὑπεράνω καὶ τῆς πόλεως
 ὡς ὑψωθῆ ἑκτείνων πρὸς τὰ πέρατα
 τοῦ κόσμου τὰς ἀκτίνάς του ὁ νοητὸς
 ἥλιος οὐτος,

(ἐπιδεικνύουσα ὃν ἐξάγει ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Τίμιον Σταυρὸν)

ὁ Σταυρὸς ὁ Τίμιος,
 φωτίζων, σκέπων πάντα, ἀγιάζων καὶ
 ζωοποιῶν. Τῆς θείας τότε Χάριτος
 διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς πίστεως
 πλήρης καὶ σὺ καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος
 τὸν παλαιὸν τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπον
 ἀποδυθείς, τὸν νέον ἐν Χριστῷ ἐκεῖ
 ἐνδύθητι, τὸν φωτεινὸν καὶ ἄσπιλον.
 Ὡς δὲ διὰ τῆς Ρώμης ὁ Ρωμαῖος σὺ
 τὸν κόσμον εἰς τὸν θρόνον σου ὑπέταξας,
 ὁμοίως ὁ μητρόθεν Ἑλλην σὺ τὴν γῆν
 διὰ τῆς Ἑλληνίδος νέας Ρώμης σου

σαγήνευσον τῷ θεῷ λόγῳ πείσας καὶ
 ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ σταυροῦ κατὰταξον.
 Ποία ἢ δόξα, Κωνσταντίνε, τότε σοῦ
 καὶ τῆς μητρὸς σου ποία, ποία ἢ χαρὰ !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί! θὰ τὸ πράξω, μητέρα, μὰ τὸν Τίμιον
 (ἀναλαμβάνων καὶ ἀνυψῶν μετὰ τῆς Ἑλένης τὸν Τίμιον Σταυρὸν)
 Σταυρὸν, τὴν μόνην μου ἐλπίδα!

« Φά υ σ τ α »

Δημήτριος Βερναρδάκης

Τ. ΕΡΓΟΝ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ, ΟΜΟΣ ΑΝ ΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΕΡΘΕΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἀχρηστοὶ ψυχῶν μαθηματῶ τὰ ἔργα ἐκ
ταύτων ἰκανοὶ εἰρητοῖσι, ὅταν γὰρ μὴ αὐτῶν ἀνεκτικὸν ἡμῶν ἔξῃς ἐν
ἐκείνῃ λέγειν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῖς ἴσῃσι τῶν ποιητῶν, ὡς ἐπιταύθην
ἀξίως, ἐπὶ πάντας ἐπιπέσειν κατὰ τοὺς λόγους, μὴ πᾶσι
ἐκείνῃ προσέχῃ τὸν νόον, ἀλλ' ὅταν μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν
προσέξῃ τὸ λόγον αὐτῶν διεξιῶσι, ἀγαθῶν τε καὶ τῆλῶν καὶ ὅτι
μάλιστα περικλυτῶν ἰσοκρίτων εἶναι, ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροῦ ἀνδρῶς
ἐπιπέσει τὴν μίσην, τὰκα δὲ ἐκείνῃ ἐπιπορασσομένους τὰ ἔργα
αὐτῶν ὅταν ἢ τῶν Ὀμηρικῶν ἔργων ἔβῃσι τὰ ἴσῃσι Σιρῆων ῥῆμα.
Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαίλους τὸν λόγον συνήθηα ἔδος τίς ἐστιν ἐπὶ
τῶν ἀγαθῶν. Διὸ δὲ πᾶσι φυλακῆ τῆς ψυχῆς τηρητικῆς, μὴ δὲ
τῆς αὐτῶν λόγων ἡδονῆς παραδεξιμῆς, τι λάθῃσι τῶν χειρῶν
ἀσπῆροι οἱ τῶν δηλητήριον μετὰ τοῦ μέλιτος προσέχουσι. Οὗ τοῖσιν
ἐπιπορασσομένοι τοῖς ποιητῶν, οὐ λαϊδορομένοι, οὐ σκωπτικοί,
ἢ μεμνητοῖσι μισομένων, ἀλλ' ὅταν τροπικῆς ἐπιπορασσομένη καὶ ἔδος
ἐπιπορασσομένη τὴν εὐδαιμονίαν ὀρίζωνται. Πάντως δὲ ἥκιστα πᾶσι θεῶν
τι διολογομένης προσέχουσι, καὶ μάλιστα ὅταν ὡς παρὰ πολλῶν
τε αὐτῶν διεξιῶσι, καὶ τούτων αὐτῶν ἀνεκτικῶν. Ἄδελφοι γὰρ
ὅτι παρ' ἐκείνῃσι διαστασιάζει πρὸς ἀδελφῶν καὶ γονεῖς πρὸς παῖδας,
καὶ τούτοις αὐτοῖς πρὸς τοὺς τακόντας πόλεμὸς ἐστιν ἀκήρυκτος.
Ταῦτα δὲ ταῦτα λέγειν καὶ τὰ ἐπιπορασσομένων ἔχω, καὶ μάλιστα

1. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ

Ὁ Μέγας Βασίλειος γράφει τὴν ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῆς πραγματεῖαν ταύτην πρὸς τοὺς ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ἐσπούδαζον εἰς ἐθνικὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς, διὰ νὰ τοὺς διδάξῃ ποῖαν ἀξίαν πρέπει νὰ ἀποδίδουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν. Ἡ πραγματεία ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει ὅτι εἶναι χρήσιμος ἡ γνώσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων· εἰς τὸ δεύτερον ἐξετάζει πῶς πρέπει νὰ διδασκώμεθα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· καὶ εἰς τὸ τρίτον ἐξετάζει τὰ ἀγαθὰ τῆς μελέτης καὶ τὴν φροντίδα, τὴν ὁποῖαν πρέπει ἕκαστος νὰ καταβάλλῃ διὰ τὴν ψυχὴν του.

Παρατίθενται τὰ κεφάλαια 4 καὶ 5, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τὰ ἔξωθεν δὴ ταῦτα ἰκανῶς εἴρηται· ὅπως γε μὴν αὐτῶν μεθεκτέον ὑμῖν ἐξῆς ἂν εἶη λέγειν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῖς παρὰ τῶν ποιητῶν, ἴν' ἐντεῦθεν ἄρξωμαι, ἐπεὶ πανταδαποί τινές εἰσι κατὰ τοὺς λόγους, μὴ πᾶσιν ἐφεξῆς προσέχειν τὸν νοῦν· ἀλλ' ὅταν μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν πράξεις ἢ λόγους ὑμῖν διεξίωσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν καὶ ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιούτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροῦς ἀνδρας ἔλθωσι τῆ μιμήσει, ταῦτα δεῖ φεύγειν ἐπιφρασσομένους τὰ ὧτα οὐχ ἥττον ἢ τὸν Ὀδυσσεά φασὶν ἐκεῖνοι τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδός τις ἐστὶν ἐπὶ τὰ πράγματα. Διὸ δὴ πάση φυλακῇ τὴν ψυχὴν τηρητέον, μὴ διὰ τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς παραδεξάμενοί τι λάθωμεν τῶν χειρόνων, ὥσπερ οἱ τὰ δηλητήρια μετὰ τοῦ μέλιτος προσιέμενοι. Οὐ τοίνυν ἐπαινεσόμεθα τοὺς ποιητάς, οὐ λοιδορούμενους, οὐ σκώπτοντας, ἢ μεθύοντας μιμουμένους, οὐχ' ὅταν τραπέξῃ πληθούσῃ καὶ ᾠδαῖς ἀνειμέναις τὴν εὐδαιμονίαν ὀρίζωνται. Πάντων δὲ ἥκιστα περὶ θεῶν τι διάλεγόμενοι προσέξομεν, καὶ μάλισθ' ὅταν ὡς περὶ πολλῶν τε αὐτῶν διεξίωσι, καὶ τούτων οὐδ' ὁμονοούντων. Ἀδελφὸς γὰρ δὴ παρ' ἐκείνοις διαστασιάζει πρὸς ἀδελφὸν καὶ γονεὺς πρὸς παῖδας, καὶ τούτοις αὖθις πρὸς τοὺς τεκόντας πόλεμὸς ἐστὶν ἀκήρυκτος. Ταῦτά δὴ ταῦτα λέγειν καὶ περὶ συγγραφέων ἔχω, καὶ μάλισθ'

ὅταν ψυχαγωγίας ἔνεκα τῶν ἀκουόντων λογοποιῶσι. Καὶ ῥητόρων δὲ τὴν περὶ τὸ ψεῦδεσθαι τέχνην οὐ μιμησόμεθα. Οὔτε γὰρ ἐν δικαστηρίοις, οὔτ' ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσιν ἐπιτήδειον ἡμῖν τὸ ψεῦδος τοῖς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν καὶ ἀληθῆ προελομένοις τοῦ βίου, οἷς τὸ μὴ δικάζεσθαι νόμῳ προστεταγμένον ἐστίν. Ἄλλ' ἐκεῖνα αὐτῶν μᾶλλον ἀποδεξόμεθα, ἐν οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσαν, ἢ πονηρίαν διέβαλον. Ὡς γὰρ τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν λοιποῖς ἄχρι τῆς εὐωδίας ἢ τῆς χροᾶς ἐστὶν ἡ ἀπόλαυσις, ταῖς μελίτταις δ' ἄρα καὶ μέλι λαμβάνειν αὐτῶν ὑπάρχει, οὔτω δὴ κἀνταῦθα τοῖς μὴ τὸ ἡδὺ καὶ ἐπίχαρι μόνον τῶν τοιούτων λόγων διώκουσιν ἐστὶ τινὰ καὶ ὠφέλειαν ἀπ' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι. Κατὰ πᾶσαν δὴ οὖν τῶν μελιττῶν τὴν εἰκόνα τῶν λόγων ἡμῖν μεθεκτέον. Ἐκεῖναί τε γὰρ οὔτε ἅπασιν τοῖς ἄνθεσι παραπλησίως ἐπέρχονται, οὔτε μὴν οἷς ἐπιπτῶσιν ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαίρειν ἀφήκαν· ἡμεῖς τε, ἢν σωφρονῶμεν, ὅσον οἰκτεῖον ἡμῖν καὶ συγγενὲς τῇ ἀληθείᾳ παρ' αὐτῶν κομισάμενοι, ὑπερβησόμεθα τὸ λειπόμενον. Καὶ καθάπερ τῆς ῥοδωνιᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνας ἐκκλίνομεν, οὔτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα. Εὐθύς οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐπισκοπεῖν ἕκαστον τῶν μαθημάτων καὶ συναρμόζειν τῷ τέλει προσῆκε, κατὰ τὴν Δωρικὴν παροιμίαν, *τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον ἄγοντας*.

Καὶ ἐπειδήπερ δι' ἀρετῆς ἐπὶ τὸν βίον ἡμῖν καθεῖναι δεῖ τὸν ἕτερον, εἰς ταύτην δὲ πολλὰ μὲν ποιηταῖς, πολλὰ δὲ συγγραφεῦσι, πολλῶ δὲ ἔτι πλείω φιλοσόφοις ἀνδράσιν ὑμνηται, τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων μάλιστα προσεκτέον. Οὐ μικρὸν γὰρ τὸ ὄφελος οἰκειότητά τινὰ καὶ συνήθειαν ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τῆς ἀρετῆς ἐγγενέσθαι· ἐπεὶπερ ἀμετάστατα πέφυκεν εἶναι τὰ τῶν τοιούτων μαθήματα, δι' ἀπαλότητα τῶν ψυχῶν εἰς βλάβος ἐνσημαινόμενα. Ἡ τί ποτε ἄλλο διανοηθέντα τὸν Ἡσίοδον ὑπολάβωμεν· ταῦτι ποιῆσαι τὰ ἔπη, ἃ πάντες ᾄδουσιν, ἢ οὐχὶ προτρέποντα τοὺς νέους ἐπ' ἀρετὴν, ὅτι τραχεῖα μὲν πρῶτον καὶ δύσβατος καὶ ἰδρωτός συχνοῦ καὶ πόνου πλήρης ἢ πρὸς ἀρετὴν φέρουσα καὶ ἀνάντης ὁδός· διόπερ οὐ παντὸς οὔτε προσβῆναι αὐτῇ διὰ τὸ ὄρθιον, οὔτε προσβάντα βραδίως ἐπὶ τὸ ἄκρον ἔλθειν· ἄνω δὲ γενομένῳ ὄρᾳ ὑπάρχει ὡς μὲν λεία τε καὶ καλή, ὡς δὲ βραδία τε καὶ εὐπορος καὶ τῆς ἐτέρας ἡδίων τῆς ἐπὶ τὴν

κακίαν ἀγούσης, ἣν ἀθρόον εἶναι λαβεῖν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὁ αὐτὸς οὗτος ποιητῆς ἔφησεν; Ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ οὐδὲν ἕτερον ἢ προτρέπων ἡμᾶς ἐπ' ἀρετὴν καὶ προκαλούμενος ἅπαντας ἀγαθοὺς εἶναι, ταῦτα διελθεῖν. Καὶ μέντοι καὶ εἴ τις ἕτερος ἑοικότα τούτοις τὴν ἀρετὴν ὑμνησεν, ὡς εἰς ταῦτὸν ἡμῖν φέροντας τοὺς λόγους ἀποδεχόμεθα.

J. P. Migne, *Patrologia graeca*, τ. 31

Μέγας Βασίλειος

2. ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΡΑΔΥΤΗΤΑ

Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα· εἵπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς δι' ἀγάπην τι πεποιηκόσιν ἢ πεπονητόσι συγχαρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγὼ τε ὁ τυραννηθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἴ τί μοι μέμφοισθε τῆς βραδυτήτος, ὡς τάχα γε κρείττων αὕτη καὶ τιμιωτέρα Θεῶ τῆς ἐτέρων ταχυτήτος· ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι Θεῶ τι μικρόν, ὡς Μωϋσῆς ἐκεῖνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἱερεμίας ὕστερον, καὶ προσδραμεῖν ἐτοιμῶς καλοῦντι, ὡς Ἀαρῶν τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφοτέρα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῶ, σήμερον συνδοξάζομαι· χθὲς συνενεκρούμην, συζωοποιοῦμαι σήμερον· χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν τῶ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν μὲν ἴσως οἴεσθε λέγειν ἢ ἄργυρον ἢ ὑφάσματα ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, γῆς ρέουσιν ὕλην καὶ κάτω μένουσαν, ἧς αἰεὶ τὸ πλεῖον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος. Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς, τὸ τιμιώτατον Θεῶ κτήμα καὶ οἰκειότατον· ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνι τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ἀξίωμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γινώμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος Χριστὸς ἀπέθανε.

Γενώμεθα ὡς Χριστός, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς· γενώμεθα

θεοὶ δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ κάκεινος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῶ τὸ βέλτιον· ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχεῖα πλουτήσωμεν· δούλου μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν· κατῆλθεν, ἵν' ὑψωθῶμεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· ἠτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνῆλθεν, ἵν' ἔλκυσῃ πρὸς ἑαυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἁμαρτίας πτώματι. Πάντα διδότης, πάντα καρποφορεῖτω τῷ δόντι ἑαυτὸν λυτρὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα· δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον οἶον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκείνον πάντα ὅσα ἐκείνον δι' ἡμᾶς γενόμενον.

Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, ποιμένα· τοῦτο γὰρ ἐλπίζει καὶ εὔχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἀπλοῦ δίδωσιν ὑμῖν ἑαυτόν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν τοῦ γήρως βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθησι τῷ ἀψύχῳ ναῶ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανίῳ, τὸν ὁποιοοῦν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οὖν ἑαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἰδρῶσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τῶν πόνων ἄξιον· καὶ πάντα προστίθησιν ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ. Ὡ, τῆς μεγαλοψυχίας, ἢ, τό γε ἀληθέστατον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονόμον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ καὶ εἰς ἀέρα ῥέοντα καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἴσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα καὶ πλαξίν ἐντυποῖ λιθίνας, εἴτουν σαρκίνας, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ ῥαδίως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημαιομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι.

J. P. Migne, *Patrologia graeca*, τ. 35

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος

3. ΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΕΠΩΔΑΙ

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος συνέγραψεν ἕξ λόγους «Περὶ ἱερωσύνης», ἀναφερομένους εἰς τὴν μεγάλην ἀποστολὴν τοῦ ἱερέως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τὴν διπλῆν ἰδιότητά του, τοῦ λειτουργοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ τῶν πιστῶν. Οἱ «Περὶ ἱερωσύνης» λόγοι τοῦ Χρυσοστόμου ἐθεωρήθησαν ἀνάκαθεν ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα (ἐγράφησαν τὸ 390 μ.Χ.) καὶ τὰ λαμπρότερα ἀριστουργήματα τῆς Βυζαντινῆς θρησκευτικῆς λογοτεχνίας, ὅχι μόνον διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν θρησκευτικῶν τῶν ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ τὴν λογοτεχνικὴν τῶν ἀξίαν.

Ἡ ἔκθεσις γίνεται ὑπὸ τύπον διαλόγου, προτασσομένης μακρᾶς ἱστορικῆς εἰσαγωγῆς, ὅπου δίδεται εὐκαιρία εἰς τὸν ἱεράρχην νὰ συνθέσῃ θαυμασίας εἰκόνας τῆς φιλίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ στενωτάτου φίλου του Βασιλείου (ὄχι τοῦ Μεγάλου) καὶ τῆς μητρὸς του. Ὁ διάλογος διεξάγεται πρὸς τὸν εἰρημένον Βασίλειον, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν ἄλλην βεβαίαν πληροφορίαν ἔχομεν.

Παρατίθεται ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρῶτον «Περὶ ἱερωσύνης» λόγον, ὅπου ὁ Χρυσόστομος διηγεῖται πῶς ἠμποδίσθη ὑπὸ τῆς μητρὸς του νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν μοναχικὸν βίον, ἐν ὧσφ ἐκείνη εὕρισκετο ἐν ζωῇ.

Ἐμοὶ πολλοὶ μὲν ἐγένοντο φίλοι γνήσιοί τε καὶ ἀληθεῖς, καὶ τοὺς τῆς φιλίας νόμους καὶ εἰδότες καὶ φυλάττοντες ἀκριβῶς· εἰς δὲ τις τούτων ἰδὼν πολλῶν, ἄπαντας αὐτοὺς ὑπερβαλλόμενος τῇ πρὸς ἡμᾶς φιλίᾳ, τοσοῦτον ἐφιλονίκησεν ἀφείναι κατόπιν αὐτοῦ, ὅσον ἐκεῖνοι τοὺς ἀπλῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένους. Οὗτος τῶν ἄπαντᾶ μοι χρόνον παρηκολουθηκότων ἦν. Καὶ γὰρ μαθημάτων ἠψάμεθα τῶν αὐτῶν, καὶ διδασκάλοις ἐχρησάμεθα τοῖς αὐτοῖς· ἦν δὲ ἡμῖν καὶ προθυμία καὶ σπουδὴ περὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐπονούμεθα, μία ἐπιθυμία τε ἴση καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν τικτομένη πραγμάτων. Οὐ γὰρ ὅτε εἰς διδασκάλους μόνον ἐφοιτῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἠνίκα ἐκείθεν ἐξεληθόντας βουλευέσθαι ἐχρῆν, ὅποیان ἐλέσθαι τοῦ βίου βέλτιον ἡμῖν ὁδόν· καὶ ἐνταῦθα ὁμογνωμονοῦντες ἐφαινόμεθα. Καὶ ἕτερα δὲ πρὸς τούτοις ἡμῖν τὴν ὁμόνοιαν ταύτην ἐφύλαττεν ἀρραγῆ καὶ βεβαίαν. Οὔτε γὰρ ἐπὶ πατρίδος μεγέθει ἕτερος ἑτέρου μᾶλλον φρονεῖν εἶχεν οὔτε ἐμοὶ μὲν πλοῦτος ὑπέρογκος ἦν, ἐκεῖνος δὲ ἐσχάτη συνέζη πενία· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς οὐσίας μέτρον τὸ τῆς προαιρέσεως ἰσοστάσιον ἐμιμεῖτο· καὶ γένος δὲ ἡμῖν ὁμότιμον ἦν, καὶ πάντα τῇ γνώμῃ συνέτρεχε.

Ἐπειδὴ δὲ ἔδει τὸν μακάριον τὸν τῶν μοναχῶν μεταδίδωκει βίον καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀληθῆ, οὐκ ἔτι ἡμῖν ὁ ζυγὸς οὗτος ἴσος ἦν, ἀλλ' ἡ μὲν ἐκείνου πλάστιγξ ἐκουφίζετο μετέωρος· ἐγὼ δ' ἔτι ταῖς τοῦ κόσμου πεπεδημένους ἐπιθυμίαις καθεῖλκον τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ἐβιαζόμεν κἀτω μένειν, νεωτερικαῖς αὐτὴν ἐπιβρίθων φαντασίαις. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μὲν φιλία βέβαιος ἔμενεν ἡμῖν, καθάπερ καὶ πρότερον· ἡ δὲ συνουσία διεκόπτετο. Οὐ γὰρ ἦν τοὺς μὴ περὶ τὰ αὐτὰ σπουδάζοντας κοινὰς ποιεῖσθαι τὰς διατριβάς.

Ὡς δὲ μικρὸν καὶ αὐτὸς ἀνέκυψα τοῦ βιοτικῆς κλύδωνος, δέχεται μὲν ἡμᾶς ἄμφω τῷ χεῖρε· τὴν δὲ ἰσότητα οὐδὲ οὕτως ἰσχύσαμεν φυλάττειν τὴν προτέραν. Καὶ γὰρ καὶ τῷ χρόνῳ φθάσας ἡμᾶς, καὶ πολλὴν τὴν σφοδρότητα ἐπιδειξάμενος, ἀνωτέρω πάλιν ἡμῶν ἐφέρετο καὶ εἰς ὕψος ἤρετο μέγα. Πλὴν ἀλλ' ἀγαθὸς τε ὢν, καὶ πολλοῦ τὴν ἡμετέραν τιμώμενος φιλίαν, ἀπάντων ἑαυτὸν ἀποστήσας τῶν ἄλλων, ἡμῖν τὸν ἅπαντα χρόνον συνῆν· ἐπιθυμῶν μὲν τούτου καὶ πρότερον, ὅπερ δὲ ἔφη ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κωλυόμενος ῥαθυμίας. Οὐ γὰρ ἦν τὸν δικαστηρίῳ παρεδρεύοντα καὶ περὶ τὰς ἐν τῇ σκηνῇ τέρψεις ἐπτοημένον συγγίνεσθαι πολλάκις τῷ βίβλοις προσηλωμένῳ, καὶ μὴδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλόντι ποτέ.

Διὰ τοῦτο πρότερον διειργόμενος, ἐπειδὴ ποτε ἡμᾶς ἔλαβεν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ βίου κατάστασιν ἀθρόως, ἦν πάλαι ὧδινεν ἐπιθυμίαν ἀπέτεκε τότε· καὶ οὐδὲ τὸ βραχύτατον τῆς ἡμέρας μέρος ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν ἠνείχετο, διετέλει τε παρακαλῶν, ἵνα τὴν οἰκίαν ἕκαστος ἀφέντες τὴν ἑαυτοῦ, κοινὴν ἄμφω τὴν οἴκησιν ἔχοιμεν· καὶ ἔπεισέ γε, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν.

Ἄλλα με αἱ συνεχεῖς τῆς μητρὸς ἐπῳδαὶ διεκώλυσαν ταύτην ἐκείνῳ δοῦναι τὴν χάριν, μᾶλλον δὲ ταύτην λαβεῖν παρ' ἐκείνου τὴν δωρεάν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσθετο (ἐνν. ἡ μήτηρ) ταῦτα βουλόμενον (ἐνν. ἐμέ), λαβοῦσά με τῆς δεξιᾶς, εἰσήγαγεν εἰς τὸν ἀποτεταγμένον οἶκον αὐτῆ· καὶ καθίσασα πλησίον ἐπὶ τῆς εὐνῆς, ἧς ἡμᾶς ὧδινε, πηγᾶς τε ἠφίει δακρύων καὶ τῶν δακρύων ἔλεινότερα προσετίθει τὰ ῥήματα, τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς ἀποδυρομένη.— «Ἐγὼ, παιδίον», φησί, «τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι ἐπὶ πολὺ, τῷ Θεῷ τοῦτο δοκοῦν. Τὰς γὰρ ὠδῖνας τὰς ἐπὶ σοὶ διαδεξάμενος ὁ θάνατος ἐκείνου, σοὶ μὲν ὀρφανίαν, ἐμοὶ δὲ χηρείαν ἐπέστησεν ἄωρον καὶ τὰ τῆς χηρείας δεινὰ, ἃ μόναι αἱ παθοῦσαι δύναιτ' ἂν εἰδέναι

καλῶς. Λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκείνου καὶ τοῦ κλύδωνος, ὃν ὑφίσταται κόρη, ἄρτι μὲν τῆς πατρῴας οἰκίας προελθοῦσα καὶ πραγμάτων ἄπειρος οὔσα, ἐξαίφνης δὲ πένθει τε ἀσχέτω βαλλομένη καὶ ἀναγκαζομένη φροντίδων καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως ἀνέχεσθαι μειζόνων. Δεῖ γάρ, οἶμαι, ῥαθυμίας τε οἰκετῶν ἐπιστρέφειν καὶ κακουργίας παρατηρεῖν, συγγενῶν ἀποκρούεσθαι ἐπιβουλάς, τῶν τὰ δημόσια πραττόντων τὰς ἐπιηρείας καὶ τὴν ἀπήνειαν ἐν ταῖς τῶν εἰσφορῶν καταβολαῖς φέρειν γενναίως. Εἰ δὲ καὶ παιδίον καταλιπὼν ὁ τεθνεὼς ἀπέλθοι, θῆλυ μὲν ὄν, πολλὴν καὶ οὕτω παρέξει τῇ μητρὶ τὴν φροντίδα, ὅμως δὲ καὶ ἀναλωμάτων καὶ δέους ἀπηλλαγμένην· ὁ δὲ υἱὸς μυρίων αὐτὴν φόβων καθ' ἐκάστην ἐμπύμπλησι τὴν ἡμέραν καὶ πλείονων φροντίδων· τὴν γὰρ τῶν χρημάτων ἐὼ δαπάνην, ὅσην ὑπομένει ἀναγκάζεται, ἐλευθερίως αὐτὸν θρέψαι ἐπιθυμοῦσα. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν μὲν τούτων ἔπεισε δευτέροις ὁμιλῆσαι γάμοις, οὐδὲ ἕτερον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον τῇ τοῦ πατρὸς οἰκίᾳ τοῦ σοῦ· ἀλλ' ἔμενον ἐν τῇ ζάλῃ καὶ τῷ θορύβῳ καὶ τὴν σιδηρᾶν τῆς χηρείας οὐκ ἔφυγον κάμινον, πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς ἀνωθεν βοηθουμένης ῥοπῆς· ἔφερε δὲ μοι παραμυθίαν οὐ μικρὰν τῶν δεινῶν ἐκείνων, καὶ τὸ συνεχῶς τὴν σὴν ὄψιν ὄρᾶν καὶ εἰκόνα μοι τοῦ τελευτηκότος φυλάσσεσθαι ἔμψυχον καὶ πρὸς ἐκείνον ἀπηκριβωμένην καλῶς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἔτι νῆπιος ὢν καὶ μηδὲ φθέγγεσθαι πω μαθὼν, ὅτε μάλιστα τέρπουσι τοὺς τεκόντας οἱ παῖδες, πολλὴν μοι παρεῖχες τὴν παράκλησιν. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκείνο γ' ἂν ἔχοις εἰπεῖν καὶ αἰτιάσασθαι, ὅτι τὴν μὲν χηρείαν γενναίως ἠνέγκαμεν, τὴν δὲ οὐσίαν σοι τὴν πατρῴαν ἠλαττώσαμεν, διὰ τὴν τῆς χηρείας ἀνάγκην, ὅπερ πολλοὺς τῶν ὀρφανῶν δυστυχησάντων οἶδα παθόντας ἐγώ. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην ἀκέραιον ἐφύλαξα πᾶσαν καὶ τῶν ὀφειλόντων εἰς τὴν εὐδοκίμησιν δαπανηθῆναι τὴν σὴν ἐνέλιπον οὐδὲν, ἐκ τῶν ἐμαυτῆς καὶ ὧν ἦλθον οἴκοθεν ἔχουσα δαπανῶσα χρημάτων. Καὶ μὴ τοι νομίσης ὀνειδίζουσάν με ταῦτα λέγειν νῦν· ἀλλ' ἀντὶ πάντων σε τούτων μίαν αἰτῶ χάριν, μὴ με δευτέρᾳ χηρείᾳ περιβαλεῖν, μηδὲ τὸ κοιμηθῆν ἤδη πένθος ἀνάψαι πάλιν, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐμὴν τελευτήν· ἴσως μετὰ μικρὸν ἀπελεύσομαι χρόνον. Τοὺς μὲν γὰρ νέους ἔλπις καὶ εἰς γῆρας ἤξειν μακρόν· οἱ δὲ γεγηρακότες ἡμεῖς οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν θάνατον ἀναμένομεν. Ὅταν οὖν με τῇ γῇ παραδῶς καὶ τοῖς ὀστέοις τοῦ πατρὸς ἀναμίξης τοῦ σοῦ, στέλλου μακρὰς ἀποδημίας

καὶ πλέε θάλατταν, ἦν ἂν ἐθέλης· τότε ὁ κωλύσων οὐδεὶς. Ἐως δ' ἂν ἐμπνέωμεν, ἀνάσχου τὴν μεθ' ἡμῶν οἴκησιν. Μὴ δὲ προσκρούσης τῷ Θεῷ μάτην καὶ εἰκῆ, τοσοῦτοις ἡμᾶς περιβάλλων κακοῖς, ἡδικηκότηας οὐδέν. Εἰ μὲν γὰρ ἔχεις ἐγκαλεῖν, ὅτι σε εἰς βιοτικὰς περιέλκω φροντίδας καὶ τῶν πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι τῶν σῶν, μὴ τοῦς τῆς φύσεως νόμους, μὴ τὴν ἀνατροφὴν, μὴ τὴν συνήθειαν, μηδὲ ἄλλο μηδὲν αἰδεσθῆς, ἀλλ' ὡς ἐπιβούλους φεῦγε καὶ πολεμίους· εἰ δὲ ἅπαντα πράττομεν, ὑπὲρ τοῦ πολλήν σοι παρασκευάσαι σχολήν εἰς τὴν τοῦ βίου τούτου πορείαν, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, οὗτος γοῦν κατέχτω σε παρ' ἡμῖν ὁ δεσμός. Κἂν γὰρ μῦριους σε λέγῃς φιλεῖν, οὐδεὶς σοι παρέξει τοσαύτης ἀπολαῦσαι ἐλευθερίας· ἐπειδὴ μηδὲ ἐστὶ τις, ὅτω μέλει τῆς σῆς εὐδοκιμήσεως ἐξ ἴσης ἐμοί.

« Περὶ ἰερωσύνης »

Ἰωάννης Χρυσόστομος

4. Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Ἡ περιγραφή τῆς Ἀγίας Σοφίας εἶναι ἐν κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ Προκοπίου «Περὶ κτισμάτων», εἰς τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολλῶν παντὸς εἶδους κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἀφροντιστήσας χρημάτων ἀπάντων ἐς τὴν οἰκοδομὴν σπουδῆ ἴετο, καὶ τοὺς τεχνίτας ἐκ πάσης γῆς ἤγειρεν ἅπαντας. Ἀνθέμιος δὲ Τραλλιανός, ἐπὶ σοφίᾳ τῇ καλουμένη μηχανικῇ λογιώτατος οὐ τῶν κατ' αὐτὸν μόνον ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτοῦ προγεγενημένων πολλῶν, τῇ βασιλέως ὑπουργεῖ σπουδῆ, τοῖς τεκταινομένοις τὰ ἔργα ρυθμίζων, τῶν τε γενησομένων προδιασκευάζων ἰνδάλματα, καὶ μηχανοποιὸς σὺν αὐτῷ ἕτερος, Ἰσίδωρος ὄνομα, Μιλήσιος γένος, ἔμφρων τε ἄλλως καὶ πρέπων Ἰουστινιανῷ ὑπουργεῖν βασιλεῖ. Ἦν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν βασιλέα τιμῆς, προκαταστησαμένου τοὺς ἐς τὰ πραχθησόμενα χρησιμωτάτους αὐτῷ ἐσομένους. Καὶ αὐτοῦ δὲ βασιλέως τὸν νοῦν εἰκότως ἂν τις ἀγασθῆι τούτου δι' ἕνεκα, ὅτι δι' ἐκ πάντων ἀνθρώπων ἐς τῶν πραγμάτων τὰ σπουδαιότατα τοὺς καιριωτάτους ἀπολέξασθαι ἔσχε.

Θέαμα οὖν ἡ ἐκκλησία κεκαλλιστευμένον γεγένηται, τοῖς μὲν ὀρῶ-

σιν ὑπερφύες, τοῖς δὲ ἀκούουσι παντελῶς ἄπιστον. Ἐπῆρται μὲν γὰρ ἐς ὕψος οὐράνιον ὅσον, καὶ ὡσπερ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ἀποσαλεύουσα ἐπινένευκεν, ὑπερκειμένη τῇ ἄλλῃ πόλει, κοσμοῦσα αὐτήν, ὅτι αὐτῆς ἐστίν, ὠραίζομένη δέ, ὅτι αὐτῆς μὲν οὔσα καὶ ἐπεμβαίνουσα τοσοῦτον ἀνέχει, ὥστε δὴ καὶ περιμήκης καὶ ὄλως εὐρεῖα οὐκ ἀπὸ τρόπου εἰρήσεται. Κάλλει δὲ ἀμυθῆτω ἀποσεμνύεται. Τῷ τε γὰρ ὄγκῳ κεκόμψεται καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τοῦ μέτρου, οὔτε τι ὑπεράγαν οὔτε τι ἐνδεῶς ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ τοῦ ξυνειθισμένου κομπωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου κοσμιωτέρα ἐπιεικῶς ἐστί, φωτὶ δὲ καὶ ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυῶς πλήθει. Φαίης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίου τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι, τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία ἐς τοῦτο δὴ τὸ ἱερόν περικέχεται.

(Ἀκολουθεῖ ἡ λεπτομερὴς περιγραφή τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὅπου τὸ ἱερόν, καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Κατόπιν ἔρχεται ἡ περιγραφή τῶν κίωνων, τῶν τεσσάρων πεσσῶν καὶ τῶν τεσσάρων ἀψίδων).

Ὑπερθεν δὲ αὐτῶν κυκλοτερῆς οἰκοδομία ἐν στρογγύλῳ ἐπῆρται· ὅθεν αἰεὶ διαγελᾶ πρῶτον ἡ ἡμέρα. Ὑπεραίρει γὰρ, οἶμαι, τὴν γῆν ζύμπασαν, καὶ διαλείπει τὸ οἰκοδόμημα κατὰ βραχύ, ἐξεπίτηδες παρειμένον τοσοῦτον, ὅσον τοὺς χώρους, οὗ δὴ τὸ διηρημένον τῆς οἰκοδομίας ξυμβαίνει εἶναι, φέγγους διαρκῶς ἀγωγούς εἶναι. Ταῦτα δέ, οἶμαι, οὐδὲ γλώσση τραυλιζούση τε καὶ ἰσχυροφῶν οὔση ἀμήχανά ἐσται. Τῶν ἀψίδων τῆς συμπλοκῆς ἐν τετραγώνῳ ἐξειργασμένης, ἐς τρίγωνα τέσσαρα μεταξύ τὸ ἔργον ἀποτετέλεσται. Καὶ ἡ μὲν τριγώνου ἐκάστου κρηπίς πεπιεσμένη τῇ ἐς ἀλλήλας τῶν ἀψίδων ἐνέρσει ὀξεῖαν ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν, συναβαίνουσα δὲ τὸ λοιπὸν εὐρυνομένη τῇ μεταξύ χώρᾳ ἐς τὸ κυκλοτερές τελευτᾷ, ὃ ταύτη ἀνέχει, γωνίας δὲ λειπομένης ἐνταῦθα ποιεῖται. Τούτου δὲ τοῦ κυκλοτεροῦς παμμεγέθης ἐπανεστηκιά τις σφαιροειδῆς θόλος ποιεῖται αὐτὸ διαφερόντως εὐπρόσωπον. Δοκεῖ δὲ οὐκ ἐπὶ στερρᾶς τῆς οἰκοδομίας διὰ τὸ παρειμένον τῆς οἰκοδομίας ἐστάναι, ἀλλὰ τῇ σειρᾷ τῇ χρυσῇ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐξημμένη καλύπτειν τὸν χῶρον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐς ἀλληλα παρὰ δόξαν ἐν μεταρσίῳ ἐναρμοσθέντα, ἕκ τε ἀλλήλων ἠωρημένα καὶ μόνοις ἐναπεριεδόμενα τοῖς ἄγχιστα οὔσι, μίαν μὲν ἀρμονίαν ἐκπρεπεστάτην τοῦ ἔργου ποιοῦνται, οὐ παρέχονται δὲ τοῖς θεωμένοις αὐτῶν

τινι ἐμφιλοχωρεῖν ἐπὶ πολὺ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ μεθέλκει τὸν ὀφθαλμὸν ἕκαστον καὶ μεταβιβάζει ῥᾶστα ἐφ' ἑαυτό. Ἀγχίστροφός τε ἡ τῆς θεάς μεταβολὴ ἐς αἰεὶ γίνεται, ἀπολέξασθαι τοῦ ἐσορῶντος οὐδαμῆ ἔχοντος ὅ,τι ἂν ποτε ἀγασθεῖη μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀποσκοποῦντες πανταχόσε τὸν νοῦν, τὰς τε ὀφρῦς ἐπὶ πᾶσι συννευκότες, οὐχ οἰοί τέ εἰσι ξυνεῖναι τῆς τέχνης, ἀλλ' ἀπαλλάσσονται αἰεὶ ἐνθένδε καταπεπληγμένοι τῇ ἐς τὴν ὄψιν ἀμηχανίᾳ. Ταῦτα μὲν τῆδέ πη ἔχει.

(Οἱ πεσοὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τετραγώνους λίθους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν συναρμολογηθῆ διὰ μολύβδου).

Χρυσῶ μὲν ἀκιβδηλόω κατείληπται ἡ ὀροφὴ πᾶσα, κεραυνῦσα τὸν κόμπον τῶ κάλλει, νικᾶ μέντοι ἡ ἐκ τῶν λίθων αὐγὴ ἀναστράπτουσα τῶ χρυσῶ. Στοαὶ τέ εἰσιν ἑκατέρωθι δύο, οἰκοδομίαν μὲν τοῦ νεῶ οὐδεμίαν διεργόμεναι, ἀλλὰ καὶ μείζον αὐτοῦ ποιοῦσαι τοῦ εὔρους τὸ μέτρον, καὶ τῶ μήκει μέχρι ἐς τὸ πέρασ ξυνεξικνούμεναι, τὸ δέ γε ὕψος καταδέεστεραι. Καὶ αὐταῖς ἡ τε ὀροφὴ θόλος καὶ ὁ χρυσὸς ἐγκαλλώπισμα. Ταῦταιν δὲ ταῖν στοαῖν ἀτέρα μὲν τοὺς ἄνδρας εὐχομένους διακεκλήρωται, γυναιξὶ δὲ ταῦτὸ ποιουμέναις ἡ ἄλλη ἀνεῖται. Παραλλάξ δὲ οὐδὲν ἔχουσιν, οὐδὲ διαφέρουσι δήπου ἀλλήλαιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴσον αὐταῖν τῶ ἱερῶ ἐς κάλλος διήκει καὶ ὠραῖζει τὸ ἐμπερές. Τίς ἂν τῶν ὑπερώων τῆς γυναικωνίτιδος ἐρμηνεύς γένοιτο, ἡ τὰς τε παμπληθεῖς διηγοῖτο στοὰς καὶ τὰς περιστύλους αὐλάς, αἷς ὁ νεῶς περιβέβληται; Τίς δὲ τῶν τε κίωνων καὶ λίθων διαριθμήσαιτο τὴν εὐπρέπειαν, οἷς τὸ ἱερὸν κεκαλλώπισται; Λειμῶνί τις ἂν ἐντετυχηκέναι δόξειεν ὠραῖω τὸ ἄνθος. Θαυμάσειε γὰρ εἰκότως τῶν μὲν τὸ ἄλουργόν, τῶν δὲ τὸ χλοάζον καὶ οἷς τὸ φοινικοῦν ἐπανθεῖ καὶ ὧν τὸ λευκὸν ἀπαστράπτει, ἔτι μέντοι καὶ οὖς ταῖς ἐναντιωτάταις ποικίλλει χροαῖς ὥσπερ τις ζωγράφος ἡ φύσις. Ὅπηνίκα δὲ τις εὐξόμενος* ἐς αὐτὸ ἴοι, ξυνήσι μὲν εὐθύς ὡς οὐκ ἀνθρωπεῖα δυνάμει ἡ τέχνη, ἀλλὰ θεοῦ ῥοπῆ τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτετόρνευται· ὁ νοῦς δὲ ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακρὰν που ἡγούμενος αὐτὸν εἶναι, ἀλλ' ἐμφιλοχωρεῖν μάλιστα οἷς αὐτὸς εἶλετο.

Καὶ τοῦτο οὐ τὴν πρώτην μόνον ἰδόντι ξυμβαίνει, ἀλλὰ διηνεκὲς ἑκάστω ταῦτὸ τοῦτο δοκεῖ, ὥσπερ ἐναυθῆ τῆς ὄψεως ἀρχομένης. Τούτου κόρον οὐδεὶς τοῦ θεάματος ἔλαβε πώποτε, ἀλλὰ πα-

ρόντες μὲν τῷ ἱερῷ ἄνθρωποι τοῖς ὀρωμένοις γεγήθασιν, ἀπίοντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσεμνύνονται. Ἔτι μέντοι τῶν κειμηλίων τοῦ νεῷ τοῦδε τά τε χρυσώματα καὶ τὰ ἐν ἀργύρῳ καὶ λίθοις ἐντίμοις ἅπαντα μὲν φράσαι ἀκριβολογουμένῳ ἀμήχανον, ἅπερ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τῆδε ἀνέθηκεν. Ἐνὶ δὲ μόνῳ τεκμηριοῦσθαι τοῖς τάδε ἀναλεγόμενοις ἐφήμι. Ὁ γὰρ τοῦ ἱεροῦ τὰ μάλιστα χῶρος ἀβέβηλος καὶ μόνοις ἱερεῦσι βατός, ὄνπερ καλοῦσι θυσιαστήριον, λιτρῶν ἀργύρου μυριάδας ἐπιφέρεται τέτταρας.

«Περὶ κτισμάτων»

Προκόπιος

5. ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

Ἡ «Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως» ἀποτελεῖ ἐν μέρει τοῦ περιφήμου δογματικοῦ ἔργου τοῦ Δαμασκηνοῦ «Πηγὴ τῆς γνώσεως», εἰς τὸ ὅποιον συστηματοποιεῖ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἑκκλησίας στηριζόμενος ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πορφύριου.

Ἀπόδειξις ὅτι ἔστι Θεός

Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Θεός, τοῖς μὲν τὰς Ἁγίας Γραφὰς δεχομένοις, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην φημί, οὐκ ἀμφιβάλλεται, οὔτε δὲ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πλείστοις. Ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ γνώσις τοῦ εἶναι Θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. Ἐπειδὴ δὲ τοσοῦτον ἴσχυσεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία κατὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὥστε καὶ τινες εἰς τὸ ἀλογώτατον καὶ πάντων τῶν κακῶν κάκιστον καταγαγεῖν τῆς ἀπωλείας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι Θεόν· ὦν τὴν ἀφροσύνην ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἔφη Δαβίδ. Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός· οἱ μὲν οὖν τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τῷ παναγίῳ σοφισθέντες πνεύματι, καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημείας ἐργαζόμενοι, τῇ τῶν θαυμάτων σαγήνῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀγνωσίας αὐτοὺς ζωγροῦντες ἀνήγαγον. Ὁμοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, τὴν φωτιστικὴν τοῦ πνεύματος χάριν δεξάμενοι, τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει, τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος

τούς έσκοτισμένους έφώτιζον και τούς πεπλανημένους επέστρεφον. 'Ημεῖς δὲ οἱ μηδὲ τὸ τῶν θαυμάτων, μηδὲ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα' ἀναξίους γὰρ ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσπαθεῖα πεποιθήκαμεν· φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν προφητῶν τῆς χάριτος περὶ τούτου διαλεξώμεθα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Ὑῖόν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα ἢ κτιστά ἐστὶν ἢ ἄκτιστα. Εἰ μὲν οὖν κτιστά, πάντως καὶ τρεπτὰ· ὦν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείμετα πάντως, ἢ φθειρόμενα ἢ κατὰ προαίρεσιν ἀλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἄκτιστα, κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, πάντως καὶ ἄτρεπτα. Ὡν γὰρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος, ἤγουν αἱ ιδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται πάντα τὰ ὄντα, ὅσα ὑπὸ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγγέλους τρέπεσθαι καὶ ἀλλοιοῦσθαι καὶ πολυτρόπως κινεῖσθαι; Τὰ μὲν νοητὰ ἀγγέλους φημί, καὶ ψυχὰς, καὶ δαίμονας κατὰ προαίρεσιν, τὴν τε ἐν τῷ καλῷ προκοπὴν καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐπιτεινομένην τε καὶ ὑφιεμένην· τὰ δὲ λοιπὰ κατὰ τε γένεσιν καὶ φθοράν, αὐξησίην τε καὶ μείωσιν, καὶ τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολὴν καὶ τὴν τοπικὴν κίνησιν; Τρεπτὰ τοίνυν ὄντα, πάντως καὶ κτιστά. Κτιστά δὲ ὄντα, πάντως ὑπὸ τινος ἐδημιουργήθησαν. Δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἄκτιστον εἶναι. Εἰ γὰρ κάκεῖνος ἐκτίσθη, πάντως ὑπὸ τινος ἐκτίσθη, ἕως ἂν ἔλθωμεν εἰς τι ἄκτιστον. Ἄκτιστος οὖν ὦν ὁ δημιουργός, πάντως καὶ ἄτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ Θεός;

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχὴ καὶ συντήρησις καὶ κυβερνήσις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἔστι Θεός, ὁ τόδε τὸ πᾶν συστησάμενος καὶ συνέχων καὶ συντηρῶν καὶ ἀεὶ προνοούμενος. Πῶς γὰρ ἂν αἱ ἐναντίαι φύσεις, πυρὸς λέγω καὶ ὕδατος, ἀέρος καὶ γῆς, εἰς ἑνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνεληλύθασιν, καὶ ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μὴ τις παντοδύναμος δύναμις ταῦτα καὶ συνεβίβασε καὶ ἀεὶ τηρεῖ ἀδιάλυτα;

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ὅσα τε καὶ δι' ἀέρος, καὶ ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ ἄερα καὶ φύσιν πυρὸς τε καὶ ὕδατος; Τί ταῦτα ἔμιξε καὶ ἐμέρισε· τί τὸ ταῦτα κινήσασιν καὶ ἄγον τὴν ἄληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον; Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, καὶ λόγον ἐνθεῖς πᾶσι, καθ' ὃν τὸ πᾶν

φέρεται τε καὶ διεξάγεται; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ' ὁ πεποιηκῶς αὐτὰ καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγών; Οὐ γὰρ τῷ αὐτομάτῳ δώσομεν τὴν τοιαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνος τὸ τάξει; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν. Τίνος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι, καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους; Ἐτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἔστι εἰ μὴ Θεός;

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 94

Ἰωάννης Δαμασκηνός

6. ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΝ ἢ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

«Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκην» ἐπιτιλοφόρησεν ὁ Φώτιος τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν ἔργον του, εἰς τὸ ὅποῖον κατέγραφε περιλήψεις καὶ κρίσεις δι' ὅσους συγγραφεῖς, ἀρχαίους καὶ βυζαντινοὺς, ἐμελέτα.

Βασιλείου τοῦ μεγάλου εἰς τὴν Ἑξαήμερον

Ἀνεγνώσθη Βασιλείου τοῦ Θεσπεσίου τὰ εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Ἄριστος μὲν ἐν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ λόγοις ὁ μέγας Βασίλειος· λέξει τε γὰρ καθαρᾶ καὶ εὐσήμῳ καὶ κυρίᾳ καὶ ὅλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρῆσασθαι, νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ' οὐδενὸς δευτέρος ἄδεται· πιθανότητος δὲ καὶ γλυκότητος καὶ γε λαμπρότητος ἔραστής, καὶ ῥέων τῷ λόγῳ καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον. Καὶ τῷ πιθανῷ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἦκεν ἀποκεκρημένος, ὡς εἴ τις πολιτικοῦ λόγου τοῦ αὐτοῦ λόγους παράδειγμα ἑαυτῷ θεῖη, ἔπειτα τούτους ἐκμελετώη, μηδὲ τῶν εἰς τοῦτο συντελούντων δηλονότι νόμων ἄπειρος ὑπάρχων, οὐδενὸς αὐτὸν ἑτέρου δεήσεσθαι, οἶμαι, οὔτε Πλάτωνος οὔτε Δημοσθένους, οἷς οἱ παλαιοὶ ἐνδιατρίβειν προτρέπονται, εἰς τὸ πολιτικὸν τε καὶ πανηγυρικὸν ῥήτορα γενέσθαι.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 103

7. ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Θεοδώρω ἡγουμένω

Οὐχ ὁ τὸ ρεῦμα τῶν λόγων ἐν γλώσση πηγάζων ἤδη καὶ χεῖρα δραστήριος· ὡσπερ οὐδ' ὁ πράξει κρατῶν καὶ τὴν τῶν ρημάτων πειθῶ σοβαρευομένην ἔχει τοῖς χεῖλεσι. Καὶ πολλὰ μὲν ἄλλοις εἶπεῖν ἔχω καὶ παντοδαπὰ παραδείγματα· πρὸς σέ δὲ γράφων τὸν ὀμηρίζοντα ἐν ὑποδείξας ἀρκεῖν ἡγοῦμαι. Λιμὸς ἐπόνει τὸ στρατιωτικόν, οἱ τὴν σὴν Τροίαν πολιορκοῦντες περιεκάθηντο· καὶ ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς σίτου αἰτήσων πρὸς Ἄνιον ἀπεστέλλετο· ἐθάρρει γὰρ αὐτοῦ τῇ γλώσση τὸ Ἀχαϊκόν. Ὁ δὲ παραγεγονώς, ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίοισι πλεῖστα ἐπομβρήσας καὶ τούτοις κατακλύσας τὸν ἄνθρωπον, οὐ μόνον, ὧν ἤλπισεν, οὐδὲν ἐγεώργησεν, ἀλλὰ καὶ ὄχληρὸς εἶναι δόξας ὑπέστρεψεν ἄπορον τὴν ζωὴν τοῖς εἰς αὐτὸν κεχηνόσι ποιησάμενος. Παλαμήδης δὲ ἐκεῖνος (οἶδας τὸν ἄνθρωπον, ὅσον Ὀδυσσεῶς ἀφωρότερος) τὴν πρεσβείαν μετὰ τὸν λιγὺν ἐκείνον ἀγορητὴν ἐθάρρησεν ὑποδύσασθαι· καὶ καταλαβὼν τὸν Ἄνιον ἐργαζόμενον, εἶπε μὲν οὐδέν· ἀποβαλὼν δὲ τὸ ἱμάτιον κοινωνὸς τοῦ ἔργου ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τοὺς πόνους τὸ δεῖπνον ἐκάλει, τῷ ἀνθρώπῳ συνηρίστησε· καὶ τότε βραχὺ ῥῆμα προήνεγκεν, ὡς ἦκε σίτον αἰτήσων στρατῷ φίλῳ καὶ λιμώττοντι· καὶ τυχῶν ἀπῆει χαίρων, καὶ φέρων τοῖς ὀμοφύλοις, ἀντὶ λόγων, τὴν ὠφέλειαν. Καὶ σὺ τοίνυν μὴ πάντα θάρρει τοῖς λόγοις· βραχὺ γὰρ ἔργον σιγῶντος μετὰ συνέσεως μακροῦς ἐπιστομίζει λόγους πολλακίς, καὶ οὐδὲν τῶν ψόφων καὶ τῶν ἀσῆμων φωνῶν πλέον ἔχειν ἐπιδείκνυσιν.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 102, σ. 865

Φώτιος

8. ΠΑΡΕΚΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΑ

Αἱ «Παρεκβολαὶ εἰς Ὀμηρον» εἶναι ἐν τῶν σημαντικωτέρων φιλολογικῶν ἔργων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει καὶ σχολιάζει ἀπὸ πάσης φιλολογικῆς ἀπόψεως τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα.

Προοίμιον

Τῶν Ὀμήρου Σειρήνων καλὸν μὲν ἴσως εἶ τις ἀπόσχοιτο τὴν

ἀρχὴν ἢ κηρῶ τὰς ἀκοὰς ἀλειψάμενος ἢ ἄλλ' ἑτέραν τραπόμενος, ὡς ἂν ἀποφύγη τὸ θέλητρον, μὴ ἀποσχόμενος δέ, ἀλλὰ διὰ τῆς ᾠδῆς ἐκείνης ἔλθων, οὐκ ἂν, οἶμαι, οὔτε παρέλθῃ ῥαδίως, εἰ καὶ πολλὰ δεσμὰ κατέχοι, οὔτε παρελθὼν εἴη ἂν εὐχαρις. Εἰ γάρ που, ὡς περ θεάματά τινα, ὁποῖα τὰ θρυλούμενα ἐπτά ἐν λόγοις κείνται, ἀριθμήσει τις καὶ ἀκούσματά τινα ἐπιστροφῆς ἄξια, εἴη ἂν ἐν αὐτοῖς μάλιστα καὶ ἡ Ὀμήρου ποίησις, ἧς οὐκ οἶμαι εἶ τις τῶν πάλαι σοφῶν οὐκ ἐγεύσατο καὶ μάλιστα τῶν ὅσοι τῆς ἔξω σοφίας ἠρύσαντο.

Ἐξ ὠκεανοῦ μὲν γὰρ ποταμοὶ πάντες, πηγαὶ πᾶσαι, φρέατα πάντα κατὰ τὸν πάλαι λόγον· ἐξ Ὀμήρου δέ, εἰ καὶ μὴ πᾶσα, πολλή γοῦν παρεισέρρευσε τοῖς σοφοῖς λόγου ἐπιρροή. Οὐδεὶς γοῦν οὔτε τῶν τὰ ἄνω περιεργαζομένων οὔτε τῶν περὶ τὴν φύσιν οὔτε τῶν περὶ ἦθος οὔθ' ἀπλῶς τῶν περὶ λόγους ἐξωτερικούς, ὁποῖους ἂν εἴποι τις, παρῆλθε τὴν Ὀμηρικὴν σκηνὴν ἀξεναγώγητος, ἀλλὰ πάντες παρ' αὐτῷ κατέλυσαν, οἱ μὲν ὡς καὶ διάγειν παρ' αὐτῷ μέχρι τέλους καὶ τῶν αὐτοῦ συσσιτίων ἀποστρέφειν, οἱ δὲ ὥστε χρεῖαν ἀποπληῆσαι τινα καὶ συνεισενεγκεῖν ἐξ αὐτοῦ τῷ λόγῳ τι χρήσιμον. Ἐν οἷς καὶ ἡ Πυθία, πολλοὺς τῶν χρησμῶν πρὸς Ὀμηρικὴν μέθοδον ἀποξέουσα. Φιλόσοφοι περὶ αὐτόν, εἰ καὶ Ἰππάρχος φθονεῖ, ὡς μετ' ὀλίγα ἱστορηθήσεται. Ῥήτορες περὶ αὐτόν. Γραμματικοὶ δὲ οὐκ ἄλλως εἰς τέλος, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ μετ' αὐτόν ποιηταί, οὐκ ἔστιν ὃς ἔξω τι τῶν αὐτοῦ μεθόδων τεχνάζεται, μιμούμενος, περιποιοῦν, πάντα ποιοῦν, δι' ὧν ὀμηρίζειν δυνήσεται. Ἄγουσιν αὐτόν καὶ γεωγράφοι διὰ ζήλου πολλοῦ καὶ θαύματος. Ὁ περὶ τὴν Ἀσκληπιαδῶν δίαίταν καὶ τὰ τραύματα ἐρανίζεται καὶ αὐτὸς ἐκείθεν ἀγαθὰ. Ἐφέλκεται τὸ πρᾶγμα καὶ βασιλεῖς· καὶ μαρτυρεῖ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, κειμήλιον εἶτε καὶ ἐφόδιον καὶ ἐν αὐταῖς μάχαις τὴν Ὀμηρικὴν βίβλον ἐπαγόμενος καὶ τὴν κεφαλὴν, ὅτε ὑπνοῦν δέοι, ἐπαναπαύων αὐτῇ, ἵνα τάχα μηδὲ ἐν ὑπνοῖς αὐτοῦ ἀπέχοιτο, ἀλλὰ καὶ φανταζόμενος εἴη εὐόνειρος.

Καὶ ἔστιν ἄληθῶς βασιλικὸν πρᾶγμα ἡ Ὀμήρου ποίησις, καὶ μάλιστα ἡ Ἰλιάς. Καὶ παροιμίαν μὲν τις κακῶν Ἰλιάδα φησὶν· αὐτὴ δὲ καλοῦ παντός ἐστιν Ἰλιάς· δραματικώτερον μὲν σχηματιζομένη διὰ τῆς μονοειδοῦς μὲν, πολυπροσώπου δὲ ἀφηγήσεως· γέμουσα δὲ μυρίων, ὧν ἂν τις εἴποι καλῶν, φιλοσοφίας, ῥητορείας, στρατηγικῆς εὐτεχνίας, διδασκαλίας τῆς περὶ ἠθικῶν ἀρετῶν, τεχνῶν ὅλως παντοίων καὶ ἐπιστημῶν. Ἐχει τις καὶ δόλους ἐπαινετοὺς ἐκείθεν μαθεῖν

καὶ ψευδῶν κερδαλέων συνθέσεις καὶ σκωμμάτων δριμύτητος καὶ ἐγκωμίων μεθόδους. Φρόνησιν δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσην περιποιεῖται τῷ προσέχειν ἐθέλοντι. Καὶ ὅσα δὲ τῇ ἱστορίᾳ ἐπιθεωροῦνται σεμνά, οὐκ ἂν οὐδὲ τὴν Ὀμήρου τέχνην τῶν τοιούτων ἀποστερήσει τις, τῆς πολυπειρίας, τοῦ τὰς ἀκοᾶς ἠδύνειν, τοῦ τὰς ψυχὰς παιδεύειν, τοῦ εἰς ἀρετὴν ἐπαίρειν, τῶν ἄλλων οἷς ἱστορῶν ἐνευδοκιμεῖ.

Εἰ δ', ὅτι μύθων γέμει, ἐκπίπτειν αὐτὸν κίνδυνός· ἐστὶ τοῦ θαυμάζεσθαι, ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐ πρὸς γέλωτα οἱ Ὀμηρικοὶ μῦθοι ἀλλ' ἐννοιῶν εὐγενῶν σκιαὶ εἰσιν ἢ περιπετάσματα, οἱ μὲν ὑπ' αὐτοῦ πλαττόμενοι πρὸς τὰ ὑποκείμενα, οἱ καὶ πρὸς αὐτὰ οἰκείως ἀλληγοροῦνται, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν μὲν τεθειμένοι, ἐλκόμενοι δὲ χρησίμως καὶ εἰς τὴν τούτου ποίησιν, ὧν ἡ ἀλληγορία οὐ πάντη πρὸς τὰ Τρωϊκά, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐξ ἀρχῆς ἠνίξαντο οἱ αὐτοὺς πλασάμενοι. Ἐπειτα οὐδὲ ἔχαιρεν αὐτόθεν μύθους ὁ τῆς σοφίας τρόφιμος. Ἡ σοφία τε γὰρ θεωρία ἐστὶν ἀληθευτικὴ· καὶ ὁ σοφὸς δὲ τοιοῦτος· οὐκοῦν καὶ ὁ Ὀμηρος. Ἀλλὰ διὰ τὸ τῶν πολλῶν ἐπαγωγὸν αὐτοὺς τῇ ποιήσει παρεμπλέκων τεχνάζεται, ἵνα δελεάσας καὶ θέλξας τῷ προφανομένῳ δικτύῳ, ὃ φασιν, ἔσω λάβῃ τοὺς ὀκνοῦντας τὸ τῆς φιλοσοφίας γλαφυρόν· εἶτα καὶ γεύσας τῆς ἐν ἀληθείᾳ γλυκύτητος ἀφήσει σοφούς πορεύεσθαι καὶ θηρᾶσθαι αὐτὴν καὶ ἄλλοθεν. Ἐτι δὲ γίνεταί καὶ μεθοδευτῆς οὕτω τῆς τῶν μύθων πιθανῆς πλάσεως, ἵνα καὶ τούτου τοῖς φιλομαθέσιν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, καθηγήσῃται. Ἐκεῖνο δὲ καὶ μάλιστα θαυμαστὸν ἐν τούτοις Ὀμηρος ἔχει, ὅτι καὶ μύθοις μεμεστωμένος ὅμως οὐ φεύγεται, ἀλλὰ στέργεται, καὶ οἱ μισεῖν αὐτὸν προῖσχύομενοι οὐκ ὀκνοῦσιν αὐτοῦ ἄλλως ἀπτεσθαι, καὶ ἀποδιοπομποῦντες αὐτίς προσίενται, ὅμοιοι τῷ παροιμιακῷ Σκύθῃ, ὃς θεωμένων μὲν Ἑλλήνων ἀπέσχετο ἵππου εὐγενοῦς ἐκπεπνευκότος· ἀνακάμψας δὲ καθ' ἡσυχίαν τὸ σύνηθες ἔπραττεν, ἀπολαύειν οὐ ἤθελεν. Εἰ δὲ καὶ οἱ χρώμενοι δηλοῦσι τὸ χρηστὸν πρᾶγμα, οὐκ ἔχει ἀντιλογίαν πολύχρηστον εἶναι χρῆμα τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν. Ἀλλ' ὅτι μὲν εὐχρηστος ὁ ποιητής, οὕτως ἀμυδρῶς δηλοῦντος ὑπεκρουσάμεθα, ὅτι μηδὲ πρόθεσις ἡμῖν Ὀμήρου ὑπερλαεῖν. Ὡς εἴ γέ τις ἐν σκοπῷ θήσει τὸ πρᾶγμα, οὐ πολλῶν δεήσειται λόγων, ἀλλὰ προβαλεῖται τὰς βίβλους ἐκ προχείρου, ὧν αἱ μὲν εἰς αὐτόν, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ συνεκροτήθησαν καὶ ἀνύσει ραδίως τὸ προτεθέν.

(Συνεχίζων ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὴν μέθοδον τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας

του, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἐξομάλυνσιν πάσης τυχὸν δυσκολίας, γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς, διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων).

Ἔτι κάκεινον προλαβεῖν χρῆ ἐχόμενον ἤδη καὶ προκλητικὸν τοῦ παρεκβολικοῦ, ὅτι ἀνδρώδης μὲν ἡ Ἰλιάς καὶ σεμνοτέρα καὶ ὕφος ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ ἥρωικώτερα· ἠθικὴ δὲ ἡ Ὀδύσεια, ὡς ἐκεῖ σαφέστερον γέγραπται· καὶ ὅτι τὴν Ὀμηρικὴν ἰσχὺν οὐ τοσοῦτον ἐν τῇ Ἰλιάδι ἐστὶ καταμαθεῖν, ὅσον ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πολλὰ ἀφορμαὶ εἰς ρητορείας δαψίλειαν, ἐκεῖ δὲ γλισχρότατος καὶ πάντη ὀλιγούλος ὁ τοῦ βιβλίου σκοπός. Καὶ ὅμως ἐξήρκεσεν ὁ ποιητὴς βίβλον καὶ ἐκείνην τηλικήνδε καὶ τοιαύτην διασκευάσασθαι, παραδεικνύων ὅτι καὶ παμπλουσίος ἐστὶν καὶ πάνυ φιλότιμος ἐν τε πολυαφόρμοις καὶ ἐν μὴ τοιαύταις γραφαῖς. Ὅθεν ἐκείνο μὲν τὸ βιβλίον ἀπὸ ἐνὸς προσώπου ὠνόμασεν, ὑποδηλῶν τὸ ὀλίγον τῆς τοῦ γράφειν ὕλης, ὡς μόνα δῆθεν λέξων τὰ κατὰ τὸν Ὀδυσσεά, οἷς καὶ ἄλλως κατὰ μέθοδον οἰκείαν καὶ ἕτερα πολλὰ παρενέπλεξε. Ταύτην δὲ τὴν βίβλον συλλεπτικώτερον Ἰλιάδα ἐκάλεσε καὶ οὔτε ἀπὸ ἐνὸς τινος ὡς ἐὰν Ἀχιλλεΐα ἦ τι τοιοῦτον ἐκαλεῖτο, οὔτε διὰ τοὺς Ἰλιεῖς, ὡς δηλαδὴ τὰ τῶν Ἰλιέων μόνον περιέχουσα κακὰ· ἀλλ' ὅτι περιέχει τὰ κατὰ τὴν Ἰλιον συμπεσόντα ἢ τὰ Τρωικὰ. Εἰ δὲ τινες ἐπαγωνίζονται δεῖξαι, ὅτι ὡς οἶον ἀπὸ προσώπου παθόντος, τοῦ τῶν Ἰλιέων δηλαδὴ λαοῦ, ἡ ποίησις αὕτη ὠνόμασται Ἰλιάς, ὅθεν κερδήσαντες καὶ οἱ μετὰ τὸν Ὀμηρον τραγικοὶ καὶ ἕτεροι ἐκ προσώπων παθόντων οἰκεία πολλάκις ἐπιγράφουσι δράματα, οἱ τοιοῦτοι αὐτόθεν ἐλέγχονται ἄλλως τε καὶ ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς περὶ τῶν Ἰλιέων λέγει τί ἔπαθον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μὲν. Σκοπὸς δὲ αὐτῷ τοῦ βιβλίου, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν προοιμίῳ ἐκτίθεται, εἰπεῖν ὅσα κακὰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιδος καὶ οἱ Τρῶες καὶ οἱ Ἕλληνες ἔπαθον, καὶ μάλιστα οἱ Ἕλληνες. Διὸ καὶ οὐλομένην εἰπῶν τὴν τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιν ἐπάγει· «ἡ μυρὶ Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε», μονονουχὶ λέγων ὀλεθρίαν γενέσθαι τὴν τοιαύτην μῆνιν, διότι κακὰ ἐξ αὐτῆς οἱ Ἀχαιοὶ ἔπαθον κατὰ τινὰ εἰμαρμένην, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς δηλωθήσεται. Καὶ διὰ ταῦτα μὲν τὸ βιβλίον τοῦτο καλεῖται Ἰλιάς. Δοκεῖ δὲ ἡ τοιαύτη λέξις κτητικὴ εἶναι καὶ ἐλλειπτικῶς ἔχειν. Ὡς περ γὰρ λόγῃ καὶ γῆ καὶ Τροία καὶ μάχη καὶ σκοπιὰ Ἰλιάς παρὰ τοῖς τραγικοῖς ἀντὶ τοῦ Ἰλιακῆ, ὃ ἐστὶ Τρωικῆ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα Ἰλιάς, βίβλος δηλαδὴ, ἢ Ἰλιάς ποίησις ἢ ἱστορία Ἰλιάς. Ὡς περ καὶ τὸ Ἰάς. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐλλέλειπται, δηλοῦν ὅτι Ἰωνικὴ διάλεκτος.

Σημείωσαι δὲ ἐνταῦθα καὶ ὅτι τὸ μὲν εἰπεῖν Ὅμηρου Ἰλιάς ταῦτόν ἐστι τῷ Ὅμηρου Τρωϊκᾶ· τὸ δὲ Ἰλιάς μάχη τραγικῶς ἴσον δύναται τῷ Τρωϊκὸς πόλεμος. Ἀλλὰ γὰρ ἤδη τῷ σκοποῦ ἔγχειρητέον, ἵνα μὴ ποθεν ἀκούσωμεν περιττὰ ἐν οὐ δέοντι σοφίζεσθαι.

Ἐκδοσις Weigel, Λειψία, 1827 Εὐστάθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσ/νίκης.

9. ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ

« Ἀρετὴ ἐστὶν ἕξις καθ' ἣν ἀγαθοὶ ἐσμεν ». Αὐτὸν τὸν ὀρισμὸν τῆς ἀρετῆς δίδει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πραγματείας τοῦ ὁ συγγραφεύς. Ἀγαθός, λέγει, εἶναι ὁ Θεός. Ἡ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερομένη ἀρετὴ εἶναι ἡ φρόνησις, ἡ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἡ εἰς τὰ βίαια παθήματα εἶναι ἡ ἀνδρεία, ἡ εἰς τὰ ἐκούσια παθήματα εἶναι ἡ σωφροσύνη.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλάτους τῆς ἐνοίας ἐκάστης ἀρετῆς, ἀπὸ τῆς σωφροσύνης, ὡς τῆς ἀτελεστάτης, μέχρι τῆς φρόνησεως, ὡς τῆς τελειοτάτης τῶν ἀρετῶν.

Ἐπεὶ ἐστὶ σωφροσύνη αὐτάρκεια τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων, τριῶν δὲ τούτων πρὸς τὸν βίον δεόμεθα, ἡδονῶν, χρημάτων, δόξης· ἐφ' ἐκάστῳ τούτων εἶη ἄν τι μόνιον σωφροσύνης, φυλάττον τὸ αὐταρκες καὶ χρήσιμον ἐκάστου, ἐπὶ μὲν ἡδοναῖς κοσμιότης, ἐπὶ δὲ χρήμασιν ἐλευθεριότης, ἐπὶ δὲ δόξης μετριότης.

Ἀνδρίας δέ, ὁμοίως τρία ἐστὶ μόνια. Ἐπεὶ ἐστὶν ἀπάθεια ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον βιαιῶν παθημάτων, τούτων δὲ τὰ μὲν αὐτοὶ που ἐβελονταὶ ὑφιστάμεθα, μειζόνων ἕνεκα ἀγαθῶν, ὡς ὅταν πόνους ἢ κινδύνους ἢ τι ἄλλο προσαιρώμεθα, ὧν ἄνευ μὴ οἶόν τε εἶη τῶν δεόντων του τυχεῖν· τὰ δ' ἐκούσια καὶ οὐ προσδεχομένοις ἔπεισι. Τούτων τε αὖ τὰ μὲν, ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν, παρὰ τοῦ θεοῦ τε, καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διατάττοντος, οἵαίπερ αἱ καλούμεναι ξυμφοραὶ· τὰ δ' αὖ παρ' ἀνθρώπων, οἵαίπερ αἱ παρ' ἐνίων πρὸς ἡμᾶς δυσκολαὶ καὶ δυσχέρειαί, εἰ κἂν καὶ ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἰδιόν τι μόνιον ἀνδρίας σῶζον τὸ ἀκίνητον καὶ ἀπαθὲς ὑπὸ τῶν χειρόνων ἐκάστων, γενναϊότης μὲν ἐπὶ τοῖς αἰρετοῖς, ἐπὶ δὲ τοῖς ἐκουσίοις ἀψυχία μὲν ἐπὶ τοῖς παρὰ τοῦ θεοῦ, πράοτης δὲ ἐπὶ τοῖς παρ' ἀνθρώπων.

Δικαιοσύνη δὲ ἐπεὶ ἔστι σωτηρία ὁμοίων τούτου αὐτοῦ, οὐπὲρ ἔσμεν πρὸς ἅ ἕκαστον, ἔσμεν δὲ δὴ Θεοῦ μὲν ἔργα τε καὶ κτήματα, ἀνθρώποις δὲ συγγενεῖς που πᾶσι, κἂν πρὸς ἄλλους ἄλλως πως ἔχομεν, εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ὁσιότης μὲν ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸ θεῖον, ἐπὶ δὲ τοῖς πρὸς ἀνθρώπους πολιτεία μὲν πρὸς τὰ κοινά, χρηστότης δ' αὖ πρὸς τὰ ἰδιωτικά.

Φρόνησις δὲ ἡ μὲν πρὸς τὰ θεῖα τε καὶ αἰεὶ ὄντα, ἡ δὲ περὶ φύσιν τε καὶ τὰ γινόμενα, ἡ δὲ περὶ τὰ ἡμέτερά τε καὶ ἀνθρώπεια. Ὡστ' εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ἡ μὲν περὶ ταῦτα δὴ τὰ ἀνθρώπεια, εὐβουλία, ἡ δὲ περὶ φύσιν, φυσική· ἡ δ' αὖ περὶ τὰ θεῖα, θεοσέβεια.

Αἱ μὲν δὴ τῶν ἀρετῶν ἰδέαι αὐται καὶ τοσαῦται· ἐνὸν μὲν καὶ ἐκ πλείω τε καὶ τὰ μικρότερα διελεῖν, ἀποχρῶν δ' ἴσως καὶ ἄχρι τοσοῦτων. Τούτων δὲ ἀρχὴ μὲν μάλιστα ταῖς ἄλλαις ὄθενπερ ἀρξάμενοι, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκάστην ῥᾶον κτήσασθαι' ἂν τις, ἥ γε κοσμιότης εἴη ἂν. Τῶν γάρ που ἡδονῶν, αἱ πρῶτον ἡμῶν καὶ ἐκ νέου τυραννοῦσι, μάλιστα ἐπιχειρεῖ κρατεῖν αὕτη ἡ ἀρετὴ, διελομένη τὰς μὲν ἀναγκαίας αὐτῶν, τὰς δὲ μὴ· καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων αὖ ἐνίας, παρανόμους τε καὶ μοχθηροτάτας, καὶ οὐκ ἀνθρώπῳ πρεπούσας, καὶ ταύτας μὲν παντάπασιν ἀπωσαμένη τε καὶ ἐκκόψασα τῆς ψυχῆς, αὐτάς τε καὶ ἐπιθυμίας αὐτῶν· τὰς δ' ἀναγκαίας πρὸς τὸν βίον τόν τε ἴδιον ἐκάστου καὶ τὸν κοινὸν προσαιρουμένη, τῶν δὲ γε μὴ ἀναγκαίων μὲν, οὐ μοχθηρῶν δέ, αὐτῶν μὲν ὀλιγωροῦσα, τὰς δὲ ἐπιθυμίας παντάπασιν ἐκκόπτουσα· ἵνα δὴ εἰς δύναμιν ἀνεπιδεῆς τις ἦ, τῇ αὐταρκεῖα χαίρων μᾶλλον ἢ αὐταῖς ταῖς διὰ τοῦ σώματος ἡδοναῖς.

J. P. Migne, *Potrologia graeca*, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πλήθων

10. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Θειότατε αὐτοκράτορ, ὁ μὲν πρὸς Ἱταλῶν τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ δυναστεύοντας τοῖς πάντα κρατίστοις υἱέσι πολεμηθεὶς πόλεμος καλῶς καὶ μετὰ πολλοῦ μάλιστα τοῦ περιόντος κατατέθειται· τῶν πλείστων τε καὶ ἐπικαιροτάτων τῆς ἐκείνων ἐπικρατείας, διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὰ ἡμέτερα ἐπανασεσωσμένων, αὐτῶν τε ἐκείνων

καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν παντάσῃν ἡμῖν εἰζάντων, καὶ ἐς ἅπαντα ἔψεσθαι ὁμολογησάντων. Ἐκ δὲ τούτου ὑμῖν μὲν δόξα καὶ κλέος οὕτω κρατύνουσι τε καὶ ἐπαύξουσι τὴν ἀρχήν, τῷ δὲ κοινῷ ἀσφάλειά τε ὁμοῦ καὶ ὠφέλεια, καὶ ἐς τὸ μέλλον μειζόνων ἀφορμαὶ πραγμάτων, εἰ Θεὸς διδοίη. Ἔμοι δὲ ἐπέρχεται νῦν εἰπεῖν καὶ ὑποθέσθαι, ἃ ἐκ πλείονος σκοποῦν τι δόξαν παρίστησιν, ὡς γενόμενα μὲν ἄν, μέγα ἂν τοῖς τῆδε πράγμασι λυσιτελήσειε· μὴ γενόμενα δ' ἄν, οὐ μικρὸν ἂν πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἐλλείπει σωτηρίαν.

Πρῶτον μὲν δὴ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας, ὡς περὶ πλείστου ποιητέα ὑμῖν ἐστί, βραχέ' ἄττα μοι εἰρήσεται· οὐχ ὅτι μὴ καὶ αὐτοὺς ὑμᾶς περὶ τὴν ταύτης ἐπιμέλειαν ἐσπουδακότας ὀρώ· ἀλλ' αὐτοῦ γέ τοι τοῦ λόγου ἕνεκα, ὡς διὰ τῶν δεόντων δὴ χωροίη. Ἔσμεν γὰρ οὖν, ὧν ἡγεῖσθέ τε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἦ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ. Ἕλλησι δὲ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν εἴ τις ἄλλη οικιοτέρα χώρα, οὐδὲ μᾶλλον προσήκουσα, ἢ Πελοπόννησός τε καὶ ὅση δὴ ταύτη τῆς Εὐρώπης προσεχῆς, τῶν τε αὖ νήσων αἰ ἐπικείμεναι. Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνες αἰεὶ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἐξότουπερ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσι, οὐδένων ἄλλων προεμφηκόντων· οὐδὲ ἐπήλυδες κατασχόντες ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὑφ' ἑτέρων τὸ αὐτὸ ἐστὶν ὅτε πεπονθότες· ἀλλ' Ἕλληνες τήνδε τὴν χώραν τούναντίον αὐτοὶ γε αἰεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντες.

Συμπάσης δὲ ταύτης τῆς χώρας αὐτὴ Πελοπόννησος ὁμολογεῖται τὰ πρῶτά τε καὶ γνωριμώτατα ἐνεγκοῦσα τῶν Ἑλλήνων γένη, καὶ ἀπὸ ταύτης ὀρμώμενοι τὰ μέγιστα τε καὶ ἐνδοξότατα Ἕλληνες ἔργα ἀπεδείξαντο. Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ πόλεως τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ἡμῖν βασιλείῳ ἐστί, τήνδε τὴν χώραν εἶη ἂν λογιζομένοις οἶον μητέρα τε οὔσαν καὶ ἀφορμὴν τινα εἰπεῖν· τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προεμφηκότες, Ἕλληνες τε καὶ Δωριεῖς (Δωριεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς)· τοῦτο δ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης ἀποικίαν στείλαμενοι, καὶ Βυζάντιον οὕτω καλῆ καὶ μεγάλῃ ἐπηυξηκότες τῇ προσθήκῃ, Πελοποννησίων οὐκ ἀλλότριον, εἴ γε Αἰνεῖᾶσι μὲν Σαβῖνοι ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις συνωκισμένοι Ῥώμην εὐτυχεστάτην πόλεωσιν κατώκησαν· Σαβῖνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε καὶ Λακεδαιμόνιοι.

Τούτων τε οὖν ἕνεκα οὐ περὶ μικροῦ ποιητέα ἢ χώρα οὐθ'

ὑμῖν τοῖς βασιλεῦσιν, οὔτε τοῖς ὑπηκόοις ἡμῖν, εἴ γε τῶν οἰκείων τε καὶ μάλιστα προσηκόντων, μάλιστα καὶ ἐπιμελητέον, ἦδε δ' ἡμῖν οἰκειοτάτη ἀπασῶν. Ἄλλὰ καὶ ἀρετῇ ὡς οὐδὲ μιᾶς ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὠρῶν συμμετρίαν καὶ καρπῶν φοράν, καὶ ὅλως τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων τείνοντά ἐστιν εἰπεῖν, ἔασω ἔν γε τῷ παρόντι· ἀλλὰ εἰς ἀσφάλειαν τίνος οὐκ ἂν εἶη κρείττων χώρας; Νῆσός τε οὔσα τηλικαύτη ὁμοῦ καὶ ἠπειρος ἢ αὐτὴ καὶ παρέχουσα τοῖς ἐνοικοῦσι, κατὰ τρόπον χρωμένοις ταῖς ὑπαρχούσαις ἀφορμαῖς, ἀπ' ἐλαχίστης μὲν τῆς παρασκευῆς, εἴ τις ἐπίοι, ἀμύνεσθαι, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐπεξιέναι, ὅταν ἐθέλωσιν ὥστε καὶ ἄλλης οὐκ ὀλίγης ἂν ραδίως πρὸς τῆδε κρατεῖν. Καὶ παρῆκα ὀρῶν ἐρυμνότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκην ἀκροπόλεων ἀνεστηκόντων πανταχῆ· ὥστε, κὰν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμίους συμβῆῖ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας ἦττους εἶναι.

(Ἡ διατείχισις τοῦ Ἴσθμοῦ θὰ καταστήσῃ ἀπόρρητον τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ὑπεράσπισις ὁμῶς τῆς χώρας δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῆ εἰς μισθοφόρους, ἀλλ' εἰς ἔν μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἐνῶ οἱ ἄλλοι θὰ πληρῶνουν τοὺς φόρους. Καὶ προχωρεῖ εἰς λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν του περὶ συγκροτήσεως τοῦ κράτους, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος).

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πλήθων

11. ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΣΧΩΝ

Ἐπίθεσις τοῦ ἔργου εἶναι ἡ σταύρωσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος.

Παρατίθεται ἔν μέρος τοῦ διαλόγου τοῦ ἐσταυρωμένου Ἰησοῦ μετὰ τῆς θρηνοῦσης Θεοτόκου (στίχοι 817 - 837).

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Τί, Πέτρε, θρηνεῖς; δαίν' ἔπραξας, ἀλλ' ὁμῶς
 ἔτ' ἔστιν καὶ σοὶ τῶνδε συγγνώμης τυχεῖν.
 ὦ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ Λόγε,
 σύγγνωθ' ἁμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἀνθρωπον, Τέκνον·
 καὶ Πέτρος ἐξήμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

ΧΡΙΣΤΟΣ

Στείχουσα νῦν ἄπιθι, μήτηρ Παρθένε·
 λύω δὲ Πέτρῳ σφάλμα, χρηζούσης σέθεν.
 Καὶ γὰρ πάροιθεν σοῖς ἐπειθόμην λόγοις,
 σῆς εὐσεβείας κάγαθῆς φρενὸς χάριν.
 Καί μοι τὸ μὲν σὸν ἐκποδῶν ἔστω λόγος·
 ἔλκει δὲ καὶ δάκρυα πολλήν μου χάριν,
 καὶ πάντα λύει δεσμὸν ἀμπλακημάτων.
 Σοὶ τ' αὖ παραινῶ μηδένα βροτῶν στυγεῖν,
 μήδ' οἷ μ' ἀπηώρησαν ἀνόμως ξύλω.

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

*Ωμοι, φρενὸς σῆς εὐαγεστάτης αἰεί!
 *Ὡς οὐδὲ πάσχων δυσμεναίνεις τῷ γένει,
 οὐδὲ προσηλώσασιν ὀργίζῃ ξύλω!
 Τίς γὰρ ἂν ἔτλη θυμὸν ὀργῆς σου, Τέκνον;
 *Ἡ τίς ἀγανάκτησιν ὑπέστη σέθεν;

ΧΡΙΣΤΟΣ

*Απιθ', ἄπιθι δυσμενῶν νῦν ἐκ μέσου.
 *Ὡνπερ γὰρ οὐνεκ' εἰς ἐμοὺς ἦκες λόγους,
 τὰ μὲν πέπρακται, τῶν δ' ἐγὼ μνηστήσομαι.
 *Ἐνταῦθα μὲν σε τῶνδ' ἀπαλλάσσω λόγων.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 38

(ἄδηλος ὁ ποιήσας)

12. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΨΥΧΗΝ

*Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, καὶ μέγα, ἦν ἐθέλης.
 *Ἐρεῦνα σαυτὴν ἧτις ἦ, καὶ πῆ στρέφη,
 ὅθεν προῆλθες, καὶ ὅπη στῆναί σε δεῖ·
 εἰ ζῆν, ὅπερ ζῆς, τοῦτο ἦ τι καὶ πλέον.
 *Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
 Θεὸν νόει μοι καὶ Θεοῦ μυστήρια.
 Τί ἦν πρὸ παντός, καὶ τί σοι τὸ πᾶν τόδε·
 ὅθεν προῆλθε, καὶ ὅποι προβήσεται.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
 Πῶς οἰακίζει καὶ στρέφει τὸ πᾶν Θεός·
 ἢ πῶς τὰ μὲν πέπηγε, τὰ δ' ἄλλα ἐκρέει·
 ἡμεῖς δὲ καὶ μάλιστα ἐν στρεπτῷ βίῳ.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ· πρὸς Θεὸν οἶον ὄρα.
 Τί μοι κλέος τὸ πρόσθε, τίς δ' ἡ νῦν ὕβρις·
 τί μου τὸ πλέγμα, καὶ τί μοι βίου τέλος.
 Ταῦτ' ἐννοεῖ μοι, καὶ νοὸς στήσεις πλάνην.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ· μή τι πάθης καμάτω.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 37

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

13. ΚΑΝΩΝ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ ΕΤΕΙ 740 ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 26

ᾠ δ ἡ Δ'

Σαλεύεις, Κύριε, τὴν γῆν βουλόμενος
 ἐδρασμῷ ἀληθείας πάντας ἡμᾶς,
 Δέσποτα, στηρίζεσθαι σαλευομένους προσβολαῖς
 τοῦ δολίου πολεμήτορος.

Τῇ θεῖα νεύσει Σου κλονεῖς τὰ σύμπαντα
 καὶ δονεῖς τὰς καρδίας τῶν ἐπὶ γῆς
 κατοικούντων, Δέσποτα· τῆς οὖν δικαίας Σου ὀργῆς
 ἄνες, Κύριε, τὰ κύματα.

Οὐδ' ὄλωσ ἔχοντας εἰς νοῦν τὸν φόβον Σου
 ἐκφοβεῖς τῇ κινήσει πάσης τῆς γῆς,
 μόνε εὐσυμπάθητε· ἀλλὰ συνήθως ἐφ' ἡμᾶς
 τὰ ἔλεη Σου θαυμάστωσον.

Ναόν Σε, Δέσποινα, Θεοῦ γινώσκοντες
 ἐν ἀγίῳ ναῷ Σου χεῖρας οἰκτρὰς
 αἶρομεν εἰς δέησιν· ἴδε τὴν κάκωσιν ἡμῶν
 καὶ παράσχου Σὴν βοήθειαν.

ᾠδὴ Ε'

Καὶ σύ, καρδιά, σείσθητι νῦν
 βλέπουσα Θεοῦ τὴν ἀπειλὴν ἐπικειμένην καὶ βόησον·
 «Φεῖσαι τοῦ λαοῦ σου, Δέσποτα Κύριε,
 καὶ παῦσον τὴν δικαίαν ὀργὴν Σου, εὐσπλαγχνε».
 Λαὸν καὶ πόλιν, ἦνπερ τῷ Σῶ
 αἵματι ἐκτίσω, Ἰησοῦ,
 μὴ παραδῶς εἰς ἀπώλειαν
 ἐν τῷ συνταράσσειν τὴν γῆν σεισμῶ φοβερῶ·
 χορὸς τῶν ἀποστόλων καθικετεύει Σε.

Ὅδους Σου, Δέσποτα, τὰς ὀρθὰς
 γνώμη ὑπεκκλίνοντες στρεβλῆ
 εἰς ἀγανάκτησιν τρέπομεν
 Σε τὸν συμπαθῆ τε καὶ ἀμνησίκακον·
 ἀλλ' ἴλεως, οἰκτίρμων γενοῦ τοῖς δούλοις Σου.

Νῦν βοηθείας ἤλθε καιρός,
 νῦν καταλλαγῆς χρεία ἀγνή
 πρὸς τὸν Υἱὸν Σου καὶ Κύριον,
 ὅπως οἰκτειρήσῃ προσκεκρουκότας ἡμᾶς
 καὶ τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς λυτρώσῃται.

Christ et Parnicas «Anthologia graeca
 carminum christianorum».

Ἰωσήφ ὕμνογράφος

Ι. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ε. Β. ΚΑΡΑΥΙΤΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ

Β' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Και οι δύο αυτές διαδικασίες είναι
απόλυτα απαραίτητες για την επίτευξη
των στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Β. ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Η επιμέτρηση των αποτελεσμάτων
είναι η βάση για την αξιολόγηση
της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

ΕΠΙΝ ΔΟΠΟΤΕΧΝΙΑ

Η επινόηση και η εφαρμογή
καινοτόμων μεθόδων διδασκαλίας
είναι απαραίτητες για την προώθηση
της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Η ανάπτυξη της αυτονομίας
των εκπαιδευτικών είναι απαραίτητη
για την επίτευξη των στόχων
της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Οι παραπάνω διαδικασίες είναι απαραίτητες για την επίτευξη των στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Ι. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Η ΚΟΛΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ

Ἡ Κόλασις εἶναι τὸ πρῶτον ἐκ τῶν τριῶν μερῶν τοῦ ἀθανάτου ποιητικοῦ μεγαλοουργήματος τοῦ Δάντου «Θεία Κωμῳδία». Τὰ ἄλλα δύο εἶναι τὸ «Καθαρτῆριον» καὶ ὁ «Παράδεισος». Ὁ μέγας Ἰταλὸς ποιητὴς περιγράφει μετὰ καταπληκτικῆς λεπτομερείας φανταστικὸν ταξίδιον τοῦ εἰς τὸν «ἄλλον κόσμον». Ἐχων ὡς ὁδηγὸν τὸν Βιργίλιον κατέρχεται εἰς τὸν Ἄδην καὶ περιέρχεται τὴν Κόλασιν, περιγράφει δὲ παραστατικώτατα καὶ μὲ χάριν ὅσα ἐκεῖ εἶδεν. Ἀποτελεῖ δὲ ἡ περιγραφή αὐτῆ ἐξιδανικευσιν τῶν περὶ Κολάσεως παραστάσεων τῶν συγχρόνων του, ὡς αὗται διεμορφώθησαν διὰ τῶν μεσαιωνικῶν παραδόσεων, ἀφηγήσεων καὶ κηρυγμάτων διαφόρων ἀσκητῶν καὶ μοναχῶν, οὔτινες ἐπεδίωκον δι' αὐτῶν νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰς κακὰς πράξεις. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο ἔργον θεωρεῖται ἔν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας, ἔχει δὲ μεταφρασθῆ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας.

α') Τὸ φοβερὸν δάσος

Ἄσμα Α'

Ἔεμεν μέσην τὴν ὁδὸν τοῦ βίου,
ὀπότ' εὐρέθην εἰς ζοφῶδες δάσος,
τῆς κατ' εὐθείαν ἐκτραπείς ἐξόδου.
Χαλεπὸν πρᾶγμα νὰ εἰπῶ πῶς ἦτο
τραχὺ τὸ δάσος, ἄγριον, νευρῶδες.
Αὐτοῦ καὶ μόν' ἡ μνήμη φέρει τρόμον.
Μόλις αὐτῆς πικρότερος ὁ τάφος.
Ἄλλ' ἴν' ἀφηγηθῶ καὶ τὰ καλά του,
θὰ εἶπω κι εἶ τι ἄλλο εἶδ' αὐτόθι.
Πῶς εἰς αὐτὸ εἰσῆλθον δὲν ἠξέυρω.
Τοσοῦτο μ' εἶχεν ὕπνος καταλάβει,
ὥστε τὸν δρόμον τὸν ὀρθὸν ἀφῆκα.
Εἰς πρόποδας δὲ λόφου ὡς ἀφίχθην,
ὅστις τὸ τέρμα ἦτο τῆς κοιλάδος
τῆς ἐμβαλούσης φόβον τῆ ψυχῇ μου,
καὶ ἀναβλέψας εἶδον πῶς τὰ νῶτα

αὐτοῦ ἐχρύσου ἤδη ὁ πλανήτης,
 ὁ ὀδηγῶν εἰς τὰς εὐθείας τρίβους·
 ὁ φόβος μου ἐκόπασεν ὀλίγον,
 ὁ ἔνδον τῆς καρδίας μου λιμνάσας
 κατὰ τὴν νύκτα τῶν δεινῶν ἐκείνην.
 Ὡς δὲ ἀσθμαίνων ὁ ἐκ τοῦ πελάγους
 εἰς τὴν ἀκτὴν περισωθῆς τὸ κῆμα
 τὸ κινδυνῶδες στρέφεται καὶ βλέπει,
 οὕτως ἐστράφη, ὑπεκφεύγουσά με,
 καὶ ἡ ψυχὴ μου νὰ ἰδῆ τὸν δρόμον,
 ὃν ζῶν οὐδέποτε τις καταλείπει.

β') Τὰ τρία θηρία

Μικρὸν ἀναπαυθεῖς, βαρὺς τὸ σῶμα,
 τὴν ξηρὰν ράχιν ἤρχισ' ἀναβαίνων
 καὶ ἦν πάντοτε ὁ βαίνων πούς ὁ κάτω.
 Ἀρξάμενος δὲ μόλις τῆς ἀνόδου,
 ἐμπρός μου βλέπω πάρδαλιν ταχύπουν,
 κατάστικτον πᾶν ἔχουσεν τὸ δέρμα.
 Οὐδόλως ἀπεχώρει ἀπ' ἐμπρός μου
 καὶ ἐκώλυε τὸ βῆμά μου. Πολλάκις
 νὰ ὀπισθοδρομήσω ἀπεστράφην.
 Τῆς πρώτης ἦτον χαραυγῆς ἡ ὥρα·
 ὁ δ' ἥλιος ὑψοῦτο μετ' ἀστέρων,
 τῶν συνοδῶν του, ὅτε θεῖος ἔρωσ
 ἔπλασε πρῶτον τὰ καλὰ ἐκεῖνα.
 Νέα ἀφορμὴ ἐλπίδων μοι ἐφάνη
 τοῦ θηρὸς τούτου ἡ πολύχρους ὄψις,
 τὸ γλυκὺ ἔαρ, τῆς αὐγῆς ἡ ὥρα.
 Ἐκ νέου πλὴν μ' ἐνέβαλεν εἰς φόβους
 ἐπιφανεῖς μοι αἰφνιδίως λέων.
 Ἐφαίνετο ὡς κατ' ἐμοῦ προβαίνων
 τὴν κεφαλὴν ὀρθὴν καὶ πειναλέος.
 Ἐλύσσα καὶ οἱ ἀέρες ἐφρικόων.
 Καὶ ἀδηφάγος λύκαινα κατόπιν,

ἰσχύσαρκον, ἀλλ' ἄπληστον θηρίον,
πολλοὺς εἰς θλίψεις ἐμβαλὸν τῶν ζώντων.
Αὐτῆς μ' ἐπίεσεν ἡ ὄψις τόσον
καὶ νάρκην μοι ἐνέβαλε δειλίας,
ὥστ' ἀπληπίσθη ν' ἀναβῶ ὡς ἄνω.
Ὡς δ' ὁ ἐκθύμῳς ἀγαπῶν τὰ κέρδη,
ὅταν ἐπέλθῃ ἡ ὥρα τῆς ζημίας,
ἐν λογισμοῖς καὶ θλίβεται καὶ κλαίει,
τὸ τέρας τὸ ἀνήμερον ὁμοίως
πρὸς ἐμὲ βαῖνον βῆμα μετὰ βῆμα,
ὅπου σιγᾶ ὁ ἥλιος μὲ ὤθει.

γ') Ἐπιγραφή τῆς πύλης τῆς κολάσεως

Ἄσ μα Γ'

«Ἐγὼ εἰς τὴν πενθήρη φέρω πόλιν,
ἐγὼ εἰς τὴν αἴδιον ὀδύνην
καὶ πρὸς τὰ στίφη τῶν ἀπολωλότων
ἐτελειώθη πρὸς δικαιοσύνην.
Μ' ἀνήγειρεν ἡ δύναμις ἡ θεία
κι ἡ πανσοφία καὶ ὁ πρῶτος ἔρωσ'
οὐδὲν ἐπλάσθη πρὸ ἐμοῦ, πλὴν ὅσα
αἰώνια· κι ἐγὼ εἶμ' αἰώνια.
Ὅ εἰσιῶν πᾶσαν ἐλπίδ' ἀφίτω.»

δ') Ἡ λ α ἰ λ α ψ

Ἄσ μα Ε'

Τότ' ἤρχισαν τῆς θλίψεως οἱ γόοι
ν' ἀκούωνται κι ἦλθον εἰς μέρος, ὅπου
πλεῖστος κλαυθμὸς μοῦ ἐπληττε τὰ ὦτα.
Βωβὸν φωτὸς τὸ μέρος ἦν ἐκεῖνο
καὶ ἐμυκάτο ὡς θαλασσοκλύδων,
ὄν ἄνεμοι μαστίζουν ἐναντίοι.
Ἀκάματος ἡ τῶν νερτέρων λαῖλαψ
τὰ πνεύματα ἐν σίφωνι συστρέφει,
συγκρούει καὶ χτυπᾷ καὶ τραυματίζει.

Πρὸ τοῦ κρημονοῦ δὲ ὄσοι ἀφικνοῦνται,
 ἐκεῖ κραυγαὶ καὶ οἰμωγαὶ καὶ θρήνοι,
 τὴν ἀρετὴν τὴν θεῖαν βλασφημοῦσιν.
 Ἦκουσα ὅτι τιμωροῦνται οὕτως
 οἱ σαρκικῶν ἀμαρτιῶν ἐργάται,
 οἱ εἰς ὀρμὰς τὸν νοῦν ὑποδουλοῦντες.
 Τοὺς πελαργοὺς ὡς ἐν χειμῶνος ὥρα
 φέρουσι κατ' ἀγέλας τὰ πτερά τῶν,
 τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ ἢ λαΐλαψ
 ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἄνω καὶ κάτω φέρει·
 οὐδ' ἔχουσιν ἐλπίδα, ἢ ποινὴ τῶν
 οὐχὶ νὰ παύσῃ, κἂν νὰ μετριάσῃ.
 Καὶ ὡς οἱ γερανοὶ ψάλλοντες θρήνους
 εἰς μακροὺς στίχους τὸν ἀέρα τέμνουν,
 ὁμοίως εἶδον, ἐκπεμπούσας γόους,
 σκιάς ἐκεῖν' ἢ συμφορὰ νὰ φέρῃ.

Μετάφρασις Ἰ. Αλ. Ραγκαβῆ

Δάντης

2. ΕΛΕΥΘΕΡΩΘΕΙΣΑ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Ἡ «Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ» εἶναι ἐποποιία ἀπὸ τὴν ἱστο-
 ρίαν τῶν Σταυροφοριῶν.

Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ οἱ Σταυροφόροι φθάνουν στὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἰ σ μ α Γ'

Μὲ τὲς δροσιῆς ἐπρόβαινεν ἡ αὐγὴ χαριτωμένη,
 μὲ μύρια τῆς παράδεισος λουλούδια στολισμένη,
 ὅταν μέσ' στὸ στρατόπεδο, π' ἄγρυπνὸ ἐτοιμαζότου, —
 βοῆ καὶ ἀρμάτων ταραχὴ γῦρο, παντοῦ ἀπλωνότου.
 Καὶ μόλις ὄλο τῆς αὐγῆς ἐφάνηκε τ' ἀστέρι,
 οἱ σάλπιγγες χαρούμενες ἀντήχησαν στ' ἀέρι.
 Ὁ πολεμάρχος μὲ γλυκοὺς τρόπους τοὺς ὀδηγάει,
 πότε τοὺς βάνει χαλινό, πότε τοὺς ἀκλουθάει.
 Ἔργο πλιὸ δύσκολο παρὰ κανεὶς νὰ σταματήσῃ
 τὸ κῦμα, ποὺ σηκώνεται τὸ βράχο νὰ χτυπήσῃ,
 ἢ στὸν βοριά ν' ἀντισταθῆ, ποὺ τὰ βουνα κλονίζει

καὶ τὰ καράβια σύσσωμα στή θάλασσα βυθίζει.
 Δὲν θέλει τὴν ὀλόθερμη ὀρμή τους νὰ βαστάξῃ,
 ἀλλ' ἐνωμένοι νὰ προβοῦν καὶ μὲ πολέμια τάξι.
 Ἔχει καθένας τους φτερὰ στὰ πόδια, στὴν καρδιά,
 τὸν κόπο δὲν αἰσθάνονται κι ἐμπρὸς πετοῦν μὲ βία.
 Κι ὅταν μὲ ἀχτίνες φλογερὲς ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει
 καὶ τοὺς ἀγροὺς ἀνάβοντας χόρτα κι ἀνθοὺς ξεραίνει,
 ἰδοὺ τὴν Ἱερουσαλήμ ξανοίγουν ἐμπροστά τους,
 ἰδοὺ στὴν Ἱερουσαλήμ στρέφουν τὰ βλέμματά τους.
 Τὴν χαιρετοῦν ὀλόχαροι, μὲ πόθο τὴν κοιτάζου
 καὶ μύρια στόματα μὲ μιᾶς «Ἱερουσαλήμ» φωνάζου.
 Ἔτσι κι οἱ ναῦτες, πού στεριᾶς ἀγνώριστες γυρεύου
 καὶ μέσα σὲ ἄγρια σκοτεινὰ πέλαγα ταξιδεύου,
 παλαίοντας μὲ τὸ βοριᾶ καὶ τὴ θαλασσοζάλη,
 ἂν ξάφνου ὁ τόπος, πού ζητοῦν, ἀγνάντια τους προβάλη,
 τὸν χαιρετοῦν, ὅλοι σ' αὐτὸν μὲ τὴν καρδιά πετιοῦνται
 καὶ πλέον τὲς ἔρημες νυχτιές, τοὺς κόπους δὲν θυμοῦνται.
 Ἄλλ' ἡ χαρὰ, πού ἔλαμψε στῶν Χριστιανῶν τὰ στήθη,
 ἀγάλι' ἀγάλια ἐσβήστηκε κι ἄλλο αἶσθημα ἐγεννήθη,
 ἀγάπης, φόβου, σεβασμοῦ, πού τὲς καρδιὲς νικαίει.
 Καὶ πλέον κανεὶς τὰ βλέμματα νὰ ὑψώσῃ δὲν τολμαίει,
 ὅπου γιὰ μᾶς ἕνας Θεὸς ἔγινε μέγα θῦμα
 κι ἐθάφθη καὶ ὀλοζώντανος ἐβγήκε ἀπὸ τὸ μνήμα.
 Στεναγμοί, λόγια θλιβερὰ καὶ παραπονεμένα,
 σημεῖα χαρᾶς καὶ δέησης καὶ δάκρυα πικραμμένα.
 Γῦρο, παντοῦ σηκώνονται καὶ δυνατὰ βουίζουν,
 σὰν ὅταν μέσα στὰ κλαδιὰ οἱ ἄνεμοι σφυρίζου,
 ἢ ὅταν βράχους κι ἔρημες ἀκρογιαλιὲς χτυπάη
 ἢ θάλασσα κι ἀφρίζοντας βραχνόφωνα βογγαίει.
 Γυμνοὶ τὰ πόδια προχωροῦν ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι,
 τὰ ὀλόχρυσα στολίσματα βγαίνουν ἀπ' τὸ κεφάλι
 καὶ ἀπ' τὲς καρδιὲς τ' ἀκάθαρτα πάθη, πού τὲς μολύνου,
 τὲς ἁμαρτίες ὁμολογοῦν καὶ τὰ δάκρυα πικρὰ χύνου :
 «Τὸ χῶμα, πού τὸ αἷμά σου ἔβρεξε, νὰ φιλήσω,
 Χριστέ μου, καὶ μὲ κλάμματα θερμὰ νὰ τὸ ποτίσω.
 Τί στέκεις, παγωμένη μου καρδιά, καὶ σεῖς τί ἀργεῖτε,

μάτια μου κακορρίζικα, δυό βρύσες νά γενήτε!
 Συντρίψου, άχάριστη καρδιά, στο κρίμα βυθισμένη,
 ή κλάψα άπαρηγόρητη κι αιώνια σέ προσμένει!».

Μετάφρασις 'Ιουλίου Τυπάλδου

Τουρκουάτος

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ

Μέ τήν αύγή καί ή θάλασσα μενεξεδένια
 λάμπει καί μέ τό φώς τά πάντα ξανανιώνουν.
 Νά ή άνοιξη γυρίζει, νά τό χελιδόνι
 στον Παρθενώνα ξαναχτίζει τή φωλιά του.
 Πανίερη 'Αθηνά, τίναξε τό πουλί σου
 στ' άμπέλια μας άπάνου τά σαρακωμένα.
 Κι αν πρέπη νά πεθάνουμε γιά τήν 'Ελλάδα,
 θεία είν' ή δάφνη. Μι ά φο ρ ά καν εις πε θ αι ν ει.

'Αγάλια άγάλια άποχρυσώνεται τό κῦμα,
 νά ή άνοιξη γυρίζει, μά στα κορφοβούνια
 του Προμηθέα τά σπλάχνα σκίζοντας ένα όρνιο
 μεγάλο, άσάλευτο ξανοίγεται μακριάθε·
 γιά νά διώξης τό μαῦρο γῦπα, πού σέ τρώει,
 άρμάτωσέ μας, νέε νησιώτη, τό καράβι.
 Κι αν πρέπη νά πεθάνουμε γιά τήν 'Ελλάδα,
 θεία είν' ή δάφνη. Μι ά φο ρ ά καν εις πε θ αι ν ει.

Τ' άνάκρασμα τ' άκούτε τής άρχαίας Πυθίας;
 «Νίκη στών ήμιθέων τ' άγγόνια!» 'Από τήν 'Ιδη
 ώς τής Νικαίας τ' άκρογιάλα ξανανθίζουν
 αιώνιες οί έλιές. Μέ τ' άρματα στα χέρια,
 εμπρός! Τά ύψη τών βουνών άς τ' άνεβουμέ
 τούς Σαλαμίσιους αντίλαλους ξυπνώντας!
 'Αν πρέπη νά πεθάνουμε γιά τήν 'Ελλάδα,
 θεία είν' ή δάφνη. Μι ά φο ρ ά καν εις πε θ αι ν ει.

Κι ἔλα, ἑτοιμάστε τὰ λευκὰ φορέματά σας,
 ἄρραβωνιαστικιές, γιὰ νὰ στεφανωθῆτε
 στὸ γυρισμὸ τοὺς ἀκριβοὺς σας· μέσ' στὸ λόγγο
 γι' αὐτοὺς, ποὺ σᾶς γλυτώσανε, κόφτε τὴ δάφνη.
 Ἄγνάντια στὴ σκυφτὴ καὶ ντροπιασμένη Εὐρώπη,
 ἄς πιοῦμε ξέχειλη τὴ δόξα, παλληκάρια.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Ὅ,τι ἔγινε, μπορεῖ νὰ ξαναγίνη, ἀδέλφια!
 Στῶν πυρωμένων τούτων βράχων τὴ λαμπράδα
 μὲ σάρκα θεία μπόρεσ' ὁ ἄνθρωπος νὰ ντύσῃ
 τὸ φωτερώτερο κι ἅπ' ὅλα τὰ ὄνειρά του.
 Κι ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ βουβὴ ἐκεῖ πέρα θὰ εἶναι;
 Κι ἐμεῖς ἐνὸς ξεροῦ κορμοῦ ξερόκλαδα ἐκεῖ πέρα;
 Κι' ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τὸ Μαραθῶνιο πεζοδρόμο ἀκολουθῶντας
 κι ἂν πέσωμε, τὸ χρέος μας ἔχομε κάμει!
 Καὶ μὲ τὸ αἷμα τοῦ προγόνου μας Λεωνίδα,
 τὸ αἷμά μας, θριάμβων αἷμα, ταιριασμένο,
 θὰ πορφυρώσῃ τὸν καρπὸ τὸν κοραλλένιο
 καὶ τὸ σταφύλι τὸ κρεμάμενο στὸ κλῆμα.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τῆς ἱστορίας μας φέγγουν τρεῖς χιλιάδες χρόνια.
 Ὁρθοί! Καὶ πρόβαλε ἀπὸ τώρα τὸ παλάτι
 στὸν τόπο ἐκεῖ, ποὺ λύθηκαν τὰ κακὰ μάγια
 κι ὁ φοῖνικας ξαναγεννιέται ἀπὸ τὴ στάχτη.

Στὶς ἀμμουδιὲς τῆς Μέκκας, διώξέ το, Ὁλιε,
 τὸ μισοφέγγαρο μακριὰ ἀπ' τὸν οὐρανὸ μας...
 Ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

2. ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1806 ἐπεχείρησε μεγάλην περιήγησιν ἀπὸ Παρισίων μέχρις Ἱερουσαλήμ. Ἀφοῦ μετέβη διὰ Ξηρᾶς εἰς Μεδιόλανον, Βενετίαν καὶ Τεργέστην, ἐπεβιβάσθη πλοίου καὶ διαπλεύσας τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὸ Ἴόνιον ἀπεβιβάσθη εἰς Μεθώνην. Ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθη τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς Πελοποννήσου, κατόπιν τὰς Ἀθήνας, ὁπόθεν διὰ τοῦ Αἰγαίου συνέχισε τὸ ταξίδιον του.

Τῆς περιηγήσεως ταύτης ἐδημοσίευσεν θαυμάσιαν περιγραφὴν εἰς δίτομον ἔργον μετὸν τίτλον «Ὀδοιπορικόν», μέγα μέρος τοῦ ὁποίου καταλαμβάνει ἡ περιήγησις εἰς τὴν τότε τουρκοκρατουμένην Ἑλλάδα.

Αἱ Ἀθήναι καὶ ἡ Ἀκρόπολις

Τέλος πάντων ἀνέτειλεν ἡμῖν ἡ μεγάλη τῆς εἰς Ἀθήνας εἰσόδου ἡμέρα. Ἰππεύσαντες τὴν ἐπιούσαν 23ην Αὐγούστου, περὶ τὴν τρίτην τῆς πρωίας ὥραν, ἠρξάμεθα ἐν σιωπῇ τῆς πορείας διὰ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ· δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω ὅτι οὐδὲ ὁ εὐσεβέστερος τῶν ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Δήμητρος μεμνημένων ἠσθάνθη συγκίνησιν τῆς ἐμῆς μικροτέραν. Πάντες εἶχομεν ἐνδυθῆ τὰ ἐορτάσιμα ἐνδύματα, ὁ δὲ γιανίταρος ἀνέστρεψε τὸ ἔσω τῆς κιδάρεως μέρος ὡς καθαρότερον καὶ παρὰ τὸ σύνηθες ἔψηξε τοὺς ἵππους.

Ὑπερβάντες τὴν κοίτην ποταμοῦ, Σαρανταποτάμου καλουμένου, τοῦ Ἑλευσινίου πιθανῶς Κηφισοῦ, εἶδομεν λείψανα χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν κειμένων ἐπὶ τοῦ τάφου ἴσως τοῦ Ζάρηκος ἐκείνου, ὃν αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων ἐδίδασκε τὴν μουσικὴν. Μετὰ δὲ μικρὸν ἄλλα πάλιν ἐρείπια ἐδείκνυον ἡμῖν ποῦ ὑψοῦντο τὰ μνημάτα τοῦ Εὐκόλπου καὶ Ἰπποθόοντος. Εὗρομεν δὲ καὶ τοὺς Ρειτοὺς ἢ ρεύματα ἄλμυροῦ ὕδατος. Περὶ αὐτὸν περίπου τὸν τόπον ὕβριζεν ὁ ὄχλος κατὰ τὴν πομπὴν τοὺς διαβάτας εἰς ἀνάμνησιν τῶν ὕβρεων, ὧς Ὑραῖά τις ἐτόλμησε νὰ προφέρῃ κατὰ τῆς Δήμητρος. Ἐκεῖθεν μεταβάντες πρὸς τὴν ἐσχάτην ἄκραν τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμίνοσ εἰσέδυσμεν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ὀρέων Πάρνηθος καὶ Αἰγάλεω σχηματιζόμενον στενόν, ὃπερ καλεῖται Μυστικόν. Εἶδομεν μετ' οὐ πολὺ καὶ τὴν ἐν Δαφνίῳ μονήν, ἀνεγηγεμένην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀρχαιοτέρων, μικρὸν δὲ πορρωτέρω παρετηρήσαμεν συντρίμματά τινα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Καταστάνας τέλος πλατυτέρου τοῦ στενοῦ εἶδομεν αἴφνης τὴν πεδιάδα τῶν

'Αθηνῶν, παραμείψαντες τὸ ὄρος Ποικίλον, ὑφούμενον ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ καὶ φράττον τὴν θέαν.

Οἱ τὴν πόλιν τοῦ Κέκροπος ἐπισκεπτόμενοι περιηγηταὶ ἀφικνοῦνται συνήθως εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ Πειραιῶς ἢ τῆς Εὐβοίας, στερούμενοι οὕτω μέγα μέρος τοῦ θεάματος· καθότι ἡ 'Ακρόπολις δὲν φαίνεται τοῖς διὰ θαλάσσης ἀφικνουμένοις, ὁ δὲ 'Αγχεσμος ἐπιπροσθεῖ τοῖς ἐξ Εὐβοίας ἐρχομένοις. 'Εγὼ ὁμως ἀγαθῆ τύχῃ ἔφθασα εἰς 'Αθήνας διὰ τῆς ὁδοῦ, ἀφ' ἧς φαίνεται ἡ πόλις ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητι αὐτῆς.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, ὅπερ εἶδον, ἦτο ἡ 'Ακρόπολις φωτιζομένη ὑπὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου· ὑפוῦτο δὲ καταντικρῶ πέραν τῆς πεδιάδος καὶ ἐφαίνετο ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ 'Υμηττοῦ, σχηματίζοντος τὸν ὀρίζοντα τῆς εἰσόδου ταύτης. Παρίστα δὲ συγκεχυμένον μείγμα ἐκ κιονοκράνων τῶν Προπυλαίων, κίωνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ 'Ερεχθέως, ἐπάλξεως τειχῶν κανονοφόρων, γοθτικῶν ἐρειπίων, χριστιανικῶν καὶ ὀθωμανικῶν καλυβῶν. Δύο μικροὶ λοφίσκοι, ὁ 'Αγχεσμος καὶ τὸ Μουσεῖον, ὑפוῦντο ὁ μὲν πρὸς ἄρκτον, ὁ δὲ πρὸς νότον τῆς 'Ακροπόλεως· μεταξὺ δὲ τούτων ἔκειντο παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτῆς αἱ 'Αθήναι. Αἱ πεπλατυσμέναι τῆς πόλεως ταύτης στέγαι, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὑפוῦντο μιναρῆδες, κυπάρισσοι, ἐρείπια, μεμονωμένοι στήλαι καὶ θόλοι τζαμιῶν ἐστεμμένον φωλεαῖς γερανῶν, παρεῖχον τερπνὸν θέαμα, φωτιζόμενα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου. Καὶ ἀνεγνώριζε μὲν τις τὰς 'Αθήνας ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν, ἐννοεῖ ὁμως καὶ ὅτι δὲν κατῶκει πλέον ἐν αὐταῖς ὁ λαὸς τῆς 'Αθηνᾶς.

Αἱ 'Αθήναι ὑφούνται ἐν μέσῳ πεδιάδος ὀριζομένης ὑπὸ σειρᾶς λόφων καὶ ἀποληγούσης εἰς τὴν θάλασσαν. 'Απὸ τῆς θέσεως, ἀφ' ἧς ἐθεώρουν τὴν κοιλάδα ταύτην, ἐφαίνετο διηρημένη εἰς τρεῖς οἰοῦναι ζώνας, ἐκτεινομένης παραλλήλως ἀπὸ ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν. 'Ἡ πρώτη τούτων, ἡ ἐγγυτέρα, ἦτο ἀκαλλιέργητος καὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐρικῶν, ἡ δευτέρα περιεῖχεν ἀγρούς ὠργωμένους καὶ νεωστὶ θερισθέντας, ἡ δὲ τρίτη μακρὸν δάσος ἐλαιῶν, ἐκτεινόμενον κυκλοτερῶς πῶς ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ 'Ιλισοῦ μέχρι τοῦ 'Αγχέσμου καὶ τοῦ Φαληρικοῦ. 'Ο Κηφισὸς διαβρέχει τὸ δάσος τοῦτο, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος φαίνεται ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐλαίας, ἦτις κατὰ διαταγὴν τῆς 'Αθηνᾶς ἀνεβλάστησεν ἐκ τῆς γῆς· ὁ δὲ

ἄνδρος Ἰλισὸς κείται πρὸς τὴν ἄλλην τῶν Ἀθηνῶν ἄκραν, μεταξὺ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τῆς πόλεως. Ἡ πεδιάς αὕτη δὲν εἶναι ἐντελὴς ὁμαλή, ἀλλὰ μικρὰ σειρὰ λόφων διακλαδιζομένων ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ σχηματίζει διάφορα ὑψώματα, ἅτινα οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόσμησαν ἀλληλοδιαδόχως διὰ μνημείων.

Πάντα ταῦτα δὲν ἠδυνάμην τότε ἀρκούντως νὰ θαυμάσω, κατεχόμενος ὑπὸ ζωηροτάτης συγκινήσεως· διότι, καθ' ὅσον προυχώρου εἰς Ἀθήνας, ἠσθανόμην ἀγαλλιάσιν τινα, ἀφαιροῦσαν τὴν δύναμιν τοῦ σκέπτεσθαι. Ἀλλὰ τὰ τὴν καρδίαν μου διαταράσσοντα αἰσθήματα ἦσαν πολλῶν διάφορα ἐκείνων, ἅπερ με κατέλαβον, ὅτε εἶδον τὰ ἐρείπια τῆς Λακεδαιμόνος· καθότι ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναὶ διετήρησαν καὶ ἐν τοῖς ἐρείπιοις τὸν διάφορον αὐτῶν χαρακτήρα, καὶ τὰ μὲν εἰσι πένθημα, σοβαρὰ καὶ ἠρημωμένα, τὰ δὲ χαριέστατα, φαιδρὰ καὶ κατωκημένα. Θεωρῶν τις τὴν πατρίδα τοῦ Λυκούργου κατέχεται ὑπὸ λογισμῶν ἀρρενωπῶν, ἐμβριθῶν καὶ σπουδαίων, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ ἐνισχύεται καὶ ἀνυψοῦται, ἐνῶ ἐμπρὸς τῆς πατρίδος τοῦ Σόλωνος καταγοητεύεται ὑπὸ τῶν θελγῆτρων τῆς εὐφυίας καὶ συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου ὡς νοήμονος καὶ ἀθανάτου ὄντος. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὑψηλὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰσι περιβεβλημένα ἐν Ἀθήναις χάριν τινα, ἧς ἀμοιροῦσιν ἐν Σπάρτῃ. Ὁ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔρωσ ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις οὐχὶ ἔνστικτον τυφλόν, ἀλλ' αἰσθημα ἐσκεμμένον καὶ θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς φιλοκαλίας ἐν πᾶσι, δι' ἧς ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτοὺς τόσῳ πλουσιοπαρόχως. Μεταβαίνων τέλος ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Σπάρτης εἰς τὰ τῶν Ἀθηνῶν ἠσθάνθη ὅτι ἐπεθύμουν μὲν ν' ἀποθάνω μετὰ τοῦ Λεωνίδου, ἀλλὰ καὶ νὰ ζήσω μετὰ τοῦ Περικλέους.

Ἐβαδίζομεν λοιπὸν πρὸς τὴν μικρὰν ταύτην πόλιν, ἧτις ἔχουσα δεκαπέντε ἢ εἴκοσι λευγῶν ἕκτασιν, πληθυσμὸν δὲ ὅσον ἐν τῶν ἐν Παρισίοις προαστίων, ἀντισταθμίζει τὴν ἐν τῇ οἰκουμένη δόξαν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας...

Οὐδὲν ἄλλο κατ' ἐμὲ περιποιεῖ τοῖς Ἑλλησι τοσαύτην δόξαν, ὄσσην οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κικέρωνος: «*Ἐνθυμοῦ, Κόιντε, ὅτι ἄρχεις Ἑλλήνων, πᾶσι μὲν τοῖς ἔθνεσι ἡμερᾶ καὶ φιλάνθρωπα ἦθη μεταδόντων, πάσας δὲ παρ' ἡμῖν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας εἰσαγαγόντων*». Ἐὰν ἀναλογισθῇ τις ὅποια ἐπὶ Καίσαρος καὶ Πομπηίου

ὑπῆρχεν ἡ Ρώμη, ὁποῖος δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Κικέρων, λαμπρὸν τῷ ὄντι εὐρήσει ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις λόγοις ἐγκώμιον.

(Ἀκολουθεῖ μακρὰ περιγραφή τῆς πόλεως, τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν σπουδαιότερων μνημείων).

Τὴν ἐπιούσαν, περὶ τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν τῆς πρωΐας ὥραν, ἀνέβημεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἧς ἡ κορυφή περιέχεται ὑπὸ τειχῶν, τῶν μὲν ἀρχαίων, τῶν δὲ μεταγενεστέρων, ἐνῶ ἄλλα πάλιν περικυκλοῦσι τὴν βάσιν αὐτῆς. Ἐν τῷ περιπεφραγμένῳ τούτῳ χώρῳ κεῖνται κατὰ πρῶτον τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ τῶν Προπυλαίων· ὀπισθεν δὲ τούτων πρὸς ἀριστερὰν βλέπει τις τὸ Πανδρόσειον καὶ τὸν διπλοῦν ναὸν τοῦ Ἐρεχθέως Ποσειδῶνος καὶ τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου τέλος ἄκρου τῆς Ἀκροπόλεως ὑψοῦται ὁ ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς· τὸ δὲ ἐπίλοιπον διάστημα πληροῦσιν ἐρείπια ἀρχαίων τε καὶ μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν, σκηναί, ὄπλα καὶ καλύβαι Τούρκων.

Ὁ βράχος τῆς Ἀκροπόλεως ἔχει ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ὄκτακοσίων περίπου ποδῶν μῆκος καὶ τετρακοσίων πλάτος· τὸ δὲ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν ὠοειδές, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔλλειψις καθίσταται στενωτέρα, ἐφ' ὅσον διήκει πρὸς τὸν Ὑμηττόν. Εἰκότως δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ βράχος οὗτος ἐλαξεύθη ἐπίτηδες, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς βάθρον εἰς τὰς στεφούσας αὐτὸν μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομάς. Δὲν θέλω ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα νὰ περιγράψω λεπτομερῶς ἕκαστον μνημεῖον ἀλλὰ παραπέμπω εἰς τὰ τοςάκις παρ' ἐμοῦ μνημνευθέντα ποιήματα περὶ τούτων, καὶ μὴ ἐπαναλαμβάνων ὅσα δύναται τις νὰ εὔρη ἄλλαχοῦ, περιορίζομαι εἰς γενικὰς τινὰς μόνον σκέψεις.

Ὁ θεωρῶν τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν θαυμάζει κατὰ πρῶτον τὸ ὠραῖον αὐτῶν χρῶμα· καθότι, ἐνῶ παρ' ἡμῖν ὁ καθαρῶτερος λευκὸς λίθος ταχέως καταντᾷ μέλας ἢ πρασινωπὸς ὑπὸ μεστήν καπνοῦ καὶ ὄμβρων ἀτμοσφαῖραν, ἐν Ἑλλάδι ὁ αἶθριος οὐρανὸς καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ ἡλίου παρέχουσι τῷ μαρμάρῳ τῆς Πάρου καὶ τῆς Πεντέλης χρῶμα χρυσοειδές, ὡς τὸ τοῦ ὠρίμου στάχυος ἢ τῶν φθινοπωρινῶν τῆς ἀμπέλου φύλλον. Ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἄρμονία καὶ ἡ ἀπλότης τῶν ἀναλογιῶν ἔλκουσιν εἶτα τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ, μὴ βλέποντος ὡς παρ' ἡμῖν ρυθμὸν ἐπὶ ρυθμῷ, στήλην ἐπὶ στήλῃ καὶ θόλους ἐπὶ θόλοις.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς λ. χ. εἶναι ἡ μᾶλλον ἦτο ἀπλοῦν ἐπίμηκες

παραλληλόγραμμο κοσμούμενο υπό περιστυλίου, προνάου ἢ στοᾶς καὶ ὑψούμενο εἰς τρεῖς βαθμίδας, αἵτινες διῆκον περὶ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα. Ὁ πρόναος κατεῖχε τὸ τρίτον περίπου τοῦ ὅλου τοῦ Παρθενῶνος μήκους, τὸ δὲ ἔνδον αὐτοῦ διηρεῖτο εἰς δύο μέρη, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοίχου, τὸ δὲ φῶς λαμβάνοντα ἐκ τῆς θύρας· καὶ ἐν ἐνὶ μὲν τούτων ἴστατο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργον τοῦ Φειδίου, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἐφυλάττετο ὁ θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων. Οἱ κίονες τοῦ περιστηλίου καὶ τοῦ προνάου ἐστηρίζοντο ἀμέσως ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ ναοῦ· ἦσαν δὲ ἀνευ στυλοβάτου, ραβδωτοὶ καὶ δωρικοὶ τὸν ρυθμὸν, ἔχοντες ὕψος μὲν ποδῶν τεσσαράκοντα καὶ δύο, περιφέρειαν δὲ πρὸς τὴν βᾶσιν δεκαεπτὰ καὶ ἡμίσεος· ἡ δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις ἦτο ποδῶν ἑπτὰ καὶ δακτύλων τεσσάρων.

Τὰ δωρικά τρίγλυφα, ἅτινα ἐκόσμων τὸ διάζωμα τοῦ θριγκοῦ, ἐχώριζον ἀπ' ἀλλήλων μετόπαι, μικροὶ δηλαδὴ μαρμάρινοι ἄβακες, ἐφ' ὧν ὁ Φειδίας καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἔγλυψαν τὴν κατὰ τῶν Λαπιθῶν μάχην τῶν Κενταύρων. Τὸ διάζωμα τοῦ ἔξωθεν τοίχου τοῦ σηκοῦ ἐκοσμεῖτο ἐπίσης δι' ἀναγλύφων, παριστώντων ἴσως τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, ἐνῶ ἕτερα πάλιν, ὠραῖα καὶ ταῦτα, εἰ καὶ ἀνήκοντα τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἣν ἀνεγεννήθη ἡ τέχνη, ἐπλήρουν τὰ δύο αἰετώματα τοῦ ναοῦ· τὰ δὲ ἀναθήματα καὶ αἱ ἀπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους σκυλευθεῖσαι ἀσπίδες ἀνηρτῶντο ἔξωθεν τοῦ οἰκοδομήματος, ἔνθα φαίνονται εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῆς κατὰ τὸν Ὑμηττὸν τοῦ ναοῦ προσόψεως οἱ ἐκ τῶν ἀσπίδων τούτων κυκλοτερεῖς τύποι . . .

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις δικαίως ἐθαυμάσθη ὑπὸ τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὡς ἀριστούργημα τῆς τεκτονικῆς. Ἡ ἄρμονία καὶ δύνამις πασῶν τῶν ἐν αὐτῷ ἀναλογιῶν εἰσὶν ἔτι καταφανεῖς καὶ ἐν τοῖς ἐρειπίοις· καθότι πολὺ ἤθελεν ἀπατάσθαι ὁ φανταζόμενος τὸν ναὸν τοῦτον ὡς οἰκὸδόμημα χαρίεν μὲν, ἀλλὰ μικρὸν καὶ πεφορτισμένον γλυφαῖς καὶ ἐγκάρποις, ὡς τὰ παρ' ἡμῖν, ἐν οἷς προσυπάρχει ἐνδεές τι, ὅταν ἐπιδιώκηται ἡ κομψότης, ἢ βαρὺ, ὅταν ἡ μεγαλοπρέπεια. Ἀλλὰ παρατηρήσατε πόσῳ ἐπιτυχῶς συνμετρήθη τὸ πᾶν ἐν τῷ Παρθενῶνι. Δωρική τοῦ ναοῦ τούτου ἡ τεκτονική, τὸ δὲ ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ μικρὸν τοῦ κίονος ὕψος διεγείρει ἀμέσως τὴν ἰδέαν τῆς διαρκείας καὶ ἐδραιότητος· ἀλλ' ὁ δωρικός οὗτος κίων, ὅστις καὶ βᾶσεως στερεῖται, ἤθελεν ἀποβῆ πολὺ βαρὺς.

Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ὁ πολυμήχανος Ἴκτινος κατασκευάζει τὸν κίονα ραβδωτὸν καὶ ἀνυψοῖ αὐτὸν διὰ δύο βαθμίδων συνενώσας οὕτω τὴν κορινθιακὴν ἐλαφρότητα τῇ δωρικῇ μεγαλοπρεπείᾳ. Μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ ἓνα δύο ἀετώματα μετὰ διαζωμάτων γεγλυμμένων· καὶ τὸ μὲν διάζωμα τοῦ περιστυλίου συνίσταται ἐκ μικρῶν μαρμαρίνων πινάκων κανονικῶς χωριζομένων διὰ τριγλύφων· ἀλλ' ἕκαστος τῶν πινάκων τούτων εἶναι ἀριστούργημα· τὸ δὲ διάζωμα τοῦ σηκοῦ ζωννύει ὡς ταινία τὴν κορυφὴν ὁμαλοῦ καὶ ἀκαλλωπίστου τοίχου. Ταῦτά εἰσι τὰ μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ. Πόσῳ δὲ ἀπέχει ἀπὸ τῆς φρονίμου ταύτης φειδοῦς τῶν κοσμημάτων, τοῦ ἐπιτυχοῦς τούτου κράματος τῆς ἀφελείας, ἰσχύος καὶ χάριτος, ἢ ἀφιλόκαλος δαψίλεια τῶν παρ' ἡμῖν τετραγώνων, τριγώνων, ἐπιμήκων, στρογγύλων καὶ ρομβοειδῶν διατομῶν, αἱ λεπταὶ στήλαι ἀκόμψως ὑψούμεναι ἐπὶ γιγαντιαίων ὑποβάθρων καὶ οἱ εὐτελεῖς καὶ πεπτατυσμένοι πυλῶνες, οὓς προνάους ἀποκαλοῦμεν.

Μετὰφρασις Ἐμμανουὴλ Ροῖδου

Σατωβριάνδος

3. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἀγάπη καὶ λατρεία τῆς παρούσης ζωῆς, αἴσθημα τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἀνάγκη διαυγείας καὶ φαιδρότητας, ἰδοῦ τί ὠθεῖ τὸν Ἕλληνα νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ζωγραφικὴν τῆς σωματικῆς δυσμορφίας καὶ τῆς ἠθικῆς καχεξίας, νὰ παριστᾷ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τελειότητα τοῦ σώματος, νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐπίκτητον καλλονὴν τῆς ἐκφράσεως διὰ τοῦ ἐμφύτου κάλλους τοῦ προσώπου. Ταῦτα εἶναι διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὅλης τέχνης των.

Ἐν βλέμμα ριπτόμενον ἐπὶ τῆς φιλολογίας των ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ μεσαίωonos καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, μία ἀνάγνωσις τοῦ Ὀμήρου, παραβαλλομένου πρὸς τὴν Θεϊαν Κωμωδίαν ἢ τὰς Ἰνδικὰς ἐποποιίας, μία μελέτη τῆς πεζογραφίας των, παραβαλλομένης πρὸς πᾶσαν ἄλλην πεζογραφίαν παντὸς ἄλλου αἰῶνος ἢ παντὸς ἄλλου τόπου, θὰ σᾶς ἐπειθε ταχέως περὶ τούτου. Παρὰ τὸ φιλολογικὸν ὕφος των, πᾶν ἄλλο ὕφος εἶναι στομφῶδες,

βαρύ, ἀνακριβές, βεβιασμένον· παρὰ τὰ ἠθικὰ πρότυπα αὐτῶν, πᾶν ἄλλο πρότυπον εἶναι ὑπερβολικόν, πένθιμον καὶ νοσηρόν· παρὰ τὰ ποιητικὰ καὶ ρητορικὰ αὐτῶν πλαίσια, πᾶν πλαίσιον, ὅπερ δὲν ἀντεγράφη ἐξ αὐτῶν εἶναι δυσανάλογον, ἀνάρμοστον, ἐξηθρωμένον ὑπὸ τοῦ ἔργου, ὅπερ περιέχει.

Θεωρήσωμεν ὅ,τι παρατηρεῖται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὅ,τι προσκρούει ἐν πρώτοις εἰς τὸ βλέμμα, ὅταν εἰσερχώμεθα εἰς τὴν πόλιν, ἦτοι τὸν ν α ὄ ν. Συνήθως εὐρίσκεται ἐπὶ ὕψους, ὅπερ εἶναι ἡ Ἀκρόπολις, ἐπὶ βραχῶδους βάσεως, ὡς ἐν Συρακούσαις, ἢ ἐπὶ μικροῦ λόφου, ὅστις ὑπῆρξεν, ὡς ἐν Ἀθήναις, τὸ πρῶτον καταφύγιον καὶ ἡ ἀρχικὴ τοποθεσία τῆς πόλεως. Φαίνεται ἐξ ὅλης τῆς πεδιάδος καὶ τῶν πλησίον λόφων· τὸν χαιρετῶσι μακρόθεν τὰ πλοῖα προσεγγίζοντα εἰς τὸν λιμένα. Ἐξέχει ὀλόκληρος εὐκρινῶς ἐντὸς τοῦ λαμπροῦ ἀέρος. Δὲν εἶναι, ὡς οἱ καθεδρικοὶ ναοὶ τοῦ μεσαιῶνος, πεπιεσμένοι, κεκλεισμένοι ἐντὸς σειρῶν οἰκιῶν, κεκρυμμένοι, ἡμίκλειστοι, ἀπρόσιτοι, ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν τμημάτων των, εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Ἡ βάση του, αἱ πλευραὶ του, ὀλόκληρος ἡ μᾶζα του καὶ ὄλαι αἱ ἀναλογίαι του φαίνονται διὰ μιᾶς. Δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ μαντεύσωμεν τὸ σύνολον ἐξ ἐνὸς μέρους· ἡ τοποθεσία του καθιστᾷ αὐτὸ ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις. Εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν βημάτων τῆς ἱερᾶς ζώνης, ἣτις τὸν περιβάλλει, ἀντιλαμβανόμεθα τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν κυριωτέρων γραμμῶν του. Ἄλλως εἶναι τόσον ἀπλαῖ, ὥστε ἀρκεῖ ἐν βλέμμα, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ σύνολον αὐτῶν. Τίποτε τὸ πολὺπλοκον, τὸ παράδοξον, τὸ συγκεχυμένον ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ· ἐν ὀρθογώνιον περιβαλλόμενον ὑπὸ περιστυλίου· τρία ἢ τέσσαρα στοιχειώδη γεωμετρικὰ σχήματα ἀποτελοῦν αὐτὸ ὀλόκληρον, ἢ δὲ συμμετρία τῆς διατάξεως τὰ ἐξαίρει, ἐπαναλαμβάνουσα καὶ ἀντιτάσσουσα αὐτά. Ὑπάρχει εἰς σύνδεσμος μεταξὺ ὄλων τῶν μορφῶν καὶ ὄλων τῶν διαστάσεων ἐνὸς ναοῦ, ὡς μεταξὺ τῶν ὀργάνων ζῶντος σώματος, καὶ τὸν σύνδεσμον αὐτῶν τὸν εὖρον· ὥρισαν τὸ ἀρχιτεκτονικὸν μέτρον, ὅπερ ἐκ τῆς διαμέτρου τοῦ στύλου ὀρίζει τὸ ὕψος του, κατόπιν τὴν τάξιν του, κατόπιν τὴν βᾶσιν του, τὸ κιονόκρανον, κατόπιν τὴν ἀπόστασιν τῶν στύλων καὶ τὴν γενικὴν οἰκονομίαν τοῦ οἰκοδομήματος.

Μετέβαλον ἐκ προθέσεως τὴν βάνουσον εὐθύτητα τῶν μαθηματικῶν σχημάτων, τὰ προσήρμοσαν εἰς τὰς μυστικὰς ἀπαιτήσεις

τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἔδωκαν τὴν ἔν τ α σ ι ν εἰς τὸν στῦλον διὰ σοφῆς καμπύλης, εἰς τὰ δύο τρίτα τοῦ ὕψους του, ἔκαμπύλωσαν ὅλας τὰς ὀριζοντίους καὶ ἔκλιναν πρὸς τὸ κέντρον ὅλας τὰς κατακορύφους γραμμὰς τοῦ Παρθενῶνος, ἀπηλλάγησαν τῶν προσκομμάτων τῆς μηχανικῆς συμμετρίας· ἔδωκαν ἀνίσους πτέρυγας εἰς τὰ Προπύλαιά των, ἐπίπεδα ἀνισοῦσῃ εἰς τὰ δύο ἱερά τοῦ Ἐρεχθείου των, οὕτως ὥστε νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν γεωμετρίαν τὴν χάριν, τὴν ποικιλίαν, τὸ ἀπρόοπτον, τὴν πετῶσαν εὐκαμψίαν τῆς ζωῆς καί, χωρὶς νὰ ἐλαττώσωσιν τὴν ἐντύπωσιν τῶν μαζῶν του, ἐκέντησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του τὰ κομψότερα γλυπτὰ καὶ γραπτὰ κοσμήματα.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τίποτε δὲν φθάνει τὴν πρωτοτυπίαν τῆς καλαισθησίας των, εἰμὴ ἡ ὀρθότης αὐτῆς· συνήνωσαν δύο ἀρετάς, αἰτινες φαίνονται ἀσυμβίβαστοι, τὴν ἄκραν δαφίλειαν καὶ τὴν ἄκραν φειδῶ. Αἱ νεώτεραι αἰσθήσεις ἡμῶν δὲν φθάνουσι ποσῶς ἕως ἐκεῖ· μόλις κατορθοῦμεν κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ βαθμηδὸν νὰ μαντεύωμεν πόσον ἡ ἐπινόησις των ἦτο τελεία.

Ἐνώπιον αὐτῶν εἴμεθα ὡς κοινὸν ἀκροατήριον ἐνώπιον μουσικοῦ, γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος διὰ τὴν μουσικὴν· παίζει μετὰ λεπτότητος ἐκτελέσεως, καθαρότητος ἤχων, πληρότητος ὁρμονιῶν, λεπτότητος ἐκφράσεως, τὰς ὁποίας πᾶς ἄλλος μετρίως πεπροικισμένος καὶ κακῶς παρεσκευασμένος δὲν ἐννοεῖ ἢ χονδροειδῶς καὶ μακρόθεν.

Μετάφρασις Δημητρίου Αἰγινήτου

Ἴππόλυτος Ταιν

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Φ Α Ο Υ Σ Τ

Ὁ Φάουστ εἶναι πιθανότατα πρόσωπον ἱστορικὸν ζῆσαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὴν Ν. Γερμανίαν. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ζωὴν του γεγονότα συνεσκοτίσθησαν ὑπὸ τῶν μύθων καὶ θρύλων, οἱ ὅποιοι ἐπλάσθησαν γύρω ἀπὸ αὐτόν. Φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἀγύρτου καὶ τυχοδιώκτου, ὅστις περιώδευε τὰς διαφόρους μεγαλοπόλεις τῆς Εὐρώπης, εἰς ἃς ἐνεφανίζετο ὡς ἰατρός, ἀλχημιστής, μέγας ἀστρολόγος καὶ σπουδαῖος θαυματοποιός. Ἡ φήμη ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν χωρῶν συνεζήτουν διὰ τὰ θαύματα καὶ τὰ

υπερφυσικά κατορθώματα του Γερμανού αυτού μάγου. Ούτω κατέστη πρόσωπον θρυλικόν, περί του οποίου ἐλέγετο ὅτι εἶχε συνάψει συμβόλαιον ἀμοιβαίας ὑποστηρίξεως καὶ συμμαχίας μετὸν Διάβολον, εἰς τὸν ὅποιον εἶχεν ἐκχωρήσει τὴν ψυχὴν του εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος τοῦ παρέσχεν ἐν τῇ ζωῇ.

Ἡ τρικυμιώδης καὶ πολυτάραχος ἱστορία τοῦ διαβολικοῦ Φάουστ ἀπετέλεσε τερπνὸν ἀνάγνωσμα διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ θέμα εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, ποίησιν, μουσικὴν καὶ καλὰς τέχνας.

Ὁ Γκαίτε εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν ἔλαβε τὰς πρώτας πληροφορίας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἔθλων τοῦ Φάουστ καὶ ἐσκέπηθ' νὰ χρησιμοποίησιν οὐχὶ τὰ ἐντυπωσιακὰ μέρη ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προβληθῇ ὡς σύμβολον τῆς ἀγρίας πάλης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὑμῖους του καὶ τὸν ἑαυτόν του, καὶ κυρίως πρὸς τὸν ἑαυτόν του μετὰ τὰ πρωτόγονα ἔνστικτα καὶ τὰς ταπεινὰς ὁρμάς, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ νὰ καταβάλλῃ μετὰ τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις.

Ὁ Γκαίτε εἶδεν ἀκόμη τὸν Φάουστ ὡς σύμβολον τῆς ἀγωνίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μυστηρίου, πού τὸν περιβάλλει, τὴν ὁποίαν λύσιν δὲν κατορθώνουν ὅλοι αἱ ἐπιστῆμαι νὰ δώσουν.

Ὁ Φάουστ τοῦ Γκαίτε ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Εἰς τὴν προλογικὴν σκηνὴν εἰς τὸν «Ὀὐρανὸν» ὁ Μεφιστοφελῆς — ὁ Διάβολος — τὸ πνεῦμα τοῦ πειρασμοῦ, τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς, παρουσιάζεται εἰς τὸν Κύριον καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀξιοθρήνητοι «ὅλα ἐκεῖ κακὰ ψυχρά».

Ὁ Κύριος δὲν παραδέχεται τὸν ἰσχυρισμὸν του καὶ τοῦ προβάλλει τὸν δόκτορα Φάουστ. Εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Μεφιστοφελῆ, ὁ Κύριος τοῦ ἐπιτρέπει νὰ πειραματισθῇ ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ Φάουστ ἐπιθυμῶν νὰ κατακτήσῃ τὴν ἀπεριόριστον γνῶσιν ἐσπούδασεν ὅλας τὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἱκανοποιοῦν τὸν ἀλαζονικὸν πόθον του καὶ διὰ τοῦτο ἐπιδίδεται εἰς τὴν μαγείαν. Ἐμπίπτει οὕτως εἰς τὴν πλεχτάνην τοῦ Σατανᾶ.

Εἰς διάλογον πρὸς τὸν ἐμφανισθέντα ἐνώπιόν του Μεφιστοφελῆ καταφαίνεται ὁ πόθος του αὐτός:

τῆς στιγμῆς ἂν πῶ: Σταμάτησε! τόσο μοῦ ἀρέσεις!
δεσμὰ μπορεῖς εὐθὺς νὰ μοῦ φορέσης,
πρόθυμα τότε νὰ χαθῶ.

Κι ἀκόμα:

Ἄν ἡσυχάσω, σκλάβος εἶμαι — πού'μαι,
δικός σου ἢ τίνος δὲ ρωτῶ.

Ὁ Φάουστ εἶναι τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἡρεμήσῃ

ποτέ ψυχικῶς καὶ πάντοτε θὰ γυρεύῃ τὸ καλύτερο. Δι' αὐτὸν κόλασις εἶναι ἡ μακαριότης καὶ διὰ τοῦτο στὸ τέλος λυτρώνεται. "Ὅταν πεθαινῇ, ἄγγελοι παίρνουν τὴν ψυχὴν του καὶ φέρουν «τὸ ἀθάνατον στοιχεῖον τοῦ Φάουστ στὴν ὑψηλότερη ζωὴ» ψάλλοντες:

Τὸ μέρος του τὸ εὐγενικὸ
ἔχει σωθῆ πιά ἀπὸ τὸ κακό.
Αὐτός, ποῦ πάντα προσπαθεῖ,
μπορεῖ ἀπὸ μᾶς νὰ λυτρωθῇ.

Διότι ἡ δύναμις καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἀδιάκοπος μόχθος πρὸς τὸ καλύτερον, τὸ αἰώνιον γεννοβόλημα νέων ἰδανικῶν μετὰ τὴν πραγμάτωσιν τῶν παλαιῶν.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Φάουστ τοῦ Γκαίτε ψυχικὸς μῦθος, φυσιογνωμία κατὰ τὸ ἥμισυ πραγματικὴ καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μυθικὴ, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης προβάλλει πρὸς τὰ ἔξω τὸ πρόβλημά της, τὰς ἀνησυχίας της καὶ τοὺς μυχιούς ἀγῶνάς της. Γίνεται σύμβολον αἰωνίων δυνάμεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῶν αἰωνίων πεπωμένων τῆς ἀνθρωπότητος, ποῦ εἶναι ἡ ἐπιδίωξις καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν, ὅπως ἡ γνῶσις τοῦ ὀραίου, ὁ καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος ἀνθρωπισμός, ὁ φρόνιμος αὐτοπεριορισμός, πρὸ πάντων δὲ ἡ δημιουργικὴ διὰ τοὺς συνανθρώπους καὶ γόνιμος διὰ τὸ μέλλον δρᾶσις.

Πρῶτο μέρος τῆς τραγωδίας

ΝΥΧΤΑ

'Ω δ ἡ Δ'

Σὲ μιὰ στενὴ γοτθικὴ κάμαρα μὲ ψηλοὺς θόλους εἶναι καθισμένος ὁ Φάουστ μπροστὰ στὸ γραφεῖό του.

ΦΑΟΥΣΤ

"Αχ ! σπούδασα φιλοσοφία
καὶ νομικὴ καὶ γιατρικὴ,
κι ἄλλοί μου ! καὶ θεολογία
μὲ κόπτο καὶ μ' ἐπιμονή·
καὶ νὰ με δῶ μὲ τόσα φῶτα,
ἐγὼ μωρός, ὅσο καὶ πρῶτα !
Μὲ λένε μάγιστρο, ἀκόμα δόκτορα
καὶ σέρνω δέκα χρόνια τώρα
ἀπὸ τὴ μύτη ἐδῶ κι ἐκεῖ
τοὺς μαθητῆς μου καὶ τὸ βλέπω δὲν μπορεῖ
κανένας κάτι νὰ γνωρίζῃ !

Λές τήν καρδιά μου αὐτὸ φλογίζει.
 Ναί, πιότερα ξέρω παρὰ ὄλοι μαζί,
 γιατροί, δικηγόροι, παπαῖδες, σοφοί·
 δισταγμοί, ὑποψίες δὲ μὲ ταραίζουν,
 κόλασες, διάολοι δὲ μὲ τρομάζουν —
 ἔτσι ὅμως κι ἡ χαρὰ μοῦ εἶναι φευγάτη,
 δὲν τὸ φαντάζομαι πῶς ξέρω κάτι
 καλὸ στὸν κόσμον νὰ τὸ διδάξω,
 νὰ τὸν φωτίσω νὰ τὸν ἀλλάξω.
 Οὐτ' ἔχω δὲ καλὰ καὶ πλοῦτο,
 δόξα, τιμὲς στὸν κόσμον τοῦτο.
 Μήτε σκυλλί ἔτσι θὰ 'θελα νὰ ζῆ !
 Γι' αὐτὸ ἔχω στή μαγεία παραδοθῆ,
 μήπως τὸ πνεῦμα τὸ στόμα ἀνοίξη
 κι ἡ δύναμί του μὴ μοῦ δείξη
 κάποια μυστήρια, ὥστε ἄλλο ἐδῶ
 νὰ μὴν παιδεύομαι νὰ πῶ
 ὅτι δὲν ξέρω νὰ γνωρίσω τί
 βαθιὰ τὸν κόσμον συγκρατεῖ,
 κάθε ἀφορμὴ καὶ σπόρο ν' ἀντικρύσω
 καὶ κούφια λόγια πιά νὰ μὴν πουλήσω.
 Νὰ 'βλεπες, φῶς τοῦ φεγγαριοῦ,
 τὸν πόνο μου στερνὴ φορά,
 τὶς ὥρες τοῦ μεσονυχτιοῦ,
 ποὺ ἐδῶ σὲ πρόσμενα συχνά,
 πῶς σὲ βιβλία, χαρτιά σωρὸ
 σύντροφο σ' εἶχα θλιβερό !
 "Αχ ! νὰ μποροῦσά σπὶς ψηλὲς
 μὲ σὲ ν' ἀνέβαινα κορφές,
 μὲ στοιχειὰ στὰ σπήλαια νὰ πετοῦσα,
 στὸ θάμπος σου λιβάδια νὰ γυρνῶ,
 κάθε γνώσης τινάζοντας καπνὸ
 στὸ δρόσος σου νὰ ξαρρωστοῦσα !

Ἄνοίγει τὸ βιβλίον καὶ μελετᾷ μὲ μυστήριον τὸ σημεῖον τοῦ Πνεύματος. Λάμπει
 κοκκινωπὴ φλόγα, τὸ Πνεῦμα παρουσιάζεται μέσα στὴ φλόγα.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ποιός κράζει ;

ΦΑΟΥΣΤ

(γυρίζει τὸ πρόσωπο) Ὅραμα φοβερό !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ ὄρμῃ μ' ἔχεις ἐδῶ βγαλμένο
βυζαίνοντας στὴ σφαῖρά μου καιρό,
καὶ τώρα —

ΦΑΟΥΣΤ

Ὠϊμέ ! Δὲ σὲ ὑπομένω !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὴ πνοὴ πιασμένη μὲ ἰκετεύεις,
τὴ φωνή μου ν' ἀκούσης, νὰ μὲ δῆς γυρεύεις·
γέρνω στὴ δυνατὴ σου δέησι κι ἔρχομαι ! Ὅμως,
ὑπεράνθρωπε, ποιός σὲ πιάνει τρόμος ;
Ποῦ εἶν' ἡ ὄρμῃ τῆς ψυχῆς ; Ποῦ εἶναι τὸ στήθος,
πού κόσμο ἔπλασε κι ἔτρεφε στὸ βύθος ;
πού σὲ χαρᾶς φουσκώνοντας μεθύσι
ἐμᾶς τὰ πνεύματα ἤθελε ν' ἀγγίση ;
Ποῦ εἶσαι, Φάουστ, πού ἡ φωνή σου μὲ καλοῦσε,
πού μ' ὄση δύναμι εἶχε μὲ ἀπαιτοῦσε ;
Σὺ εἶσαι, πού νοιώθεις στὴν πνοὴ μου φρίκη
κι ὀλόβαθά σου τρέμεις σὰ σκουλήκι,
πού στὴ γῆ κουλουριάζεται δειλό ;

ΦΑΟΥΣΤ

Ἐγώ, φλόγινη εἰδῆ, νὰ φύγω ἐμπρός σου ;
Ὁ Φάουστ εἶμαι ἄγώ, ὁ ὁμοίός σου !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Στὸ κῆμα τῆς ζωῆς, στῶν ἔργων τὸ βρασμὸ
κατεβαίνω, ἀνεβαίνω,

ἔδῶ κι ἐκεῖ πηγαίνω.
 Γέννα καὶ μνήμα,
 αἰώνιο κῦμα,
 φάδι ποὺ ἀλλάζει,
 ζωὴ ποὺ βράζει,
 στοῦ καιροῦ ἐγὼ διάζομαι τὸ βοερὸ ἀργαλειὸ
 καὶ τοῦ θεοῦ τὸ φόρεμα ὑφαίνω ζωντανό.

ΦΑΟΥΣΤ

Σύ, ποὺ τὸν κόσμο ὀλάκερο ἀγγαλιάζεις,
 πνεῦμα ἀσίγαστο, πόσο εἶμαι κοντὰ σέ σένα.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὸ πνεῦμα, ποὺ νοιώθεις, μοιάζεις.
 Ὅχι μὲ μένα ! (χάνεται)

ΦΑΟΥΣΤ

(πέφτοντας κάτω) Ὅχι μὲ σένα ;
 Τότε μὲ ποιόν ;
 Ἐγὼ τοῦ Θεοῦ ὁμοίωμα !
 Καὶ μήτε κὰν ἐσένα.

(χτυπᾷ ἢ πόρτα)

Στὴν ὄργη ! Τὸ γνωρίζω — εἶν' ὁ βοηθὸς μου —
 ἢ εὐτυχία μου ὀλάκερη θὰ σβήση !
 Νὰ ῥθῆ ὁ σχολαστικὸς αὐτὸς νὰ κυνηγήση
 τὰ ὄραματα τὸ πλῆθος ἀπὸ μπρὸς μου !

Ὁ Βάγνερ ὁ μαθητὴς του μπαίνει φορῶντας ρόμπα καὶ νυχτικὸ σκουφο καὶ κρατῶντας λύχνο στὸ χέρι. Ὁ Φάουστ γυρίζει τὸ πρόσωπο διαμαρτυρημένος.

ΒΑΓΝΕΡ

Συμπαθᾶτε ! Ἀπαγγέλλετε, θαρρῶ·
 βέβαια κάποια τραγωδία ἑλληνικὴ ;
 Κάτι ἤθελα ἀπ' τὴν τέχνη αὐτὴ νὰ ὠφεληθῶ,
 γιατί ἔχει τώρα πέρασι πολλή.
 Ὁ θεατρίνος, τ' ἄκουσα συχνά,
 μποροῦσε, λένε, νὰ διδάξη καὶ πρᾶτᾷ.

ΦΑΟΥΣΤ

Ναί, ἄν εἶναι θεατρῖνος κι ὁ παπαῶς, καθῶς
πολλές φορές τυχαίνει.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἄχ, ὅταν μένη στὸ γραφεῖο κανεὶς κλειστός
καὶ μόλις μιὰ γιορτὴ μονάχα βγαίνει
τὸν κόσμο μὲ τὸ κιάλι ν' ἀντικρύση,
μὲ τὴν πειθῶ μπορεῖ νὰ τὸν διοικήσῃ ;

ΦΑΟΥΣΤ

Ἄν δὲν τὸ αἰσθάνεσθε, προσπάθεια περιττή,
ἀπ' τὴν ψυχὴ σας ἅμα δὲν πηγάζει
καὶ τὶς καρδιὲς ὅσων ἀκοῦν δὲν τὶς δαμάζει
μ' εὐχαρίστησι μέσα δυνατή.
Καθίστε σεῖς, κολλᾶτε, μαγειρεύετε
ἀπὸ τῶν ἄλλων τ' ἀποφάγια ἓνα φαγι
καὶ τὸ σωρὸ τῆ στάχτη σας σκαλεύετε
μιὰ φλόγα ἐκείθε κακορρίζικη νὰ βγῆ !
Θὰ σᾶς θαυμάσουνε μαίμοῦδες καὶ παιδιά,
ἄν εἶναι τέτοια ἡ ἐπιθυμία σας —
μὰ καμμιά δὲ θ' ἀγγίξετε καρδιά,
ἄν ὁ λόγος δὲν βγαίνει ἀπ' τὴν καρδιά σας.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἡ ἀπαγγελία κάνει τὸ ρήτορα· πῶς μένω
πίσω πολὺ σ' αὐτὸ καταλαβαίνω.

ΦΑΟΥΣΤ

Ἐντιμο κέρδος νὰ ζητᾶς !
Σὰν τὸν τρελλὸ κουδούνια μὴν κρεμαῶς !
Τὸ λογικὸ κι ἡ κρίσι ἡ ὀρθὴ
τέχνη δὲν θέλουν νὰ δειχτοῦν πολλή·
κι ἄν σοβαρὰ κάτι ἔχετε νὰ πῆτε,
ποιά ἀνάγκη λέξεις νὰ γυρεύετε νὰ βρῆτε ;
Ναί, οἱ λόγοι σας, ὀλάστραφτα ξεσκίδια,
ποὺ τὰ κρεμᾶτε τῶν ἀνθρώπων μπιχλιμπτίδια,

σὰν τοῦ χινόπωρου ἄχαρα εἶναι τὴν πνοή,
 ποὺ σὲ φύλλα ξερὰ τριζοβολεῖ.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἄχ, θεέ μου ! Ἡ μὲν τέχνη μακρά,
 ὁ δὲ βίος βραχύς. Πολὺ συχνὰ
 στὰ κριτικά τὰ μελετήματά μου
 νὰ χάσω πάω τὰ λογικά μου.
 Τί δύσκολα κανένας ποὺ κερδαίνει
 τὰ μέσα στὶς πηγές, ποὺ πᾶν' ψηλά !
 Καὶ πρὶν ἀκόμα φτάση στὰ μισὰ
 τοῦ δρόμου, φουκαρᾶς πεθαίνει.

ΦΑΟΥΣΤ

Μὴν ἔχῃς τὰ βιβλία γι' ἄγια βρῦσι,
 ὅπου γιὰ πάντα ξεδιψᾶ κανεῖς !
 Ποτέ σου τὴ δροσιά δὲ θὰ τὴ βρῆς,
 ἂν μέσα ἀπ' τὴν ψυχὴ δὲ σοῦ ἀναβρῦση.

Μετάφρασις Κ. Χατζοπούλου

Γκαίτε

3. Ο ΒΟΥΤΗΧΤΗΣ

1

« Ἴππότης ἄρα ἢ σκουτᾶριος τολμᾶ
 σ' αὐτὸν νὰ ριχθῆ τὸ βυθό ;
 Χρυσὸ ποτήρι στὰ βάθη πετῶ,
 νά, τό 'πιεν ἢ μαύρη ρουφήστρα γοργά. --
 Ἐκεῖθε ἂν κανεῖς τὸ σηκώση ἀπὸ κάτω,
 σ' αὐτὸν τ' ἀπαφήνω καὶ ἄς εἶν' χάρισμά του ».

2

Καὶ μέσ' στῆς Χάρυβδης τ' ἄγρια νερὰ
 ἀπ' τὴν κορυφὴ τοῦ σκληροῦ,
 τοῦ ὀλόρθου βράχου κι ἐμπρὸς κρεμαστοῦ,
 ὁ ρήγας τὴν κοῦπα στὸ κῦμα πετᾶ.

Καὶ πάλι ρωτῶ σας : « καρδιά ποιός θὰ δείξη,
σὲ τοῦτο τὸ χάος βαθιὰ νὰ βουτήξη ; ».

3

Ἐλλὰ σκουτάριοι κι ἵππότες τ' ἀκοῦν
καὶ λόγο δὲν λέγουν, σκυφτὰ
μέσ' στ' ἄγριο κῦμα κοιτάζουν πού σκᾶ,
τὸ κέρδος χρυσοῦ ποτηριοῦ δὲν ποθοῦν.
Καὶ ὁ ρήγας καὶ τρίτην φορὰν ἐρωτᾷ :
« Κανεὶς ἀπὸ σᾶς νὰ ριχτῆ δὲν τολμᾷει ; ».

4

Κι ὄλοι, ὅπως πρὶν, ἀπομένουν βουβοί.
Σκουτάριος, γλυκός, θαρρετός
στοὺς φοβισμένους συντρόφους του ἐμπρὸς
προβαίνει καὶ ζώνη πετᾶ καὶ μαντύ.
Γυναῖκες τριγύρουθε κι ἄνδρες τηράζουν
τ' ἄγορι τὸ ἐξαίσιον, ὅπου ὄλοι θαυμάζουν.

5

Κι ὅπως στοῦ βράχου τὸ γέρμα πατεῖ
νὰ ἰδῆ στο βυθὸ τὰ νερά,
πού ἔχε ρουφήσει, στ' ἀπάνου ξερνᾶ
βογγῶντας ἢ Χάρυβδι καὶ μὲ βοή,
ὡς νὰ ἦταν βροντῆς μακρινῆς ἀγροικιῶνται,
μὲ ἀφριὰν ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιῶνται.

6

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει, βροντᾶ
σὰν στιά, πού σμιχθῆ μὲ νερό,
τὰ οὐράνια βρέχει μὲ ἀφρὸν ἀχνιστὸ
καὶ ἀδιάκοπα κῦμα τὸ κῦμα χτυπᾶ·
τὸ ἀκένωτο βάθος ποτέ δὲν ἀδειάζει,
λὲς κι ἄλλη μιὰ θάλασσα ἢ θάλασσα βγάξει.

7

Λουφάζει τέλος τὸ ἄγριο στοιχειὸ
καὶ χάσκει ἀπ' τὴν ἄσπρην ἀφριά

σχισμάδα άπατη, μαύρη, πλατειά,
 σάν δρόμος, πού βγαίνει στόν Άδη· μ' άχό
 τά κύματα δλάγρια, στριφτά ρουφημένα
 βυθιώνται με όρμή στο σιφούνι άρπαγμένα.

8

Πριν τó κυμάτωμα όπίσω νά έλθῃ,
 ό νέος θερμά τó θεό
 «βοήθεια κράζει» —καί ίδου βοητό
 σηκώνεται τρόμου κι εϋθύς ή στροφή
 μέσ' στ' άγνωστο σέρνει και κλει τόν γενναϊόν
 νεαρό βουτηχτή, πού δέν φαίνεται πλέον.

9

Και γαληνίζ' ή κορφή του νερού,
 αλλά κουφοβράζει βαθιά·
 εϋχεται όλότερη κάθε λαλιά
 «νά είν' ώρα καλή» τ' άνδρειωμένου παιδιού·
 πλὴν πάντα πλιό κούφια τά κύματ' άκούνε
 και με καρδιοχτύπι φριχτό καρτεροϋνε.

10

Και άν ήθε ρίξεις τó στέμμα κι είπεις
 μ' αυτό θά γενῃ βασιλιάς,
 θά τó φορέση, άν κανείς από σās
 τó σώση ! μιās τόσο ακριβῆς άμοιβῆς
 δέν μ' έπιανε πόθος. Τί κλειούν τέτοια βάθη
 ψυχῆ ζωντανού δέν μπορεί νά μās μάθη.

11

Καράβι άρπάζει ή ρουφήστρα συχνά
 και πᾶν στο βυθό με ροπή,
 σπασμένο μόνον κατάρτ' ή σκαρι
 ξεβγαίνει άπ' τó βάραθρο π' όλα ρουφᾶ.
 Πλὴν σφύριγμ' άντάρας ψηλότατο βγάξει
 και πάντα σιμά και σιμώτερα βράζει.

12

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει βροντᾶ
 σὰν στιά, πού σμιχθῆ με νερό,
 τὰ οὐράνια βρέχει με ἄφρον ἄχυστὸ
 καὶ ἀδιάκοπα κῦμα τὸ κῦμα χτυπᾶ
 καὶ ὡς κρότος βροντῆς μακρινῆς ἀγροικίεται,
 με βόγγο ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιέται.

13

Καὶ ἀπ' τῶν κυμάτων τὰ μαῦρα νερά,
 σὰν κύκνου ἀσπρολόγημα, ιδές,
 καὶ χέρ' ὑψώνεται καὶ γυαλιστὲς
 φανίζονται πλάτες καὶ λάμνει γοργά,
 ιδές τον, ψηλὰ στὸ ζερβί του τινάζει
 τὴν κοῦπα, χαρὰ με νοήματα ἐκφράζει.

14

Πῆρε βαθιὰ καὶ πολὺ τὴν πνοή
 καὶ τ' ἅγιο χαιρέτισε φῶς.
 Κι' ὁ ἕνας τ' ἄλλου πολὺ χαρωπὸς
 φωνάζ' «εἶναι ἐδῶ, δὲν ἐπιάσθηκε, ζῆ!»
 καὶ ἀπ' τῆς καταβόθρας τὸν τάφο γενναῖος
 ψυχὴ ζωντανὴν ἐξανάφερ' ὁ νέος!

15

Ἔρχεται κι ὅλο τὸν ζώνει με μιὰ
 τὸ σύχαρο πλήθος κι ἔμπρὸς
 στὸ ρήγα κλίνει τὰ γόνατ' αὐτός,
 τὴν κοῦπα προσφέρει, κι ὁ ρήγας ματιὰ
 τῆς κόρης του ρίχνει, πού πλήθιο κερνάει
 κρασί λαμπυρό, κι ἔτσι ὁ νιὸς χαιρετάει :

16

« Νὰ ζήση ὁ ρήγας... Χαρὰ στὴν ψυχὴ,
 πού πνέει στὸ ρόδινο φῶς!
 Κεῖ κάτου εἶν' ὅμως τρομάρα ὁ βυθός·
 θνητὸς τοὺς θεούς, ὦ! νὰ μὴν προκαλῆ

κι εκείνα ποτέ του να ιδῆ μὴν ποθήση,
 πού τοῦ ἔχουν στήν φρίκη τοῦ σκότους βυθίσει.

17

Σὰν ἀστραπή ἐβουλοῦσα γοργά,
 νά, μ' ἄγρια μοῦ χύθηκε ὄρμη
 μέσ' ἀπὸ βράχου σπηλιὰ μιὰ πηγὴ·
 τῶν δυὸ ρεμματιῶν ἡ μανία μ' ἄρπᾶ,
 σὰν σβοῦρο μὲ στρίβει τριγῦρο μὲ ζάλη·
 ἀνώφελ' ἢ ἀντίστασι ἐστάθη κι ἡ πάλι.

18

Τότε ὁ Θεός, πού κράζω βοηθὸ
 εἰς ἄκρου κινδύνου στιγμή,
 μοῦ δείχνει ξερὰ βαθιὰ πεταχτή·
 εὐθύς τὴν ἀδράχνω, ἀπ' τὸ θάνατο γλυῶ·
 καὶ στὰ μυτερὰ κεῖ κοράλλια κρεμιότουν
 καὶ ἡ κοῦπα, πού στ' ἄπατ' ἄλλιῶς θὰ βυθιότουν.

19

Ὅτ' εἶχα κάτουθε βάθος βουνοῦ
 καὶ ὁμοῦ πορφυρὴ σκοτεινιά,
 κι ἐνῶ ἔχαν ἄκοπη νέκρα τ' αὐτιά,
 τὰ μάτια κοιτοῦσαν τὴ φρίκη βυθοῦ,
 πού μέσ' στὲς ταρτάριες του σειόνταν σχισμάδες
 δρακῶνια καὶ ἀσκάλαβοι κι ἄλλες μαυράδες.

20

Μαῦρα βρυάζαν καὶ ἀνάκατα ἐκεῖ
 σὰν δύσμορφοι σβῶλοι σ' τριπτά
 οἱ ρίνες, πού ἔχουν ἀγκίδια φριχτά,
 τὸ τέρας ἢ σφύραινα, ἢ τόσο δεινὴ,
 καὶ ὡς θάλασσας ὕαινα δείχνει σ' ἐμένα
 φοβέρισμα ὁ πόρφυρος δόντι' ἀγριεμμένα.

21

Ἐκεῖ κρεμασμένος τρόμο ἀγροικῶ,
 ἐγὼ νά ἔμαι ἡ μόνη καρδιά,

πού ζῆ με ἥσκιαστρα μέσ' στὴν ἐρμιά,
 σ' ἀνέλπιδο βάθος, μακρὰ 'π' τὸν ἠχὸ
 τῆς παρηγορήτρας τοῦ ἀνθρώπου ὀμιλίας
 με τέρατα ὁμοῦ τῆς πικρῆς μοναξίας.

22

Μοῦ ἔφριξε ὁ νοῦς· πλοκαμούς ἰδοῦ σειεῖ
 συρτὰ πρὸς ἐμένα ἑκατὸ
 θεριό, πού θε νὰ μ' ἀδράξῃ· ἀπολνῶ
 στοῦ τρόμου τὴν τρέλλα κοράλλου κλαρί,
 ὄπου ἔσφιγγα· ἀμέσως με λύσσα μ' ἀρπάζει
 τὸ ρεῦμα—εὐτυχία, πού ἐπάνω με βγάζει».

23

Σχεδὸν ξιππάσθη στὸ διήγημ' αὐτὸ
 ὁ ρήγας καὶ λέγει τοῦ νιοῦ :
 « Δικὴ σου ἢ κοῦπα· κι ἰδοῦ τοῦ χεριοῦ
 τὸ πλιό μου σοῦ τάζω πετράδι ἀκριβό,
 ἂν ἤθελες πάλι τολμῶντας μοῦ μάθει
 τί στέκει μέσ' στ' ἄκρα τῆς θάλασσας βάθη ».

24

Τὸ ἀκού' ἡ κόρη κι εὐθύς λαχταρεῖ
 καὶ λέγει με χεῖλη γλιτά :
 « Πατέρα, φθάνουν παιγνίδια σκληρά !
 Σοῦ βάσταξε ἀγῶνα, πού δὲν ἔμπορεῖ
 κανεῖς, καὶ ἂν τὸν πόθο δὲν ἤθες δαμάσει,
 προσκάλεσε ἵππότη νὰ τὸν ξεπεράσῃ ».

25

Τὴν κοῦπ' ἀδράχνει του ὁ ρήγας εὐθύς
 καὶ μέσ' στὸ βυθὸ τὴν πετᾶ :
 « Ἄν πάλι μιὰ μοῦ τὴ φέρῃς φορὰ,
 ὁ πρῶτος ἵππότης μου θὰ 'σαι καὶ αὐτῆς
 τὰ χεῖλη, πού σπλάχνος γιὰ σὲ δείχνουν τώρα,
 φιλεῖς ὡς νυμφίος στὴν ἴδια τὴν ὥρα ».

26

Οὐράνια παίρνει τον τότες ἀνδρεία,
 τοῦ ἀστράφτ' ἢ βλεψιά τολμηρή,
 θωρεῖ πού κόκκινη ἐγίνη καὶ ἀχνή
 ἢ εὐμορφ' εἰδή της σὲ λιγοθυμία,
 καὶ ὁ πόθος γιὰ τέτοιο βραβεῖο στὰ κάτου
 τὸν σπρώχνει κι ὄρμᾶ ἢ ζωῆς ἢ θανάτου.

27

Καὶ ἀκοῦν τὸ κῦμα, πού ἀπάνου γυρνᾶ,
 καὶ ἀχὸς προμηνᾶ το βροντῆς,
 καὶ σκύφουν κάτου μὲ βλέμμα στοργῆς·
 ἐρχόνταν, ἐρχόνταν τὰ πλήθια νερά,
 βογγοῦσαν ἀπάνου, βογγοῦσαν στὰ βάθη,
 πλήν δὲν ξαναφέραν τὸν νέο, πού ἐχάθη.

Μετάφρασις Νικολάου Κογεβίνα

Σίλλερ

IV. ΠΟΛΩΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

Σημαντικὸν μέρος τῆς σημερινῆς κοινωνίας, καὶ παρ' ἡμῖν ἀκόμη ἀναγνωρίζει τὴν σπουδαιότητα τῆς μελέτης τῆς ἀρχαίας, λογοτεχνίας καὶ ἰδίᾳ τῆς ἑλληνικῆς· κρατεῖ μόνον ἢ γνώμη, ὅτι διὰ τὴν μελέτην αὐτὴν δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνατρέχη κανεὶς εἰς τὸ πρωτότυπον κείμενον, ἀλλὰ δύναται νὰ ἀρκεσθῆ καὶ εἰς μεταφράσεις.

Ὅταν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν διὰ τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν, τῆς ὁποίας ἔχω τὴν τιμὴν νὰ εἶμαι μέλος, εἶχεν ἀναφυῆ τὸ ζήτημα περὶ τῶν ἐπιθυμητῶν βελτιώσεων εἰς τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν πρακτικῶν λυκείων, οἱ φωτισμένοι ὑποστηρικταὶ τοῦ τόσον σπουδαίου καὶ τόσον ἀπαραιτήτου δι' ἡμᾶς τύπου τούτου τοῦ παιδαγωγούντος σχολείου ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν, ἂν ἦτο δυνατόν, καὶ ἡ μελέτη τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας—ἐν μεταφράσει φυσικὰ—νὰ περιληφθῆ εἰς τὸ πρόγραμμα.

Ἄν ἡ ἰδέα αὕτη ἐπραγματοποιεῖτο, τότε ἡ διαφορὰ μεταξύ κλασσικοῦ σχολείου καὶ πρακτικοῦ λυκείου, ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα, θὰ ἦτο ὅτι τὸ κλασσικὸν σχολεῖον θὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς τροφίμους του ἐν πρωτοτύπῳ τὰ ἔργα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα οἱ τρόφιμοι τοῦ πρακτικοῦ λυκείου θὰ διαβάζουν ἐν μεταφράσει.

Εἰς τὴν διαφορὰν αὐτὴν ὀφείλομεν ἄρα γε νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὑπεροχὴν τινὰ τοῦ κλασσικοῦ σχολείου, καί, ἂν ναί, διατί; Μὲ ἄλλας λέξεις: δύνανται νὰ ἀναπληρώσουν αἱ μεταφράσεις τὰ πρωτότυπα καί, ἂν ὄχι, ποῦ κεῖται ἡ ἀνεπάρκειά των;

Τοῦτο εἶναι τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον δὲν ἤμπορῶ νὰ παρέλθω σιωπηρῶς.

Κατὰ τὴν πεποίθησίν μου, περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ὁποίας ἐλπίζω νὰ σᾶς πείσω, οἱ θησαυροὶ τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας: εἰς ἐκείνους, ποὺ ἤμποροῦν καὶ διὰ μεταφράσεων νὰ μεταδοθοῦν, καὶ εἰς ἐκείνους, ποὺ εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένοι μὲ τὴν μορφήν τοῦ πρωτοτύπου. Καὶ ἔτσι ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ πρὸ ὀλίγου τεθὲν ζήτημα ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ χαρακτηρισμὸν τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας.

Ὅπως λοιπὸν ἤμπορεῖτε νὰ συναγάγητε ἀπὸ τὰ λόγια μου αὐτά, δὲν ἀνήκω εἰς τοὺς ἀδιαλλάκτους πολέμιους τῶν μεταφράσεων. Καὶ ὁ ἴδιος ἐνεφανίσθη ὡς μεταφραστὴς καὶ ἐξέδωκα ὀγκῶδη τόμον, ὅστις—τολμῶ νὰ ἐλπίζω—δὲν θὰ καταλάβῃ τὴν ἐσχάτην θέσιν μέσα εἰς τὴν μεταφραστικὴν μας λογοτεχνίαν. Ἄλλὰ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ γνωρίζω ἐπίσης, τί ἤμπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ ἡ μετάφρασις καὶ τί ὄχι. Ὁ ἀξιῶν ἄρα νὰ ἀρκεσθῆτε εἰς τὴν μετάφρασιν ἀντὶ τοῦ πρωτοτύπου συλλογίζεται κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον, ὡς ἂν σᾶς ἔλεγε: «πρὸς τί κοπιάζετε νὰ πηγαίνετε εἰς τὸ Ὠδεῖον, διὰ νὰ ἀκούσετε τὰς συμφωνίας τοῦ Μπετόβεν ἢ τοῦ Τσαϊκόφσκυ, ἀφοῦ ἤμπορεῖτε νὰ τὰς ἀκούσετε πολὺ ἀναπαυτικώτερα κατ' οἶκον μὲ τὸ κλειδοκύμβαλον;».

Ἄλλὰ γνωρίζετε ὅτι τοῦτο ἔχει ἐν μέρει κάποιον δίκαιον· ἀλλὰ μόνον ἐν μέρει. Μία διὰ κλειδοκυμβάλου ἐπίτησις σᾶς δίδει βέβαια κάτι, ἀλλὰ ὄχι ὅλον· καὶ ὅσον περίτεχνον, ὅσον βαθυστόχαστον εἶναι ἓνα συμφωνικὸν ἔργον, τόσον ὀλιγώτερον ἰκανὴ εἶναι ἡ διὰ κλειδοκυμβάλου ἐπίτησις νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ, ἐφ' ὅσον ἡ λεπτότης τοῦ νήματος καὶ τῆς μορφῆς ἐπιτυγχάνεται ἴσα ἴσα μὲ τὴν δε-

ξίαν ἐκμετάλλουσιν τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιοτήτων ἑνὸς ἐκάστου ὀργάνου, τὰς ὁποίας φυσικὰ δὲν ἤμπορεῖ τὸ κλειδοκύμβαλον νὰ ἀποδώσῃ.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ ἐδῶ. Πάρετε τὴν ἀρχὴν τοῦ Καίσαρος *Callia est omnis divisa in partes tres* (ὄλη ἡ Γαλλία διαιρεῖται εἰς τρία μέρη). Ἐδῶ ἡ μετάφρασις ἀποδίδει πλήρως τὸ πρωτότυπον, χωρὶς νὰ παραλείψῃ τίποτε. Πάρετε ὅμως τὴν παρ' Ὀμήρῳ ἀναφώνησιν τῆς Θέτιδος, ὅταν μανθάνῃ τὸ δυστύχημα, ποῦ συνέβη εἰς τὸν υἱὸν τῆς : *ὦ μοι δυσσαρειστοτόκεια* (ἄλλοιμονο σ' ἐμένα, ποῦ γιὰ τὸ κακὸ μου ἐγέννησα τὸ καλύτερο τοῦ κόσμου παλληκάρη) καὶ ἐδῶ ἀπεδόθησαν ὅλα, ἀλλ' ἐχρειάσθη πρὸς πλήρη ἀπόδοσιν μιᾶς λέξεως τοῦ πρωτοτύπου νὰ μεταχειρισθῶ εἰς τὴν μετάφρασιν δεκατρεῖς ὅλας λέξεις. Πόσον ὅμως χάνει ἀπὸ παρομοίαν διάχυσιν ἡ δύναμις τῆς ἐκφράσεως εὐκολὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται καθείς.

Πάρετε τέλος τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν ἐπιτάφιον τοῦ Περικλέους παρὰ Θουκυδίδη : *Φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας*. Ἐδῶ ὁ μεταφραστὴς ἀπογοητεύεται τελείως. Καταλαμβάνει φυσικὰ ὅτι πρόκειται ἐδῶ περὶ φιλοτέχνου λαοῦ, ὅστις γνωρίζει νὰ διακρίνῃ τὸ λιτὸν κάλλος τῆς μορφῆς ἀπὸ τὴν φορτικὴν πολυτέλειαν τοῦ ὕλικου, περὶ λαοῦ διανοουμένων, ποῦ ἠξεύρει νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ἀποσυνθετικὴν ἐπὶ τῆς βουλήσεως ἐπίδρασιν τῆς διανοήσεως, ἀλλὰ τὸ νὰ ὑπαγάγῃ τὰς δύο ταύτας κρίσεις εἰς τὸν τύπον τόσον βραχείας, τόσον βαθείας καὶ τόσον εὐστόχου ἀντιθέσεως του ἐμφανίζεται δικαίως ὡς ἀνέφικτον.

Δὲν θέλομεν βέβαια νὰ περιφρονήσωμεν τὰς μεταφράσεις· ἀλλὰ καὶ δὲν θέλομεν νὰ τὰς θεωρήσωμεν ὡς δυναμένας ἀξιολογώτατα νὰ ἀντικαταστήσουν τὰ πρωτότυπα. Ὁ Σοπενχάουερ λέγει ὅτι ἔχουν τὴν ἰδίαν ἀναλογίαν πρὸς τὰ πρωτότυπα—καὶ πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας—οἶαν τὸ κυχώριον πρὸς τὸν καφέν· ἓνας δὲ ἄλλος τὰς παρέβαλε πρὸς τὴν ἀνάποδην ὄψιν ἑνὸς τάπητος. Αὐτὸ εἶναι ἴσως ἀνακριβές· καλύτερα θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι, ὡς ἐκ τοῦ ἰδιάζοντος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τρόπου τοῦ λέγειν, κάθε μετάφρασις ἀρχαίου ἔργου εἰς νεωτέραν γλῶσσαν θὰ ἔχη τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τὸ πρωτότυπον, οἶαν τὰ ξύλινα ὁμοιώματα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος τὰ χρησιμεύοντα εἰς σπουδὴν τῆς ἀνατομικῆς πρὸς τὸ πραγματικὸν σῶμα· παρέχουν μὲν γενικὴν τινα ἰδέαν τῆς

κατασκευῆς καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλὰ μάτην θὰ ζητήσετε εἰς αὐτὰς καὶ τὰς λεπτότητας ἐκείνου.

Ἄλλὰ καὶ τὰ ὁμοιώματα αὐτὰ εἶναι ποικίλα· ὑπάρχουν ἀλήθεια ὁμοιώματα καλλιτεχνικά, ἀναμφηρίστως χρήσιμα· ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ χονδροκομμένα καὶ ἀδεξιῶς κατεσκευασμένα, πού δίδουν τελείως διάστροφον εἰκόνα τοῦ πρωτοτύπου.

Αἱ παρ' ἡμῖν μεταφράσεις ἀρχαίων συγγραφέων ἀνήκουν δυστυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν δευτέραν αὐτὴν τάξιν· πολὺ ὀλίγα ὑπάρχουν, εἰς τὰς ὁποίας ἀνευρίσκομεν ὑποτύπωσιν τινα καλλιτεχνικῆς ἀποδόσεως.

Ἄλλ' ὅσον δῆποτε τέλειαι καὶ ἂν εἶναι, μένει ἐν ἰσχύϊ ὁ κανὼν ὅτι μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρωτοτύπου δύναται κανεῖς νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἀρχαιότητα καὶ νὰ τὴν διερευνήσῃ καθ' ὅλας τὰς ἀπόψεις, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ἰστών τοῦ σώματός μας μόνον ἐκ τοῦ φυσικοῦ δύναται νὰ σπουδάσῃ καὶ ὄχι ἐπὶ τῶν ξυλίνων ὁμοιωμάτων.

Μετάφρασις Ἰωάννου Συκουτρῆ

Θαδδαῖος Τσιλίνσκυ

V. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

(Ἱστορικὴ τραγωδία σὲ πέντε πράξεις)

Ἐπιθέσεις τοῦ ἔργου εἶναι ἡ δολοφονία τοῦ Καίσαρος καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος Ὀκταβίου, Ἀντωνίου καὶ Λεπίδου κατὰ τοῦ Βρούτου, τοῦ Κασσίου καὶ τῶν ἄλλων συνετόχων των. Τελειώνει μὲ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων.

Παραθέτομε δύο σκηνές, ἀπὸ τις ὁποῖες προβάλλουν οἱ διαφορετικοὶ χαρακτῆρες τῶν κυριωτέρων προσώπων τῆς τραγωδίας, τοῦ Καίσαρος, τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Ἀντωνίου.

Β' ΠΡΑΞΙΣ — Β' ΣΚΗΝΗ

(Τὸ σπῆτι τοῦ Καίσαρα. Βροντῆς κι ἀστραπῆς. Μπαίνει ὁ Καίσαρας μὲ τὰ νυχτικά του)

ΚΑΙΣΑΡ

Οὐτ' ὁ οὐρανὸς ἠσύχασε οὔτε ἡ γῆ
τούτη τῆ νύχτα. Τρεῖς φορές ἡ Καλπουρνία
στὸν ἕπνο της ἐφώνησε, «βοήθεια!
σκοτώνουνε τὸν Καίσαρα!».

Εἶναι κανένας μέσα;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Κύριε...

ΚΑΙΣΑΡ

Πήγαινε νὰ προστάξης τοὺς ἱερεῖς
νὰ προσφέρουν θυσία
κι ἔλα εὐθύς νὰ μοῦ πῆς τί προμαντεύουν.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω, Κύριε.

(φεύγει· μπαίνει ἡ Καλπουρνία)

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, τί θὰ κάνης; λογαριάζεις
νὰ πῶς ἔξω; Δὲν πρέπει
νὰ φύγης διόλου σήμερα ἀπ' τὸ σπίτι.

ΚΑΙΣΑΡ

Ὁ Καίσαρας θὰ ἴβγη ἔξω, Καλπουρνία.
Οἱ κίνδυνοι μ' ἀπείλησαν ἐμένα
πάντα πίσω ἀπ' τὶς πλάτες·
μόλις δοῦνε τοῦ Καίσαρα τὴν ὄψη,
γίνονται ἄφαντοι.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, ποτέ μου
δὲν ἔχω δώσει ὡς τώρα
πίστι σὲ προμηνύματα. Ὅμως τοῦτα
μὲ κάνουν νὰ τρομάζω. Εἶναι ἐδῶ μέσα
κάποιος, ποῦ—ἐξὸν ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε ὅλοι
κι εἶδαμε ὅλοι—δηγίεται γι' ἄλλα ἀκόμα

δράματα φριχτά, πού εἶδαν οἱ βάρδιες.
 Εἶδαν μιὰ λέαινα νὰ γεννάη στοῦ δρόμο.
 Ἄνοιξαν τάφοι καί πέταξαν ἔξω
 τοὺς νεκροὺς. Ἄγριοι, πύρινοι στρατιῶτες
 πάνω στὰ σύννεφα εἶχαν στήσει μάχη,
 παραταγμένοι σὲ γραμμὲς καὶ λόχους
 καὶ σὲ τάξι πολέμου, κι ἀπὸ πάνω
 στάλαζε τὸ αἷμα σὰν ψιχάλα κάτω
 στοῦ Καπιτώλιο. Τοῦ πολέμου ἡ ἀντάρρα
 γιόμιζε τὸν ἀέρα·
 ἄλογα χλιμιντρούσανε· βογγοῦσαν
 ἄνθρωποι, πού πεθαῖναν, καὶ παντοῦ
 κυνηγιοῦνταν φαντάσματα στοὺς δρόμους
 σκούζοντας καὶ στριγγλίζοντας. ὦ, Καίσαρα,
 αὐτὰ εἶναι πράγματα ἔξω ἀπὸ τὴ φύσι
 καὶ μὲ φοβίζουν.

ΚΑΙΣΑΡ

Τί μπορούμε οἱ ἄνθρωποι
 ν' ἀποφύγουμε ἀπ' ὅσα οἱ παντοδύναμοι
 ἔχουν ὀρίσει θεοί ; Ὡστόσο ὁ Καίσαρας
 θὰ πάη ἔξω. Γιατὶ αὐτὰ, πού γίναν,
 εἶναι γιὰ ὅλον τὸν κόσμον προμηνύματα·
 ὄχι μόνο γιὰ μένα.

ΚΑΛΠΙΟΥΡΝΙΑ

Ὅταν εἶναι
 νὰ πεθάνουν ζητιᾶνοι, δὲ φανῆκαν
 ποτὲ κομῆτες. Μὰ τῶν βασιλιάδων
 τὸ θάνατο καὶ οἱ ἴδιοι οἱ οὐρανοὶ
 τὸν μηνοῦνε μὲ φλόγες.

ΚΑΙΣΑΡ

Ὁ δειλὸς
 πεθαίνει πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του
 πολλὰς φορές· ὁ ἄντρας ὁ γενναῖος

δοκιμάζει ένα θάνατο μονάχα.
 Ἐκείνη ἡμέρα θάματα ἔχω ὡς τώρα ἀκούσει,
 τὸ πιὸ περιέργο ἀπ' ὅλα εἶναι γιὰ μένα
 τὸ πῶς φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ἐνῶ ξέρου
 πῶς ὁ θάνατος, πού' ναι τέλος βέβαιο
 γιὰ ὅλους, θάρρη, ὅταν εἶναι ἡ ὥρα νάρρη.

(ξαναπαίνει ὁ ὑπηρέτης)

Τί εἶπαν οἱ οἰωνοσκόποι;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πῶς ὁ Καίσαρας θά ἔπρεπε νὰ μείνη
 σήμερα σπίτι. Ὅταν βγάλαν τὰ ἐντόσθια
 τοῦ σφαχτοῦ, δὲν μπορέσανε νὰ βροῦνε
 καρδιά μέσα στοῦ ζῶο.

ΚΑΙΣΑΡ

Αὐτὸ τὸ κάνουν
 οἱ θεοί, γιατί θέλουν νὰ ντροπιάσουν
 τοὺς δειλοὺς. Θὰ ἦταν ζῶο χωρὶς καρδιά
 κι ὁ Καίσαρας, ἂν ἔμενε κλεισμένος
 ἀπὸ φόβο. Ὁχι, ὁ Καίσαρας θὰ βγῆ
 ἀπὸ τὸ σπίτι. Ὁ κίνδυνος τὸ ξέρει
 πῶς ὁ Καίσαρας εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος
 παρ' ὅ,τι αὐτὸς ὁ ἴδιος.

Εἴμαστε οἱ δυὸ λιοντάρια γεννημένα
 τὴν ἴδια μέρα κι εἶμαι ἐγὼ τὸ πρῶτο
 καὶ τὸ πιὸ τρομερὸ μέσα στὰ δυό.
 Καὶ ὁ Καίσαρας θὰ βγῆ καὶ σήμερα ἔξω.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Ἄλλοίμονο, κύριέ μου,
 τὴ φρόνησί σου τὴ τυφλώνει ἡ τόση
 πεποίθησί σου. Μὴν πᾶς σήμερα ἔξω!
 Πῆς πῶς δικός μου φόβος
 σὲ κρατεῖ μέσ' στοῦ σπίτι, ὄχι δικός σου.
 Ἄς στείλουμε λοιπὸν τὸν Μάρκο Ἀντώνιο

στή Γερουσία κι ἄς τοὺς μηνύσουμε ὅτι
εἶσαι ἀνήμπορος σήμερα. Ἄφησέ με
γονατιστὴ μπροστά σου
νὰ σοῦ ζητήσω αὐτὴ τὴ χάρι.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἄς εἶναι,
λοιπόν, ἄς πάη ὁ Ἀντώνιος νὰ μηνύση
πὼς δὲν εἶμαι καλά· καὶ γιὰ χατήρι σου
θὰ μείνω σπίτι.

(μπαίνει ὁ Δέκιμος)

Νά, ὁ Δέκιμος Βροῦτος.

Ἄς τὸν στείλουμε αὐτὸν στὴ Γερουσία.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καίσαρα, χαίρε. Εὐχομαι καλημέρα,
μεγάλε Καίσαρα! Ἦρθα νὰ σὲ πάρω
στὴ Γερουσία.

ΚΑΙΣΑΡ

Καὶ φτάνεις
πάνω στὴν ὥρα· γιατί θέλω, Δέκιμε,
νὰ πῆς χαιρετισμούς στὴ Γερουσία
ἀπὸ μέρος δικό μου
καὶ πὼς σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Σύγκλητο —
«δὲν μπορῶ,» θὰ ἦταν ψέμμα· «δὲν τολμῶ»,
μεγαλύτερο ψέμμα — «δὲν θὰ πάω»·
αὐτό, Δέκιμε, σῦρε νὰ μηνύσης!

ΚΑΛΠΙΟΥΡΝΙΑ

Νὰ τοὺς πῆς πὼς εἶν' ἄρρωστος.

ΚΑΙΣΑΡ

Πῶς; ψέμματα θὰ παραγγεῖλη ὁ Καίσαρας;
Ἐτέντωσα τὸ χέρι μου, λοιπόν,
τόσο μακριὰ καταχτῶντας τὸν κόσμο,
γιὰ νὰ σκιάζωμαι τώρα νὰ μιλήσω
τὴν ἀλήθεια σὲ λίγους ἀσπρογένηδες;

Δέκιμε, πές τους ὅτι
σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Γερουσία!

ΔΕΚΙΜΟΣ

Πές μου, μεγάλε Καίσαρα, μιὰ αἰτία,
ὥστε νὰ μὴ γελάσουνε μαζί μου,
ὅταν θὰ τοὺς τὸ πῶ.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἡ αἰτία εἶναι στὴ θέλησί μου μόνο. Δὲ θὰ πάω.
Τοῦτο φτάνει γιὰ κείνους. Μὰ σὲ σένα,
ἐπειδὴ σ' ἔχω φίλο, θὰ τὸ πῶ.
Ἡ γυναϊκά μου ἐδῶ μὲ κρατεῖ σπίτι,
γιατὶ εἶδε στ' ὄνειρό της
ἀπόψε τὸ ἀγαλμά μου καὶ σὰ βρύσι
ἀπὸ ἑκατὸ κρουνοὺς ἔβγαζε, λέει,
κατακάθαρὸν αἷμα·
κι ἓνα πλήθος Ρωμαῖοι μὲ κορμιὰ
γερά καὶ μὲ χαμόγελο στὸ στόμα
ἦτανε μαζεμμένοι
καὶ βρέχανε τὰ χέρια τους. Αὐτὰ
ἡ Καλπουρνία τὰ ἔχει γιὰ σημάδια
κι ἀλάθευτα μηνύματα μεγάλης
συφορᾶς, πού σιμώνει· καὶ πεσμένη
στὰ γόνατα μου ζήτησε γιὰ χάρι
νὰ μὴν πάω σήμερα ἔξω.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Τὸ ὄνειρο αὐτὸ ἐξηγήθηκε στραβά.
Εἶναι ὄραμα καλὸ καὶ προμηνάει
εὐτυχία. Τὸ ἀγαλμά σου, πού σκορποῦσε
τὸ αἷμα ἀπὸ τόσες βρύσες, καὶ οἱ Ρωμαῖοι,
πού λούζονταν μ' αὐτὸ χαμογελῶντας,
θέλουν νὰ ποῦν ὅτι ἡ μεγάλη Ρώμη
θὰ βυζάξει ἀπὸ σένα αἷμα ζωογόνο·
καὶ ὅτι ἀνθρώποι σπουδαῖοι θὰ τρέξουν νά'ρθουν
κοντὰ σου, γιὰ νὰ πάρουνε σημάδια

τιμητικά και χρώματα
 και κειμήλια ἱερά και θυμητάρια.
 Αὐτὸ μηνάει τῆς Καλπουρνίας τὸ ὄνειρο.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Και τὸ ἐξηγεῖς σωστὰ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Και θὰ πεισθῆς καλύτερα, ἅμα ἀκούσης
 αὐτό, ποὺ ἔχω νὰ πῶ. Μάθε λοιπὸν
 πὼς ἔχει ἀποφασίσει ἡ Γερουσία
 σήμερα νὰ προσφέρῃ
 στὸ μεγάλο τὸν Καίσαρα τὸ στέμμα.
 Ἄν παραγγείλῃς ὁμως πὼς δὲν πᾶς,
 μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ ἀπόφασι. Κι ἀκόμα
 θὰ μπορούσε πολὺ εὐκόλα
 κανένας ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὸ γυρίσῃ
 στὸ γελοῖο και νὰ πῆ: « ἄς σταματήσῃ
 ἡ Γερουσία τὶς ἐργασίες της, ὥσπου
 ἡ γυναῖκα τοῦ Καίσαρα νὰ δῆ
 κάνα καλύτερο ὄνειρο ». Και ἂν μείνῃ
 ὁ Καίσαρας κρυμμένος, δὲ θ' ἀργήσῃ
 νὰ ψιθυρίζῃ ὁ κόσμος: « δῆτε, δῆτε,
 ὁ Καίσαρας φοβᾶται! ».
 Συχώρεσέ με, Καίσαρα, ἂν ἡ ἀγάπη μου
 μὲ βάζει νὰ μιλῶ μὲ τέτοια λόγια
 γι' αὐτό, ποὺ θὲς νὰ κάνῃς. Ἡ καρδιά μου
 νικᾷ τὴ φρόνησί μου.

Κ Α Ι Σ Α Ρ

Τί παιδιάστικοι τώρα, Καλπουρνία,
 ποὺ μοῦ φαίνονται οἱ φόβοι σου. Και νοιώθω
 ντροπὴ, ποὺ παρασύρθηκα κι ἐγώ.

Ἄς μοῦ φέρουν τὸ ροῦχό μου! Θὰ πάω!

(μπαινουν ὁ Πόπλιος, ὁ Βρούτος, ὁ Λιγάριος, ὁ Μέτελλος, ὁ Κάσκα, ὁ Τρεβώνιος και ὁ Κίννας).

Νὰ κι ὁ Πόπλιος, ποὺ ἦρθε νὰ μὲ πάρῃ!

ΠΟΠΛΙΟΣ

Καίσαρα, καλημέρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Καλῶς ὤρισες, Πόπλιε. Μπᾶ καὶ ὁ Βροῦτος;
Κι ἐσύ τόσο πρωϊνός; Καλῶς τὸν Κάσκα!
Γάϊε Λιγάριε, ὁ Καίσαρας δὲ στάθη
ποτὲ τόσο κακὸς γιὰ σένα, ὅσο
τοῦτες οἱ θέρμες, πού σέ κάναν ἔτσι—
Τί ὄρα εἶναι;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Χτύπησε ὀχτώ, Καίσαρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Εὐχαριστῶ σας ὅλους γιὰ τὸν κόπο
καὶ τὴν εὐγένειά σας.

(μπαίνει ὁ Ἀντώνιος)

Νὰ ὁ Ἀντώνιος,
πού ξενουχτάει στὰ γλέντια,
κι ὁμως ξύπνησε κιόλα. Χαῖρε, Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Χαῖρε, μεγάλη Καίσαρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Μηνύστε
νὰ εἶν' ἔτοιμοι ὅλοι. Βρίσκομαι σὲ λάθος,
πού μὲ τὴν ἄργητά μου ἔγινε αἰτία
νὰ περιμένη ὁ κόσμος. Λοιπόν, Μέτελλε!
Λοιπόν Κίννα! Τί νέα, Τρεβώνιε; Ἐσένα
θέλω νὰ σοῦ μιλήσω. Μὴν ξεχάσης
πὼς πρέπει νὰ ῥθης σήμερα σὲ μένα.
Μένε κοντά μου, γιὰ νὰ σὲ θυμοῦμαι.

ΤΡΕΒΩΝΙΟΣ

Ὅπως ὀρίζεις, Καίσαρα.

(μόνος του)

Καὶ μάλιστα

θὰ εἶμαι τόσο κοντά σου, ὥστε θὰ φτάση
ἢ ὦρα, πού οἱ πιό καλοί σου φίλοι θὰ εὐχωνται
νὰ ἤμουνα πιό μακριά σου.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἀγαπητοί μου,
πᾶμε νὰ πιοῦμε ἕνα κρασί καί ὕστερα
φεύγουμε ὅλοι μαζί σάν καλοί φίλοι.

ΒΡΟΥΤΟΣ

(μονάχος του)

Τὸ ὅτι «σάν καλοί φίλοι»
δὲν πάει νὰ πῆ καί «καλοί φίλοι» πάντα,
αὐτὸ εἶναι πού σπαραρίζει,
ὦ Καίσαρα, τοῦ Βρούτου τὴν καρδιά.
(φεύγουν ὅλοι)

Γ' ΠΡΑΞΙΣ — Α' ΣΚΗΝΗ

(Στὸ Καπιτώλιο. Ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καίσαρος).

ΒΡΟΥΤΟΣ

Πόσες φορές θὰ τρέξῃ
ἀπάνω στὴ σκηνὴ τὸ αἷμα τοῦ Καίσαρα,
αὐτουνοῦ, πού εἶναι τώρα ξαπλωμένος
στὰ πόδια τοῦ Πομπήϊου καὶ δὲν ἀξίζει
περσότερο ἀπ' τὸ χῶμα, πού πατοῦμε!

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὅσες φορές θὰ νὰ τὸ βλέπουν οἱ ἄνθρωποι,
τόσες φορές θὰ λένε
γιά μᾶς: «Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄντρες, πού χάρισαν
τὴ λευτεριά στὴ Ρώμη».

ΔΕΚΙΜΟΣ

Λοιπόν, θὰ πᾶμε;

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ναί, πηγαίνουμε ὅλοι!
Ἐμπρὸς ὁ Βρούτος κι οἱ ἄλλοι ἀκολουθοῦμε
τιμῶντας τὴν πορεία του
μὲ τὶς πιὸ ἀγνὲς καὶ ἀντρεῖες καρδιὲς τῆς Ρώμης!

ΒΡΟΥΤΟΣ

— Για στάσου· κάποιος είναι.

(μπαίνει ένας υπηρέτης)

Ένας φίλος τοῦ Ἀντωνίου.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Έτσι, Βροῦτε,

μέ πρόσταξε ὁ κύριός μου

νά γονατίσω! Έτσι ὁ Μᾶρκος Ἀντώνιος

μέ πρόσταξε νά πέσω μπρὸς στά πόδια σου

καί, ἀφοῦ σκύψω μπροστά σου,

πρόσταξε αὐτὰ τὰ λόγια νά σοῦ πῶ :

Ὁ Βροῦτος εἶναι εὐγενικός, γενναῖος,
τίμιος καί συνετός.

Μά κι ὁ Καίσαρας ἦταν δυνατός,

τολμηρός, μεγαλόψυχος, μέ ἀγάπη

γιά τοὺς φίλους του. Πές του

πὼς τιμῶ κι ἀγαπῶ τὸ Βροῦτο. Πές του

πὼς φοβόμουν τὸν Καίσαρα,

τὸν ἐσεβόμουν καί τὸν ἀγαποῦσα.

Ἄν βεβαιώνη ὁ Βροῦτος τὸν Ἀντώνιο

πὼς μπορεῖ δίχως κίνδυνο νά ῥθῆ

καί νά μάθη γιατί κρίθηκε ὁ Καίσαρας

ἄξιος γιά νά πεθάνη, τότε ὁ Ἀντώνιος

δὲ θ' ἀγαπᾷ τὸν Καίσαρα νεκρὸ

τόσον, ὅσο τὸν Βροῦτο ζωντανό·

καί θέλει ἀκολουθήσει

πιστὰ τὴν τύχη τοῦ μεγάλου Βρούτου

καί τὴν πολιτική του

μέσ' στοὺς κινδύνους τοῦ καινούργιου δρόμου.

Αὐτὸ μηνάει ὁ κύριός μου ὁ Ἀντώνιος.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ὁ κύριός σου εἶναι καλὸς κι ἄξιος Ρωμαῖος,

πρικοισμένος μέ νοῦ. Ποτέ δὲν εἶχα

γι' αὐτὸν ἄλλην ἰδέα. Πήγαινε πές του,
 ἂν ἀγαπάη νὰ ῥθῆ ὡς ἐδῶ, θὰ μάθη
 ἐκεῖνο, πὺ γυρεύει,
 καί, στὴν τιμὴ μου, δὲ θὰ πάθη τίποτα.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω νὰ τὸν πάρω.

(φεύγει)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Τό'ξερα πὼς κι αὐτὸς θὰ γίνη φίλος μας.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μακάρι νὰ ἦταν ἔτσι. Ὅμως κάτι
 μοῦ λέει νὰ τὸν φοβοῦμαι· καὶ τυχαίνει
 ἦ κακὴ μου ὑποψία
 γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀληθεύη πάντα.

(μπαίνει ὁ Ἀντώνιος)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Νά! νά! ἔρχεται ὁ Ἀντώνιος! Χαῖρε, Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

᾽Ω πανίσχυρε Καίσαρα, αὐτοῦ κάτω
 σὲ θωρῶ ξαπλωμένον; Οἱ τόσες σου νίκες
 κι οἱ θρίαμβοί σου καὶ οἱ δόξες καὶ τὰ λάφυρα
 συμμαζεύτηκαν τώρα
 σ' αὐτὸν τὸ λίγο τόπο μπρὸς μου; Χαῖρε!
 Κύριοι, δὲν ξέρω τοὺς σκοπούς σας·
 ποιουνοῦ πρέπει νὰ τρέξη ἀκόμα τὸ αἷμα·
 ποιός πρέπει ἄλλος νὰ λείψη. Ἄν εἶναι ἐγώ,
 καταλληλότερη ὥρα δὲν εἶναι ἄλλη
 ἀπὸ τὴν ὥρα, πὺ πέθανε ὁ Καίσαρας·
 οὔτ' ἄλλο ὄργανο πιὸ ἄξιο
 γι' αὐτὸ τὸ ἔργο ἀπ' αὐτά σας τὰ σπαθιά,
 πὺ τὰ λαμπραίνει τὸ πιὸ ὑπέροχο αἷμα
 ὄλου τοῦ κόσμου. Σᾶς παρακαλῶ,

ἄν ἔχετε κακὸ γιὰ μένα, τώρα,
 ποὺ τὰ κόκκινα χέρια σας σταλάζουν
 κι ἀχνίζουν, κάντε αὐτό, ποὺ σᾶς ἀρέσει.
 Καὶ χίλια χρόνια ἂν ζήσω, δὲ θὰ νοιώσω
 τὸν ἑαυτὸν μου ποτὲ γιὰ νὰ πεθάνω
 τόσο ἔτοιμο ὅπως τώρα. Καμμιά θέσι
 δὲ θὰ μοῦ ἀρέσει τόσο, κανεὶς τρόπος,
 ὅπως ἐδῶ στὸ πλάϊ τοῦ Καίσαρα σφαγμένος
 ἀπὸ σᾶς τὰ ἐκλεκτὰ καὶ πιὸ μεγάλα
 πνεύματα τοῦ καιροῦ μας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

—ὦ Ἀντώνιε!

μὴ ζητᾶς ἀπὸ μᾶς τὸ θάνατό σου!
 Ἄν τώρα σοῦ φαινώμαστε σκληροὶ
 καὶ φονιᾶδες, καθὼς μᾶς παρουσιάζουν
 τὰ χέρια μας κι ἡ πρᾶξι, ποὺ ἐκτελέσαμε,
 βλέπεις μόνο τὰ χέρια μας καὶ τοῦτο
 τὸ αἵματερό μας ἔργο. Τὶς καρδιές μας
 δὲν μπορεῖς νὰ τὶς δῆς. Αὐτὲς πονοῦνε
 καὶ μονάχα συμπόνια γιὰ τῆς Ρώμης
 τὴν κοινὴ δυστυχία
 ἔκανε τὴν πρᾶξι.

Γιατὶ ὅπως διώχνει ἡ μιὰ φωτιά τὴν ἄλλη,
 ἀκριβῶς ἔτσι διώχνει
 καὶ ἡ μιὰ συμπόνια τὴν ἄλλη συμπόνια.
 Ὅσο γιὰ σένα, Μάρκο Ἀντώνιε,
 τῶν σπαθιῶν μας οἱ κόφες εἶναι ἀπὸ μολύβι,
 τὰ χέρια μας δὲν ἔχουνε τὴ δύναμι
 τοῦ μίσους καὶ οἱ καρδιές μας
 μ' αἰσθήματα γιομᾶτες
 ἀδερφικὰ σὲ δέχονται μ' ἀγάπη
 κι ἐκτίμησι καὶ πρόθεσι καλή.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὁ ψῆφος σου τὴν ἴδια θὰ ἔχη δύναμι

μὲ τῆ δική μας, ὅταν μοιραστοῦνε
τὰ καινούργια ἀξιώματα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

᾿Ἐχε μόνο
κομμάτι ὑπομονή, γιὰ νὰ ἠσυχάση
ὁ λαός, πού εἶναι χαμένος ἀπὸ φόβο,
καὶ θεὸ νὰ σοῦ ἐξηγήσω
γιατὶ ἐγώ, πού, τὴν ἴδια τὴ στιγμή
πού χτυποῦσα τὸν Καίσαρα,
τὸν ἀγαποῦσα, ἔκανα αὐτὴ τὴν πράξι.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δὲν ἀμφιβάλλω γιὰ τὴ φρόνησί σας.
᾿Ἄς μοῦ δώση ὁ καθένας
τὸ ματωμένο χέρι του. Καὶ πρῶτα πρῶτα
ἄς δώσουμε τὰ χέρια, Μάρκο Βροῦτε,
᾿μεῖς οἱ δυό. — Γάιε Κάσσιε,
θὰ σφίξω τὸ δικό σου.
᾿Εσένα τώρα, Μέτελλε, κι ἐσένα, Κίinna,
κι ἐσένα, ἀντρεῖέ μου Κάσκα. — Καὶ στο τέλος,
μὰ ὄχι τελευταῖο καὶ στὴν ἀγάπη,
τὸ δικό σου, Τρεβώνιε. Κύριοί μου
ἄχ, τί μπορῶ νὰ πῶ;.. ᾿Ἡ ὑπόληψί μου,
κύριοι, τούτη τὴν ὥρα
πατεῖ σ' ἔδαφος τόσο γλυστερό,
πού ἓνα ἀπ' τὰ δυὸ κακὰ μπορεῖ κανένας
νὰ φαντασθῆ γιὰ μένανε:
πὼς εἶμαι ἄναντρος ἢ πὼς εἶμαι κόλακας.
Πὼς σ' ἀγαποῦσα, Καίσαρα, ὦ! αὐτό ᾿ναι ἀλήθεια.
Κι ἂν ἡ ψυχὴ σου τώρα μᾶς κοιτάζῃ
ἀπὸ ψηλά, δὲ θὰ σὲ θλίβῃ τάχα
κι ἀπὸ τὸ θάνατό σου πιὸ πολὺ
νὰ βλέπῃς τὸν πιστό σου φίλο, τὸν ᾿Αντώνιο,
νὰ μολογάῃ εἰρήνη καὶ νὰ σφίγγῃ
τὰ ματωμένα χέρια τῶν ἐχτρῶν σου,

ὦ μεγάλη, μπροστά στὸ λείψανό σου;
 Ἄν εἶχα τόσα μάτια, ὅσες ἔχεις
 ἐσὺ πληγές, καὶ βγάζαν τόσα δάκρυα,
 ὅσον αἷμα οἱ πληγές σου,
 αὐτὸ θά'ταν γιὰ μένα πιὸ σωστό,
 παρὰ νά'ρχωμαι τώρα καὶ νά κλείνω
 φιλία μὲ τοὺς ἐχτροὺς σου.
 Συχώρεσέ με, Ἰούλιε! Ἐδῶ κυκλώθηκες,
 ὦ λάφι εὐγενικό, ἐδῶ ἔπεσες κι ἐδῶ
 στέκονται οἱ κυνηγοὶ σου λειψασμένοι
 ἀπ' τὴ θυσία σου καὶ κοκκινισμένοι
 ἀπ' τὸ θάνατό σου!
 Ὡ κόσμε, ἦσουν τὸ δάσος αὐτοῦ τοῦ λαφιοῦ
 κι ἦταν αὐτὸ ἡ καρδιά σου ἐσένα, ὦ κόσμε!...
 Τώρα ὅμοιοι σὰν ἀγρίμι, χτυπημένο
 ἀπ' τοὺς πρώτους τῆς χώρας,
 κοίτεσαι ἐδῶ μπροστά μου.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μᾶρκο Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Συγνώμη, Γάιε Κάσσιε· αὐτὰ εἶναι λόγια
 ποὺ θὰ τὰ ποῦνε καὶ οἱ ἐχτροὶ του ἀκόμα
 τοῦ Καίσαρα. Σ' ἑνὸς φίλου τὸ στόμα
 εἶναι λόγια ψυχρὰ καὶ μετρημένα.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲ θὰ σὲ ψέξω, Ἀντώνιε,
 ποὺ παινεύεις τὸν Καίσαρα. Ὅμως πές μας
 σὲ ποιὰ σκοπεύεις νὰ ῥθης συμφωνία
 μαζί μας; Θέλεις νὰ γραφτῆς στους φίλους μας,
 ἢ πρέπει νὰ τραβήξουμε μπροστά,
 χωρὶς νὰ στηριζώμαστε σὲ σένα;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἴσια - ἴσια γιὰ τοῦτο

σᾶς ἔσφιξα τὰ χέρια. Μὰ ξεχάστηκα,
 ἅμα πέσαν τὰ μάτια μου σ' ἐκεῖνον.
 Εἶμαι γιὰ ὅλους σας φίλος
 κι ὅλους σᾶς ἀγαπῶ, καὶ περιμένω
 νὰ μοῦ ἐξηγήσετε πῶς καὶ σὲ τί πράγμα
 θαρρούσατε τὸν Καίσαρα ἐπικίνδυνο.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἄλλιῶς θὰ ἦτανε πράξι ἀγρίων ἀνθρώπων.
 Οἱ ἀφορμές, ποὺ μᾶς σπρώξανε σ' αὐτήνε,
 εἶναι τόσο σπουδαῖες, ὥστε κι ἂν ἦσουν
 καὶ τοῦ Καίσαρα ὁ γυιὸς ἀκόμα, Ἀντώνιε,
 θὰ μᾶς ἔδινε δίκιο.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Αὐτὸ μόνο ζητῶ. Καὶ γιὰ χάρι
 σᾶς ἱκετεύω ἀκόμα νὰ μ' ἀφήσετε
 νὰ πάω στὴν ἀγορὰ τὸ λείψανό του
 κι ἐκεῖ ἀπὸ τὸ βῆμα,
 ὅπως πρέπει σὲ φίλο,
 νὰ μιλήσω τὴν ὥρα τῆς κηδείας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Θὰ γίνῃ ἡ ἐπιθυμία σου, Μάρκο Ἀντώνιε.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Βροῦτε, μιὰ λέξι.

(κατὰ μέρος στὸ Βροῦτο)

Δὲν ξέρεις τί κάνεις.
 Μὴ δώσης ἄδεια νὰ μιλήσῃ ὁ Ἀντώνιος
 τὴν ὥρα τῆς κηδείας. Γιὰ συλλογίσου
 πόση μπορεῖ νὰ φέρῃ
 συγκίνησι στὸν κόσμον μὲ τὰ λόγια,
 ποὺ θὰ τοὺς πῇ.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Παρακαλῶ. Θ' ἀνέβω

ἐγὼ πρῶτα στὸ βῆμα
 καὶ θὰ ἐξηγήσω στὸ λαὸ τοὺς λόγους,
 ποὺ ὠδήγησαν στὸ φόνο
 τοῦ Καίσαρά μας. Θὰ δηλώσω ἀκόμα
 πὼς ὅ,τι πῆ ὁ Ἀντώνιος,
 θὰ τὸ πῆ μὲ τὴν ἄδεια κι ἔγκρισί μας
 καὶ πὼς ἐπιθυμία δική μας ἦταν
 νὰ γίνουν στὸ νεκρὸ τοῦ Καίσαρα ὅλες
 οἱ τιμές, ποὺ ἀπαιτοῦνε
 οἱ ἱεροὶ νόμοι τοῦ τόπου
 καὶ τὰ παλιὰ συνήθια. Αὐτὸ θὰ φέρῃ
 σὲ μᾶς πιότερη ὠφέλεια παρὰ βλάβη.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲν ξέρω τί μπορεῖ μ' αὐτὸ νὰ γίνῃ.
 Ἐμένα δὲ μ' ἀρέσει.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Μᾶρκο Ἀντώνιε!
 Ἴδου· μπορεῖς νὰ πάρῃς τὸ νεκρὸ
 τοῦ Καίσαρά σου. Κοίτα, ὅταν μιλήσης,
 δὲ θὰ πῆς ἐναντίο μας τίποτα. Ὅμως
 θὰ παινέψῃς τὸν Καίσαρα ὅσο θέλεις
 καὶ θὰ δηλώσης πὼς αὐτὰ τὰ λὲς
 μὲ θέληση δική μας·
 ἀλλιῶς δὲ θὰ ἔχῃς τίποτα νὰ κάνῃς
 μὲ τὴν κηδεῖα. Καὶ πρέπει νὰ μιλήσης
 ἀπ' τὸ ἴδιο βῆμα ἀπ' ὅπου θὰ μιλήσω
 κι ἐγώ· κι ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ μένα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέχομαι· δὲ γυρεύω περισσότερα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἔτοιμάστε λοιπὸν ὅ,τι εἶναι ἀνάγκη
 κι ἔλατε ἐκεῖ ποὺ πᾶμε.

(φεύγουν ὅλοι ἔξω ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο).

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ὦ, συχῶρέσέ με, ἐσύ, αἵματοβαμμένο
 κομμάτι γῆς, ἄν δείχνωμαι ἔτσι πρόθυμος
 καὶ φιλικὸς σ' αὐτοὺς τοὺς δολοφόνους!
 Εἶσαι τὸ ἀποσυντρίμμα τοῦ ἐξοχώτερου
 ἀνθρώπου, ποὺ ἔχει ζήσει μέσ' στὸ πέρασμα
 ποτὲ τῶν αἰώνων. Δυστυχία στὸ χέρι,
 ποὺ ἔχυσε τοῦτο τὸ πολύτιμο αἷμα!
 Πάνω ἀπ' τὴν ἀνοιχτὴν λαβωματιῆς σου,
 ποὺ ἔχουνε σὰ βουβὰ στόματα ἀνοίξει
 τὰ ὀλοπόρφυρα χεῖλια καὶ ζητοῦνε
 τὴν ὀμιλία καὶ τὴ φωνὴ τῆς γλώσσας μου,
 προφητεύω : Κατάρρα
 θὰ πέσει στὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων!
 Μῖσος καὶ ὀργὴ κι ἐμφύλιος σπαραγμὸς
 θὰ συνταράξουν ἀπὸ μιὰ ἄκρη σ' ἄλλη
 τὴν Ἰταλία. Ὁ ρημαγμὸς καὶ τὸ αἷμα
 θὰ γίνουν τόσο τῆς συνήθειας κι ἔτσι
 θὰ εἶναι συχνὰ τὰ πιὸ φριχτὰ θεάματα,
 ποὺ κι οἱ μαννάδες θὰ χαμογελοῦνε,
 σὰ βλέπουν τὰ παιδιὰ τους γινωμένα
 κομμάτια ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πολέμου.
 Ἡ συνήθεια στὴ φρίκη θὰ πνίξει τὸν οἶκτο!
 Καὶ τοῦ Καίσαρα ὁ ἴσκιος τριγυρνῶντας
 καὶ ζητῶντας ἐκδίκησι
 μετὴν Ἀθην, ὀλόπυρη ἀπὸ τοῦ Ἄδῃ
 τὴν φωτιῆς, στὸ πλευρὸ του θὰ φωνάξει
 σ' ὅλες τοῦτες τὴς χῶρες με κυρίαρχη
 κραυγὴ : Καταστροφή! καὶ θ' ἀμολύση
 τὰ σκυλλιά τοῦ πολέμου·
 ἔτσι ποὺ ἐτούτη ἡ κατάρρατη πρᾶξι
 θὰ γιομίσει τὴ γῆ με δυσωδία ἀπὸ πτώματα,
 ποὺ θὰ γυρεύουν τάφο.

(μπαίνει ἓνας ὑπηρέτης)

Εἶσαι τοῦ Ὀκταβίου Καίσαρα ὑπηρέτης ;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Μάλιστα, Μάρκο Ἀντώνιε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Τοῦ εἶχε στείλει

ὁ Καίσαρας γραφή νὰ ἔρθη στή Ρώμη.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ναί, τὴν ἔλαβε κι ἔρχεται·

καὶ μὲ πρόσταξε νὰ ἔρθω νὰ σοῦ πῶ —

(βλέπει τὸ νεκρὸ)·

ὦ, Καίσαρα!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἡ καρδιά σου σὲ πνίγει. Κάνε πέρα
καὶ κλάψε. Ὁ πόνος φαίνεται πὼς εἶναι
πάθος κολλητικό. Γιατὶ τὰ μάτια μου,
βλέποντας μέσα στὰ δικά σου τώρα
τῆς λύπης τὰ μαργαριτάρια, ἀρχίζουν
κι αὐτὰ νὰ τρέχουν. Ἔρχεται ὁ κύριός σου;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Θὰ περάση τὴ νύχτα του ἑπτὰ λεῦγες
μακρὰ ἀπὸ τὴ Ρώμη ἀπόψε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Πήγαινε πίσω γρήγορα καὶ πές του
τὸ τί ἔχει γίνει. Ἐδῶ βρίσκεις μιὰ Ρώμη
βυθισμένη στὸ πένθος,
μιὰ ἐπικίνδυνη Ρώμη,
ὅπου δὲν ἔχει ἀσφάλεια μὴτ' ὁ Ὀκτάβιος.
Σῦρε ἀμέσως καὶ πές του τα ὅλα αὐτά.
Ἡ πιὸ καλά περιμένε! μὴ φύγης,
προτοῦ μετακομίσουμε τὸ λείψανο
στὴν ἀγορά! Ἐκεῖ πέρα μὲ τὸ λόγο μου
θὰ καταλάβω ποιάν ἐντύπωσι ἔχει κάνει
ἢ πρᾶξι αὐτὴ τῶν φονικῶν ἀνθρώπων.
Ἔτσι θὰ ζωγραφίσῃς πιὸ καλά

κατόπιν στὸν Ὀκτάβιο τὴν κατάστασι.

*Ἐλα νὰ με βοηθήσης!

(φεύγουν σηκώνοντας οἱ δυὸ τὸ λείψανο τοῦ Καίσαρα).

Μετάφρασις Κωνσταντίνου Καρθαίου

Σαίξπηρ

2. A N...

*Ἄν νὰ κρατῶς καλὰ μπορῆς

τὸ λογικὸ σου, ὅταν τριγῦρό σου ὄλοι

τά 'χουν χαμένα καὶ σ' ἐσέ

τῆς ταραχῆς των ρίχνουν τὴν αἰτία,

*Ἄν νὰ ἐμπιστεύεσαι μπορῆς

τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου, ὅταν ὁ κόσμος

δὲν σέ πιστεύη, κι ἂν μπορῆς

νὰ τοῦ σχωρῶς αὐτὴ τὴ δυσπιστία,

νὰ περιμένης ἂν μπορῆς,

δίχως νὰ χάνης τὴν ὑπομονή σου,

κι ἂν ἄλλοι σέ συκοφαντοῦν,

νὰ μὴ καταδεχθῆς ποτὲ τὸ ψέμμα,

κι ἂν σέ μισοῦν, ἐσύ ποτὲ

σὲ μῖσος ταπεινὸ νὰ μὴν ξεπέσης,

μὰ νὰ μὴν κάνης τὸν καλὸ

ἢ τὸν πολὺ σοφὸ στὰ λόγια,

*Ἄν νὰ ὄνειρεύεσαι μπορῆς

καὶ νὰ μὴν εἶσαι δοῦλος τῶν ὄνειρων,

*Ἄν νὰ στοχάζεσαι μπορῆς,

δίχως νὰ γίνῃ ὁ στοχασμὸς σκοπὸς σου,

*Ἄν ν' ἀντικρύζης σοῦ βαστᾶ

τὸ θρίαμβο καὶ τὴ συμφορά, παρόμοια

κι ὅμοια νὰ φέρνεσαι σ' αὐτοὺς

τοὺς δυὸ τυραννικοὺς ἀπατεῶνες,

*Ἄν σοῦ βαστᾶ ἡ ψυχὴ ν' ἀκοῦς,

ὅποιαν ἀλήθεια ἐσύ εἶχες εἰπωμένη

- παραλλαγμένη άπ' τούς κακούς,
 για νά 'ναι για τούς άμυαλους παγίδα,
 ή συντριμμένα νά θωρής,
 όσα σου έχουν ρουφήξει τή ζωή σου
 και πάλι νά ξαναρχινᾶς
 νά χτίζης μ' έργαλεία, πού 'ναι φθαρμένα,
- *Αν όσα άπόχτησες μπορής
 σ' ένα σωρό μαζί νά τὰ μαζέψης
 και δίχως φόβο μονομιᾶς
 κορώνα ή γράμματα όλα νά τὰ παίξης
 και νά τὰ χάσης και άπ' άρχής
 άτράνταχτος νά ξεκινήσης . πάλι
 και νά μή βγάλης και μιλιᾶ
 ποτέ γι' αυτό τόν ξαφνικό χαμό σου,
- *Αν νεύρα και καρδιά μπορής
 και σπλάχνα και μυαλό και όλα νά τὰ σφίξεις
 νά σε δουλέψουν ξαναρχής
 κι ἄς είναι άπό πολύ καιρό σωσμένα
 και νά κρατιέσαι πάντα όρθός,
 όταν δέ σου 'χη τίποτε άπομείνει
 παρά μονάχα ή θέλησι
 κράζοντας σ' όλα αυτά « βαστάτε »,
- *Αν με τὰ πλήθη νά μιᾶς
 μπορής και νά κρατᾶς τήν άρετή σου,
 με βασιλιᾶδες νά γυρνᾶς
 δίχως άπ' τούς μικρούς νά ξεμακρύνης,
- *Αν μήτε φίλοι μήτ' έχθροι
 μπορούνε πιά ποτέ νά σε πειράξουν,
 όλοι τόν κόσμο αν αγαπᾶς,
 μά και ποτέ παρά πολύ κανένα,
- *Αν τοῦ θυμοῦ σου τīs στιγμές,
 πού φαίνεται άδυσώπητη ή ψυχή σου,
 μπορής ν' άφήσης νά διαβοῦν
 τήν πρώτη ξαναβρίσκοντας γαλήνη,

δική σου θά ἔναι τότε ἡ γῆ
 μ' ὅσα καὶ μ' ὅ,τι ἀπάνω της κι ἄν ἔχη
 καὶ κάτι ἀκόμα πιὸ πολὺ:
 ἄντρας ἀληθινὸς θά ἔσαι, παιδί μου.

Μετάφρασις Νικολάου Καρβούνη

P. Κίπλιγκ

3. ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Τί ἀξίζει, ἂν στήν ἀτάραχη γωνιά μου
 σὰν ὀκνὸς βασιλιάς στέκω στὸ πλάγι
 γριάς συντρόφισσας καὶ σωστὰ μοιράζω
 τὸ δίκιο στοὺς ἀνίδεους ἀνθρώπους,
 ποὺ τρῶνε, θησαυρίζουν καὶ κοιμούνται
 καὶ δὲ μὲ νοιώθουν ! Δὲν μπορῶ νὰ πάψω
 νὰ γυροφέρνω πάντα σὲ ταξίδια·
 θέλω νὰ πιῶ τῆς ζωῆς τὴ στερνὴ στάλα.
 Ἐχάρηκα πολλὰ, πολλὰ ἔχω πάθει
 μονάχος μου ἢ μὲ ὅσους μ' ἀγαποῦσαν
 πότε σὲ ξένη γῆ πότε στὰ μάκρη
 σκοτεινοῦ πολυκύμαντου πελάγου.
 Τ' ὄνομά μου ἐδιαλάλησεν ἡ φήμη
 κι ἡ ἀχόρταγη καρδιά καινούριο πόθο
 πάντα γροικάει κι ἄς ἔμαθα κι ἄς εἶδα
 σὲ ἄλλες χῶρες πῶς ζοῦν, πῶς κυβερνᾶνε.
 Κι ἐγὼ στερνὸς δὲν εἶμαι, ἀφοῦ μὲ σέβας
 μὲ δέχτηκαν παντοῦ κι ἔχω γνωρίσει
 τῆς μάχης τὸ μεθύσι, πολεμώντας
 μὲ τοὺς ὁμοίους μου μόνο μέσ' στοὺς κάμπους
 τοὺς βοερούς κι ἀνεμόδαρτους τῆς Τροίας.
 Κι εἶμαι ἐγὼ καθετὶ ποὺ μοῦ ἔχει τύχει,
 κι ὅ,τι εἶδα κι ὅ,τι ξέρω τώρα μοιάζει
 μὲ ἀφιδωτὴ στοά, ποὺ ἀνάμεσό της
 φαίνεται κόσμος ἄγνωστος, μὰ πάντα
 σὰν σιμῶσω τὰ σύνορα ξεφεύγουν. . .

Είναι άγνωμος ό πόθος, πού γυρεύει
 νά βρῆ τέλος κι ανάπασι σάν όπλο,
 πού δέν άστράφτει πλιά κι άπορριγμένο
 σκουριάζει. Όχι, δέ ζῆ όποιος άναπνέει
 μονάχα. Δέν άξίζει στριμωγμένοι
 οί άνθρωποι νά 'ναι ό ένας κοντά στον άλλο.
 Κι αν τώρα ζωῆ λίγη μου άπομένη,
 μά και μίαν ώρα μόνο σάν μπορέσης
 άπ' τήν αιώνια τῆ σιγή ν' άρπάξης,
 πολλά πράγματα νέα θά ιδῆς, θά μάθης !...
 Θά ἤμουν δειλός, αν ἤθελα για λίγο
 καιρό, πού ακόμα θά χαρῶ τον ἥλιο,
 προσεχτικά νά ζήσω μετρημένα,
 άφοῦ ό πόθος φλογίζει τήν ψυχή μου
 ν' άκολουθήσω τῆ γνώσι σάν άστέρι
 πέρα άπ' τά ούράνια, εκεί πού ό νοῦς δέ φτάνει.
 Τό θρόνο μου και τό νησι χαρίζω
 τώρα στο γυιό μου, τον αγαπημένο
 Τηλέμαχο, πού ξέρει τῆ δουλειά του,
 μέ φρόνησι σιγά σιγά ἡμερώνει
 τ' άγριο πλήθος, γλυκότροπα του δείχνει
 εκείνο πού ωφελεῖ και πού συμφέρει.
 Κι είναι άσπιλος, πιστός στο κοινό χρέος
 και στο στήθος θερμῆν άγάπη κρύβει,
 τους θεούς, πού πιστεύουμε, λατρεύει
 κι ἐγώ σάν φύγω μένει αυτός. Κι οί δυό μας
 κάνουμε τó ἔργο, πού ποθεῖ ἡ ψυχή μας.
 Στο λιμάνι ἐκεῖ κάτου τó καράβι
 μέ πανιά φουσκωμένα περιμένει...
 κι ἡ θάλασσα ἡ πλατεία πέρα μαυρίζει...
 — Ό ναῦτες, πού μέ άνδρεία ψυχή μαζί μου
 στις ἔγνοιες, στους άγῶνες και στους κόπους
 δειχτήκατε μέ χαμόγελο πάντα,
 μ' ἐλεύθερη καρδιά και περιφάνεια,
 κι αν ἔλαμπαν τά ούράνια ἡ κι αν βροντοῦσαν
 εἴμαστε γέροι, ἀλλά δέν άπολείπουν

ἀπὸ τὰ γερατεῖα τὸ χρέος κι ἡ δόξα.
 Ὅλα τὰ κόβει ὁ θάνατος. Μὰ τώρα,
 πρὶν φτάσῃ, ἔμεῖς νὰ κάμουμε μποροῦμε
 ἔργο τρανὸ κι ἀντάξιο τῶν ἀνθρώπων,
 ποὺ ἀκόμη καὶ στοὺς θεοὺς ἀντισταθῆκαν.
 Στοὺς βράχους φέγγουν λύχνοι ἀπὸ τὰ σπίτια,
 ἡ μέρα σβεῖ καὶ τὸ φεγγάρι βγαίνει
 κι ὀλόγυρα μυριόφωνο μουγκρίζει
 τὸ πέλαγος. Ἐλᾶτε, ὦ φίλοι, τώρα
 δὲν εἶναι ἀργὰ γιὰ κείνους, ποὺ ζητοῦνε
 νέους κόσμους. Σπρῶχτε, σύντροφοι, τὸ πλοῖο
 στ' ἀνοιχτὰ καὶ καθῆστε στὴν ἀράδα
 σὰν ἄξιοι λαμνοκόποι. Ἐμπρὸς τραβᾶτε
 σχίζοντας ρυθμικὰ τὸ βοερὸ τὸ κῦμα,
 ἀφοῦ ἡ καρδιά μου ἀπόφασιν ἐπῆρε
 στὴ μακρινὴ χώρα νὰ πάω ν' ἀράξω,
 πέρα ἀπ' τὴ δύσι, ποὺ βυθίζουν τ' ἄστρα.
 Κι ἂν δὲ μᾶς πνίξῃ ἡ τρικυμία, θὰ πᾶμε
 στὰ μακάρια νησιὰ τὸν Ἀχιλλέα
 τὸν μεγαλόψυχο νὰ ξαναἰδοῦμε !
 Ἄρκετὰ κατορθώσαμε, μὰ πάντα
 πολλὰ μένουν ἀκόμα γιὰ νὰ γίνουν,
 κι ἂν δυνατοὶ δὲν εἴμαστε σὰν πρῶτα
 στὰ παλιὰ χρόνια, ποὺ δικά μας ἦταν
 γῆ κι οὐρανός, εἴμαστε ἀκόμη κάτι,
 γιατί καρδιὲς ἀνδρεῖες δὲ θ' ἀλλάξουν
 κι ἂν ὁ καιρὸς κι ἡ μοῖρα τὶς κουράσουν,
 μὰ στὸ ἔργο σταθερὴ καὶ στὸν ἀγῶνα
 βαθιά τους ζωντανὴ θέλησι μένει,
 ποὺ δύναμι καμμιά δὲν τὴ δαμάζει.

Μετάφρασις Μαρίνου Σιγούρου

Τένυσον

Λ Ε Ξ Ι Λ Ο Γ Ι Ο Ν

Α

- *Αγιομανρίτης, ὁ — ὁ Λευκάδιος (Ἄγια Μαύρα = ἡ Λευκάς).
 *Αγχεσμος, ὁ — λόφος τῆς Ἀττικῆς, πιθανῶς τὰ Τουρκοβούνια τῶν Ἀθηνῶν.
 ἀγχίστροφος — εὐμετάβολος.
 *Αερώων, ὁ — ὄρος εἰς τὰ ΒΔ. τῆς Παλαιστίνης.
 *Αθήναιος, ὁ — ἀρχαῖος συγγραφεὺς ζήσας κατὰ τὸ 300 μ. Χ. Ἐσώθη τὸ περίφημον ἔργον του « Δειπνοσοφισταί ».
- αἰδέομαι καὶ αἰδομαι — ντρέπομαι, φοβοῦμαι, σέβομαι.
 ἄ κάτω ἐπέγγλ — εἰς τὴν ἐντέλειαν.
 ἀλάστωρ, ὁ — ὁ καταστροφεὺς, ὁ κατηραμένος.
 ἀλαφροῖσκιωτος — ὁ ἔχων ἐλαφρὰν τὴν σιάν, ὁ ἔχων τὴν ιδιότητα νὰ βλέπῃ τὸν ἀόρατον κόσμον τῶν ἐξωτικῶν.
- ἀλισάκη, ἡ — τὸ ἄλας τὸ συλλεγόμενον εἰς τὰ κοιλάματα τῶν παραλιακῶν βράχων, κοινῶς ἀφράλατο.
- ἄλμπουρο, τὸ — ὁ ἴστος τοῦ πλοίου.
 ἄλουργόν — ἐρυθρόν.
 ἀμπλάκημα, τὸ — ἡ πλάνη, τὸ σφάλμα, τὸ ἀμάρτημα.
 ἀνάβρα, ἡ — μικρὰ πηγὴ ὕδατος.
 ἀναμίξις τοῖς ὀστέοις — ἡ εἰς κοινὸν μνημεῖον ταφῆ τῶν στενῶν συγγενῶν ἦτο κοινοῦ τοῦ σοῦ (ἐνν. πατρὸς) νότατον ἔθιμον ἀπὸ τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς.
- ἀναποδίξω — βαδίζω ἀνάποδα, παλινδρομῶ, ὀπισθοχωρῶ.
 ἀνάσχου — ρ. ἀνέχομαι, ὑπομένω.
 *Ανάχαρσις, ὁ — Σκύθης φιλόσοφος, φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Σόλωνος, ζήσας κατὰ τὸν βον π.Χ. αἰῶνα.
- ἀνεῖ — ἀνοίγει.
 ἀνεμῆναι ὄφθαλμοῖς — διεσθαρμένα ἄσματα.
 ἀνεῖται ἡ στοά — ὑψώνεται ἡ στοά.
 ἀνεπίδειξ — ὁ μὴ ἔχων ἀνάγκην.
- *Ανιος, ὁ — μάντις, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ροιούς.
 ἄνωθεν ῥωπή, ἡ — ἡ ἐξ ὕψους βοήθεια.
 ἀπαιωρῶ — κρεμῶ.
 ἀπέροχου — ἐδῶ μετὰ τὴν σημασίαν τοῦ ἀποθηήσκω.
 ἀπέτεκε — ἐξεδήλωσε.
 ἀπηκριβωμένη — (ἀκριβόδομαι - οὔμαι)· γίνουμαι μετὰ πολλῆς προσοχῆς.

ἀπήνεια, ἦ	— ἡ σκληρότης.
ἀπλῶς πρὸς τινα διά- κειμαι	— εἶμαι ἀπλοῦς γνώριμός τινος.
ἀποδύρομαι	— χύνω ἄφθονα δάκρυα.
ἀπολέγομαί τινα	— ἐκλέγω τινά.
ἀπολιμπάνω	— ἀποχωρίζομαι.
ἀπολνῶ	— ἀφήνω.
ἀπορῳᾶγες	— ἀπότομοι, κρημνώδεις.
ἀποσαλεύουσα ἐπινένευ- κεν	— ὑπερέχουσα εἰς ὕψος ἐπινεύει.
ἀποστρέφομαι τῶν συσ- σιτίων	— ἐπιστρέφω εἰς τὰ συσσίτια.
ἀποτεταγμένος οἶκος αὐτῆ.	— τὰ διαμερίσματα αὐτῆς.
ἀπὸ τρόπου	— κατὰ τὴν συνήθειαν.
ἀργέστης, ὁ	— ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος.
* Ἀργος, ὁ	— μυθολογικὸν πρόσωπον διακρινόμενον διὰ τὴν δεξιότητα τῆς ὀράσεως.
ἀρειότολμος	— τολμηρὸς εἰς τὸν πόλεμον.
* Ἀρκαδιός, ὁ	— ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀρκαδίαν, τὴν περιφέρειαν τῆς Κυπαρισσίας.
ἀρμάδα	— τουρκικὸς στόλος.
* Ἀρνταγιόν, ὁ	— Γάλλος οἰκονομολόγος.
ἀσβόλη, ἡ	— τὸ μελανόν, τὸ ὁποῖον ἀφήνει ὁ καπνὸς ἐπὶ τῶν τοίχων, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν προσώπων.
ἀσκέρι	— στράτευμα.
ἀσούσουμος	— ἀγνώριστος, ἐλεινός.
ἀσπούδα	— σπουδῆ, βία.
* Ἀστάρτη, ἡ	— θεὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων.
* Ἄτη, ἡ	— ἡ σύγχυσις φρενῶν, ἡ ἁμαρτία, ἡ καταστροφή.....
Ἄυτομέδων, ὁ	— ἀρχαῖος ποιητῆς ἐπιγραμμάτων ἐκ Κυζίκου, ζήσας τὸν 16ον μ.Χ. αἰῶνα.
ἀφήνιμ' οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι	— δέν μοι ἐπετρέπη νὰ ἀπολαύσω.
ἀχὸς	— ἦχος, βοή.
ἀψυχία, ἡ	— ἡ ὀλιγοψυχία, ἡ λιποθυμία.

B

βαβούκι, τὸ	— τὸ χειριδωτὸν γυναικεῖον ἔνδυμα.
Βαλερὸ Παῦλος	— Γάλλος ποιητῆς (1871 - 1945).
βατσέλα	— εἶδος ἱστιοφόρου.
βόλισμα, τὸ	— τὸ βάθος τῆς θαλάσσης, τὸ ὁποῖον εὐρίσκομεν διὰ τῆς βολίδος ναυτικοῦ ὄργάνου.

- Βούρσιαν* — Γερμανὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιοδίφης, διατελέσας καθηγητὴς πολλῶν Πανεπιστημίων. Περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγραψε γεωγραφίαν.

Γ

- Γάδειρα, τὰ* — πόλις τῆς Ἰσπανίας.
Γαλιλέι, ὁ — Ἴταλὸς ἀστρονόμος, φυσικομαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος ἐκ Πίζζης (1564 - 1642).
Γίλβερτ Γουσταῖος γκλόρια, ἡ — Γερμανὸς ἱστορικὸς καὶ φιλόλογος (1843 - 1899).
γούμενα, ἡ — ἡ δόξα.
 — τὸ χονδρὸ σχοινὶ τῶν πλοίων.

Δ

- δεΐλαιος* — δυστυχής.
δικαστηρίῳ παρεδρεύω — ἀσκολοῦμαι μὲ τὸ δικαστήριον ὡς συνήγορος.
Διόδωρος Σικελιώτης — ἀρχαῖος ἱστορικὸς (90 - 20 π.Χ.).
Δίων Χρυσόστομος — ἀρχαῖος ρήτωρ ἐκ Προύσης, ζήσας κατὰ τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα.
Δόμνος Κεῦνος — Ὀλλανδὸς διδάσκαλος τοῦ Κοραΐ εἰς τὴν Σμύρνην.
Δοστογιέβσκι — διάσημος Ρῶσος μυθιστοριογράφος (1821 - 1881).

Ε

- ἐγκαλῶ* — κατηγορῶ.
ἐγκαρπον, τὸ — τὸ σύμπλεγμα ἢ ὁ στέφανος ἐκ καρπῶν.
εἶκω — ὑποχωρῶ.
εἶπουν — δηλαδὴ.
Ἐκάτη — ἡ μακρὰν ταξιδεύουσα θεότης, θυγάτηρ τοῦ Πέρσου καὶ τῆς Ἀστερίας, ἔχουσα ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Διὸς εἰς τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν. Προστάτις ἀγωνιστικῶν τελετῶν, χορηγὸς πλοῦτου, τιμῶν νίκης καὶ εὐπλοίας. Προστάτις τῶν ἀρτιγενῶν βρεφῶν. Βραδύτερον ἐταυτίζετο μὲ τὴν Ἄρτεμιν. Ἐλατρεύετο τὴν νύκτα εἰς τὰς τριόδους καὶ κατέστη θεὰ τῶν φασμάτων.
ἐλεεινὸς — ἀξιὸς ἐλέους, συμπαθείας.
ἐμπνέω — ἀναπνέω.
ἐμφιλοχωρεῖ ἡ ὄψις — ἀγαπᾷ νὰ ἐνδιατρίβῃ τὸ βλέμμα εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ θεάματος.
ἔξω σοφία, ἡ — ἡ σοφία τῶν ἐθνικῶν (εἰδωλολατρῶν).
ἔξωθεν μαθήματα, τὰ — τὰ μαθήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἐθνικοὺς (εἰδωλολάτραις).
ἐπήρεια, ἡ — ἡ ἐπίδρασις.

ἐπιῆρται	— (ἐπαίρομαι)· ἔχει ἀνυψωθῆ.
ἐπιπέτομαι	— ἐπικάθημαι.
ἐπιπολή, ἡ	— ἡ ἐπιφάνεια.
ἐπιστρέφω	— ἐπανορθώνω.
ἐπομβρέω	— ἐπιβρέχω.
ἐρυννότης, ἡ	— τὸ ὄχυρόν μιᾶς θέσεως.
εὐαγέστατος	— λαμπρότατος, ὁρατὸς ἀπὸ πολὺ μακρινὴν ἀπόστασιν.
εὐδία, ἡ	— ἡ καλοκαιρία, ἡ γαλήνη.
εὐδοκίμῃσι, ἡ	— ἡ εὐδόκιμος, ἐπιτυχῆς μόρφωσις.
Εὐδοξος Κνίδιος	— διάσημος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος (409 - 356 π.Χ.).
Εὐμόλοπος, ὁ	— ἀρχαῖος ἥρωσ, τιμώμενος ἰδίως εἰς τὴν Ἀττικὴν.
εὐσημος λέξις	— καλῶς ἐννοουμένη λέξις.
εὐσμπάθητος	— ὁ συμπαθούμενος εὐκόλως.
ἐφικνέομαι	— φθάνω, καὶ μεταφορικῶς προσεγγίζω.
ἐπέστησε χηρείαν	— (ἐφίστημι)· μοῦ ἐπέβαλε χηρείαν.
ἐφύδιον, τὸ	— τὸ ἀπαραίτητον δι' ὁδοπορίαν.
εἴω	— ἀφήνω, παραλείπω.

Ζ

ζαερὲς	— ζωοτροφία.
Ζάρηξ-κος, ὁ	— ἥρωσ, φίλος τοῦ Ἀπόλλωνος διδαχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὴν μουσικὴν.
Ζίγκφριδ γραμμῆ, ἡ	— ἡ γερμανικὴ ὄχρωματικὴ γραμμῆ παρὰ τὰ γαλλικὰ σύνορα κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον (1939 - 1945).

Η

ἡδικηκότας	ἡ μετοχὴ ἐναντιωματικῆ.
ἦκω	— φθάνω.
ἠνέγκαμεν τὴν χηρείαν	— (φέρω)· ὑποφέραμεν τὴν χηρείαν.
ἠφίει πηγὰς δακρῶν	— (ἐφίημι)· ἔχυνε ἀφθονα δάκρυα.

Θ

θαυμαστόω - ᾶ	— ποιῶ τι θαυμαστόν, μεγαλύνω.
Θεαίτητος, ὁ	— ἀρχαῖος μαθηματικὸς, μαθητὴς τοῦ ἐκ Κυζίκου μεγάλου μαθηματικοῦ Θεοδώρου, φνευθεὶς τὸ 394 π.Χ. εἰς Κόρινθον εἰς μάχην κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν.
Θεραπειά, τὰ	— προάστιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὠραιότατον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Ἄνω Βοσπόρου.
θίλιασμα, τὸ	— τὸ ἐμβόλιασμα τῶν δένδρων.
θριγκός, ὁ	— ἡ ἀνωτάτη σειρὰ λίθων εἰς τὸν τοῖχον, ἡ ὁποία ἐξέχει.

Ι

Ἰβήρων μονή, ἡ	— μία τῶν μονῶν τοῦ Ἀγίου Ὄρους.
----------------	----------------------------------

- ἰδαλός, ὁ — ἰσπανικὸς τίτλος κατωτέρας εὐγενείας.
 Ἱππαρχος, ὁ — Ἱπυαγόρειος φιλόσοφος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.
 Ἱπποθῶων, ὁ — ἥρωας ἐπώνυμος τῆς Ἱπποθοωντίδος φυλῆς ἐν Ἀττικῇ.
 ἰχώρ, ὁ — ὁ αἰθέριος χυμὸς ὁ ρέων εἰς τὰς φλέβας τῶν θεῶν.

K

- Καικίας, ὁ — ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος (γραιγολεβάντες).
 κακουργία, ἡ — κακὸν ἔργον.
 καλάρισμα, τὸ — τὸ ρίψιμον τῶν δικτύων εἰς τὴν θάλασσαν.
 καλντιρίμι ἢ — ὁ λιθοστρωτός δρόμος.
 καλντερίμι, τὸ
 καλούμα, ἡ — τὸ σχοινίον ἢ ἡ ἄλυσος τοῦ πλοίου ἢ ριπτομένη εἰς τὴν θάλασσαν.
 καλουμάρω — ρίπτω τὸ σχοινίον ἢ τὴν ἄλυσον τοῦ πλοίου εἰς τὴν θάλασσαν.
 Κάντ Ἐμμανουήλ — μέγας Γερμανὸς φιλόσοφος (1724 - 1804).
 καρσι — ἀπέναντι.
 Κάροστι Οὐλριχ — Γερμανὸς ἱστορικός, συγγραφέας ἱστορίας τῆς Καρχηδόνας.
 Καρτέσιος Πενάτος — μέγας Γάλλος φιλόσοφος (1596 - 1650).
 Καρναί, αἱ — κομόπολις, πρωτεύουσα τοῦ Ἁγίου Ὀρους.
 καταλλαγή, ἡ — ἡ ἀλλαγὴ χρημάτων, ἡ συνδιαλλαγὴ, ἡ συμφιλίωσις.
 κατάμερον, τὸ — τὸ ἀπόμερον.
 κατάστασις τοῦ βίου — κατεύθυνσις τοῦ βίου.
 κανκι — ξύλινον πινάκιον τῶν χωρικῶν ἐδῶ μεταφορικῶς: κοίλη χώρα περικλειομένη.
 Κένταυροι, οἱ — μυθολογικὰ τέρατα κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἵπποι.
 κίδαρις, ἡ — περσικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.
 κισῶριον — γένος φυτῶν περιλαμβάνον τὰ ραδίκια, πικραλίδες, ἀντίδια κ.λ.π.
 cloaca maxima — ὑπόνομος τῆς Ρώμης, διὰ τῆς ὁποίας διωχετεύοντο τὰ ὕδατα εἰς τὸν Τίβεριν.
 Κόιντος, ὁ — φίλος τοῦ Κικέρωνος.
 κολορίστας, ὁ — ὁ προσέχων πολὺ τὰ χρώματα, ζωγράφος ἢ λογοτέχνης.
 κόμπος, ὁ — ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἐπίδειξις, ἡ ἐπιβλητικότης.
 κομπωδεστέρα — περισσότερον ἐπιβλητικῆ.
 Κοντοβονίσιος, ὁ — ὁ κάτοικος τῆς ὄρεινῆς Τριφυλίας.
 κοουριτῶ — κρούω ἐπιμόνως.
 Κραβαρίτης, ὁ — ὁ κάτοικος τῶν Κραβάρων τῆς Ναυπακτίας.
 Κρουμβάχερ (Ἀδόλφος) — μέγας Γερμανὸς βυζαντινολόγος (1768 - 1845), καθηγητῆς Πανεπιστημίου.
 κυρία λέξις — κυριολεξία.

Κότας — μακεδονομάχος από τη Ρούλια τῆς Μακεδονίας. Ἐξεμάστηκεν εἰς τὸ Μοναστήρι τὸ 1905.

Λ

λάδωνον, τὸ — κοινή ὀνομασία τοῦ φυτοῦ «κίστος ὁ κρητικός».

Λαίθυαι, οἱ — μυθικά ὄντα, συγγενεῖς με τοὺς Κενταύρους, ἀλλὰ με ἀνθρώπινον ὀλόκληρον τὸ σῶμα, κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας ἀγωνισθέντες ἐναντίον τῶν Κενταύρων.

λασκάρω — χαλαρώνω τὸ σχοινὶ ἢ τὴν ἄλυσον.

Λήθη, ἡ — εἰς τῶν πέντε μυθολογικῶν ποταμῶν τοῦ Ἄδου.

λιγὺς ἀγορητῆς — εὐγλωττος ρήτωρ.

λογοκρατία, ἡ — ἡ κυριαρχία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ διανόησις κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὀρθολογισμός.

λογοποιῶ — συγγράφω.

λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκεῖνου — κανεὶς λόγος δὲν θὰ περιγράψῃ ἀρκετὰ ἐκείνην τὴν τρικυμίαν.

λύθρος, ὁ — ὁ ρύπος ἐξ αἵματος.

λύτρον, τὸ — τὸ λύτρον.

Μ

μαγνάδι, τὸ — ὕφασμα λεπτότατον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

Μαζιῶν γραμμῆ — ἡ γαλλικὴ ὀχυρωματικὴ γραμμῆ παρὰ τὰ γερμανικὰ σύνορα, τὴν ὁποίαν διέσπασαν οἱ Γερμανοὶ τὸ 1940.

μαναφούσκια, τὰ — αἱ διαβολαί.

μάουσις, τὸ — εἶδος τυχηροῦ παιχιδιοῦ.

Μαρώνεια, ἡ — ἀρχαία πόλις τῆς Λαυρεωτικῆς.

μεθοδευτής, ὁ — ὁ μεταχειριζόμενος τεχνάσματα, ὁ πανοῦργος.

μέλει (τινὶ τινός) — φροντίζει τις περὶ τινος.

Μελκάρθ, ὁ — Φοινικικὸς θεὸς ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν Ἡρακλέα.

Μένανδρος, ὁ — ἀρχαῖος κωμικὸς ποιητής.

μετερίζι, τὸ — τὸ πρόχωμα.

Μίλτων, ὁ — μέγας Ἄγγλος ποιητής (1608-1674), τοῦ ὁποῦ ἀριστοῦργημα εἶναι τὸ ἐπικὸν ποίημά του «Ἀπολεσθεῖς παράδεισος».

μιντάτι καὶ μαντάτο — ἡ εἶδησις.

Μισίρι καὶ Μεσίρι — (ἀραβιστὶ) ἡ Αἴγυπτος.

μνέω — (παρὰ τῶ Σολωμῶ)· ψυχομαχῶ, «κάνω τὰ μάτια», λιποθυμῶ ἀπὸ μεγάλης ἐπιθυμίας.

Μουσεῖον, τὸ — λόφος τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὑπῆρχεν ἱερόν τῶν Μουσῶν.

μπαϊράκι, τὸ — ἡ σημαία.

- μπαλαιά, ἡ — ἡ τρικυμία.
 μπάρκο — μέγα ιστιοφόρον, τοῦ ὁποίου ὁ ἰστός φέρει σταυρωτὰς κεραίας.
 Μπέκκ — Γερμανὸς ἱστορικὸς συγγραφέας περὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.
 Μπόστφορντ — Ἄγγλος ἱστορικὸς συγγραφέας ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.
 μπουνάζι, τὸ — ἡ στενὴ θαλασσία δίοδος (δίαιλος).
 μπουράσκα, ἡ — ἡ θύελλα, ἡ τρικυμία.
 μπρατσέρα, ἡ — ιστιοφόρον μὲ δύο ἰστούς, λίαν ταχύ.

N

- νεωτερικαῖς ἐπιβρίθω — παραφορτώνω μὲ φαντασίας τῆς νεότητος.
 φαντασίαις
 Νότμαν — Γερμανὸς ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος (1823-1880).
 Ἔγραψε μετὰ τοῦ Πάρτς φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.
 ντισμπάρο — ἀπόβασις.

Ξ

- Ξενοκράτης ὁ Ἀφρο- — ἀρχαῖος ἐρμηνευτὴς τοῦ Πλάτωνος, ζήσας τὸν 1ον μ.Χ.
 δισιεὺς αἰῶνα.
 ξεύχομαι — ξεστομίζω κακὸν λόγον.
 ξηροποταμινὸν δάσος — δάσος τοῦ Ἄθω.
 ξυνήμι τῆς τέχνης — ἐνωῶ τὴν τέχνην.

O

- οιακίζω — πηδαλιουχῶ.
 οϊκέτης — ὑπηρέτης.
 ὀντολογικὸς — ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὄντολογίαν, ἡ ὁποία ἀναζητεῖ τὸ σταθερὸν εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν ἐνότητα εἰς τὴν πολλότητα.
 οὔβρια, τὰ — χόρτα τῆς θαλάσσης.
 οδσία, ἡ — περιουσία.

Π

- Πάνανος, ὁ — ἐπιφανὴς Ἀθηναῖος ζωγράφος, ἀδελφὸς ἢ ἀνεψιὸς τοῦ Φειδίου.
 Πανδρόσειον, τὸ — τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τῆς Πανδρόσου, θυγατρὸς τοῦ Κέρκωπος.
 πανίδμων — παντογνώστης.

- Πανάσις, ὁ* — ἐπικός ποιητῆς τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Ἐκ τῶν ἔργων του «Ἡρακλειᾶς» καὶ «Ἰωνικά» σφύζονται ἀποσπάσματα.
- παράκλησις, ἡ* — ἡ παρηγορία.
- παρεμμένον οἰκοδόμημα* — ἀνοικτὸν οἰκοδόμημα.
- παρεκβολικός* — ὁ ἀνήκων εἰς κριτικὰς σημειώσεις (παρεκβολάς).
- πάροικεν* — ἔμπροσθεν, πρότερον.
- Πάρης* — Γερμανὸς γεωγράφος (1856 - 1925), καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. Ἐγράψε μετὰ τοῦ Νόβμαν φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.
- Παχέο* — ζωγράφος Ἰσπανός, σύγχρονος τοῦ Γρέκο.
- Πειρίθους, ὁ* — βασιλεὺς τῶν Λαπιθῶν τῆς Θεσσαλίας, φίλος τοῦ Θησέως. Κατὰ τὸν γάμον του μετὰ τῆς Ἰπποδαμείας προεκλήθη ἡ σύγκρουσις Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων.
- Πενθεσίλεια, ἡ* — βασίλισσα τῶν Ἀμαζόνων, σύμμαχος τῶν Τρῶων, φονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως.
- περιέλκω* — παρασύρω.
- περιόν, τὸ* — τὸ πλεονέκτημα.
- περπερεύομαι* — ἀλαζονεύομαι, καυχῶμαι.
- πλέγμα, τὸ* — τὸ πλεγμένον πρᾶγμα, ὁ στέφανος, ἡ πλοκή τῶν λέξεων.
- ποδόστομα* — τεμάχιον ξύλινον ἢ χαλύβδινον ἀποτελοῦν κατακόρυφον συνέχειαν τῆς τρόπιδος (καρίνας) κατὰ τὸ πρυμναῖον αὐτῆς ἄκρον, ἐφ' οὗ προσσαρμύζεται τὸ πηδάλιον.
- πολιτικὴ λέξις* — λαϊκὴ λέξις.
- πράγματα, τὰ* — αἱ πράξεις.
- πραγμάτων ἀναγκάζω* — σὲ ἀναγκάζω νὰ διευθύνῃς τὰς ὑποθέσεις μου.
- προστέθειται τῶν ἐμῶν*
- Πρασιάς, ἡ* — λίμνη τῆς Μακεδονίας μεταξύ Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνος.
- πράττω τὰ δημόσια* — πολιτεύομαι.
- πρέζα* — μικρὰ ποσότης κονιορτοποιημένου πράγματος. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρέζες ἐλέγοντο τὰ λάφυρα.
- προαιρέσεως τὸ ἰσοστάσιον* — ἡ ἰσορροπία τῆς διαθέσεως.
- προϊσχομαι* — κρατῶ πρὸς τὰ ἐμπρός, προτείνω, προσφέρω.
- προκαθίσταμαι τινα* — τοποθετῶ τινα ἐπὶ κεφαλῆς.
- procuratores* — οἱ ἐντεταλμένοι διὰ τὴν εἰσπραξίαν τῶν φόρων ἄρχοντες.
- προπολεμικαὶ δραχμαὶ* — αἱ δραχμαὶ πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914-1918), ὅτε τὸ δολλᾶριον ἐξηργυρῶντο μὲ πέντε δρχ.
- προσηγῆς* — πρᾶος, ἡΐτιος.
- πρυμᾶτσα, ἡ* — τὸ σχοινίον, διὰ τοῦ ὁποῖου προσδένεται τὸ πλοῖον ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν ξηρὰν (πρυμνήσιον).
- Πρωτογάλης* — φίλος τοῦ Κοραΐ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔχει γράψει πολλὰς ἐπιστολάς.

πτοοῦμαι — δειλιάζω, εύκόλως παρασύρομαι.

P

- ῥαθυμίας τῶν οἰκετῶν — νά διορθώνῃς τήν ἀμέλειαν τῶν ὑπηρετῶν.
 ἐπιστρέφειν
 ρασιοναλισμός, ὁ — ὀρθολογισμός. Φιλοσοφική θεωρία, καθ' ἣν πηγή τῆς γνώσεως εἶναι ὁ ὀρθός λόγος.
 ῥάχτα, τὰ — οἱ παραθαλάσσιοι βράχοι.
 ρεζές, ὁ — ἡ στρόφιγξ τῆς θύρας ἢ τοῦ παραθύρου.
 ρικνός — κατάξηρος, ζαρωμένος.
 Ροδαφνοῦσα, ἡ — 1) ἡ χώρα, ὅπου φύεται ἀφθόνως ἡ ροδαφνία (ροδοδάφη),
 2) θρυλικόν πρόσωπον, ἡρώϊς ὁμωνύμου κυπριακοῦ ἐπικολυρικοῦ δημοτικοῦ ποιήματος.
 ροτόντα — κυκλοτερές οἰκοδόμημα μετὰ θόλου καί περιστυλίου.
 Ροῦσος Δημήτριος — Φιλῶλογος ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης, καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐγράψε πολλές ἐπιστημονικάς πραγματείας (1869-1948).

Σ

- σαλβάρι, τὸ — εἶδος πλατείας περισκελίδος.
 σήθω — κοσκινίζω.
 Σίλλερ Ἰωάννης — εἷς τῶν μεγαλύτερων ποιητῶν τῆς Γερμανίας, σύγχρονος καί φίλος τοῦ Γκαίτε (1759-1805).
 σισανές, ὁ — ραβδωτὸν τουφέκιον μετ' ἐξάγωνον κάννην.
 σκουτάριος, ὁ — (λατ. scutarius) ἵππεὺς ἀσπίδοφόρος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἄλλως σκουταριώτης.
 Σοπενχάουερ — Γερμανὸς φιλόσοφος (1788-1860).
 Σουϊδας, ὁ — λεξιμογράφος τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος.
 Στήβενσον — Ἀγγλὸς μελετητῆς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.
 συνουσία, ἡ — ἡ συναναστροφή.
 σχολή, ἡ — ἀργία.
 σωτρόπιον, τὸ — (ἐσωτρόπιον) ἰσχυρὸν τεμάχιον ξύλου διῆκον ἐσωτερικῶς τῆς τρύπιδος καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτῆς.

T

- Ταρίφη, ἡ — πόλις τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ.
 Τάσσοσ Τουρκοῦάτος — εἷς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας (1544-1593), τοῦ ὁποίου τὸ σπουδαιότερον ἔργον εἶναι « Ἡ ἀπελευ-

	θερωθεΐσα 'Ιερουσαλήμ ».
τζάκι, τὸ	— (λ. τουρκική, δτζάκι)· ἐστία, οἰκογένεια μεγάλη.
τοῖς εἰς αὐτὸν κεχη- νόσω	— εἰς ὅσους χάσκουν παρατηροῦντες αὐτόν.
Τολστόη Λέων	— διάσημος Ρῶσος φιλόσοφος καὶ λογοτέχνης (1828-1910).
τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάζτον ἄγοντας	— φέροντας τὸν λίθον εἰς τὸ νῆμα τῆς στάθμης (ἀλφάδι).
τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσὶν τραμουντάνα, ἡ	— ἡ ἀπόφασις ἤρχισε νὰ πραγματοποιηῖται. — ὁ βόρειος ἄνεμος.
Τριτογένεια	— προσωνομία τῆς Ἀθηνᾶς. Κατὰ παλαιὸν μῦθον ἐγεννήθη ἡ θεὰ ἐκ τῆς λίμνης Τριτωνίδος ἢ ἐκ τινος ἀρκαδικῆς πηγῆς.
τρίχαπτον, τὸ	— (θρίξ + ἄπτω)· πλέγμα* λεπτοφυσέστατον, δαντέλλα.
τσαπράκια ἢ τσαπρά- ζια, τὰ	— ἀργυρᾶ ἢ ἐπίχρυσα κοσμήματα μὲ διαφόρους παραστάσεις τοπικῶν ἐθνικῶν ἐνδυμασιῶν.
τυρανῶ	— διοικῶ.
τῷ χρόνῳ φθάνω τινὰ	— προλαμβάνω τινὰ ὡς πρὸς τὸν χρόνον.

Υ

ὑποδύομαι τὴν πρε- σβεΐαν	— ἀναλαμβάνω τὴν πρεσβεΐαν.
ὑπόστασις τοῦ σηκοῦ	— τὸ ὑποστήριγμα τοῦ σηκοῦ.
ὑποχωρῶ θεῷ	— ὑποτάσσομαι εἰς τὸν θεόν.
ὑφίεμαι	— παραμελῶ.

Φ

φελούκα, ἡ	— μικρὰ λέμβος.
Φίλιππος Θεσσαλονι- κεὺς	— ἀρχαῖος ἐπιγραμματοποιὸς ζήσας τὰ τέλη τοῦ 1ου μ.Χ. καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος.
φιλονοικῶ ἀφεΐναι κα- τόπιν τινὰ	— φιλοδοξῶ νὰ φανῶ ἀνώτερός τινος.
φουικοῦς	— ἐρυθρός.
φουσσάτο, τὸ	— τὸ στράτευμα.
φουσιῶμαι	— ἀλαζονεύομαι, ὑπερφηανεύομαι, φουσκῶνω.

Χ

χαροκόπι, τὸ	— διασκεδάσις.
Χατζῆ-Ἀναργύρου Ἀναργύρου τοῦ Ἀνδρέου	— Σπετσιώτης ιστοριοδίφης δημοσιεύσας τὰ «Σπεσιώ- τικα» εἰς τρεῖς τόμους (1861 - 1925).
χλαπαταγή, ἡ	— ὁ μεγάλος θόρυβος τῶν κυμάτων.
χλοάζον, τὸ	— τὸ πράσινον.

Χλομούτσι ἢ Χλεμούτσι, — φραγκικὸν φρούριον εἰς τὰ Β.Δ. παράλια τῆς Πελοπον-
 τὸ νήσου.
 χρυσάκιτιν — ἔχων χρυσᾶς ἀκτῖνας.

Ψ

ψάνι, τὸ — τὸ χλωρὸ στάχυ.

Ω

ὠδὶς, ἴνος· « τὰς ὠδῖνας — τοὺς κατὰ τὴν γέννησίν σου πόνους.
 τὰς ἐπὶ σοί »

1981

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΕ)

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

1.1 Επιστήμη και Φιλοσοφία

1.2 Επιστήμη και Κοινωνία

1.3 Επιστήμη και Τεχνολογία

1.4 Επιστήμη και Πολιτική

1.5 Επιστήμη και Οικονομία

1.6 Επιστήμη και Περιβάλλον

1.7 Επιστήμη και Ηθική

1.8 Επιστήμη και Αγωγή

1.9 Επιστήμη και Ψυχολογία

1.10 Επιστήμη και Ιστορία

1.11 Επιστήμη και Γενετική

1.12 Επιστήμη και Κοινωνιολογία

1.13 Επιστήμη και Αρχαιολογία

1.14 Επιστήμη και Αρχιτεκτονική

1.15 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.16 Επιστήμη και Γεωλογία

1.17 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.18 Επιστήμη και Γεωλογία

1.19 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.20 Επιστήμη και Γεωλογία

1.21 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.22 Επιστήμη και Γεωλογία

1.23 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.24 Επιστήμη και Γεωλογία

1.25 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.26 Επιστήμη και Γεωλογία

1.27 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.28 Επιστήμη και Γεωλογία

1.29 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.30 Επιστήμη και Γεωλογία

1.31 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.32 Επιστήμη και Γεωλογία

1.33 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.34 Επιστήμη και Γεωλογία

1.35 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.36 Επιστήμη και Γεωλογία

1.37 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.38 Επιστήμη και Γεωλογία

1.39 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.40 Επιστήμη και Γεωλογία

1.41 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.42 Επιστήμη και Γεωλογία

1.43 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.44 Επιστήμη και Γεωλογία

1.45 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.46 Επιστήμη και Γεωλογία

1.47 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.48 Επιστήμη και Γεωλογία

1.49 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.50 Επιστήμη και Γεωλογία

1.51 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.52 Επιστήμη και Γεωλογία

1.53 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.54 Επιστήμη και Γεωλογία

1.55 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.56 Επιστήμη και Γεωλογία

1.57 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.58 Επιστήμη και Γεωλογία

1.59 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.60 Επιστήμη και Γεωλογία

1.61 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.62 Επιστήμη και Γεωλογία

1.63 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.64 Επιστήμη και Γεωλογία

1.65 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.66 Επιστήμη και Γεωλογία

1.67 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.68 Επιστήμη και Γεωλογία

1.69 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.70 Επιστήμη και Γεωλογία

1.71 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.72 Επιστήμη και Γεωλογία

1.73 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.74 Επιστήμη και Γεωλογία

1.75 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.76 Επιστήμη και Γεωλογία

1.77 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.78 Επιστήμη και Γεωλογία

1.79 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.80 Επιστήμη και Γεωλογία

1.81 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.82 Επιστήμη και Γεωλογία

1.83 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.84 Επιστήμη και Γεωλογία

1.85 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.86 Επιστήμη και Γεωλογία

1.87 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.88 Επιστήμη και Γεωλογία

1.89 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.90 Επιστήμη και Γεωλογία

1.91 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.92 Επιστήμη και Γεωλογία

1.93 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.94 Επιστήμη και Γεωλογία

1.95 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.96 Επιστήμη και Γεωλογία

1.97 Επιστήμη και Γεωγραφία

1.98 Επιστήμη και Γεωλογία

1.99 Επιστήμη και Γεωγραφία

2.00 Επιστήμη και Γεωλογία

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

- ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** Ἐγενήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1862 καὶ ἀπέθανε τὸ 1934. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν φυσικομαθηματικά καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς μετεκπαίδευσιν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν. Ἀνέλαβε τὸ 1890 τὴν διεύθυνσιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου Ἀθηνῶν. Διέτελεσε τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐγένετο δις ὑπουργὸς τῆς παιδείας, ἔδρυσε δὲ τὸ 1926 τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἐχρημάτισε πρόεδρος καὶ γεν. γραμματεὺς. Ἐδημοσίευσεν ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς ἐργασίας. Περιεσπούδατος εἶναι ἡ μακρὰ μελέτη του τὸ «Κλίμα τῆς Ἑλλάδος».
- ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ.** Ἐγενήθη τὸ 1876 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1935 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε νομικὰ καὶ πολιτικὰ καὶ οικονομικὰ ἐπιστήμια εἰς Παρίσιους. Διέτελεσε καθηγητὴς τῆς Νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν οικονομικὰς, ἱστορικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Συγγράμματα : «Μαθήματα δημοσίας οικονομίας», «Οικονομικὴ διοικήσις τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τουρκοκρατίας», «Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας οικονομίας» κ.ἄ.
- ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** Ἐγενήθη εἰς Λέσβον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανε ἐκεῖ τὸ 1907. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ἐξέδωκε τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου καὶ πρωτότυπα λογοτεχνικὰ ἔργα. Δράματα : «Κυψελίδα», «Μαρία Δοξαπατρῆ», «Φαῦστα», «Εὐφροσύνη», «Ἀντιόπη», «Νικηφόρος Φωκᾶς», ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνώτερον θεωρεῖται ἡ «Φαῦστα». Εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην εἶχεν ὡς πρότυπόν του τὸν μέγαν Ἄγγλον δραματικὸν ποιητὴν Σαίξπηρ. Τὰ δράματά του, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐθνικὴν μας παράδοσιν, ἤρσαν πολὺ εἰς τοὺς συγχρόνους του, οἱ ὅποιοι τὸν ἀνεγνώριζον ὡς τὸν κορυφαῖον θεατρικὸν συγγραφεὰ τῆς ἐποχῆς του.
- ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ.** Ἐγενήθη εἰς τὴν Ναύπακτον τὸ 1868 καὶ ἀπέθανε εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1946. Διέτελεσε διευθυντὴς τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους. Ἐδημοσίευσεν πολλὰς ἱστορικὰς μελέτας σχετικὰς μὲ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τοὺς κατόπιν χρόνους. Ἐπίσης ἐξέδωκε τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη καὶ τὰ «Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα» τοῦ Κασομούλη, ὡς καὶ διηγήματα : «Ἱστορίαι τοῦ Γιάννη Ἐπαχτίτη», «Τὰ παλληκάρια τὰ παλιά», «Μεγάλα χρόνια», «Στὸ γύρο τῆς ἀνέμης» καὶ ἄλλα.
- ΒΛΑΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ.** Δημοσιογράφος, διευθυντὴς τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος «Καθημερινή». Εἶχε καταστῆ περίφημος διὰ τὰ πολιτικὰ του ἄρθρα, τὰ ὁποῖα δια-

κρίνει νευρώδες ύφος και πατριωτικός παλμός. Τὰ καλύτερα τῶν ἄρθρων, τὰ ὅποια ἔγραψε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου 1940-41, ἐξεδόθησαν εἰς βιβλίον. Ἐγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα, ἐξ ὧν σπουδαιότερα εἶναι : « Ἡ δὲς Κυκλῶν », « Ἡ ἀπογραφή », « Τὰ κόκκινα γάντια » κ. ἄ. Ἀπέθανε τὸ 1952.

ΒΛΑΧΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Σαντορίνην τὸ 1897 καὶ ἀπέθανε τὸ 1956. Διετέλεσε διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδύσεως καὶ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε τὸ « Μακεδονικὸν ζήτημα » καὶ μελέτας εἰς περιοδικά.

ΒΟΡΕΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1873 ἐν Ἀμαρουσίῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1954. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἡ συγγραφικὴ του δρᾶσις εἶναι μακρὰ καὶ ποικίλη. Ἐγραψε « Λογικὴν », « Ψυχολογίαν » καὶ « Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν », διαφόρους ἐπιστημονικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἀνάλεκτα » εἰς 4 τόμους. Μετέφρασε καὶ ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον « Ρυθμοὶ ἀθανάτων » τὰ καλύτερα ποιήματα τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τοῦ κόσμου, ὡς καὶ ὀλόκληρον τὸ σφριζόμενον ἔργον τοῦ Πινδάρου.

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κατχήριον τοῦ Πηλίου τὸ 1899. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ἀπὸ δὲ τοῦ 1948 κατέχει τὴν ὁμώνυμον ἔδραν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνέγραψε πολλὰς πραγματείας φιλολογικὰς καὶ παιδαγωγικὰς, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικά. Ἔργα του : « Τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδύσεως », « Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος », « Κράτος καὶ παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα », « Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος », « Μορφωσις καὶ ἀνθρωπισμὸς » κ. ἄ.

ΓΕΩΡΓΙΟΥΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὰς Καλάμας τὸ 1894. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρετήσε διαδοχικῶς εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν ὡς καθηγητὴς, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητὴς καὶ διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδύσεως. Ἐδημοσίευσεν : « Ἀριστοτέλους πρώτη φιλοσοφία », « Πλάτωνος Πολιτεία », « Μελέτῃ τῶν ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων », « Αἱ κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας » καὶ πολλὰς ἄλλας φιλοσοφικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας εἰς περιοδικὰ καὶ τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν « Ἥλιος ».

ΓΚΑΪΤΕ ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΛΦΓΚΑΓΚ. Ἐγεννήθη εἰς Φραγκφούρτην τὸ 1749 καὶ ἀπέθανεν ἐν Βαϊμάρῃ τὸ 1832. Ποιητὴς, ἑλληνολάτρης, φιλόσοφος, ἐπίστημων. Ἡ μεγαλυτέρα διάνοια τῆς Γερμανίας κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ μία τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν κορυφῶν τοῦ κόσμου. Πολλῶν ἔργων τοῦ Γκαΐτε ἔχουσι μεταφράσεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν, γενομένας ὑπὸ διασήμων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν. Ἐκ τῶν ἔργων του τὸ σπουδαιότερον καὶ τὸ πλεόν γνωστὸν εἶναι ὁ

«Φάουστ», τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον μέρος μεταφράσθη ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζοπούλου, τὸ δὲ δευτέρον ὑπὸ τοῦ Δ. Λάμψα. Ἀμφοτέρων αἱ μεταφράσεις εἶναι ἀριστοτεχνικάι.

✦ ΓΡΥΠΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγενήθη τὸ 1871 εἰς τὴν Σίφνον καὶ ἀπέθανε τὸ 1942 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσοῦδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Εὐρώπῃν. Ὑπηρετήσῃ καθηγητῆς, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητῆς, διευθυντῆς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ διευθυντῆς τοῦ Ἐθνικοῦ θεάτρου. Ἐξέδωκε μίαν ποιητικὴν συλλογὴν : «Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακότες». Μετέφρασε τὰς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὴν «Πολιτείαν» τοῦ Πλάτωνος. Τὰ ποιήματά του διακρίνονται διὰ τὸν γνήσιον λυρικὸν τόνον, τὴν ὑποβλητικὴν ἐπιμελῆ ἐπέξεργασίαν τοῦ στίχου καὶ τὴν χρησιμοποίησιν σπανίων διαλεκτικῶν λέξεων, ἰδίως συνθέτων.

ΔΑΝΤΗΣ ΑΛΙΓΚΕΡΙ. Ἐγενήθη ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ 1265 καὶ ἀπέθανε τὸ 1321. Θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ποιητῆς τῆς νέας Ἰταλίας παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Βιργίλιον. Ἐγράψε πρῶτος αὐτὸς ποιήματα εἰς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀντι τῆς Λατινικῆς, γενόμενος οὕτως ὁ θεμελιωτῆς τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης. Τὸ μεγαλόπνευστον ἔργον του «Θεῖα Κωμῳδία» καταδεικνύει τὴν ἐξέχουσαν ποιητικὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΙΩΝ. Ἐγενήθη τὸ 1878 καὶ ἀπέθανε τὸ 1920. Ἐσοῦδασε νομικά. Ἐχρημάτισε διπλωμάτης καὶ πολιτευτῆς. Ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἀγνὸς ἐλληνολάτρης. Συνέγραψε πολλὰς μελέτας καὶ ἄρθρα πολιτικά ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Ἴδας»: ἐδημοσίευσε τὰ βιβλία : «Μαρτύρων καὶ ἡρώων αἷμα» ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἥρωα μακεδονομάχον Παῦλον Μελῶν, «Σαμοθράκη», «Ὅσοι ζωντανοί», «Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς» κ. ἄ.

ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1834 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1897. Ἐσοῦδασε φιλολογίαν εἰς Λεϊψίαν. Διετέλεσε συντάκτης εἰς τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης καὶ ἐξέδιδε τὴν φιλολογικὴν καὶ πολιτικὴν ἐπιθεώρησιν «Κλειῶν». Συνέγραψε φιλολογικά καὶ φιλοσοφικά ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτερον εἶναι τὸ δίτομον : «Ἀδαμάντιος Κοραΐς». Διακρίνεται διὰ τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν του κατάρτισιν, διὰ τὴν κριτικὴν του ἐμβρίθειαν καὶ διὰ τὴν ὑποδειγματικὴν καθαρεύουσαν γλῶσσαν του.

✦ ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1868 εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀπέθανε τὸ 1933. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκentrῶθησαν τὰ ποιήματά του εἰς ἓνα τόμον καὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ποιήματα». Ἡ ποιησὶς του διακρίνεται διὰ τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν γλωσσικὴν μορφήν. Προτιμᾷ νὰ χρησιμοποιοῖ ὡς σύμβολα πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀναμιγνύει γλωσσικὰ στοιχεῖα τῆς καθαρευούσης καὶ τῆς δημοτικῆς. Τὸ ποιητικὸν ὕφος του, φαινομενικῶς πεζολογικόν, διακρίνεται διὰ τὴν ὑποβλητικὴν καὶ τὴν ἐπιγραμματικὴν αὐτοῦ.

ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τὸ 1872. Εἰργάσθη ἐπὶ μακρὸν ὡς δημοσιογράφος καὶ διηύθυνε τὴν ἐφημερίδα « Νέον Ἄστυ ». Διετέλεσε πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος εἰς Λονδίνον ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1949. Ἠσχολήθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε φιλολογικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς μελέτας. Τὰ ἔργα του διακρίνει εὐαισθησία καὶ λεπτότης σκέψεως καὶ ἐκφράσεως.

+ ΚΑΛΒΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ 1792, ἀπέθανε δὲ τὸ 1867. Ἐζῆσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του εἰς Ἰταλίαν, Ἑλβετίαν καὶ Ἀγγλίαν καὶ ἐσχετίσθη μὲ τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν Φώσκολον. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ Κάλβου εἶναι αἱ δύο μικραὶ ποιητικαὶ συλλογαί, ἡ « Λύρα » καὶ τὰ « Λυρικά », αἱ ὅποια περιέχουν εἰκόνων φῶδες ἐντελῶς πρωτοτύπους ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα καὶ τὰς ποιητικὰς εἰκόνας. Διαπνέεται ἀπὸ φλογερὸν πατριωτισμὸν καὶ λυρικήν δύναμιν.

ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1852 καὶ ἀπέθανε τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικά. Ποιητὴς καὶ πεζογράφος ἡσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργα του : « Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας », « Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν », « Τὸ παιδομάζωμα » (Ἱστορικὸν δρᾶμα), « Ὁ Ἀναδρομάρχης τῆς Ἀττικῆς », « Διηγῆματα » κ. ἄ. Τὸ 1927 ἐξελέγη τακτικὸν μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

+ ΚΑΡΑΣΟΥΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη εἰς Σμύρνην τὸ 1824 καὶ ἀπέθανε τὸ 1875. Ἐδημοσίευσε τὰς ποιητικὰς συλλογὰς του « Λύρα », « Μοῦσα θηλάζουσα », « Ἐωθινὰ μαλφθία », « Ποιητικὸν ἀπάνθισμα », « Βάρβιτος », « Κλεονίκη ». Διακρίνεται διὰ τὴν νοσταλγίαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν διάθεσιν καὶ τὸν ὑψηλὸν τόνον τῶν ποιημάτων του καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς εἰς τῶν καλυτέρων ἀρχαϊζόντων ποιητῶν μας.

+ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη τὸ 1866 εἰς Λεχαινὰ τῆς Ἠλείας καὶ ἀπέθανε εἰς Ἀμαρούσιον τὸ 1922. Ἰατρὸς τὸ ἐπάγγελμα, κατ' ἀρχὰς ὑπηρετήσεν εἰς ἐμπορικὰ πλοῖα, ἔπειτα δὲ ὡς στρατιωτικὸς ἰατρὸς μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπέδθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἀνεδείχθη ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπικὸς διηγηματογράφος. Ἔργα του : « Διηγῆματα », « Λυγερὴ », « Παλιῆς Ἀγάπες », « Λόγια τῆς πλώρης », « Ὁ Ζητιῆνος », « Ὁ Ἀρχαιολόγος », κ. ἄ.

ΚΑΣΟΜΟΥΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Έγεννήθη περὶ τὸ 1792 εἰς Σιάτισταν καὶ ἀπέθανε τὸ 1872. Μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν του ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔκτοτε ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας μάχας. Μετέσχε τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς ἐξόδου. Συνέγραψε τὸ ἱστορικὸν ἔργον « Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα », τὰ ὅποια κατέλιπεν ἀνέκδοτα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀξιολογώτατον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγῶνος.

ΚΙΠΛΙΓΚ ΡΟΥΝΤΙΑΡΝΤ. 'Εγεννήθη ἐν Βομβάῃ τὸ 1865 καὶ ἀπέθανε ἐν Λονδίῳ τὸ 1936. Νεώτατος ἀπέκτησε παγκόσμιον φήμην. 'Εγράψε ποιήματα, διηγήματα, παραμύθια, παιδικὰ ἱστορίας καὶ ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. 'Ετιμήθη μὲ τὸ βραβεῖον Νόμπελ.

+ **ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ.** 'Εγεννήθη ἐν Βιάνῳ τῆς Κρήτης τὸ 1861 καὶ ἀπέθανεν ἐν 'Αθήναις τὸ 1920. 'Εσπούδασε νομικά. Εἰργάσθη ὡς συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς διαφόρους ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας. 'Επὶ εἰκοσαετίαν διετήρησε τὴν χρονογραφικὴν στήλην τῆς ἐφημερίδος «'Εμπρὸς» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Διαβάτης». 'Εργα : «'Οταν ἤμουν δάσκαλος», «'Ο Πατούχας» κ.ἄ.

+ **ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ.** 'Εγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1748 ἐκ γονέων Χίων. 'Εσπούδασεν ἱατρικὴν εἰς Παρισίους, ἔπου καὶ ἔζησε μέχρι τοῦ θανάτου του, τὸ 1833. 'Υπῆρξε πολυγραφώτατος. 'Εξέδωκεν ἀρχαίους 'Ελληνας συγγραφεῖς μὲ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις, πολλὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ πλήθος ἐπιστολῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι παραινετικά πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς. 'Ο Κοραῆς μὲ τὰ κηρύγματά του ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας καὶ τὴν ὅλην πατριωτικὴν του δρᾶσιν ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ὑποδούλου 'Εθνους καὶ ἔγινεν εἰς τῶν πρωτεργατῶν τῆς 'Ελληνικῆς ἐπαναστάσεως.

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. 'Εγεννήθη τὸ 1811 εἰς τὸ Ληξούριον καὶ ἀπέθανε τὸ 1901. 'Εσπούδασε νομικὰ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἠσχολήθη περισσότερο μὲ τὴν λογοτεχνίαν. 'Εργα του : «Τὰ μυστήρια τῆς Κεφαλλονίδας», «Στιχορρήματα», «'Ιδοὺ ὁ ἄνθρωπος» (χαρακτῆρες), «Στοχασμοὶ» κ. ἄ. 'Εσατίρισε κυρίως τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὸν ὅποιον ἤθελε νὰ διαφωτίσῃ καὶ ἐξυψώσῃ. Εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς καλύτερους σατιρικούς μας καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον ὀξυδερκεῖς μελετητὰς τῶν κοινωνικῶν ἐλαττωμάτων.

ΛΙΜΠΕΡΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Κύπριος ποιητὴς, γεννηθεὶς ἐν Λάρνακι τὸ 1866 καὶ ἀποθανὼν ἐν Λευκωσίᾳ τὸ 1937. 'Υπηρέτησεν ὡς δημόσιος ὑπάλληλος ἐν Κύπρῳ καὶ ὡς καθηγητὴς τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἐκεῖ Παγκύπριον Γυμνάσιον. 'Εξέδωκε δύο ποιητικὰς συλλογὰς ὑπὸ τοὺς τίτλους «Χαλαρωμένη λύρα» καὶ «Στόνοι». 'Απὸ τὸ 1923 καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισε νὰ γράφῃ ποιήματα εἰς τὴν Κυπριακὴν διάλεκτον, τὰ ὁποῖα ἐξέδωκεν εἰς δύο τόμους μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Τὺνπριώτικα τραοῦδικα». Τὰ τραγοῦδια του αὐτὰ διακρίνει γνησίᾳ ἐμπνευσίς καὶ πατριωτικὸς παλμός.

ΛΟΥΤΒΑΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. 'Εγεννήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1887. 'Εσπούδασε θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Γερμανίαν. 'Απὸ τοῦ 1925 εἶναι καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν. Διετέλεσε δις ὑπουργὸς τῆς παιδείας. 'Εργα του : «Παῦλος, ἀπόστολος 'Ιησοῦ Χριστοῦ», «Εἰσαγωγή εἰς τὰς περὶ Παύλου σπουδὰς», «'Επιστολῶν Παύλου χαρακτῆρ», «'Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν», «Μεταξὺ δύο κόσμων», «'Ιστορία τῆς φιλοσοφίας», «Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις», «'Εκπαιδεύσεις

- και άνθρωπισμός » κ. ά. Έδημοσίευσεν επίσης πολλά επιστημονικά άρθρα εις την μεγάλην Έλληνικήν Έγκυκλοπαιδείαν.
- + ΜΑΒΙΛΗΣ ΔΟΡΕΝΤΖΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1858 εις τὴν Κέρκυραν και έπεσε τὸ 1912 εις τὸν Δρίσκον τῆς Ήπειρου ὑπὲρ πατρίδος. Έσπούδασε φιλολογίαν εις Γερμανίαν και έγραψε ποιήματα. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὰ ποιήματά του ὡς και αἱ μεταφράσεις του ἐκ τῆς ξένης λογοτεχνίας ἐξεδόθησαν εις τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον « Έργα ». Ὁ Μαβίλης ὑπῆρξε φιλογερός πατριώτης εις τὴν ποίησιν ὅπως και εις τὴν ζωήν.
- + ΜΑΚΡΥΤΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη εις τὸ Λιδωρικιον τὸ 1797 και ἀπέθανεν εις τὰς Ἀθήνας τὸ 1864. Ήτο ἐκ τῶν σημαντικῶν αγωνιστῶν τοῦ Ἀγῶνος προαχθεὶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Συνέγραψεν « Ἀπομνημονεύματα » εις δύο τόμους. Τὸ έργον του εἶναι σημαντικὸν ὡς ιστορικὴ πηγὴ και ὡς γλωσσικὸν μνημεῖον τῆς ἐποχῆς τῆς Έπαναστάσεως.
- + ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ. Έγεννήθη τὸ 1870 εις τὸ Μεσολόγγιον και ἀπέθανεν εις τὰς Ἀθήνας τὸ 1942. Έσπούδασε νομικὰ εις τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Έγραψε ποιήματα. Έργα : « Ὁρες », « Ἀσφῶδελοί », « Πεπρωμένα », « Ἀντίλαλοι » κ. ά. Έτιμήθη μετὰ τὸ ἐθνικὸν ἀριστεῖον γραμμάτων και τεχνῶν.
- + ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ. Έγεννήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ 1826 και ἀπέθανεν τὸ 1911. Έσπούδασε νομικὰ εις Ἰταλίαν και κατόπιν εις τὴν ἐν Κερκύρα Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. Ἀφιερῶθη εις τὴν ποίησιν και ἐδημοσίευσεν τὸ 1875 τὸ ἐπικολυρικὸν ποίημα « Ὁρκος ». Τὸ 1898 ἐξέδωκε τὴν τελευταίαν ποιητικὴν συλλογήν του ὑπὸ τὸν τίτλον « Μικρὰ ταξίδια ».
- ΜΕΛΑΣ ΠΑΥΛΟΣ. Ὁ Παῦλος Μελάς ὑπῆρξεν ὁ πρωτεργάτης μεκεδονομάχος, τὸ σύμβολον και ὁ ἥρωας τοῦ μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Έγεννήθη τὸ 1870 και ἦτο ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ήγωνίσθη νὰ ἀφυπνίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους διὰ τὴν Μακεδονίαν και, ὑπὸ τὸ ψευδῶνυμον καπετᾶν Μίχης Ζέζας, καθῆρτισεν σῶμα ἐκ τριάκοντα και πέντε ἀνδρῶν και ἤρχισεν τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους. Έφονεύθη ὑπὸ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος προδοθεὶς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους κομιτατζήδες εις Σιάτισταν τῆς Μακεδονίας τὸ φθινόπωρον τοῦ 1904.
- ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1883 εις τὰς Ἀθήνας. Διετέλεσε συντάκτης και χρονογράφος εις πολλὰς ἐφημερίδας και σκηνοθέτης θεάτρου. Έγραψεν εις ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνίας. Εἶναι μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Διεκρίθη κυρίως εις τὸ χρονογράφημα, τὴν ιστορικὴν βιογραφίαν και τὸ δράμα. Χρονογραφήματα : « Σφυρίγματα », « Κουβέντες τοῦ Φορτοῦνι » κ. ά. Ἱστορικαὶ βιογραφίαι : « Ὁ Γέρος τοῦ Μωριᾶ » εις δύο τόμους (ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας), « Ὁ ναύαρχος Μιαούλης », « Τὰ ματωμένα ράσα » κ. ά. Δράματα : « Ὁ γυιὸς τοῦ Ἰσκιου », « Τὸ χυλαμένο σπίτι », « Ὁ μπαμπᾶς ἐκπαιδεύεται », « Ὁ Παπαφλέσσας » κ. ά.

✦ ΜΗΤΣΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ. Έγεννήθη εις τὰ Μέγαρα τὸ 1868 καὶ ἀπέθανε τὸ 1916 ἐν Ἀθήναις. Ἔργα του : Διηγήματα, ἠθογραφίαι καὶ θαυμάσια περιγραφαί : « Ἀθηναϊκαὶ σελίδες », « Ταξιδιωτικαὶ σημειώσεις », « Τὸ φίλημα » μεταφρασθὲν καὶ εἰς τὴν Γερμανικὴν, « Παναγία ἢ Μεγαλομάτα », « Τὸ παράπονο τοῦ μαριμάρου », « Εἷς τοῖχος » κ. ἄ.

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Έγεννήθη ἐν Πάτρας τὸ 1846 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1911. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συμπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ὡς ὑπότροφος τοῦ Κράτους ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπαλθὼν ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ 1875 καὶ μετὰ τριετίαν καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου, διδάξας γεωλογίαν εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἀνώτατα ἰδρύματα ἐπὶ τριακονταπενταετίαν. Τὰ ἔργα του θεωροῦνται κλασσικά.

ΜΙΣΤΡΑΛ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ. Γάλλος ποιητὴς τοῦ 19ου αἰῶνος (1830-1914). Τὰ ποιήματά του ἔγραψεν εἰς τὸ προβηγκιανὸν διαλεκτικὸν ἰδιῶμα, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέδειξεν εἰς ἕξοχον ποιητικὸν ὄργανον. Ἦτο θερμὸς φιλέλληνας. Ποιήματά του μετεφράσθησαν σποραδικῶς εἰς περιοδικὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν Κ. Παλαμᾶ, Ἰω. Πολέμη, Στ. Σεφεριάδου κ. ἄ. Τὸ 1904 ἐτιμήθη διὰ τοῦ βραβείου Νόμπελ.

ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ. Έγεννήθη τὸ 1892 εἰς τὴν Συκαμινίαν τῆς Λέσβου. Δημοσιογράφος καὶ λογοτέχνης. Ἐξέδωκε διηγήματα, μυθιστορήματα καὶ ποιήματα. Σημαντικώτερα ἔργα του θεωροῦνται τὰ μυθιστορήματα : « Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ » μὲ ὑπόθεσιν ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, « Ἡ δασκάλα μὲ τὰ χρυσᾶ μάτια » καὶ « Ἡ Παναγία ἢ Γοργόνα », καὶ αἱ συλλογαὶ διηγημάτων : « Τὸ πράσινο βιβλίον » καὶ « Τὸ γαλάζιον βιβλίον ».

ΜΩΡΑ-ΓΙΤΙΔΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη ἐν Σκιάθῳ τὸ 1850 καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ μοναχὸς τὸ 1929. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐδίδασκεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητὴς εἰς γυμνάσια. Συμπολίτης, σύγχρονος καὶ συγγενὴς τοῦ Παπαδιαμαντῆ κατέχευται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἀπολοικῆς ζωῆς. Εἰς τὰ διηγήματά του ζωγραφίζει καὶ αὐτὸς τὴν ναυτικὴν ζωὴν, κυρίως τῆς Σκιάθου. Ἐκτὸς τῶν διηγημάτων ἔγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα καὶ ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Τὰ διηγήματά του ἐξεδόθησαν εἰς 6 τόμους ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον « Μὲ τοῦ βοριά τὰ κύματα ». Τὰ δράματά του φέρουν τοὺς τίτλους : « Καταστροφή τῶν Ψαρῶν », « Βάρδας Καλλιέργης ». Τὸ 1928 ἐγένετο μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μετ' ὀλίγον δὲ περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου καὶ ἀπέθανε.

✦ ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ. Έγεννήθη τὸ 1859 εἰς τὰς Πάτρας ἐκ γονέων Μεσολογγιῶν καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1943. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποῖου διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη γενικὸς γραμματεὺς. Διωρίσθη μεταξὺ τῶν πρώτων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας. Πολυγραφώτατος πηρι-

της και πεζογράφος. Ποιητικά συλλογὰι : « Τραγούδια τῆς πατρίδος μου », « Ὁ τάφος », « Ἡ ἀσάλευτη ζωὴ », « Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά », « Οἱ καιροὶ τῆς λιμνοθάλασσας καὶ τὰ Σατιρικά γυμνάσματα », « Δεῖλοι καὶ σκληροὶ στίχοι », « Ὁ δωδεκάλογος τοῦ γύφτου » (ἐπικολυρικὸν), « Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ » (ἐπικὸν) κ. ἄ. Διηγήματα : « Θάνατος παλληκαριοῦ », « Διηγήματα ». Δράμα : « Ἡ Τρισεύγενη ». Κριτικά : « Τὰ πρῶτα κριτικά », « Γράμματα » κ. ἄ. Εἶναι ὁ καθολικώτερος ποιητὴς μας, διότι ἐνεπνεύσθη τὰ ἔργα του ἀπὸ τὴν τρισευελι-ετῆ ἔθνικὴν ἱστορίαν μας, ἀπὸ τὴν σύγχρονον εὐρωπαϊκὴν διανόησιν καὶ ἀπὸ τὸν συναισθηματικὸν βίον τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγενήθη ἐν Αἰτωλικῷ τὸ 1901. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἠσχολήθη μετὰ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε κριτικὰς μελέτας, μυθιστορήματα, ποιήματα καὶ ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Αἱ κριτικαὶ μελέται του ἐξεδόθησαν εἰς 6 τόμους μετὰ τὸν γενικὸν τίτλον « Πρόσωπα καὶ κείμενα ». Τὰ βιβλία του « Ἑλληνικοὶ ῥιζόντες » καὶ « Σκαρβαῖος ὁ ἱερός » ἀναφέρονται εἰς ταξίδια τοῦ ἀνατὴν τὴν Ἑλλάδα καὶ Αἴγυπτον, εἶναι δὲ ἄριστα εἰς τὸ εἶδος των.

ΠΑΠΑΓΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1884 εἰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1955. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Στρατιωτικὴν σχολὴν ἱππικῶ τοῦ Βελγίου καὶ μετέσχεν εἰς ὅλους τοὺς πολέμους ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ κατόπιν. Εἶναι ὁ νικητὴς ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἑλληνοῖταλικοῦ πολέμου (1940-1941) καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν συμμοριτῶν (1946-1949). Διὰ τὰς ὑπηρεσίας του ἡ πατρίς τοῦ ἀπένευμε τὸν τίτλον τοῦ στρατάρχου. Τὸ 1951 παρητήθη τῆς θέσεως τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ ἱδρυσεν τὸ πολιτικὸν κόμμα « Ἑλληνικὸς Συναγερμένος ». Ἐδημοσίευσεν τὰ πολεμικὰ του ἀπομνημονεύματα « Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940-1941 », εἰς τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν λιτὴν στρατιωτικὴν φρασεολογίαν ἐκθέτει τὰ γεγονότα τῆς περιφανοῦς Ἑλληνικῆς νίκης.

† **ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.** Ἐγενήθη τὸ 1851 ἐν Σκιᾷ καὶ ἀπέθανε τὸ 1911. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν εἰς ἔφημερίδας καὶ περιοδικὰ μυθιστορήματα : « Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν », « Ἡ γυφοπούλα ». Τὴν δόξαν αὐτοῦ ὀφείλει ἰδίως εἰς τὰ διηγήματά του μετὰ τὴν ἰδιότυπον καὶ λυρικὴν γλῶσσάν του. Τὰ πλεῖστα ἔργα του περιγράφουσι ζῆτα καὶ ἔθιμα τῆς πατρίδος του, πάντα δὲ διαπνέονται ἀπὸ βαθεῖαν εὐλάβειαν, θερμὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀπὸ ζωηροτάτην λατρείαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΣ. Ἐγενήθη ἐν Καρπενήσι τὸ 1877 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1940. Ἐπεδόθη εἰς τὴν δημοσιογραφίαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Διτέλεσε διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐγραψε ποιήματα, διηγήματα, τὸ θεατρικὸν ἔργον « Ὁ ὄρκος τοῦ πεθαμμένου »—δραματοποιήσις τοῦ δημῶδους ἄσματος « τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ—, αἰσθητικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Ἔργα του : Πεζογραφήματα : « Πεζοὶ ρυθμοὶ » « Ἡ θυσία », « Ἄγιον Ὅρος », « Βυζαντινὸς ὄρθρος ». Ποιήματα : « Πολεμικὰ

τραγούδια », « Χελιδόνια », « Θεῖα δῶρα ». Ἐγραψεν ἐπίσης χρονογραφήματα καὶ μακρὰν σειρὰν ἄρθρων καὶ μελετῶν ἐπὶ αἰσθητικῶν καὶ τεχνοκριτικῶν θεμάτων.

+ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Υἱὸς τοῦ ἐθνικοῦ μας ἱστορικοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1843 καὶ ἀπέθανε τὸ 1873. Ἐσπούδασε νομικὰ. Ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ποίησιν καὶ ἀνήκει εἰς τοὺς καλύτερους ποιητὰς τῆς Ῥομαντικῆς σχολῆς. Ἔργα του : « Στόνοι », « Χελιδόνες », « Συζύγου ἐκλογή » — πολιτικὴ κωμῆδία, « Ἄσμα ἁσμάτων » κατὰ μίμησιν τοῦ Σολομῶντος κλπ. Ἐγραψεν ἐπίσης σύνοψιν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπανειλημμένως ἐκδοθεῖσαν.

+ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1815, καταγόμενος ἐκ Βυθῖνης τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1891 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασεν εἰς Γαλίαν καὶ Γερμανίαν καὶ τὸ 1851 διωρίσθη καθηγητῆς τῆς ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Εἶναι ὁ ἐπιφανέστατος ἱστορικὸς τῆς Νέας Ἑλλάδος καὶ ἡ « Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους » ἀποτελεῖ ἱστορικὸν ἐθνικὸν μνημεῖον μετὰ καταδήλων λογοτεχνικῶν χαρακτηρισμάτων.

+ ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Καλάμαις τὸ 1852 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1921. Ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὑπῆρέτησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητῆς τῆς ἀρχαιολογίας καὶ μυθολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς λαογραφικὰς μελέτας καὶ εἶναι ὁ ἰδρυτῆς τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔργον του « Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ » εἶναι μνημειῶδες. Ἀξιόλογος ἐπίσης εἶναι ἡ συλλογὴ δημοτικῶν ἁσμάτων « Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ». Ἐκτὸς τούτων ἔγραψε διαφόρους κριτικὰς καὶ αἰσθητικὰς μελέτας.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΦΩΤΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1890 εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1935. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ κατόπιν ἱστορίαν τοῦ θεάτρου καὶ σκηνοθεσίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Διεκρίθη κυρίως ὡς σκηνοθέτης τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου καὶ ὡς κριτικὸς. Τὸ κριτικὸν του ἔργον εἶναι ἐγκατεσπαρμένον εἰς τὰς ἑφημερίδας. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκεντρώθη τὸ καλύτερον μέρος του εἰς δύο τόμους « Ἐκλογή ἀπὸ τὸ ἔργο του ».

+ ΠΟΥΛΛΑΣ ΙΑΚΩΒΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Κερκύρα τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1896. Ἐσπούδασεν εἰς Ἰταλίαν. Μελετητῆς τῶν κλασσικῶν κάθε ἐποχῆς Ἑλλήνων, Λατίνων, Ἰταλῶν, Ἀγγλων, Γερμανῶν. Διετέλεσε βουλευτῆς Κερκύρας. Μετέφρασε τὴν « Τρικυμίαν » καὶ τὸν « Ἄμλετ » τοῦ Σαίξπηρ, τὴν « Ἰλιάδα » καὶ « Ὀδύσειαν » τοῦ Ὀμήρου. Συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ ὁποῦ ἐξέδωκε τὸ 1859 τὰ « Ἄπαντα » μετὰ μακρᾶς εἰσαγωγῆς, τὰ « Προλεγόμενα », ὡς ἐπέγραψε τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην.

+ ΠΟΡΦΥΡΑΣ ΛΑΜΠΡΟΣ, Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ Δημητρίου Συσφώμου.

Ἐγενήθη εἰς τὴν Χίον τὸ 1879 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸν Πειραιᾶ τὸ 1932. Ἔγραψεν ὀλίγα, ἀλλ' ἐκλεκτὰ λυρικά ποιήματα : « Σκιές », « Μουσικὲς φωνές » κ. ἄ.

† ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ. Ἐγενήθη ἐν Σίφῳ τὸ 1850 καὶ ἀπέθανεν τὸ 1935 ἐν Ἀθήναις. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Γερμανίαν, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰένας. Διετέλεσεν ἐπὶ βραχὺ γραμματεὺς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, βουλευτὴς τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ 1905 καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1926. Ἀφωσιώθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν ποίησιν. Ἐξέδωκε τὰς ποιητικὰς συλλογὰς : « Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα », « Ποιήματα » καὶ « Ἐμπρὸς στὸ ἄπειρον » τὰ δράματα : « Ἡ κόρη τῆς Λήμνου », « Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς », « Φαίδρα », « Ρήγας », « Ἄσωτος υἱὸς » καὶ μετέφρασε τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Φάουστ καὶ τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Λέσιγγ « Λαοκόων ». Ἡ γλῶσσα του ταλαντεύεται μετὰξὺ καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς.

† ΡΑΓΚΑΒΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1809 εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπέθανεν τὸ 1892. Ἐσπούδασεν εἰς Μόναχον καὶ διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐχρημάτισε βουλευτὴς, ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτὴς. Ἐδημοσίευσεν ἔργα ἀρχαιολογικά, ἱστορικά, λεξικά, λογοτεχνικά, ποιήματα, δράματα, κωμωδίας καὶ μετέφρασεν ἀρχαῖα καὶ νεώτερα δράματα. Τῶν « Ἀπάντων » του ἐξεδόθησαν 19 τόμοι.

ΡΟΪΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. Ἐγενήθη εἰς Σῦρον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1904. Ἐγραφε διηγήματα καὶ κριτικὰς μελέτας. Ἔργα του : « Ἡ πάπισσα Ἰωάννα », « Συριανὰ διηγήματα », « Τὰ εἶδωλα » κλπ. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐξεδόθησαν τὰ « Ἀπαντὰ » του εἰς 7 τόμους.

ΣΑΙΞΠΗΡ ΟΥΪΛΙΑΜ. Μέγας Ἄγγλος δραματικὸς ποιητὴς (1564 - 1616). Ἐγραψε τριάκοντα ἐπτὰ δραματικὰ ἔργα, τῶν ὁποίων πολλὰ μετεφράσθησαν καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐπαίχθησαν εἰς τὸ θέατρον : « Μάκβεθ », « Ἄμλετ », « Βασιλεὺς Λήρ », « Ἰούλιος Καῖσαρ », « Ὁθέλλος », « Τρικυμία » κ. ἄ. Περιφῆμα εἶναι ἀκόμη καὶ τὰ « Σονέττα » του.

ΣΙΛΛΕΡ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ (1759 - 1805). Μέγας Γερμανὸς ποιητὴς καὶ δραματουργός, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαίτε. Ἐγραψε σπουδαῖα ἱστορικά καὶ κριτικὰ ἔργα, ἔγινεν ὁμοῦς διάσημος κυρίως διὰ τὰ λυρικά του ποιήματα καὶ τὰς τραγωδίας του : « Γουλιέλμος Τέλλος », « Μαρία Στιούαρτ », « Ἰωάννα ντ' Ἄρκ », « Λουίζα Μύλλερ » κλπ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν μετεφράσθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ παρετάθησαν ἀπὸ Ἑλληνικοῦς θιάσους.

† ΣΚΙΠΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ. Ἐγενήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1881 καὶ ἀπέθανεν τὸ 1953. Παρηκολούθησε μαθήματα λογοτεχνίας καὶ αἰσθητικῆς εἰς Παρισίους. Διετέλεσε γραμματεὺς τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Τὸ 1945 ἐγένετο μέλος τῆς

Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε πολλὰς ποιητικὰς συλλογὰς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι εἶναι : « Τραγοῦδια τῆς ὄρφανῆς », « Μεγάλη αὖρα », « Κυρὰ Φροσύνη », « Κολυθίδες », « Μέσα ἀπὸ τὰ τεῖχη » κ. ἄ. Ἐγραψεν ἐπίσης τὸ δράμα « Χριστὸς ἀνέστη » καὶ μετέφρασε τὸ ἔπος τοῦ Ἡσιόδου « Ἔργα καὶ ἡμέραι ».

+ ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1798 εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Κρεμῶναν καὶ κατόπιν εἰς τὴν Παβίαν τῆς Ἰταλίας. Πλὴν τῆς νομικῆς κατέγινε κυρίως εἰς φιλολογικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν ποιήσιν. Τὸ 1818 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου διέμεινε μέχρι τοῦ 1828. Ἐκτοτε μέχρι τοῦ θανάτου του (1857) διέμεινε εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐγραψε τὰ πρῶτα ποιήματά του εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, ἔνωρις ὅμως ἐπεδόθη εἰς τὴν συστηματικὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσης καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν ἑλληνικῶν ποιημάτων. Ἐγραψε ποιήματα καὶ ὄλιγα πεζά. Ποιήματα : « Ὕμνος εἰς τὴν ἑλευθερίαν », « Ἡ φαρμακωμένη », « Ὁ Λάμπρος », « Ὁ Κρητικὸς », « Ὁ Πόρφυρας », « Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι » κ. ἄ. ἐκδοθέντα εἰς ἓνα τόμον « Ἀπαντα ». Πεζά : « Διάλογος μεταξὺ ποιητοῦ, φίλου καὶ σοφολογιωτάτου » καὶ διάφορα πεζὰ σχεδιάσματα ποιημάτων του καὶ σημειώσεις, ὅλα εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. Ὁ Σολωμὸς εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας ποιητικῆς μας.

ΣΟΥΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1852 εἰς τὴν Σῦρον καὶ ἀπέθανε τὸ 1919 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν. Ἀπὸ τοῦ 1883 ἕως τὸ 1918 ἐξέδιδε τὴν ἑβδομαδιαίαν σατιρικὴν ἐφημερίδα « Ὁ Ρωμιός ». Ἐγραψε καὶ ἄλλα σατιρικά ποιήματα, κωμικὰ παίγνια, ἐμμέτρους σατιρικὰς κωμωδίας καὶ ὄλιγα λυρικά, τὰ ὁποῖα ἐξεδόθησαν εἰς ἕξ τόμους μὲ τὸν τίτλον « Ποιήματα ».

+ ΣΟΥΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1803 καὶ ἀπέθανε τὸ 1863. Ποιητικὰ ἔργα του : « Ὁ περιπλανώμενος », « Ἡ τουρκομάχος Ἑλλάς », « Τὸ πανόραμα » κλπ.

+ ΣΟΥΤΣΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1806 καὶ ἀπέθανε τὸ 1868. Ποιητικὰ ἔργα του : « Ἡ κιθάρα ». Δραματικά : « Ὁ ὄδοιπρος », « Μεσσίας », « Εὐθύμιος Βλαχάβας », « Ὁ ἄγνωστος ».

ΣΥΚΟΤΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τὸ 1901. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Λειψίαν. Ἐπανελθὼν διωρίσθη ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνειργάσθη εἰς πολλὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλολογικὰ περιοδικὰ καὶ ἐξέδωκε τὸ « Συμπόσιον » τοῦ Πλάτωνος ἐντολῇ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσε φιλολογικὰς, ἱστορικὰς, παλαιογραφικὰς καὶ ἄλλας μελέτας. Ἀπέθανε προώρως, τὸ 1937.

ΤΑΙΝ ΠΗΠΟΛΥΤΟΣ. Γάλλος φιλόσοφος, αἰσθητικὸς καὶ ἱστορικὸς. Ἐγεννήθη τὸ 1828 καὶ ἀπέθανε τὸ 1893. Ἐγραψε πολλὰ ἀξιόλογα ἔργα, δι' ὃ καὶ ἐγένετο μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Εἰς τὸ ἔργον του « Φιλοσοφία τῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι », μεταφρασθὲν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, περιέχεται ἐπιστημονικὴ καὶ

κοινωνιολογική ανάλυσις τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη.

ΤΕΝΝΥΣΟΝ ΑΛΦΡΕΔΟΣ (1809—1892). Δαφνοστεφής ποιητὴς τῆς Ἀγγλίας ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν συμπατριώτην του Μπάϋρον καὶ τὴν ἑλλην ρομαντικὴν ἑλληνολατρίαν τῆς ἐποχῆς του. Ἐδημοσίευσε πολλὰ ποιήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ «Ὀδυσσεύς» ὑπῆρξεν ἀπὸ τὰ πλέον γνωστὰ καὶ ἀγαπητά.

ΤΑΣΣΟΣ ΤΟΥΡΚΟΥΑΤΟΣ. Εἷς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας. Ἐγεννήθη τὸ 1544 καὶ ἀπέθανε τὸ 1595. Ἐγραψεν ἐποποιίας : τὴν «Ἀπελευθερωθεῖσαν Ἰερουσαλήμ» καὶ τὸν «Ἀμύνταν», τὴν τραγωδίαν «Τορρισμῆδος», τὰς «Ἐπτὰ ἡμέρας τῆς δημιουργίας» καὶ πολλὰ μικρὰ ποιήματα.

ΤΣΙΑΙΝΣΚΙ ΘΑΔΔΑΙΟΣ. Πολωνὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιολόγος. Ἐγεννήθη τὸ 1859 παρὰ τὸ Κίεβον καὶ ἀπέθανεν ἐν Βαυαρίᾳ τὸ 1944. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας εἰς τὰ Πανεπιστήμια Πετρούπολεως καὶ Βαρσοβίας. Τὸ 1933 ἐξελέγη ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν κωμωδίαν. Μεταξὺ ἄλλων ἔχει γράψει «Ἐμεῖς καὶ οἱ ἀρχαῖοι», «Ἡ θρησκεία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος», «Ἑλληνισμὸς καὶ Ἰουδαϊσμός», «Ἱστορία τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ». Τὸ ὅλον ἔργον του διαπνέει ἀρχαιολατρεία καὶ φιλελληνισμός.

ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1857 εἰς Στενὴμαχον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1934 εἰς Ἀθήνας. Ἐσοῦδας φιλολόγιον εἰς Ἀθήνας καὶ ἀρχαιολόγιον εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρετήσεν ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε τὰ ἑξῆς ἔργα : «Μικῆναι καὶ μικηναϊκὸς πολιτισμός», «Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου», «Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης», «Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν» κ. ἄ.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΛΛΟΓΑΣ

Α'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Γ. Καλαματιανοῦ

	Σελ.
1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἄλ. Παπαδιαμάντη	33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	49
3. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	55
4. Δηγήσεις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	65
5. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασσομούλη	67
6. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῖ, Δ. Θερεϊανοῦ	69
7. Ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Ἑλλάδος 1940-1941, Ἄλ. Παπάγου	78
8. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἔκδοσι τῶν εὕρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰακ. Πολυλά	124
9. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου	129
10. Τὸ χρυσελεφάντινον ἀγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσοῦντα	136
11. Ἡ τέχνη τοῦ Γρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου	139
12. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδου	152
13. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη	164
14. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρρηγοπούλου	174
15. Ὁ Ἀθωνας, Ἄλ. Μωραϊτίδου	176
16. Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη	180
17. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου	195
18. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	196
19. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροῦδου	197
20. Στοχασμοί, Ἀνδ. Λασκαράτου	197
21. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου	198
22. Παροιμίαι, Ν. Πολίτου	199
23. Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, δημοτικῶν	211
24. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	216
25. Εἰς τὸν ἱερὸν λόχον, Ἀνδ. Κάλβου	232
26. Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ	241
27. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἰακ. Πολυλά	247
28. Καρδάκι, Λ. Μαβίλη	247
29. Τρελλὴ χαρά, Ἰω. Γρυπάρη	250
30. Προσευχή, Π. Σούτσου	250
31. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἄλ. Σούτσου	251
32. Εἰς ἓν ἄστρον, Ἰω. Καρασούτσα	252

33. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρρηγοπούλου	254
34. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, Ἄρ. Προβελεγγίου	255
35. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	259
36. Ὕμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ	261
37. Χειμάρρα, Κ. Παλαμᾶ	262
38. Τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα, Μιλ. Μαλακάση	264
39. Βράδῳ σ' ἓνα χωριό, Λ. Πορφύρα	266
40. Ἰθάκη, Κ. Καβάφη	267
41. Θερμοπόλες, Κ. Καβάφη	269
42. Οἱ Ἑλληγες λόγιοι, Γ. Σουρῆ	271
43. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ	272
44. Φαύστα, Δ. Βερναρδάκη	274
45. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων, Μεγ. Βασι- λείου	285
46. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα, Γρηγ. τοῦ Θεολόγου	287
47. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπιδάξ, Ἰω. Χρυσοστόμου	289
48. Ἡ Ἄγία Σοφία, Προκοπίου	292
49. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Ἰω. Δαμασκηνοῦ	295
50. Μυριόβιβλον ἢ βιβλιοθήκη, Φωτίου	297
51. Ἐπιστολή, Φωτίου	298
52. Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὅμηρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης	298
53. Περί ἀρετῶν, Γ. Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	302
54. Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμά- των, Γ. Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	303
55. Χριστὸς πάσχων (ἀδῆλου τοῦ ποιήσαντος)	305
56. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, Γρηγ. Ναζιανζηνοῦ	306
57. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὀκτωβρίου 26, Ἰωσήφ, ὑμνογράφου	307
58. Ὀδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρασις Ἐμμ. Ροῦδου	318
59. Ἰούλιος Καίσαρ, Σαίικσπηρ, μετάφρασις Κ. Καρθαίου	341

Β'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Η. Λάγιου

1. Ὁ λόγος τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν	7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρῶνη εἰς τὴν Πνύκα	14
3. Ναυάγια, Ἄνδ. Καρκαβίτσα	52
4. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη	60
5. Ὁ τορπιλισμὸς τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελά	73
6. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, Ν. Πολίτου	85
7. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη	91
8. Πνευματικὴ ζωὴ, Ἰω. Συκουτρῆ	96

9. Τὸ Πάσχα, Ἄλ. Παπαδιαμάντη	115
10. Ἑλληνίδες, Γ. Βλάχου	118
11. Τελετή, Γ. Βλάχου	119
12. Κωστής Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου	134
13. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	142
14. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου	144
15. Σκιαγραφία τοῦ ἄττικου κλίματος, Δ. Αἰγινήτου	147
16. Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	159
17. Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	170
18. Ὁ ἐπικῆδειος, Ἰω. Κονδυλάκη	200
19. Οἱ Ἐλευθεροὶ Πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	225
20. Ὁ ὠκεανός, Ἀνδ. Κάλβου	233
21. Ὁ ὄρκος, Γερ. Μαρκορά	244
22. Πατρίδα, Λ. Μαβίλη	249
23. Τὸ τραγούδι τοῦ σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	258
24. Ἐστιάδες, Ἰω. Γρυπάρη	264
25. Μεγάλῃ Παρασκευῇ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη	266
26. Τὸ θέατρο, Λ. Πορφύρα	267
27. Εἰμασθὴν τειθεῖνοι πού ἴμασθην, Δ. Λιμπέρτη	269
28. Νά ἴουν νά θωροῦσατε, Δ. Λιμπέρτη	270
29. Ἡ ζωγραφία μου, Γ. Σουρῆ	272
30. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ	273
31. Ἡ κόλασις τοῦ Δάντη, μετάφρασις Ἄλ. Ραγκαβῆ	311
32. Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρασις Κ. Παλαμᾶ	316
33. Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, Ἱππολ. Ταῖν, μετάφρασις Δ. Αἰγινήτου	323
34. Φάουστ, Γκαῖτε, μετάφρασις Κ. Χατζοπούλου	325
35. Μεταφράσεις καὶ πρωτότυπα, Θεόδ. Τσιλίνσκου, μετάφρασις Ἰω. Συκουτρῆ	338
36. Ἄν. . . , Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρασις Ν. Καρβούνη	359

Γ'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Μ. Σταθοπούλου - Χριστοφέλλη

1. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελά	19
2. Νεοελληνικὸς πολιτισμὸς, Ἰων. Δραγούμη	101
3. Πολιτικαὶ Παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἀδ. Κοραῆ	104
4. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 21 εἶναι τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, Ν. Βλάχου	109
5. Παύλου Μελά ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας	122
6. Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλήμ, Τουρκοῦατου, μετάφρασις Ἰουλίου Τυπάλδου	314
7. Ὁ βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρασις Ν. Κογεβίνα	332
8. Ὁδυσεάς, Τέννισον, μετάφρασις Μ. Σιγούρου	361

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. Λόγος τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ βασιλέως Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν	Σελ. 7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρῶνη εἰς τὴν Πύνακα	14
3. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελά	19
4. Λόγος ἐκφωνηθεὶς τὴν 25ην Μαρτίου 1942 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Δ. Ζακυθνοῦ	22

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ — ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. Παναγία ἢ γλυκοφιλοῦσα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	49
3. Ναυάγια, Ἀνδ. Καρκαβίτσα	52
4. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	55
Τὸ ἀγάλμα (Ἐλευσίς) 55. Τὸ πετροκάραβο (Πόρος) 56. Ὁ δρᾶκοντας τοῦ Μ. Σπηλαίου (Καλάβρυτα) 57. Διονύσιος (Κοκκίνου τοῦ δήμου Ἀκραϊφίνου τῶν Θηβῶν) 58.	

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

1. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη	60
Κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ἄρτῃ 60. Μάχη τῆς Σφακτηρίας 61. Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης 63. Ἀπάντησις τοῦ ἀγωνιστοῦ εἰς τὸν Ἐὐδεκ 64.	
2. Διηγήσεις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρῶνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	65
Ὁ Κολοκοτρῶνης κατὰ τοῦ Ἱμπραῆμ 65. Ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου 66.	
3. Στρατιωτικὰ ἐπιμνήματα, Ν. Κασομούλη	67
4. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερειανοῦ	69
5. Ὁ τορπιλλισμὸς τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελά	73

6. Ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Ἑλλάδος 1940 - 41, Ἄλ. Παπάγου 78
Αἱ μεγάλαι δυσχέρειαι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ 78. Ὁ θαυμασμός
τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν 79.

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, Ν. Πολίτου . . . 85
2. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη 91
3. Πνευματικὴ ζωή, Ἰω. Συκουτρῆ 96
4. Νεοελληνικὸς πολιτισμὸς, Ἰων. Δραγούμη 101
5. Πολιτικαὶ παραίνεσις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἀδ. Κοραῆ 104 ✓
Πραγματικὴ ἐλευθερία 106. Καθήκοντα τῆς μέσης τάξεως τῶν
πολιτῶν 107.
6. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 21 εἶναι τὸ Ἔθνος ὀλόκληρον, Ν. Βλάχου 109 ✓
7. Τὸ Πάσχα, Ἄλ. Παπαδιαμάντη 115
8. Ἑλληνίδες, Γ. Βλάχου 118
9. Ἡ τελετὴ, Γ. Βλάχου 119
10. Παύλου Μελά ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας 122

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἔκδοσι τῶν εὐρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ,
Ἰακ. Πολυλά 124
2. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου 129
3. Κωστῆς Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου 134
4. Τὸ χρυσεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσούντα 136
5. Ἡ τέχνη τοῦ Γρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου 139

VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη 142
2. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου 144
3. Σκιαγραφία τοῦ ἀττικτοῦ κλίματος, Δ. Αἰγινήτου 147
4. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδου 152
5. Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνειδήσις, Θεοφ. Βορέα 159
6. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη . . . 164
7. Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη 170

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ — ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρηγοπούλου 174
2. Ὁ Ἀθῶνας, Ἄλ. Μωρατίτιδου 176
3. Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη 180
4. Πρὸς τὴν Μακεδονίαν, Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου 187

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ — ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ — ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου	195
2. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	196
3. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροΐδου	197
4. Στοχασμοί, Ἄνδ. Λασκαράτου	197
5. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου	198
6. Παροιμιαί, Ν. Πολίτου	199

IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ὁ ἐπικηδεύς, Ἴω. Κονδυλάκη	200
--------------------------------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. Τῆς Λένως τοῦ Μπότσαρη, δημοτικόν	209
2. Τῆς Δέσπως, δημοτικόν	210
3. Μεσολόγγι, δημοτικόν	210

Β'. ΠΑΡΑΛΟΓΑΙ

Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, δημοτικόν	211
---	-----

Γ'. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Μοιρολόγια	214
----------------------	-----

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. ΕΠΙΚΑ — ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

1. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	216
2. Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	225
3. Εἰς τὸν ἱερὸν λόγον, Ἄνδ. Κάλβου	232
4. Ὁ ὠκεανός, Ἄνδ. Κάλβου	233
5. Διονύσου πλοῦς, Ἄλ. Ραγκαβῆ	237
6. Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ	241
7. Ὁ ἄρκος, Γερ. Μαρκορᾶ	244

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἴακ. Πολυλᾶ	248
---	-----

2. Καρδάκι, Α. Μαβίλη	248
3. Πατρίδα, Α. Μαβίλη	249
4. Τρελλή χαρά, Ίω. Γρυπάρη	250
5. Προσευχή, Π. Σούτσου	250
6. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἀλ. Σούτσου	251
7. Εἰς ἓν ἄστρον, Ίω. Καρασούτσα	252
8. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρρηγοπούλου	254
9. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, Ἀρ. Προβελεγγίου	255
10. Τὸ τραγούδι τοῦ σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	258
11. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	259
12. Ὕμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ	261
13. Χειμάρρα, Κ. Παλαμᾶ	262
14. Τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα, Μιλ. Μαλακάση	264
15. Ἐστιάδες, Ίω. Γρυπάρη	264
16. Μεγάλῃ Παρασκευῇ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη	266
17. Βράδῳ σ' ἓνα χωριό, Α. Πορφύρα	266
18. Τὸ θέατρο, Α. Πορφύρα	267
19. Ἰθάκη, Κ. Καβάφη	267
20. Θερμοπύλες, Κ. Καβάφη	269
21. Εἴμαστην τειχεῖνοι πού 'μάστην, Δ. Λιμπέρτη	269
22. Νά 'τουν νά θεωρούσατε, Δ. Λιμπέρτη	270

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ	271
2. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ	272
3. Ἡ ζωγραφιά μου, Γ. Σουρῆ	272
4. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ	273

V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φαύστα, Δ. Βερναρδάκη	274
---------------------------------	-----

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων, Μεγ. Βασιλείου	285
2. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα, Γρηγ. τοῦ Θεολόγου	287
3. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπὶφθαί, Ίω. Χρυσοστόμου	289
4. Ἡ Ἁγία Σοφία, Προκοπίου	292

5. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Ἰω. Δαμασκηνοῦ	295
6. Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκη, Φωτίου	297
7. Ἐπιστολή, Φωτίου	298
8. Παρεμβολαὶ εἰς τὴν Ὅμηρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης	298
9. Περὶ ἀρετῶν, Γ. Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	302
10. Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμά- των, Γ. Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	303
11. Χριστὸς πάσχων (ἀδῆλον τοῦ ποιήσαντος)	305
12. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, Γρηγ. Ναζιανζηνοῦ	306
13. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὀκτωβρίου 26, Ἰωσήφ, ὕμνογράφου	308

B' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ἡ Κόλασις τοῦ Δάντη, μετάφρ. Ἀλ. Ραγκαβῆ	311
2. Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλήμ, Τουρκουάτου, μετάφρ. Ἰουλ. Τυπάλδου . . .	314

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μεταφρ. Κ. Παλαμᾶ	316
2. Ὀδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρ. Ἐμμ. Ροΐδου	318
3. Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, Ἰππ. Ταίν, μετάφρ. Δ. Αἰγινήτου	323

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Φάουστ, Γκαϊτε, μετάφρ. Κ. Χατζοπούλου	325
2. Ὁ βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρ. Ν. Κογεβίνα	332

IV. ΠΟΛΩΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Μεταφράσεις καὶ πρωτότυπα, Θαδ. Τσιλίνσκυ, μετάφρ. Ἰω. Συκουτρῆ. . .	338
--	-----

V. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ἰούλιος Καῖσαρ, Σαίξπηρ, μετάφρ. Κ. Καρθαίου	341
---	-----

2. Ἄν. . . ., Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρ. Ν. Καρβούνη	359
3. Ὀδυσσεάς, Τέννυσον, μετάφρ. Μ. Σιγούρου	361
Λεξιλόγιον	365
Βιογραφίαι συγγραφέων	377
Πίναξ περιεχομένων κατὰ συλλογὰς	389
Πίναξ περιεχομένων	393

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσημον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/28 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΙΣ Β', 1963 (V) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 30.000 — ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1122/24-1-63
ΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑ Ο Ε - ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ 4 - ΑΘΗΝΑΙ

20 -